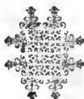
GOD. STEWECHII
COMMENTARIUS,
AD
FLAVI VEGETI
RENATI LIBROS,
DE RE MILITARI.

Nunc primùm figuris æneis
illuſtratus.

Cui accedunt

Loca aliquot
A
FRANCISCO MODIO
BRUG. IN SEXTO JULIO
FRONTINO NOTATA.

VESALIÆ,
Apud ANDREAM ab HOOGENHUYSEN,
Typog. Ordin.
CIↃ IↃ C LXX.

ILLUSTRISSIMO
GENEROSISSIMO HEROI
JOANNI COMITI SALMENSI,
LOTHARINGIÆ MARESCALCO
ATQUE SUPREMO OECONOMO, &c

MILITARIS diſciplina, quam non uni populi hodie amiſſam dolent, qua ratione recuperari potiſſimum debeat, à diverſis, Illuſtriſſime, ac Generoſiſſime, Comes, quæſitum eſt. Mihi ſic videtur; peti debere primùm ex Commentariis, pòſt arte, & ſcientia eorum, qui caſtra ſecuti ſunt, confirmari, ac tandem ipſo uſu & experientia perdiſci. Exſtitêre olim præſtantiſſimi ac diverſi De re militari ſcriptores, non Græci tantùm, ſed & Latini. Græcorum pauciſſimi ſuperſunt, pauciores ferè Latinorum. Uno enim Vegetio Renato excepto, vix eſt, quem lectione digneris. Qui tamen Flavius Vegetius niſi Epitomen ſuam nobis compilaſſet, haberemus puto Catonis, Cornelii Celſi, Julii Frontini, Tarruteni Paterni, Macri, Menandri, aliorumque veterum in diſciplina bellica leges, præcepta & libros. Ceterùm ea ſuperioris ſæculi infelicitas, ne dicam inſania fuit: ut ſi quis ſcriptorem aliquem in Epitomen contraheret, aut ex pluribus κέντρωνας contexeret; ſtatim illi jacebant, ſola Epitome manibus omnium terebatur. Sic Florus, pro

T. Liuio esse cœpit; pro Trogo Pompejo, Justinus; pro aliis alii. Hac re quantum reip. damnum illatum sit, qui ignoret arbitror esse neminem. Pervenissent enim ad nos ipsimet De militari disciplina scriptores antiqui, non jam in Vegetio restituendo post Hermolaum Barbarum, post Guilielmum Budæum, & alios, tantum operæ ponendum mihi fuisset. Quinimò (ni opinio me fallit) non fuisset opus in auctore hoc interpretando quantum hîc sumendum fuit, tantum laboris impendere. Machinæ enim bellicæ, quas ille interdum verbo tantùm nominat, explicandæ mihi fuerunt, figuræ earundem cum tædio ferè, & sumptu conquirendæ ac proponendæ ob oculos. Taceo multos, imò plerosque ritus militares & castrenses à me explicatos, ab illo præteritos. Taceo omnem ferè militaris disciplinæ scientiam, qua Romani usi fuêre, à me ex jure scripto, & historiis variis revocatam, & quantum fieri potuit illustratam. Quæ omnia non tantùm studiosis antiquitatum usui esse, verùm & ducibus nostris militibusque prodesse posse arbitratus sum. Artem militarem ab Ægyptiis Græcos mutuatos, ab his Romam translatam certissimum est. Labefactatam verò, aut amissam ex libris sæpè Romanos confirmasse, reduxisse, non modò Flavius noster, sed & alii quoque scriptores memoriæ prodiderunt. Certum est docere neminem posse, quod ipse non didicit. Unde sequitur artem belli gerendi amissam non melius aliunde, non tutius, quàm à mutis magistris

gistris, hoc est Commentariis peti. Quantum Thraces olim imitatione Romanorum profecerint, quàm diligenter castrametationem illorum observarint, armis signisque illorum adsueverint, vel tacente me historiæ veterum loquentur. Si quis verò nostros milites ad similem adhortetur imitationem, statim objicitur aliis longè armis illos usos, quàm quibus hoc nostrum sæculum utitur. At alia quoque Græcorum, atque Romanorum tela fuisse; diversam longè phalangis, atque legionis aciem negare quis possit? Hos viritim pugnasse, illorum generalem impressionem fuisse quis nescit? Neque enim artem militarem, aut disciplinam castrensem solis armis aut machinis bellicis metiri debemus. Extollant nostri tormenta sua bellica quantum lubet, at nihil interim obstabit quo minus indies quovis armorum genere, saltu, cursu, ambulationibus, decursionibus, natatu &c. exerceantur: in transitu provinciarum, in hospitiis civitatum, & pagorum eandem regulam, eandem modestiam servent, quam Romani illi rerum domini suos observare coëgerunt. Possunt hi non secus quàm illi, per diversos gradus, & scholas promoveri, possunt stipendia & præmia quemadmodum illi accipere: pœnas vicissim, & animadversiones cur ad exemplum illorum sustinere non debeant, causam nullam video. At frustra ego hæc, & fortè nimis multis verbis apud te. Qui ut Vetustissimo, atque Illustrissimo genere prognatus, ita nihil magis, quàm veterum disciplinam, atque

seve-

severitatem præ oculis habere consuesti. Namq; delicta militũ legibus ultricibus vindicas; præmia, ac dignitates non aliis, quàm merentibus largiris; neminẽ promoveri finis nisi post longam, probatamque militiam. Tu iter facientibus provinciam tutam reddis; villas habitantibus liberam rerum suarum administrationem, & commercia præstas. Scis enim duabus maximè rebus ad remp. omnem constituendam, conservandam opus esse; agricultura videlicet, quæ colat & nutriat milites; militia, quæ protegat ac tutetur agricolas. Tibi pacem acceptam ferunt Lotharingi, quæ ex reliquis totius orbis plagis quasi profligata, apud vos sedes perpetuum fixura videtur. Tu in aula Principis, & consilio, & opera emines præ cæteris. Totum penè diem audiendis exteris, admittendis supplicantibus insumis. Et quàm admittis facilè, quàm excipis humaniter, tam subitò expeditos dimittis. In judicando neque gratiam, neque inimicitias exerceri permittis: adulationi, reliquis corruptelis tribunalibus non major apud te locus, quàm apud Curios aut Fabricios Romanos fuit. Tu bellicas expeditiones Principis nomine & libenter sumis, & feliciter finis. Negotia plura, aut graviora te nemo suscipit; plura, aut graviora exequitur nemo. Unde fit, ut quemadmodum Divo Carolo Quinto Imperatori invictissimo acceptus atque charissimus quondam fuisti; pari quoque favore ac benevolentia Serenissimus atque Illustrissimus Lotharingiæ Dux hodie te prosequatur. Cui

Princi-

Principi cum ego ſtatuiſſem Vegetium offerre, à me amplius trecentis locis reſtitutum, emendatum; quem in eundem auctorem ſcripſeram COMMENTARIUM, non alii, quàm tuæ Celſitudini inſcribere aut volui, aut debui. Ut vellem fecit ſingularis illa humanitas, qua te non modò in eruditos, verùm in omnes noſtrates eſſe audio: ut deberem, in cauſa fuit conſuetudo ac familiaritas, quam tibi eſſe video cum ipſo Principe. Cui non alius in hoc noſtro opere conjungi debuit, quàm qui ad illum ipſum animorum conjunctione, ſimilitudine morum quàm proximè accederet. Scriptus quidem, ac collectus à me hic Commentarius in ſumma rerum perturbatione, dum perculſa, & proſtrata fœdiſſimo bello jacent omnia. Et quanquam à ſuaviſſimis ſtudiis negotia me crebrò revocarint; nihilominus tamen noctes plurimum juvarunt, ut quod perficiendum ſemel ſuſceperam opus, tandem aliquando deaſciarem. Illud an Illuſtriſſimo nomini ac vetuſtiſſimæ familiæ veſtræ conveniens, ac dignum ſit tibi judicandum relinquo. Ego certè id libens meritò tibi tuiſque totum do dedicoque, quod mihi bonum fauſtum ſit, reipublicæ felix ac ſalutare. Vale. Tullo Leucorum anno redemptionis noſtræ. M. D. LXXXIV.

I. C. T.

addictiſsimus cliens

Godeſcalcus Stevvechius.

AD LECTOREM.

SUADEBAT vetus Poëta Lucilius, eum laborem sumendum, laudem qui ferret ac simul fructum. Ceterùm an ille ipse scriptis suis utrumque semper adsecutus sit nescio. Illud quilibet de trivio fateatur, pulchrè discedere qui hoc ævo alterum ex litteris consequuntur. Harum tamen ea vis est atque suavitas; ut optimum quemque ipsa honestatis ratio in iis perseverare; commoda privata utilitati reipub. postponere cogat. Nullum melius, nullum tutius otium quàm litterarum, maximè in turbulentissimis reip. tempestatibus. Eò Ciceronis, eò bonorum rebus deploratis refugium. Quæ patriæ nostræ calamitas, quæ facies totius reip. sit, sciunt, quotquot solem adspiciunt orientem, quotquot occidentem. Hinc si fugimus, & nos abdimus in litteras vitio vertendum non puto; præsertim cum otii nostri sive rationem damus, seu mavis fœnus. Vix biennium est, cùm Fl. Vegetium interpretandum in manus cepi; verùm ut eundem scriptorem emendatione indigere animadverti, vetera exempla conquisivi, cum iis comparavi. Quid multa? placuit labor eum in modum, ut publicari aliquando posse censerem, & quidem cum usu ac fructu reipublicæ. Cui si hac parte succurrerem, hoc est veterum, Romanorum imprimis, artem militarem, ac disciplinam castrensem in lucem revocarem; videbar mihi non nisi optimè de illa meriturus: ea maximè de causa, quod hanc partem antiquitatis non multi perspectam habeant, ut à paucis pertractatam: tum quòd disciplina militaris neglecta non minimos motus dederit in nostro Belgio, & naufragii totius causas

(ut

(ut ego quidem sentio) non leves. Quid secutus sim, vides erudite Lector; quid adsecutus lubens meritò tui facio judicii. Diligentiam puto meam cognosces & fidem. Illam, qualem mihi res privatæ & publicæ permiserunt; hanc quidem antiquam & verè Romanam. Sicubi verò in tantis antiquitatum tenebris incurrisse me videbis, cogitabis & te hominem esse, me autem illum, qui & moneri & doceri paratus sim vel à quolibet. Vale.

NOTÆ

NOTÆ LIBRORUM EX QUIBUS PROFECIMUS IN HOC COMMENTARIO.

C. Editio vetus Colonienſis.
P. Vetus editio Pariſienſis.
M. Liber meus impreſſus vetuſtiſſimus, non deterior manuſcripto.
S. Liber optimæ Notæ collegii trium coronarum Colonienſis.
H. Liber manuſcriptus, quem à D. Melchiore Hittorpio Decano ſancti Cuniberti Colon. utendum accepi.
N. Fragmentum manuſcriptum, in quo duo libri priores Vegetii, & magna pars tertii, donum adoleſcentis docti, & optimi Guilielmi Maſnuy Namurcenſis.
T. Vegetius in Teutonicam linguam tranſlatus, & multis abhinc annis vulgatus.
Su. Significantur quatuor libri manuſcripti, qui, apud nobiliſſimum, ac doctiſſimum virum Jacobum Suſium.
B. Liber Bonnenſis m. ſ. cujus lectiones petitæ ex Notis Franciſci Modii.
R. Editio Romana, qua idem Modius uſus fuit.

IN FL.

NOMINA EORUM, QUORUM SCRIPTA, VEL TESTIMONIA IN COMMENTARIO AD VEGETIUM LAUDANTUR.

ABDIAS.
Abrahamus Ortelius.
Adrianus Turnebus.
Aelianus.
Aelius Lampridius.
Aemylius Probus.
Aeneas.
Agellius.
Aldus Manutius nepos.
Alexander.
Alexander ab Alexandro.
Ambrosius.
Ammianus Marcellinus.
Andreas Alciatus.
Antonius Augustinus.
Antonii Itinerarium.
Antonius Julianus.
Antonius Mizaldus.
Anselmus Stockelius.
Appollonius.
Appianus.
Aristoteles.
Arnobius.
Arrianus.
Athenæus.
Augustinus.
Ausonius.
BAPTISTA Pius.
Barnabas Brissonius.
Biblia sacra.
Bryo.
C. Marius Victor.
Cæsar.
Carolus Langius.
Carolus Sigonius.
Carolus Stephanus.
Cassiodorus.
Cato.
Cedrinus.
Censorius.
Chilo Bongarsius.
Cicero.
Cincius.
Claudianus.
Claudius Puteanus
Claudius Quadrigarius.
Clearchus.
Clemens Alexandrinus.
Codex Justiniani.
Codex Theodosii.
Columella.
Cœlius Rhodoginus.
Constantinus Imperator.
Cornazus.
Cornelius Celsus.
Cornelius Fronto.
Cornelius Nepos.
Cornelius Tacitus.
Ctesias.
Curiatius.
Curtius.
Cyneas.
Cyprianus.
DANIEL Barbarus.
Diades.
Didymus.

Dio

Dio Cassius.
Dio Nicæus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Dionysius Halicarnassæus
Dionysius Lambinus.
Donatus Grammaticus.
EGESIPPUS.
Ennius.
Erasmus Roterodamus.
Aethicus Cosmographus
Evagrius.
Evangelus.
Eupolemus.
Eumenes.
Euripides.
Eusebius.
Eutropius.
FLORUS.
Franciscus Duarenus.
Franciscus Robortellus.
Franciscus Modius.
Franco Esthius.
Frontinus.
Fulgentius.
GABRIEL Simeonius.
Gabriel Rolandius.
Galenus.
Georgius Viviennus.
Gerardus Mercator.
Glossarium vetus.
Gregorius.
Guilielmus Budæus.
Guilielmus de Bellay.
Guilielmus de Choul.
Guilielmus Philander.
Guilielmus Pellisserius.
HADRIANUS Junius.
Helenius Acron.
Hermias.
Hermolaus Barbarus.
Herodianus.
Herodotus.
Hieronymus.
Hieronymus Garimbertus.
Hieronymus Mercurialis
Higinus.
Hirtius.
Homerus.
Horatius.
Hubertus Goltzius.
JACOBUS Cujacius.
Jacobus Rævardus.
Janus Douza.
Janus Palmerius.
Janus Guilielmus.
Institutiones Justiniani.
Joachimus Abbas.
Joannes Bodinus.
Joan.Bap.Egnatius.
Joan.Lud.Vives.
Joannes Cantacuzenus.
Joannes Buteo.
Joannes Metellus.
Joannes Sambucus.
Joannes Stadius.
Joannes Checus.
Joannes Herold.
Josephus.
Josephus Scaliger.
Isidorus.
Isocrates.
Iphicrates.
Julius Firmicus.
Julius Obsequens.
Julius Pollux.
Julius Capitolinus.
Justinus.
Justus Lipsius.

Juve-

Juvenalis.
LACTANTIUS.
Lævinus Torrentius.
Laurentius Valla.
Lazarus Bayfius.
Livius.
L.Lucillus Grammaticus.
Leo Imperator.
Leo Baptista.
Leonardus Fronsbergus.
Ludovicus Swicciardinus
Ludovicus Regius.
Ludovicus Russardus.
Lucanus.
Lucianus.
Lucretius.
MAMERTINUS.
M.Antonius Muretus.
Martialis.
Mauritius.
Minutius Felix.
Modestus.
Moschion.
NAZARIUS.
Nicephorus.
Nicolaus Macchiavellus.
Nigidius.
Nonius Marcellus.
OLAUS Magnus.
Onomasticon vetus.
Orosius.
Ovidius.
PACATUS.
Palladius.
Pandectæ Juris.
Paulus Diaconus.
Paulus Manutius.
Pausanias.
Persius.
Petrus Victorius.
Petrus Daniel.
Petrus Crinitus.
Philostephanus.
Pindarus.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plinius Nepos.
Plutarchus.
Polyænus.
Polybius.
Pomponius Lætus.
Pomponius Mela.
Pompejus Festus.
Possidonius.
Probus Grammaticus.
Priscianus Grammaticus.
Prudentius.
Ptolemæus.
Pyrrhus Imperator.
Pyrrhus Anglibermæus.
RUFFINUS.
Robertus Valturius.
SALLUSTIUS.
Sebastianus Munsterus.
Seneca Tragicus.
Seneca Philosophus.
Servius Grammaticus.
Sex.Aurelius Victor.
Silius Italicus.
Sisenna.
Socrates.
Solinus.
Sosipater.
Sozomenus.
Spartianus.
Statius.
Stephanus.
Strabo
Stratocles.

Sueto-

Suetonius Tranquillus.
Suidas.
TERENTIUS.
Tertullianus.
Theodoritus.
Theophraſtus.
Trebellius Pollio.
VALERIUS Maximus.
Valerius Flaccus.
Varro.
Vellejus Paterculus.
Vertranius Maurus.
Verrius Flaccus.
Victor Giſelinus.
Virgilius.
Vitruvius.
Vopiſcus.
Urbicus.
Vulcatius.
XENOPHON.
Xiphilinus.
ZONARAS

GODE

GODESCALCI STEVVECHII COMMENTARIUS,

AD Librum primum FLAVI VEGETI RENATI.

DE RE MILITARI.

Ad libri inscriptionem.

FLAVI Vegeti Renati.] Prænomen *Flavi* unus liber non agnoscit, ceterùm cum id reliquis omnibus videam receptum, censeo retinendum. Quod verò liber collegii trium Coronarum huic auctori *Veduto*, pro *Vegetio* nomen indere velit, nunquam probabo, reclamantibus nempe reliquis exemplaribus, atque adeò ipso Prisciano Grammatico lib. 3. Prænomẽ Vegetii.

Viri inlustris.] De illustribus, Spectabilibus, Clarissimis, ac Perfectissimis videndus est Alciatus lib. 3. Dispunctionum cap. 4. & meminere constitutiones Codicis Justiniani passim, & in Variis suis Magnus Aurelius Cassiodorus. Addo etiam *Comitis* titulo Vegetium decoratum in exemplari M. impresso vetustissimo, cui accedit unus manuscriptus nobilissimi ac doctissimi Jacobi Susij, in quo post finem libri quarti subscribitur, *Explicat liber* IIII. *Vegetii Renati, viri illustris, Comitis epitoma institutorum rei militaris.* De Comite porro illustris cinguli dignitate præcincto, cui integrum est, adeat Cassiodorum libro 3. Variarum. cap. 23. Illustris. Vegetius comes. Inscriptio horum librorum.

Ad Valentinianum.] Alter ex Susianis codicibus malit. *Ad Justinianum.* Atqui Flavium nostrum sub Christiano Principe vixisse, patet ex sacramenti militaris formula lib. 2. cap. 5. Ceterùm ut sub Justiniano potius, nondum adduci possum, Vegetius Christianus fuit. Dubitatur quo Imperatore vexerit.

ut credam. Scio esse qui illum sub Valentiniano primo floruisse censeant, qui Valentem fratrem imperii consortem assumpsit, sed erroris eos convincit ipse Vegetius, qui divi Gratiani meminit libro 1. cap. 20. Quare sub altero Valentiniano prioris Valentiniani filio, vitam egisse dicendum videtur, & illi hos libros consecratos. In eam opinionem inducor, quòd dicto cap. 20. pugnæ cùm Gothis infeliciter commissæ mentionem videam fieri, sciamque anno Urbis ∞. c. xxix. vel secundùm alios ∞. c. xxxi. ad V. Id. Augusti, bello Gothico secundo, Imperatorem Valentem. A. in prœlio occisum. Tertius Imperator Valentinianus nomine fuit, qui natus auctore Pomponio Læto, Moma, & Plinta coss. (emendo ex Cassiodoro & aliis Monaxio & Plinta.) Patre Constantio, matre Placidia progenitus, & à Theodosio in Oriente ad imperium adsumptus. Quo posttea Romæ in campo Martio interfecto, uxor Eudoxia ex Africa Gensericum accersivit, qui cum Vandalis Romam gentium dominam invasit, ac diripuit. Teste eodem Pomponio. Et l. 2. C. de præfec. præto: Africæ. Sub hoc Valentiniano Flavium nostrum vixisse dici quidem posset, sed illi hos libros dedicatos mihi vix sit verosimile: certè apertè negarem, si Orientis imperio hic præfuisset (quod falsò quidam adserit) priores illi Occidentis. Tum Vegetius noster urbis Romæ, veteris scilicet sæpe meminit, novæ verò, id est Urbis Constantinopolitanæ nunquam. Tertium hunc Valentinianum sunt, qui Theodosii filium putent, sunt qui cum secundo Valentiniano confundant, utrosque falli docemur à Paullo Diacono, & aliorum fastis, quod ut liqueat magis Valentinianorum stemma post exhibebimus.

Valentinianus primus. Ejus filius Gratianus Valentinianus secundus.

Valens Valentiniani frater occumbit. Valentinianus tertius Pomponius Lætus correctus. Valentiniani tertii pater mater. Ejusdem uxor. Roma direpta.

Tres Valentiniani omnésq. Occidenti præfuerunt.

Institutorum rei militaris.] In libris veteribus tam manu descriptis, quàm typis editis partim legas. *Epitoma institutorum rei militaris*, partim, *epitoma rei militaris.* Certè epitomen tantùm auctorem nostrum scripsisse contitebere, quisquis lib. 1. prologum, & cap. 8. & lib. 3. prologum, & cap. ult. & lib. 4. cap. 30. inspexeris.

Inscriptio horum librorum.

Epitomē tantum Vegetius scripsit.

IN PROLOGUM

NIsi post Deum faverit Imperator.] Plerique libri, & optimi quibus usus sum, malunt. *Nisi prænotum fuerit Imperatori.* Sed in uno Susii est, *nisi prius.* Inde fortè faciendum, *nisi prius voto faverit Imperator.*

Quod Octavianum Augustum.] In VV. aliquod *Octavius* dicebatur, non *Octavianus*, & id illi nomen in epistolis Bruti, apud Ciceronem, plus millies. Et apud alios scriptores. Ammianus tamen Marcellinus lib. XXII. Histo: *Marius, inquit, & Octavianus, cui Augusti vocabulum delatum est primo.* Itidem apud Isidorum lib. 9. etymol: Apud Eusebium in Chronico, & in fastis Cassiodori Octavianus vocatur. Auctor de viris illustribus *Cæsar Octavianus ex Octavia familia in Juliam translatus*, cap. 79. Hæc varietas inde est, quod adoptionem illam Octavii cujus ratione Octavianus dici debebat, plerique Romani improbarent. Tamen Octavianum Cicero vocat lib. XII. ad Atticum, epistola XII. Rursus Cæsarem Octavianum appellat ad Brutum, epistola 7.

Octavius. Octavianus dictus ex adoptione.

Crevit eloquentia.] In libro M. N. H. reperi *crebruit.* Livius lib. 33. *cum increbresceret rumor bellum in Sicilia esse.* Cornelius Tacitus. *Crebescit vivere Agrippam.* lib. 2. Annalium.

Crebrescendi verbum Vegetio redditum.

De delectu igitur.] Scribo & hîc, & infra locis omnibus apud Vegetium, *dilectu*, juvantibus in eo aliquot membranis. Neque placent quæ legebant *electione* vel *dilecto.* Glossarium vetus *dilectus* ἀγαπητὸς, στρατολογία. Item Festus *dilectus militum, & is qui significatur amatus, à legendo dicti sunt.* Et hoc modo scribitur in optimis libris aliorum auctorum, & disertè est in Pandectis Florentinis scriptum, atque iterratum, in t. de re militari. Et ita Festus scribit, in *negligens*, & alibi. Itidem Cassiodorus lib. 5. Variarum cap. 21. *Decuriales* (inquit) *habita meritorum æstimatione diligito, quia non decet*

Dilectus, non delectus militum.

tantæ urbis appellare quod vile est. Error hic inde natus, quod veteres sæpe addere solent vocalem e, ut pinguius verba sonarent, sic *meille*, *meillies*, *meilitia* illi scripserunt, ut ex L. Lucilli lib. 9. de orthographia Scaliger filius, flos eruditorum, ad Catullum notavit. Hinc abjecta vocali posteriore, ex *deilectu*, postea librariorum consuetudine, invaluit *dilectu*.

Meille, pro mille cur veteres scripserint.

Per quosdam gradus, & titulos.] Vegetius titulos vocat, quos vulgo librorum capita dicunt. In quibus ipsis magna apud auctorem nostrum varietas, ut exinde libros suos in nulla omnino capita distinxisse suspicari possis, nisi locus hic reclamet.

Vegetius libros suos in capita distinxit.

In Caput Primum.

Adversus Gallorum multitudinem.] Gallos maximos exercitus educere solitos, testis Cæsar de bello Gallico lib. 2. principio, & Ammianus Marcellinus lib. 21. & Strabo de Arvernis. Fortitudinem Gallorum usque à primis Romanorum temporibus repetit Livius, eosque Prisco Tarquinio Romæ regnante, superatis alpibus Italiam invasisse auctor est. Ipsamque Galliam eo tempore adeò frugum, hominumque fertilem fuisse, ut abundans multitudo vix regi potuerit. Libro 5. ab Urbe condita. Iidem legatis Romanorum ad se missis, responderunt, se in armis jus ferre, omnia virorum fortium esse. Livius dicto libro.

Galli magnos exercitus ducebant.

Galli Italiam invadunt. Gallia fertilissima.

Adversus Germanorum proceritatem.] Germanos præsertim Septemtrionales sanguine admodum abundare, corpore procero esse, ipse Vegetius indicat cap. sequenti. Isidorus ab immani corpore Germanos nomen sortitos putat. Germanicus, apud Tacitum 2. Annalium, corpus Germanis tribuit, visu quidem torvum, sed impatiens vulnerum. De Germanorum, Gallorumque specie, & amplitudine adeundus Cæsar, 4. belli Gallici initio, Hiritus de bello Africano, Plutarchus in Mario,

Germani sanguine abundant. Corpore procero sunt. Unde dicti.

rio, Ammianus lib. 16. Tacitus de moribus Germanorum, Galenus lib. 2. de temperamentis. Allusit & Manilius lib. 4.

Et stupefacta suos inter Germania partus.

Iterum paulo post.

Flava per ingentes surgit Germania partus.

Brevitas potuisset audere.] Media ferè, & commoda Romanorum statura, non raro brevior. Cæsar lib. 2. de bello Gallico, *Plerumque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitas nostra contemptui est.* Romani statura brevi. Galli proceri.

Hispanos quidem.] Magna de hoc hominum genere olim fama in re militari peditatu præstertim, teste Diodoro Siculo, & aliis. Gallia ab equitatu vicissim celeberrima. Juvenalis sat. 8. Hispania peditatu. Gallia olim equitatu valebat.

Forsitan imbelles Rhodios, unctamque Corinthum
Despicias merito ------
Horrida vitanda est Hispania, Gallicus axis.

Manilius lib. 4.

Gallia prætentis, Hispania maxima bellis.

In cujus versu ne quid offendat tyro, monendus est, prætentas dici, quas Ammianus, & alii prætenturas vocant, à prætendendo. Equites exploratores quidam vocarunt, sed de his alibi nobis erit commodior dicendi locus. Prætentæ. & prætenturæ quid sint.

Nostris præstitisse.] Liber impressus collegii trium Coronarum, quo usus sum beneficio Suffridi Petri, viri doctissimi, mihique amicissimi, legebat *præstasse*. Et id rectum censui. Sic Ammianus. lib, 31. *Id quoque præstavit, ut reliqui omnes interirent.* Frontinus, *fugientibus instaturos victores.* l. 2. cap. 6. Ejusdem Phrasis exempla infinita apud Jurisconsultos nostros in Pandectis passim obvia, & in Codice restituenda ex membranis. Novum non est in compositis, verborum simplicium originem repræsentari. Ut in *refacere*, *requærere*; etiam *signifacere*. Apud Jurisconsultum est. Præstasse, pro præstitisse.

Aphrorum dolis.] In libro veteri dicuntur *Assyrii*. Sed non ego hîc illi assentior. Nam ab astu, & dolo Refacere. Signifacere. Aphri dolosi.

dolo malo, Aphrica malè semper audivit. Testante Cicerone, in prima contra Rullum. Et inde adagium, *Punica fides*, Horum fraus bello Punico secundo quoties emicuerit, videre est apud Livium libro 32. & Florum libro 2. cap. 6. Ceterùm, quod Vegetius Germanos, Gallos Hispanos, Aphros, Græcos denique ipsos militari disciplina à Romanis subactos censet: id alia ratione effectum putavit Cicero, cujus verba adscribam, quod faciunt Vegetio interpretando, confirmando. *Quàm volumus* (inquit) *P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis, ac terræ domestico, nativóque sensu Italos ipsos, ac Latinos; sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximus, omnes gentes, natiónésque superavimus.*

Qua ratione Romani alias nationes subegerint.

Id pietate & religione factū Cicero putavit.

Tyronem solertem eligere.] Placet veterum librorum lectio, quibus *solerter* tyronem legendum monetur; contrarium quippe illi, quod cap 7. hujus libri dicitur, *incuriosius militem legere.* Item. lib. 2. cap. 18. *Juniores diligenter eligere.*

Severè in desides vindicare.] In exemplari. M. N. H. & Susii legebatur. *sevire in desides vindicando.* In uno Vt *severe in desides vindicando.*

Nemo facere metuit, quod se benè didicisse confidit.] Eandem sententiam attigisse video Cassiodorum lib. 1. Variarum cap. 40. *Animos* (inquit) *subito ad arma non erigunt, nisi qui se ad ipsa idoneos, præmissa exercitatione confidunt.*

Milites exercitati libenter pugnant.

Exercitata paucitas ad victoriam promptior.] Hinc est, quare veteres non tam numeros, quàm eruditos exercitus habere voluerunt. Infra lib. 3. cap. 1.

Indocta multitudo.] Ea non modo exposita ubique ad cædem, sed & aliis casibus magis obnoxia, fami, siti, ut testatur auctor noster lib. 3. cap. 1.

Indocti milites obnoxii magis periculis.

AD

AD CAPUT SECUNDUM.

Vegetius emendatus.

EX quibus provinciis, vel regionibus.] Auctoritate librorum scriptorum recipiendum est, *nationibus*, & absque iis esset, non ferret tamen alterum sententia, cùm pro iisdem sint provinciæ, & regione.

Sed etiam animorum.] Itidem Ulpianus præsumptum esse ait, quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione sunt quæ magis infamis est. l. quod si. §. qui mancipia. ff. de ædilicio edicto. Similiter Aristoteles lib. 3. Politicorum cap. 10. & Cicero in oratione de provinciis consularibus, auctores sunt, nationes alias, aliis servituti aptiores esse. Quinimo & Vegetius existimavit occulta quadam ratione alios contra alios melius dimicare. lib. 3. cap. 16.

Alios aliis servituti aptiores esse, itidem bello.

Occulta quadam ratione, alios contra alios melius dimicare.

Nationes quæ vicinæ sunt soli.] Quicunque militibus probandis, aut scribendis tyronibus præponentur, eos vult Flavius noster cœli plagam quam maximè considerare. Eos quippe, quà corpore, quà animo magis fore idoneos militiæ, qui ex locis temperatis diligentur; qui enim solis vicinitate siccati sunt sanguinis indigentis, vulnera nimis metuunt: qui vero ab ardoribus ejus remotiores sunt, sanguinis abundantia, ab humoris plenitudine, & crassitudine cæli perfusi, nimis sunt in vulnera, & ferrum præcipites. Lucanus illi rei testis luculentissimus adhibendus.

Ex temperatioribus plagis optimi sunt milites.

Sanguinis indigentes vulnera metuunt.

Sanguine abundantes præcipites in vulnera.

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas vestes, & fluxa virorum
Velamenta vides - - - - Idem de aliis.
- - - - *Populi, quos despicit arctos,*
Fælices errore suo, quos ille timorum
Maximus haud urget læti metus: inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæq; capaces
Mortis, & ignavum est rediture parcere vitæ.

Ferrum differens, pro terra, & plaga cœli.

Neque in humanum genus eam vim tantum omnis fœcunditatis auctor sol exserit. Nam & ferri primam differentiam à genere terræ, & plaga cœli, sub qua nascitur, Plinius esse dicit. lib. 34. natu. histo. cap. 14. denique calores, fructuum odores, saporum varietates, animalium quorum libet magnitudinem, cujusque rei formam, terrarum diversas species, solis caliditate fieri certum est, adfirmantibus & Philosophorum scholis, & ipso Diodoro Siculo lib. 3. Rerum antiquarum cap. 12. Imo ut frugum semina solo mutato degenerant, itidem homines feri, & natura rudes beneficio locorum genuinos more exuunt, ac deponunt. Sic Gallogræci postquam Brenno duce Græciam vastaverant, mox Orientem secuti in media Asia consederunt, & Asiatica amœnitate molliti sunt. Florus lib. 2 cap. 10.

Solis quanta vis in corpora terrestria.

Solo mutato fruges degenerant. Itidé homines

Gallo-græci Græciam vastarunt.

Militem modestia commendat.

Modestiam servat in castris.] Illud certum est, protestatum aliquando Cæsarem, in milite non minus modestiam, & continentiam, quàm virtutem, atque animi magnitudinem se desiderare. lib. 7. de bello Gallico. Quinimo non parvam laudem militum ductores promeriti, qui disciplina, & severitate sua hoc effecere, ut milites in omnibus dicto audientes haberent. Et hoc est, cur sæpius in eos vindicatum est, qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique revocati tardius prœlio excesserant; quàm qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. Ut memoriæ prodidit Sallustius. Milites certè ni arctè habeantur, justitiam sæpe despiciunt, quoniam Martia bella semper intendunt, dum nescio quo pacto assiduè dimicantibus difficile est morum custodire mensuram. Ut ipse rex Theodericus confitetur apud Cassiodorum lib. 1. Variarum cap. 11.

Inobedientes milites severissimè castigandi

Milites arctissimè habendi sunt.

Per se disciplinæ negligentissimi.

AD CAPUT. III.

Rustici meliores milites, quam urbani.

Aptiorem armis rusticam plebem.] Ejusdem cum auctore nostro sententiæ Plinius lib. 18. cap. 5. *fortissimi vi i, & milites*, inquit, *strenuissimi, ex agricolis nascuntur, minimeq; male cogitantes.*

Bal-

Balnearum nescia, delitiarum ignara.] In libris aliquot *Balneorum nesciens, dilіciarum igna*: To. *balneorum* probat & Charisius Grammaticus. Præterea Balneæ & Balnea veteres dixisse testis Nonius Marcellus. Sed ista Grammaticis relinquamus. Nos hoc agamus, id est auctorem nostrum illustremus. Balneorum is vult & deliciarum ignaros milites. Eas res Hannibalem, ejusque exercitum fregisse, testes historiæ, Florus lib. 2. cap. 6. & Livius lib. 32. Cic. prima oratione contra Rullum extrema. De Britannis idem quoque testatur Cornelius Tacitus in vita sui soceri. *Paulatimque discessum* (inquit) *ad delinimenta vitiorũ, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.* Hinc non immerito Silius libro. 15.

Balneæ & balnea dicunt.

Deliciæ milites frangunt.

---- Aspice latè

Florentes quondam luxus, quas verterit urbes,
Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec hostes,
Quantum sola noces animis illapsa voluptas.

Voluptas urbes perdit.

Duratis od omnem laborum tolerantiam membris.] Non mala quidem lectio, at non minus bona, quam membranæ H. suppeditant *du. ad omnem laborem, tolerantiamque membris.* Ea phrasi Spartianus in Hadriano usus. Dum illum etsi pacis magis, quàm belli cupidum; militem tamen, quasi bellum immineret, exercuisse dicit, eumque tolerantiæ documentis imbuisse.

Tolerantia.

Etiam urbanos ad arma compelli.] VV. *& urbanos ad arma compellere.* Que differentia vix nauci est. Illud monendum, Rei Romanæ angustias, & necessitatem, non cives tantùm, sed & senio, vel alio privilegio â belli onere immunes, etiam servos ad arma sumenda excivisse. Qua de re nos infra dicturi.

Parco victu utantur, & rustico.] In aliis exemplaribus M. S. N. H. & Sutii. Reperi *Parvo victu*, Nescio an parvum victum vocet, quem vilem Ammianus appellabat, quasi parvi pretii. Nam labores

agri colendi parvum victum non videntur admittere. Et quidem paulo ante, hoc eodem capite, libri aliquod scripti, ad illud, *parvo contenta* inferciebant *cibo*. Sed non tam facilè mihi persuaserint hoc à Vegetio istic scriptum. Cibum delicatis præberi apud Terentium donatus observavit: Victum verò in parvis, aridisque alimoniis. Quod ad cibum castrensem, erat in eo laridum, caseus, & posca. Spartiano auctore in Hadriano. Poscam genus potionis interpretantur ex aqua aceto admixto, quo & remiges hodie utuntur, & olim servi, ut ex Plauto Palmertus noster probavit restituta eidem ea voce, conjectura peracuta.

Cibus, victus quid differant. Cibus castrensis.

Interdum sub papilionibus commorentur.] *Papiliones vocantur à similitudine parvuli animalis volantis, quod maxime abundat florentibus malvis. Hæ sunt aviculæ, quæ lumine accenso conveniunt, & circumvolantes ab igne proximo interire coguntur.* Auctor Isidorus lib. 15. etymolog. cap. 10. Sunt autem Vegetio, ut & Tertulliano, Plinio, & aliis, papiliones, quæ tentoria alii vocarunt. Fiebant autem proprie è velis tensis. Alia Tentoria fuerunt è tabulis consertis mutatilia, quæ Cæsar & alii tabernacula vocant, & nomen habent à similitudine tabernarum, quæ ipsæ, quòd ex tabulis olim fierent, sic dictæ. Testante Festo in *Tabernacula*. Ovidius 3. Fastorum.

Papiliones unde dicantur. Papiliones quid sint. Quomodo fiant. Tentoria.

Sub Jove pars durat, pauci tentoria ponunt,
Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.

Isidorum etiam hoc loco advocemus. *Tabernacula*, inquit, *tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores, tempestatesque imbrium, frigorisque injurias vitant. Dicta autem tabernacula, quod cortinæ distentæ funibus, tabulis interstantibus, appenderentur, quæ tentoria sustinerent. Tentorium dictum quod tendatur funibus, & palis.* lib. 15. cap 10. Fuerunt & alia tentoria scortea, quæ Jurisconsulti nostri, Cicero, Tacitus & alii *pelles* vocant. Et inde apud Historiographos *sub pellibus esse, sub pellibus bibernare*. Et similia. Taberna-

Tabernacula. Pelles, pro tentoriis.

bernacula hæc, etiam casas vocavit Vegetius, lib. 2. cap. 10. & Ovid. dicto versu. Illud certè prætereundum minimè puto, quòd Romani primum sub tribunis militum consulari potestate creatis, bellum etiam hieme continuate, & sub pellibus hibernare cœperunt. Quod me docuit Livius lib. 5. ab urbe Con. principio, dum inquit, *hybernacula etiam res novæ militi Romano, ædificari cœpta.* Antea enim hyemi cedentes arma deponere; domos ac res suas invisere solent. Hinc apud Livium, eodem libro, querela illa Tribunorum plebis: *Militem Romanum in opere, ac labore, nivibus, pruinisque obrutum sub pellibus durare: ne hyemis quidem spatio, qua omnium bellorum terra, marique sit quies, arma deponentem.* In antiquitatibus & illud scriptum, Sparticum militem coercitum acriter, quod procinctus tempore ausus sit videri sub tecto. Monet Ammianus lib. 22. Sed ab eo rigore militaris severitatis postea discessum est, repertis Æstivis & Hibernis. Varro libro 4. de lingua latina *Cœnacula dicta. Posteaque ubi cœnabant plura facere cœperunt, ut in castris ab hieme hiberna, hibernum domus vocarunt, contra æstivum.*

Casæ

Quando primum Romani, hiemen in castris continuarint.

Hybernacula.

Æstiva. Hiberna.

In angariis plurimum detinendi.] De angariis & parangariis: Veredis, & paraveredis; quorum usus in cursu publico, & re vehicularia, multa Jurisconsulti lib. 12. Codicis Justiniani. tit. De cursu publico. Multa quoque ad eam rem Budæus in explicatione l. eos qui, ff. ad legem Corneliam de falsis. Et præclarè de hac re Jurisconsultorum antesignanus Jacobus Cujacius in dictam rubricam Codicis Justinianei. Sed & apud Persas, ut idem Budæus auctor est, ἀγγαρεῖον δρόμημα cursus pernicissimus equitum erat. videndus autem in eam rem Herodotus lib. 8. Imo & ipsi nuntii Regii apud Persas ἄγγαροι erant teste Suida. Quos etiam ἀστάνδαι, vocatos scimus. Hi peracto singulorum dierum penso, mansiones habebant, seu diversoria, quæ & ipsa ἄγγαρα vocarunt. Vide si integrum est, & Cœlium Rodig. lib. 18. cap. 8. Nostrates hoc genus veredorum

Cursus publicus Rom.

Veredi.

Et Persarum.

Antiquis in cursu publico. currus equi erant.

rum *postas* vocant, quasi positos, collocatosque certis in locis, & semper in procinctu excubantes. Addendum est & illud, non expeditis equis, ut hodie; sed vehiculis ea in re antiquos usos. Probabo in gratiam juniorum uno testimonio Ammiani Marcellini ex lib. 21. Historiarum: *Ut catervis antistitum, jumentis publicis ultro citroque discurrentibus, per synodos quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariæ succideret nervos.*

Etiam soli equi. Tractoriæ seu diplomata in cursu publico.

Equis tamen & sine vehiculo veredos usos, probare possim, ex Cassiodori lib. 4. Variarum, epistola ad Ghodiscalcum Saionem, & cap. 5. lib. eodem. Porro ab illo cursu vehiculari, nomen tractoriarum in jure scripto pro diplomatis, quæ missis, vel evocatis à principe dabantur, quibusque suis locis evectionem impetrabant. Meminit & Plinius libro 10. Epistolarum.

Cursum publicum apud Rom. quis invenerit. Juvenes primum in eo cursu, non equi, aut currus. Vegetius correctus.

Primum autem cursus vehicularis institutorem apud Romanos reperio Augustum, apud Suetonium in ipsius vita cap. 49. ubi videre est vehiculorum loco prius juvenes ab eodem per vias militares fuisse dispositos. Atqui laborem hunc angariarum tyronibus durandis fecisse, nemo est qui negare ausit, modo paterentur apud Vegetium eam vocem consistere, libri VV. & viri erudati. Non patiuntur hoc loco, liber Collegii trium Coronarum, & manuscriptus N, qui pro *Angariis*, hic substituunt *Agrariis.* Itidem apud Vegetium infra lib. 4. cap. 19. & lib. 2. cap. 22. lib. 3. cap. 8 bis. & libro eodem capite postremo. Membranæ H. N. & alii quidam libri tuentur illud *Agrariis.* Tuitus etiam est Galliæ flos Adrianus Turnebus libro 4. Adversariorum cap. 7. adstipulantibus sibi suis exemplaribus veteribus Vegetianis. Probavitque Agrarias Vegetio dictas, quas prætenturas, stationesque agrarias Ammianus vocavit. *Quia Mesopotamiæ*, inquit, *tractus omnes crebro inquietari sueti, prætenturis, & stationibus agrariis servabantur.* Iterum: *Salubriter, & cautè castra metata, pretenturæ, stationesque agrariæ totis rationibus ordinatæ.* Itidem & in notitia utriusque imperii, ubi de castellis, & limitum munitionibus agitur.

Agrariæ quid sint.

tur. *Vigiliis in his, & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circundata quodam præsidii cingulo illæsa requiescat.* Quas hic prætenturas vocant, (prætentas apud Manilium vocari supra diximus,) à prætendendo dictas, nimis quàm manifestum est. Elegantem sanè de eo tralationem D. Ambrosius sumpsit, *Fortis*, inquit, *viri est non dissimulare, cum aliquid immineat, sed prætendere, & tanquam explorare de specula quadam mentis.* Et ut illud, tanquam aliud agens ad nete, ut hoc, itidem alia patres à re militari ad ecclesiæ ritus traxêre vocabula. Nam unde illis Vigiliæ? Stationes? Tesseræ? Vexilla? Processiones? & mille alia.

Prætenturæ à prætendo dictæ.

Ecclesia multis vocabulis utitur sumtis à re militari.

Procul habendi à civitatis illecebris.] Mihi perplacet quod membranæ legunt, *civilibus illecebris.* Auctor est Herodianus lib. 4. Imperatorem Severum filios suos ex urbe abduxisse, non alia caussa, quàm ut procul munditiis urbanis, in castris militari vitæ, ac sobriæ juvenes adsuescerent. Tacitus lib. 2. Annalium. *Juvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi.* Eodem referendum quod lib. 9. Etymologiarum, seu Originum scriptum reliquit Isidorus, *Castra*, inquit, *sunt, ubi miles steterit, dicta autem castra quasi casta, eò quòd ibi castraretur libido.* Magni animi profecto dictum illud Epaminundæ, apud Æmilium Probum, quem scriptorem Cornelium Nepotem nuncupandum censent. *Si Principes Greciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palæstra.* Videndus & Horatius lib. 3. Ode 3. Non alienum quoque à disciplina militari, quod apud Cornelium Tacitum Ælius Seianus etiam castra ipsa voluerit ab oppidis remotiora collocari, ne militum animos oppidani inflecterent adeundo, appellando. *Severius* (inquit) *acturos si vallum statuatur procul urbis illecebris.* Eaque ratio est, cur & milites antiquitus ad matrimonia non fuerunt admissi; ad quod probandum citarem Tacitum 14. Annalium, & Galgaci verba, ex ejusdem scriptoris Agricola, nisi viderem, summum Belgiæ nostræ decus, Justum Lipsium

Imp. Severus cur filios abduxerit ex urbe.

Castra unde nomen habeant.

Epaminundæ dictum.

Castra cur removenda ab urbibus.

Milites ad matrimonia non admissi.

Athletæ à matrimonio, etiã à Venere prohibiti

psium eam rem elucidasse in commentario ad Annales Taciti. Etiam Athletas non modò conjugii: sed & Veneris expertes fuisse Tertullianus scripsit ad Martyres. Plato 8. de legibus, & proinde Galenus. Quod ad Venerem aperto ore reclamat Plinius lib. 28. cap. 6. Eandem & militibus permissam fuisse loco jam citato idem Lipsius docuit. Primus autem, ut uxorem domi milites Romani haberent Imperator Severus permisit, ut auctor est, lib. 3. Herodianus. Quin & Alexandrum Magnum in tantum à patre degeneravisse accepimus, ut militibus in castris uxores habere permiserit, pueris alimenta, juvenibus armorum, equorumque instrumenta dederit. Patribus pro numero filiorum præmia statuerit. Atqui ea res præter vulgi opinionem illi successit. Nam veteranis patribus, tyrones filii successerunt; & constantissimi milites effecti, qui non solùm tyrocinia, verùm & incunabula in ipsis castris posuerant. Quæ consuetudo etiam in ipsis successoribus Alexandri mansit. Teste Justino lib. 12

Severus domi uxores militibus permisit. Alexander Magnus militibus uxores etiam in castris permisit. Ibiq; pueri educati Id feliciter Alexandro successit. Successores illius eundem morem quoque probarunt

Corporibus eorum robur accedat, & animus.] Exemplaria VV. *robor.* legunt, & hîc, & infra pluribus locis. Atque ita scribitur in Glossis veteribus semper. Etiam Sosipatrum Charisium hoc nomen vidi recensere inter nomina in *Or* Institutionum Grammat. lib. 1. De cetero ut animi, & corpora militum exercitio & labore roborantur: perinde intermissa laboris consuetudo utrumq; debilitat, teste Vegetio lib. 2. cap. 23 Itidem Tertullianus apud Martyres de prælusione cum militum, tum gladiatorum: *Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expavescant. De umbra ad solem, & sole ad cælum* (malim legeretur de sole ad gelum) *de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem.* Gelum pro gelu veteres dixisse testes mihi Grammatici. Nonius Marcellus, Priscianus, & Sosipater Charisius.

Robor, pro robur Milites sine intermissione exercendi. Gelus, pro gelu.

Post Urbem conditam.] Vetus liber M. impressus, *ab Urbe condita* quomodo Vegetium video locutum lib. eodem cap. 20. & alios scriptores plus millies.

Ut

Ut arenti Quintio.] Qui Historiam ignorat, discat è Livii lib. 3. & ab auctore de viris illustribus, qui nudum Quintium à viatoribus repertum prodit. Cujus ratio peti quoque potest à Dionysio Halicarnasseo.

Quintius ex agro ad dictaturam vocatus.

Viro optimo dictaturam.] Verba illa *Viro optimo*. C. M. S N. H. & tres Susianii libri non agnoscunt, & merito. De potestate dictatoris & tempore imperii ita Pomponius Jurisconsultus: *Interdum*. inquit, *re exigente placuit majoris potestatis Magistratum constitui. Itaque dictatores proditi sunt, à quibus nec provocandi jus fuit, & quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc Magistratum quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. l. 2. §. populo. ff. de origine juris* Livius lib. 4. *Senatus extemplo (quod in rebus trepidis fieri solet) dictatorem dici jussit*. Dicebatur autem Dictator ex senatusconsulto ab altero coss. & ipse porro Magistrum equitum dicebat. Primum autem Dictatorem T. Larcium, Magistrum vero equitum Sp. Cassium, inveni anno nono post reges exactos. Livius, lib. 2. ab V. C. & fasti Rom. Creati autem vel rei gerundæ caussa, aut seditionis sedandæ, etiam regni opprimendi, etiam Reipublicæ constituendæ, etiam clavi figendi, etiam comitiorum habendorum, etiam ludorum caussa, quemadmodum probare facilè mihi sit, nisi vererer esse longior.

Dictatoris potestas.

Dictatura VI. menses tantum retinebatur.

Dictator à quo dicebatur.

Magister equitum à quo dicebatur.

Dictator primus

Dictator, quas ob causas diceretur.

AD CAPUT. IV.

Incipientem pubertatem ad dilectum cogendam.] In membranis Susiji & H. *incipiente pubertate ad dilectum cogendum tyronem*. Ad rem veniamus. Qui de militari disciplina libros posteris reliquêre, haud ferè quemquam minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta majorem militiæ, & tyrocinio ascribi solere docuerunt. Idque à Servio Tullio vetere censione primùm cautum fuit. Gellius testis libro 10. cap. 28. & ævo sub-

Anno XVII. initium militiæ.

Anni XLVI. à militia excusabant.

Ea de re lex Servii Tullii regis. item C. Gracchi.

subsequente à Cajo Graccho lege sacrata sancitum Livius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca de brevitate vitæ. Cap. ult. Antonius Augustinus libro singulari ad Modestinum in l. paupertas. §. jam verò militi. ff. de excusationibus. Imo legem fuisse probat Justus Lipsius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquagesimo. videndus Petrus Crinitus lib. 8. de honesta disciplina; cap. ultimo. Addam quod hac de re apud Macrobium observavi lib. 1. in somnium Scipionis. In nonnullis rebuspublicis secundum & quadragesimum, in aliis nonum & quadragesimum ætatis annum, immunitatem à militia præstare. *Nonnullarum*, inquit, *rerum publicarum is mos est, ut post sextam, ad militiam nemo cogatur; in pluribus detur remissio justa post septimam.* Per sextam, & septimam auctor ille hebdomades annorum intelligit, in quibus singulis ponebant annos septem. Censorinus de die natali cap. 14. *In tertio gradu qui erant usq. quinq. & XL. annos juvenes appellatos; eò, quòd Rempublicam in re militari possent juvare.*

Alii militiam ad L. ætatis an(num extendunt. Pro iis testimonium Macrobii.

A teneris perfectius omnia imbibuntur.

Sed etiam perfectius imbibuntur.] Libri P. S. N. H. & duo Susiani *imbuuntur*. Sed meo quidem judicio, id non tam rectè convenit cùm eo, quod subijcitur, *quæ discuntur à pueris.* Quod in juventute non discitur in matura ætate nescitur, ut scribit apud Cassiodorum Rex Thedericus, dum Gothos adhortatur, juvenes in Martiam disciplinam ab ineunte ætate producere. Adhibito exemplo accipitrum, qui fœtus suos, etsi novitate marcentes, nidis proturbant.

Vegetius emendatus.

Deinde militaris alacritatis, saltus, & cursus.] Dixi me malle *militaris alacritas, saltus.* Quod facio libris optimis auctoribus: aliò videtur abire M. ideoque illius lectionem adscribendam duxi. *Demum mil. alacritas, Saltus & cursus, ante temperare debet, quàm corpus a tate pigrescat.*

Nam primum juventus, simul ac belli patiens erat.] Ut Vegetii locum hunc, sic & ipsum

adeò

adeò Salluſtium, unde noſter eum deſcripſit, corruptum eſſe conjeci quod librarii neſciviſſent, *ſimul*, pro *ſimulac*, etiam apud Oratores dici. Qua de re in particulis linguæ Latinæ plura à me allata exempla. Atque locum hunc ita conſtitueram, *Nam ſimul juventus belli patiens erat.* Multos deinde poſt dies manuſcriptum Salluſtium codicem nactus, rectam ex eo conjecturam meam fuiſſe deprehendi. Idque præſente Jano Gulielmo Lubecenſi familiari meo, quem ob ſingularem eruditionem, &, quod caput eſt, animi candorem, amare nunquam deſinam. Locus ex Salluſtii Jugurtha eſt, cum ut in membranis repperi adſcribam. *Jam primum juventus ſimul belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebant.* Eamque lectionem olim expreſſerant in Vegetio excudendo Colonienſes, uno excepto, quod, *ac*, particulam inſeruiſſent. De re ipſa teſtimonium etiam Plinii accipe, ex libro octavo epiſtolarum. *Inde*, ait, *adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, ut imperare parendo, duces agere, cum ſequuntur, adſueſcerent.* Tertullianus ad Martyres: *Nemo miles ad bellum venit cum deliciis, nec de cubiculo ad aciem procedit; ſed de papilionibus expeditus, & ſubſtrictus, ubi omnis duritia, & imbonitas, & inſuavitas conſiſtat, etiam in pace labore, & incommodis bellum pati jam diſcunt.*

Iterum emendatus. Salluſtius emendatus.

Adoleſcentes Rom. parendo, imperare diſcebant. Etiam in pace belli incommoda ediſcebant.

Per laboris uſum.] M.N. & C. *per laborem uſu.* Quod & Salluſtianis membranis vidi confirmatum, attamen laboris conſuetudinem Vegetius dixit lib. 3. capite ſecundo.

Sudes ſcienter figere norit.] Eas aggeribus ſuperimponi, & vallos appellari infra videbimus. Neque mirabere hanc ſcientiam in tyrone requiri, ſi ſcias caſtra ponere, foſſas ducere, & alia caſtris muniendis facientia, ipſorum militum Romanorum munia fuiſſe.

Ipſi milites opera olim fecerunt.

AD CAPUT V.

PRoceritatem tyronum, à conſule Mario, ſcio ſemper exactā.] Libri M.S.N. *Proceritatem tyron, ad incommoda ſcio ſemper exactā.* Membranæ H. ha-

Sublatum è Vegetio mendum.

H. habent *ad incommam.* certe illud *à consule Mario* glossarium esse rectè censuit acutissimus, mihique amicissimus Janus Mellerus Palmerius. Neque id ulli libri agnoscunt, una Parisiensi editione excepta: in qua legitur *Proceritatem tyro à Consule Mario ad victoriam scio semper exactam.* Nugæ meræ, in membranis Susii reperi, *proceritatem tyronum scio quondum semper exactam.* Iterum Palmerio adsentior ex *quondam* facienti *commodam.* Proceritas commoda hic, quam alii mediam militarem vocarunt staturam, hanc qui superabant dicebantur statura proceri, qualis depingitur apud Spartianum Hadrianus. *Statura prolixa*, qualis apud eundem Pescennius Niger: *Eminentem staturam* Suetonius vocavit. *eximiam* Livius lib 7. Qui minores erant, exiles, breves, & brevi statura dicti. De statura media, militari, justa, & commoda, exempla ponam. Statura justa Galbam observavi à Suetonio descriptum Itidem Livius: *Corpus alteri magnitudine eximium versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis: media in altero militaris statura*; lib 7. ab Urbe condita. Itidem media ætate mulierem Plautus Aulularia appellavit. Imo & Imperatorem Alexandrum Severum, statura militari, apud Lampridium video describi: & longitudine Romana Imperatorem Gordianum à Julio Capitolino. De statura commoda Plautus Asinaria exemplum suppeditavit.

Statura media, militaris, & commoda.

Statura procera, eminens, prolixa.

Aetate media mulier. Statura Romana.

Quâ facie noster Saurea est, si is est, jam scire potero.
LI. Macilentis malis, rufulus, aliquantum ventriosus,
Truculentis oculis, commoda statura, tristi fronte.

Idem Milite, commodum convivam appellat, qui loqui, & tacere ratione possit, quique. Justam tantum orationis suæ partem persequi, & suam itidem tacere, cùm aliena oratio est, norit.

Commodus conviva.

Ut senos pedes, vel quinos, & denas uncias habentes.] Suetonius brevem staturam dicit, quæ erat pedum quinque & dodrantis, in Augusto, cap. 79.

Pedes quinque & dodrans statura brevis.

Denas uncias habentes.] Sunt libri in quibus vox *uncias*, mutavit in *turmas*. Itidem hoc lib. cap. 12.

pro

pro *duas uncias adacta* substituerunt quidam *duabus viis ad.* Utrumque illorum ineptiæ debetur, qui non intellexerunt Romanos per pedem mensuram significasse, divisisse autem in quatuor palmos, digitos sexdecim. Divisisse item pedem in uncias duodecim, ita ut duodecima pars pedis uncia appelletur. Pollicem dici auctor est Frontinus. De divisione pedis in palmos quatuor, seu digitos sexdecim, præter Vitruvium testes mihi Columella, Frontinus, Festus in *Trientem*, Isidorus & alii. Altera pedis divisio nata est apud eos, qui pedem pro asse habuerunt, cumque (quemadmodum & aliud omne integrum quod assem nominarunt) in duodecim æquas partes distribuerunt. Unam portionem unciam dixerunt, duas sextantem, tres quadrantẽ, & sic deinceps: prout Iurisconsulti libram, pondo, seu assem divisere, singulisque partibus sua indidere nomina. Hinc patet quàm Latinè cespes dicatur *altus semissem* infra apud Vegetium. Quod ibi ineptum quidam censent, & malunt *altus semis pedem*. Itidem Astrologi duodecimas diametri solis, & lunæ, digitos, seu uncias vocant. Etiam anni curricula ad libræ plenitudinem antiquitas collegit, mensibus duodecim unciarum nomine computatis, ut auctor est Cassiodorus lib. I. Variarum capite 10. Dicta autem Uncia ab uno, Sextans ab eo quod sexta pars assis est, Quadrans quod quarta, Triens quod tertia pars, Semis quod semis, id est dimidium assis, & sic deinceps reliquæ assis partes: ut docet Priscianus, de ponderibus, & mensuris.

Pedis una divisio in XVI. digitos. Altera pedis divisio in duodecim uncias.

Vegetii locus confirmatus. Annus olim in duodecim uncias distributus. Uncia unde dicta.

Uncias habentes.] Verbum *habentes* nullum est in libro S. N. & H. Inde suspicari possumus olim hæc numeris perscripta fuisse, hoc modo: *puta ut* VI. *pedum, vel certe* V. *vel* X. *unciarum inter alares equites, &c. probarentur.*

Civilis pars florentiorem adduxerat juventutem.] Peccare non videor, qui cum membranis legem *abduxerat*. Nam ut Vegetium intelligo, notat eos, qui domi, quàm militiæ vivere; in foro quàm in castris versari; togati, quàm sagati incedere male-

bant. Sic auctor noster hoc lib. cap. 7. *dum honestiores civilia sectantur officia.*

Minorem quidem corpore, sed fortiorem armis.] Octo apud me exemplaribus probatur *armis*, pro *animis*. At non proinde & mihi, impedit Vegetius qui non tantùm corporibus, sed etiam animis praestantissimos desiderat hoc lib. cap. 7. & lib. 2. cap 5. Impedit quoque Sallustius, cujus locus dignus qui adducatur: *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res magis militaris procederet. Nam & priusquam incipias consulto, & ubi consulueris maturè facto opus est. Ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.* Conjurationis Catilinariae principio.

Vine corporis, an magis animi viribus res militaris procedat.

AD CAPUT. VI.

SEd qui dilectum acturus est.] Servius in Virgil. Æn. lib. 8. auctor est apud Romanos tria militiae genera fuisse. Nã aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima, quae & sacramentum dicitur, erat eorum qui singuli jurabant, *se pro Rep. esse facturos*, nec discedebant nisi completis stipendiis. Aut certè si esset tumultus, *id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus.* Verrius & Festus in voce *Tumultus*. Tunc quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quo pedites evocabat; alterum caeruleum, quod erat equitum, dicebat, *qui Remp. vult salvam esse me sequatur.* & qui convenissent simul jurabant, & dicebatur ista militia conjuratio. Fiebat etiam evocatio. Nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Conquisitores hos vocari memini à Livio lib. 30. & Hirtio lib. de bello Alexandrino. Ritum conjurationis etiam Arnobium video attigisse lib. 2. adversus Gentes: *Cum paratis bella, signum,* inquit, *monstratis ex arce? aut fecialia jura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas?* Quae ex Servio mutuati sumus, eadem video & Isido-

Tria militiae genera. Legitima militia quae.

Quid tumultus.

Conjuratio qualis Evocatio qualis. Conquisitores militum.

Iſidorum ab eo ſumpſiſſe lib.9.Etymol.poſt etiam Budæum ad Pandectas, item alios. Adjungendum cenſui & Gallorum morem in conſcribendis militibus. Hi bellum inituri lege communi omnes puberes armatos convenire cogebant, & qui ex eis noviſſimus venerat, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus adfectus necabatur, memoriæ prodidit Cæſar lib 5. belli Gallici. Qui verò apud Romanos in legitima militia, & publico dilectu, olim non reſpondebant, ut proditores libertatis in ſervitutem redigebantur. Teſtis mihi Menander Jureconſultus *l. qui cum uno. §. qui poſt. ff de re militari.* & Franciſcus Duarenus lib. 1. diſputationum cap. 4. ſed mutato poſtea ſtatu militiæ à capitis pœna receſſum eſt *d. §. qui poſt.* Etiam illud admonendum, certos dies conſtitutos fuiſſe intra quos legitimæ militiæ dilecti expeditioni ſe pararent. Feſtus: *Iuſti dies dicebantur triginta, cùm exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum.* Porro etſi militibus ſcriptis jam, juratiſque, dies, quo adeſſe deberent, præfinitus eſſet, quo citati conſuli reſponderent; erant tamen in eo excuſationes, morbus ſonticus, auſpicium, ſacrificium, anniverſarium, &c. de qua re adeundus Gellius lib. 16. cap. 4. & Polybius lib. 6. fuit quoque cùm aliam dilectus habendi rationem publica neceſſitas requiſivit, ut etiam illi, qui vacationem à militia habebant, nomina dare cogerentur. Livius lib. 7. *Et cum (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) juſtitio indicto, dilectus ſine vacationibus habitus eſſet, legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ.* Similis quoque & bello Gallico dilectus fuit, in quo opificum vulgus, & ſellularii minimè militiæ idoneum genus hominum exciti: Livio teſte lib 8. Imò & ſenes nomina dare vel inviti coacti non ſemel: Livius lib. 5. & lib. 27. Alia item & in educendo exercitu ratio nonnunquam obſervata. Mira ſanè quã in cogendis militibus feſtinationem prædicat Livius lib 3. extremo. Nimirum mane cùm juventus in campum Martium dilectus cauſſa conveniſſet, ſigna militaria eo ipſo die, à Quæſtoribus ex ærario prompta, delataque in campum, & quarta ejuſdem diei hora inde exercitum moviſſe.

Gallorum mos in convocando milite.

Romani in dilectu non reſpondentes, puniti, ut proditores.

Mutata illa pœna mutato militiæ ſtatu.

Milites lecti, diebus xxx. ſe parabant.

Data tamen in eo excuſationes.

Neceſſitas publica dilectus rationem mutavit.

Dilectus ſine vocationibus.

Opifices & ſellularii militiæ adſcripti

Senes nomina dare coacti.

Exercitus quatuor horis conſcriptus, & eductus.

Signa militaria tempore pacis ubi, & à quibus custodia.

Observatione dignus mos de signis militaribus ex ærario promptis. Ubi tempore pacis deposita observabant ea Quæstores. Idem Livius : *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatus juniores jussisset, signaque eodem ex ærario Quæstores deferre.* lib.7. Atqui non minus dignum observatu, quod ex Appiano de bel. Hispaniensi didicimus. Nimirum, quod cùm in prædicto dilectu agendo consules minus sincerè dicerentur versati, postea placuit non deligendo, sed sortitione milites vocari. Hac ratione congregatum exercitum primus duxit in Hispaniam L. Lucullus consul, qui secum legatum habuit Cornelium Scipionem. Sed fortasse nimis multa hæc, de dilectu, & exercitu educendo quibusdam videbuntur, attamen in eam partem peccare malo (si id peccare est,) quàm omittere, quod huc pertinere video. Ideoque & alios ritus adscribam à me observatos. Fuit sub principibus Rom. & ille mos, ut dies expeditionis publico edicto indicaretur. Sic Imper. Alexander Severus in expeditionem bellicam exiturus, dies itinerum publicè proponebat, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum erat, Illa die, illa hora ab Urbe sum exiturus, & (si Dii voluerint) in prima mansione mansurus. Deinde per ordinem mansiones, deinde stativæ, deinde, ubi annona esset accipienda; & id quidem eo usque, donec ad fines Barbaricos veniretur. Jam enim inde tacebatur. Auctore in illius vita Lampridio. Formulam qua Gothi in expeditionem evocati fuere, ex Cassiodoro adscribam. *Atque ideo per Nandium Sajonem nostrum admonendum curavimus, ut ad expeditionem in Dei nomine, more solito, armis, equis, rebusque omnibus necessariis sufficienter instructi, octavo die Kal. Iuliarum proximè venienie, modis omnibus Deo favente moveatis.* lib.1. Variarum cap.24. De tessera expeditionali alibi quoque dicturi sumus. Ceterùm priùs quàm Urbem egrederentur duces, munus gladiatorium, & venatus dedisse ex Capitolino didicimus. Qui alterum factum suspicatur; ut duces inter se cohortes videndo, ferrum, & vulnera ne perhorrescerent. Sacra item fecêre ante egressionem, ut videre est apud Herodianum lib.C.

Dilectus sortione institutus.

Quis primus lectum sortione militem eduxerit.

Dies expeditionis edicto indicatus. Edictum etiam ante duos menses, quam egrederentur, suspensum.

Formula ejus edicti.

Duces ante egressionem venatus dabant. Etiam sacra faciebant.

Etiam antequam prœlium committerent, sacra fecisse docere possum. Sic Audaciæ & Pavori sacra facta à Scipione, constat ex Appiano, lib. de bello Punico. Neque à Romanis tantum: Lacedæmonios duces prælium inituros sacra Musis persolvisse scribit Plutarchus in Lycurgo. Mysios equum immolasse Florus testatur: *Illi*, inquit, *statim ante aciem immolato equo concepere votum.* Nunc qui olim ritus fuerat indicendi belli, in solo hostium, & per feciales, idem post & in educendo exercitu domi observatus. Romani antiquitus hunc morem tenuerunt, quòd fecialis testibus puberibus adhibitis, in terram cui bellum illaturi erant, hastam conjiciebat. Eum ritum ab Æquicolis, ab Anco Martio Rege Romam translatum testis mihi Livius lib. 1. à Rheso primum excogitatum scribit auctor De viris illustribus, cap. 5. Formula istiusmodi indictionis in Livio est lib. 1. & Gellio lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Videndus etiam Nonius Marcellus, & Festus in *Feciales.* Verùm ubi propagato Imperio bellum remotissimis nationibus indicendum fuit, ne foret necesse, ut dixi, eò feciales mittere, habuerunt Romani ante portam Carmentalem columnam, quam bellicam cognominarunt, quòd belli index esset, ab ea hastam sanguinolentam quæ in templo Martis reposita erat, jaciebant versus eam partem, quò profecturus erat ipse exercitus. Auctor Dio in Marco Antonino. Victor De regionibus Urbis. Festus in *Bellona.* Gabriel Simeonius in observationibus antiquis, & Bartholomæus Marlianus lib. 6. De antiquæ Romæ topographia cap. 4. cum quo sentire tamen non possum. De hasta sanguinolenta per Persas etiam, patrio more, projici solita, videndus Ammianus Marcellinus lib. 19. Historiarum. Etiam illud sacrorum fuit, ut, qui belli curam suscepisset, Martis templum ingrederetur, & primò ancylia, mox hastam simulacri ipsius commoveret dicendo *Mars vigila.* Ejus rei auctor nobis Servius 8. Æneid. Denique & liberi, & uxores, & reliqui militatum exeuntium propinqui, vota suscipere, atque eadem ante urbis portas tabella suspendere, illisque reducibus persolvere solent: Quem

Sacra facta etiam ante prœlium.

Idem fecitarunt Lacedæmonii. Item Mysii.

Mos vetus belli indicendi

Unde Romam translatus. A quo excogitatus.

Bellum Romæ indici cœpit ad columnam bellicam. In eo usui hasta sanguinolenta.

Hastam sanguinolentam & Persæ jecerunt.

Duces ante egressionem, Martis templum quare ingressi.

Vota suscepta pro exeuntibus militatũ.

Quando persoluta. ritum ex Propertii Elegia 3. lib. 4. Turnebus adseruit lib. 23. Adversar. cap 6.

In equis, & canibus virtus multis declaratur indiciis.] *Motus equini de auribus intelliguntur, animos Leonum frons, & cauda indicant*; Solinus cap. 30. De forma equorum etiam Plinius videndus. Virgil. 3. Georg.

Signa generosi equi.

Nec non & pecori est idem dilectus equino:
Continuo pecoris generosi pullus in arvis,
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti.
Nec vanos horret strepitus, illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus, honesti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis
Et gilvo: tum si qua sonum procul arma dedére,
Stare loco nescit, &c. libro eodem de boum forma:
--- optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix, &c.

Signa bovis. De signis generosi equi adeundus etiam Constantinus Cæsar lib. 16. De agricultura, cap. I. Columella lib. 6. cap. 29. De boum forma Columella lib. 6. cap. I. & idem Constantinus lib. 16. cap. 2. & Varro lib. I. Rei rust. cap. 20. Itidem & Cassiodori locus elegans, qui lib. 4. Variarum cap. I. *quorum pectora* (de equis loquitur) *vel cura sphæris carneis decore ornantur costæ in quandam latitudinem porriguntur, alvus in brevitate constringitur, caput cervinam reddit effigiem, imitantes velocitatem cujus videntur habere similitudinem.* Adi si liber de equis etiam Varronem lib. 2. De re rustica cap. 7.

Alia signa boni equi.

Canum signa. Et canibus.] Signa quibus canum virtus probatur, aliquam multa petere licet ex Varrone lib. 2. De re rustica cap. 9. & Columella lib. 7. cap. 12. quæ brevitatis caussa hic prætereo, idem de equorum forma facturus, nisi censuissem eam rem militibus necessariam, & ad rei militaris scientiam pertinere: etsi

canes

canes quidam in aciem produxerint. Plinius lib. 8. cap. 40. Et Olaus Magnus de Finlandis.

Canes in aciem educti.

Valentibus digitis, longioribus brachiis.] lib. M. S. N. & duo Sutii, *Valentibus brachiis, digitis longioribus*. Observavi quod dignum puto memoria, Romanos digitos sibi amputasse, cùm militiam detrectarent. Exemplum de C. Vettieno apud Valerium Maximum, quem ob id, publicatis bonis, æternis vinculis punitum scribit, eoque pertinere visum Jurisconsulti responsum de eo, qui filium dilectus tempore debilitavit *l. qui cum uno. §. qui filium. ff. de re militari.*

Digitos sibi amputabant Rom. detrectantes militiam.

Interpretata l. qui cum uno ff. De re militari.

Ventre modicus.] Quemadmodum Vegetius tyronum requirit ventre modicum, ita milites, si interea, dum stipendia facerent, obesi & perpingues facti essent, ab Imperatoribus multatos accepimus. Agesilaus nimia sagina gravem equo privavit. Cato Censorius pinguem militem velut reip. incommodum jure incessivit, cujus inter guttur, & inguen, cuncta sub ventris dominio forent. De eadem re ipse Cato in Orationibus, *Nimis pingui, & corpulento censores equum adimere soliti, scilicet minus idoneum rati cum tanti ponderis corpore, ad faciendum equitis munus: quæ res cum ignominia facta est.* Gallis equidem id proprium fuisse scio, ut sese exercerent, quóne obesi, ac ventre prominulo forent. Si quis enim juvenis modum zonæ præscriptum excederet, mulctabatur. Hoc docuit Strabo.

Tyrones pingues non legendi.

Milites obesi multati.

Equites obesi equo privati.

Galli militès diligenter cavebant ne modum zonæ præscriptum excederent.

AD CAPUT VII.

Piscatores, aucupes.] Istiusmodi genus hominum iis castris potius conveniret, ubi calceatis dentibus milites eunt ad pugnam, quales apud Plautum Captivis recenseri videmus.

Piscatores, aucupes bello inidonei.

Multis, ac multigeneribus opus est tibi
Militibus, primum dum opus est pistoriensibus.
Opus paniceis, opus placentariis quoque,
Opus turdetanis, opus est ficedulensibus.
Jam maritumi omnes milites opus sunt tibi.

Attamen piscatorem unum, unum dulciarium Valerianus Imperator Claudio, militum tribuno, dandum assignavit,

Piscator militum tribuno concessus

Item dulciarius unus

gnavit,& multa alia. Ut apud Trebellium legimus in divo Claudio. Verùm tamen ea obtinuere corrupta jam magna parte militari disciplina veterum.

Placentarius quis.

Dulciarios.] Glossæ πλακουντάριος, *placentarius, dulciarius*. Meminit quoque dulciariorum Lampridius in Eligabalo, & Julius Firmicus lib. 8. Mathes. cap. 11.

Lintearii, quid differant à Linteonibus.

Linteones.] In membranis partim *Lintiones*, partim *lentiones* dicuntur. Lintearii vocati, qui lintea venderent: Linteones qui conficerent, texerent. Glossarium vetus *Lintearius*, ὀθονιοπώλης. Iterum cap. De artificibus, *LEntIarius* ὀθονιακός. Etiam in veteri inscriptione:

NEGOTIATORES. LENTIARI. ET CASTRASIARI.

Rectè à Cujacio emendata l. 7. C. de excusatio. mune.

Linteonum meminit & Servius lib. 7 Æneidos: & Julius Firmicus lib. 2. & lib. 3. Mathes. non semel. Ex quibus manifestum est rectè & ordine fecisse Cujaciū, qui pro *Linteones* in locum reduxit *Lintearios* l. 7. c. De excusatione munerum.

Græcorum ædificia in duas partes distincta. Quæ pars viris relicta. Quæ fœminis.

Qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinēs.] Græci ædificia sua in duas partes distribuêre. In qua viri sine fœminarum interpellationibus versabantur, eam andronitida appellabant: Ubi verò congruerent mulieres, gynæconitin vocabant. Gynæceum ea fuisse pars videtur, in qua fœminæ lanificio præcipuè, & textrinæ operam dabant: Vitruvio teste lib. 6. De Architec. cap. 10. hinc apud Paulum Diaconum lib. 8. historiarum, & Petrum Crinitum lib. 10. De honesta disciplina cap. 2. de Narsete legimus: Augustam ei, quòd eunuchus esset, mandasse, ut cum puellis in gynæceo lanarum pensa faceret. Et inde gynæciarii dicti ab Imperatoribus Valentin. & Valente, C. de Murilegulis. & in aliis Imperialibus constitutionibus. Fuit etiam DeaGræcis Gynæcia culta: (Romani Bonam Deam vocabant) cujus solemnia in domo cos. aut prætoris, dum per uxorem procurarentur, maritum, & mares omnes domo egredi oportebat. Plutarchus in Cæsare, & in Cicerone. Observatione

Gynæciarii.

Gynæcia Dea Græcorum. Bona Dea Romanis erat.

tione dignum quòd Romanorum Matresfamiliæ primum locum ædium tenuerunt, Græcarum fœminarum Gynæconitis, in initima parte ædium fuerit. Cui rei testem habeo luculentissimum Æmilium Probum, in præfatione. Romanorum fœminas in atriis operari solitas docet quoque Arnobius, cùm Romanos à majorum more multum recessisse exprobrat lib. 2. adversus gentes. *Matresfamiliæ*, inquit, *vestræ in atriis operantur domorum? industrias testificantes suas?* Adhibendus etiam Festus in *Andron*.

Ejus solemnia quomodo celebrata. Rom. matresfamiliæ primum locum ædium tenebant. Græcorum fœminæ intimum.

Venatores convenit sociare militiæ.] Sertorius ex primis Romanorum ducibus fuit. Is cùm in venationibus transire per aspera quæq; & invia aliis, esset adsuefactus; peritiâ consecutus est invadendi atq; evadendi ex locis difficillimis: eoque adversarios suos velitationibus potius, quàm publica pugna aggressus superavit. Teste Plutarcho, in Sertorio. Divus Adrianus anno ætatis quinto & decimo militiam iniens, studiosus venandi fuit usque ad reprehensionem, teste Spartiano. Mithridates veritus insidias, venandi studium finxit, quo per annos septem neque urbis, neque ruris tecto usus est, & corpus ad omnem virtutis patientiam duravit. Justinus lib. 37. Exercitationis bellicæ gratia juvenes olim ad venationem eductos discere possumus ex Xenophonte in Cyri Pædia. Venationem quippe non modò ad corporis exercitationem utilissimam censuerunt, Galenus De ludo parvæ pilæ, & libro De tuenda sanitate: Xenophon lib. De venatione. Aristoteles 1. Politic. Plin. lib. 5. epist. sed ad bellicam fortitudinem adsequendam omnino necessariam, Xenophon in Cyri Pædia. & Plinius Panegyrico. Plato non uno loco, nominatim lib. 7. De legibus. Ubi post triplicem Aquatilium, Volatilium, ac Terrestrium venationem, post positis duabus prioribus, eam maximè in juvenum educatione commendat, in qua homines quadrupedia, equis, canibus, ac propriis corporibus venantur. Quin & ipsas legiones Romanorum ab Imper. Maximo, solis venationibus frequenter exercitatas fuisse, scriptum reliquit Julius Capitolinus,

Venandi consuetudo quantum in bello Sertorio profuerit.

Juvenes ad venationem adsuefacti, exercitationis bellicæ gratia.

Venatio triplex.

Quæ utilissimæ exercendis tyronibus. Legiones venationibus exercitatæ.

In prima delectorum examinatione.]

Examen tyronum. Libri veteres partim *dilectus*, partim *dilectuum*, quod amplexus sum. Quod autem Vegetius examinationem dicit, id ab aliis video examen appellari, apud Cassiodorum, lib. 5. Variarum cap. 21. *Si te tyronem nostra judicia delegissent, si ad examinis trutinam venisses incognitus.*

In Sertorio præcipue constat laudatum.]

Prætorii qui. Liber Collegii trium Coronarum legit, *insercorso*, liber M. & alter Susii *in prætoris*. Inde fortè facere licebit, *in prætoriis*. Prætorii, & consulares dicebantur, qui prætores, & consules fuissent. l. 1. C. De dignit. lib. 12. l. 1. & l. ult. C. De decurionibus lib. 10.

Et moribus debet excellere.] Juventutem legionibus inserendam Flavius noster, & genere vult, & moribus excellentem, & merito. Olim enim dum res Romana moribus antiquis, virisque stetit, certum est tyrones ad militiam adsumptos, non tantum juvenes, sed ingenuos: reliquos verò extra ordinem militasse. Imò ne ingenui quidem omnes admissi, si quidem Histriones omnes, præter Attellanos, à stipendiis militaribus repulsos fuisse, tradit Livius lib. 7. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. num. 4. Ceterùm bello civili inter C. Marium & Syllam, Marius milites non more majorum, neque ex classibus, sed uti cujusque libido erat (capite censos plerosque) scribere cœpit. Testantur Sallustius, Festus, Florus, alii. Antea enim arma tantum tradi solebant hominibus idoneis, id est, qui facultates suas pignori viderentur opponere. Plutarchus in Mario: Servi à militia armata legibus prohibebantur, alioquin capite puniti: ita enim intelligendum Marciani responsum *l. ab omni militia. ff. de re militari.* nam ab alias militias servos admissos & retractos, discimus ex *l. super servis.* cum *l. seq. C. qui militare possunt, vel non.* adhibenda etiam *l. 2. C. De Tyronibus.* Huc respexit poëta Virgilius lib. 9. Æneid.

Milites omnes olim ingenui. Non omnes ingenui admissi.

Bello civili Mariano aliter milites scripti.

Servi à militia prohibiti.

Virgilius illustratur.

...... Quem serva Lycimnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis.

Quam

Quàm olim severi in militum dilectu Romani fuerint, quàm curiosi, patebit ex Ulpiani responso, quod adscribo ex l. 8. ff. De re militari. *Qui status controversiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata; sive ex libertate in servitutem, sive contrà petantur. Nec hi quidem qui ingenui bona fide serviunt: sed nec qui ab hostibus redempti sunt prius, quàm se luant.* Item litigiosi, item criminosi, item adulterii, vel aliquo judicio publico damnati, inter milites non recipiebantur. *l. qui cum uno. & l. ult ff. De re militari. & l. prima C. qui militare possunt.* Et Flavius Vopiscus exemplum proponit ex Aureliano. Sed labante paulatim Reipub. statu ab severitate illa majorum procul recessum est: admissis ad stipendia libertinis, servis, pastoribus, etiam gladiatoribus. Libertini cùm antea ad militiam non admitterentur, bello Italico militare cœperunt. Testatur Livii Epitome lib. 73. D. Octavius, libertino milite præterquam Romæ incendiorum caussa, etsi tumultus in graviore annona metueretur, bis usus est. Sub priore vexillo habuit, neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. Teste Suetonio, in Octavio cap. 25. Servos in militiam adsumptos passim Historiæ loquuntur. In iis tamen hoc observatum, ut prius libertate donarentur. Florus lib. 2. cap. 6. *Arma non erant, detracta sunt templis: deerat juventus, in sacramentum militiæ liberata servitia.* Idem lib. 3. cap. 21. Livius lib. 31. *Aliam, inquit, formam novi dilectus inopia liberorum capitum, ac necessitas dedit; octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos vellentne militare, empta publicè, armaverunt.* Appianus De bellis punicis, *Senatus, inquit, eadem die bellum decrevit, & servos per præconem pronunciavit liberos.* De pastoribus unum testimonium Cæsaris adhibeamus. De Pompejo loquitur: *Copias undique omnes ex novis dilectibus ad se cogi jubet, servos, pastores armat.* lib. 1. De bello civili. Ex eodem libro de Gladiatoribus audiamus: *Gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi jussit.* Quinetiam sceleratos à Dicta-

Quàm diligenter olim milites adscripti.

Litigiosi, vel publico judicio damnati, non admissi.

Recessum paulatim ab illa diligentia.

Libertini quando primum militare cœperint.

Quo loco libertini fuerint in exercitu Octavii.

Servi ad stipendia vocati.

Prius tamen liberati donati.

Pastores quoque armati.

Etiam Gladiatores.

Scelerati quoque ad stipendia admissi & captivi.

à Dictatore M. Junio, adversus Hannibalem armatos accepimus. Livius lib. 32. *Ad ultimum propè desperatæ reip. auxilium, cum honesta utilibus cedunt, descendit equo, dixitque, qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ judicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa, pecuniaq; se exsolvi jussurum.* Etiam senes quandoque nomina dare, vel inviti coacti sunt; ut alibi docui. Etiam ætate non justa tyrones admissi, exemplum luculentissimum in Rep. Rom. Appio Claudio Pulchro, & Q. Fulvio Flacco coss. apud Livium lib. 34. Sed hoc necessitas rei Romanæ usurpare coëgit. Quanquam postea fuerint ad militiam juniores quoque admissi. D. Hadrianum quinto & decimo ætatis anno militiam inisse, Spartianus scribit. Etiam inscriptiones ea de re in monumentis.

Tyrones ad militiam adscripti non justa ætate.

D. Hadrianus anno ætatis xv. militiam iniit

MILITAVIT. AN. X.

VIXIT. ANN. XXV.

Vegetio auctore incipientem pubertatem ad delectum coactum docemur hoc lib. c. 4. Quinimo impuberes olim non milites tantùm, verum etiam tribunos militum fuisse scribitur. Quod non moribus receptum, sed Imperatorum libidine adversum disciplinam majorum quandoque usitatum; cum aliquos legibus solverent; quanquam id nullo reip. bono. Ceterum ut ne hoc intendisse solum videamur, proferamus, ut apud judicem instrumenta, tabulas, & testato agamus. *Imperator Justinianus Joanni præfecto prætorio. Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, si tribunatum numerorum merebantur, ultimum elogium conficere, attamen indignum nostris temporibus esse videtur.* l. 18. C. De testa. militis. Videnda quoque l. penult. ff. De legatis tertio, & Antonius Augustinus, cujus viri diligentiæ, eruditionique omnes juris studiosi non leviter debent, libro singulari ad Modestinum. Flavius Vopiscus de filiis Veteranorum in vita Probi. Item & alios honores, ac majores Principum libido prostituit. consulares viros fecere etiam illos, qui consulatum nunquam gesserant, sed honorarii tantum consules erant. Sic prætores honorarii, qui in eum ordinem adlecti

Impuberes Tribuni militum. Id Imperatorum libidine introductũ.

Iidem Imperatores majores quoque dignitas, & magistratus

adlecti fuerunt, etsi præturam nunquam gessissent. Testatur constitutio Zenoniana ad Sebastianum præfectum prætorio. C. De consulibus lib. 12. & Julius Capitolinus in Pertinace. Lampridius adscriptos vocatdum in vita Alexandri Severi ita scribit: *Nec quemquam passus est esse in palatinis nisi necessarios homines, jurejurando deinde constrinxit, ne quem adscriptum, id est, vagantem haberet, ne annonas remp. granaret.* Quanquã ibi malim *vacantem*: pro, *vagantem.* sæpè in locum alterius alterum immigrasse alibi doceo, ex affinitate videlicet litterarum C.&.G.

De dignitatibus honorariis, bellicis, civilibus, quæ minoribus pariter & majoribus largiebantur; consulenda l. Quicunque infantes, Cod. Theod. De re mil. & l. 1. ejusdem Cod. Qui à præbitione tyronum, &c. l. xi. 1. ejusdem Codicis, De Decurionibus. l. quidam, ff. De re judi. Item Suetonius Octaviano. & luculentissimum fragmentum Agathiæ Smyrnei, lib. v. De bello Gothorum; quod diligentiâ doctissimi Io. Leuvenclai nuper erutum.

Si pluribus stipendiis moretur in castris.] Hoc loco per stipendia, anni quibus milites merent, intelligendi sunt. Quo modo & Servius hanc vocem interpretatus est lib 8. Æneidos principio: & sæpe eadem ita usi Livius, Tacitus, Jurisconsulti, & ipse Vegetius locis infinitis. Plautus Mostell. *Unum ubi emeritum est stipendium.* Significant etiam stipendia ipsum æs, & pecuniam, quam milites accipiebant. Dictum Varroni stipendium à stipe: quòd æs quoque stipem vocarent. lib. 4. De ling. Latina.

Nunquam exercitus profecit tempore belli.] Abjicio *τὸ belli*, auctoritate librorum S. & N. & absque iis esset, adulterinum esse convincant verba præcedentia. *Quid enim prodest si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris?* Ubi per stipendia annos quoque auctor noster intelligit. Ut jam antè interpretati sumus.

Dum indicti tyrones possessoribus.] In libris VV. erat aut *professoribus* aut *professionibus*, rectè emen-

prostituerunt. Consules honorarii Prætores honorarii Adscripti. & vacantes. Lampridius leviter emendatus.

Stipendiorũ vox annos significat.

Stipendium pro ipso ære.

Stipendium unde dictum.

Sublatum glossema ex Vegetio.

emendabatur à Jacobo Cujacio Jurisconsultorum nostri sæculi absque controversia principe, *possessionibus* ad *l. Senatorum. C. De dignitatibus lib.* 12. quòd nimirum tyronum, vel equorum productio personale munus sit. l. ult. ff. De muneribus, & honoribus, & quòd tyronum præbitio in patrimoniorum viribus potius, quàm in personarum muneribus conlocetur. l. 7. C. De tyronibus. Non possum tamen quin indicem in optimis libris meis, & membranis perscriptum esse *possessoribus*. Quod si quis tueri volet, adeat l. rescriptio ff. de muneribus, & honoribus. Ex ea manifestum fiet, & Suetonii Octavio, cap. 25. quàm sit proprium huic loco vocabulum *indicendi*. Quod cùm sustulere Parisienses, legentes hîc *addicti* pro *indicti tyrones*, verè pro thesauro carbones supposuerunt. Ceterùm ut ad Vegetium interpretandum veniamus, sciendum est Romanos subditorum suorum possessionibus, sive patrimoniis indixisse non modò agminales equos, mulas, angarias, atque veredos; de quibus in l. ult. §. patrimoniorum. ff. de muneribus, & honoribus: & alibi à nobis dicitur; sed etiam quasvis annonarias species, naves etiam, & alias res pro modo scilicet capitationis imperasse. Imò & præbitionem tyronum, probari potest ex l. 2. & l. 7. C. de tyronibus. Fuit quoque, cùm aurum pro tyronibus inferretur, qua de re constitutio Imperatorum, Honorii, & Theodosii: *Tyrones quorum pretia exhausti ærarii necessitas flagitavit l. 1. Cod. Theodosiano, Qui à præbitione tyronum.* Qui verò tyrones, vel aurum tyronum exigebant, Temonarii dicti fuere l. 14. C. Theodos. de extraord. muneribus, & l. 2. eodem Cod. de desertoribus. Ammianus: *Supplementa*, inquit, *legionibus scripta sunt, indictis per provincias tyrocinüs, omnisq; ordo, & professio* (forte an *possessio* legendum) *vexabatur, vestem, armaque exhibens, & tormenta, aurum quinetiam, & argentum multiplicesque rei cibariæ copias, & diversa genera jumentorum.* lib. 21. Historiarum. Itidem pro paraveredis, & annonis pecuniam collatam, videre est apud Cassiodorum libro 12. Variarum cap. 15.

Tyronum & equorum productio personalia. Tyronum præbitio patrimoniale munus.

Romani possessionibus suorum multa indixerunt.

Equos. Annonarias species. Etiam tyrones. Aurum illarum pro tyronibus.

Temonarii qui. Ammiani locus tentatus.

Aurum pro annonis, & angariis tributum.

Per gratiam, aut dissimulationem probantur, talesque.] Monui rectius esse, *probantium, tales sociantur armis.* Quod in omnibus libris scriptis & excusis reperi, extra unum Coloniensem, & Parisiensem. Sed nihil, aut parum egerim, si sola lectionis varietate pascere lectorem velim. Nam quod Vegetius porrò suadet, à magnis viris, magna diligentia tyrones legendos, id à majoribus suis diligenter factum, vel ex eo colligere possumus, quòd homines idoneos mittere in provincias solent, qui equos certa forma, statura, ætate, legerent; stratores vocabant; quibus, quòd equos probarent, à provincialibus, nomine probæ non amplius quàm unum solidum poscere licebat. Consulenda Imperatorum, Valentiniani, & Valentis constitutio, quæ est C. lib. 12. t. De stratoribus. Sed ad illam nisi Jacobi Cujacii notas adhibueris, feceris intelligendo, ut nihil intelligas. Facit quoque huc Ammiani Marcellini locus lib. 29 *Constantinus strator paucos militares equos, ex iis ausus mutare, ad quos probandos missus est in Sardiniam.* Stratorum aliud quoque munus, & proprium fuit, de quo nos suo loco.

Probatores tyronum diligenter requisiti.

Missi in provincias, qui equos probarent

Stratores vocabant. Stratorum præmium pro proba.

AD CAPUT. VIII.

Sed non statim punctis signorum inscribendus.] Liber M. N. H. *scribendus* malunt. & ita locutus Vegetius lib. 2. cap. 5. Ubi de re ipsa vide quæ dicturus sum.

Qui ex parvissimis finibus.] Fecerunt hîc suo more inepti, & voce Latina sublata, substituerunt, *parvus*, sed invitis omnibus membranis, & optimis excusis exemplaribus. Varrò: *quam hilaritatem significantes animi, rictus parvissimus, ut refrenato risu roseo.* apud Nonium in *Rictus*. Lucretius:

.... igitur parvissima quanto
Et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur.

Parvissimus, Latinum verbum.

Et mundi ipsius fine distendit.] Quidam mss. *ostendit*, sed hoc mihi pro Vegetiano non est, quem suspicor *extendit* dixisse. X. & S. sæpe locum mutarunt.

Homines ignari illius rei, cùm reperissent *estendit* pro *extendit*, fecerunt suo more quod proximum erat, & ad suum captum, *ostendit*. Idem error in §. publica autem judicia, Instit. de publicis judiciis: ubi frustra viri docti verbum *ostendendi* pro *extendendi* ex membranis adferunt: nam eadem ratio verbi depravati, quam posuimus. Eundem puto errorem inesse §. ult. titulo de confirmatione digestorum: *& suum vigorem in judiciis ostendentes in omnibus causis*. legerim *extendentes*. Sic l. 2. C. de Apostatis: *Quod de inofficiosis actionibus constitutum est, proprias exigat actiones*. Ubi membranæ in quibus *eserat* reperi, veram, & genuinam lectionem esse demonstrant *exerat*. Nam extendere, exerere vires, vigorem & similia, Latinius dici nemo dubitat. Idemque verbum recipiendum censeo, §. item Lex Julia de vi Instit. dicto titulo. Item *Lex Julia de vi publica, seu privata adversus eos exoritur*, malunt membranæ *exeritur*.

Defensus locus Institutionum Justiniani. Tentatus locus ex Pandectis. Emendata l. 2. C. de Apost. Restitutus locus Institut.

Quæ Cato ille Censorius de disciplina militari.] Librorum Catonis De re militari fragmenta aliquanta apud Sextum Pompejum Festum, aliquanta apud Nonium Macellum, & alios Grammaticos reperire est. Ex primo illius, De re militari, fragmentum hoc apud Servium 2. Georg. *pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus duces.* Fuit ejusdem liber De tribunis militum, testis mihi Nonius in *proletarii*. Fuit ejusdem quoque scriptoris Oratio de præda militibus dividenda, testis Nonius in *Fite*, & Gellius lib. 11. cap. 18. Ubi verba Catonis quòd impensè sibi placuissent, adscripsit. Placuissent scio magis, si in nostra hæc tempora deploratissima Gellius incidisset: *Fures*, inquit, *privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus ætatem agunt: fures publici, in auro, atque in purpura.* Fuit & Catonis Oratio de præda in publicum referenda. Testem habeo Priscianum Grammaticum lib. 7. extremo.

Catonis libri De re militari. Ex iis fragmentum. Catonis libri multi desiderati. Catonis sententia falsa.

Quæ Cornelius Celsus.] De scriptore hoc ista posteris prodidit Volaterranus lib. 14. *Cornelius Celsus*, inquit, *de arte Rhetorica, de re militari, de re rustica,*

Cornelii Celsi scripta.

rustica, deq; medicina libros conscripsit, verùm ad nos tantum pervenit ejus medicina, oratorio modo conscripta.

Frontini praenomen.

Quae Frontinus.] Sextus Julius Frontinus dictus fuit, cujus etiam alii libri De re militari fuêre, praeter ea, quae nunc circumferuntur strategemata. Ostendam infra lib. 2. cap. 3.

Paterni Jureconsulti nomen.

Quae Paternus diligentissimus juris adsertor.] Huic Terrunteni Paterni nomen reddo. Nam & index Jurisconsultorum Pandectis Pisarris praefixus ταρρύντηνον Πάτερνον appellat, & iisdem libris inscriptiones legum. Alii Tarrutinum nominant. Hujus Paterni etiamnum fragmenta reperio l. 7. & secundum libros quosdam, in l. 15. falso Papiniano adscripta ff. De re militari. Aliud ejusdem quoque fragmentum reperi l. 12. ff. dicto tit. & l. ult. ff. de jure immunitatis. Neque iis libris ausculto, qui, ferè illis omnibus locis, varia huic Paterno nomina fingunt, eumque nunc Macrum, nunc Marcianum appellant. Sed à Macro disertim illum videmus distingui praedicta l. 12. à Marciano res ipsa secernit, cujus libri De re militari nulli laudantur. Paternum hunc vixisse observo, sub Imp. Commodo Antonino, & praefectum praetorio fuisse. In quo testem habeo Lampridium. *Crudelis vita Commodi, Quadratum, & Lucillam compulit ad ejus internecionem consilia inire, non sine praefecti praetorio Tarrutini Paterni consilio.* In vita Commodi. Ubi videre est, ob consilium istud, ipsum Paternum paulo post interemptum.

Ejus fragmenta in Pandectis.

Paternus quando vixerit. Praefectura praetorii functus.

Paternus interemptus.

Augusti disciplina.

Quae Augusti, Trajàni, Hadrianique constitutionibus cauta sunt.] In disciplina Augusti, ut auctor est Macer Jurisconsultus libro 1. De re militari, ita cavebatur. *Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum; vereor tamen si quicquam admisero, quod in usum meum, aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus* l. officium ff de re militari.

Hadrianique constitutionibus.] Dionis testimonium hîc duxi proferendum, qui perinde, ut & alii

D. Hadrianus conservator disciplinæ militaris. Ipse suis militibus tolerantiæ exemplar erat.

alii Historiographi, divi Hadriani in re militari, industriam, diligentiam, fortitudinemque mirum in modum commendat, his ferè verbis: *Cæpit milites ad omne genus pugnæ exercere, atque interim alios afficere bonore, alios castigare verbis, postremò omnes ea quæ facere oporterent docere, atque ut milites haberent unde exemplum sumerent, ipse duriter vivere, pedibus iter facere, aut in quævis loca equo proficisci, nunquam vehicula, aut quadrigas conscendere, nullo calore, nullo frigore, ut capite operto esset, adduci (ut verbo dicam) quamdiu principatum tenuit, ita milites rebus gerendis exercere, præceptis instituere; ut quæ tum ab ipso constituta sunt, ad hæc tempora vim legis, atque disciplinæ militaris obtineant.* Hæc Dio. Quod autem Trajanum, atque Hadrianum libros De arte ac disciplina militari scripsisse quidam affirmet, hoc uno Vegetii loco motus, is sciat me sibi nondum adsensurum. Extat opus Æliani De instruendis aciebus, ad eundem hunc D. Hadrianum, quod à Flavio hîc non recenseri mirarer; si ullum ab eodem ex Græcis scriptoribus, de arte, ac disciplina militari citari viderem.

Aelianus de instruendis aciebus.

Vegetius plures auctores inspexit, quàm quos nominat.

Jureconsultorum opera de disciplina militari.

Horum, quos supra retuli.] Alia sententia mea est, plures videlicet auctorem nostrum, quàm quos paulò antè retulerit, rei bellicæ scriptores inspexisse, seu expilasse. Nam qui Paterni libros vidit, eundem suspicor & aliorum Jurisconsultorum de eadem disciplina, opera vidisse. Dicto indice Pandectarum recensentur Macri militarion βίβλια δύο. Tarruteni Paterni βιβλία τέσσαρα. Menandri militarion βιβλία τέσσαρα. Pauli liber singularis de pœnis militum. & rectè eo modo inscribitur l. qui commeatus. ff. de re militari. Eandem inscriptionem, vulgatis rejectis, recipiendam existimo l. qui excubias, & l. ult. ff. dicto tit. Insuper & Cincii De re militari sex libros fuisse, testem habeo Gellium lib. 16 cap. 4. Evangeli libros De re militari laudari video apud Plutarchum in Philopœmene, eundem cum aliis hujus disciplinæ scriptoribus enumerat quoque Ælianus de instruendis aciebus, in cujus præfatione laudantur opera Stratoclis, Hermiæ, Frontini, Æneæ, Cineæ, Thessali, Pyrrhi

Mutata inscriptiones legum ff. De re militari.

Cincii libri de re militari.

Diversi scriptores de disciplina militari Græci.

Epirotæ,

Epirotæ, Alexandri ejus filii, Clearchi, item Pausaniæ, Evangeli, Polybii Megalopolitani. Ad hæc Eupolemi, Iphicratis, Posidonii Stoici, Brionis horum opera, simulque eorum omnium, quorum De re militari libri sua ætate exstarent, legisse se Ælianus fatetur. Non ingratum puto, aut molestum fore lectori, si quos in hac disciplina auctores, aut ipse vidi, aut laudari ab aliis memini, hoc loco adnumerem. Sunt autem Polyæni Strategemat. Libri septem Græcè conscripti. Leonis Imp. de bellico apparatu opusculum Græcè conscriptum, quod Latinè reddidit Joannes Checus Cantabrigiensis. Higini opus de castrametatione nondum editum, hodie à doctis citatur. Mauritii nescio cujus de militia Rom. librum, partim Græcum partim Latinum, Turnebus citat l. 24. Adverſ. c. 16. Æliani de militaribus ordinibus, more Græcorum instituendis, libros Græcè audio editos à Francisco Robortello, multis picturis, & imaginibus illustratos. Eosdem quoque ab eodem Robortello seorsum Latinè datos, sed videre nondum potui. Roberti Valturii De re militari lib. 12. Latini, etiam Gallicè translati exstant. Comparatio militiæ Rom. & modernæ, est apud Ludovicum Regium lib. 11. De vicissitudine rerum. De re militari libros quoque vidi Italicè scriptos à Nicolao Machiavello, quos Teutonicos fecisse dicitur Joannes Herold. Hoechsteten. Alios de eadem arte Italicos libros vidi. Hieronymi Garimberti: Cornasi quoque De re militari libri septem, metris Italicis scripti, dicuntur excusi Venetiis. Vidi & Gallorum in hac parte labores, inprimis Instructions sur le faict de la guerre. Qui liber Guilhelmo de Bellay adscribendus videtur. Item Discours sur la Castrametation des Romains, opus D. Gulielmi de Choul. extat & enchiridion Strategematicon Anselmi Stockelii Latinè scriptum. Item Georgii Vivienni Institutio belli gerendi terra marique, Gallicè conscripta. De arte militari moderna immensum vidi volumen lingua Germanica conscriptum à Leonardo Fronzbergo. Qualem librum, & Lazarum Schwendi reliquisse, at nondum editum, scio esse, qui adfirment.

Item Latini.

Item Italici.

Itidem Gallici.

Itidem Germanici.

Epitomen Vegetius confecit.

Epitomata conſcribo.] Vel ſolus iſte locus ſuffecerit ad probandum epitomen tantùm de re militari Vegetium confeciſſe. Memini Guilielmum Budæum pro *epitomatorum* reſtituere ex libris VV. *epitomarum*. ad l. qui levandæ.ff. ad legem Rhodiam de jactu. quo loco idem aſſerit, epitomata uſu quodam invaluiſſe, ſed malè. Cùm epitome genere fœminino dicendum ſit, non epitoma neutro genere, quòd hoc neque analogia, neque auctoritate doctorum defendi poſſit. *Epitomare* verbum apud Trebellium Pollionem obſervavi in xxx. tyrannis, cap. 29.

Epitome fœminino genere dicendum.

AD CAPUT IX.

Sed ad curſum præcipuè adſuefaciendi.] Auctoritate librorum M. S. H. & quatuor Suſii, lego: *Sed & curſu præcipuè adſuefaciendi.* Nam & hoc orationis membrum à vetere de militari diſciplina ſcriptore Vegetio ſuppeditatum cenſeo, nam *curſu* dictum pro *curſui*. Pari quoque phraſi Varro: *Prætor dictus, qui præiret jure, & exercitu.* lib. 4. De lingua Latina. Sic apud eundem Turnebo teſte: *In re militari prætor dictus, qui præiret exercitu.* Item à Nonio Marcello id obſervatum reperimus. Antiquos, & inter illos Varronem in primis, dativum pro ablativo, & contra frequenter uſurpaſſe. Quin etiam Virgil. 6. Æneidos:

Ablativus pro dativo Veteribus placuit.

Et contrà.

------ *Teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.*

Ceterùm ut à Muſis ad Martem redeamus, varias cauſas Vegetius hîc ſubdit, quare ad currendum adſuefieri velit juniores. Addo etiam armatorum curſum Olympiade ſexageſima quinta probatum fuiſſe. Quod non malè Pauſanias; propter rerum militarium exercitationem factum eſſe judicat lib. 5. Ælianus. Etiam armatos currere cum ſarcinis præcipit Vegetius lib. 2. cap. 23.

Curſus armatorum.

Ut fugientium terga faciliùs comprehenderent.] Quò in perſequendis hoſtibus citatiores ſint milites, curſu diligenter exercendos monet. Aſt aliam Lacedæmoniis in hac parte diſciplinam fuiſſe

audies.

audies. Hi quoties hostem in fugam verterant, vicerantque; insequebantur, quoad victoria, hostium fuga omnino confirmata esset. Inde continuò receptui canebatur. Quòd neque generosum, neque Græcanicùm ducerent, illos cædere, & necare; qui declinarent, cederent, atque abirent. Quæ res honori ipsis, & utilitati fuit. Quotiens enim acriùs adversarios invaderent, fugere illi quàm resistere malebant: quod renitentes interimi, cedentibus parci animadverterent. Refert Plutarchus in Lycurgo. Lacedæmonii quatenus hostem sequerentur.

De exercitio Gn. Pompeji Magni Sallustius hoc memorat.] Recepi in textum τὸ Gn. auctoribus quatuor libris meis. Porrò pro *hoc memorat*, unus *commemorat*: tres alii *memorat* legunt. De cetero nondum satis constat ex quo Sallustii libro Flavius noster hæc, vel ante eum alii descripserint.

Par esse Sertorio.] Q. Sertorius cum parvissima militum manu octo circiter millium, adversus quatuor Romanos duces bellum gessit, quanquam sub iis essent peditum millia centum viginti, equitum septem millia, & præter funditores, & sagittarios, etiam urbes infinitæ. Cottam navali prælio superavit, Phidium prætorem in fugam egit, Domitium Iberiæ Proconsulem contrivit, Toranium (Torium Florus vocat) cum toto exercitu delevit, Metellum in tantam necessitatem compulit, ut L. Lollius ex Narbonensi provincia, Cn. Pompejus Magnus (quo de hîc agitur) ex urbe cum summa festinatione ad eum mitterentur. Videndus Plutarchus in Sertorio, & Florus lib. 3. cap. 22. & alii. Sertorius parvo exercitu plurimis restitit. Diversi contra eum duces missi: Postremo & Pompejus.

AD CAPUT X.

ETiam ab ipsis aquis discrimen incurrit.] Hoc ad flumina traho, quæ subitò exundantia, exercitui, vel proficiscenti, vel castra metanti magnum solent inferre incommodum. Quare fidem habere non potui membranis, quæ paulo antè suggerebant legendum, *& ignorantia natandi*, cùm verbum *natandi* ab aliis exsulet. Ducem verò ante investigare- Flumina subitò exundantia exercitui incommodare.

oportet, num campus, in quo manendum erit, subitis tempestatibus quandoque inundari soleat, quæ res neglecta magnum aliquando malum attulit militibus Cæsarianis, ut ostendam lib. 3. cap. 8.

Continuare, valet apte conjungere.

Quos tot bella, & continuata pericula.] Continuandi verbum elegans, & non vulgare in rebus quæ strictim aptæ, & valdè conjunctæ dicuntur. Ea phrasi Varro lib. 2. De re rustica cap. 9. Boves clunibus continuatos dicit. Idem verbum & Festo infra restituemus. Cic. lib. 2 dè Divinatione: *quæ est continuatio, conjunctioque naturæ, quam ut dixi, vocant συμπάθειαν.* Idem lib. 1. De natura Deorum: *Etenim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæque videantur.* Attamen in libris S. N. exstat, *& continua pericula.* In Veteri meo impresso, *quos tot bella & continuata sunt pericula.* Quam lectionem si reliqua auctoris nostri verba admitterent, interpretandum esset *continuari, comitari.*

Continuari, comitari.

Apulejus: *Inde me commodum egredientem continuatur Pythias condiscipulus*: lib. 1. de Asino aureo. Idem: *Incontanter ergo dimotis turbulis continuare pompam meam volentia fretus*; lib. 11. de Asino aureo.

Campus Martius Tyberi vicinus.

Campum Martium vicinum Tyberi.] Consulendi de antiquæ Romæ topographia scriptores. Inter eos Barthol. Marlianus lib. 6. cap. 19. cum sequentibus.

Lixa qui sint.

Vel lixas.] Lixæ Livio aliisque Historiographis sunt, qui exercitum sequuntur lavandi & coquendi gratia. De his ita Nonius Marcellus: *Elixum quicquid ex aqua mollitur, vel decoquitur, nam lixam aquam veteres esse dixerunt. Unde lixæ dicti, qui militibus aquā ad castra, vel ad tentoria solent ferre.* Videndus quoque idem in voce Lixarum. Iterum Fulgentius de prisco sermone, lixam intepretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Festum. *Lixæ*, inquit, *qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quòd extra ordinem sint militiæ, eisque liceat quod libuerit. Alii eos à Licha appellatos dicunt, quòd & ille Herculem sit secutus, quidam*

Unde dicti.

Alia nominis ratio.

quidam à liguriendo quæstum. Hactenus Festus. qui alibi istiusmodi mercenarios etiam *metellos* appellavit. Sed & calonum quoque proprietas habetur, quòd ligna militibus subministrent, κᾶλα enim ligna Græci dicunt. Nonius in *Calonum*. Glossæ, *calo*, δȣ̃λος δημόσιος. Festus *Calones*, inquit, *militum servi dicti, quia ligneas clavas gerebant, quæ* Græci *κᾶλα vocant.* Etiam Caculas à Plauto eadem de causa dictos, idem annotavit. Cui astipulatur & Glossarium, *Caculo*, δȣ̃λος ςρατιώτȣ. Porro Festo & Calatores servi dicuntur, ἀπὸ τȣ̃ καλεῖν, quod est vocare. Quia semper vocari possent ob necessitatem servitutis. Item Glossæ *Calatores* δȣ̃λοι δημόσιοι πρίπολοι. Metelli qui. Calones unde dicti. Alia nominis ratio. Caculæ qui. Qui Calatores.

Quos galerios vocant.] Nomen *galerios* puto ab operarum incuria hoc loco natum, cùm à Vegetio infra semper dicantur *galearii*. Magna inter libros dissensio, in quibus, *galerio, galiarios, gallarios, gallarias, Galliarias*, vel *gallerias* dicuntur. Sunt & libri apud me in quibus iidem homines infrà locis aliquod, *Calearii* dicuntur. Quod ego suspicabar ad etymologiam Calonum respicere. Sed aliter visum Isidoro, cui Calones dicuntur Galearii militum. Item veteri Onomastico eruditissimi ac celeberrimi Petri Danielis, in quo similiter est *Calones galearii militum*. Magna librorum pugna de nomine Galeariorum.

AD CAPUT XI.

VT duplum pondus cratis haberet, quàm scutum.] Simile genus loquendi istud Trebelli Pollionis: *Habuerunt duplicem numerum navium, quàm illum, quo urbes Asiæ expugnare conati sunt.* In D. Claudio. Notandum locutionis rarum genus.

Sed etiam post meridiem exercebantur ad palos.] In uno manuscripto repperi *à meridie.* Verùm videamus rem ipsam. In militia prælusiones Tyronum, & varias fuisse, uno Vegetio teste manifestissimum est. Cui rei campiductores, armorum magistri, destinati. De quibus paulò post, cap. 13. & 14. agitur. Exercitationi isti ad palum, *Palaria* nomen Palaria quæ fuerint.

 fuisse

fuisse docet Sosipater Charisius Institutionum Grammat.lib.1. *Hæc palaria, cùm milites ad palos exercentur, hæc parentalia nubera.* Ratio prælusionis duplex fuit. Nam ad palam sex pedes è terra eminentem cominus sudibus, id est clavis, seu gladiis ligneis exercebantur, ut hoc eodem capite satis superque ostenditur. & apud Juvenalem Sat.6.

Ad palum duplex excitatio.

----Aut quis non vidit vulnera pali
Quem cavat assiduis sudibus, scutoque lacessit.
Atque omnes implet numeros.

Etiam meminere Plato 7. De legibus. Arist. politicis, & Hieronymus Mercurialis lib.3 de arte gymnastica c.4. de altero prælusionis genere ad palum, quod eminus instituebatur, cõsulendus auctor noster l.2.c.23

Nec unquam aut arena, aut campus.] Illud ad gladiatores, alterum ad milites referendum. Præmisit quippe: *Palorum enim usus non solùm militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest.* Ælius Lampridius in Commodo: *In arena*, inquit, *rudibus inter cubicularios gladiatores pugnavit.* Gladiatorii autem Tyrones, æquè atq; militares proludendo exerceri solitos facile mihi fuisset probatu, nisi elaboratũ de Gladiatoribus I. Lipsii nostri opus consulendum putassem.

Palorum usus & militibus & gladiatoribus utilis. Rudibus gladiatores pugnare dilicebant.

Nunc quasi caput, & faciem peteret, nunc lateribus minaretur.] Proprium huic loco verbum illud, *peteret*, Virg.9.Æn.

Petere vox gladiatoria.

At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.

In quem locum Servius notat, *Petitiones propriè dicimus impetus Gladiatorum.* Cic. in Verrem: *novi omnes hominis petitiones.* Petitiones porrò has, cum adversas & rectas; tum aversas, & à latere institui solitas, præter Vegetium, Quintilianus indicavit, lib.9. cap.1. *In armorum certamine adversos ictus, & rectas manus, cum videre, tum propulsare facile est: aversæ tectæque minus sunt observabiles.*

Petitiones. Petitiones in prælusione ad palum variæ.

Crura succidere, recederet, adsultaret, insiliret.] Locus suppletus mea opera, & unius libri auxilio, qui omnibus cæteris auctior uno verbo, quod mea

Suppletus Vegetii locus.

mea sententia, & orationis, & armaturæ hujus numeros supplebit. Itaque legamus: *Cruta succidere, accederet, recedert: adsultaret, insilret.* Quam lectionem uno Susiano exemplari, post aliquot inde menses gavisus sum approbari. Quanquam hoc mihi jam penitus sedisset, verbum *accederet*, in locum suum, tanquam in justam possessionem remittere, cum & in ipsa acie, tam accedendi, quàm recedendi spatiũ pugnantibus vidissem attribui, l. 3. c. 14. Illustrabam quoque locum testimonio Hirtii ex bello Africano: *Cæsar contra hujusmodi hostium genera copias suas non ut Imperator exercitum veteranum, victorem maximis rebus gestis; sed ut Lanista juniores gladiatores condocefaceret, quo pede se reciperent ab hoste; & quemadmodum obversi adversariis, & in quanto spatio resisterent. Modo procurrerent, modo recederent comminarenturque impetum.*

AD CAPUT XII.

NOn cæsium, sed punctim ferire discebant.] Livius l. 31. *Gallis, Hispanisque scuta ejusdem formæ ferè erant; dispares, ac dissimiles gladii. Gallis prælongi, ac sine mucronib.; Hispano (punctim magis, quã cæsim adsueto petere hostem) brevitate habiles, & cum mucronibus* Quod verò punctim doceantur petere tyrones, id caussæ fuisse intelligimus, quòd cæsa, quocunq; impetu illata, frequenter mortis non det caussam: puncta plerumq; mortalis sit, & obvia quæq; penetret. Gallorum gladii quales olim. Hispani punctim magis quam cæsim adsueti petere.

Contra puncta duas uncias adacta.] Pro *duas uncias* libri quidam *duabus viis*. Hos cur sequi nemo debeat, docui hoc lib. cap. 5.

Duplicis autem ponderis illa cratis & clava.] Exemplar M.S.N. malebant *dupli*. Quod non displicet: & ita quoque legendum videtur capite superiori. *Clavas ligneas dupli æquè ponderis*, præcessit enim *ut duplũ pondus cratis haberet, quàm scutum publicum.* Graviora in prælusione tyronica, quàm in publico prælio arma. Ideò factum Vegetius testatur, quò depositis armis gravioribus, securior, alacriorque tyro pugnaret. Eò pertinere videò & Licurgi Legislatoris institutum, qui juventutem arctiùs domi habuit, quàm militiæ: Frequentiora, majoraque exercitia militum Emendatus Vegetius. Graviora arma in prælusione, quàm in publico prælio.

Lacedæmonii cur læti imminente bello.

militum in sedibus, quàm in castris esse voluit: qua via effecit, ut Lacedæmonii expeditionibus instantibus lætarentur; tantum abest, ut à vita, & disciplina castrensi abhorrerent.

AD CAPUT XIII.

Armatura, genus exercitii.

ILlo exercitii genere, quod armaturam vocant.] Id exercitii genus diligentissimè observabatur à Romanis, tradebaturque à campiductoribus, ut à Vegetio docemur. Qui alibi armaturæ gestum vocat lib. 3. cap. 4. alibi numeros, gestusque appellat lib. 1. cap. 4. Gestus verò illi, & arma ei rei adhibita, peti commodè possunt ex ipso Vegetio lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 4. & lib. 1. cap. 11. quibus locis hac de re etiam adnotamus.

Armaturæ gestus, & numeri.

Et à campidoctoribus traditur.] Libri aliquot habent *& campi doctoribus traditur.* alii, *& primus doctoribus.* alius, *& à primus doctoribus.* Exemplar S. impressum sequor, in quo erat *& à campiductoribus traditur.* Doctores pro ductores ἀρχαϊκῶς scriptum erat. Itidem in Glossario veteri Campidoctor ὁπλοδιδακτής. Armiductor ὁπλοδιδάσκαλος. Lampridius in Alexandro: *Campiductores vestri hanc vos docuerunt.* Ammianus: *Horum campiductoribus*, inquit de Gallis loquens, *ut fortium factorum antesignanus, post civitatis excidium, armatas statuas apud Edessam, in regione celebri locari jusserat Imperator.* Iterum Ammianus: *Sed ubi ventum est Aquilejam, Marinus de campiductore eo tempore vacans, auctor perniciosi sermonis.* lib. 15. A ducendi verbo duces, ductores Varro format. Inde & verbum ductandi. Sallustius *exercitum in Asiam ductaverat*, & ipsi Ductus eidem Sallustio, 3. Historiarum: *Quoties*, inquit, *à prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi.* Itidem Æmilius Probus, *quorum ductu res malè gestæ dicerentur.* Pro eodem alii videntur usurpasse nomen *ducatus.* Julius Capitolinus: *Petenti signum prima die Tribuno dedit, Militemus: exprobrans utique segnitiem temporum superiorum, quod quidem etiam ante in omnibus ducatibus dederat.* Sueton.

Campiductores.

Armidoctores.

Duces, ductores, & Ducatus.

Tibe-

Tiberio: *Confidens veniebat, ostento sibi, ac majoribus suis in omni ducatu expertissimo*, cap. 19. Eadem voce alios rursum dignitatis præfecturam, & militare imperium significasse video. Sueton. Nerone, *Impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus, & imperia ludere, mergendum demandavit*, cap. 35. Scripsit itidem Lampridius Imperatorem Eligabalum præposituras & ducatus, & officia palatina vendidisse. Etiam pro regione vel σατραπεία, id nomen accipitur. Originem autem ducit, à ducando, unde & ducatores, de quibus est in Lexico veteri; Ducatores, ἀγοὶ ἡγεμόνες πρoηγούμενοι. Itidem Alphenus Jurisconsultus navis ducatorem appellat, apud Ulpianum in l. quemadmodum, §. si navis ff. ad legem Aquillam. Similiter & classem ducere Quintilianum dixisse arbitror. Ducum & Comitum nomen olim non ejus dignitatis, cujus hodie, & à re militari eæ dignitates originem trahunt. Opibus verò auctæ, postquam agros, villas, arces, & oppida, ad victum sibi adsignata (parochias illi tanquam præbendas vocarunt) ad heredes cœperunt transmittere. Quod primus Constantinus A. permisit.

Ducatus, pro dignitate præfectura.

Ducatus, pro regione.

Ducatores.

Duces & comites nostri, unde originem ducant.

Armaturis meliùs pugnari, quàm cæteris.] Ita restitui ope duûm optimorum codicum. In uno V. scripto est, *armatura meliùs pugnare Romanos, quàm cæteros.* Vulgo edebatur, *armaturam meliùs pugnare quàm cæteros.* Sed utrumque, meo quidem judicio, non tam sincerum, ut istud nostrum. Nam armaturæ certum genus militum (juniorum puto) qui sub campi ductore meditabantur, & armaturam docebantur. Patet ex hoc capite, & patebit magis ex emendationibus nostris ad cap. 23. lib. 2. ubi milites isti vitam mihi debent: & cap. 17. ejusdem libri; ubi per me, in ordines militares restituti, & reducti in aciem. Nam locus illis erat inter levis armaturæ milites, ipso Vegetio teste libro 2. cap. 15. ubi nomen armaturarum integrum, & incorruptum in omnibus exemplaribus, cusis, scriptis. Tribunos armaturarum Ammianus Marcellinus commemorat lib. 14. Historiarum. Idem & rectores armaturarum appellat lib. 15. Etiam scholas armaturarum in Notitia utriusque imperii observabam,

Armaturæ sunt milites juniores.

Rectores armaturarum: scholæ armaturarum.

vabam, alteram armaturarum juniorum, alteram armaturarum seniorum.

Cum armatura utcunque eruditi.] Solus liber M. *cum armaturæ utrumque eruditi.* Ammianus, *artiumque armaturæ pedestris perquam scientissimus*, libro tricesimo.

Ut & doctores armorum.] Quid à campiductoribus hi differant, jam intelligit scio diligens lector, ex iis, quæ suprà ex glossario adduximus. Quod ad rem ipsam, Historiæ adhibendæ sunt, quibus docemur, anno ab Urbe condita DCXLVIII. bello Cimbrico, primum P. Rutilium consulem Cn. Manlii Collegam è ludo C. Aurelii Scauri doctoribus gladiatorum accersitis, plagas vitandi, & inferendi militibus præcepta dedisse. Adeundus Valerius Maximus l.3.c.3. Illi rei C. Cæsar equites Romanos, etiam Senatores præfecit. Suetonius: *Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus, per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, cap.26. Videndus etiam Vegetius lib.2.cap.9.& cap.12.

Quando primum cœpti institui tyrones à magistris.

Tyrones ab equitibus etiam à senatoribus eruditi.

Pro frumento hordeum cogerentur accipere.] Quod in prælusione tyronum servari solitum prodit Vegetius; idem quoq; in legionariis militibus, veteranisq; puniendis usurpatum observavi ex Livii lib.37. *Cohortibus quæ signum amiserant, hordeum dari jussit.* Testes quoque Suetonius Augusto, Plutarchus in Marcello, & Dio l.49.& Polybius. Itidem Appianus de Cæsare libro De bellis Illyricis: *Reliquos ea æstate hordeo, frumenti vice, cibari jussit.* Plinius lib.18.cap.7. gladiatores Hordearios vocatos vult, quòd antiquitus hordeo victitarent. Galenus lib. De alimentis 1. Faba eos & ptisana usos tradit. Tertullianus quoq; ad Martyres de Athletis loquens: *Continentur*, inquit, *à luxuria, à cibis lætioribus, à potu jucundiore.* Cæterùm punitis negligentioribus, rudioribus, conveniens erat diligentiores præmia accipere; cùm pœna & præmio (ut legislator ille censebat) optimè omnia regantur. Agesilaus certè, in exercitatione suorum militum, præmia proponere consueverat; ut hi quorum egregia in

Hordeum pro frumento tyronibus quando datum. Datũ etjam hordeum militibus pro pœna. Gladiatores Hordearii dicti. Athletarum cibus, potus

Agesilaus in exercitatione militum etiam præmia proposuit.

in hac re opera extitisset atque industria, studiosius armarentur, atque ornarentur insigniùs. Auctor Xenophon lib. 3. De rebus Græcorum, & Æmilius Probus in ipsius vita. Quod amplius est, etiam victis in solatium datum aliquid, ex Virgilio docebo: cujus libro 5. Æn. hi versus:

In prælusionibus præmia quoque victis proposita.

Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittisque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.

Ad reverentiam nostram.] In V. Susii erat ad *reverentiam Romanam.* Appius Claudius in oratione sua ad populum, *Hæc,* inquit, *Romano nomine sunt digna?* Ibidem, *An hic sit terror nominis nostri?* apud Livium lib. 5. ab Urbe condita. Pertinet eodem sententia quæ apud Cassiodorum lib. 10. Variarum cap. 18. *Absit enim ut urbs illa muris videatur protegi, quam constat hominibus vel sola opinione fuisse terrori.* Ibi ora libri pro *hominibus* adjectum habet *gentibus.* Mihi verosimile planè, legendum *omnibus,*

Correctus Cassiodorus.

Præliorum delicta emendationem non recipiunt.] Verè Imperatorium illud apophthegma Lamachi apud Plutarchum. Is præfectum quendam manipuli peccantem reprehendebat: & cùm ille diceret, se nunquam posthac similiter peccaturum; Non licet, inquit, in bello plus delinquere. Vegetii alium locum subjungam ex libro 3. cap. 5. *Siquidem nulla sit negligentiæ venia, ubi de salute certatur.*

In bello non licet bis delinquere.

AD CAPUT XV.

Et disci opus est diligenter, & quotidiano usu, exercitioque servari.] Frustra quid discitur, nisi quotidiana meditatione, & jugi exercitio perdiscatur. Hinc est, cur exercitationem non solùm tyronum, sed & militum, tam legionariorum, quàm auxiliariorum; atque adeò ipsorum veteranorum, totiens Flavius noster commendet atque imperet. Intermissa enim consuetudo, & animos militum debilitat, & corpora; lib. 2. cap. 23. & sequentibus. Neque id æstate

Quidquid discimus, usu atque exercitio servandum.

Exercitatio intermissa debilitat corpora & animos.

Milites tam hieme, quàm æstate exercendi.

æstate tantummodò servandum, verumetiam hieme, dicto cap.23. Idem & Claudianum præcepisse audies lib.4. De Honorii consulatu:

---- Si bella tonant, priùs agmina duris
Exerce studiis, & sævo præstrue Marti.
Non brumæ requies, non hybernacula segnes.
Enervent torpore manus.

Exercendi quoque dum in sedibus sunt.

Exercendi milites, & quidem perpetuò, non modò cùm expeditionibus occupati sunt, verum etiam in sedibus. Quod præter auctorem nostrum jussisse vidi Imperatores Theodosium & Valentinianum in l. duces C. De offic. mil. jud. Si quis enim adsuetum olim castrensibus laboribus militem, otio finet torpescere, habebit lascivientem, & promptum ad seditiones. Vegetius lib.3.cap.4. & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ; scriptor non vulgaris, & ad disciplinam ejus ævi indicandam supra vulgi opinionem utilis. Iphicrates nunquam otiari milites passus est. Nam & si bellum non esset, fodere, fossas ducere, arbores cædere, &c. Voluit; ut de illo commemorat Polyænus lib.3. Strateg. Imperator Probus multa opera militari manu perfecit; dicens annonam gravitam militem comedere non debere. Gallos nostros in bellis quoque floruisse accepimus: ut verò cum otio segnitia intravit, pariter cum virtute libertatem amisêre. Quod alibi scriptum reliquit (si memoria non fallit) Tacitus. Exercitatio ad disciplinam militarem addiscendam facit; facit ad propagandam; &, quod caput est, ad conservandam facit. *Nihil in vita quod perfici absque exercitatione possit: quæ ipsa omnia exsuperat*; ex sententia Cynici, quam in illius vita refert Diogenes Laërtius.

Miles otiosus promptus ad seditiones.

Milites etiam in pace exercendi.

Sine exercitatione nihil perficitur.

Scipio singulis cohortibus sagittarios miscuit.

Aphricanus quidem Scipio.] Adscribendum puto, quòd Julius Frontinus eadem de re memoriæ prodidit: *Scipio Æmilianus*, inquit, *ad Numantiam omnibus non cohortibus tantùm, sed centuriis, sagittarios, & funditores interposuit*: lib.4. Strateg. cap. ult. Eò respexisse videntur qui hoc loco apud Flavium nostrum olim ediderunt, *Nisi in omnibus centuriis lectos sagittarios miscuisset fundis.* Sed ego illis fidem non habeo,

qui

qui *τὸ fundis*, hìc assuêrunt. Neque magis membranis ausculto, quæ pro *centuriis* legebant *tentoriis*. Sed de disciplina militari à Scipione diligentissimè restaurata, dicemus infrà lib. 3. cap. 10. in fine.

Idem disciplinam cadentem emendavit.

Sub jugum miserant.] *Jugum est* (teste Livio lib. 3. & Festo) *sub quo victi transibant, fiebatque hoc modo; fixis duabus hastis, super eas ligabatur tertia; sub iis victos discinctos transire cogebant.* Eam ignominiam non modò à Numantinis, sed à Samnitibus Romani passi sunt ad furculas Caudinas. Consulendus Livius lib. 9. qui rem totam, atque adeò morem ipsum non ita cognitum, paucis verbis in lucem revocat: *Primi*, inquit, *Consules propè seminudi sub jugum missi, tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinde singulæ legiones. Circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentésq.* Idem lib. 3. de Equis Romanorum ope per Tusculanos subactis: *Inermes*, inquit, *nudique omnes sub jugum ab Tusculanis missi.*

Jugum quid sit & qui fieret. Rom. à diversis subjugati.

Ritus subjugandi.

AD CAPUT. XVI.

FUndarum autem usum.] A funda funditores dictos tradit Vegetius lib. 3. cap. 14 Ubi idem ostendit ex lino vel setis fieri solere. Eam sic quidam describunt: Funda funiculus est, qui duobus capitibus manu capitur, altero cum ansula; ne exeat; altero sine, ut dimitti possit: atque in medio latior est, ut ibi lapis contineatur. Hunc, circumacto validè funiculo, & ab uno capite dimisso, vehementer projiciebant funditores. Testis Hieronymus Mercurialis lib. 2. De arte Gymnastica, cap. 12. Quod ad inventionem fundæ; Plinius lib. 7. naturalis Historiæ, cap. 56. Phœnices ejus inventores facit. Idemque lib. 3. cap. 5. Baleares funda bellicosas, Græcis gymnasias testatur dictas. Contrà Vegetius noster Balearibus præter usum, etiam inventionem fundæ tribuit, secutus Lucium Florum & alios. Florus equidem lib. 3. cap. 8. tribus quemque fundis prœliari

Funditores à funda. Fundæ descriptio.

Fundæ inventores.

Vegetius, Florus, alii à Plinio dissentiunt.

 solitum

Baleares tribus fundis ad prœlium exisse.

solitum testis est, & cibum pueros à matre non accepisse, nisi quem ipsa monstrante percussissent: certos etiam eorum ictus fuisse; cùm hæc sola genti arma fuerint, id unum ab infantia studium. Pro Vegetio etiam stare video Virg. 1. Georg.

Stupea torquentur Balearis verbera fundæ.

Item illud Statii libro primo:

Roboraque & gravidas fundæ Balearis habenas.

Denique & illud Ovidii:

Non secus exarsit, quàm cùm Balearica plumbum
Funda jacit; volat illud, & incaudescit eundo.

Funditores Baleares etiam Livium celebrare memini, lib. 30. Et vide quæ de iisdem dicta à nobis, libro 3. cap. 14.

Ut matres parvos filios nullum cibum contingere finerent.] Operæ pretium mihi facturus videbar, si rei confirmandæ, illustrandæ, Diodori Siculi testimonium huc accerserem: *Arma*, inquit, *eis sunt fundæ tres: Una caput cingunt, altera ventrem; tertia in manibus gestatur. In prœlio lapides multo majores, quam reliqui jactant robuste, ut aliquo tormento lapis missus videatur. In urbium expugnatione, lapidum jactu eos, qui desuper ex propugnaculis tuentur mœnia, vulnerant. In pugna verò scuta, galeas, omneque armorum genus confringunt. Ita autem recte lapides propellunt, ut rarò effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia usus præbet, à matribus ad id certamen coactis. Imponunt enim supra erectum lignum panem, signum quod jactu petant, neque ante cibum capiunt, quam panem lapide ejectum, pro cibo sumant, permissu matris.* lib. 6. Unde figura facta: quam hoc loco ob oculos ponendam curavimus.

Balearibus tres fundæ; & quæ in parte corporis illæ gestatæ.

Fundi-

Funditor Balearis.

Sæpe enim adverſum bellatores caſſidibus, cataphractis.] In duobus exemplaribus reperi *cataſtineiis* pro *cataphractis*, qua voce nondum video quid voluerint librarii.

AD CAPUT XVII.

PLumbatarum quoque exercitatio.] Unus manuſcriptus codex H. diſertè hîc, & integrè perſcriptum habet, *exercitio*. Itidem lib. 2. cap. 9. *Exercitatio non ſolum peditum, ſed etiam equitum legionariorum.* Ibidem manuſcriptus N. & alter Suſii, *exercitio*. & eandem fortè lectionem iſtic quoque olim habuit H. qui eo loco nimis interpolatus. Offendit fortè aures ea vox ſciolorum, qui eam Latini juris Emaculatus aliquot locis Vegetius.

 non

Exercitio verbale, ab exerceo, exercitu.

non esse putârunt, ipsi nihil minus quàm Latini. Quis enim non videat ab exercito exercitatu, exercitationem: ab exerceo exercitu exercitionem declinari? qua phrasi, progressiones & institutiones in Tusculanis suis parens Latinæ linguæ & Pater Patriæ M. Tullius Cicero; & Gallinas ad partitiones aptas doctissimus Romanorum Varro, & alii alia dixerunt. Sed quin Jurisconsultorum nostrorum auctoritate me tueor? Papiniani inprimis, qui exercitionem effert l.1.ff. De officio ejus cui mandata est Jurisdictio: & Juliani, in l. hæc stipulatio 200.ff. de verborum significationibus: & l.15.ff. Ut legati, seu fideicommissi nomine caveatur. Nec est quod contra Florentinas Pandectas iis locis exercitationis nomen recipiamus.

Martiobarbuli unde dicti.

Barbi, & Barbuli. pisces.

Quos Martiobarbulos vocant.] Apponenda existimavi verba Leonis, ut ea considerent docti: *Ad conjicienda*, inquit, *eminus jacula, & Matzarbulum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim*: cap 7. de apparatu militari, numero quarto. Sed & Turnebum audiamus, qui lib.24. Adversariorum cap.12. lascivia quadam militari Martiobarbulos appellatos censet milites, qui plumbatas, id est glandes plumbeas gerebant. Quæ & ipso nomine Martiobarbuli vocatæ, per ludum, & jocum videntur: quòd cùm pisces in deliciis essent, in quibus numerantur Barbi, & Barbuli; plumbatæ, quasi non convivii, sed Martis Barbi essent & cibi, jocularíter Martiobarbuli dici potuerint. Et vetus quidam Grammaticus Barbulum interpretatus est φάγοι ἰχθύν. In manu scripto H. toto hoc capite *mattiobarbuli* ter scriptum est: sed in M. & S. *marciobarbuli*. Attamen postremus ille codex tertio loco legebat: *quos autem barbulos*, abjecta voce *Martio*. In aliis omnibus erat, *quinos autem martiobarbulos*.

Defensa vulgaris Veg. lectio.

Jovinianos atque Herculianos censuerint appellandos.] Aliquantis in libris *Jovinianos* aut *Joviarios* vocatos vidi, sed male. Nam eam denominationem non ferunt doctæ aures, non fert ipsa

ratio

ratio denominationis; cum his militibus nomina ab Jove & Hercule derivata sint. Priscianus lib. 2. de formatione nominum agens: *A propriis derivata plerumque, I ante A habent, Iovis Iovianus, Cæsar Cæsarianus.* Prior ad imperium Diocletianus pervenerat: is consorte imperii opus esse cernens, Maximianum adlegit. Cumque Maximiano ad omnia obsequentissimo uteretur tanquam filio, felicissima sibi cognomenta hi Principes indidêre, ut quemadmodum Jove patre natus Hercules, ita Diocletianus Jovius, Maximianus verò Herculius diceretur. Testes Historiæ; & inter illas Pomp. Læti epitome. Ab iisdem verò, Jovianos & Herculianos milites porrò cognominatos, luculentissimo testimonio Zosimi in hunc locum notavit amicus meus Franciscus Modius Brugensis. Jovianorum & Herculianorum mentio perfrequens in Panegyrico Mamertini, prædictis Imperatoribus dicto: item in Notitia utriusque imperii, & Sozomeni lib. 6. cap. 6. tum apud posteriores historiographos, Ammianum, Capitolinum, & alios. Unum ex Ammiano testimonium laudo, quòd videatur in mendo esse, *post minacem*, inquit, *tonitrum crebritatem, & fulgurum, Iovianus nomine miles cælo tactus*; lib. 23. Sed ibi τὸ *nomine* mihi pro glossemate est. Ad eundem modum & Caracalla, quòd magnus esset in Alexandrum Magnum ejus amor, Alexandri nomine adsumpto, phalangem sexdecim millium hominum instituit, quos Alexandrinos appellavit; iisdemque armis pugnare præcepit, quibus ipso Alexandro vivo fuerant usi. Testem habeo Dionem, & Herodianum. Alexander Magnus certos sibi milites tanquam socios, ac sodales legerat, ἑταίρους, καὶ πεζεταίρους, teste Diodoro Siculo lib. 18. & Arriano non uno in loco. Sed ab armis, id est argenteo clypeo, Argyraspides iidem nominati. Testem habeo Justinum lib. 14. Historiarum. Ad imitationem illorum, Romanorum Imperator Alexander, non modò Argyraspides, sed & Chrysaspides fecit, teste Lampridio. Etiam apud Athenienses ab Iphicrate duce milites Iphicratenses clari fuerunt, ut auctor est Æmilius Probus.

Jovis Jovianus format. Diocletianus Maximianum imperii consortem adsumsit. Diocletianus Jovius, Maximianus Herculius vocitatus. Ab his milites Joviniani, & Herculiani. Ammiani locus mihi suspectus.

Alexandrini milites à Caracalla instituti.

Alexandri Magni Argyraspides. Alexandri Cæsaris, argyraspides, chrysaspides. Iphicratenses milites.

Probus. Ab eadem origine esse puto, Honorianos, Theodosianos, Constantianos, Gratianenses, Valentinianenses, &c. In Notitia utriusque imperii.

Portæ civitatum à Cæsaribus cognominatæ.

Etiam populi.

Neque inibi substitit κενοδοξία illa Principum. Romæ enim, & Viennæ etiam portas à prædictis Diocletiano, & Maximiniano Jovias & Herculias, etiam populos Galliæ Jovios, atque Herculios nominatos, scribit idem Pomponius Lætus. Commodus Antonius eò temeritatis, seu potiùs ineptiæ, pervenit; ut populum Romanum, Commodianum; Urbem, Commodianam jusserit appellari, teste Dione, & Lampridio. Sed de hac re alibi loco commodiore.

AD CAPUT XVIII.

Emendatus Vegetii locus.

Sed etiam à stipendiariis militibus.] Consensu Veterum codicum M. S. N. H. R. B. emendo *stipendiosis militibus.* Stipendiarii dicebantur, qui stipendia pendebant, non qui merebant. Livius lib. 3. *Missis circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere.* Varro: *Milites stipendiarii ideò, quòd eam stipem pendebant. Ab eo Ennius scribit: Pœni stipendia pendunt.* Eo loco, pro *milites*, Turnebus *multi* reponendum, vel *milites* sentiebat. Mihi neutrum satis placuit, & ab eo tempore quo Varronem legi, proximè ductum litterarum, suspicatus fui *limiteis* scribendum. De quibus limitibus multa in l. 2. C. de præfec. Prætorio Africæ. Redeo unde abieram. Stipendiosos accipio, pro veteranis, quasi qui multa stipendia fecerint, meruerint: Veteres & eruditos milites vocat hic scriptor, lib. 2. cap. 23. ibique in re simili junioribus opponit. Tum etiam ex Grammaticorum sententia obtinuit in *osus* finita copiam, abundantiam significare. Sic Varro à pecunia, pecuniosus format, 7. de Ling. Latin. & Nigidius Figulus lib. 11. Commentariorum Grammaticorum *vinosus*, *mulierosus*, *religiosus*, *nummosus* formari sensit. Videndus Gellius lib. 4. cap. 9.

Varronis lectio vulgaris suspecta de mendo.

Stipendiosi qui.

Nomina in osus abundantiam designant.

Salitio

Salitio equorum districtè est semper exacta.] Monui in optimis libris scribi *exercenda*. In libro M. *τὸ districtè* desidero. Id an rectè; alii judicent. Cicero Q. fratri, *Sic enim habeto, me nunquam à causis & judiciis districtiorem fuisse, atque id anni tempore*: lib. 2. epistola 15.

Super quos juniores primò inermes, dum consuetudine proficerent.] In duobus msf. *quos supra*. Inde in M. desidero totum hoc membrum, *dum consuetudine proficerent*. Pro quo in quatuor exemplaribus scriptis erat *dum consuetudo proficeret*. De glossemate mihi suspectus Vegetius.

Demum armati cogebantur ascendere.] Optimi codices malebant, *deinde armati*. Quod in fasilitione equorum præcipitur, primò inermes equites, inde armatos, etiam gladios, vel contos manibus tenentes, ad insiliendum desiliendumque adsuefaciendos; item pedites in ambulatione, decursionibus, primò sine pondere, postea armis, etiam farcinis fuere gravati; lib. 2. cap. 23. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis, se & equos suos exercere jussi: lib. 3. c. 2. Correctus Vegetius. Equites primò inermes, post armati exercebantur. Itidem pedites.

Et insilire, & desilire.] Desultores Livio & aliis dicti, qui alterum equum attrahunt, in quem celeriter transilire, ubi res postulat, possint. Videndus est Festus in *paribus*; & Alexander Neapolitanus lib. 6. Genialium cap. 22. Desultores qui fuerint.

Ut in tumultu prœlii sine mora ascenderent.] Erat in uno V. *condescenderent sine mora*. Fortean id ab illorum ingenio, qui in membranis repererant *escenderent*: nec sciebant quid eo facerent, quod valet *ascenderent*, teste vetustissimo Grammatico Cornelio Frontone, cui etiam adsentit Palmerius noster in suis Spicilegiis; adductis, imò persanatis, aliquot locis Sallustianis. Escendere pro ascendere.

AD CAPUT XIX.

Bajuli qui.

Bajulare qui dicuntur.

Pondus quoque bajulare.] Qui vecturas onerum suo corpore faciunt lucri caussa, batuli appellati. Græci βαστάζοντας appellabant, teste Gellio lib. 5. cap. 3. Bajulare dicuntur qui corpore proprio ferunt. Eam enim propriam illi verbo significationem tribuere voluit Nonius Marcellus, cum ex Plauti Asinaria hunc versum laudavit.

Ferri quæ dicuntur. Quæ portari.

Ego bajulabo; tu, ut decet dominum, ante me ito inanis.

Et disertè Cajus lib. 3. ad legem XII. tabularum, *Ferri propriè dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit; agi, ea quæ animalia sunt*; l. ferri ff. de verborum significationibus. Hinc patet impropriè Flavium nostrum dixisse suprà cap. 3. *portare pondus*: & lib. 2. cap. 23. *portare onera*. Quibus locis idem exercitium militare attingit. Diligenter autem juvenes in Gymnasiis, ferro, plumbo laminisque ferendis exercitatos, etiam dum saltu certarent, multis testimoniis confirmavit diligentissimus hujusmodi exercitationum investigator, illustrator, Hieronymus Mercurialis, lib. 2. De arte Gymnastica cap. 11. propositâ ibidem in gratiam eorum, qui his studiis capiuntur, vetustæ tabulæ picturâ. Fuit etiam in usu, & gymnasticas inter exercitationes. Pyrrhicha seu armata saltatio (Enopliam sunt qui vocârint) à qua Pyrrhichiarii, seu Pyrrhicharii in l. aut damnum, ff. de pœnis. De militari armata saltatione, quam à Pyrrho inventore nominatam putant, adeundi Plato 3. De legib. Lucian. In Dialogo de gymnasiis, Strabo, Spartianus in Hadriano, Plin. lib. 7. cap. 56. Hieronymus Mercurialis, Guliel. Budæus ad l. athletas, ff. de iis, qui notantur infamia.

Tyrones in gymnasiis laminis ferendis exercebantur.

Saltatio armata. Pyrrhichiarii. Armata saltatio à Pyrrho nomen accepit.

Milites sæpè arma, & annonam portare coacti.

Necessitas imminet annonam pariter & arma portandi.] Utrumque onus subeundum militibus fuit in expeditionibus arduis. Sed Ciceronem audi: *Nostri exercitus unde nomen habeant, vides.*

Deinde

Deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus; arma, etiam membra milites esse ducunt. Quae quidem ita geruntur aptè, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare possint; Tuscul. 2. Si quis verò Ciceroni, quasi in scholis Philosophicis hac de re disputanti, fidem derogare ausit; aliud testimonium ex ipsa Historia accipiat. Ammianus libro Historiarum 17. *Tutum*, inquit, *ex annona decem & septem dierum; quam in expeditionem pergens vehebat cervicibus miles.* Quàm velim hæc perpendere ductores & præfectos nostrorum militum; dum patiuntur suos non solùm sarcinas graviores, quàm pro usu militaris hominis, verùm mundum nescio quem, etiam meretrices, quocunque locorum circumvehere! Cui rei simul ut portas egressi sunt, videas eos agricolis plaustra, currus, scaphas, aliaque imperare, non quasi in patria hæc, sed in media Turcia facerent.

Iidem & vallum tulerunt.

Annonã dierum XVII. milites ferunt.

Mollities nostrorũ militum.

Vergilio ipso teste cognoscimus.] In S. N. & Suff. erat *cognovimus*: in M. *cognosci potest*. Qui idem codex totum illud orationis membrum, *si usus accesserit*, quod paulo ante alii præmittunt, non agnoscit.

Glossema puto Vegetium occupasse.

AD CAPUT. XX.

PEdites tamen constat esse nudatos.] Observavi particulam *tamen*, in optimis plerisque codicibus abesse, neque insolentem esse locutionem. Præcessit quidem conjunctio *licet*; sed illa (ut & alia ejusdem synonyma, *si; etsi, etiamsi, quanquam, quamvis*) absolutè, & sine sequela frequenter usurpata confirmare possim. Sed quia res non tanti videtur, uno aut altero contentus ero: l. 1. C. de usuris, ita hodie vulgatur: *Si interrogatione præcedente promissio usurarum rectè facta probetur: licet instrumento conscripta non sit, tamen optimo jure debentur.* Sed in hoc capite τὸ *tamen* à liberalitate ineptorum profectum esse, quiq; benigni voluerunt esse de suo,

Tentatæ aliquot leges C. de usuris.

solæ membranæ Colonienses convincunt: eandemque particulam ejiciunt eædem membranæ in l.quamvis; & l.quamvis Bassa C. eodem tit. sed aliorum membranis ibidem adstipulantibus.

Gratiani tempore arma Rom. mutarunt.

Usque ad tempus D. Gratiani.] Notat Vegetius ab Urbe condita ad Gratianum usque Principem, cataphractis & galeis munitos fuisse Romanorum pedites. Verùm exinde negligentia interveniente, ac cessante campestri exercitatione, gravia hæc arma visa, atque deposita, nullo rei Romanæ bono. Historiam illorum temporum consului, ibique Gratianum hunc intellexi exercitu Romano prorsus neglecto, paucos Alanos, quos ingenti auro ad se transtulerat, veteri ac Romano militi antetulisse, adeoque Barbarorum comitatu, & propè amicitia, captum, ut sæpe habitu illorum iter fecerit. Inde in tantum ab eo aversos suorum animos, ut paulò post interfecerint. Paulus Diaconus libro Historiarum 11. & Epitomæ Victoris. Similis etiam negligentia in Valente Gratiani patro, qui eodem tempore Orienti præerat. Hic Gotho Danubium transeuntes, sine ulla fœderis pactione, non suscepit modò, sed paratum sibi existimans firmissimum contra quosvis hostes præsidium, sic amplexus est; ut milites suos neglexerit ac despexerit. Ceterùm Gothi se iis finibus non tenuere: contra quos Valens infeliciter aliquoties pugnavit, & ad extremum ex prœlio fugiens, ab iisdem concrematus est: testis Ammianus, Diaconus, Victor, Sozomenus lib. 6. capite ult. Socrates lib. 4 cap. ult.

Gratianus Romanos milites neglexit. Alanos suscepit: A suis interficitur. Valens suis neglectis, Gothos amplectitur.

A Gothis aliquoties superatus. Ab iisdem combustus est.

Et cataphractis, & galeis muniebatur.] Cataphracta, sive κατάφρακτη, lorica; est thorax militaris, seu pectorale munimen: & inde cataphracti equites. Nomina apud Græcos nata à φράττω, quod ipsis sonat, *munio*. Etiam cataphracti pedites, pro loricatis Livio dicti lib. 37. sed his pectus solum cataphracta fuisse munitum volunt: equitibus verò corpus totum, & præterea ipsos equos; quod infra ostendemus.

Quid cataphracta. Cataphracti unde dicti. Cataphracti pedites, & equites.

Quæ

Quæ rarò utique milites induebant.] Abest particula *utique* in M.C.H. Susianus codex unus legebat: *Quæ rarò utique milites induebantur*. fortean *utrique milites induebantur* legi possit: cùm enim gravia arma existimata dicat, propter exercitationem campestrem omissam; cur non & equites hic unà cum peditibus complectamur, caussam nullam video; nihil tamen muto.

Itaque ab imperatore postulant primò cataphractas, deinde cassides deponere.] Convenit, fateor, illud *cassides deponere*, cum verbo *postulant*: pro quo in aliis erat *postulatum*; in aliis *postulabatur*: & per libros VV. liceret, nullum hîc verbum facerem, nullam controversiam verbo *deponendi* Latinissimo moverem. In membranis H. *cassides sede ponere*: in M. *sedem refundere*: in S. & N. *se debere fundere*: in duobus Susii *se debere refundere*. Quæ varietas haud dubiè, non de nihilo est. Arma Romanorum erant ex ære pleraque, quæ ob id fusa dicere quis possit, Livius de prima classe: *Arma*, inquit, *his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica; omnia ex ære*. Multa quoque in eam sententiam ex Vergilio & Servio adferre non sit difficile. Clavos item æreos in constructione navium auctor noster commendavit. Rostra item in navibus ærea fuisse; & priùs æris, quàm ferri cognitum usum, doceo apud eundem hunc auctorem lib. 4. Videant tamen doctiores anne *refundendi* verbo, pro, *restituendi, reddendi* Flavius usus sit, Quo modo *refundere nummos, refundere sumptus*, boni scriptores sæpe dixerunt. Observavi autem Principes Romanos, cùm pro dignitate, & gradu annonarias species militibus adsignarent, arma quoq; inter alia adscripsisse, quorum aliqua sibi servarent, aliqua restituerent ac refunderent. Sic apud Trebellium Pollionem in D. Claudio notitia est, in epistola sacra Imperatoris Valentiniani, qua ipsi Claudio, tanquam tribuno Martię legionis quintæ, post añonarias species, hęc jubet dari. Verba ipsius, Trebellii adscribo: *Torquem libralem unū, cassidem inauratam unam, scuta chrysographata duo, loricam unam, quam refun-*

Arma Rom. pleraque ex ære.

Clavi, & rostra [illegible] nautum ærea.

Refundere, est reddere, restituere.

Principes arma distribuenda curasse:

Et alia multa adscripsisse militibus, pro suo cuique gradu.

Tentatus Trebellii locus Arma ex armamentariis distributa.

refundat. Ibidem paulò post: *Cocum, quem refundat, unum; mulionem, quem refundat, unum; subarmale unum cum purpura; notarium, quem refundat, unum; structorem, quem refundat, unum.* Fortè melius legatur *stratorem*, pro *structorem*. Arma autem distribui solent ex armamentariis: id quod ante me video observatum ab Adriano Turnebo l. 12. Adversariorum cap. 6. ad quem benivolum Lectorem remitto.

Dubitatum de Vegetii lectione.

Multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt.] Fortean *sagittarum* scripserit Vegetius. Quod autem usui venisse Romanis hic traditur, ut nudati pedites; cataphractis, galeisque depositis; infeliciter sæpe cum Gothis pugnarint; id inprimis evenisse scio illo prœlio, quo Valens A. superatus, & flamma hostili exustus est. Paulus Diaconus: *Ad primum Gothorum impetum perturbatæ sunt Romanorum equitum turmæ, nudatosque pedites deseruere, qui mox equitatu hostium septi, ac sagittarum nubibus obruti*: lib. 12. Historiarum. Itidem Orosius, *nubibus* (inquit) *sagittarum obrutæ*.

Romani pro lorica thoracomachum induerunt.

Vel cataphractas, vel galeas pedestribus reddere.] Sed quærat nunc aliquis quid pro cataphractis, quid pro galeis milites Vegetii ætate, & deinceps gestarint? Respondeo; pro lorica & cataphracta fuisse tunicam, quam Thoracomachum appellarunt. Cujus usum ad descriptionem mea mihi diligentia suppeditavit. Nam dum in eo sum, ut quæ ad bellica tormenta intelligenda, explicanda faciunt, conquiram; commodùm incido in librum, cui titulus Notitia utriusque imperii, eique conjunctum libellum de rebus bellicis. Ex quo quæ de thoracomacho ibidem tradebantur, cum benivolo Lectore, & studioso hujusmodi antiquitatum lubens communicabo: *Inter omnia*, inquit, *quæ adversum bellicum provida posteritatis cogitavit antiquitas; Thoracomachum quoque mira utilitate ad levamen corporis, armorum ponderi, & asperitati subjecit. Hoc enim vestimenti genus, quod de coactili ad mensuram, & tutelam humani pectoris conficitur, de mollibus lanis timoris sollicitudo,*

citudo, solertia magistra, composuit: ut hoc inducto primùm, lorica vel eli Vanus, aut his similia fragilitatem corporis, ponderis asperitate non læderent; membra quoque vestientis, inter armorum hiemisque discrimen tali solatio adjuta labori sufficiant. Sanè ne idem Thoracomachus pluviis. Verberatus ingravescente pondere adficiat vestientem, de Libycis bene confectis pellibus ad instar ejusdem Thoracomachi faciem conveniet superinducere. Hoc igitur ut diximus Thoracomacho induto, cui Græca appellatio, ex tuitione corporis nomen adsumpsit. Soccis etiam, hoc est calciamentis, & ferratis ocreis indutis, superposita galea, & scuto, vel gladio lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedestrem subiturus pugnam, miles armabitur. Quæ primum inventa vestis sustinendo aut levando armorum ponderi, eadem postillà armaturæ loco fuit. Itidem puto pro galeis postea pileos istos Pannonicos fuisse, de quibus Vegetius eodem hoc capite. Quod ad Thoracomachum, non verba præmissa, verùm etiam figura, quæ in eodem libello proposita est, ita evenisse indicat; & est talis, qualem hîc propositam vides. Quam bona fide, ut depictam istic videram, exprimendam curavi.

Thoracomachus qualis fuerit.

Thoracomachus unde dictus.

Thoracomachi abusus.

Pilei Pannonici.

Legio-

Legionarius thoracomacho indutus.

Eandem hanc figuram esse comperi, quam à Germano quodam suppeditatam sibi, in sua castrametatione indicavit Doct. Gulielmus de Choul. vir nobilis, & Christianissimi Francorum regis Consiliarius. Sed quia in ejusdem castrametatione etiam effigies sunt legionariorum militum, ea armatura, qua florenta adhuc imperio, id est sub

ſub Trajano, Hadriano, Antonino Pio, & M. Aurelio Romani induti fuerunt; placuit eaſdem hic figuras proponere inſpiciendas.

Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Moguntinenſi.

Legio-

Legionarius antiquus, qui est in Provincia Narbonensi.

Libera republica, & sub primis principibus gladium miles à dextra gerebat. Postea gladii majores facti, gestatique à sinistra. Qualis olim Romanorum ensis.

Ex quibus figuris etiam illud observabam, libera republica, ac florente imperio, minores Romanis gladios fuisse, gestatosque à dextra, qui declinante imperio majores fuerunt, pendentes à sinistra. Qui etiam hodie gladii gestandi mos permanet. Illi rei etsi plura testimonia suppetant; dicis caussa unum tantùm recitabo ex Polybii fragmentis lib.6. ubi ille Veterem Romanorum armaturam proponens, post descriptionem scuti (ita enim apud Polyb. interpretandum θυρεὸν, non *clypeum*; ut verterat Janus Lascaris; multis jam ante probavit Aldus Manutius Pauli filius in libro De quæsitis per epistolam) ad gladium transit in hæc verba: *Unà cum scuto ensis pendet; ad dextrum femur, Hispaniensem vocant, anceps est, mucrone eximio; defertur violenter, eo quod obeliscus ejus firmus, stabilisque existit.* Vide Horat. Epod. Ode 7. Dignum obser-

observatu, quod apud Dionem legebam, Imperatorem Macrinum, qui multis annis ante Vegetii ævum rei Romanæ dominus fuit, armaturam prætorianorum militum immutasse, ablatis squamatis Thoracibus, & scutis iis, quæ instar canalis facta fuerant, quò eosdem ad pugnam redderet expeditiores.

Imp. Macrinus arma prætorianorum mutavit. Thoraces squamatos, & magna scuta abstulit.

Qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat.] Differt hoc loco interpunctio nostra, à vulgatis editionibus. Sed non mea hoc opinione, sed librorum veterum M. S. H. N. & duorum Susianorum auctoritate effectum est: quorum magna pars etiam suasit, ut paulò post scriberem, *quorum & capita nuda constant, & pectora*. Vulgata lectio habebat, *quorum & capita nuda esse constat, & pectora.*

Raro meditanti arma, raro tractanti.] Nihil certius est, quàm à verbo *meditanti*, avellendum esse *arma*, annectendumque sequentibus; scribendo *Raró meditanti, raró arma tractanti.* Plus centies enim *meditari* pro *exercere* auctor noster eo loquendi modo posuit. Neque ipsi soli ea phrasis usitata. Paulus Diaconus, *Spiculu meditari, summæque voluptatis credere destinata ferire*; lib. 12. Histor. extremo. Sed alios testes ex Latio medio, & ipso foro Romano potiùs citemus. Cicero: *Multi naturæ vitium meditatione, & exercitatione sustulerunt*; lib. 2. De divinatione. Plautus Mostel. *exercent sese ad cursuram.* Idem Sticho, sc. Mercurius: *Simulq; ad cursuram meditabor me* Virgil. *Agrestem tenui meditabor arundine musam.*

Meditari pro exercere.

Meditatio eadem notione.

Et (quod est gravius, & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere.] Libris plerisque incognitum est illud comma, *& turpius.* De cætero in Susiano legitur, *aut capi, aut certè fugere, & rempub. prodere.* Clariùs in M. *aut certè capi, aut fugere, aut rempublicam prodere.* Quanquam tolerabilis sit atque usitata bonis scriptoribus, Livio inprimis prior illa lectio; tamen ab hac membro uno, & reipsa (ut mea opinio est) superatur. Quòd nimirum

milites non satis muniti; vi, & virtute hostiū, autcapiuntur, aut in fugam aguntur; aut ultro, & sua sponte ad hostes transeunt. Illa ad militum ignominiā pertinent. Tertium hoc, omnium maximè periculosum Reipub. ut quæ postillà vim passura est, ab iis manibus, quas ipsamet armavit. Qui judicaturus est de hac nostra opinione, quam in medio positam relinquimus; videat hæc Vegetii verba l.3.c.9. *Tunc fracti labore & tædio, plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt.*

Milites ad hostem transeuntes, plus nocent, quàm qui fugiunt.

Apud antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus.] *Murus, qui muniendi caussa manu parabatur, & quo sepiebant oppidum*: Varro lib 4. De lingua Latina. Tractum autem id nomen, per metaphoram, ad exercitus instructionem, non uno loco. Ammianus lib.16. *Steterunt vestigiis fixis, antepilanis, hastatisque, & ordinum primis veluti insolubili muro fundatis.* Item Lucanus.

Murus unde dictus.

Gravis armatura in acie pro muro.

---- Parthoque sequenti
Murus erit quodcunque potest obstare sagittæ.

Vegetius lib.2.cap.17. *excipiebat autem prælium gravis armatura, quæ tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat.* Iterum lib. 3 cap.14. *Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi.* Tractum etiam id vocabuli ab aliis auctoribus aliò. Horatius: --- *hic murus aheneus esto.* Cic. in Verrem: *Ad omnes enim eos impetus, quasi murus quidam, boni Imperatoris nomen opponitur.*

Nisi quod pilatæ legiones.] Dictæ legiones pilatæ, ut alibi pilati milites, à pilis: sic cetrati apud Cæsarem, & alios, à cetris; Peltati à peltis; scutati à scutis; funditores à fundis; tragularii à tragulis: sagittarii à sagittis; cataphracti à cataphractis, &c. Neque ab armis & telis solùm, verùm etiam à legionibus (quæ ipsæ à numero nomen adeptæ) nomina milites sortiti sunt Hinc Primani, Secundani, Quintani, Decimani, Undevigesimani, Vigesimani, &c. frequentes apud Tacitum, Suetonium, & alios Historicos. De quibus Crinitus lib. undecimo De honesta disciplina, cap.10. Aliud quoque in legionibus denominandis placuit, cùm ex habitu vel ob varios eventus, aut insignem

Pilatis militibus unde nomen. Unde Peltatis, cetratis, scutatis, sagittariis, &c. Legionibus nomen à numero.

signem virtutem nomen iisdem inditum. Eo exemplo Alauda, quam Cæsar dictator in Gallia ab ave Alauda (galeritam olim nominabant, à pluma eminente in capite) instituit. Hujus legionis mentio est apud Cic. ad Atticum, & Plinium in Naturali historia. Item in veteri lapide: C. SALLIO. MATERN. BUCINATORI. LEG. V. ALAUDÆ, &c. Ab eventu legio Fulminatrix vocari cœpit, M. Aurelii tempore, Diaconus lib. 10. Virtute sua aliæ nomen parasse videntur, legio Rapax: Fidelis: Pia: Adjutrix: I. Flavia pacis; II. Flavia virtutis: III. Flavia salutis, &c. De quibus passim in Historiis, lapidibus, & constitutionibus quoque Principum. Etiam à Diis cognominatæ videntur. Legionis quintæ Martiæ meminit Cic. in Philip. & Trebellius in Claudio: Legionis primæ Minerviæ Spartianus in Hadriano. Sed videamus potiùs legionum cognomina ex lapide veteri, qui Romæ in Capitolii area conspicitur.

Legionibus nomen ex variis causis datum.

Legiones nomen Deorum quoque habuerunt.

NOMINA. LEG.

II. AUGUSTA.	II. ADIUTRIX.	IIII. SCYTHICA.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVIA.	XVI. FLAVIA.
XX. VICTRIX.	VII. CLAUDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AUGUSTA.	I. ITALICA.	X. FRETENSIS.
XXII. PRIMIGENIA.	V. MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAUDIA.	II. TRAIANA.
XXX. ULPIA.	XIII. GEMINA.	III. AUGUSTA.
I. ADIUTRIX.	XII. FULMINATRIX.	VII. GEMINA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIIII. GEMINA.	III. GALLICANA.	XIII. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

Ad pilanos ut tandem sermo redeat, unde cœperamus; memini etiam solis triariis id nomen peculiare fuisse: Ovid. 3. Fastorum:

Pilani, triarii dicti.

---- hastatos instituitque decem
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

Disertè & manifestiùs Varro: *Pilani Triarii quoque dicti*, lib. 4. De lingua Latina. Et inde Principes, simulque hastati omnes uno sæpe nomine antepilani vocati, quòd ante triarios essent. Etsi illorum ordo non semper idem fuerit, ut mox audies. Livius lib. 8.

Antepilani qui.

Rorarii percurrebant inter antepilanos, addebantque vires hastatis, atque principibus.

Hastatis, & principibus diversis temporibus, diversus locus in acie.

In prima acie pugnantes principes.] Vegetius, & hic, & lib. 2 cap. 2, octavo, & cap. decimoquinto; rursum lib. 3. cap. 12. & cap. 13. Principes in prima acie constituit, hastatos in secunda: quod aliter libera republica observatum: quod ex Ovidii loco, quem præmisimus, & Appiano de bellis Punicis constat. Sed ut clarum fiat lectori, Livium adhibeo: *Romani*, inquit, *mediam aciem, Latini cornua tenuerunt. Hastatorum prima signa, deinde principum erant, Triarii postremos claudebant.* lib. 47. Itidem apud eundem scriptorem ordines hi conlocati lib. 8. & eodem modo apud Polybium in castrametatione; quem vide. Neque ego hic primus controversiam moveo. Nam olim inter scriptores non satis hac de re convenisse ostendit Donatus in Eunuchum Terentii: *Post principia*, inquit, *militare dictum est, & ambigunt an in extremo agmine hic locus sit, an in medio.* In caussa est res militaris commutata, sub Principibus Romanis. Neque sola hac parte, ea variavit. Sed nos Vegetium sequimur, quem interpretandum suscepimus. Scio pluribus locis, in armatura militum præsertim, dissentire hujus præcepta à Livianis, & aliorum Historiis. Sed illa omnia ita exactè persequi, non est mei instituti, neque hujus loci.

Triariis locus postremus attributus.

Post principia.

Sed triarii genibns positis solent intra scuta subsidere.] Aliis libris, *inter scuta subsistere*, probabatur. Absit, ut hoc homini sano persuadeant. Scutorum longitudo pedum quatuor, latitudo curvæ superficiei pedum duorum semis, scriptore Polybio tradita est. Intra hæc scuta quàm commodum fuerit militi, genibus positis, aut altero tantum flexo subsidere; & inde consurgendi, ineundæque pugnæ signum expectare, nemini dubium est. Vide quæ dicturi sumus hac de re, lib. 2. cap. 16.

Scutorum longitudo, latitudo.

A quibus constat sæpe factam esse victoriam.] Libri optimi præpositionem non admittebant.

bant. De re ipsa Livius lib. 8. *Ubi Triarii*, inquit, *consurrexerant integri, refulgentibus armis, nova ex improviso exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato, principia Latinorum perturbant.* Triarii consurgentes ad pugnam, antepilanos omnes intra suos ordines recipiebant.

Erant autem apud veteres, inter pedites, qui dicebantur levis armaturæ. In exemplaribus scriptis, legas, *erant tamen.* Quos autem ferentarios, funditores, hic appellat Vegetius, eosdem rorarios alii vocarunt. Varro lib. 3. De vita populi Romani: *Rorarii appellati, quòd imbribus, ferè primum rorare incipiat.* Iterum idem lib. sexto De lingua Latina: *Rorarii dicti à rore, qui bellum committebant ante, ideo, quòd ante rorat, quàm pluit.* Festus: *Rorarios milites vocabant, qui levi armatura primi prælium committebant, quod ut ante imbrem ferè rorare solet, sic illi ante gravem armaturam, quod prodibant, rorarii dicti.* Inter hos Vegetius alibi recenset, *ferentarios, armaturas, exculcatores, sagittarios, funditores, & tragularios*: qui ante aciem procedentes adversarios provocabant; quos, si fugare poterant, sequebantur; si eorum virtute reprimebantur, recipiebant se ad suos, id est post principes, & hastatos. Vide Vegetium lib 2. cap. 15. & 17. Rorarii qui. Quomodo pugnarent. Levis armatura quomodo pugnaret.

Inter principia legionum recipi solebant.] Principia interdum ipsos principes, seu principales milites significabant, ut alibi probabo: interdum ipsum ordinem principalium, ut hîc apud Vegetium nostrum, apud Livium, Tacitum, & Sallustium, innumeris locis: & ita Terentianus ille: Principia, pro principibus. Principia, pro ordine principum.

-- *hic ego ero post principia, inde omnibus signum dabo.*

Principia etiam dicebantur in castris ubi jus reddebatur. Probus in Eumene, l. officium ff. de re militari, l. prima C. de veteranis. Florus lib. 3. cap. 3. Tacitus primo Historiarum: Livius, *Fugatus*, inquit, *ex principiis ac paulo post è castris tribunus.* lib. 38. Iterum ibidem, *& jura reddere in principiis sinebant.* Principia locus in castris.

Omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant.] Ex pellibus hi pilei, & æque omnibus

Galeæ pellibus indutæ.

gregariis usui; ut ex auctore nostro hîc discere licet: eo fine, quò ne gravis galea videretur his, qui istiusmodi pileos in capite gestare consueti essent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, ut milites galea simplici uterentur, cui lupi pellem aut aliud hujusmodi imponerent, quod integumentum pariter insigneque esset, ut in prælio ignaviter, aut strenuè se gerentes faciliùs agnoscerentur, teste Polybio. Ad solos signiferos hoc trahit Vegetius libro secundo, cap.16. ubi

Alia quoque galeis adhibita horroris caussa. Ut animalia hiantia.

hac de re etiam dicturus sum. Alii aliis rebus in galeâ usi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrum ab Alexandro, lib.1. Genialium, cap. vigesimo. Etiam pinnæ adhibitæ; quod alibi doceo. Etiam hiantium animalium formæ superpositæ galeis. Virgil. 7. Æn. extremo:

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice suprà est.
Cui triplici crinita juba, galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

Pluma in galeis.

In quem Virgilii locum videndus Adrianus Turnebus lib. 28. Advers. cap. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis insignes describit. E re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insi-

Insignia familiarum etiam galeæ ornatus hodie distinguit. A disciplina militari ille ritus.

gnia familiarum exornata atque distincta videmus, cùm galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes, quæ (quasi minùs Christiana sint) improbasse scio virum multæ lectionis, & magni judicii Joannem Ludovicum Vivem in suis Symbolis. Originem moris tam antiqui (cognitus enim antè, quàm sciretur, qui Christiani essent) spero me nunc pri-

Mos ornandi galeas derivatus ab Aegyptiis.

mùm invenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse observavi, apud Diodorum Siculum, lib. 2. ubi ille Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia quæ ad disciplinam milita-

rem

rem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur. Præsertim quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib. 7. cap. 56. Reliquum est, ut de cristarum in galeis prima inventione dicatur. Primi Cares galeis cristas illigasse, itemque in scutis simulacra finxisse, iisdemque lora adjunxisse scribit Herodotus lib. primo. Ocreas, & cristas quoque Cares invenisse Plinius testatur lib. 7. cap. 56.

Romani multa à Græcis, in disciplina belli sumserunt; illi ab Aegyptiis. Lacedæmonii galeam invenerunt. Cares galeæ cristas primi ad hibuerunt. Item simulacra in scutis.

Pila vocabantur.] Livio libro nono: *Pilum haud paulò quàm hasta vehementius ictu, missuque telum.* Appianus De bellis Gallicis, pilum describit telum jaculo dissimile, videlicet hastile quadrangulum, præfixo ferro quadrangulo, paris longitudinis, cætera molli, præter cuspidem. Cujus definitio convenire potiùs videtur veruto: cui Polybius trium cubitorum longitudinem tribuit. Vegetius ferrum pili novem unciarum tantùm, sive pedale, ac trigonum fuisse docet. Ipsum hastile quantum fuerit, non indicat quidem hoc loco, sed tradit lib. 2. cap. 15. & disci ex Polybio potest. Is in suo fragmento lib. 6. De castrametatione: *Pili*, inquit, *telum lignum habet longitudine plerumque bicubitale, crassitudine digitali, spiculum unius spithamæ, palmi inquam majoris, eò usque attenuatum, & acutum, ut mox primum post jactum necessariò flectatur, sitque inhabile ad remittendum. Alioqui commune fieret telum.*

Pili elegans descriptio.

Quæ in scuto fixa non possent abscindi.] Leguntur hæc aliter in M.S.N.H. & tribus Susii scriptis codicibus; hoc modo: *quod in scutum fixum non possit abscindi; & loricam scienter, ac fortiter directam facilè perrumpit.* Quæ lectio convenit ipsi ferro quod pilo præfixum est, non hastili, aut toti pilo.

Quas Bebras vocant.] In lib. N. *bebyas*, in H. *brebras*, in Suf. *brebas*, appellari video. Neque scio quid sequendum; nam id teli genus, si fatear me ignorare, non puto mihi vitio versum iri.

Bebræ ignota tela.

Minora spicula dextro pede in antè posito ejiciebantur; majora, præposito sinistro. Pila eadem quæ spicula. Superlativus, pro comparativo. Priscianus ad confirmationem suæ opinionis Vegetii testimonium produxit.

Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est.] Spicula hæc majora procul dubio, quàm pila. Hæc dextro pede in antè collocato, illa præposito sinistro ad majorem impetum ejicienda præcipit. Mireris tamen & meritò, quæ pila hîc vocet Vegetius, suo ævo peculiari nomine spicula dicta; lib.2.cap.15.

Ut & latera eorum subducatur ab hostibus.] Codex M. & N. *Ut latera eorum.* Ceterùm Priscianus Grammaticos, monstraturus superlativum, pro comparativo à bonis scriptoribus prolatum, post jurisconsultorum testimonia, etiam auctoris nostri hunc laudat locum libro 3. ad hunc modum: *Vegetius Renatus rei militaris libro primo: Sed latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ possit plagam inferre.*

Instruendos, ac protegendos omni arte pugnandi; quocunque genere armorum.] Membranæ Susii malebant, *quocunque armorum antiquorum genere.* Quò etiam accedere video M. & H. in quibus reperiebam *instruendos ac protegendos omni antiquorum genere.* Etsi minimè illis credam, tam concisè illa ab auctore nostro scripta fuisse. Nam magni apud me aliorum librorum consensus, tum ipsa ratio, quæ ad *instruendi* verbum, *pugnandi artem*, ad *protegendum antiqua arma* & veterum armaturam referenda indicat. Vegetius hoc eodem cap. *Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non possunt, &c.*

AD CAPUT. XXI.

Vegetius de conjectura levi er correctus.

NOn solum autem confidentes sine castris ista patiuntur.] Admiratus sum pertinacem librorum omnium consensum in verbum *confidentes.* Magnum tamen pignus dederim *confidentes* à Vegetio fuisse scriptum. Frequens locutio ista Historiographis, & in promptu apud eundem hunc scriptorem, lib.3.cap.8. *Incautum est*, inquit, *plerumque*

que discriminis, exercitum possim sine aliqua munitione confidere.

Et more animalium multi cadunt.] Magis quadrabit sententiæ Vegetii, quod & hoc loco de conjectura reponimus, *inulti*. Livius de L. Succio, qui Decem-virorum fraude, à militibus in itinere occisus fuit: *haud inultum interfecere. Nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cùm ipse se prævalidus, pari viribus animo, circumventus, tutaretur.* Florus; *ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant*, lib. 3. cap. 22. Itidem & ipse Poëta 2. Æn. Iterum correctus.

.--- *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.*

AD CAPUT. XXII.

ETsi diutius commorandum sit.] Castra quidam triplicia faciunt: Temporanea, id est momentis mutabilia: aut stataria, quibus hostem, dum se in munito loco continuerit, occupare instituas: aut sustentoria, quibus urgentem, & lacessentem hostem sustineas. De quibus multa lib. 5. cap. decimo & sequenti, Leo Baptista. Castra triplicia faciunt.

Loci salubritas elegatur.] Quæ fuerit ratio antiquorum in exploranda loci salubritate antè, quàm stativa constituerent, doceo ad caput secundum libri tertii. Loci salubritas qui exploretur.

Cavendum etiam, ne mons sit vicinus altior.] In S. & N. *ne mons vicinus sit, aut altior*, in membranis Susii, *vicinior, aut altior*; quod amplector. Eam lectionem atque interpunctionem non improbabit scio, qui verba Vegetii adhibuerit ex cap. 8. libri tertii, ubi inquit: *In metandis castris non sufficit locum bonum legere, nisi talis sit, ut alter eo non possit melior inveniri: ne utilior prætermissus à nobis, & ab adversarius occupatus adportet incommodum.* Idem dicto lib. cap. 13. *Primum auxilium captes ex loco, qui tanto utilior judicatur, quanto superior fuerit occupatus.* De tumulo à Samnitibus neglecto, & à P. Decio, tribuno Romanorum militum, occupato, memorabile strategema est apud Livium lib. 7. & apud Fronti- Iterum emendatus Vegetius. Altissimus locus castris ponendis utilissimus.

numsquem vide lib. 1. Strateg. cap. 5. num. 14 & lib. 4. cap. 5. numero nono.

AD CAPUT XXIII.

Triplex castrorum forma. Quarto loco rotunda accedit. Pro ostẽtatione copiarum forma castrorum accommodanda.

INterdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirotunda.] Triplicem formam muniendorum castrorum propositam vides. Semirotundam illam oblongam appellat lib. 3. cap. 8. ubi & alterum formæ genus, rotundum, quarto loco recenset. Figura quæque ut perfectior, ita capacior creditur. Ob id circulari opus est, si exiguas copias tuas videri velis: quadrata; si magnas: triangulari, si majores. Pulchriora judicat Vegetius illa castra, quibus ultra latitudinis spacium tertia pars longitudinis additur. De quadrata videndus Polybius. Semirotunda, seu oblonga castra Galbæ fuerunt, quorum figuram ex Gabrielis Simeonii Florentini Observationibus antiquis mutuati sumus.

Castrametatio Galbæ.

Prout

Prout loci qualitas, aut necessitas postulaverit.] In membranis quibusdam *loci quantitas*, sed amplioris significationis alterum vocabulum. Necessitas autem, quæ movere nonnunquam castra, etiam formam mutare coëgit; aut omnino, aut pro parte; videlicet cum accedentibus auxiliis pluribus, forum, & quæstorium, quibus diversa loca in castris ordinariè servata, in unum contrahebantur, repletis etiam iis spaciis, quæ circa prætorium vacua esse solent, teste Polybio. Ceterùm origo rei tam necessariæ, tamque salutaris, id est muniendorum castrorum, paucis ut arbitror cognita. Primus sub eodem vallo totum exercitum continere instituit Rex Epirotarum Pyrrhus. Quo victo, castris ejus potiti Romani, qui notata ordinatione adhanc usque metationem paulatim pervenerunt. Teste Frontino lib. 4. cap. primo.

Necessitas castrorum formam sæpe mutavit. Foro, & quæstorio loca, in castris diversa statuta.

Castra munire quis primus excogitarit.

Papiliones tendunt.] Quid Papiliones essent jam antè docuimus. Nomen illud & Gallis hodie notum, equibus dicuntur *pavillons*: Hispani *Pavellones* vocant. Deputantur in castris loca tendendis papilionibus, sed pro gradu dignitatis legionum, & auxiliorum: equitum, & peditum lib. 3. cap. 8.

Draconis origo in signis. Draconarii qui.

Dracones, & signa constituunt.] Draconis signum à morte Pithonis serpentis initium sumpsisse autumant. Alexander ab Alexandro omnes milites, qui hoc signum sequerentur, Draconarios appellatos fuisse adfirmabat. Sed aliud nos docet Vegetius lib. 2. cap. 7. De hoc apud Ammianum locus est, qui horum signorum tanquam vivam imaginem ob oculos ponit. Is in descriptione pompæ, qua Romam ingressus est Constantius, de signis militaribus loquens: *Alios*, inquit, *purpureis subtegminibus texti circumdedere Dracones, hastarum aureis, gemmatisq́ue summitatibus illigati Hiatu vasto perflatiles, & ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* lib. 16. Idem lib. eodem: *quo agnito per purpureum signum Draconis, summitati hastæ longioris aptatum.*

Draconis descriptio.

Draconis signum purpureum.

Et

Et ſigna conſtituunt.] Omnium primò ſigna ſuis locis in caſtra ponuntur, quia nihil venerabilius eſt eorum majeſtate militibus, Vegetius dicto cap.8. Cœlius lib. 3. Annalium: *Omnes ſimul terram cum claſſi accedunt: navibus atque ſcaphis egrediuntur, caſtrametati ſigna conſtituunt.* Vide Nonium Marcel. in *Metari.* Nunc ut intelligatur qui modus fuerit ſignorum conſtituendorum, ſciendum eſt tam aquilam, quàm ſigna alia haſtis fuiſſe impoſita. Vix riſum tenui, ubi minotauri, lupi, aliaque ſigna (ab ipſo Mario olim abolita) in vexillis depicta vidi ita edita à viro magno, quem non nomino. Haſtæ illæ inferiori parte acutæ erant, ita ut in terram facilè figerentur, quæ res ut manifeſtior ſit inſpicientibus, nummos aliquot exprimendos duxi, in quibus ſemper ea forma.

Caſtris poſitis primo loco ſigna figuntur.

Signorum quæ fuerit figura. Figebantur in terram.

Signa legionum ex nummis M. Antonii.

Reli-

Reliquarum legionum ad triginta usque si videre signa quis volet, adeat Huberti Goltzii Cæsarem in nummis M. Antonii. Ubi is homo, majoréne felicitate corraserit, an ad vivum ea expresserit dijudicare vix possis. Signa verò ita fixa, cum castra movenda erant, quandoque à signiferis convelli non potuerunt, aut admodum ægrè. Quæ res pessimi ominis semper habita: ut exempla apud Livium, Florum, Suetonium, Orosium, & alios infinita declaraverunt.

Decumana autem porta, quæ appellatur, post prætoriam est.] In solis membranis H. sincera, & integra scriptura exstat *post prætorium*. Inde discimus non modo quis portæ prætoriæ locus fuerit, verum quasi per satyram, ubi ipsum prætorium in castris. Ora prædicti manuscripti codicis de Decumanis fluctibus, & ovis decumanis quasi maximis, locum Festi adscriptum habet; sed nesciebant illi homines Festum. Ajunt enim, *Paulus inquit, decumani,* &c. adeò eo sæculo Paulus Diaconus compilator, seu expilator potius Pompei Festi in scholis celebrabatur. De porta decumana Livius lib. 10. ***Ab tergo castrorum Decumana porta impetus factus.*** Tacitus primo Annalium: ***Ut cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maxime petebatur, aversa hosti, & fugientibus tutior:*** Nomen huic portæ à limitatione agrorum, ni fallor, Decumanus enim limes, Plinio, Festo, & ipsi Frontino de limitibus, qui agrum secat ab ortu solis ad occasum. De ordine harum portarum, de situ, & numero earundem egerunt, Turnebus lib. 30. Adversariorum, & Alexander ab Alexandro libro primo Genialium, cap. 12. sed non potuerunt pertingere illi viri, quo Justus Lipsius vir doctissimus, mihique amicissimus. Is ad primum Annalium Taciti, quatuor numero portas constituit.. Prætoriam, & Decumanam, ex Diametro illi semper oppositam. Principalem dextram, & Principalem sinistram. Cui adstipulari gaudeo ipsum quoque Imperatorem Leonem, quanquam novum ille scrupulum injiciat libro de bellico apparatu cap. undecimo, numero

Prætorii locus in castris.

Portæ Decumanæ locus, Unde ea dicta.

Quatuor in castris portæ. Prætoria. Decumana. Principalis dextra, Principalis sinistra.

Leo praeterea parvas portulas agnoscit complures.

num. 15. *Ambitus*, inquit, *fossati, sive castrorum, quatuor portas majores, & publicas habeat, portulas autem parvas praeterea complures juxta unamquamq; portam id est egressum, praefectus aliquis castra ponat ad ejus custodiam.*

Sontes porta Decumana ad supplicium educti.

Per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.] Ea utique porta educebantur, Decumana scilicet, in quos capitaliter animadvertendum erat. Hirtius de bello Africano; *extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti.* Festus: *Vallescit, periert, à vallo militari, quod fit circa castra. Quod qui eo ejiciuntur pro perditis habentur.* Seneca libro primo de ira. c. 16. *Damnatus extra vallum deductus est, & jam cervicem porrigebat, cum subitò apparuit ille commilito.*

Auctoritate praefecti castrorum damnabantur. A tribuno deputabantur ad pœnã. Tribunus fustuariũ infligebat. Aliàs praepositus tantum, ut & centurio. Speculatores suppliciis sumendis deputati. Speculatores, non Spiculatores hi vocandi. Ipsi Tribuni quãdoque animadverterunt. Quando id videatur observatum.

Nunc a quo damnati, à quo ad pœnam deputati milites fuerint, ex Vegetio discendum est lib. 2. cap. 9. *Si miles, ait, crimen aliquod admisisset, auctoritate Praefecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnam.* An igitur ipse tribunus capitalem pœnam infligebat? Audies. Si fustuaria pœna exercenda erat, ipse quidem militem prior leviter attingebat, quod alibi doceo: in graviori supplicio tantùm praepositus erat, ut & centurio. Didici ex Seneca qui praedicto cap. 16. statim subdit: *Tunc centurio supplicio praepositus condere gladium speculatorem jubet.* Erant quippe hi speculatores suppliciis sumendis destinati. Ut jam audisti, & probat Tacitus primo Historiarum, nominatim in caede Pisonis. Quidam Spiculatores non rectè nominarunt ut Abdias libro quarto in supplicio Jacobi, & Josiae. Item alii. Ceterum Speculatores appellandi sunt, ut apud Julium Firmicum lib. 8. cap. 26. & in l. divus, ff. de bonis damnatorum. In Evangelio ἀπεϛείλας ὁ βασιλεὺς σπεκυλάτορα. Accidit nihilo minus quandoque ut ipsi tribuni supplicium sumerent, cujus opinionis testem do Cornelium Tacitum, apud quem decimoquinto Annalium Flavio caput amputatur à Vesanio Nigro tribuno. Et libro eodem manu Statii adaeque tribuni militaris Lateranus trucidatur. Suspicor autem idipsum tunc ita observatum, cum, qui puniendus erat, aliqua dignitate reliquis antestaret. Certè

Lateranum illum consulem designatum fuisse observabam. Ipsum Flavium etiam militum tribunum. Si leviori pœna coercendus erat miles gregarius, poterat etiam à principalibus, seu principiis castigari; non à solo tribuno aut centurione. Macer: *Inreverens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, sed etiam à principali coercendus.* l. milites. ff. de re militari. Quin & ipsis militum gladiis concisos sæpe milites ex Historiis discimus. Tacitus: *Stabant pro concione legiones distr:ctis gladiis, reus in suggestu per Tribunum ostendebatur, si nocentem acclamaverant præceps datus trucidabatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolveret.* lib. primo Annal. Ælius Lampridius in Commodo Antonino: *Hostis appellatus, lacerandusque militibus est deductus.* Imò & priscum hunc morem fuisse testatur Ammianus dum lib. 29. ita scribit: *Quid de istis nefariis proditoribus fieri oportere contubernales devoti censetis? Senatusque ad clamationem rogantium, sanguine vindicari; eos qui inter Constantianos merebant, prisco more militibus dedit occidendos.* Ipsis quoque auxiliaribus duos tribunos lapidandos datos legimus, quòd stellaturas accepissent, Spartiano teste in Pescennio. Etiam in nostra militia similis mos etiamnum hodie in usu est, ut declarabo infrà, de pœnis militum. Sed de castigationibus militum ista satis sint. Unus superest, ritus quem tacitè non possum præterire. Antequam capitaliter animadverteretur, classicum cecinit. Quod Vegetius testatur. lib. 2, cap. 22. Idemque ab urbano etiam Magistratu usurpatum Varro 4. De lin. Latina mihi testis est, & Tacitus 2. Annal. *In P. Martium consules extra portam Exquilinam cum classicum canere jussissent, more prisco advertêre.* Adnotatione dignum, quod ex Æmylio Partheniano in vita Avidii Cassii retulit Vulcatius. Ab eo videlicet milites in foro virgis cæsos, & in mediis castris securi percussos. Quod præter disciplinam majorum ab eo factum, prædictus satis clarum est.

Etiam principes leviores pœnas inferebant.

Legionarii ipsi animadvertebant Gladiis suis sontes concidebant.

Priscus etiam ille mos;

Auxiliares quoque puniebant. Stellaturarum acceptarũ pœna

Ante animadversionem classicum cecinit in castris.

Etiam in Urbe idem mos

Securi percussi in mediis castris.

AD CAPUT XXIV.

Cespitis in castris muniendis mensura.

CEspites circumciduntur.] Horum usus in aggeribus extruendis, tanquam in muro lapidum. Ceterum certa eisdem erat mensura. Vegetius cespitem vult altum semissem, pedem latum, longum pedem semis, lib.3.cap 8.

Correctus Vegetius.

Ita ut ante sit fossa.] Veram lectionem esse pronuntiavi, *in ante sit fossa*. Eamq; Vegetio hic restituunt libri ad unum omnes, quos videre mihi contigit. Neq; solùm hoc capite ita locutus. Nam supra cap. 20. *sinistros pedes in ante habere* : *in ante habere dextros* dixit. Item alibi non uno loco. Persamiliaris autem bonis auctoribus hæc præpositionum geminatio, qui hac forma dixerunt: *in super, in ante, in palam, in coram, in usq; ex ante, ex usque, ad ex, ab ultra, ab ante, ab usque, in circum*, pro circumquaque. De quibus loquendi modis annotarunt Rævardus lib.3. Variorum cap.3. Jacobus Cujacius lib. 3. Observationum cap. 22. & Janus Guilielmius in suis Verosimilibus.

Præpositiones geminatæ à Veteribus.

Legitima fossa tumultuariæ opposita.

Tunc legitima fossa.] Confirmatur ea lectio omnibus libris excepto uno Coloniensi olim edito, in quo illi boni viri expresserant, *latissima*. Sed nugas illi tum agebant, & quidem seriò. Fossam legitimam tumultuariæ opponit. Itidem alibi opera legitima & tumultuaria, ipsique adeò milites à Vegetio discriminantur legitimi, à ceteris.

Longitudo rei exacta ad lineam. Altitudo ad perpendiculum. Anguli ad normam. Quid linea.

Et alia sub linea. Sicut appellant.] Libri S.N. legebant, *alta sublimitas*, alter ex Susianis *alta sublimitas*. Nesciverunt operæ typographicæ, aut ipsi potius librarii architectonicam, quod condonaremus facile, modò ne supra crepidam sutores, id est suo judicio auctorem nostrum interpolassent. Vitruvius, *longitudines ad regulam, ad lineam*; *altitudines ad perpendiculum, anguli ad normam respondentes exigantur*. lib.7. de architect. cap. 3. lineam hanc Græci σαθμὴν vocarunt. Adeundus Gellius lib. ultimo cap. ult. Plinius lib.7. cap.20. Adrianus Turnebus in Adversariis, & diligentissimus Vitruvii interpres Guilielmus Philander, dicto cap.3.

Fit

Fit ut sit alta tredecim pedes.] Quibusdam mss sextus casus hîc placet, leguntque *pedibus*. Rursum alii paulò antè, tribus locis malunt genitivum: *Alta pedum septum : duodecim pedum lata sit : pedum novem.* Ut ut hæc se habeant, certum est imparem numerum in fossa percutienda observatum; testante ipso Vegetio lib. 3. cap. 8. Quæ regula si in castris olim servata semper fuit, fatendum erit aliquot locis mendosos Cæsaris Commentarios, & libros iis adjunctos. Magis faustus impar numerus habebatur, Apuleius de Asino aureo, lib. undecimo. *Meque protinus purificandi studio, marino lavacro trado : septies submerso fluctibus capite, quod eum numerum præcipuè religioni aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit.* Vergil.

Impar semper numerus in fodienda fossa.

Impar numerus magis faustus: Idem aptissimus religioni.

Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo: terque hæc altaria circum
Effigiem Duco. Numero Deus Impare gaudet.

De numero hoc etiam Aristoteles scribit libro De cœlo. & tradimus nos quædam ad libri tertii caput octavum. Eadem de caussa annum ætatis septimum decimum militiæ initium dedisse suspicor, & Cæsarem positis castris viginti tria castella propè extruxisse, de quibus nos suo loco. Itidem annus XLIX. Eandem fortè ob caussam militiæ finem dedit.

De lignis fortissimis, quas milites portare consueverunt.] Munifices milites in tantum gravati fuêre portandis oneribus, & adgestione lignorum, ut nonnunquam in seditionibus, ea de re nominatim questi sint. Exemplum apud Tacitum non leve: *Nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant. Mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum, fossas: pabuli, materiæ lignorum adgestus : & si qua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum quæruntur.* Primo Annal.

Munifices valde gravati aggerundis lignis.

Ad quod opus ligones, rastra.] Etsi nullis planè libris auctoritas mihi hoc loco detur, audeo

Magnum mendum de conjectura sublatum.

nihilominus pro *rastris*, substituere *rutra*. Horum in castris usus fuit, illorum (meo quidem judicio) nullus. Miror homines rastris agricolæ manibus extortis, & perlatis in castra, uxorem illius ad ducendum exercitum, eadem opera non adduxisse. Vide simile mendum à me sublatum, lib. 2. cap. ult.

Qualos, aliaque utensilium genera.] Unæ membranæ Susii auctiùs *qualos, tribulationes, aliaque utens. ge.* Pro eo licebit in textum recipere *tribulos*, modò ut sententia patiatur. Vegetius: *Aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est sudes, vel tribuli lignei, per ordinem digeruntur*, lib. 3. cap. 8.

AD CAPUT XXV.

OMnes equites, & media pars peditum.] Qui in acie stare, qui post eos fossis ductis castra munire consueverint, dico lib. 3. cap. 8; quanquam varient, & discrepent in eo opere instituto Historiæ. Hirtius partem aciei dum opera fierent, sub hoste instructam stetisse narrat, lib. De bello Africano. Aliter Cæsar: *Prima*, inquit, *& secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat: post hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius est perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio castra muniri*: primo bellorum civilium. Iterum: *Cæsar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari, intra has mediocri latitudine. Fossas lectis militibus obduci jussit*: libro tertio De bello civili. De velis, aliisque rebus, quibus milites opera facientes tegi solent, alibi nobis sermo erit.

Dum opera fierent, qui steterint in procinctu.

Quæ secunda, quæ tertia, donec opus omne compleverit.] Addunt membranæ Susii *quæ quarta*. Particulam *donec* M.C.S.N.H. non agnoscebant. Quos si sequamur, non video quæ sit futura horum verborum sententia. Exemplar H. *compleverint*. Ego tamen de lectione edita nihil muto. Nam *compleverit*, mihi valet *completum erit*; genere loquendi cognito omnibus iis, qui humaniores litteras primis labris attigerunt.

Verba activa sæpè passivam significationem habebant.

AD

AD CAPUT XXVI.

ORdines indefinenter servent.] Vox *indefinenter* nulla est in libris M.S.N.H. & Susianis. Eamque inutilem esse clamat quod præmittitur *assiduo exercitio.* Erat autem Romanæ militiæ vetus institutum, ne miles, sine comeatu, ab signis abiret; neve præsidio decederet, neve locum in acie relinqueret; sed ordines diligentissimè, continuateque servaret. Ordinum enim non servatorum pœnam capitalem fuisse, declarat Livius lib. 2. & Diodorus Siculus lib. 12. Livii quoque Epitoma lib. 58. testis est Scipionem ad Numantiam disciplinam militarem corrigentem, quem militem extra ordinem reprehendisset, si Romanus erat, vitibus; si extraneus, fustibus cecidisse. Item Livius lib. 5. *Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit.* Cicero tertia in Antonium: *Si consul ille, fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt.* Cædebantur autem fuste, Polybio auctore, hoc modo: *Accepto fuste tribunus vix tantùm attingebat damnatum. Quod ubi factum erat, omnes qui in castris erant cædentes fustibus lapidibusq; plerosque in ipsis castris conficiebant. Ac si qui evasissent, nec sic quidem servari poterant: quippe, quibus neq; in patriam redire liceret, neq; à propinquis domum recipi possent.* Hactenus Polybius. Sed unde, inquies, genus hoc castigationis? Tarquinium Superbum primum apud Romanos introduxisse scribit Eutropius l. 2. & illi adstipulatur Suidas in voce Σὐπερβος. Sed nos ad ordines redeamus. Necessitas illa servandorum ordinum magnum quandoque incommodum Romanis attulit: ut ex Cæsaris Commentariis liquet. Is lib. primo Bellorum civilium, de militibus Afranianis loquens, *Genus, inquit, erat pugnæ militum illorum, ut magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent; rari, dispersiq; pugnarent. Si premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe existimarent.* Ibidē paulo post: *Hæc tamen ratio nostros perturbat insuetos hujus generis pugnæ: circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis arbitrabantur:*

Sine commeatu ab signis discedere non licuit.

Ordines non servare in acie, capitale.

Romanus vite punitus: Miles extraneus fuste.

Fuste quomodo cæsi.

Illud genus puniendi Tarquinius Superbus introduxit.

Necessitas ordinum servandorum quandoque damnosa Romanis.

ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaq; perturbatis antesignanis, legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit.

Nec ultra, quàm expedit, aut conglobent agmen.] In editione Parisiensi, *nec ultra magis, quàm expedit.* Liber M. & duo Susiani codices, *nec contrà quàm expedit.* liber S. *Nec tibi contrà quàm expedit.* Inde genuinam lectionem facile fuisset odorari; *necubi contra, quàm expedit, aut conglobent agmen aut laxent*; nisi eam disertè prodidissent H. N. libri mss. Multum sanè ad rem ipsam momenti habet particula *necubi*: neque minùs ad mentem Vegetii indicandam; qui voluit agmen continuum esse, nullo planè loco interlucere, vel interpolatum esse; sinus aut curvaturas nullas habere. Cui rei ne verbum ullum fecissem, nisi animadvertissem valdè facere emendationem hanc, ad confirmandum locum similem, quem lib. 3, cap. 20. initio restitui.

Vegetius correctus.

Et secundum matriculæ ordinem.] A matrice deductum diminutivum Matricula, id est catalogus, seu index militum. Pro *Matricula* Latinissimi dixerunt ferè *Album.* Posteriores pro eodem *Pittacium* posuerunt. Quod reperias in Codice Justiniani non uno in loco. Glossarium vetus *πιτλάκιον*, *pittacium*, *brevis.* Græci etiam *leucoma* vocarunt, ut testis Pollux.

Matricula quid, & unde dicta. Album. Pittacium.

Jubetur etiam ut instruant orbes.] Eo genere defensionis resistere adversariis milites exercitati queunt, etsi numero multo inferiores: sed commodissimum putatur, si qui orbem composituri sunt, locum paulò editiorem, vel montem occupare possint. Sic equites Romani, cùm auctore Sexto Temponio decurione, totam Volscorum aciem perrupissent, atque eadem ratione, id est cuneo ad suos revenire non possent; tumulo occupato, & orbe instructo, magnam diei partem, & totam noctem ibidem se tutati sunt, & maxima cum gloria ad suos tandem rediêre. Testis Livius, lib. 4.

Orbe facto pauci multos sustinent. Orbibus instruendis editiora loca quærenda.

Equi-

Equites quoque divisi per turmas.] Conjunctivam particulam ex libris vulgaribus & mss. in contextum recepi. Aliquot eorum per modum imperativum multa hoc capite legebant, ut *Jubeantur, peragant, cedant:* pro *jubebantur, peragebant, cederent, &c.*

Recursu quodam impetus reparent.] Luculentissimum de hoc militaris artis præcepto exemplar apud Appianum occurrit. Id facere non potui, quin cum Vegetio, & benivolis lectoribus communicarem. Is in Historia bellorum Punicorum auctor est trecentos equites Scipionem quos circa se habebat, & alios quotquot dabatur colligere, in duas turmas divisos immisisse in hostem magno impetu; admonitos, ut per vices adsultarent jaculando, moxque cederent, iterumque invaderent, ac mox retrocurrerent. Sic enim fore ajebat, ut semper dimidia pars suis viribus hostes invaderet, jaculisque abigeret, tanquam in orbem pugnare coactos. **Accedendo, recedendo, optime pugnatur: si modò id vicissim faciant ejusdem exercitus milites.**

Impetus reparent.] Edidi *reparent*, ex libris optimis; quanquam olim *repararent* vulgati libri circumferrent: pro quo repereram in M. *repedarent.* Hoc ego aliquando existimabam factum esse ex *reperatent*: videas enim in membranis optimis, *repero, æquipero, rederguo*, pro *reparo, æquiparo, redarguo,* &c. Et ita veteres locutos, probat Festus in *rederguisse.* Ceterùm ut codicum Susianorum variantes lectiones inspexi, quas vir nobilissimus, quo est in literas & in omnes literarum amantes animo, perhumanite, mecum communicavit; offendi istic in duobus mss. *& recursu quodam in prœliis repedarent.* Quod mirum ni ab ipso Vegetio quoque scriptum sit; saltim quod ad *repedandi* verbum attinet: quod probum & vetus esse testem habemus Nonium: sed & posterioribus, video usitatum: Ammiano Marcellino imprimis, qui coævus huic nostro scriptori. Ammianus: *Nullo terga vertente, evadere festinabant, & velut repedantes sub modulis sensim extra vallum protrusi*; lib. 19. **Repero, AEqui, pero olim efferebant.** **Repedandi verbum Vegetio redditum.**

Iterum: *repedavit ad sua castra*; lib. 16. Iterum: *repedavit ad signa ocyùs miles*, lib. 24.

Quam non antè boni milites assidua exercitatione didicissent.] Juniorum assidua exercitatio, non modò cùm jam nomen militiæ dederunt, requisita; sed etiam pacis tempore necessaria est: ut ad caput primum hujus libri ostendi. & hoc illud est quod Theodericus Rex Gothicus apud Cassiodorum præcepit: *Discat miles in otio, quod proficere possit in bello. Gestiunt vituli certamina, quæ impleant ætate robusta, catuli in novellis venationibus ludunt*, &c. lib. 1. Variarum, cap. 40.

Pacis tẽpore exercitatio tyronum non negligenda. Gothici regis hac de re sententia.

AD CAPUT ULTIMUM.

NOnne Epirotæ Pyrrhi armis plurimum aliquando valuerunt?] Optimæ notæ libri M. S. H. N. legunt, *Nonne Epiri Pyrrhi armis*. Ex eo amicus meus I. Gulielmius putabat fieri posse *Epirotæ Pyrrhi*, quasi ex compendiosæ scripturæ distractione. Illud nemini ignotum puto, ut cum Epaminunda Thebanorum; similiter Epirotarum gloriam unà cum Pyrrho exortam, atque occidisse. Sed quid si plurali numero utramque provinciam intelligamus, ut *Epiri* significent *Epirum veterem*, & *Epirum novam*? Quas aliquoties conjunctas videmus in Notitia imperii.

Thebani sub Epaminunda floruerunt. Epirotæ sub Pyrrho. Epirus provincia duplex.

Dacos autem, & Medos, ac Thraces.] Constanter in libris M. S. N. H. & duobus Susii scribitur *Mæsos*. Quod miror ab aliis, priori illi post positum; cùm hoc genuinum, & absque libris pro genuino recipiendum, vel ex sola locorum serie probari possit: ex Ptolemæi lib. 3. Plinii lib. 3. cap. 26. Ammiani Marcellini libro Historiarum 27. Flori lib. 4. cap. 12. & infinitis aliis scriptoribus. Medorum fortitudinem, & in regno tuendo (quod ad trecentesimum quinquagesimum annum, auctore Justino, propagârunt) strenuitatem, non sum ignarus veterum monumentis celebratam. Sed de iis nihil minùs; quàm somniavit hoc loco Vegetius. Quapropter, si me audis, scribe *Mæsos*.

Magnum mendum è Vegetio ablatum.

Medi suum imperium annis CCCL. tuiti sunt.

Ut

Ut ipsum Martem fabulę apud eos natum existiment.] Apud Thraces scilicet. Ammianus lib. 27. in Mysia Martianopolim constituit, eam Martis patriam si facias, erres. Nam à sorore Trajani Principis id nomen civitati inditum. Martem verò apud Thracas natum vult Vegetius; adductus Poëtarum fabulis. Inter eos Euripidem esse scio, quem memini Thraciam Martis domicilium vocare. Itidem Homerum, qui in Odyss. θ. cecinit, Martem vinculis Vulcani solutum, à quo in adulterio deprehensus fuerat, in Thraciam statim abiisse, Deus certè Thracum Mars fuit, ut testis est Lycophronis enarrator. cultus maximè in ea civitate, cui nomen Crestone: Stephanus De urbibus: & de eodem Lycophron, ὀρκοτομήσω τόντε Κρηστώνης θεὸν, *jurabo item Crestones Deum*. Arnobius: *vel Mars Thracius, vel Iuppiter Creticus*. Idem lib. 4. adversus gentes: *Quis Spartanum fuisse Martem? nonne Epicharmus? Quis in Thraciæ finibus procreatum? non Sophocles Atticus cunctis consentientibus Theatris?* Solere porrò Traces Marti & Bellonæ captivorum hostiis litare, testis dicto libro idem Marcellinus. De ferocia, magnanimitate eorundem, & vitæ ipsius contemptu, consulendi Mela, Solinus, Herodotus, Florus, alii. Imo bellicosos usque eò homines illos fuisse Florus commemorat, ut signis militaribus, armis, disciplinæ quoque Romanorum adsueverint.

Martianopolis Mœsia civitas unde nomen habeat.

Martis patria.

Mars Deus Thracum.

Ubi maxime cultus.

Marti captivorum hostiis Thraces litarunt.

Thraces bellicæ disciplinæ Romanæ magni imitatores.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS
AD
LIBRUM SECUNDUM
FLAVI VEGETI
RENATI,
DE
RE MILITARI.

In Prologum

INstituta majorum artis armaturæ.] Sex, septem libris aliter hæc leguntur : hoc modo, *Instituta majorum partis armatæ.* Iterum paulò post ex libris, *antiqua desiderat.* Ubi libri aliquot scripti, *ex libris antiquorum ea desiderat.*

Non tam discenda, quàm recognoscenda.] In veteri M. reperiebam, *non tam discendi, quàm recognoscendi.* Sæpe eo modo boni scriptores locuti: & inter alios ipse Cicero, *solum belli gerendi mutare, huc illuc delectandi se conferre.* Ubi de suo benigni illi correctores addunt ferè hæc emblemata, *caussa, gratia, nomine, &c.* Videant doctiores, an idem loquendi genus Vegetio dandum sit. Quorum censuræ ut hæc itidem alia, quæ scribo, libens meritò submitto. De prædicto loquendi genere, quod ex Græcia in Latium adductum est, videat tyro, quæ Priscianus, quæ summum Galliæ ornamentum, & Græcæ linguæ scientissimus, Guil. Budæus notârunt.

Græcum locutionis genus.

Domitori omnium gentium barbararum.] Errare non patior libros S. H. quorum opera ego, & ipse adeo Vegetius alibi non parùm adjuti sumus : ii legebant, *Dominatori* : sed depravatè : convincit quod præmissum est, *domino, ac Principi generis humani.*

Principes posteriores a n-

Non

Non ingrata illa adulandi formula; sub principibus posterioribus præsertim. Tacitus tertio Historiarum: *Romanum Principem, & generis humani paulò antè dominum.* Item Ammianus libro decimonono: *Nostris virtutes Constantii Cæsaris extollentibus, ut dominirerum, & mundi.* Quanquam fuerint qui illud cane pejus & angue vitarint. Quod ostendam. Tertullianus in apologetico: *Maledictum est*, inquit, *ante ἀποθέωσιν, Deum Cæsarem appellare*, cap. 34. Ubi idem ille scriptor demonstrat, *domini nomen Dei cognomen esse, atque inde Augustum formatorem imperii ne dominum quidem se dici voluisse, atque adeò vetuisse edicto, ne quis eum ita appellaret.* Testantur idem Suetonius, Paulus Diaconus lib. 7. Orosius lib. 6. alii Itidem Tiberius domini appellationem exhorruit, teste Suetonio cap. 27. In apotheosi Principum qui ritus, quæ ceremoniæ servatæ, petere licebit ex Herodiani Historiis. Adde Onomasticon vetus: *Divus Imperator qui post mortem Deus habetur.* Item Tacitus: *Deûm honor Principi non antè habetur, quàm agere inter homines desierit.* Ceterùm, ut in vivis nunquam divi facti; item post mortem is honos nemini habitus, qui privatus diem obiisset, uno Diocletiano excepto. Huic, quia solus omnium, post conditum Romanum imperium, ex tanto fastigio spontè ad privatæ vitæ statum remeavit: contigit (quod nulli post natos homines) ut cùm privatus obiisset, inter Divos tamen referretur. Testante Diacono.

Miro itaque timore in parendo audax factus sum.] Membranæ partim *more*, partim *modo*, pro *timore* amplectebantur. Cicero pro M. Marcello: *Quòd si in alterutro peccandum est, malo timidus, quàm parum prudens videri.* Accommodatius ad scriptoris nostri opinionem hoc Plinii arbitror ex libro quinto Epistolarum: *Etenim nescio quo pacto magis in studiis homines timor, quam fiducia decet.*

Præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas

bitiosissimos titulos adamarunt. Domini generis humani libenter audiebant. Mundi domini. Cæsarum nemo Deus appellatus ante obitum. Domini nomen Dei cognomen est. Augustus Dominum se appellari non est passus. Neque Tiberius. Ritus referendi Principes in Deos. Qui Imperatores Divi dicantur. Divus nemo factus, qui privatus obiisset: Excepto uno Diocletiano. Timidū videri præstat quàm parum prudentem. In studiis timidum esse præstat, quàm audacem

 nitas

nitas animavit.] Codex Susianus legebat *paternitas*. Quod dicere possis non malè cohæsurum *indulgentiæ* vocabulo. Item infrà capite tertio hujus libri præ se ferebat liber collegii Coronarum, *mi pater Auguste*, pro, *Imperator Auguste*. Sed hoc Musæ ne siverint, ut in eam opinionem eruditi inducantur, à Flavio nostro illa fuisse scripta. Nam ipsius ævo ejusmodi epitheta principibus Romanis tribuere alii non solent: ut videre est in Constitutionibus principalibus. Ibi reperias aliam nomenclaturam dignitatis Imperatoriæ; ut *perennitatis*: in l. jubemus, §. sanè fin. C. de sacrosanctis ecclesiis: & suprà libro secundo Vegetius, cap. 18. *Sed hujus felicitatis, ac provisionis est perennitas tua*. Item *Mansuetudinis*; l. decernimus, C. eodem: *Pietatis*; ibidem. *Sacræ pietatis*; l. quoties, C. ubi Senatores. *Serenitatis*; l. nemo C. de paganis. *Clementiæ*; l. humanum, C. de legibus. *Lenitatis*; l. prima, C. quando Imperator inter pupillos. *Divinæ serenitatis*, l. 2. C. de officio præfecti prætorio Africæ. *Majestatis*, *Augustæ Majestatis*, & multa similia; etiam majora, quæ sensim in palatium irrepserunt, cùm alii divi appellari, alii pro Diis coli se voluerunt. *Magnificentiæ*, *Celsitudinis*, & his similes titulos, officiis tribui, Juris studiosi non possunt ignorare.

Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura.

AD CAPUT. PRIMUM.

Equites alares. Equites legionarii.

EQuitum alæ dicuntur.] Libri scripti, & M. *equitum alas dicunt*. Sed perplacet, quod in aliis reperisse se ostendit Modius noster, *equitum alii alares dicuntur*, ut quasi opponantur iis, qui peculiari nomine *equites legionarii* paulo pòst appellantur.

Vexillationes unde nomen habeant.

Vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est flammulis utuntur.] *Vexillum diminutivum est à velo*; Festus. Inde etiam *vexillatio*. Sed in VV. aliquod legimus, *vexillationes vocantur ab eo, quod velis*. videndum, factum ne id sit ex eo, quod

quod *Belo* pro *Velo* antiquo more librarii scripserant. Quod ad ipsas vexillationes; eas à legionibus separari videas l. ult. C. de iis qui non impletis stipendiis, & l.veteranis ; C.quando provocare non est necesse. Vexillationum quoque mentio in l.2.C. de hæreditate decur. & l.unica, C.Theod. de bonis militum. Vexillationes, numeros interpretatus Cujacius in d.l. ult. C.de iis qui non impletis stipendiis. Sed generale fuit numerorum nomen. Quod indicare videtur l.contrà, C.de re militari. Auctor noster & à legionibus, & ab auxiliis vexillationes sejungit, lib.3.cap. 4. & cap. 10. Idem equites tantùm in vexillationibus fuisse non hoc solùm loco indicasse visus : sed & sequenti cap. cùm *in matriculis legionum , proprios & sibi insitos equites* fuisse scribit. Certè auxiliares vexillationes fuisse ex Livio suspicor: *Alarii equites, postquam tam memorabile facinus Romanorum equitum videre, & ipsi virtute eorum accensi*: lib. 49. qui locus dignus, ut videatur. Idem mihi innuere videtur Vegetius cap.1.lib. 3. Certè sive Scotus, sive alius quicunque auctor Notitiæ Imperii (quam magno rei literariæ bono ex ultimis Britannis antiquariorum studiis repetitam , primus in lucem protulit vir Clarissimus Sigismundus Gelenius annis abhinc triginta ,) is, inquam , vexillationes Palatinas, & Comitatenses, sub diversis Magistris quà in Oriente , quà in Occidente recenset , sed omnibus fere locis disertim indicat equites fuisse. De iisdem vetus quoque inscriptio:

Vexillationes diversæ à legionibus.

Numerorum militarium nomen generale.

Alares equites auxiliariorum fuerunt: Iidem fortè cum Vexillationibus.

Vexillationes equites.

ITEM. MISSO. AB. IMP.
ANTONIO. AVG. PIO. AD. DEDUCEN
DAS. VEXILLATIONES. IN. SYRIAM OB
BELLUM. ..... THICVM.

Vexillationum nomen Turnebus ad emeritos veteranos (Subsignani Ammiano dicebantur , vexillarii Tacito) traxit , id est eos milites , qui exauctorati, sub signo tamen seorsum tenebantur , donec præmia , & agros acciperent. Eum vide lib. 3. Adver-

Subsignani. Vexillarii.

Adversariorum cap. 3. & lib. 5. cap. 2. ubi ex Suetonii Galbâ cap. 20. hæc verba; *Excepta Germanicianorum vexillatione*, eo, quo dixi, modo interpretatus est: rectè an secus, judicare alios mavelim; accepto tamen à me, seu potiùs Notitia imperii hoc testimonio, ubi sub dispositione viri illustris Magistri militum per Illyricum duæ vexillationes Comitatenses ponuntur, *equites Sagittarii seniores. Equites Germaniciani seniores.*

Vegetii locus audacter tentatus, seu potiùs emendatus. Flammeola, à flammeis. Flammeum duplex. Quid flammeum. Flamearii, qui ea conficerent.

Quia velis, hoc est flammulis utuntur.] Veteres aliquot libri magis ineptiunt, *famulis utuntur* Legendum puto (etsi invitis omnibus libris) *flameolis utuntur*. Flammeola, à flammeis diminuto vocabulo dicta sunt. Onomasticon vetus, *flammeum mavorte, virginale.* Erat flammeum, ut alii scribunt flameum, genus veli coloris lutei, vel crocei, quod novæ nuptæ gestabant. Lucanus:

Lutea demissos velârunt flamea vultus.

Item Juvenalis satyra decima---*sedet illa parato Fameolo.*

Consulendus Festus libro sexto; Plinius lib. 21. cap. 8. Apud Plautum Aulularia, *ab his flameis flamearios* dictos observavi.

Ad quorum exemplum ocreati equites sunt instituti.] Duobus mss. Susianis placebat, *ocreati milites sunt constituti.* In iisdem, & aliis nonnullis libris, quæ sequuntur etiam paulò aliter, *Classis item duo genera sunt; unum liburnarium; alterum lusuarium.* Pro *navibus lusoriis* (de quibus ipse Vegetius lib. 4. capite postremo) nescio quæ monstra nobis apud librarios nata. Mirum enim quàm ineptum id genus hominum esse solet, sicubi aut rem ipsam, aut scriptorum verba non satis caperent.

Naves lusoriæ.

Et major numerus peditum expensa minore.] In veteribus, *& major numerus militum.* Ego puto Vegetium absque ullo detrimento, & peditum, & militum nomine carere posse.

Exercitus ex re ipsa, atque opere exercitii nomen

nomen accepit.] In duobus mss. *Unde ex re ipsa, atque opere exercitus nomen accepit.* Sed alterum magis cohærens. Ulpianus: *Exercitus ab exercitatione nomen traxit*, l. 1. ff. de testam mil. Varro: *Exercitus, quòd exercitando fit melior*: lib. 4. De lingua Latina, & Priscianus libro sexto.

Exercitus unde dictus.

Romana autem virtus præcipuè in legionum ordinatione præpollet.] Duriusculè hoc *præcipuè præpollet*. Quod apud scriptorem hunc non considerandum fortassis inquies: ego quoque (ut ingenuè fatear,) istiusmodi perpendere hîc non soleo. Neque tam temerarius essem, ut hujus loci caussa in jus librarios vocarem, ubi spes magna esset litem mihi addicendam. Quam ut contestaret, auctores fuerunt membranæ Susii: in quibus legebatur, *Romana autem præcipuè in legionum ordinatione res pollet*. Quod genus phraseos medium Latium quondam possedit: eoque restitutum apud diversos scriptores. Cassiodori locum adduco; sed ita, ut simul illum in dubium vocem. Is lib. 9. Variarum cap. 21. *Arma enim & reliquæ gentes habent: sola reperitur eloquentia [illegible] Romanorum dominus obsecundat.* ubi legerim, [illegible]i *Romanæ dominis*. Sallustius primo Historiarum: *Res Romana plurimùm imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello coss.* Atque ita locutum Livium, Tacitum, & alios historiæ scriptores ignorare non possunt, qui eos auctores norunt. Ulpianus: *Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat*; l. prima ff. de Justitia & jure. Quem locum velim nunquam Ja. Rævardus tentasset. Ammianus: *Olim ab Augusto in clientelam rei Romanæ susceptus*: lib. 18. & alibi plus centies. Capitolinus in Pertinace: *Senatorem nobilem in castra ducere voluerunt, ut eum rebus Romanis imponerent.*

Romana phrasis Vegetio reddita.

Locus Cassiodori in dubium vocatus forte emendatus.

Res Romana, pro republica.

Defensa l. 1. ff. de justitia, & jure.

Legio ab eligendo appellata est.] Varro: *Legio, quod leguntur milites in delectu*; lib. 4. De lingua Latina, & lib. 3. De vita populi Romani.

Legionis unde nomen.

AD CA-

AD CAPUT II.

Græcorum phalanges multum potuerunt: Amplius tamen Romana acies.

MAcedones, Græci, Dardani, Phalanges habuerunt.] Quod ad Phalanges Macedonum attinet,experimentum de se re ipsa præstitisse constat; dum Asiaticos & Græcorum exercitus devicêre. Sed majora præstitit Romana acies, subactis tam Africæ, quàm Europæ gentibus. Et quanquam Hannibalis fraudibus, ac dexteritate detrimentum passi Romani; mox tamen superiores evasêre, ubi ducem Hannibali parem nacti sunt, ut auctor est Polybius, lib. 17. Ubi ille caussam quoque cur apud Romanos ferè victoria fuerit, non fortunæ (ut ferè alii solent, qui felices sine ratione duces vocant) sed ducum industriæ, & aciei instruendæ peritiæ tribui. Præ phalange autem Ramanorum aciem prolixè commendat: quòd hæc facilè moveri & verti possit, illa difficillimè; hîc viritim pugnetur, ibi generalis tantùm impressio fit; hæc in prœlio infinita habeat loca, & tempora ad pugnandum accommoda, illa verò unum dumtaxat locum & tempus habeat, cùm usui esse possit; hac in salebris, convallibus, tumulis, alveisque fluviorum, illa non nisi loco plano & aperto pugnari queat. Aciei instructionem ab ipso Vegetio discere non est difficile: At phalangis, quòd non facile obvia fiat, in gatiam studiosorum ex dicto libro Polybii subjiciam: *Vir armatus in ipsa concertationis densitate tribus pedibus firmus perstat. Magnitudo autem hastarum secundum primam hæsim sedecim, secundum convenientiam autem veri ac recti quatuordecim cubitos habet. Et ex illis quatuor per spatium intermanuarium, & æquilibrium posterioris partis, dum in procinctu stat, adimuntur: manifestim est, quòd decem cubitis hasta necessariò ante cujusque armati corpus præemineat, quando ambabus manibus in hostem libratur. Hinc autem accidit, ut aliæ hastæ ante secundam, & tertiam ac quartam; aliæ quintam seriem eorum qui præcedunt in acie, duobus cubitis præmineant: siquidem Phalanx proprietatem & densitatem*

Hannibalem, sola virtute ducis, Romani superarunt.

Victoriæ magna pars instructioni aciei tributa.

Quàm multis rebus Rom. acies phalangi Græcorum præstiterit.

Phalangis qualis fuerit instructio.

tem suam secundum ordinem , & retrò & à latere stantium habuerit , &c. Videndus quoque de ejusdem phalangis instructione, armatura, & impetu Ælianus.

Et in una phalange armatorum octo millia censuerunt.] Auctores mihi fuerunt ita emendanti S. N. & duo mss. Susii. Anteà vulgatum erat, *ut in una phalange armatorum octo millia censerentur:* non tam apte, ut illud alterum.

Galli, Hispani & alii cur Barbari dicti; Romanis. Romani ipsi Barbari quoque à Græcis nuncupati.

Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes.] Optimi codices, *Barbaræ nationes.* Eodem modo & Cicero *Afros, Gallos, Hispanos, Barbaros* appellat, in epistolis ad Q. Fratrem. Itidem alii Latini scriptores solent omnes illos vocare, qui alia lingua, quàm eorum uterentur. Eodem modo & ipsi Romani Græcis barbari fuerunt, testis mihi Festus in Barbari ; & Plautus Potitium sacerdotem Romanum Barbarum appellans. Itidem Asinariæ prologo, *Barbarè*, pro, *Latinè* Itidem Captivis *Barbaricum jus:* & apud eundem *Barbarus poeta;* in Milite.

Legionis numerus sæpe mutatus est. Romuli legio quanta. Dissentimus à Plutarcho.

Legio variata pro reip. necessitate, & Senatus arbitrio. In legione quatuor millia: Quatuor millia quingenti:

* Romani legiones habent in quibus singulis sena millia.] Legio non semper eodem ex numero fiebat, sed pro robore militum, aut necessitate rei Romanæ, modò exilior, modò major esse consuevit. Romulus primus legionem ex tribus millibus peditum, equitibus verò trecentis confecit. Varro, Plutarchus, alii. Quòd verò Plutarchus, adventu Sabinorum in urbem, aucta civitate, numerum legionis à Romulo duplicatum scribit; quanquam magna illius auctoritas, mihi tamen nunquam persuadebit. Si enim Livio credimus, variata fuit, ut dixi, legio, pro usu Reip. & Senatus arbitrio. Is libro sexto ab V. C. quatuor legiones *quaternûm millium* scriptas prodit. Itidem lib. 38 *Propter quod facinus*, inquit, *tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt.* Idem libro septimo decem legiones scriptas tradit, *quaternûm millium, & ducentorum peditum, equitumq; trecentorum.* Rursus auctior apud eundem numerus. l. 8. Iterum auctior l. 31. *Numero,*

Quinque millia CCC.

Numero, inquit, *peditum, equitumque legiones auctæ: millibus peditum & equitibus centenis in singulas adjectis, ut quina millia peditum, treceni equites essent.* Si mendo vacat prædictus Livii locus; jam consequens erit, hunc, quem subjiciam, diligenter expendendum. Livius lib. 52. *Id præcipuè provinciæ Macedoniæ datum, quòd cùm alterius consulis legionibus quina millia, & duceni equites, ex vetere instituto, darentur in singulas legiones; in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa, equites treceni æqualiter in singulas legiones.* Nunc quantum ille numerus subsequenti ævo auxerit, è Vegetio disce lib. 2. cap. 6. qui peditum sex millia centum, equites septingentos in legione ponit. Idem lib. 3. cap. 1. in legione mixtis auxiliis, decem millia peditum, & quatuor equitum numerat, à qua summa si præcedentem arithmetica subtractione auferas, videbis quanti auxiliares fuerint.

Livii duo loca expendenda.

In legione sex millia CCC.

In legione, Vegetii ævo, peditum sex millia, centum: equites DCC. iique omnes Romani.

Additis auxiliis, in legione hominum quatuordecim millia.

In quibus singulis sena millia.] Præter Livium, Festus in *sex millium*: Sallustius Jugurtha: Gellius lib. 16. cap. 10. Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. & alii auctores sunt, Marium legionem sex millium peditum primùm conscripsisse; idque non Senatus decreto, sed ex suo consilio: tum capite censos primùm sacramento adegisse. Eundem etiam servos ampliùs quatuor millia in belli usum adsumpsisse: eosque tandem à Sertorio castris exutos, & cæsos esse, scripsit Plutarchus in Sertorio. Idem in bello Syllaniano servos in usum belli provocavit: sed tres tantùm comparuerunt; teste eodem Plutarcho.

Legionem sex millium Marius primus conscripsit.

Marius servis in bello usus.

Marium servi secundo sequi noluit.

Quid autem inter legiones, & auxilia interesse videatur.] Alias quoque sequente capite differentias inter Legionarios, & Auxiliares Vegetius constituit. His addo, in legionibus solos cives, in auxiliis Latinos socios meruisse: etiam Barbaros; quod alibi ostendam. De civibus solis in legiones receptis, testis Dio; qui non uno in loco πολιτικὰ στρατόπεδα, appellat. & apertissimè Plinius, qui lib. 33. cap. 2. cives auxiliaribus opponit. Idem videtur

Legionarii omnes cives Romani.

Auxilia à sociis, & Barbaris.

innuere

innuere Vegetius, hoc eodem cap. his verbis: *Legio autem propriis cohortibus plena.* Nam eosdem distinguit lib. 3. cap. 1. Quæ omnia si cui minùs sufficere videbuntur, alium à me testem audiat, nec ampliùs audeat hiscere. Tacitus in vita Julii Agricolæ: *Instructos, ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus adfunderentur: legiones pro vallo stetère. Ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti: & auxilium, si pellerentur.* Illud prætereà observatum, signa eorundem diversa ut essent, alio legionarios, alio auxiliares, alio quoque prætorianos usos: monet Alexan. Neapolitanus lib. 4. cap. 2. Probabit idem Tacitus libro quinto Annal. *Tres eum in Judæa legiones excepère; tradidit Syria duodecimam: comitabantur viginti sociæ cohortes.* Atqui cohortes in centurias distributas, singulisque centuriis sua vexilla constituta fuisse, auctor Vegetius libro secundo capite 13. De prætorianis unum Pompejum Festum testem laudasse suffecerit: *Prætoria,* inquit, *cohors est dicta, quòd à Prætore non discedebat; Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo non discederent, & cetero munere militiæ vacarent, & sesquiplex stipendium acciperent.* In cujus verbis nequid hæreas tyro, suppetias fero ex Varrone: qui auctor est, *Prætorem olim dictum quicunq; præiret exercitui.* Item ex Asconio Pædiano; *Veteres,* inquit, *omnem magistratum, cui parêret exercitus, prætorem appellaverunt.* Cohortis prætoriæ signa privata fuisse liquet ex nummis M. Antonii, & Cæsaris, apud Goltzium. Sed prætorianæ cohortis originem quia ejus hîc mentio incidit, paulò altiùs reperamus. Gorgydam autem apud Thebanos cohortem, quam prætoriam vocarunt, constituisse, ex Plutarchi Pelopida didici. Cohors ista, ἱερὸς λόχος, id est sacra cohors vocata. Constabat autem ex electis viris quadringentis, quibus civitas exercitationem victumque præbuit. Quem ordinem constitisse quidam voluit ex iis, qui se inter se amarent, aut sanguine conjuncti essent. Quæ ratio & Germanis

Apertissimum ad id testimonium Taciti.

Signa legionariorum, Auxiliariorum, & Prætorianorum diversa.

Prætoria cohors quæ. Prætorianorum munus. Eorum stipendium sesquiplex.

Prætor olim, quicunque exercitui præerat.

Prætorianis sua signa privata.

Prætoriā cohortē apud Thebanos Gorgydas primùm constituit

Ea sacra dicta: Publico sumtu alta: Constabat ex consanguineis

Iridem Germanorum olim turmæ.

nis placuit: ut videre est apud Tacitum De moribus Germanorum: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familiæ, & propinquitates; & in proximo pignora: unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium.* Idem quoq; Macedonibus olim mos, ut equites in suam quisque gentem scriberentur, teste Q. Curtio libro quinto. Illud etiam monendus tyro, quod pænè imprudens præterieram; Prætorianos non solùm pedites, sed etiam equites fuisse. testem habemus Suetonium in Caligula cap. 45. & in Claudio, cap. 21.

Idē mos & Macedonibus quondam Prætoriani & pedites & equites fuerunt, id & nomen cohors indicat.

Ex diversis locis, ex diversis muneribus venientes.] Nihil dicam aliud, quàm genuinam lectionem esse, quam libri M. H. N. B. & Susiii alter suggerunt, *ex diversis numeris venientes.* Neque solùm hoc loco ea vox emigravit, ut videbis posteà, lib. 3. cap. 4. Dicti autem numeri interdum ipsæ cohortes. Sozomenus lib. 1. Historiæ tripartitæ: *Ex illo*, inquit, *Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, singulæ fecerunt tabernaculum proprium.* Ulpianus: *exercitum non unam cohortem, neque unam alam dicimus sed numeros multos militum*, l. 2. ff. de his qui notantur infamia. Numeros interdum à vexillationibus distingui suprà ostendi. Etiam à limitaneis militibus separati: l. 17. C. De re militari. Et apud Flavium Vopiscum, in Probo. Frequens hæc vox est in ff. & C. titulo De re militari. & C. De officio Magistri militum. & ab ea interpretationem accipere debet l. filiusfamilias. ff. De procurat. Sed quorsum tam multa extranea accersimus; cùm etiam domi loca sint, ubi ea vox adhuc integra est? Apud Vegetium scilicet, lib. 3. cap. 9. & cap. 15.

Numerorum nomen Vegetio restitutum.

Numeri quid sint.

Distincti à limitaneis.

Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus.

Auxiliares conducuntur ad prœlium.] Auxilia non tantùm à Romanis pecunia comparari solita. Tacitus sexto Annal. *Quæ postquam Artabano cognita; filium Orodem ultorē parat; dátq; Parthorū copias: mittit, qui auxilia mercede facerent.* Auctor tamen

Non soli Romani auxilia comparārunt pretio.

Hero-

Herodianus lib. 3. initio, Parthos nec mercenarios milites, nec ordinarios exercitus habere. Idem quoque libro sexto Persas, nec mercenario milite usos, neque stativis castris exercitus habuisse: sed omni multitudine virorum, nonnunquam etiam mulierum, Regis imperio coactos, ad bella exisse tradit. Illud silentio prætereundum nondum est, Gallorum auxilia Asiam sæpe implesse; ipsosque orientales Reges sine mercenario Gallorum exercitu bella nulla gessisse, neque pulsos regno, aliò; quàm ad Gallos confugisse. Adeundus Justinus lib. 25. Similiter Cares quondam per totam Græciam militantes erraverunt, ut auctor Strabo lib. 14.

Persæ mercenario milite non usi

Asia Gallorum auxiliis sæpe usa.

Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica.

Cares in Græcia sæpe militârunt:

Nec notitia nec affectione consentiunt.] Alii, *nec notione, nec affectione consistunt.*

Nam legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura in acie jungebantur.] Quòd legionibus auxilia semper adjuncta fuisse dicis Vegiti; id non utique observatum fuisse, non sit difficile ex Livio probare. In Hispania enim multa præclarè jam gesserant Scipiones, sæpe prœlio decertârant; nullius tamen mercenarii militis istîc opera usi, usque ad annum illum quo Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus consules fuerunt; hoc est, annum V. C. quingentesimum quadragesimum. Sed ipsum Livium audito: *Id modò ejus anni in Hispania ad memoriam insigne est, quòd mercenarium militem in castris neminem antè, quàm tum Celtiberos Romani habuerunt.* Diversus autem erat locus auxiliis in acie. Gallos Germanosque auxiliares in fronte locatos videmus apud Tacitum 2. Annal. Crassus autem apud Cæsarem, eos in media acie posuit; & in castris oppugnandis usus est telis, lapidibusque subministrandis, ac comportandis cespitibus, ut speciem tantùm pugnantium præberent, Id ea causa, quòd his minùs fideret: teste Cæsare 3. belli Gallici.

Romani in Hispania multa gesserunt sine auxiliis.

Quo anno & istic auxiliis uti cœperint.

Auxiliariorum locus in acie non semper idem.

Auxilia, tanquam levis armatura, in acie jungebantur.] In uno codice mſ. erat *juvabantur*. Suſpicari cœpi ſcribendum *jugabantur*. Cicero 2. Tuſcul: *hoc quidem eſt commune virtutum; omnes enim inter ſe nexæ & jugatæ ſunt.* Auxiliorum etymon à Varrone petendum: *Auxilium appellatur ab auctu; cùm acceſſerant, qui adjumento eſſent alienigenæ*: lib. 4. De lingua Latina. Inſuper eodem hoc cap. pro, *Documentum eſt magnitudo Romana*, libri S. N. ſcribebant; *documenti eſt mag. Romana*.

Jugare verbum puto Vegetio dandum. Auxilia unde ſic appellata.

AD CAPUT. III.

Anni emeritæ militiæ modo plures, modo pauciores.

DEinde contubernalibus, completis ſtipendiis.] Quot olim emeritæ militiæ ſtipendia & anni fuerint, diverſimodè inter auctores diſceptatur Alexander Neapolitanus lib. 6. Genial. cap. 22. adnotatum reliquit, modò 11. modò 16. annos militiæ finem feciſſe. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena ſtipendia numerat. Sæpe ea res variavit; ſub Principibus præſertim. Diſcimus ex Annalibus Taciti: *Edixit*, inquit, *Tiberius milliare ærarium eo ſubſidio niti: ſimul imparem oneri remp. niſi viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur. Ita proximæ ſeditionis malè conſulta, quibus ſexdecim ſtipendiorum finem expreſſerant, abolita in poſterum.* Sed idem quoque ab Auguſto antè fuiſſe conſtitutum, teſtatur Sudas. Imò & libera rep. viginti ſtipendia pedites feciſſe docemur à Polybio, lib. 6. Viginti item ſtipendia appellari video l. 9. C. de veteranis, Videnda quoque l. veteranis, C. quando provocare non eſt neceſſe; & l. ult. C. de his qui non imple. Atqui diſſentire videtur Modeſtinus; dum inquit: *Nam qui viginti annos militaverit, ſimilis illi eſt qui expleverit militiam.* Juſtus porrò Lipſius apud Tacitum auctor eſt, prima ſtipendia annis viginti quinque fuiſſe definita. Ad cujus opinionem inſcriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putavi:

Quot anni emeritæ militiæ Tiberii ævo.

Prima ſtipendia annorum xxv.

IMP.

IMP. CAES. DIVI. LRAIANI. PARTHICI. F. DIVI.NERVAE. NEPOS. TRAIANUS. HADRIANUS. AUG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COS. III. P. P. IIS. QUI. MILITAVERUNT. IN. CLASSE. PR. MISENENSI. QUÆ EST. SUB. IULIO. FRONTONE. SEX. ET VIGINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS HON. MISS. QUOR. NOM. SUB. &c.

In casse Misenensi stipendia XXVI. annorum erant.

Qui militant, *stipendia mereri* dicuntur, l. miles, & l. item miles, ff. de re judicata. Hinc *emerita stipendia*, quæ Justinianus impleta vocavit, C. de his qui non impletis stipendiis. Inde & *emeriti milites*, quos etiam *veteranos* vocârunt. Martianus in l. deferri, ff. de jure fisci: *Veterani*, inquit, *sacris constitutionibus delatores esse probibentur, propter bonorem utique & merita militiæ*. Item: *milites propter bonorem stipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur*. Si quid ego video, legendum istic proximè ductum vulgatæ scripturæ, *propter bonorem utique emeritæ militiæ*. Sed considerent hoc eruditiores. Cæterùm qui emeritis stipendiis militare rursum cogebantur, vocabantur *Evocati*: teste Dione libro 48. Isidorus *Evocationem fuisse dicit, cùm ad subitum bellum, non solùm milites, sed etiam cæteri vocabantur.* Sed hac de re jam antè à nobis dictum est.

Mereri stipendia. Emeriti stipendia. Emeriti milites. Emendata l. deferri ff de jure fisci. Evocati milites qui.

Per testimoniales ex more dimissis.] Quicumque honeste mittebantur testimoniales accipiebant, ut earum suffragio muniti, non essent obnoxii aliorum calumniis: quod studiose olim observatum fuisse probant mihi monumenta veterum.

Honestè missi testimoniales accipiebant.

LECTUS. IN. PRÆTORIO. DD. NN.
EX. LEG. VI. FE. R F. C.
MISSUS. HONESTA. MISSIONE
VII. IDUS. JANUAR. DD. NN.
IMP. ANTONIO. PIO. AUG. III. ET
GETA. NOBILISSIMO. CAES. II. COS.

Alia de eadem re inscriptio ex lapide Neapolitano:

L. ATILIO. L. F. CRESSENTI. VEL
AUG. MISSO. HONESTA. MISSION
EX. COH. VI. PRÆTO.

Etiam in palatina militia mos ille diligenter servatus, ut honeste missis testimoniales darentur. Præsto est constitutio Imperatorum Valentiniani, Theodo-

Ut in armata militia, itidē in palatina.

 sii

sii & Arcadii. *Dimissi è palatio testimonialium suffragio muniantur*; l. archiatrorum, C. Theod. de medicis. Item l. omnes, eod Cod. de Decurionibus. Hæ *literæ testimoniales*, vocantur *epistolæ* in l. parvi, C. Theo. d. tit.

Missionũ tria genera: Honesta quæ fuerit: caussaria: Ignominiosa. Quis ignominiosè mitteret.

Ex more dimissis.] Tria missionum genera erant: prima missio honesta, quæ emeritis stipendiis dabatur. Secunda caussaria, cùm senecta, invaletudine, aliáve legitima caussa miles mittebatur. Tertia ignominiosa, quâ ob delictum, & crimen militiâ quis solvebatur ab ipso Imperatore, eóve, cui ea de re statuendi potestas est; l. 1. ff. De his, qui notantur infamia. De prædictis missionibus meminerunt quoque Ic^ti in l. milites, § missionum, ff. De re militari. In l. testamenta, ff. De testamento militis. In l. 2. ff. De his qui notantur infamia. In l. paupertas, ff. de excusationibus. In l. ignominiæ C. de his qui non impletis stipendiis. Missionis caussariæ formula est apud Cassiodorum lib. 5. Variar. cap. 36. Oportunè in memoriam venit locus corruptus apud Apuleium lib. 4. Milesiarum, sive De asino aureo: *Rebar enim me jam prorsus exanimatum ac debilem, mereri causæ remissionem.* Vidi, qui emendaret, *pausam, ac remissionem*: Ego legerim, *caussariam missionem.* Missionis ignominiosæ exemplum elegans apud Hirtium De bello Africano, hac formula: *Cæsar postero die de suggestu convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque &c. C. Aviene, quòd in Italia milites populi Romani contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, &c. ob eas res ignominiæ caussa ab exercitu meo te removeo; Hodieque ab Africa abesse, & quantum potest, proficisci jubeo.* Eandem formulam indicat fragmentum hoc Sallustii: *Ubi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se ejus opera non usurum, eumque ab armis dimittit.* Mitti autem ignominiosè solent non solùm caligati, seu gregarii milites: sed si qui alii; usque ad centurionem: item præfecti cohortis; vel alæ, vel legionis; vel tribuni, sive cohortis, sive legionis. Hoc amplius: & is, qui exercitui præpositus est, licet consularibus insignibus utatur, l. 2. ff. de his qui notantur infamia, et legatum exercitus ab Imperatore ignominiosè missum,

Emendatus Apuleius.

Quis ritus in ignominiosa missione: Formula ejus:

Alia ejus formula.

Qui possunt ignominiose mitti:

Etiam legatus cũ ignominia missus

sum, apud Suetoninm notabam, in Caligulâ cap. 44. Nihilominus non erat necesse eum qui mitteret, semper ignominiæ notam inurere. Scribit enim Ulpianus: *sed etsi eum exauctoraverit, id est, insignia militaria detraxerit; inter infames efficit: licet non addidisset, ignominiæ caussa se eum exauctorasse*; l. quod ait, ff. de his qui notantur infamia. Puto ex gestu exauctorantis facilè constitisse quo animo exauctoraret. Cingulo autem, & balteo donari, honori dabatur apud Romanos. Et inde, qui militarent, vocati *cincti*: & contrà qui missi erant, dicebantur *discincti, militia exuti, cingulo privati, &c.* Quod ipsum cingulo privari ut apud Romanos, sic & apud Gallos olim valdè ignominiosum. Ut videre est in Stilo antiquæ curiæ Paris. cap. *de Duello*. De cingulo hoc accipiendum est, quod dicitur in l. 23. 38. 43. ff. de testamento militari, & infinitis locis Codicis Justiniani. Videndus quoque de eodem Isidorus lib. 19. cap. De cingulis. Varro *Balteum, quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum*. Isidorus: *Balteus dicitur non solùm quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent*. Iterum Isidorus: *Dictæ autem torques, quòd sint tortæ. Et Bullæ, quòd sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur*. Istiusmodi bullis ipsa cingula militaria exornata fuisse suspicor pro dignitate ejus qui gestaret: perinde ut & caligæ militum exornatæ ac distinctæ fuerunt. Virgil. 12. Æneid.

Exauctoratio detractis insignibus.

Cingulo donari honorificum erat;

Disjungi, & cingulo privari ignominiosum.

Cingulū hoc e corio; Balteum alii vocarunt.

Baltei bullis ornati, distincti: Item caligæ militum.

> *Et jam jámque magis cunctantem flectere sermo*
> *Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens*
> *Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.*

Fuit tamen, (ut ad missiones redeamus) cùm sine ignominia exauctorarentur. Testatur Tacitus, *Missionem dari vicena stipendia meritis: exauctorari, qui sena dena fecissent*. Ea verba Turnebus l. 3. Adversar. cap. 3. interpretatur, quòd missio data fuerit iis, qui penitus dimittebantur: exauctorati fuerint, qui solvebantur stipendio; nec tamen dimittebantur, sed habebantur sub vexillo; usque dum agros, & præmia acciperent. Si pedites erant, subsignanos; si equi-

Exauctoratio quid differet a missione.

Subsigni apud signa detenti post exauctorationem

tes erant, vexillationes vocatos censet item Turnebus lib. 5. Adversar. cap. 2. nam & illos stipendio solutos, apud vexillum retentos, alio nomine militiæ labores pertulisse. Qua de re paulò ante memini de vexillationibus agens. Quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum caussa militiam subisset: sed illa existimationem non lædebat, l. secunda ff. de his qui notantur infamia, hi enim mittebantur, ut domi potiùs, quàm foris reip. usui essent. Addo & aliud genus missionis, quod gratiosum Livius vocavit. inde, ni fallor, quòd per gratiam ab Imperatoribus impetraretur: *Et quorum stipendia*, inquit, *ante emerita, gratiosa missio sibi visa esset.* Sed nunc tempus est, ad alium quoque morem explicandum transeamus, non minùs utilem, & scitu necessarium his, qui de veteri disciplina militari cognoscenda laborant. Si multi milites in aliquod flagitium conspiraverant, vel si legio deficiebat, avocari militia solet. Quod ostendit Modestinus ICtus in l. desertorem, ff. de re militari. Item Suetonius: *Decimam legionem contumaciùs parentem, cum ignomia totam dimisit*; in Octavio cap. 24. Res tota ex Lampridii Alexandro aperta erit: *Cùm nihilominus post illa fremerent, exclamavit, Quirites discedite, atque armata deponite. Mirando exemplo, depositis armis, depositis etiam sagulis militaribus; non ad castra, sed ad diversoria varia discesserunt.* Quirites vides appellari, quasi cives & pagani essent, jure militiæ adempto. Sic Cæsar exercitum seditiosum uno verbo compescuit. *Quirites* appellando, qui sacramentum ejus detrectabant. Auctor Tacitus primo Annalium, Suetonius, Plutarchus, Lucanus, alii. Non displicet mihi consilium Muciani, qui magnam manum militum seditiosorum, qui justa stipendia habebant, cum honore: cæteros, qui in culpa erant, ignominiosè misit; sed carptim, & singulos; quò tutissimo remedio consensus multitudinis extenuaretur. Qua de re videndus Tacitus 4. Historiarum. Similiter cùm de Capua occupanda milites Romani consilia clàm iniissent, non absimili prudentia usus, qui

Missionis quartum genus.

Missio gratiosa etiam quinto loco numerata.

Legio tota avocari militia solet: Etiam cum ignominia mitti.

Quirites appellabant, quibus militiæ jus ademptũ volebant.

Seditiosi potius carptim mittendi.

qui rem omnem resciverat, C. Martius Rutilius: ut videre est apud Livium libro septimo. Illud præterea observatu non indignum putavi, Legionem ignominiose missam, quandoque restitutam. Testis Lampridius in Alexandro. Suet: *Nonam quidem legionem, apud Placentiam, quanquam adbuc in armis Pompejus esset, totam cum ignominia missam fecit, ægreque post multas & supplices preces. & nisi exacta desontibus pœna, restituit.* In Julio cap. 69. Ignominiosè missa legio nonnunquam restituta.

Aliquantos militiam deserere, vel diversis casibus interire.] Qui *militiæ* nomen hîc inculcarunt, illi nihil minùs, quàm militares fuerunt; in Musarum comitatu certè non valde frequentes. In codice M. S. N. & H. erat, *aliquantos deserere, vel diversis casibus interire.* Atque ita absolute sine casu id verbi videas usurpari in legibus ICtorum nostrorum, & constitutionibus Principum plus millies. Ammianus lib. 31. *Pars pleraque deseruerat, Merobaudis suasu.* Sed ne longiùs abeamus, ipse sibi Vegetius testis luculentissimus, lib. 3. cap. 9. *Tunc fracti,* inquit, *labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt.* Iterum libro secundo capite quinto, *nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana repub.* Ubi τὸ *militiam* ab aliis quoque intrusum suspicor. Idem quoque mendum constitutionem Imperialem insedit, quæ est in l. 4. C. quibus ex caussis servi pro præmio libertatem accipiunt. Eam ex optimis membranis sic restituo: *Si desertorem servus prodiderit, libertate donetur.* Vulgatæ editiones: *Si desertorem militiæ &c.* Similes haberem locos quos per me restitutos huic adnecterem; nisi mihi nuper in Belgio periissent Notæ, quas paratas habebam ad Vegetium. Magnos ille mihi, quisquis nesciente, invito inspexit, legit, & in præsens usque detinet, labores imposuit; qui secundum subeundi nunc plurimi fastidiosissimi: dum ad membranas, & veteres libros momentis pæne singulis recurrendum est. Sciunt illi, qui in eadem palæstra exerciti sunt. Sed Musis hoc libenter do, atque adeò ipsi reipub. quibus tamen dum nimium

Vegetius correctus, seu liberatus glossemate.

Emendata l. 4. C. quibus ex causis servi pro præmio.

mium nuper tribuere volui, penè in magnum incidi infortunium, obsidentibus omnes vias sicariis. Ut non immeritò de me solicitus fuerit meus Franco Esthius Gorcomius: cujus versus non alia caussa, quàm ut de ipsius in me amore, & de ingenio pariter adolescentis constet, adscribo.

Qualis Pirithous salvum cùm Thesea vidit,
Post Labyrinthææ sæva duella feræ;
Qualis, ubi Ænean vivum conspexit Acestes,
Thura dedit Superis, thura marisque Deis:
Talis ego statuam Dîs servatoribus aras
Lætáque florenti tempora fronde tergam.
Nam meus en rediit Belgarum ab oris
STEVVECHIUS, *Phœbi Pieridumque decus:*
O quæ pro vestra suscepi vota salute!
Quámque metu nostro spes fuit usque minor!
Quàm veritus GODESCALCE *sui, nè tam mihi fidum*
Tela cruentarent sanguinolenta caput!
Dum tu per terras audax prorumpis & undas,
Nilque timor mortis, tótque pericla movent.
Cunctaque contemnis doctos usurus amicos,
Quos fovet alma suo Belgica terra sinu.
Ah tua, crede mihi, nimium temeraria virtus,
Fæcundum furiis dum meditaris iter.
Vidi ibi clade nova latices fluitare cruentos,
Et putre sanguinea tabe rubere solum.
Vidi ego, & extimui, quæ cæde recente tepebant,
Hærerent jugulo ne subitò arma meo.
Nam quid jam tutum est? quæ jam prædonibus ora,
Vesana aut rabie, barbariéque vacat?
Cuncta ferox Gradinus habet, rabidoque furore
Grassatur terris æquoribúsque simul.
Insidiæ passim, spoliorumque improbus ardor:
Hostis is est quisquis, quod dare possit, habet.
Nec parcit truculenta sacris Bellona Camœnis,
Non quenquam immunem Cyrra diserta facit.
Bella ubicunque vigent, prædæque immensa libido,
Nullus Hyantæis fontibus extat honor.
Et quicquam Musásve tuas, artésve putasti,
Spes ubi dira lucri est, profore posse tibi?

Te

Te poterat saltem terrere canorus Arion,
In mare quem nummi præcipitavit amor.
At bene servârint quòd te pia numina, quòd te
STEVVECHI *incolumem restituêre mihi,*
Grator ovans, tota dulces & monte triumphos
Lætus ago, testor sidera summa poli.
Testor Parnassi juga, Pegasidésque puellas,
Thyrsigerúmque patrem, laurıferúmque Deum.
Per te namque mihi famæ gloria crescit,
Nec mea sub densa nube Thalia latet.
Quanquam ego non venor ventosæ murmura laudis:
Si teror à paucis, laus opulenta mea est.
Si probat exculti mea carmina SUSIUS *oris,*
Sique mea UTENHOVI, *túque* METELLÆ *legis:*
Hoc satis Aoniæ nihil amplius opto sorores,
Hæc Divæ nobis munera sola date.
Nil vulgi strepitum, popularem nil moror auram,
Principibus gratum vatibus esse juvat.
Quos inter non vilis ades, mea cura, STEVVECHI,
Larga cui sacræ Phocidos unda fluit.
Qui tetricam Astrææ Phœbo alternare bilancem
Consuesti; & clarum reddit uterque labor.
Hæc nos fecerunt studiisque animísque coire,
Pérque hæc Theseus me tibi junxit amor.
His avibus jam nomen habes, laudemque perennem,
Et tua doctorum fama per ora volat.
Salve to GODESCALCE *redux, mihi fidus amicum:*
Salve to & longum sanus, amice, vale.

Magnus in illis labor est militandi.] In H. scriptum est, *labor est & militandi*. M. legebat *magnus illis labor est, graviora in eis arma* abjecto verbo *militandi*, & certè non valdè illo hîc opus; cùm constet in legionibus non aliud, quàm militandum fuisse. Quanquam fuerit Imperator, qui desidiam negligentiamque suorum castigaturus, tesseram vigiliarum dedit, *Militemus*. Tessera, Militemus.

Graviora arma.] Legionariis diversa ab auxiliariorum armis apud Tacitum video tribui, duodecimo Annalium, ubi hæc verba; *Si auxiliaribus resiste-* Legionariorum & auxiliariorum arma diversa.

arma diversa. *resisterent, gladiis ac pilis legionariorum: si huc verterent, spatis, & hastis auxiliariorum sternebantur.*

Sera munera, severior disciplina.] In libris aliquot non *munera*, sed *munia* legas, vel *vulnera*. Sed valeant illi cum suis vulneribus, eaque hostibus inferant, non bonis scriptoribus. Rursum pro *Sera munera* optimi quique codices, M.S. N.H. & duo Susiani, substituunt *plura munera*. Quod de oneribus, quibus legionarii adstricti erant, intelligendum erit. Quanquam considerandum, quod præcessit, *magnus in illis labor est*. Illud certum est, milites, magnos olim labores subiisse in aggerendis lignis, vallis ferendis, cæterisque operibus ad castrorum munitionem pertinentibus. De qua re nos lib. 1. cap. 23. At dixerit aliquis, an hæc solis legionariis, hoc est, civibus Romanis imponis? Marcellinum audies: *Sed auxiliarii*, inquit, *milites semper spernentes munia hujusmodi, ad obsequendi sedulitatem Juliani blanditiis deflexi, quinquagenarias longioresque materias vexêre cervicibus ingravate.* lib. 18.

Auxiliares opera facere derrectabant.

Severior disciplina.] Tres mss. H. scilicet, & duo Susiani, malebant *sævior disciplina*. Atqui auctor erit ipsi duci, lib. 3. cap. 10. ipse Vegetius, ut auctoritatem maximam severitate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet.

Severitate auctoritas paranda in exercitu.

In auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere.] Consule Vegetium hoc lib. cap. quinto.

Ubi & minor sudor, & maturiora sunt præmia.] Non ausculto libris, qui *macriora*, vel *majora* præmia nominabant. Illud ex Plinio discimus; solere suo ævo Auxiliares torquibus aureis donari. At cives non nisi argenteis: sed contra armillas civibus dabant, quas non habebant externi. &, quod miremur, coronas ex auro civibus dedêre: lib. 33. Naturalis historiæ cap. 2. Sed cur maturiora præmia auxiliaribus, quàm legionariis? & hoc certè egomet ipse interdum quæsivi. Suspicor tamen ea caussa maturiora dici, quòd hi præmia & agros non nisi completis

Auxiliares torquibus donari aureis: cives non nisi argenteis. Civibus armillæ datæ; at nullæ auxiliaribus. Coronæ civibus datæ ex auro. Cur maturiora

pletis justis stipendiis consequerentur; illi, ut pretio conducti, stipendia sua maturiùs emererent; & per consequens præmia citiùs multo acciperent.

Si disciplinam militarem conferret in litteras.] Rectè equidem Crispus Romana primus in historia: *vel pace*, inquit, *vel bello clarum fieri licet. & qui fecère, & qui facta aliorum scripsère, multi laudantur.* At major Catonis gloria, ut qui rebus multis præclarissime gestis non contentus; non ea, quæ ab aliis gesta sunt, sed præcepta de arte militari, quæ omnis posteritas sequeretur, conscripsit.

videantur dici Auxiliorum præmia. Et scribendo, & res gerendo clari simus. Honorificum de arte militari scribere.

Frontinus Divo Trajano ob ejusmodi comprobatur industriam.] Sequor libros optimæ notæ M.S.N.H. & Susii, in quibus: *D. Trajano ab ejusmodi comprobatus industria.* Notandum Sexti Julii Frontini ævum: quem tempore Nervæ floruisse testantur ipsius libri De aquæ ductibus, & Æliani præfatio in librum De instruendis aciebus. Ceterùm quòd D. Trajano eum comprobatum dicat noster Flavius ob editos De militari disciplina libros, verosimile mihi fit, eos ipsos huic Imperatori dedicatos fuisse. Sed ne quid erres, non jam illius *στρατηγηματικῶν* opus, cui ne nunc quidem Imperatorium, aut alterius nomen præfixum est, respicio, sed alios ejusdem Frontini libros De rei militaris scientia quæro, ac desidero. Quos ab eo scriptos fuisse mecum fatebere, quisquis ipsius præfationem in Strategem. legeris, & legeris vigilans. Suspicatus aliquando sum hunc eundem Julium Frontinum esse, quem Tacitus lib. 4. historiarum prætorem facit urbanum, Vespasiano, ac Tito consulibus, anno V.C. DCCCXXIII. Quemque idem scriptor in vita Agricolæ, à rebus bello gestis celebrat. Quam sententiam neque etiam nunc depono. Eundem hunc auctorem esse De limitibus agrorum, illiusmet libri præfatio indicat,

Vegetius emendatus. Sextus Julius Frontinus sub Nerva vixit. Scripsit de aquæ ductibus. * Quid si hic ille liber sit qui vulgo quartus in opusculo Frontini? nam tres στρατηγηματικῶν ipsemet Frontinus tantùm agnoscit. Idem auctor De limitibus agrorum.

AD

AD CAPUT IV.

Singulos consules, non ampliùs, quàm binas duxisse legiones.] Hac de re dicturi sumus ad caput primum libri tertii.

Cuicui, pro cuicunque.

Ut cuivis bello duæ legiones crederentur sufficere.] In exemplari M. *ut cujusvis* in solo manuscripto H. *Ut cui bello duæ legiones fierent, crederentur posse sufficere.* Fortean *cuicui* geminatione vocis legendum librarii non intelligentes, adsuērunt postea de suo, & more sibi consueto, verbum *fierent*. Idonea sententia fit, & usitatum loquēdi genus: *Ut cuicui bello duæ legiones crederentur posse sufficere.* Sic *cuicuimodi, qualis qualis, quantus quantus, qualiter qualiter* pro *cujuscunq; modi, qualiscunq;, quantuscunque, qualitercunq;*, Latinis auctoribus usitata fuisse, vel pueri sciunt. et si testibus agendum esset, possem ex solis ff^{or.} libris citare perquam multos, Uno tamen loco id non animadversum, caussam, puto, dedit erroris in l. quæret 135. ff. de verborum significat. quæ hodie sic vulgatur ex pandectis Florentinis: *Quæret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quàm hominis partum.* Imperfectam ejus legis sententiam esse vidit Alciatus, emendavitque vel *inæqualem visu, vel vagitu novum*; & in ea sententia habuit qui illi applauderet magnum virum; sed aliter ego sentio, scriboque *vel* QUALEM *visu, vel vagitu novum &c.* Vox *qualem* majoribus typis scripta, valet *qualemqualem*, id est *qualemcunque*. Et simile vestigium paulò ante in *debile Mulier*, pro, *debilem mulier*, quia consonantes librarii non geminarent. Quod quidem hic observatum est, in altero non animadversum: nam quotquot hodie litteræ, syllabæ, verba, ita majoribus typis in textu Florentino expressa videmus, non ipsi autographo, sed Lælii Taurelli, hominis doctissimi diligentiæ, industriæque accepta ferenda sunt. Æqualibus enim & paribus ubique litteris toti illi Pandectarum libri conscripti

Qualis qualis, qualiter qualiter, pro qualiscumq; qualitercumque. Explicata & emendata. l. quæret ff. de verb. signif.

Alciati emendatio rejecta

Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus scriptæ.

ſcripti ſunt; ut ex Joanne Metello Sequano ICto amico meo didici, qui iiſdem unà cum Antonio Auguſtino, nunc archiepiſcopo Tarraconenſi, magno reip. bono uſus eſt. Poſt *portentoſum, vel debilem, ac monſtroſum partum*, non video qui locus ſit *inæquali*. Dicendum potiùs clauſulam, *vel qualemcunque viſu, vel vagitu novum*, ut generalem, poſt multa ſpecialia, rectè ſubjici. Quemadmodum in l. ſi ſervus ſervum, §. cum eo, ff. ad legem Aquil. Opinionem meam eo confirmari video, quòd Ulpianus auctor proditæ legis, particulas illas ſæpe gemináritnominatim in l. 3. ff. de proxen. l. 15. §. 31. ff. de injuriis l. 2. ff. de bonor. poſſeſſio. ſecundum tabulas. Et alibi.

AD CAPUT V.

NAM puncturis in cute punctis milites ſcripti.] Hæc quid ſibi velint (fatebor ingenuè) non capio; & puto eos ipſos, qui ita edidère, pariter mecum non intellexiſſe. Valdè etiam libri mei hîc variant, ut & aliis locis, ubi res remotior à vulgo tractabatur. Ibi enim illi muli, qui libris deſcribendis deſtinati erant, omnia ſecundum ſuum captum agere, addere, demere, quadrata rotundis mutare. In veteri editione Col. *Nam pictis in cute punctis.* In Pariſ. *nam puniceis*. In S. *picturis*. Quod ipſum etiam in H. membranis, ſed ab adulterina manu factum; ut aparet ex *victuris*: quæ mihi genuina lectio eſt, confirmata codice M & duobus Suſii, in quibus ſcribebatur, *Nam victuris in cute punctis. Punctis victuris* dixit, quaſi permanſuris. Eâ phraſi, qua vivere leges, actiones, lites, & eædem vitam accipere dicuntur ab Imperatoribus in Cod. Juſtin. qua de re aliâs nobis dicendi locus erit. Sed ut ad explicationem Flavii noſtri veniamus; certum eſt milites punctis, ſeu ſtigmatis ſignari ſolere. Quod etiam Accurſium video non ignoraſſe Inſtit. de teſtam. militis. Idemque in fabricenſibus fieri ſolitum, oſtendit Imppᵗᵘᵐ Arcadii & Honorii conſtitutio, C. de fabricenſibus, lib. undecimo: *Stigmata, hoc eſt, notæ*

Magna macula Vegetio abluta.

Stigmatis milites, ſeu punctis ſignati.

Itidem fabricenſes.

notæ publicæ fabricensium brachiis ad imitationem tironum instigantur, ut hoc saltem modo possint latitantes agnosci. Notati autem milites punctis, seu notis, in manu, ut docet Jacobus Cujacius ad dictam constitutionem; & Turnebus lib. 24. Adversar. cap 12. Idem probant epistolæ D. Grægorii, ex quibus discimus constitutum fuisse, *Ne quis manu signatus ante expletam militiam, in monasteriis reciperetur.* Julianus omnes Cæsarienses clericos in numeros militum adscripsit, teste Zozomeno lib. 5. cap. 8. Valens, ut omnes monachi militarent, legem dedit, teste Diacono lib. Historiarum duodecimo, & Eusebii Chronico. Sed redeamus ad notas. Aquarios etiam, seu hydrophylacas, custodiæ aquæductuum deputatos, nomine suo, manibus singulorum impresso, signari præcepit Imperator Zeno.; decernimus, C. de aquæductibus lib. undecimo. Notas Thracias seu Threcias, Cicero & alii nominarunt; quòd Threces punctis scriberentur, quemadmodum Britanni glasto se inficiebant, ut essent horridiores in prœlio. Nonius, *Stigmatias veteres punctos in notis dici voluerunt*: sed locus ille hiulcus est; supplendus, ni fallor, *in fronte notis.* De servis enim indicare velle videtur, quos litteratos hac de caussa appellarunt. Plautus Casina: *Si hic litteratus me sinat. Quod bonum, atque fortunatum mihi sit.* Idem Rudente: *Nam hæc litterata est, ab se cantat cuja sit.* Sed ubi illæ litteræ, aut notæ servis? In ipsa fronte. Apuleius libro nono De asino aureo; *Frontes litterati, & capillum semirasi, & pedes annulati.* Eodem pertinet Nevii veteris Poëtæ versus in Lignaria: *Signare oportet frontem calida forcipe.* Valerius Maximus; *Servus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabilique litterarum nota per summam oris contumeliam inustus.* Videndus de eadem re Plinius lib. 18. cap. 3. Prohibitum verò ne quis cicatricibus servum deformaret, l. locum autem, ff. de usufructu, & quemadmodum. Quæ res omnino improbatur ab Imp. Constantino, l. XVII. c. de pœnis. Rarum, & inauditum multis exemplum Jacobitarum, qui

Militibus ea puncta in manu. Clerici omnes militiæ adscripti. Monachi militare coacti. Aquarii in manibus nomen Imperatoris impressum gestabant. Notæ Traciæ, seu Threciæ unde. Britanni glasto se inficiebāt. Tentatus locus Nonii. Litterati servi quare vocati. Servi notati in fronte. Postea id interdictum. Jacobitæ, qui in

qui Orientem occupant, & magnam Armeniæ partem, qui circumciduntur & simul babtizantur, ferroque candenti characterem crucis frontibus imprimunt, vel alicubi corpori, maximè in pectoribus. Quod scripsit Joachimus Abbas, in appendice Nationum Christianarum.

Orientc. fronti characterem crucis imprimunt cādenti ferro.

Et matriculis inserti jurare solent.] Rectè correxisse videor, *cum matriculis inseruntur, jurare solent*. Neque id meo judicio; sed libris optimis M.S.N. H.& altero Susii, jubentibus. Tum Vegetius ipse hoc capite, & lib. 1. cap. 8. indicare videtur non eodem tempore punctis scriptos tyrones, & in legiones, seu numeros militum fuisse relatos. Isidorus l.b. 9. Etymol. cap. 3. *Tyrones dicuntur fortes pueri, quòd ad militiam deleguntur* (legerim *diliguntur*) *atque armis gerendis babiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis; sed ex aspectu, & valetudine corporis existimantur* (malo *æstimantur*:) *unde & Tyrones dicti; quique antequam sacramento probati fuerint, milites non sunt*. Dum in commentandis his occupor, recurro fortè ad mea Adversaria, in quibus notare soleo, si quid observatu dignum occurrerit legenti. Commodum se offert Ulpiani locus, qui est in l. ex eo tempore, ff. de testamento militari, qui unus ad sententiam meam, id est emendationem præcedentem, corroborandam poterit sufficere: *Ex eo*, inquit, *tempore quis jure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, antè non. proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tyrones sint, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. Debent enim in numeros referri*. Res clara. Et nugas agam, si verbum addam ampliùs.

Iterum magno mendo liberatus Vegetius. Tyrones non simul ut scripti sunt, in legionum numerum quoque relati. Tyrones qui dicantur. Quomodo æstimarentur. Isidorus correctus

Tyronibus jure militari non permissum testari.

Jurare solent.] Illud ex legibus & disciplina militari obtinuit, sine consensu ducis, & sine sacramento militari, cum hoste non licuisse pugnare. Qua de re memorabilia exempla Posthumi dictatoris, & T. Manlii Torquati, qui ob hoc filios etiam securi percusserunt. Livius lib. 4. & lib. 8. Diodorus Siculus lib. 12. Agellius lib. 17. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Etiam re Romana declinante hæc observata: ut videre

Militi injurato non permissum pugnare cum hoste. Sine permissu ducis idem quoque illicitum.

est apud Vulcarium in Cassio. De sacramento præstando audi quæso prudentissimi viri Catonis sollicitudinem. Is enim ad Publium Æmilium scripsit, ut si filium, quem in legione, ab Æmilio Paulo ante dimissa, militasse intellexerat, pateretur in exercitu remanere; secundò eum obligaret militiæ sacramento. Narrat Cicero primo Officiorum. Neque frustrà hâc de re sollicitus Cato. Qui enim injuratus miles hostem interfecisset, cædis reus habebatur: Plutarcho auctore in Problemat. Iuramentum apud antiquos præstabatur hoc modo: Scriptis militibus, tribuni suos quisque in suas legiones vocantes, unum ex omnibus maximè idoneum lectum jurejurando obstringebant, se quoad posset, mandata ducum exsecuturum. Inde reliqui omnes procedentes singuli, se omnia facturos, in verba primi jurabant. Quo facto, indicto militibus ad conveniendum loco, eos dimittebant. Adeundus Polybius in Castrametatione. Formulam hujus juramenti adscribere visum est ex Cincii libro quinto, De re militari: quam inde mutuatus est Gellius lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. scribitque adactos milites in hæc verba: *In Magistratu* C. *Lælii* C. F. *cos.* L. *Cornelii* P. F. *cos. in exercitu decemque millia passuum prope, furtum non facies, dolo malo solus, neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies singulos. Extra hastam, hastile, ligna, pabulum, utrem, follem, faculam, si quid ibi inveneris, sustulerisve, quod tuum nō erit, quod pluris nummi argentei erit, uti tu ad* C. *Lælium* C. F. *cos. Luciúmve Cornelium* P. F. *cos. sive ad quem eorum jus erit, proferas: aut profitebere in triduo proximo, quicquid inveneris, sustulerisve dolo malo aut domino suo, cujum id censebis esse, reddes. Vti quod rectè factum esse velis.* Livius in historia belli Punici secundi, Paulo & Varrone coss. *Milites tunc,* inquit, *quod nunquam antea factum erat, jurejurando à tribuno militum adacti, jussu consulum conventuros, neque in jussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum aut centuriatum convenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, sese fugæ, atque formi-*

Qui injuratus hostem interfecisset, cædis reus erat.

Sacramētum militare quomodo antiquitus præstitum

Formula juramenti

Quando ea cœperit initū.

formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros; nisi teli sumendi, aut petendi, aut feriendi hostis, aut civis servandi causa. Id ex voluntario, inter ipsos, fœdere, à tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem translatum. De sacramento militari dixi lib. 1. cap. 6. Glossæ veteres, *Sacramentum* ὅρκος στρατιωτικός. Iterum στρατεία, *militia, sacramentum.* Formulam illam, de qua Livius, in rep. Romana fuisse concedo: alia tamen postea sub Principibus fuit; cùm nomen Principis juramento inserere, & per majestatem Imperatoris jurare cœperunt. Tacitus de veteranis in juramenti præstatione cunctantibus, l 4. Historiarum: *Et cùm cætera jurisjurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes, aut levi murmure & plerumq́ silentio transmittebant.* Alia iterùm formula sub principibus Christianis fuit, cùm *per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum* jurare cœperunt: Vegetius hoc eodem cap. Præstabatur autem juramentũ in principiis apud signa. Ut apud Tacitum J. Lipsius ostendit. Imò in ipso, ni fallor, prætorio. Quod ut suspicer solus inducit Tacitus 4. Historiarum: *Spernunt* (inquit) *oblatos sibi agros, & stipendia orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætoriũ recipiuntur.* Quandoq; & in prœliũ jam ituros se mutuò certo jurisjurandi genere obstrinxisse observavi: nempe, *nisi parta victoria, ex acie non reversuros.* apud Liviũ l. 2. apud Cæsarem tertio belli civilis. Tum *hoc aut illud facturos.* Exemplum suppetit ex eodẽ Cæsare: *Conclamant equites sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditũ habeant, qui non bis per hostium agmen perequitasset. Quæ res probata, atq́ ad jusjurandum omnes adacti sunt.* l. 7. belli Gallici. Rursum apud eundem l. primo belli civilis: *Postulant, ut jurent omnes se exercitum, ducesq́ non deserturos, neq; prodituros, neq; sibi separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba jurat, subsequũtur Tribuni militũ, Centurionesq; centuriatim producti milites idem jurant.* Iterũ l. 3. belli civilis: *Princeps Labienus procedit, jurat q; se eum non deserturum, eundemq; casum subiturum, quemcunq; ei fortuna tribuisset, hoc idem reliqui jurãt legati, hoc tribuni*

Alia formula sub Principibus.

Alia iterũ Principibus Christianis.

Juramentum in castris ut i præstariut

Juramento alio se mutuo ob strinxisse interdum in prœliũ euntes. jusjurandum sanctissimũ.

tribuni militum; centurionesque sequuntur: atque idem omnis exercitus jurat. Quod amplius est, ad juramenta istiusmodi præstanda etiam ubi subinde milites adacti. Exemplum memorabile de P. Cornelio Scipione apud Livium; Is ubi à clade Cannensi nobiles quosdam juvenes, mare, ac naves spectare intellexit, & de Italia deserenda cogitare, ingressus in hospitium L. Cæcilii Metelli, inventoq; ibidem juvenum concilio, de quibus illa nuntiata erant, stricto super capita consultantium gladio, hunc in modum juravit: *Ex mei animi sententia* (inquit) *juro, ut ego remp. non deseram, neque alium civem Romanum deserere patiar. Si sciens fallo, tum me Jupiter* OPT. MAX. *domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias.* In hæc verba, & L. Cæcilium & reliquos omnes, qui aderant, jurare coëgit; teste Livio lib. 31. Exemplum superstitiosum quoque in sacramenti ritu, quod de Samnitibus Livius refert lib 10. Quisquis ejusmodi antiquitatum studiosus es, alium insuper ritum ab Ammiano disce, à quo ego didici non paucos. Is lib. vigesimoprimo Historiarum: *Jussiq;* (inquit) *universi in ejus nomen jurare, solenniter gladiis cervicibus suis admotis, sub exsecrationibus diris, verbis juravêre conceptis.*

Ad juramenta illiusmodi etiam invitos coëgerunt.

Formula illius jurisjurandi.

Solemne in eo gladios cervicibus admovere

Militiæ sacramenta dicuntur.] Vegetius hoc libro cap. 3. *In auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere.* Ut alia de re militari vocabula, sic & hoc quoque ad ecclesiam Patres traxerunt. Tertullianus ad Martyres: *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in sacramenti verba spondimus.* Idem de pudicitia: *Ut sacramento benedictionis exauctoretur, nunquam in castra ecclesiæ reversurus.*

Sacramenti nomen à disciplina bellica ad ecclesiam tractum.

Nam Imperatori, cùm Augusti nomen accepit.] Imperatoris nomen antè omnibus datum quibus exercitus acclamatio deferret; sed Cæsar, ut summam potentiam, id primus in prænomen vertit. Et pòst reliqui Principes secuti sunt. Testis Dio, Suetonius, Isidorus, alii. Quamquam in exercitu mos solitus omnino non cessârit. De qua re nos alio

Imperatores olim acclamatione exercitus fiebât: Id nomen Cæsar in summam potentiã vertit.

alio loco. De Augusti nomine, quod à Senatu delatum, jam antè à me dictum lib. I.

Eum sequuti in eo & reliqui Principes.

Tanquam præsenti & corporali Deo, fidelis est præstanda devotio.] Tertullianus ad Scapulã; *Colimus ergo*, inquit, *Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem à Deo secundũ & quicquid est, à Deo consecutum, solo Deo minorem.*

Imperator quo modo colendus.

Qui Deo regnat auctore.] Regis Gothici non Gothica sententia, digna, quæ huic Vegetianæ subscribatur: *Quam maximè causa regiæ dignitatis supernis est applicanda judiciis: quia ipse nihilominus ordinavit, cui suos populos parêre cognoscit.* ex Cassiodoro lib. 10. Variarum cap. 31.

Non deserturos militiam.] *desertor* à Modestino vocatur, *qui per prolixum tempus vagatus, reducitur. Emansor qui diu vagatus ad castra regreditur.* l. desertorem, ff. de re militari. *Levius autem delictum emansoris habetur; ut erronis in servis: desertionis gravius, ut in fugitivis*, l. qui cum uno §. edicta ff. eodem tit. *Desertor etiam habetur, quisquis belli tempore abest à signis*, l. 1. C. de desertoribus. Testis quoque Appianus lib. De bellis Punicis, pro desertoribus lege castrensi habitos, quotquot ulterius secederent, quàm unde signorũ cantus audiri posset: & quicquid tales committerent, exercitui imputatum. Attamen inter ipsos desertos distinctio servatur. Qui in pace deserunt, si equites sunt, gradu pelluntur: si pedites, militiam mutant; in bello idem admissum, capite punitur, l. non omnes, ff. de re militari. In puniendis autem desertoribus ratio etiam habita ordinis, stipendiorum, gradus militiæ, loci, vel muneris deserti, & anteactæ vitæ. Tum & illud in quæstionem venit, si cum altero vel cum pluribus quis deseruerit; tum quo in loco apprehensus sit, eadem l. non omnes. Desertori quoque dum abest stipendia non currunt, l. cum allegatis, C. de re militari. Nec donativa, l. prima, C. eod. & l. ex caussa. ff. de re militari. Vtrumque autem accipere, hoc est, & stipendia & donativa medii temporis, possunt, cum in eorum restitutione

Quis sit desertor. Emansor quis.

Gravius alterius crimen.

Qui habiti pro desertoribus

Desertores distincti.

Quæ ratio eos puniendi.

Desertoribus dum absunt, stipendia non currunt: Etiam donativa perdunt:

 princi-

Recipiunt, si Princeps in restitutione specialiter hoc indulsit. Desertorum commoda, si moriantur, fisco cedunt. Spartani contumeliosissime puniebant desertores.

principalis liberalitas specialiter hoc indulget; l. qui excubias, ff. de re militari. Si in desertione vita funguntur, cedunt illa fisco, l. 4. C. de re militari. Severius nescio, an contumeliosius puniendi genus, quo Spartani in desertores utebantur: Imprimis omni magistratu repellebant, ad matrimonia non admittebant, obvius quisque, cùm volebat, cædere poterat; ipsique squalidi abjectique circumibant, ista sustinentes, barbam partim radebant, partim nutriebant, pallia consutis diverso colore pannis ferebant; ut in Agesilao prodidit Plutarchus.

AD CAPUT. VI.

Cohors peditum. Turma equitum.

IN una legione decem cohortes esse debere.] Et hinc est, cur in una legione decem onagri fuerint, qui singuli, per singulas cohortes, in carpentis bobus portabantur, hoc lib. cap. 25. Cohors peditum erat, ut & centuria, seu manipulus; turma equitum. Vegetius hoc eodem lib. cap. 14. Cincius sexto De re militari. In una legione centurias constituit sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem. Cujus fragmentum apud Agellium lib. 16. cap. 4. Nomen cohortis explanat Varro lib. 4 De lingua Latina: *Cohors, quod ut in villa, ex pluribus tectis conjungitur, & quiddam fit unum: sic hæc ex manipulis copulatur cohors.* De Rom. & aliorum cohortibus, vide Plutarchum in Pelopida: & adjunge, si lubet, Alexandrum Neapolitanum lib. primo Genialium cap. quinto.

Cohortes in legione decem. Cohors unde nominatur.

Aquila præcipuum signum. Aquilæ, & signa in hostes projecta ut pugna mag accenderetur.

Hæc enim suscipit Aquilam: quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu.] Aquilam præcipuum in legione signum fuisse historiæ mille locis indicant: ex quibus etiam illud discimus, Aquilifero hoc signum in hostes ferente aut Imperatore id in hostes confertos, aut castra hostium projiciente, partam sæpe Romanis victoriam. Primum ejus rei exemplum apud Florum lib. 1. cap. 11. apud Ammianum lib. 16. Aliud apud

Cæsa-

Cæsarem lib. 4. belli Gallici: apud Livium lib. 3. extremo, & lib. 34. Apud eundem lib 4 consul signum in castra hostium injicit, quò acriùs subeant milites. Quin imò non veritus Q. Servilius Priscus dictator, unum ex signiferis suis occidere, quò l in ipso dimicandi ardore lentiùs procederet in hostem; Livio teste lib. 4. Caussa projiciendorum in hostes signorum, quòd summum dedecus esset militibus, signa amittere, aut deserere. Indicat Ovidius 3. Fastorum: Signiferi tardiores à ducibus interfecti Signa amittere valde dedecorosum erat.

Non illi cœlo labentia signa tenebant;

Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.

Id porrò tyrones ex me discere cupio, in quaque legione unam tantum aquilam fuisse; signa plura. Imò tot, quot erant cohortes: Vegetio teste lib. 2. cap. 13. & Lucano poëtâ lib. 1. Una aquila tantum in singulis legionibus. Signa tot quot cohortes.

---- per signa decem felicia castris,

Perque tuos iuro quocunque ex hoste triumphos.

Accedit & Tacitus primo Annalium: *Eò furoris venere, ut tres legiones miscere in unum agitaverint; depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque una tres aquilas, & signa cohortium locant.* De cetero, qualis & quanta, & ex qua materia ea aquila fuerit, tradit Justus Lipsius in Commentario suo ad Annales Corn. Taciti. De eadem Dio in Pompejo: *Aquila aurea, sic enim appella. tur, quæ sacellum habet perexiguum, in quo collocata est, quæ longissimæ hastæ adfixa, gestatur in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis. Cujus quidem hastæ pars inferior peracuta est; ita ut possit in terram defigi. Ea inquam aquila cum Crasso Euphratem transire noluit, sed terra vix potuit avelli.* Istiusmodi aquilæ cum sacellis in nummis, ni fallor, visuntur. Unus apud me (quem dono accepi ab adolescente nobili Bartholomæo de Treslong) Imperatoris Constantini cum hac inscriptione CONSTANTI. .... In cujus altera parte ea signa, hac forma, quæ mihi illa sacella aquilarum videntur. Aquila quanta, & ex qua materia. Aquilæ sacella.

Nummus Constantini.

Aquilæ signum Jupiter invenit.

N Aquilæ primam inventionem Jovi ferè tribuunt, quem illæ, pro insigni, usum ferunt; alia in nave, alii in legione. Qua de re videndus Lactantius, & Isidorus lib. 18. cap. 3. Sunt qui ad Romanos à Trojanis translatam putent; inter quos Mapheus Vegius: *Atqui legionibus Romanis aquilam C. Marius in secundo consulatu suo propriè dicavit. Erat & antea prima cum quatuor aliis, lupis, minotauris, equis, apris, quæ singulos ordines anteibant. Paucis antè annis sola in acie portari cœperat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit, ex eo notatum, non ferè apud legiones unquam hybernatum esse, in castris, ubi aquilarum non sit jugum.* Quæ verba Plin. ex lib. decimo Naturalis historiæ, cap. 4. & notavit Bataviæ nostræ alterum decus Hadrianus Junius, libro 3. Animadversionum cap. 2. De Minotauro, de manipulis, de imaginibus Imperatorum, & pilis, de labaro, alibi dicturus sum. De apris Festum audiamus: *Porci effigies inter militaria signa quintum locum obtinebat, quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæsa porca fœdus firmari solebat.* De ritu isto fœderis ineundi, consulendus Livius lib primo, Varro De re rustica lib. 2. cap. 4. Vir. Æn. 8 Quintil. lib. 8 cap. 3. Festus in *fœdus* & *feciales.* Ceterùm ad signa nos redire oportet, quorum primam in bello originem solicitè quandoque quæsivi, & Ægyptiis nunc video tribuendam, apud quos magna religione cultum Taurum, Apim, cæteraque animalium genera, historiæ ac Poëtæ loquuntur. Caussam ejus latriæ solus Diodorus Siculus edocere potest, qui libro secundo auctor est, veteribus illis Ægyptiis nullam omnino militarem disciplinam fuisse; & cùm à vicinis bello sæpiùs superarentur, excogitasse ferre aliquod insigne, quod milites sequerentur. Figuras igitur animalium, quæ pòst coluerunt, in tabulis pictas ductores eorum in bello tulisse,

A Trajanis ad Romanos manavit.

Lupi, minotauri, equi apri inter signa militaria.

Porcus quinto loco inter signa.

Ægyptii primi inventores signorum bellicorum.

se. Inde cognitum, servatumque, sub quo militaret quisque ordine, victoriamque consequutos. Porrò ut litteras, & signa in vexillis Rom. fuisse Vegetius scribit lib. eod. cap. 13. ut eas litteras, milites legentes, vel inspicientes, aberrare in quantovis tumultu à suis non possent: itidem verosimile est figuras illas bestiarum non pro nudo & muto signo ab Ægyptiis prælatas, sed ut pro litteris, & scriptura essent. Solet enim is populus, singulis figuris, seu litteris, singula nomina exprimere, & verbis nonnunquam significare sententias totas. Sic *vultur*, *naturam significabat*: *avis*, *regem*, Ammiano teste lib. 17. De cæteris Ægyptiorum Hieroglyphicis notis adnotàrunt Diodorus lib. 4. Strabo, Plinius, Plutarchus, Sozomenus. & sacræ historiæ non indiligens auctor Ruffinus, Cæterùm ne quis hunc disciplinæ militaris ritum temerè ab Ægyptiis à me derivarî contendat; doceo optima quæque militaria præcepta ab Ægyptiis ad Spartiatas seu Lacedæmonios per Lycurgum tralata: Testantibus scriptoribus aliis; & disertim ipso Plutarcho in vita Lycurgi. Deinde ab his, ut etiam à cæteris Græcis multa ad Romanos manasse, testis mihi, qui instar omnium est, M. Tullius Cicero, in prima Tusculana, in epistola prima ad Q. fratrem; & ipse adeò Vegetius lib. 3. prologo, & cap. 10. & 17.

In vexillis Rom. signa, & litteræ.

Ægiptiorum notæ Hieroglyphicæ.

Lacedæmonii omnem ferè disciplinam militarē ab Ægyptiis acceperunt: Romani à Græcis.

Hæc imagines Imperatorum, & præsentia signa veneratur.] In codice M. *hic imagines Imp. & præ. signa venerantur.* Magna olim militaribus signis devotio religioque delata est. *Numina legionum* appellat Tacitus 2 Annalium: alibi *bellorum Deos.* adorari quoque solita ostendam infra de *Labaro.* Imperatorias autem imagines in signis militaribus fuisse testantur Isidorus lib. 17. cap. de insignis, Suetonius, Tacitus non uno loco. Unius Herodiani testimonium audi ex lib. 8 in vita Maximini: *postquam de signis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, ut ad eos loqueretur, continuo obtruncant.*

Signis militaribus multum religionis deferebant.

Imagines imperatorum in signis.

Imagines istæ avulsæ in defectionibus.

Quorum imagines in signis positæ.

Quo ex loco & illud didicisti; cùm ad defectionem res tenderet, imagines illas à signis fuisse revulsas. Quod & Tacitus primo, & quarto Historiarum testatum reliquit. Neque ejus solummodò, qui exercitus in præsentiarum regebat, imago in signis colebatur, sed & aliorum, quibus Imperator hoc permittebat. Suetonius Tiberio: *Quædam munera Syriacis legionibus dedit, quòd solæ nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.* Imperator Macrinus in honorem filii sui in castris signa & vexilla Antoniniana fieri præcepit: ut auctor est in Anton. Diadumeno Ælius Lampridius. Etiam eorum quibus id populus deferebat. Tacitus 4. Annal. *Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumsistit curiam.* Ibidem paulò pòst: *quid reliquum, nisi, ut caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces, imperatoresque deligerent?* Etiam eorum qui antè vita functi erant. Quod mihi indicare videntur Germanici verba, apud Tacitum, in concione ita exclamantis: *Tua, dive Auguste, cælo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, iisdem cum militibus, quos jam pudor, & gloria, intrat, eluant hanc maculam.* Imperatores Rom. post mortem tantùm in Deos referri solitos alibi doceo: horum quoque signa in castris ab obitu, Deorum simulacra appellare videtur Tacitus Annalium quintodecimo, *Magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas, & insignibus patriis: hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque, ac simulacris Deum in modum templi.* Atqueilla opinio mea de hoc loco Taciti: quanquam istic vir doctissimus vocem *Deum* tanquam additiciam inducendam censuerit. Sueton. Calig. *Aquilas & signa Romana Cæsarumque imagines adoravit*: cap. 14. Neque solis in imaginibus is honos mortuis habitus. Nam apud Macedones & Tabernaculum Alexandri castris semper erectum, etiam post mortem: Plutarcho, & Diodoro auctoribus. Imaginum ille úsus, cùm ob alias, tùm etiam ea de caussa, ut opinor, inventus: ut milites in expeditionibus eas intuentes, tam defuncto-

Etiam imagines defunctorum in signis.

Imagines illas defunctorum, simulacra Deum videtur appellasse Tacitus.

Taciti lectio confirmata.

Alexandri tabernaculum in castris etiam post mortem erectum.

functorum, quàm vivorum memores: studio imitationis in hostem audaciùs irent, & ob venerationem, militarem disciplinam diligentiùs servarent. Non absimilis ritus apud antiquos in gymnasiis, ubi non modò simulacra Deorum, sed & philosophorum imagines proposuêre. De priori testis Apulejus in lib. de Dogmate Platonis, ubi de ara, Cupidini in Academia consecrata. Testis quoque Lactantius libro 1. cap. 20. De altero multa Sidonius Apollinaris ad Faustum scripserat quæ ab eo post mutuatus Petrus Crinitus lib. 1. De honesta disciplina, cap. 11. eoque pertinet inscriptio vetus, quæ Romæ in Aventino ad D. Alexii:

Imagines, quare videantur gestatæ. Imagines Deorum in gymnasiis. Ibidem & Philosophorum.

TI. CLAVIVS. SECVNDVS. COACTOR. CVM. TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO. F VIATORIBV. III. VIR. ET IIII. VIR. SCHOLAM. CVM. IMAGINIBVS ORNAMENTISQ. OMNIBVS. SVA. IMPENSA. FECIT

Athenæus lib. 5. in descriptione navis quadraginta ordinum varia animalia expressa agnoscit, etiam duodecim cubitorum. Id an ad hostium terrorum, judicent alii. Inter nummos M. Antonii, esse scio ubi in navis prora Antonii caput expressum est.

Imagines imperatorum in navibus.

Nummus M Antonii.

Neque solùm in castris, & bello, honorem illum viris magnis, bonisque ducibus Romani deferebant. Romæ enim vivorum quoque Imperatorum imagines erectæ, cultæ: Suetonius Caligula. Etiam in provinciis imagines & titulos honoris caussa, tribuni militum vivi, & alii meruêre; Suetonius Tito. Etiam in Pompis publicis ducum defunctorum imagines

Imagines bonis ducibus etiam in urbe erectæ. Etiam tribuni imagines & titulos in provinciis meruerunt. Imagines ducum in pompa publica circumvectæ.

gines Romæ circumvectæ: testes mihi Appianus De bello Hispan. de Scipionis sola imagine ex Capitolio tracta; cùm aliorum ex foro traherentur: & Valerius Maximus lib. 6. cap. 15. Fuit & alibi magna antiquorum superstitio circa majorum imagines. Nam in atriis domorum cereæ imagines singulis dispone-bantur armariis. Has ita colebant, ac si illi, quorum vultus exprimebant, vixissent. Diebus festis & in lætitia, sertis floribusque ornare, præsertim die natali, solebant. In luctu, tanquam conscios, deformabant. In exsequiali pompa extra ædes proferebant, & longa serie, velut familiæ decora repræsentabant. Docet Tacitus 4. Annalium, Juvenalis satyra 6. & 8. & observavit Alexander Neapol. libro 5. cap. 24. & lib. 3. caput 7. Præterea, ut imagines illæ atrienses, item signa legionum in lætitia, obviam itionibus ornabantur. Claudianus:

Imagines in atriis domorum. Eædem quomodo cultæ.

In funere datæ hæ imagines.

Signa militaria quando ornata.

Lætaturq; tamen, Mavortia signa rubescunt
Floribus, & subitis armantur frondibus hastæ.

De quo ritu præclarè amicus noster Justus Lipsius apud Tacitum. Etiam uncta signa in lætitia legimus apud Plinium lib. 13. Naturalis historiæ cap. 4. Eodem modo & simulacra quondam præter coronarum ornatum, & unguentis uncta, primus observo ex Minutio Felice: *Non boni viri est*, inquit, *Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die, in lapides eum sinas impingere, effigiatos sanè, & unctos, & coronatos.* Sed ad formam signorum transeamus. Aquilæ quales fuerint, manifestum ex nummis, quos huic commentario plures inservi. Signa reliqua non aliud olim, quàm oblongæ hastæ, quibus in summo breve transversum appositum lignum tantùm non ad formam crucis. In medio titulus COH. VI. COH. VII. &c. pro numero. Quod apud Tacitum docet J. Lipsius. Cæterùm quòd pilæ signum ad solas Imperato-

Simulacra etiam uncta.

Signa cohortium qualia.

peratо-

peratorum imagines quidam trahere velint, quæ tanquam clypei, & velut insuggesto altera super alteram ponuntur, nondum mihi persuadere potuerunt. Isidorus lib. 18. cap. 3. *Pilam*, inquit, *in signa constituisse fertur Augustus propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut magis figuram orbis ostenderet.* Imperatorum imagines signa diversa fuisse, ab aquilis, & reliquis signis, dubium esse cuiquam non potest, Vegetius hoc lib. c. 7. *Aquiliferi, qui aquilam portant: Imaginarii, vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt.* Tum & illud nemini ignotum, pilas illas, circulos, sive clypeos, in omnibus ferè signis conspici. Quod sciunt qui veterum monumenta, & nummos tractant. Videbis infrà in nummis Galbæ. Ex quibus ostendo ritum & morem veterum, qui fuit in alloquendo exercitu. Et ibi pilas illas conspicies supra se mutuo positas: etiam in iis hastis in quarum summitate insidet aquila. Hoc ampliùs: similes clypei seu globuli reperiuntur in nummis. C. Valerii Flacci cos. anno Urbis DCLX. In nummis C. Flavii Fimbriæ cos. anno DCXLIX. In nummis M. Cornelii Cethegi cos. anno DXCIII. Neque tamen libera rep. in iis signis cujusquam imagines poni potuerunt. Vides quàm obscura hæc res sit.

Pila inter signa militaria

Imagines diversa signa ab aquilis.

Pilæ seu globi sive circuli in signis, etiam libera rep.

Habet pedites mille centum quinque.]
Si numerus hic rectè se habet, ut eum tuentur omnes libri, erant in millenaria cohorte gregarii pedites mille, quinque item Ordinarii, à quibus illi regebantur: teste Vegetio hoc libro cap. 8. Sed quid illis centum qui superant faciamus? eos dico esse decanos, & capita contuberniorum. tot enim arithmetica demonstrabit, si secundum disciplinam militarem, atque ipsum Vegetium hoc libro, cap. 13. & cap. 25, singulis contuberniis, id est, decem militibus singulos præfeceris decanos. Eo posito recta etiam erit numeratio totius legionis, quam Vegetius fuisse indicat peditum sex millium centum, equitum septingentorum viginti sex. Tantum enim videbis hominum si cohortis primæ pediti-

Millenariæ cohortis explicatio.

in ea centũ deceni. Decanus ũdecimus erat, & caput contubernii.

Legio, pedites habet sex millia cẽtum; equites DCCXXVI.

Cohors prima seu millenaria habebat equites CXXXII. Reliquarum cohortium explicatio. In quibus singulis quinque centuriones, & Decani L. Decani in singulis centuriis decem. Turma erat equitum XXXII. Primæ cohortis equites explicati. Duo, pro duos. Dissensio librorum in numero millenariæ cohortis. Et legionis. Quingentaria cohors, unde dicta.

ditibus 1105. addideris novies 555. Et primæ Cohortis equitibus, qui sunt 132, addideris novies 66. Cæterùm ut primæ cohortis pedites interpretati sumus, itidem de aliis faciendum est cohortibus: in quibus singulis pedites sunt 555. In his prior ille numerus, quinque centurias indicat; secundus quinquaginta decanos, qui in singulis centuriis decem esse debent, tertius verò numerus, ipsos quinque centuriones. Sed nunc ad turmas: in quibus singulis equites 32, numerantur. Tales in prima cohorte quatuor, efficiunt simul equites 128. Sed qui desideratur hic numerus, ut computus cum Vegetio conveniat; eos dico esse quatuor decuriones: qui singuli singulis turmis præpositi, secundum Vegetium hoc lib. cap. 14. In reliquis cohortibus equites 66. qui numerus complectitur duas turmas cum duobus decurionibus.

Equites loricatos centum triginta duos.] Membranæ H. *duo.* & ita veteres, quarto casu, *duo*, declinasse alibi doceo. Abeunt nescio quò S. N. & duo Susii, in quibus legitur *triginta sex*: augent enim hanc milliariam cohortem, quatuor equitibus. Itidem faciunt in numero legionis infrà, hoc eodem capite; ubi duo Susii C. S. N. & ipse H. (consentiente etiam utrobique Accursio nostro in l. 2. ff. de his qui notantur infamia,) equites recensent *septingentos triginta*, cùm in aliis ponantur solùm *septingenti viginti sex*: ut jam antè inita ratione declaravimus. Sed de hac pugna pòst agemus.

Hæc caput est legionis.] In H. & altero Susii, *Hæc prima est apud legiones.*

Et appellatur cohors quingentaria.] Exemplar M. *Quinquagenariam* cohortem vocat. H. *quinquagintariam.* Sed operarum illa menda sunt: Nam ut prima cohors millenaria vocata fuit; à numero gregariorum militum; itidem hæc, & sequentes omnes, à quingentis gregariis, quingen-

gentariæ rectè appellatæ. Spartianus in Hadriano cohortis quinquagenariæ meminit. Ea autem quingentaria vocanda est; aut ego, quæ nam illa sit, planè ignoro.

Spartiani locus suspectus mihi.

AD CAPUT VII.

PRincipalium militum, & (ut proprio utar vocabulo) principum nomina.] Legendum, *principiorum nomina*; jubentibus omnibus libris. Et errant, qui principia in ordinibus tantùm fuisse existimant. Nam *principia*, milites ipsi dicebantur, & quidem castrensi vocabulo; etsi etiam principes vocati. Sed iis moribus hodie vivitur, non credunt, nisi testes demus. Frontinus, qui ad manus est, lib. 2. Strateg. cap. De insidiis, numero 30. *quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.* Ammianus lib. 15. *Et sensim cum principiorum verticibus secretius collocutus, iisdem magnitudine promissæ mercedis adnisis, cultu purpureo draconum, & vexillorum insignibus ad tempus abstracto, ad culmen imperiale surrexit.* Idem lib. 22. *Præsentibus Jovianorum Herculianorumque principiis & tribunis.* Idem lib. 25. *Collecti*, inquit, *duces exercitus, advocatisque legionum principiis*, Itidem *& numerorum principia*, idem Ammianus vocavit lib. 28. extremo. Hæc cui non facient satis, is adeat l. 1. C. de veteranis; & l. jubemus, C de erogatione militaris annonæ. Ibi enim confirmatam hanc meam opinionem videbit satis superque. Nec dubito, quin statim pedibus in meam sententiam iturus sit.

Principia ipsi principes vocati, more castrensi.

Explicata l. 1. C. de veteranis & l. jubemus, C. de erogat. milita. annonæ.

Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur.] Scrinia Imperatorum diversa fuerunt: Inter ea scrinium sacrarum epistolarum. Ibi hæc epistola scripta, tradita; & ibidem conservatum fuit ejusdem exemplum, ut infra docebo.

Scrinia Principum diversa fuerunt.

Quos

Tribuni à tribu.

Quos ex tribu primus Romulus legit.]

Tribunos à Tribu vocatos certum est, tres autem ex numero tribuum à Romulo primùm lectos, testantur Livius, Auctor de viris illustribus, Plutarch. in Romulo. Posteà, exactis regibus, & libera Republ. dum, magna contentio fuit de plebeis ad consulatum admittendis; eò dilapsi sunt, ut tribuni militum consulari potestate, partim ex patribus, partim ex plebe crearentur. & creati indictis comitiis tres, anno Urbis conditæ CCCX. teste Livio lib. 4. & Dionysio Halicar. lib. 2. Inde etiam ab interrege L. Valerio Potito, & sequentibus comitiis, sæpe sex creati, eadem potestate: Livius lib. 5. Etiam decem numero creati fuerunt, & ampliùs. Pomponius ICtus in l. 2. ff. de origine juris, *Hique constituti sunt vario numero; interdum etiam viginti fuerunt; interdum plures, nonnunquam pauciores.* Locus ille maximis in Gallia viris, G. Budæo, & Lud. Ruffardo, suspectus, quòd non meminerint viginti lectos esse: ideoque legunt, *interdum etiam seni fuerunt.* Viginti lectos fuisse, ex ipso Livio docebo: at plures lectos, non memini. Livius lib. 3. *Ibi*, inquit, *conjuncti alteri exercitui, viginti tribunus militum negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium Sextum Manlium creant.* Factum autem id cùm à patribus plebs secessisset, decem tribunis in Urbe, decem itidem in castris electis; ut ab eodem Livio docemur. Deinde placuit, non comitiis, sed suffragiis ad legiones Tribunos militum fieri, Q. Servilio Ahala, L. Genutio secundùm coss. anno Urbis CCCXCI. ut auctor est Livius lib. 7. A consulibus, dictatoribus lectos, *Rufulos*, mox *Rutulos* appellarunt, à Rutilio Rufo cos. Qui de imperio illorum primus tulerat. Testes Asconius Pædianus, & Festus. Qui populi suffragio, & Tribuni plebis rogatione fiebant, dicti Comitiati. Qui militum suffragio in castris fiebant, dicti Suffecti. Tandem ad Imperatores, cum tota re Romana, hæc potestas quoque devoluta, ii tri-

Tribuni militum consulari potestate. Partim ex plebe, partim ex patribus. Tres numero. Sex numero.

Defensa partim lectio in l. ff. de orig. turis.

Tribuni consulari potestate viginti.

Tribuni militum comitiis fieri desierunt. Lecti suffragiis ad legiones, Rufuli alii. Alii Comitiati. Alii suffecti.

ii tribunos delegerunt homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnæ & expertæ virtutis. Quorum munus quale fuerit, disce ex Vegetio hoc lib. cap. 12. Hadrianus Cæsar post Octavium primus disciplinæ militaris restaurator, non alios, quàm provectæ ætatis viros, prudentiæ summæ, doctos ætate, & usu, ad tribunatum evexit. Neminem ad eum gradum provexit, nisi plena barba, aut ejus ætatis, quæ prudentiâ & annis tribunatus robor impleret; quemque non honor militum, sed justitia commendaret: testante in ejus vita Spartiano. Fuit autem prisci moris, ut cùm Princeps ad tribunatum quempiam eveheret, gladium ei in manum daret, insigne imperii, dicens: *En accipe gladium. Quòd si hic quidem Principe dignus est, utere pro me.* Notavit hoc Crinitus lib. 5. c. 6. Eadem usus formula Trajanus, cùm Suram prætorianis cohortibus præfecit: *Accipe*, inquit, *gladium, quem pro me, si benè atque ratione imperavero, distringes: sin minùs, eo ad interitum meum utêre*: Dio in Trajano. Sudæ verba adjicio, quòd ipsa Græca nescio quo pacto, cultius, atque gravius rem ipsam exprimere videantur. Sunt autem hæc: Δέξαι τὸ ξίφος τοῦτο, καὶ εἰ μὲν καλῶς ὑπάρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ· εἰ δὲ μὴ, κατ' ἐμοῦ χρῆσαι. Hunc morem, ut & alios multos veteres, subobscurè attingit Martialis lib. 14. epigram. 32.

Tribuni creati à Principibus.
Et quales.
Hadrianus Cæsar militaris rei restaurator.
Quales ipse Tribunos legerit.
Tribunorum creandorum ritus.
Gladius tribunorũ insigne.

Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,
Arma tribunitium cingere digna latus.

Longior interdum sum, quàm volo. Sed quia hæc provincia suscepta est, satisfaciendum iis est, quibus hoc meo labore gratum facere volui: id est humaniorum litterarum. Et ipsius etiam antiquitatis studiosis. Quare facere non possum quin subjiciam & alterum insigne Tribunorum, de annulis, quibus ab aliis distincti erant caligatis, ad imitationem ferè consuetudinis urbanæ. Ut enim cives Romani annulos aureos gestare non poterant, nisi qui senatorii ordinis essent, & equestris,

Tribunorum alterum insigne.
Senatorii ordinis annulos aureos gestabant: Item equestres.
Hi annulis à plebe distincti.

Senatores ab equitibus tunica discrevit. Tribuni militum annulis aureis usi: Ferreis ceteri milites. Severus disciplinã majorum corrupit: Annulos passim aureos permisit. Annulos pro expeditionum numero Carthaginenses adservarunt. Centurionis insignis vitis.

auctore Dione in Augusto; & quemadmodum annuli equestrem ordinem, à plebe; & rursum tunica senatum ab annulis distinguebat, teste Plinio lib. 33. cap. 1. Eodem modo etiam belli, Tribunos militares annuli aurei, à cetero militum vulgo secernebant; cùm hi ferreis tantùm, illi solis aureis uterentur: ut me docuit Appianus de bello Punico. At posteà Imperator Severus militarem disciplinam omnem, ducumque reverentiam subvertens, primus frumenti summam militibus adauxit, annulisque aureis uti passim permisit. Auctorem habeo Herodianum lib. 3. De Carthaginiensibus quoque illud memoriæ proditum est, pro expeditionum numero, in quo meruissent, annulorum ornatum retinuisse: Aristoteles in Polit. Crinitus libro 4. De honesta disciplina, cap. 12. Sed & ea insignia quibus Centurio decorabatur, huc pertinere arbitratus sum. Is vitem accipiebat, eaque milites, puta ob leviora delicta, puniebat. Qua de re alibi nobis sermo erit. Interim ne hoc adfirmasse tantùm videamur, confirmandum auctoritate veterum scriptorum. Lucanus libro sexto, de Scæva Centurione:

Scæva viro nomen, castrorum in plebe merebat,
Ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine multo
Promotus, Latiam longo gerit ordine vitem.

Item Silius Italicus de Ennio poëta:

Ennius antiqua Messapi ab origine Regis,
Miscebat primas acies, Latiaque superbus
Vitis adornabat dextram decus.-----

Ordinarii dicuntur, qui in prælio primos ordines ducunt.] Certandum denuo cum illa veteri hydra variorum capitum, quod velim liceret rariùs facere. In C. & P. *qui prælio præsunt, & primos*, &c. M. *qui primi sunt, & quia ord. du.* S. *quia primi sunt, ordines dicunt.* N *qui in prælio, quia primi sunt, ordines ducunt.* Nec video quid

quid ex iis melius edita lectione erui possit; cùm in prima, id est millenaria cohorte, quinque ordinarii ponantur, hoc lib. caput. 8. & caput. 15. omnes in prima acie pugnantes principes, Ordinarios appellat. Subdubitare cœpi, an sub illo, *ordines dicunt*, aliquid lateat. Quasi ipsos ordinarios milites, ordines vocârit; ut paulò antè principales, principia. Qua phrasi, illa in Codice Justinianæo, *apparitio*, *procuratio*, *officia*, &c. pro *apparitore*, *procuratore*, *officialibus*, seu *ministris*, &c.

Procuratio, apparitio, pro procuratore, apparitore.

Flaviales item tanquam secundi Augustales à D. Vespasiano sunt legionibus additi.] Amissa libertate reip, quemadmodum ab Imperatoribus Rom. penes quos jus, arbitriumque rerum omnium fuit, multa immutata in re forensi, Sueton. Octavio: Idem factum ab iisdem & in re castrensi: novæ militares leges, nova in castris instituta, nova arma, nova etiam militum nomina interim introducta. De Augustanis, quos Neronem; de Dacisianis, quos divum Claudium milites legisse ferunt; de Ostensionalibus, scribit Alexander Neapol. lib. 6. cap. 22. De Jovianis & Herculianis suprà à me dictum est; item de Primanis, secundanis, decimanis, vigesimanis, &c.

Principes Romani in re forensi multa immutârunt: Item in disciplina castrorū. Augustani milites.

Imaginarii, vel imaginiferi, qui imperatoris imagines ferunt.] Codex H. comma illud, *vel imaginiferi*, non recipit: alii mss. & excusi loco *ferunt*, legunt *portant*. Et sic aquiliferi, & signiferi dicuntur portare, hoc eodem capite.

Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii solent universa curare.] *Procurare*, scribunt alter Susii, & H. sed hic totum illud, *antecedentibus ægritudine præpeditis*, respuit. iterum ille Susii, & H. *hi tanquam adoptati, cum eorum vicario solent uni. Procurare,*

Vicarios an Tribuni habuerint.

rare. Eam lectionem ut minùs ausim recipere, facit, quòd optiones tribunis, centurionibus decurionibusque fuisse videam; vicarios autem eosdem habuisse nondum didicerim. De optionibus decurionum disertè Varro lib. 4. De lingua Latina, *Decuriones dicti, qui ab eo in singulis numeris sunt etiam nunc terni, quos hi primò administros ipsi sibi adoptabant, Optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt.* De Optionibus ita Nonius Marcellus: *Optiones in cohortibus, qui sunt honesti gradus, ut optatos, quod est electos, & adoptatos, quod adscitos.* Varro lib. 3. De vita pop. Rom. *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes subibant, ut semper plenæ essent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & in cohortibus centurionum appellati.* Declarat quoque inscriptio vetus:

Decuriones qui.

Tribunis non semper datum fuit optiones facere.

Optiones supplendis legionibus.

C. LUCILIUS. C. F. VEL. VINDEX
MIL. COH. VI. PRÆT. VIX. ANN. XXX.
MILITAVIT. ANN. XII. PRINCIPALIS.
BENEFICIARIUS. TRIBUNI
DEINDE. OPTIO. IN. CENTURIA

Optio dicebatur antea Accensus.

Optio, teste Festo, anteà dicebatur Accensus, qui dabatur centurioni adjutor à tribuno. Si Catoni credimus, & ducurionatus, & optionatus quondam fuerant bonis tantùm, ac strenuis parata. Quod ille scriptum reliquit, in ea, quam apud equites habuit. Inclinante verò imperio alia hujus verbi notio fuit. Junius in suo Nomenclatore ex Suetonio Optionem interpretatur, qui excubiarum negotium obiret per oculatos inspectores, ipse excubiis præfectus. Certè apud multos, & idoneos scriptores optio, pro eo est, qui alteri vicariam operam præstat, neque id solùm in castris. Sic Speculator optionem habet apud Ulpianum, ff. de bonis damnatorum. Et optio fabricæ est l. ult. ff. de jure immu. quem tamen custodem fabricæ ibidem interpretatus Turnebus.

Optionis alia significatio.

Signiferi, qui signa portant, quos nunc Draconarios vocant.] Cur ipsis signiferis id

nomen Vegetii ævo, docet hoc libro cap. decimotertio: *Dracones etiam per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prœlium.*

Draconis signum in singulis cohortibus.

Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant.] Nuntiabantur tesseræ scriptoris nostri ætate, & antea. Signa vocalia alibi appellavit, quòd voce humana pronuntiarentur, vel in vigiliis, vel in prœlio, lib. 3. cap. 5. Astante republica alius modus dandæ tesseræ fuit: taleola enim illi usi, seu tabella lata inscripta: πλατεῖον Polybius appellavit, & ξυλήφιον, ut notat Turnebus lib 19 Adverſ. cap. 26 Glossarium vetus, Tesserarii χαμματεῖς. Istiusmodi quoque tesseræ oleariæ, cœnariæ, ærariæ, frumentariæ illæ, de quibus passim in historiis. Quibus oleum, cœna, æs, frumentum Romæ præberetur. Expressas videre est in nummis duobus congiar., quos eruditissimus, & omnis antiquitatis investigator diligentissimus Jo. Sambucus Pannonius edidit. Tesseras autem frumentarias ex ligno & plumbo fuisse, docuit I. Lipsius in suis Electis. Addo ego etiam ex ære fuisse: testis Constitutio Valentiniani, & Valentis l. 5. Cod. Theodo. de annonis civicis. Redeo ad tesserarios. Probat etiam Jacobus Cujacius lib. 7. Observationum, caput 33. Idque ex Plutarchi Galba Tesserarii, & optionis nomine significari eos, qui nuntiorum & ὀπτήρων, id est speculatorum ministerio funguntur: ex quo loco appâret non mutatione litterarum dici Spiculatores, quasi ab spiculis potiùs ea appellatio sit; sed quòd ii sunt in speculis. Posterior ætas Sculcatores nuncupavit, quasi auscultatores. Hinc nocturnarum excubiarum tesseras, ex eo ordine, qui tractant, Tesserarii dicti sunt. Hactenus Cujacius. Vide, si vacat, & Turnebum lib. 4 Adverſ. cap. 7. & I. Lipsium in primum Histor. Taciti. Fuerant nihilo minùs etiam alibi usurpatæ in re militari tesseræ, ac tesserarii. Nam & profectionis tesseræ datæ; Veget. hoc lib. cap. 9 Data etiam tessera ituris in prœlium, Veget. lib. 3. cap. 5

Tesserarii

Tessera, vocale signum.

Tessera per taleolam data.

Tesseræ frumentariæ:

Illa ex ligno, & plumbo: Etiam ex ære.

Speculatores cur sic vocati

Tesserarii

Tessera profectionis

Tessera prœlii.

Tesseræ Pharsalicæ pugnæ. cap. 5. Appianus Bellorum civilium lib. 2. in pugna Pharsalica, Pompejanis *invictum Herculem*: Cæsarianis *Venerem victricem*, pro tessera fuisse, scribit. Idemque memorat Ammianus lib. 2. Tessera prandii. Rerum Ammianus: *Tessera*, inquit, *solemni armatos omnes celeri edixere procursu*. lib. 14. & lib. 31. Data itidem militibus pransuris. Livius: *Consul* Tessera evocationis. *extemplò tesseram dari jubet, ut prandeat miles*: lib. 9. Tesserâ quoque ex hibernis milites evocati: Ammianus, *Nondum adulto vere, missa per militares numeros expeditionali tessera, cunctos transire jussit* Tessera vigiliarum à præfecto legionis data: *Euphratem*: lib. 23. Nunc eò veniendum est, ut discamus à quo tessera illa vigiliarum dari solita, & per quem peti, & distribui seu nuntiari. Vegetius à præfecto legionis petendam dicit, lib. 2. cap. 9. *Vigiliarum*, inquit, *sive profectionis tessera ab eodem petebatur*: Polybius verò à Tribuno datam vigiliarum tesseram auctor est. Hæc ita observata, si in exercitu non erant, qui majo- Data ab Imperatoribus, & ducibus. rem potestatem haberent: si enim Imperatores & duces exercitus præsentes erant, ipsi tesseram dabant. Vegetius ipse indicat lib. 3. cap. 5. *Pro signo dicitur: ut puta, victoria, palma, virtus, Deus nobiscum, triumphus Imperatoris: & alia, quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem.* Idemque pro me testatur Plutar- Tesseram Tribuni distribuebant. chus in Sertorio Ab hoc ipsi Tribuni petere debebant, & inde ipsi militibus distribuebant, ut videre est apud Appianum lib. 5. Bellorum civilium: *Tum Lucius*, inquit, *Tribunos misit, ut tesseram à Cæsare acciperent. Illi attulerunt et matriculam, sicut ho-* Tesseram quis primus in bello dederit. *dieque mos est, cùm Tribunus petit tesseram, Regi offerre præsentem numerum in libello Diario.* Reliquum etiamnunc & illud est docere, quis primùm distribuendæ tesseræ inventor fuerit. Indicat Plinius: *Ordinem exercitus, signi dationem, tesseras, vigilias in-* Vigilias quis primus invenerit. *venit Palamedes bello Trojano*: lib. 7. Naturalis historiæ cap. 56.

Campigeni, hoc est antesignani ideo sic nominati, quia eorum opera, atque

virtute

virtute exercitii genus crescit in campo.] M *Campigeni, hoc est antesignarii, ideò sic vocati.* Illos antesignanos H. appellat, *antesigna.* Neque minùs dissentiunt veteres libri in sequentibus. In M. legitur, *quia eorum op. atque virtute gens crescit in campo.* H. *exercitii ingens vis crevit campo*: etsi olim in eodem scriptum fuerit, *exercitus genus crescit*, &c. In codice trium coronarum, & mſ. N. *exercitui ingens vis crescit in campo.* In altero Susianorum, *quia eorum ope, atque virtute vigens vis crescit in campo.* Campigeni.

Metatores qui præcedentes locum eligunt castris.] Mensores porrò Vegetius postea vocatos dicit, qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant. Atqui Metatores istos alii antecessores vocabant. Mauritius in lib. De militia Romana: *Antecessores* inquit, *qui ante agmen eunt, & loca castris metandis idonea deligunt, & vias, quà duci exercitus commodè possit, vident. Mensores, qui loca castris metandis metiuntur.* Quæ fragmenta Mauritii, cum aliquot aliis, apud Turnebum reperias libro vigesimo quarto Adversariarum cap. 16. Metatores. Mensores. Antecessores: Eorum munus.

Beneficiarii ab eo appellati.] Dictos censet Vegetius ab eo, quòd beneficio tribunorum promoverentur. Militum beneficiariorum meminit Cæsar tertio Bellorum civilium. Atqui Suetonius Tiberio: *Venit*, inquit, *etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones à commeatu castra repetentes.* De iisdem inscriptio in lapide Romano: Beneficiarii tribuni beneficio promoti.

D.	M.
CORNELIO	MARCIANO
MILIT.	COHORT
XII. VRB.	BENEF
TRIBUN.	QUI
VIXIT	ANNO.
	XXV.

Aliter Festus libro secundo De significatione verborum: *Beneficiarii milites dicebantur, qui vacabant mune-*

Beneficiarii vacantes. *muneris beneficio. è contra munifices vocabantur, qui non vocabant, sed munus reip. faciebant.*

Librarii. Librarii ab eo, quod in libros referant rationes.] De his accipienda illa inscriptio vetus Tarraconensis nunquam ante hac evulgata:

C. TADIO. C. F. IANUARIO. PISAURENSI.
VIXIT. ANN. XXXIV. C. TADIUS
LUCANUS. LEG. VII. G. F. LIBR.
OPTIME. DE. SE. MERITO

Libratores. Interpretor *Legiones septimæ Geminæ Felicis librarius.* De libratoribus paulò pôst agemus & de illis, mea opinione, hæc inscriptio accipienda non est.

Tuba directa. Buccinatores, qui tuba, vel ære curvo.] Tubam directam ipse Vegetius infrà describit lib. 3. cap. 5. Ovid 3. Met.

Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galea, non ensis erat. ......

Cornua in se reflexa. Cornicines cum cornibus in se reflexis, exprimendos curavit in sua castrametatione D. Guilielmus de Choul. Tubas directas videas passim in nummis veteribus, præsertim in quibus tropæa sunt.

Committere prœlium. Vel buccina committere prœlium solent.] Verbum *committendi* hîc amo. Nam de exercitibus, & aciebus, quæ inter se componuntur, id est, in certamen, & pugnam exponuntur, dictum est. Neque aliud quàm poëtæ istud:

Committere legiones: *Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.*

Sic *prælium committere*, *legiones committere*, Cicero dicebat: Sic *aciem committere* Florus lib. 1. cap. 5. & lib. 2. cap. 6. Itidem *bellum committere*, *profligare*, *conficere*, apud eundem lib. 2. cap 15. Eâdem phrasi Suetonius dicebat, *Naumachiam committere* in Claudio. Sic athletæ gladiatores, etiam poëtæ ipsi, & oratores committi tralatè dicuntur. Inde etiam *commissiones* declinatæ apud Plinium in epistolis, Macrobium, Suetonium Aug. & alibi. Pro eodem etiam *componere* Latini dixerunt. Ausonius in monosyllabis:

Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Threx.

Etiam

Etiam *comparandi* verbum eadem significatione usurpatum. Suetonius Calig. *E spectaculis detractum repentè Threci, mox Hoplomacho comparavit.*

Comparandi verbum eadem significatione.

Armaturæ duplares, qui binas consequuntur annonas.] Armaturæ *duplares* vel *duplices* Vegetio; *duplicarii* Livio lib. 2. & Varroni, & in lapidibus *duplarii* dicuntur. His ob virtutem duplicia cibaria dabantur: διμοιρῖται Arriano & veteri Grammatico: διδραχμοπλῖται, Polluci vocati, quòd duos denarios mererent, cùm unus esset stipendium militi diurnum. Cæsar 3. belli civilis: *Quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de rep. donavit milibus ducentis æris, atque ab octavis ordinibus ad primipilum se transducere pronuntiavit; cohortemque postea duplici stipendio, frumento, veste, diariis, militaribus donis amplissimè donavit.* Quem locum, ne quis miretur, ita lego cum doctissimo Petro Victorio. Turnebus tamen, & alii aliter eundem laudant.

Duplares & duplicarii: Duplarii.

Ad podismum dimetiuntur loca.] In uno msf. *demetiuntur*, aliis *metiuntur*. Podismum dimensionem pedibus factam interpretatur Guil. Budæus, ad l. ultimam, ff. de jure immunitatis.

Quid podismus.

Vel hospitia in civitatibus præstant.] Solent mensores in adsignandis hospitiis, manu sua domus deputatas militibus singulis enotare, & postibus hospitaturi nomen adscribere. Quod si quis delevisset, falsi reus habebatur, ex constitutione Imperatoria, l. prima. C. de metatis lib. 12. Ubi autem jam ingrederetur miles, domo in tres partes divisa, primam eligendi facultatem dominus habebat, secundam miles, seu hospes, tertia iterùm ipsi domino relicta. Quod quatenus observatum fuerit, patet ex constitutione Arcadii. & Honorii, l. 2. C. de metatis & novella 129. De transitu militum. Concedebatur tamen sola hospitalitas sub hac conditione, ut nihil ab hospite, quod vel hominum, vel animalium pastui necessarium foret, postularetur, l. 5. C. dicto titulo. Immò neque culcitas, non lignum, non oleum extorquere poterant; l. unica

Quomodo mensores hospitia adsignabant. Falsi reus, qui nomen militis postibus inscriptum delebat. Miles tertiam domus partem habebat. Miles ab hospite nihil poscerat petere.

Non oleum, culcitas aut lignum.

nica, C. de salgamo hospitibus non præbendo. Imò nec lignum provinciali, nec operam ullam à milite extorqueri Imperator Pescennius Niger passus est, teste Spartiano. Excogitârant milites cœnatica tempore Valentiniani Imperatoris, nomen novum. Quotanquam pro cœna provinciales expilabant. Sed ea præberi vetuit Constitutio Imperatorum Valentiniani, & Valentis ad Victorem Magistrum militum: *Cœnaticorum*, inquit, *nomine milites, & super his stantes, nihil penitus à provincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quòd oportet eos commoda sua (quæ in annonarum perceptione adipiscuntur) accipientes, extrinsecus detrimentis provinciales non afficere.* Ceterùm dum iter faceret exercitus, curare debebant singularum provinciarum præsides, per quas transitus fiebat, in parato haberent unde expensæ fierent, alendo exercitui necessariæ. Ut ea ratione, quaquà proficisceretur, sine querimoniâ aleretur exercitus. In quo illa, tamen servata ratio est, ut ex eo, quod provinciarum præsides coacervatum haberent, species, singulis singulorum ordinum optionibus, id est, annonæ militaris erogatoribus traderent. Illi porrò in præfectos legionem, & milites erogarent. De his autem, quæ ita expendebantur, debebant Optiones solita recanta collatoribus facere, quò postea rerum traditarum pretia, in collationem fisco inferendam reputarentur. Neque enim vel subito militum adventu, ac minùs paratis præsidibus gravari possessores poterant; cùm & eo casu, quod militibus impendebant, in contributionem publico proximè inferendam reputaretur. In tantum, ut si quis multo milite præ ceteris fuisset gravatus, ex universo publicorum ejus provinciæ tributorum corpore, illi satisfiebat; ut docemur Novella Justiniani, de transitu militum 129. Immò & damna ab exercitu transeunte data, pecunia, & largitate Principis sarcita observavi, apud Cassiodorum lib. 2. Variarum cap. 8. Eadem de caussa etiam Tributum

Cœnatica quoque sublata. Milites suo stipendio contenti esse debent. Qui modus fuerit alendi exercitû proficiscẽtem per provincias.

Alii iterũ optiones.

Quicquid exercitui transeunti impendebatur, reputatũ in collationes publicas. Si provincialis præ ceteris gravatus fuerat, id illi resp. satisfaciebat: Damnum illud etiam Principes sarciverunt. Eâdem de causa remissum tributum.

butum remissum lib. 12. Variarum cap. 5. Atqui innocuos & modestos militum transitus esse debere, ostendit Rex Gothorum Theodericus, *qui ideo se exercituales fassus est gratanter subire expensas, ut ab armatis custodiretur intacta civilitas*, apud Cassiod. lib. 5. Variarum cap. 26. Sed aliis (proh dolor!) moribus hodie vivitur. Nam cùm sumptus grandes sint, major graviorque militum petulantia, malitia; transitum, qui possunt, pecunia redimunt. Quem morem etiam apud Romanos duces fuisse testis mihi Tacitus lib. 1. Historiarum: *Lento deinde agmine per fines Alobrogum, & Vocontiorum ductus, exercitus. Ipsa itinerum spatia, & stationum mutationes venditante duce fœdis pactionibus, adversus possessores agrorum, & magistratus civitatum.* Constitutum tamen à Justiniano, ut quodcunque à civitatibus aut prædiis, eo nomine per concussionem acceptum fuerit, restituatur in duplum; dicta Novella. Sed ad hospitia tempus est redire. Supervenientibus militibus, quibus hospitia in civitate præberi oportebat: omnes quos id munus contingebat, suscipere cogebātur: attamen per vices, ne alius magis alio prægravaretur. Testis luculentissimus, Ictus noster Ulpianus l. & qui originem, § eos milites, ff. de muneribus & honoribus. At dixerit aliquis, An erant, quos id munus non contingeret? Erant, inquam, & sunt etiamnum hodie, qui demonstrare pluribus legibus possint, se ab hoc onere immunes esse, sed demonstrare tantùm, postquam leges bello siluêre coactæ. Arcadius libro singulari De muneribus civilibus: *Magistris qui civilium munerum vocationem habent; item grammaticis, & oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospitem reciperent, à principibus fuisse immunitatem concessam, & D. Vespasianus, & D. Hadrianus rescripserunt*; l. munerum, ff. de muneribus, & honoribus; & l. medicos; & l. Grāmaticos, C. de professoribus; & l. habēte, Cod. Theodosiano De medicis. Ceterùm ii magistri, qui pueros primas literas docent, sive in civitatibus, sive in vicis (quos Lampridius in Severo, litteratores vocat, & doctissimus Ictus Franciscus Duarenus

Transitus militum pecunia hodie redimitur. Idem quoque apud Rom. factitatum.

Quicquid inde pecuniæ accipitur, restituendum in duplum.

In magnis civitatibus hospitia militibus tributa vicissim.

Ab hospitio militibus præstando quidam immunes.

Magistri, qui primas litteras docent: Litteratores vocati.

primo

primo Disputationum, cap. 5.) hi, inquam, immunitatem illam non habent, l. 16. §. ult. ff de vacat. et excusatione munerum. Medicis immunitatis privilegium primus contulit Augustus, liberatus gravi periculosoque morbo, ab Antonio Musa. Testis Dio. Non prætereundum interim, quod de Sertorio memoriæ proditur: eum, cùm in Hispaniam venisset, à receptione militum cives liberasse. In suburbanis enim milites hibernare jussit, tabernaculis ibi pro tempore instructis; ipseque ante omnes ei rei exemplum præbuit. Quod quàm fuerit provincialibus gratum, testatur in ipsius vitâ Plutarchus.

(Margin: Liberatores vocati. — Medici à quo primum immunitatem impetrârint. — Milites in suburbanis hibernârunt.)

Torquati simplares, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit.] Abest ab exemplari M. H. & quatuor Mss. Susii illud, *quibus*. De cetero non omnes, qui strenuè in bello se gesserant, etsi torquem meruissent, statim solidum ex auro accepisse verosimile est. Quare legendum fortè cum altero Susii, & H. *Torques solidæ virtutis præmium fuit.* quomodo *solidum gaudium, solidum beneficium*, Terentius *solidam lætitiam, felicitatem*, alii boni auctores dixerunt. Sed videant hoc illi, quibus in eam rem plus suppetit otii. Nota multis historia est T. Manlium Tribunum, militem Gallum provocatorem occidisse, & inde sibi posterisque Torquati nomen peperisse: Livius lib. 7. Auctor De viris illustribus cap. 28. Cicero tertio Officiorum, alii. De C. Nonio Asprenate, qui & ipse Torquati nomen meruit, vide Suetonium Octavio cap. 43. Alia, scio, à me hoc loco exspectas, benivole lector, de donis militaribus, quibus illi ab Imperatoribus donari solebant: & certè digna res quæ illustretur, cùm ad veterum disciplinam militarem illa pertineat, si qua alia. Putavi equidem non alio apud auctorem hunc nostrum magis idoneo loco agi de ea posse. Quare quod in eo quoque ritu à me observatum, lubens merito referam: Solent Imperatores parta victoria suggestum, aut tribunal conscendere, & convocato exercitu, pro concione milites laudare

(Margin: Solida virtus. — T. Manlius Torquati nomen meruit: — Idem tributum honor C. Nonio Asprenati. — Dona militibus quo ritu distributa.)

ac gratias agere; Sallustius Jugur. Tacitus secundo Annalium, Livius lib. 7. Etiam nominatim, si quorum singularem in prœlio virtutem animadverterant, prædicare, testem habeo Plutarchum in Coriolano, Livium lib. 10. extremo, Ammianum lib. 24. *Laudibus enim non minùs, quàm præmiis animi militum gaudent*, ut scribit Livius lib. secundo. Sæpe tamen satis non fuit laudasse; prædicationi enim adjungebant varia dona. Distribuebant autem imprimis coronas: quas varias fuisse scimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano De corona militis, Livii libro septimo, Polybii libro sexto, Zonaræ libro secund.; Suetonii Caligula cap. 45. Plutarchi Mario, Plinii lib. 7. cap. 28. & lib. 22. cap. 3. cum aliquot sequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *coronæ multifariæ sunt, quarum quæ nobilissimæ sunt, has fermè esse accepimus: triumphalem, obsidionalem, civicam, muralem, castrensem, navalem*, lib. 5. noctium Atticarum, cap. 6. Ubi etiam causæ eorum nominum accuratè explicantur, ut & apud alios in symbolis. Unde sequentes figuræ:

Laudati milites strenui pro concione.

Milites non [illegible] Coronæ [illegible]

Coronæ variæ.

Coronæ

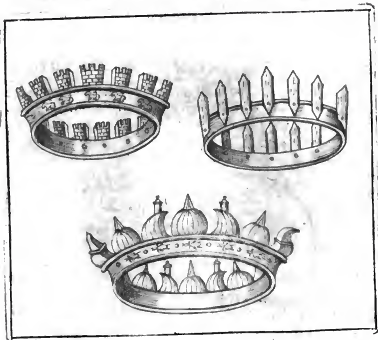
Coronæ militares.

Corona graminea, siue obsidionalis.

Corona quernea, seruati gratia ciuis.

Novum genus coronarum à Caligula inventum observavi, quas ipse Solis, Lunæ, siderumque specie distinxit, & *exploratorias* appellavit: Suetonius in ejus vita cap. 42. Etiam torques distribuerunt. Probat Vegetius hoc capite, & Tacitus secundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis, aureis torquibus donatos; at cives non nisi argenteis. Coronas tamen aureas (quod magis miremur) cives acceperunt. Eam quis primum acceperit non constat: at A. Posthumium Dictatorem primum eam contulisse certum est. Videndus Plinius lib. 33. cap. 2. Item armillas. Testis Livius libro decimo extremo, Juvenalis satyra ultima, Festus in *Armillas*. Item Phaleras, testis Suetonius in Augusto: Juvenalis eadem satyra, Solinus cap. 6. Etiam in monumentis suis Romani milites hanc gloriam non spreverunt; ubi dona militiæ accepta enumerata sæpè videmus. Fragmentum unius inscriptionis proponendum putavi: DONIS

Coronæ exploratoriæ.

Torques inter dona.

Coronam quis primus militibus dederit.

Armilla militibus data. Item Phaleræ.

Dona militaria in monumentis enumerata.

DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAJANO. AUG.
TORQUIBUS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De distributione horum donorum memoria quoque in nummis. Unus Imp. Cæs. Ner. Trajani optimi repertus est, cujus proponimus formam:

Nummus Trajani.

Hastæ datæ.

Item vexilla.

Item hastas. Testis Pompejus Festus in voce *Hasta*, & in *Optionatus*. Item vexilla. Divus Octavianus M. Agrippam in Cicilia post navalem victoriam cæruleo vexillo donavit, Suetonio teste. Eadem de re etiam lapides veteres meminerunt:

DONATO. HASTIS PURIS V. VEXILLIS. VIII. CORONIS MURALIBUS. II. VALLARIBUS. II.

Corniculi quoque dati. Datæ & vestes.

Item corniculos. Livius lib. 10 *Equites*, inquit, *omnes ob insignem multis locis operam, corniculis armillisque argenteis donat.* Item vestes. Livius: *data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ; præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda.* Eodem libro 10. Hoc amplius, inter vestimenta militaria, ocreas quoque & braccas, & calciamenta, Imperatorem Alexandrum Severum dedisse, docet Flavius Vopiscus in Aureliano. Item adoreum, seu far olim conferri solitum, & dari ei, qui rem feliciter gessisset. Etiam vinum addi, testes historiæ, quotquot meminère facti Manliani contra Gallos Capitolium adscendentes; Livius, Plutarchus, Valerius Maximus, Auctor de viris illustribus. Videndus Plin. lib. 18. cap. 8. & lib. eod. cap. 3. Item statuæ viris strenuis decretæ. Sic Horatio Cocliti, Mutio Scævolæ statuæ positæ, & aliis. Meminit Livius, Dionysius

Etiam ocrea & calciamenta: Item adoreum: Et vinum.

Hali-

Halicarnassæus, Gellius lib. 4. cap. 5. Plin. lib. 34. cap. 5. & alii locis infinitis. Neque id libera tantum republica obtinuit: nec solis ducibus is honos delatus est. Suetonius in Tito: *Tribunus militum*, inquit, *& in Germania, & in Britannia meruit summa industria, nec minore modestia, & fama: sicut apparet ex imaginum ejus multitudine, & titulis, per utramque provinciam.* Quod amplius est, etiam auxiliario militi eundem honorem tributum observavi: Armatas quippe statuas Gallorum ductoribus Populo Romano militantibus erectas, scripsit Ammianus lib. 19. Item agri militibus distribuebantur. Meminit ICtus in l. b. 15. ff. de rei vendicatione, & l. in agris, ff. de acquirendo rerum dominio. Sed illi veteranis & emeritis militibus dati. Lucanus lib. 1.

Statuæ quoque decretæ: id Romæ. Item in provinciis.

Etiam auxiliario militi statuæ erectæ.

Agri militibus dati.

Quibus agri distributi.

Conferet exsanguis quò se post bella senectus?
Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noster veteranus aret?

Illud dignum admiratione, & memoria, quòd Imperator Severus militibus limitaneis agros, ab hostibus captos, concessit; eâ lege ut ne ad heredem posterosque eorum unquam pervenirent, nisi eos, qui militarent: auctore Lampridio. At veteranis illis agri ferè distributi deductis eôdem coloniis; Sallustius primo historiarum: *Adest novus exercitus, & ad hoc Coloniæ veterum militum; nobilitas omnis, duces optimi.* Consulendus hac de re Carolus Sigonius lib. 2. De antiquo jure Italiæ. Ceterùm cùm in locum Coloniæ destinatum jam pervenerant, quæ ratio sortitionis fuerit, quis modus adsignandorum agrorum per perticam, disces ex Turnebi Adversariis lib. 2. cap. 32. & lib. 26. cap. 35. Illud si præteriissem, vitio fortè mihi datum foret: Videlicet concessos militibus limitaneis agros immunes fuisse ab omni collationis ac tributi onere; l. agros C. de fundis limitotrophis. Sed nunc ad priora illa dona redeundum mihi video. Observatum autem, ut iis ornati milites, unà cum Imperatore in triumphum venirent. Quod innuit Livius: *Consules ambo de Samnitibus triumphàrunt, sequente Decio insigni cum laude do-*

Agri illi ad heredes solos transmissi, qui militarent.

Coloniæ deductæ.

Limitaneis agri concessi immunes ab onere tributi.

Donis ornati milites in triumphum veniebât.

nisque; cùm,inconditо militari loco, haud minus Tribuni celebre nomen,quàm Consulum esset. lib.7. Item Appianus lib bellorum Punicorum, de militibus juxta triumphalem currum incedentibus: *Laureati*, inquit, *omnes,& fortissimus quisque dona gestans militaria.* Item Livius lib.10.extremo in Papyrii triumpho: *Triumphavit*,inquit,*in Magistratu, insigni, ut illorum temporis habitus erat, triumpho pedites equitesq; insignes transiere, ac transvecti. Multæ civicæ coronæ,vallaresq;,ac murales conspectæ.* Notatus mihi & alius ritus apud Dionem in severo. Nempe in funere Imperatoris,dona hæc in rogum quoque immitti solita. Nunc & illud (quod pænè per imprudentiam præteriissem) dicendum quoque videtur hæc dona (donativa ICti vocant, & cum iis Vegetius hoc libro cap.20.) unde,& quibus sumptibus præstari consueverint. Præstabant ea Imperatores vel ex præda, vel ex manubiis; id est pecuniis ex vendita præda coactis,ut definit Nonius Marcellus in *Manubias*. At illud non immeritò nunc quæsieris, an omnis præda militibus; & quatenus permissa? audies. Primùm perantiquus mos Romanis fuit partem prædæ in honorem Deorum cremare. Martem belli Deum esse, nemini incognitum est. Et testatur id Arnobius lib.4.adversus gentes: Tertullianus de spectaculis cap.1. Item Eumenius in Panegyrico: *Etenim si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* Ovid 3.Fastorum:

Mars Latio venerandus erat, quia præsidet armis;
Arma feræ genti remque decusque dabant.

Sed an soli Marti eæ res oblatæ? si quis adfirmet, reclament historiæ,& in primis lex antiqua, quæ apud Livium lib.8. *Vulcano arma, sive cui alii divovere volet, sive hostia, sive quo alio volet, jus esto.* Iterum Livius: *Magna vis armorum capta, ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit,* lib.3. Idem l.10. *Spolia*, inquit, *hostium conjecta in acervum, Jovi victori cremavit*, Diodorus Siculus auctor est Alexandrum Tyro expugnata Herculi magnificum sacrificium fecisse. Romanos Castoris & Pollucis opem in prœliis quandoque sensisse antiquitas fabulata est, Testatur templum Romæ iisdem

Dona militaria in funere imperatoris in rogum injecta.

Dona seu donativa unde præstabantur.

Manubiæ quid.

Pars prædæ cremata in honorem Deorum.

Mars Deus belli.

Etiam aliis Diis prædæ pars consecrata.

Castoris & Pollucis opem

iisdem exædificatum, sacra, diesque constituta: Plutarchus in Coriolano, Livius lib. 8. Sed & Appianus, de bello Hisp. auctor est, Mummium prædam, quæ ferri poterat, in milites distribuisse, reliquam in honorem Deorum, qui bellis præsunt, cremasse. Idem de bellis Punicis: *Scuta, machinas, & naves inutiles Marti Minervæque sacratas, accinctus gladio cremavit, more patrio.* Eundem consecrandæ prædæ apud Gallos quoque morem fuisse notat Cæsar, sexto belli Gallici. Interdum arma victorum non ex more cremata, sed data in profluentes, ut ceteris, qui resistebant, victoria sic nunciaretur. Aliud insuper belli usus invenit, ut in quo loco hostes superati essent, ibi tropæa erigerentur. De quibus Nonius Marcellus: *Fuga hostium Græcè vocatur* τροπή: *hinc spolia capta, fixa in stipitibus, appellantur tropæa.* Notati mihi primi hujus rei usurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius*, inquit, *Abenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* l. 3. cap. 2. & videndus qui idem tradidit Strabo l. 4. Pompejum devictis Hispanis tropæa in Pyrenæis jugis constituisse, Sallustius scriptum reliquit. Græcos autem tropæa quoque figere solitos, cùm aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est. Tropæorum constituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æn. 11. *Ingentem quercum*, &c. Ceterùm eam armorum consecrationem seu concremationem, tropæorumque erectionem à Ducibus factam esse memineris oportet, à quibus etiam tantùm fixa Jovi Feretrio spolia, quæ opima veteres vocabant, quòd ea Dux Duci detraxisset. Quanquam Varro opima spolia etiam esse velit, si manipularis miles detraxerit, dummodò Duci hostium. Sed Festus audiendus est: *Spolia quoque*, inquit, *quæ Dux populi Romani Duci hostium detraxit, opima dicuntur. Quorum tanta raritas est, ut trina contigerint nomini*

in ferunt Romani. Templum iis Diis consecratum.

Galli quoque prædæ partem Diis consecrârunt.

Tropæa quoque post victoriam fixa.

Tropæa unde dicta.

Tropæa apud Romanos qui primùm constituerint.

Græci itidem tropæa fixerunt.

Tropæa soli duces erexerunt, iidem spolia opima Jovi Feretrio fixerunt. Ea spolia ter solùm à Rom. fixa.

nomini Romano: Una, quæ Romulus de Acrone; altera, quæ Cossus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ M. Marcellus Jovi Feretrio de Viridomaro fixerunt. De tribus illis spoliis etiam Livius meminit lib. 1. & lib. 4. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. Postea etiam ille invaluit usus, ut spoliis hostium templa Deorum, forum Romanum quoque exornarentur. Livius lib. 10. de Æde Quirini per Papyrii Consulis filium dedicata: *Exornavit*, inquit, *hostium spoliis. Quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantùm, forúmque his ornaretur; sed sociis etiam, coloniisque finitimis ad templorum, locorúmque publicorum ornatum dividerentur.* Etiam templa ex prædæ pecunia Duces exstruere solent. Livius eodem libro: *De reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locavit.* Aras quoque & simulacra confieri solita, testis mihi Tacitus lib. 3. Annalium, & alii. Observatus tamen & iste ritus, ut ante expugnationem urbium (ne quid superos offenderent) Deos primùm inde evocarent, & invitarent Romam. Formula istius evocationis mihi hic omittenda fuit, quòd prolixior sit. Eam qui desiderabit, petet ex Macrobii Saturnalibus, lib. 3. cap. 9. Et meminit istius ritus, qui omnia legisse, cuncta observasse videtur, Plinius lib. 28. Natural. histor. cap. 2. & Verrius Flaccus. De Junone ex Vejorum opido evocata, atq; Romam deportata extat apud Livium lib. 5. Sed veniamus tandem ad spolia manipularium, & quantum ipsis juris in iis concessum sit, videamus. Duplex ferè istius prædæ ratio habita. Nam aut militibus, Ducis Senatusque Rom. permissu, omne concedebatur, quod cuique sors belli dederat: aut Romana re id non ferente, præda omnis ad quæstores redacta, ærario inferebatur. Utriusque testem do Livium, qui illud Veiis captis; hoc verò castris Faliscorum expugnatis observatum fuisse commemorat lib. 5. Si forte lautior præda militibus obtigisset, vendere illam quandoque coacti sunt; ne alibi, quàm in armis eorum animus foret: auctor est Livius lib. 10. Imò & tota præda quæstoribus nonnunquam tradita; sed

Spoliis hostium & templa & forum Rom. ornatum.

Spolia ad ornatum coloniarum quoque dispartita.

Templa exstructa pecunia ex præda collecta.

Eadem pecunia, & ære. & simulacra cõsecrata.

Evocati Dii ex civitatibus ante expugnationem.

Formula certa illi rei fuit.

Juno ex Vejorum opido evocata.

Prædæ illius, quæ militibus concedebatur, duplex ratio fuit.

Præda omnis sæpe in publicum relata.

Prædam nonnunquam vendere milites coacti

ſed pecunia ipſis militibus diſpertita: Livius lib. 55. initio. Jam ſi ſingularis res, aut ea, quæ dividi commodè non poſſet, in poteſtatem plurium pervenerat; nomina eorum, qui participes prædæ futuri erant, in urnam mittebantur, & ſors emergens contentionem dirimebat. Exemplum ea de re elegans apud Flavium Vopiſcum in Probo. Longior eſſe malo, humane lector, quàm ut reticeam illum ritum, quem Romanis antiquitus fuiſſe teſtimoniis multis probare proclive ſit; ſuſpendendorum ſcilicet, poſt reditum, ſpoliorum in poſtibus ædium. Livius: *Spolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus, in poſtibus ſuis.* Etiam donis militaribus poſtes exornatos fuiſſe innuere viſus Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. extremo. Virgil. ſeptimo Æneidos:

Præda tota quæ... floribus permiſſa diſtrahenda, pecunia militibus diviſa. Si de præda dividunda plures contendebant, ſorte res decidebatur. Spolia quoque demum relata. Ea fixa in poſtibus ædium.

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique ereptáque roſtra carinis.

Atqui hæc ne quidem alienatis ædibus refigere emptoribus fuit conceſſum; ut adnotavit Plinius lib. 35. cap. 2. & pòſt vidi obſervaſſe Turnebum hujuſmodi antiquitatum obſervatorem non negligentem. Maximum haud dubie ac ſeorſum pretium, bonis & ſtrenuis. Ducibus, majores paraverant triumphum. Ceterùm non ex quibuſcunque victoriis ille conceſſus fuit. Quinque enim millia hoſtium unâ acie cecidiſſent oportebat: tum ne multo ſuorum ſanguine victoriam paraſſent. Inde neceſſe erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amiſſa fuerant. Deinde ne contra ſervos, fugitivos, piratas, aut ſimile genus hominum debellatum foret. Poſtremò, civili bello, etſi re feliciſſimè geſta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque ſupplicationes decerni: non triumphantes, ne ovantes quidem, Urbem ingredi poterant: Livius ſparſim, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. Carolus Sigonius de antiquo jure civium Romanorum cap. de jure triumphandi; & alii. Item nec aras, nec

Spolia poſtibus adfixa ne venditis quidem ædibus, detrahi potuerunt. Triumphus quoque belli pretium maximū. Triumphus quādo conceſſus: Quando negatus.

Aræ & signa de externeis hostibus tantum consecrata. Domestica victoria, tristitia operiebatur.

signa Diis statuebant, nisi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cùm Valerius Messallinus signum aureum in æde Martis Ultoris, Cæcina Severus aram Ultioni statuendam censuissent, prohibuit: ob externas victorias sacrari dictitans; domestica mala tristitia operienda*: lib. 3. Annalium. Eadem de caussa spolia civili bello capta, in postibus nulla fixa verosimile est.

Duplares militares. Item sesquiplares.

Duplares duas, simplares unam. Erant & secundum annonam.] Jubent optimi manuscripti codices, legamus *duplares duas, sesquiplares unam semis consequebantur annonam*. In duobus MSS. Susii disertim *sesquiplares* nominantur, & in S. Inde pro iis verbis, *Erant & secundum annonam*. In M.S.H.& tribus Susianis substituitur *semis consequebantur annonam*. Sesquiplaribus unde nomem fuerit, ipse Vegetius indicat, quòd sesqui-annonam acciperent: quemadmodum sesquihoram, sesquimensem, sesquilibram alii dixerunt. Sic sesquiplaga interfectus apud Tacitum, & *sesquisenem* Papinius dixit, ut est apud Varronem De lingua Latina.

Sesquisenex.

Candidati etiam in bello.

Candidati duplares.] Ammianus lib. 15. *Sed Lanio Gaiso vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus solum adfuisse Constanti morituro suprà diximus.* Patrem Aurelii Cassiodori sub Valentiniano Principe candidati Tribuni dignitatem gessisse, testatur caput 4 lib. 1. Variarum, ipsius Cassiodori.

Quinque annonæ militibus tandem datæ.

Duplares.] Non meminit Vegetius plurium annonarum, quàm duarum, vel unius & semis. Ceterùm ad quinque & amplius annonarum emolumenta, militum commoda excrevisse, testatum reliquit auctor incertus de rebus bellicis, Notitiæ imperiorum adjunctus: quem suspicari tamen possumus ad Theodosium ejusque liberos, Arcadium, & Honorium scriptum esse. Verba illius scriptoris variis de caussis adscribenda putavi: *Ad enormia*, inquit, *militum alimenta ratione non incongrua prohibenda veniamus: quorum caussa, totius tributariæ functionis laborat inlatio.*

inlatio. Sed ne tantæ confusionis molem occupatio Augusta fastidiat, breviùs tam diuturni erroris exitum declarabo. Militaris ordo stipendiis aliquot peractis, ubi ad quinque, vel eo amplius annonarum emolumenta pervenerit, ne hæc diutius percipiens remp. gravet, honesta missione donatus, vacans sibi otio gaudeat absolutus, In cujus locum posterior succedens, totum numerum, per certa temporum spatia, expensis gravissimis relevabit. Quòd si numerosior miles de sequentibus scholis in decedentium locum vocatur, hic quoque pari liberalitate aliò donatus abscedat, vel ad alium ordinem, cui miles deest, locum suppleturus accedat. Quæ res non solùm expensis gravidam remp. recreabit, sed etiam curas imperatoriæ provisionis imminuet, animabit etiam plures ad militiam, quos ab ea stipendiorum tarditas prohibebat. Hujusmodi igitur provisionis utilitas in augmentum provincialium habebit Veteranos, regiis donis opulentos; & ad colendos agros adhuc prævalentes agricolas. Habitabunt limites Arabum quæ dudum defenderant loca, & laborum desiderio potiti, erunt ex milite conlatores.

Et'am amplio-res.

Ratio levandi militares sumptus.

Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.] Vegetius: *Fasciculariа tamen, id est lignum, fœnum, aquam, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc munia faciant*: hoc eodem lib. cap. undevigesimo. Sed utrobique optimæ notæ libri M. S. H. N. à vulgata lectione recedunt: & pro *munia*, scribunt *munera*. à quibus & ego recedere non ausim; quanquam non sim nescius, *munia* ferè à Sallustio, Tacito vocitari. Varro: *Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant, officii caussa; alterum munus, quod muniendi causa imperatum, à quo etiam municipes, qui unà munus fungi debent, dicti*: quarto De lingua Latina. Modestinus militiæ mutationem, & munerum indictionem, inter pœnas militares recenset, l. desertorem. ff. de re militari. Consulendus quoque Julius Firmicus secundo Mathes. cap. 55. & ICtus in l. munus proprie. ff. de verborum significatione. Nonius Marcellus in *Munia*. Pertinet huc etiam veteris inscriptionis pars:

Munifices milites.

Municipes unde vocati.

PRINCIPI. ET PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIÆ
FEL. ADLECTO. AD. MUNERA

Munus tribus modis dicitur.

Pertinet huc & Pauli ICti responsum, ex libro nono ad edictum: *Munus tribus modis dicitur; uno donum, & inde munera dici, dari, mittive: altero onus, quod cùm remittatur, vocationem militiæ munerisque præstat, inde immunitatem appellari tertio officium, unde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quòd munera civilia capiant*: l. munus tribus, ff. de verborum significatione. Ubi omnino legendum *milites munifices*: id cum Vegetio nostro & Festo: non *munificos*; etsi repugnet editio Florentina. Nam vox illa mihi à *munifex*, non à *munificus* derivatur, neque soli mihi. Carisius lib. 1. Grammat. *Munificus munera largitur; munifex, munere fungitur.* Sic signifex, qui signa & simulachra facit. Emendandus Apulejus secundo De asino aureo: *In quo summum specimen operæ fabrilis egregius ille signifer prodidit.* Lege meo periculo *signifex.* Arnobius adversus Gentes: *Inter significes ille memoratus Phidias.* Glossarium vetus, σοδιωποιός, signarius.

Emendata l munus, ff. de verborum significat. Munifex & munificus diversa sunt Emendatus Apulejus.

Signifex.

Signarius

AD CAPUT VIII.

Triarii ceteris usu, & ætate præstabant.

CEnturio primipili, qui non solùm aquilæ præerat.] Docui alibi triarios milites ceteris ætate, usu, & fortitudine præstantes, Pilanos; reliquos, quòd iis antestarent, hastatos scilicet, & Principes, Antepilanos nuncupatos. Ab eadem origine, nisi fallor, nomen etiam ordinibus triariorum. Nam primus pilus, ipse centurionatus, & primus ordo est triariorum, ad quem gubernandum ascendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo hastatorum, seu decimo hastato, ad nonum hastatum; à nono ad octavum (vel secundum Vegetii instructionem, qui principes hastatis præponit) à primo principe, ad secundum principem. Et sic deinceps

Quid sit primus pilus. Quomodo ad primum pilu centuriones ascenderint.

deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & supremus erat in tota legione. Id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili, qui non solùm aquilæ præerat*, &c. Prædictam promovendi rationem ipse auctor noster indicat, quamvis subobscurè, hoc libro cap. 21. *Nam quasi in orbem quendam per diversas cohortes, & diversas scholas milites promoventur. Ita ut ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. Et rursus ab ea crescentibus stipendiis, cum majore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideò primi pilicenturio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur.* Primus ille ordo, primus pilus dictus fuit, ut jam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis aliis singularibus primipilatus, potes videre Cujacium, & alios interpretes, C. de primipilo, libro 12. Ceterùm ut primipilus, ordo primus triariorum; ita hastatorum primus ordo, primus hastatus; secundus ordo, secundus hastatus dictus: & sic deinceps. Itidem primus princeps, secundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuisse, ostendit vir doctissimus, patris & avi quoq; nomine nobilissimus. Aldus Manutius, in suis Quæsitis per epistolam. Quæ nomina etiam ipsis eorumdem ordinum ductoribus tributa, ex auctore nostro pâret, cùm primum hastatum, ducentos homines duxisse, primum principem C L. homines gubernasse, secundum hastatum C L. homines rexisse dicit, hoc eodem capite.

Ea de re locus Vegetii, alias sub obscurus.

Quid primus hastatus.

Quid primus princeps.

Primus hastatus quot milites duxerit: Quot secundus.

Qui non solum aquilæ præerat.] Primipili centurionem aquilæ præfuisse, indicabit Plinius: qui tamen plus lucis hîc à nobis accipiet, quàm ipse huc conferet: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio ad lentas perducit aquilas; atque etiam in delictis pœnam honorat*: lib. 14. naturalis historiæ cap. 1. Valerius Maximus: *Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit*; lib. 1. cap. 6. Aquila præcipuum totius

Primipili centurio aquilæ præfuit. Plinius illustratus.

 legio-

Primipili centurio reliquis centurionibus imperabat. Primum à Tribuno locum tenebat. Primipili centurio tribunum interfecit. Maxima dignitas primipili in prima legione.

legionis signum, quod nemo nescit: ideoque huic qui præerat, imperabat omnibus ceteris centurionibus, non modò Triariorum, verùm quoque hastatorum, & principum; & primum à Tribuno locum obtinebat, inquit Plinius: *Primum pilum capessens sub Catulo, exclusam ab hoc legionem suam hortatus, Tribunum suum dubitantem per castra hostium erumpere, interfecit, legionemque eduxit.* Neque satis erat his primipilis ad aquilam pervenisse. Qui enim in ceteris legionibus ad eum militiæ gradum pervenerant: horum magnam quidem dignitatem fuisse constat: at maximam tamen hujus, qui legionis primæ primum centurionatum, seu primum pilum adsecutus erat. Liquet exemplo Sp. Ligustini, ad eum ordinem provecti, apud Livium lib. 52.

Mutata militaris disciplina.

Verumetiam quatuor centurias, hoc est cccc. milites in prima acie gubernabat.] Hoc præter disciplinam majorum introductum; ideoque rem militarem Vegetiano seculo, & in hac quoque parte mutatam certum est.

Capita scholarum, præfecti aut tribuni. Capita contuberniorum, decani.

Hic tanquam caput totius legionis.] Itidem tribunos, ipsosque præfectos capita scholarum nuncupabat Ammianus Marcellinus. Sic infra eodem capite. decani, contuberniorum capita appellantur.

Item primus hastatus duas centurias.] Hastatum duplicem fuisse arbitratur Turnebus; primum, & secundum: primum duas centurias duxisse, &, ut priorem nomine digniorem fuisse: secundum hastatum centuriam semis gubernasse; &, ut posteriorem, dignitate fuisse minorem. Ceterùm de reliquis hastatis ad decimum usque, non videtur vir tantus (ut leviter dicam) cogitasse: lib. 30. Adversar. cap. 32.

Princeps autem primæ cohortis.] In altero Susii, & M. legebam, *Primus Princeps autem secundæ cohortis.* Vocem *primus*, arbitror in textum recipi posse, sine incommodo. Verùm illud, *secundæ cohortis*, pro, *primæ cohortis*, mea opinio non fert.

Adsi-

Adsignat ei Vegetius centuriam semis. Turnebus verò hunc duxisse arbitratur homines ducentos. In quo tantum virum alucinatum existimo: neque enim ferret numerus milliariæ cohortis, in qua omnes hi milites.

Ut ceteri milites ex tota legione, omni labore, ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire.] Constitutum ab Imperatoribus Arcadio, & Honorio, ut augmentum honoris non ambitione, sed labore ad unumquemq; deveniret; contra, l. C. de re militari: & l. tyrones, C. de Tyronib.: & l. 1. C. de officio magistri officiorũ. Laboribus omnia belli prœmia adipisci debuisse, testis ipse Vegetius, dum milites per diversas scholas isse indicat, hoc lib. cap. 21. Dumque ad dignitates non promotos scribit, nisi post longam, probatamque militiam; hoc libro cap. 10. Imperator Justinianus de limitaneis militibus suis in l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et semper, inquit, providimus unumquemque secundum labores suos, ad meliores gradus & ad majores dignitates producere.* Cæsar sexto belli Gallici: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, caussa virtutis, in superiores erant transducti.*

Labore milites promoti, non ambitione.

Non nisi post longam probatamque militiam.

Erant enim centuriones.] In codicibus veteribus M. S. & omnibus membranis legitur, *Erant etiam*: & id probat sequens illud, *Erant decani*, &c. Errorem puto natum, quòd multæ particulæ, quales sunt *enim, etiam, tamen, tantùm, autem, vero, cùm, quanquam, etsi*, & multas similes siglis veteres scripsissent; unde earum vocum maxima in libris confusio: nam pro omnibus iis indifferenter vidi in aliquod Mss. passim usurpari notam, seu literam unicam, quæ ad similitudinem H. litteræ majoris exarata erat: sed utrimque tamen eminentiori illa transversa linea, pro qua nostri ferè ponunt N. liquidam.

Vegetius mendo liberatus.

Origo mendi. Siglis veteres multa scribebant.

Erant decani denis militibus præpositi, qui nunc caput contubernii nominantur.] Qui in con-

Contubernales qui. Commanipulares. Concorporales.

contubernio decano suberant, sæpe *contubernales* nuncupati Vegetio. *Communipulares*, & *commanipulones* Spartianum, aliosque scio appellasse, & ipsum contubernium *commanipulationem*. *Concorporales* Ammianus vocabat non semel, nominatim, lib.28. Hinc in Celtica & Belgica quoque lingua, ipsum decanum, corporalis nomine appellari audimus.

In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.] Totidem in una legione centuriones Flavius noster censuit; si, ut apud Modestum est, prima miliaria x. centuriones: reliquæ novem, quinque habuerunt. Nescio ubi librariis mens fuerit, cùm apud Modestum centuriones sexaginta sex constabularunt. Eadem liberalitate (ne dicam ineptia) Alexander Neapolitanus lib.1. Genialium cap.5. in millenaria cohorte, mille quingentos pedites posuit; additis de suo penè quadringentis militibus. Alii scriptores in una legione centuriones sexaginta ponunt: inter eos Dionysius Halicarnassæus lib.9. Cornelius Tacitus Annalium primo; & apud Gellium Cincius lib.16. Noctium Atticarum cap.4. Isidorus: *Legio autē habet centurias* LX. *manipulos* XXX. *cohortes* XII. emendandum, *cohortes decem*. Verba Vegetii attentè legenda & expendenda sunt. Ait hoc eodem capite: *Secunda cohors habebat centuriones quinque: similiter tertia, & quarta; usq; ad decimam cohortem*. Ergo decem in cohorte millenaria centuriones poni necesse est. Tot enim istic fuisse oportet, ut quinquaginta quinq; habeamus; cùm ex reliquis novem cohortibus centuriones tantùm exsurgant quadraginta quinque. Et ea ratione hic confirmatum habebimus numerum quinquaginta quinque centurionum. Quibus si addemus illos quinque ordinarios milliariæ cohortis, haberemus completum numerum sexaginta centurionum. Sed reclamet ipse Vegetius: qui tantùm quinquagintaquinque centurias, disertè in una legione enumerat, hoc libro cap.25. Neque hic, neque isthic ulla ex libris veteribus lectionis varietas suppeditatur; quod mirandum est. Nam alium ecce scrupulum: In legione milliaria contubernales numerati mille;

Mendum in Modesto.

Centuriones in una legione LX. Emendatus Isidorus. Secunda cohors & reliquæ ad decimam usque quinque centuriones habuerunt singulæ.

Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoscit.

mille; decani centum; ordinarii, qui eos ducebant, tantùm quinque. Hoc libro, cap. 6. his si addas decem centuriones, jam prima illa cohors, quæ anteà erat, 1105. peditum, habitura est 1115. Et exinde erit quoque auctior totius legionis numerus: in qua numerati pedites 6100. equites septingenti viginti sex, hoc eodem libro cap. 6. Sed quod isti libri Col. & collegii trium Coronarum, & cum iis membranæ N.H. & duæ Susii legendum suadent, *equites triginta sex* pro *viginti sex*; id mihi nondum persuaserunt. Pugnat enim cum ratione equitum seu turmarum, quas in prima cohorte quatuor, in reliquis binas censuit Vegetius, dicto cap. 6. Quare consultius mihi videtur decem illos milites, quos illi equitatui addiderunt, peditatui adnumerare. Nec video ex hoc labyrintho aliter eveniri posse quàm ea via, quam ostendi.

Magna librorum dissensio. Iidem rationem à Vegetio in tam videntur rejicere. Ratio conciliandis nescio an satis certa.

AD CAPUT IX.

SEd legati Imperatoris.] Legatus in exercitu tanquam vicarius est, qui redeunte Imperatore, aut Consule, cedere debet. Est enim locum tenens, fiduciariam operam superioris obtinens. Hirtius de bello Africo: *Neque quisquam crederet ipsum Cæsarem, sed aliquem legatū cum copiis in Africam venisse.* Afranius, Petrejus, & Varro legati Pompeji nominantur apud Cæsarem primo Belli civilis. Ubi priorem illum tres legiones; ceteros duas singulos obtinuisse docemur. De legatis consulendus Budæus in l. posteriore. ff. de origine juris. & meminit Ulp. in l. soler, ff. de officio pro consulis Cornelius Tacitus: *Nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda: utque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, jam tum prætores destinarentur,* lib. 2. Annalium. De legatis multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 3. ubi ille ostendit, per quos, & quales Consuli, vel Imperatori, vel prætori (nam & hunc exercitum duxisse præter historias testis Vegetius lib. 3 cap. 1.) legati nominari & adsumi solent. Illud indubium est, plures quandoque legatos senatum decrevisse uni Impera-

Legati in exercitu munus.

Unus legatus pluribus legionibus præpositus.

Legati munus obibant ante præturam.

Legatos qui facerent & quales dati.

mandata de summa rerum, senatus constituit. Alii legati cum hac potestate non mittebantur; sed omnia Regum, provinciarum gentiúmq; postulata, integra ad Senatum vel Principem referebant; aut postulantes ad eundem rejiciebant: testante Cicerone, duodecima in Antonium; & Guil. Budæo in suis adnotationibus ad titulum Pandectarum *De legationibus*. Si legati ab aliis Romam mitterentur, observatus mos fuit, quem puto paucis hactenus cognitum: nimirum, si ab inimicis veniebant, extra muros; si ab amicis, intra muros recipi solent. quod ab Appiano didici lib. De bello Hispaniensi. Videndus eâdem de re Victor, De regionibus urbis Romæ.

ff. de legationibus. Legati sine libetis mandatis.

Legati ab hostibus Romam missi, non recipiebantur intra muros.

Legati Imperatoris.] Intellige per Imperatorem Ducem exercitus, quàm Rom. Principem, & Augustum. Ille ab exercitu ea bene gesta conclamatione militum fieri solitos. Tacitus: *Id quoque Blæso tribuit, ut Imperator à legionibus salutaretur; prisco erga Duces honore, qui bene gesta repub. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur, erantq; plures simul Imperatores* lib. 3. Annalium extremo. Alius à rep. & populo erat, igne, aliisque rebus insignis. Ille modò rei bellicæ præfectus, hic rei Romanæ dominus, Qualis primus appellatus Cæsar, & post, ab illo, ceteros imperatores numerarunt, auctore Dione in Julio. Ille sæpiùs eundem honorem adipisci poterat; ut Titus decimumqnintùm Imperator appellatus, teste Dione; & cum pluribus eodem tempore eodem honore frui: hic solus, & semel tantùm. Ille nomen imperatorium post prænomen, nomen, & cognomen subjungere: hic nomini, ceterisque titulis præmittere solet. Imperatores bellici, armis depositis, imperium, ac nomen dignitatis simul deponebant: Augusti, quòd tempus præfinitum nullum haberent, in perpetuum facti censebantur; quanquam decimo quoque anno diem festum celebrarent, sibique propagarent imperium. Qui mos inde fluxit, quòd D. Octavianus olim promisisset se post annos decem, & regnum & provincias, quas antea sortitus fuerat, relicturum, senatuique concef-

Imperatores militum conclamatione facti.

Hi numero simul plures.

Principes vel Augusti & Imperatores exercitus, quid different.

Titus decimumquintum Imperator in exercitu.

Augusti in perpetuum facti censebantur.

Decimo quoque anno imperium sibi propagati eulabant.

Unde ille mos.

concessurum. Qui tamen id non fecit, sed elapso prædicto tempore, rursum aliud decennium sibi decerni curavit. Qua de re consulendus Dio in vita Augusti. De decenniis celebratis scio scripsisse quoque Trebellium Pollionem in Gallienis, & Sozomenum lib. 1. cap. ult. Miror quid viro erudito in mentem venerit, cùm scriberet, acclamationem illam Imperatorii nominis in exercitu, omnino nullam fuisse sub Principibus, quòd illi omnem rei gestæ laudem sibi servari & adscribi voluerint. Fateor non tam usitatum id fuisse, ut antè; at non sublatum tamen. En disertum testem Tacitum, cujus verba de istiusmodi Imperatoribus, ex quarto Annalium paulo antè posui: addo quæ ibidem subduntur: *Concessit quibusdam & Augustus id vocabulum; at tunc Tiberius Blæso.*

Imperatores ex exercitus acclamatione facti quoque sub Augusto.

Ex consularibus ad exercitus mittebantur.] Emendo, *ex consulibus*: & ne quis eam lectionem mihi vitio vertat, indico ex libris eam suppeditatam M. S. H. N. & quatuor Susii. Par phrasis in *exrege*, *exduce*, (utrumque apud Ammianum legi) in *exquæstore*, *proconsule*, *proprætore*, *prorege*, & aliis similibus. Nomina in e, Latina quidem nulla, sed præpositione addita, & Latina, & masculina fieri, auctor D. Augustinus. De eo loquendi genere ante me permulti dixerunt; Antonius Augustinus lib. 3. Observationum, cap. 3. Adrianus Turnebus in Adversariis: & prolixè Paullus Manutius in commentario suo ad Ciceronis epistolas, quas *Ad familiares* vocant. Constructio verò quæ apud Vegetium in his verbis, *Sed legati Imperatoris exconsulibus mittebantur*, ne quid offendat juniores; proponam similia ex aliis scriptoribus. Justinianus: *Et omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorum, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconsule credidimus*; ff. de confirmatione Digestorum. Julius Capitolinus: *Maximum*, inquit, *& Clodium Balbinum Augustos appellavit, ambo exconsulibus*; in Gordianis.

Correctus Vegetius. Exduce, exrege, Proconsule prorege.

Quibus legiones & auxilia universa obtempe-

Legati di-

temperabant.] Obtemperabat iis totus exercitus, si dictatorii, consulares, vel Imperatorii legati erant: si verò prætorii, tantùm legio una, & auxilia. Unam enim solummodo legionem Prætores, mixtis auxiliis (id est decem millia peditum, & duo millia equitum) tanquam minores Duces, eduxisse, memoriæ prodidit ipse Vegetius lib. 3. cap. 1. Legatum prætorium Hadrianum Cæsarem in Pannoniam aliquando missum, apud Spartianum legimus. Censorinum ter consulatem legatum, bis prætorium laudat Trebellius.

Legati dictatorii, consulares & Imperatorii. Item prætorii.

In quorum locum illustres viros constat magistros militum subituros.] Auctiùs M.S. & N. *In quorum locum nunc illustres viros constat, &c.* quæ quidem exigua vocis accessio; at non exiguum huic loco inde lumen. Indicat enim eo ævo mutatam hac parte militarem disciplinam, & in locum legatorum magistros militum surrogatos. Notitia imperii, per Orientem magistros militum recenset viginti quinque: Paulus Diaconus de Gratiano Imperatore loquens: *Adscivit,* inquit, *& ipse nihilominus æquè ab Hispania Theodosium; & ejus ductu credens Barbaros posse superari: repentè siquidem eum magistrum militum esse denuncians; cum exercitu ad Barbaros destinavit:* lib. 12. Historiarum. Quæsivi quonam tempore hi magistri militum cœperint; sed nihil etiamdum certi de iis reperi. De magistris utriusque militiæ, de magisterio, & dignitate magisteriæ potestatis, aliquam multas notavi Imperatorum constitutiones, quales sunt l. magisteriæ, C. de Jurisdictione; l. quicunque C. de procuratoribus; l. insignis; & l. prata, C. de pascuis publicis; l. eos qui, C. de comitibus rei militaris; l. prima, C. de excoctione; l. 12. 15. & 17. C. de re militari: & toto titulo C. de officio magistri militum, sed nulla earum est, quæ à superioribus imperatoribus quàm à Valentinianis, aut Gratiano lata sit. Atqui in Chronicis sub retrò principibus reperi. Hieronymus sub Constantino, Constantio, & Constante, Hermogenem magistrum militum agnoscit. Eusebius sub Diocletiano Veturium

Vegetius verbo auctus.

Magistri militum in locum legatorum.

Quæsitum de tempore, quo magistri militum esse cœperunt.

Reperti sub Constantino. Sub Diocletiano.

L Magi-

Etiam sub Probo reperti

Magiſtrum militum commemorat. Quin & ſub Probo Imperatore, idem Euſebius Magiſtrum exercitus fuiſſe ſcribit Saturninum: qui Probus propemodum toto ſæculo divum Gratianum, & Valentinianos præceſſit. In Faſtis video magiſtros utriuſque militiæ recenſeri, ſed multo poſt tempore.

Vegetius correctus.

A quibus non tantùm binæ legiones, ſed etiam plures numero gubernantur.] Vera & Vegetiana ſcriptura, *plures numeri.* Sermo enim eſt de numeris militaribus; de quibus antè egimus lib. 2. cap. 2. Imperatores Honorius & Theodoſius, ad Conſtantium Magiſtrum militum, *laborum intuitu regendos numeros dedimus*; l. 14. C. de erogatione militaris annonæ. Plinius de ſupplicio ſervorum qui in tyrociniis reperierant dubitans, Imperatorem Trajanum conſuluit epiſtola, quæ exſtat lib. 10. ubi inter alia ſcribit ſic: *Ipſe enim dubito ob hæc maximè, quòd ut jam dixerant, ſacramento militari nondum diſtributi in numeros erant. Quid ergo debeam ſequi, rogo, Domine, ſcribas, præſertim cùm pertineat ad exemplum.*

Servi in tyrociniis juventi puniti.

Confirmatus Vegetii locus.

Habens comitivam primi ordinis dignitatem.] Rectè hunc locum ita conſtituit & confirmavit exemplis Fran. Modius. Addo videndum caput 28. libri 2. Variarum Caſſiodori. ubi comitivam primi ordinis dignitatem, pro militiæ laboribus ſtrenuè perlatis, confert Rex Theodericus.

Auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam.] Hunc locum habes à me explicatum lib. 1. cap. 23. Veruntamen quod hic auctoritate præfecti legionis fieri dicitur, ſubdubito, an tantùm abſente legato. Legatum etiam ipſum, præſente in caſtris Imperatore, video ab hoc munere non liberari apud Tacitum primo Annalium: ubi narratio eſt de ſeditioſis militibus, eorumque pœnis: *Diſcurrunt*, inquit, *mutati, & ſeditioſiſſimus quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui judicium & pœnas de ſingulis in hunc modum exercuit: Stabant pro concione legiones diſtrictis gladiis: reus in ſuggeſtu per Tribunum oſtendebatur. Si nocen-*

Legatus judicium exercuit & pœnas

centem acclamaverant, præceps datus trucidabatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolveret. Etjam castrorum præfectus apud Romanos Mennius huc usque auctoritatem suam extendit, bono magis exemplo quàm jure; cùm seditionem, militum duorum præsenti supplicio repressit: teste Tacito dicto libro. Videndus & Dio lib. 53. & l. 6. ff. de officio præsidis; & l. 9. ff. de custodia reorum.

Præfectus castrorum eandem auctoritatem exercuit præter more.

Disciplinæ jus, & severitas, & exercitatio, non solum peditum, sed etiam equitum legionariorum.] In M. scribebatur *disciplinæ severitas, exerci:* In membranis H. *disciplinæ severitatis, exercitus.* In eo saltem optimi libri conveniunt, quòd utramque copulam abjiciant. Lege, *disciplina severitas, exercitio non solum, &c.* nisi malis *disciplina severitas.* Exercitio, prò, exercitatio, propè hìc scribitur in N. & S. quod supra monui: ubi idem quoque vocabulum Vegetio restitui, & Pandectis. Post comperi à me stare Festum, cujus testimonium pro me audito: *Exercitionem exerciti dicebant antiqui, exercitationem exercitati: Item exercitiorem, exercitissimum: sic ut ab exercitato, exercitatiorem, exercitatissimum.*

Exercitio & exercitatio Latinè dicimus: Item exercitus, & exercitatus.

Ipse autem custos diligens, & sobrius.] Optimæ notæ exemplar S. mavult, *ipse autem justum diligens, sobrius.* Eamque scripturam & H. agnoscit. forteàn non inelegans lectio esset, *Ipse autem justus, diligens, sobrius.* Quo modo legisse posteà animadverti Pomponium Lætum in libello De magistratibus Romanorum capite duodecimo.

Tentatus Vegetii locus & sanatus.

Legionem sibi creditam.] In unis Susii membranis legas, *legionem sibi traditam.* Quod ipsum, etiam synonymum quandoque illi priori. Nam alterius fidei committentes, etiam *tradere* dicuntur. Sic Virg. 3. ecloga: --- *nuper mihi tradidit Ægon.* Simili modo Cicero, Terentius, Plinius aliique idonei scriptores & conservatores Latini sermonis dixêre, *regendi potestatem alicui tradere, puerum præceptori, provinciam alicui. sese alteri, aut respublicæ tradere.*

Verbi, tradere, elegans significatio

AD CAPUT X.

AD quem castrorum positio, valli, & fossæ destinatio pertinebat.] Scio amicum meum maluisse, hîc legi, *designatio*. Quod significantius & Latinius esse fateor: sed neutrum eorum (etsi destinandi verbum sæpiùs apud auctorem hunc obvium esse non sim nescius) consistere loco hoc patiuntur libri. Nam in M. S. H. N. B. R. & quatuor Susii, *fossæ æstimatio* scribitur. Castra ponere, & fossam, vallumque destinare, nihil aut parùm, meâ sententiâ, distant. Nam positis castris, si milites quique, statim loco viso, sciebant ex longo usu & consuetudine metationis, quo quisque loco ire, & ubi tentoria figere deberet, ut docet Polybius; dubium non est, quin etiam fossarum & valli destinatio semper certa fuerit, quatenus ad locum. Relinquebatur igitur æstimatio fossarum, quæ semper eadem mensura non fuerunt, sed pro hostium metu, & propinquitate latiores, vel altiores. Priùs quàm fossarum ductionem inciperent milites, accipiebant singulæ centuriæ à campiductoribus & principibus suis pedaturas: posteaque à centurionibus fossa inspiciebatur; & animadvertebatur in eos, qui negligentiùs fuissent operati. Vegetius lib.1.cap.25.& lib.3.cap.8. Sed à quo tandem illa fossarum æstimatio? ab uno castrorum præfecto: non à campiductoribus, principibus, aut centurionibus. Nam è re militum fuit, unius potiùs hominis mandato hanc rem statui, quàm multorum in ea sententias aut suffragia exquirere, eò quòd periculosum admodum sit exercitum sine munimentis temerè consîdere, aut multis de fossarum latitudine, altitudine, inter se contendentibus, detrimentum ab hostibus supervenientibus gravissimum pati.

Iterum emendatus Vegetius.

Milites positis castris statim suum quisque locum agnoscebant.

Fossarum non eadem semper mensura.

Quis modus ducendæ fossæ.

Æstimationem fossæ quis dederit.

Medici à quibus curabantur.] In singulis legionibus medicus unus. Probavit mihi Ic^tus^ in l. inter eos, §. ult. ff. ex quibus causis majores. Probavit quoque constitutio Imperatoris Antonini: *Cùm te medicum legionis secundæ Adjutricis esse dicas, munera civilia,*

Medici in singulis legionibus.

civilia, quamdiu reip. causa abfuerit, suscipere non cogeris, l. 1. C. de professoribus, & medicis. Indicat & inscriptio vetus Brixiensis:

L. CALI: ARRIANI
MEDICO LEGIONIS. II.
ITALIC.
QVI. VIXIT. ANN. XXXXVIIII.
MENSES VII.
SCRIBONIA. FAVSTINA.
CONIVGI CARISSIMO.

Expensæ etiam ad ipsius industriam pertinebant.] Præcepit divus Aurelianus vicario suo, inter alia, operam daret, ut milites sibi mutuò quasi servi obsequerentur, & à medicis gratis curarentur. Epistola ipsius Aureliani exstat apud Flavium Vopiscum.

Vehicula sagittarii, nec non etiam ferramenta.] Illud *sagittarii*, quemadmodum etiam *saginarii*, quod plerosque codices insedit, factum à non intelligentibus, ex *sagmarii*. Sagmarii verè huc pertinent, quibus apud scriptorem hunc primus ego jus postliminii impetro; aliàs fortè perpetuùm hinc exsulaturi. Liber M. & S. *saginarii* hîc legunt: H. *sagmarum*; sed istic posterius illud M. punctis subnotatum, quasi inducendum. Codex verò N. *sagittarii* hîc retinet: sed omnibus locis sequentibus, pro ea voce, restituit *saginarii*. Unde suspicari possis hîc per *sagitarios*, intelligendos sagittas edolantes; qui ita dicta à Icto in l. ult. ff. de jure immunitatis: ubi sagittarii, tubariis, cornuariis, arcuariis connectuntur. Eodem modo & quadrigarii, braccarii, carpentarii nuncupantur, l. 1. C. de excusatione artificum. Sed hæc me non removent à priore sententia: nam & hoc loco *sagmarii* legendum decerno. Amicum nostrum Modium, scio in eo totum esse, ut *sagarios* hos homines appellandos nobis persuadeat. Sed id ei ut crederet, animum meum inducere nunquam potui. Sagarios mercatores esse qui sagariam facerent, ex Ulpiano discere

Emaculatus Vegetius.

Sagittarii, tubarii, arcuarii.

Sagmarii.

Sagarii, qui.

discere licet, ff. de tributoria actione. & de iisdem inscriptio vetus:

I. O. M.

VOLVVIO. TERTVLLO.
NEGOTIATORI. SAGARLO
EX APVLIA

Ceterùm eos mercatores tanto numero in exercitu Romano fuisse, deinde ita vili loco habitos, ut ducentis ejusmodi, admistis pueris, unus calo, aut lixa, tanquam dux præficeretur, quod tradit Vegetius lib. 3. cap. 6. hoc inquam quis credat? Sagmarios Vegetio restituendos pronunciavi: neque me ejus decreti pœnitet. Lapsus enim librariis valdè proclivis à sagmariis, ad saginarios. Vox ista planè militaris & ut alios omnes hactenus, proinde & me præterîsset, nî adfuisset Leo Imperator De bellico apparatu: qui & nomen ipsum satis tuebitur, & ipsum eorundem hominum munus pariter explicabit: *Pari modo*, inquit, *pro sagmariis, id est, sarcinariis facere oportet: quorum magnus est usus.* Iterum; *Ipsa autem sagmaria, id est sarcinas, reliquosque apparatus.* Iterum alibi: *Ex equis sagmatariis, id est sarcinariis, si fieri potest, in unoquoque contubernio unum habeat; sin minùs, duobus contuberniis unum.* Ut hîc equi, itidem servi ferendis armis, annona, & sarcinis quandoque deputati fuerunt. Quod præter alios, testatur Frontinus lib. 4. cap. 1. num. 6. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. ubi Metellus disciplinam militarem, in Africa Jugurthino bello corruptam, correpturus, neminem militum in agmine, servorum jumentorumque ministerio, ut arma sua & alimenta ipsi ferrent, uti passus est, In lexico veteri, *Sagma sagmæ, & sagma sagmatis, σάγμα. sella, quam vulgus bastum vocat, super quo componuntur sarcinæ, clitellas alii vocant.* Σάγματα, carpenta quoque Latinè dici posse censuit Jacobus Cujacius ad l. 1. C. de excusat. Munerum; & inibi σαγματοποιοί, emendat in Basilicis, pro σαυματοποιοί. Cui vacat, is consulat Adriani Turnebi Adversaria, lib. 24 cap. 8. ubi Ælio Lampridio equum reddit *sagmarium*, pro *saginario*; adducto in confir-

Sagmarii. id est, sarcinarii. Sagmatarii equi singuli in contubernis singulis.

Etiam servi in exercitu armis ferendis. Quid sagma.

Lampridii lectio restituta.

confirmationem suæ opinionis Sudâ, & Isidoro. Itidem exemplum illius viri sequens, equum *sagmarium*, pro *sagmario* restituto militi, in epistola divi Aureliani apud Flavium Vopiscum.

Emendatus Vopiscus.

Ferramenta, quibus materies secatur, vel cæditur.] Veteres consonantes non geminasse, sciunt, qui vel primis labris hæc studia humanitatis degustârunt. ideoque ex *serantur*, quod fuit in veteribus libris, quod proximum erat *secantur*, ineptia hominum effectum est. Lego *serrantur*. Sic infrà cap. extremo hujus libri, *quibus materies, ac pali dedolantur atque serrantur*. Ubi disertim quod antea suspicabar, *serantur* typis expressum esse, multo pòst tempore comperi in optimo codice collegii trium Coronarum; neque audio ceteros, qui illic *secantur* legendum suadent.

Veteres non geminabant consonantes. Vegetius emendatus.

Quibus aperiuntur fossæ, contexitur vallum aquæductus.] Ita eum locum ut ederem optimi libri auctores fuerunt; quanquam in eo assentiar amicissimo mihi Jano Guilielmo; ut legi quoque malim ex vestigiis membranarum, *quibus aperiuntur fossæ, consepitur vallum, aqua educitur*. Nam ad eam lectionem viam facere videtur manuscriptus H. in quo scriptum vidimus, *quibus aperiuntur fossæ, contestitur vallum, atque æquæductus*. Accedit & S. in quo *concepitur* scriptum, pro *consepitur*. Aliter anteà, & monstrosè hic locus vulgabatur; hoc modo, *quibusque aperiuntur fossæ, circa situm valli, & aquæductus*. In alia rursus editione hoc modo, *quibusque aperiuntur fossæ, & aquæductus*.

Mutata lectio.

Arietes, onagri, balistæ, ceteraque genera tormentorum.] De his proprius agendi locus erit inferiùs lib. 4.

Ut rectè doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.] Raro contigit ut militarium aliquis ad civilia munia vocaretur; proinde non nisi pulvere bellico induratos armatis præfici æquum erat.

Militarès in bello maximè promovendi.

AD CAPUT XI.

Tignarii.

Structores qui.

Carpentarii qui.

HAbet præterea legio fabros lignarios, instructores.] Emendabat Modius *fabros, tignarios, structores.* In quo illi adstipulantur apud me libri M.S.N.H.& tres Susii. Structores, ædificatores interpretatur Imperatoris Constantini Notitia, quæ est in l.1.C.de excusatione artificum libro 10. eademque seorsum *fabros & tignarios* ponit. Carpentarium, à carpentis faciendis; item tignarium definit Isidorus libro decimo octavo, & inibi lignarios generaliter ligni opifices vult appellari. Item seorsum numerantur *fabri, structores, carpentarii*, inter eos, quibus vacatio graviorum munerum concessa erat, in l quibusdam, ff. De jure immunitatis. Structores non ignoravit & ipse Cicero, dum ad Quintum fratrem ita scripsit: *Veni in aream tuam, res agebatur multis structoribus*; lib.2.epistola 5. Idem & tignarios agnovit: *Ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum tignarium.* De claris Orat. Fabrûm tignariorum mentio quoque apud Jureconsultum in l. ferri ff. de verborum signif. & ibi And. Alciatus. meminit eorumdem inscriptio vetus.

SABINAE
AVGVST
MAGISTRI QVINQVENNALES.
COLLEGI. FABRIVM TIGNAR.&C.

Iterum in alia inscriptione quæ Romæ infra Capitolium ad D.Mariæ de consolatione visitur.

P. ... CORNELIVS.
THALLVS
P. CORNELI. ARCHITECTI FIL.
MAG. QVINQ. COLL. FABR.
TIGNAR. LVSTRI. XXVII.

Emendatus Pomponius Lætus. *Is aliquot ca-

Restituto, *Fabri, tignari*, pro *fabri lignari*, apud * Pompon. Lætum lib.1. De magistratibus cap.14.

Ferrarios, pictores.] Itidem à Tarrunteno Paterno

Paterno Jureconsulto, libro primo Militarium, inter eos quibus graviorum munerum vacationem condicio tribuit, numerantur *plumbarii, ferrarii, lapidarii, & hi qui calcem cocunt, & qui silvam incidunt*, l. quibusdam. ff. de jure immunitatis. Nunc quos *pictores* Veg. nuncupavit, pro iis M. reponebat *pistores*. pita à Vegetio mutuatus est. Ferrarii.

Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias.] Has fabricas Cæsar, Æmilius Probus, alii *officinas* vocârunt: neque ad arma fabricanda solummodo in legionibus istæ fabricæ; sed & in oppidis fuêre. Oppidatim certè Mithridatem illas instituisse, testis Appianus De bello Mithridatico. Cæsar primo De bello civili: *Frumentum ex finitimis regionibus, atque omnibus castellis in urbem convexerant, armorum officinas in urbe instituerant.* Magnum fabricarum numerum, sub principibus, Romanum imperium habuit; idque provinciatim, in quibus ad usum reip. à fabricensibus omne genus armorum fabricabatur. Recensebo ex Notitia imperii: ubi fabricæ Orientis quinque, *Scutaria, & armorum Damasci. Scutaria, & armorum Antiochiæ. Clibanaria Antiochiæ. Scutaria, & armamentaria Ædessæ. Hastaria Ironopolitana Ciliciæ. Pontica verò tres. Clibanaria Cæsareæ Cappadociæ. Scutaria, & armorum Nicomediæ. Clibanaria Nicomediæ. Asiana una, scutaria scilicet; & armorum Sardis Lydiæ. Thraciarum duæ. Scutaria, & armorum Hadrianopoli. Hæmimonti Scutaria; & armorum, Marcianopoli. Illyrici quatuor, Thessalonicensis, Naissatensis, Ratiarensis: scutaria, Horreamargensis.* At paulo majore numero fabricæ Occidentis, in eadem Notitia. Ac primùm in Illyrico: *Sirmiensis scutorum, balistarum, & armorum: Acimensis scutaria: Cornutensis scutaria: Lauriacensis scutaria: Salonitana armorum. In Italiâ autem Concondiensis sagittaria; Veronensis scutorum, & armorum: Mantuana, Loricaria: Cremonensis scutaria: Ticinensis arcuaria: Lucensis spatharia. In Galliis verò Argentoratensis armorum omnium: Matisconensis sagittaria: Augustodunensis loricaria: Suessionensis scuta-*

Fabricæ armorum Officinas alii vocant. Eas oppidatim Mithridates instituit.

Fabricenses.

Fabricæ Orientis quinque, Ponticæ tres.

Asiana una. Thraciæ duæ. Illyrici quatuor.

Multi in Occidenti fabricæ.

Scutaria, balistaria: & elibanaria: Remensis spatharia: TriBerorum scutaria: TriBerorum balistaria: Ambianensis spatharia, & scutaria. Si propagandum Romanum fuerat imperium, vel ii limites antiqui tuendi contra invadentes, habebant in diversis Castellis suos limites limitaneos, præsidiarios, & diversis quoque in sedibus sparsas Rom. legiones. Quarum numerus crescente paulatim imperio sensim quoque crevisse videtur. Ceterùm adeò numeroso, & sparso militi, unde arma omnis generis suppeditata fuerint, jam discere à me potuisti, ex fabricis nempe istis provinciatim institutis. Et quotiescunque novis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipsis fabricis, & ad castra, vel loca deputata, angariis transvehebantur. Quod me docuit constitutio Imp. Leonis, & Authemii C. de fabricensibus. Nunc ab hominibus privatis, non alia arma aut fabricari aut vendi poterant, præter cultellos breves, quos nemo in usum belli adsumeret. Arcus verò, sagittas, spathas, semispathas, loricas, contos, lanceas, scuta, galeas, & cetera id generis arma bellica; non alibi, quàm in publicis, fabricis, & à fabris publicis, id est qui annona publica sustentabantur, fieri permisit Imperator Justinianus: cujus hac de re Novella LXXXV de armis. Frequens admodùm de corpore fabricensium, & fabricensium munere, privilegiis, &c. mentio in posterioribus libris Codicis: & inibi rubrica quoque De fabricensibus.

Limitanei milites imperii limites tutabantur.

Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum. Arma non alibi, quam in publicis fabricis fieri debebant. Qualia privatim fabricari liceret, & vendere. Fabricenses publico sumptu alebantur.

Ad morem Bessorum.] Isidorus lib. 9. Bessi barbari fuerunt, qui à multitudine boum sic vocati, creduntur. De his Plinius lib. 4. cap. 11. Item Ovidius:

Bessi populi Thraciæ.

Vivere quàm miserum est inter Bessosq; Cetasque.

AD CAPUT XII.

Sed etiam ipsi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo.] Tribunos & præfectos militum, non tantùm militibus quotidie sub oculis suis exer-

exercendis, diligentes esse vult Vegetius; verùm etjam suo exemplo eosdem ad facinora provocare. Talis in exercitu Imperatoris Alexandri Maximinus; qui ob corporis proceritatem, ingentes vires, & rei militaris peritiam, cùm per omnes militiæ gradus adscendisset; etiam tironibus universis præfectus fuit, ut eosdem ad militiæ exerceret, munera, & ad bellandum redderet idoneos. Quo in negotio nihil sibi ad omnem diligentiam reliqui faciens, maximam ab universo exercitu gratiam inivit. Quippe non modò, quæ gerenda erant, adsiduè edocere; sed ipse etiam, quæ usus posceret, priùs obire. Unde illos non discipulos tantùm, sed æmulos etiam, atque imitatores habuit suæ virtutis strenuissimos: teste Herodiano, lib. 6.

Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæsaris: Quam egregie suo munere is functus fuerit.

Tribuni autem sollicitudo, per hanc laudatur industriam.] In codice M, S. & N. tropo iterativo, & perfamiliari huic nostro auctori, legebatur, *Tribuni autem solicitudo, tribuni laudabatur industria.* Et pari phrasi paulò pòst, *disciplina eruditus incedebat.*

Mutata scriptura in Vegetio.

Cùm miles veste nitidus, armis bene munitus, ac fulgens.] Militem bene vestitum esse, armis splendentibus incedere, ad laudem præpositorum pertinere, scivit Avidius Cassius. Hic legionibus Syriacis, luxuria diffluentibus, præpositus: arma singulorum septimo quoque die inspexit; vestimenta, etiam calciamenta, & ocreas: teste in ejus vita Vulcatio. Maximinus legioni tyronum ab imperatore Alexandro Severo præpositus, jussit eam quinta quaque die decurrere, simulacra bellorum agere; gladios, loricas, galeas, scuta, tunicas & calciamenta inspexit: teste Capitolino, in Maximinis.

Milites armis splendentibus incedere, præpositis honori dabatur. Arma militum septimo die inspécta: Etiam vestimenta & calcei. Quinto quoque die decurrere jussi. Bellum pro prælio.

AD CAPUT XIII.

Quia sciebant in acie commisso bello, celeriter ordines aciesque turbari atq; confundi.] In VV. aliquot legitur, *qui sciebant.* In uno Susiano codice, abjecto commate, reperiebam, *celeriter ordines aciesq; confundi* Bellum commissum dixit

dixit Vegetius suo aut potiùs veterum more, non servata illa differentia, quam Grammatici ponunt, inter bellum, & prœlium. Itidem hoc lib. cap. 17. *Commisso bello, prima, & secunda acies stabat immota.* Varro lib. 6. De lingua Latina: *Rorarii dicti à rore, qui bellum committebant antè: ideò, quòd antè rorat, quàm pluit.*

Bellum committere.

Et singulis centuriis, singula vexilla constituerunt.] Id Vegetius introductum dicit ab antiquis; per quos ille debuit mediam ætatem, non antiquissimam, intellexisse. Aliam quippe rem militarem antiquitus fuisse, id est plures fuisse, quàm centum sub uno vexillo milites, Livius indicat: qui libro 8. pedites Romanæ legionis, in hastatos, principes, & triarios dividit; ipsosque triarios tribus vexillis constare docet: *Sub signis*, inquit, *quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat, earum unamquamque primumpilum vocabant: tribus ex vexillis constabat; vexillum* CLXXXIV. *homines erant: primum vexillum triarios ducebat; veteranum militem, spectatæ virtutis; secundum rorarios; tertium accensos.* Ceterùm ut Vegetii ævo, singula in centuriis singulis vexilla, proinde & Dracones singulos, à Draconarius per singulas cohortes, id est, decem in unaquaque legione ad prœlium elatos, docemur à Vegetio, hoc eodem capite.

Plures quàm centum milites olim sub uno vexillo.

Vexillum hominum CLXXXIV. Triarii veterani, & spectatæ virtutis.

Decem in una legione Draconis.

Ita ut ex qua cohorte, vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset adscriptum.] Ex librorum veterum vestigiis, hæc aut similis lectio videtur erui posse, *Ita ut quæ cohors, quota esset centuria, illi vexillo literis esset adscriptum.* Quæ scriptura ad mentem Vegetii propiùs accedere videtur. Quòd enim in cohortibus olim prælatam diximus hastam; in ea tabellam ligneam, cum hac inscriptione, COHORS V. COHORS VI. &c. similiter in ipso vexillo posteà expressum fuit, COHORS V. COHORS VI. Itemque pro ratione singularum centuriarum COHORTIS PRIMAE. CENTVRIA PRIMA. vel sic, COHORTIS MILIARIAE CENTVRIA PRIMA SECVNDA: & sic

Tentata Vegetii lectio.

Qualia in vexillis signa.

sic deinceps in reliquarum centuriarum singulis vexillis.

Quod intuentes, vel legentes milites.] Abest in uno Susiano codice illud, *vel legentes*.

Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, transversis cassidum cristis, ut facilius noscerentur à suis.] Primùm moneo illa verba *à suis* in omnibus libris meis nulla exstare. Magnum verò de verbis præcedentibus librorum veterum certamen: In M.C.S.&.N. reperi *qui nunc centenarii vocantur; nimium bellicosos loricatos transversis cassidum cristis, ut facilius noscerentur.* Ineptiùs, ne dicam putidiùs, apud Modestum legitur, *nimirum bellicosas loricas.* Proximè ad rem accedere videntur duo mss. exempla Susii, in quibus, remotis hinc, & *bellicosis*, & *loricis*, scriptum vidi, *qui nunc centenarii vocantur, transversis cassidum cristis litteras habebant.* Accedunt membranæ B. in quibus erat, *transversis cassidum cristis litteras habentes.* Accedit quoque codex H. sed ille *bellicosos* & *loricatos* illos denuo huc revocare nititur, dum legit, *qui nunc centenarii vocantur: nimium bellicosos, loricatos, transversis cassidum cristis, litteras habebant.* Ut ut sit, signum centuriones in galea habuisse certum est. Vegetius hoc eodem capite: *milites sequerentur non solùm vexillum suum; sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea.* Iterùm hoc libro capite decimo sexto: *Centuriones verò habebant cataphractas, scuta & galeas ferreas, sed transversis, & argentatis cristis.* Samnites olim toti linteatæ legioni galeas cristatas dedêre, ut inter ceteros eminerent: auctor Livius lib. 10. Litteræ illæ ubi in galea aut cristis argentatis esse potuerint, vix intelligo. Torulos scio fuisse qui gestârint: Ammianus lib. 16. *Chonodomarius*, inquit, *nefarius quidem belli totius incentor, cujus vertici flammeus torulus aptabatur, anteibat sinistrum cornu.* Fortean pro *litteras habebant*, scripserit Vegetius *titulos habebant*. Tituli certè vario in usu apud antiquos. Sic titulus dicebatur in operibus, qui auctorem, vel artificem

Magna inter libros veteres pugna.

Centuriones signum habuerunt in galea.

Samnitum tota legio cristata.

Torulus in galea.

Tituli varii usus apud antiquos.

Titulum gestarunt fontes. Titulus adfixus in ludis: Item vẽdundis ædibus. Titulum & fiscus adfigebat. Tituli quoque in triumphis erant Tituli etiam amphoris adhibiti. Titulus quoque victimis alligatus.

cem indicabat: Suetonius Domit.cap.5. Item titulum gestabant fontes. Tituli etiam in ludis præfixi, quibus notabatur, cui Deo, cui Deæ, cujus Imperatoris saluti, indulgentiæ, victoriæ, &c. fierent: Tertullianus cap. 2. de spectaculis. Titulus etiam seu libellus ædibus vendundis adfigebatur; l.unica C. de his qui potentiorum nomine; l.si quis C. de bonis proscript. & l.2. C. de aquæductibus. Titulis fixis etiam universa alicujus substantia fisco applicata: Cassiodorus libro 5. Variarum, capite sexto. Tituli quoque in triumphis populos, Reges civitatesque devictas indicabant; Flavio Vopisco teste in Aureliani triumpho. Titulis etiam amphoræ à bono patrefamiliâs notatæ, in quibus vinum custoditum: Juvenalis satyra quinta --- *patriam, titulumque senectus Delevit.* ---- Etiam victimæ in Capitolium deducendæ titulum prætulerunt; Suetonius Augusto cap. 59. Potuit similiter & galeæ centurionis titulus fuisse adpositus, & in ibi scriptum, CENTVRIO. I. II. &c. hujus aut illius cohortis. Redeo ad id, de quo paulò antè dixeram. In libris aliquantis centuriones hos *bellicosos*, *loricatos*, dictos. Loricatos, quòd lorica induerentur dici potuisse, aliquam verosimilitudinem habet. Sed cur quæso bellicosi? cùm certo certius sit à caliga ad superiores militiæ gradus nullos admissos, nisi qui benè bellicosi essent, & virtutis suæ egregium specimen dedissent. Suspicatus sum, pro *bellicosos*, *bucculatos* dici posse. Buccula, seu Bucca pars Cassidis est, circa os; & ea, per quam respirat armatus. Alii volunt supremam galeæ partem esse, in qua cristæ figuntur, in summo cono. Has qui faciebant, buccularii dicebantur à Paterno Icto in l. ult. ff de jure immunitatis. Ubi vulgò *buccularum structores* scribitur, cùm legendum sit *bucculariis*, *structores*: ut rectè censuit Adrianus Turnebus lib. 9. Adversar. cap. 16. Bucculatos autem esse centuriones, pertinere ad celeriùs eosdem, in tumultu prœlii, agnoscendos, negare nemo ausit. & hoc est, quo de agitur. Nihilominus eam conjecturam in medio positam velim, uti de ea judicent censores eruditi.

Buccula pars cassidis. Rectè Turnebus emendavit l. ul. ff. de jure immunit. Bucculati forsitan centuriones.

Quare-

Quatenus nullus error existeret.] Aliquot libri bonæ notæ scribebant, *quatinus error non existeret.* Cornelius Fronto, Festus, & alii Grammatici interpretantur *quatenus, qua fini; quatinus, quoniam.* Quatinus, quatenus quid differant.

Cùm centeni milites sequerentur non solum vexillum suum, sed etiam centurionem.] Non ausculto iis libris & editionibus, in quibus legebatur, *cum cuncti milites.* Nam Virgilii locum præ oculis habuisse Flavius videtur, ex nono Æneidos: Confirmata Vegetii scriptura.

.... *Post illos centeni quemque secuti.*

Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd junctis manibus pariter dimicabant.] Manipulum eundem facit Vegetius cum contubernio: & eandem quoque militarem disciplinam agnoscit Ammianus; qui post centurias manipulos ponit libro 17. his verbis: *Convocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus, tribunal insistens.* Itidem apud eundem Ammianum legas libro. 23. At alia tamen olim manipulorum ratio, & amplior in iisdem militum numerus fuit; testantibus passim historiographis. Cincius lib. 6. De re militari, in una legione centurias sexaginta numerat, manipulos triginta, apud Agellium lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Idem quoque sentiebat Isidorus, cùm in uno manipulo milites agnoscebat ducentos. Alii sexaginta tantùm in illo homines; rursum alii centum fuisse opinantur; inter quos Vegetius, capite proximo subsequente ita scribens: *Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur; ita inter equites turma dicitur.* Certè sub Regibus Romanis, libera republica; denique sub principibus prioribus, diversum à contubernio manipulum fuisse, inde facilè probavero, quòd contubernio signum seorsum nunquam fuerit, manipulo fuerit. Varro libro 4. De lingua Latina, *Manipulos exercitus minimas manus, quæ unum sequuntur signum.* Signi illius formam versus Ovidiani ex tertio Fastorum indicabunt:

Manipulus unde dictus.

Manipulis majores antiquitus, quàm Vegetii ævo.

Quot milites in manipulo.

Contubernium signum non habuit.

Manipuli qui.

Manipulus signum militare.

Non

Non illi cælo labentia signa tenebant,
Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.
Illa quidem fæno, sed erat reverentia fæno,
Quantum nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Unde maniplaris nomina miles habet.

Qualis, & unde confectus ille manipulus.

Donatus in Eunuch. Terentii: *Cùm Romani*, inquit, *& Latini sub uno centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum, vel coronam ex manipulo herbæ, vel hujusmodi conficiebant, quem pro signo sequebantur.* Ejusdem rei testem laudare possim Plutarchum in Romulo, & Isidorum libro 18. capite tertio, & libro nono, capite tertio.

AD CAPUT XIV.

Turma unde appellata. Tres tribus Rom.

INter equites turma dicitur.] Varro, *turma, terma est, E. in V. abiit, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Tariensium, Ramnium, & Lucerum fiebant, itaque primi singularum Decuriarum, Decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis sunt etiam nunc terni*: lib. 4. De lingua Latina. Festus *Turmam equitum*, inquit, *dictam esse ait Curiatius, quasi terimam*. Qui cetera illa Varronis, ad verbum, posteà subjunxit.

Ut enim centum pedites, ab uno centurione, sub uno vexillo gubernantur.] Primus hunc locum persanavi ope librorum veterum. Restitui autem sic, *Centum enim, & decem pedites ab uno centurione sub uno vexillo gubernantur.* Desiderabantur enim hîc in una centuria decem Decani, qui singuli singulis contuberniis præerant. Vegetius eodem libro capite superiori. *Ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus præesset Decanus, qui caput contubernii nominatur.* Itidem in singulis contuberniis undecim hómines censentur libro eodem, capite vigesimoquinto.

Suppletus magni momenti locus apud Vegetium. Decani qui fuerint.

Centurio eligendus est [qui sit] magnis viribus, procera statura.] Libris omnibus placebat induci illa duo verba, *qui sit*, inde etiam correctissimi legebant *proceræ staturæ*. Sed plura in centurione requisi-

requisita, quàm ut viribus & statura præstaret ceteros: eum enim Vegetius centurionem vult, qui omnem artem armaturæ perdidicerit, vigilans, sobrius, agilis sit. Hadrianus Cæsar nulli vitem concessit, nisi robusto, & (quod caput erat) bonæ famæ; ut auctor est in ejus vita Spartianus.

Quæ requisita in centurione; Qualem Hadrianus Cæsar elegerit.

Scutum rotare doctissimè noverit.] Istud inter alios armaturæ numeros, & gestus fuisse, alibi innuit Vegetius: *Ut tyro disceret, scutum tractare, & obliquis ictibus venientia tela deflectere*; libro primo, capite quarto. Scutum quatere, ac rotare in campestribus motibus numerat quoque Ammianus Marcellinus initio libri vigesimi primi. Idem quoque factitatum in genere ludi Græcanici trochi, testis mihi Adrianus Turnebus lib. 27. Adversar. cap. 33.

Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ. Idem usui in ludo trochi.

Magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus.] *Plus mehercules audire, quàm loqui militarem hominem decet, actibus coalitum gloriosis*, ut verbis Juliani utar.

Plus audire, quam loqui debet homo militaris.

Qui contubernales suos ad disciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat.] In quibusdam Sulii est, *ad doctrinam retineat*. Fortè sincerius erat quod suggerebat. H. *Contubernales suos ad disciplinam retineat armorum; exercitum cogat, ut benè vestiti, & calceati sint*. De armis, vestibus calceisque militum, singulis septem diebus inspiciendis, alibi me dicere meminisse potes. Quos autem *contubernales* hîc appellatos vides, Ammianus *concorporales* nuncupabat: *Raptorum*, inquit, *pleraque concorporalibus suis impertientes*. Quam vocem & alibi eundem Ammianum usurpasse observavi.

Locus Vegetii excussus. Concorporales, iidem qui contubernales.

Imprimis habili corpore.] In membranis partim legas *habilis corpore*; partim *stabili corpore*.

Eosdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & cassides frequenter tergere, & curare.] Livius: *Secundo*, inquit, *die arma curare, & tergere, ante tentoria jussit*. In uno, & altero exemplo veteri scriptum erat, *contos frequenter tergere, & cassi-*

des frequenter tergere: curare: *famaras*. Sed postremum hoc verbum aliena posteà manus multis punctis subscriptis inducendum indicaverat. Verumtamen alia mihi stat sententia. Tergere, curare loricas, cataphractas, & cassides poterant. Sed ad contos aliud verbum desiderari visum, id (nisi me animus egregiè fallit) conjectando reperisse videor: nam ex *famaras* fingo verbum *famiare*, quod idem valet, atque acuere: conti enim acui potiùs, quàm tergi debebant. Est autem Samiare vocabulum militare. Leo Imperator De apparatu bellico cap. 3. num. 50. *Samiatores, id est qui omnes acies ferreas exacuunt.* Glossarium ἀκονητὴς, *samiarius, acutiator*. Iterum, *famiator*, ἀκονητὴς. Quin & apud Flavium Vopiscum D. Aurelianus tribuno militum præcipit, *Arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamenta fortia.* De Samiandi verbo consule & Nonium Marcellum, in *Samium*.

Samiare vocabulum militare. Idem Vegetio restitutum. Samiatores in exercitu qui fuerint.

Quis credat militem bellicosum, cujus dissimulatione, situ, ac rubigine arma foedantur?] Auctor est Suetonius D. Julium milites tam cultos habuisse, ut argento & auro politis armis ornaret; simul & ad speciem, & quò tenaciores eorum forent in prœlio. In Julio cap. 67. Objurgati autem & castigati milites Romani non tantùm cùm arma gestarent situ, ac rubigine obducta: nam grandem pœnam incurrebant si arma alienaverant, si in prœlio amiserant. Quo de etsi nullam Vegetius mentionem injecerit; dignum tamen putavi de quo aliquid hoc loco adferrem. Grave imprimis crimen est, si miles arma alienaverit; ea quippe culpa desertioni exæquatur, ut testis est Paulus Ictus libro singulari De pœnis militum: *Utique si tota alienavit. Sed etsi partem eorum; nisi quod interest. Nam si tibiale vel Umerale alienavit, castigari verberibus debet: Si verò loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est*; l. qui commeatus, ff. de re militari. Eâdem de re & Modestinus meminit lib. 4. de pœnis. *Miles qui in bello arma amisit vel alienavit, capite punitur, humanè militiam mutat. Qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est*, l. 3. ff.

Cæsaris milites arma auro & argento polita gestabant. Quare id Cæsar permiserit. Milites objurgati, si arma rubigine obducta essent. Puniti, si vendiderant, aut amiserant. Armorum alienatio desertioni exæquatur. Interest, quæ arma miles alienârit.

de

de re militari. Apul. *Et militaris sacramenti Genium ob amissam spatham verebatur*. Addendum porro & illud est, si miles arma alienasset, eam culpam armorum custodi plerumque imputatam, si militi arma commisisset non suo tempore, l. qui commeatus ff. dicto tit. Armorum custodes in exercitu Romano fuisse, testis mihi præmissa l. qui commeatus, & l. ult. ff. de jure immunitatis. Testis quoque Romana inscriptio, quam mihi suppeditavit amicus meus Justus Lipsius;

Armorum amisso. um aut [illegible]natorum pœna, capitalis. Armorum surreptorum pœna. Armorum custodes in Rom. exercitu.

M. VLPIO. MATVRO. SIGNIF.
TVR. SERENI EQ. SING. IMP.
N. NAT. NORICVS. COL.
VIRVNO. VIX. ANN. XXXVIIII.
MIL. ANN. XXIII. RVR
MESSOR SIGNIF. HER. ET
AVR. NOVELLVS. ARMORVM
CVSTOS. SECVS. HERES. ET
VLP. AELIVS. LIBERTVS
EIVS. AMICO. ET. MVNICIPI
OPTIMO. BENE
MERENTI. FAC. CVR.

Item marmor in agro Patavino:

C. IVL. PRISCI
V. A. VI. M. X. D. VIII.
IVL. GERMANVS
ARMORVM CVST.
ET
VAL. MARCIANE
PARENTES

Præter custodes illos armorum, armamentaria quoq; fuerunt, in quibus arma reponerentur. Quorum alibi meminit Cicero. De iisdem Isidorus lib. 15. capite de repositoriis: *Armarium locus est, ubi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium verò, ubi tantùm tela armorum; unde Juvenalis:*

Quicquid habent telorum armamentaria cæli.

De iisdem lapis vetus, qui cum aliis vetustatis monumentis erutus ex rutis cæsis castri Batavici, ad littus Oceani prope Lugdunum Batavorum, quem vidi in

Armamentaria, ubi arma deponebantur. Armarium, & armamentarium quid differant.

in ædibus nobilissimorum Dominorum de Wassenaer, in Haga Comitis; quemque bona fide sic exprimendum curavi: dignus enim videbatur, qui proferretur in publicum.

IMP. CÆS. L. SETIMIVS. SEVERVS. AV. ET
M. AVRELIVS. ANTONINVS. CÆS. CON. XV
VOL. ARMAMENTARIVM. VÆTVSTATE
CONLABSVM. RESTITVERVNT. SVB
TA. PVDENTE. LEG. AVG. PR. CVRANTE
CÆ. CEL. BATE PRE.

Spoliarium, & armamentarium ubi in urbe fuerint. Etiam in exercitu.

Bartholom. Marlianus Spoliarium, & Armamentarium Romæ fuisse dicit in Cœlio monte. Neque in provinciis tantùm, sed & in exercitu, & castris armamentaria fuisse arbitror; in quibus arma custodes illi armorum adservarent, id innuere videbatur Jurisc. cùm diceret, *qui militi arma commisisset non suo tempore*, l. qui commeatus, ff. de re militari. Ceterùm quæ istic arma doponerentur, & custodirentur, verosimile est graviora, majora fuisse: ut lanceas, hastas, clypeos, scuta, parmas, loricas, &c; ac tempore prœlii inde fuisse petita. Eò facere videtur, quod Livius scribit libro secundo: *Statuisse non pugnare consules, cognitum est; quippe impunè se insultaturos, non credi militi arma, rem ad ultimum seditionis erupturam.* Idem

Quæ arma inibi adservata.

libro

libro 31. *Se constrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus.* Leviora arma, ut gladios, pugiones, ne quidem fodientes milites deposuêre. Vegetius: *Cincti gladio fossam aperiunt*, libro 3.cap.8. Eum, qui sine gladio extra vallum processerat, morte punitum, observabam apud Tacitum, libro undecimo. Redeo ad arma in prœlio amissa; de quibus paullo antè cœperam verba facere. Græcorum legibus non qui ensem; aut lanceam, sed qui clypeum amittebant, mulctabantur. Militi quippe magis curæ esse volebant, quî ne acciperet, quàm quî daret incommodum. Auctorem habemus Plutarchum, in Pelopidâ. Epaminondas moriens quæsivit, an clypeus salvus esset. Quod præter alios scribit Ammianus lib. 25. Lacedæmoniæ mulieres filios in militiam dimittentes, mandare solent ἢ σὺν τούτῳ, ἢ ἐπὶ τούτῳ, id est: *aut cum hoc, aut super hoc.* Significantes ut aut scutum referrent, aut super scutum mortui efferrentur. Itidem Cornelius Tacitus De moribus Germanorum, *Corpora*, inquit, *suorum etiam in dubiis prœliis referunt: scutum reliquisse præcipuum flagitium.* Illud certè turpissimum, & gravissimum scelus fuit, si miles armatum sese hosti dederet. Eutropius libro secundo: *Romani*, inquit, *captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi jusserunt, quòd armati capti fuissent.* Quàm ignominiosum porrò fuerit, abjectis armis, ex acie fugere, testatur Aristoteles libro secundo Rhet. & libro quinto De moribus.

Arma leviora nunquam deposita. Sine gladio è vallo progressus; capite plexus est. Armorum amissorum diversa pœna fuit. Clypei amissi, gravior pœna apud Græcos, quàm gladii vel hastæ. Scutum amisisse præcipuum flagitium Lacedæmoniis. Itidem & Germanis. Deditio cum armis turpissima fuit. Armorum abjectio ignominiosissima.

AD CAPUT XV.

SEd ante signa, & citra signa.] Quid velit *citra*, quivis facilè intelligit. Magis tamen placet libris M.S.H.N.& Modesto, *circa signa*.

Plumbatas quinas positas in scutus.] Etiam ex hoc loco conjicere licet, has plumbatas non glandes, sed jacula fuisse, ad modum sagittarum. Ut ostendam infrà lib. quarto. Commodè autem in scutis gestari potuisse, facilè capiet, qui scutorum longitudinem,

Plumbatæ jacula, non glandes.

Scutorum & clypeorum discrimen.

dinem, quam alibi tradidimus, non ignorabit. Inter scuta autem, & clypeos hoc interfuit, quòd clypeus rotundus, scutum oblongum erat. Virgilius 3. Æneidos:

Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar

Idem 8. Æneid. ---- *scutis protecti corpora longis.*

Ejecta è Vegetio vocula.

Item bina missilia; unum majus ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis.] Ablego hinc in malam rem illam copulam *&*. De cetero, *hastili*, tolerari quidem hìc potest: malunt tamen optima exemplaria, & hìc, & paullo pòst *hastile*.

Post hos erant ferentarii, & levis armatura, quos nunc auxiliatores, & armaturas dicimus.] Auxiliatoribus haud dubiè non hìc locus est. Jacobus Cujacius restituebat, *quos nunc scutatores*: Idemque hoc eod. libro cap. 17. pro *armaturæ*, *scutatores*, legebat, *armaturæ, scultatores*. Eidem accedit illud Leonis cap. 3. De bellico apparatu, num. 24. *Scultatores*, inquit, *id est speculatores, qui res hostium exquirunt & narrant*. Non prætereundum tamen, quòd sex libri vetustissimi, utrobique legant *exscultatores*; ex quo si faciam, *& scultatores*, reclamabit Notitia utriusque imperii, quæ inter auxilia Palatina numerat *exculcatores juniores, exculcatores seniores, exculcatores Britannicianos*. Præterea apud Flavium nostrum duo manuscripti H. N. & tertius impressus optimæ notæ S. disertè habent perscriptum *exculatores*, non autem *excultatores*. Utrum verò eligendum nunc sit, videant docti. Turnebus lib. 24. Adversar. cap. 12, *exculcatores* amplexus est: quos dictos censet, *quia glandes exculcarent & ejicerent*. Excursatores & procursatores scio ab Ammiano vocatos non semel, qui præcurrerent, iter faciente exercitu. Imò tres procursatorum turmas idem commemorat in exercitu Romano lib. 24. Eosdem *cursores* nuncupabat Mauritius De militia Romana; *quòd ante agmen & aciem excurrent, hostesq; versos in fugam persequerentur*. Alios idem equites fuisse tradit *defensores, qui ex acie nec exeunt, nec excurrunt*. Hos cataphractarios noster vocavit: hi vim hostium defendebant, id est propulsabant.

Scultatores qui fuerint.

Exculcatores Vegetio forte restituti.

Exculcatores unde dicti. Excursatores, & procursatores in exercitu qui fuerint. Iidem cursores ab aliis vocati. Equites defensores.

A 3

AD CAPUT. XVI.

Qui genu posito subsidebant.] Exemplar M & H. *genu flexo obsidebant.* At contra Varro, qui in definitione Triariorum eos subsidentes describit: Item Livius libro octavo, *Rorarii*, inquit, *precurrebant inter antepilanos, addiderantq; vires hastatis atque principibus. Sed Triarii genu dextro innixi, nutum consulis ad consurgendum expectabant.* Itidem capite proximo dicuntur *residere.* Gabrias Atheniensium dux rei bellicæ peritissimus, quò phalangis impetum sustineret, jussit suos in acie subsistere, docuitque obnixo genu, scuto, porrectaque hasta, phalangem expectare & excipere. Ejus mentio apud Aemilium Probum in ejus vita: Diodorum Siculum lib. 15. Sed strategema illud Triariis Romanis quidam vir doctus accommodare voluit. Sed errare ipsum, ex hoc loco facile intelligere est, & ex iis quæ de phalange alibi à nobis explicata sunt. Alia denique ratio subsidendi fuit in eo strategemate seu potiùs schemate bellico, quod testudinem Romani vocabant. De qua Isidorus lib. 18. cap. de fundis: *Testudo series armorum, umbonibus inter se connexorum.* Idem lib. eod. cap. de clypeis: *Est & testudo scutorum connexio curvata in testudinis morem.* Item vetus Onomasticon: *Testudo, connexio scutorum* Hactenus nominis rationem habes. Res ipsa ab Historiis petenda. Livius originem à ludicro Circensi deducit lib. 54. *Juvenes etiam quidam Romani ludicro Circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt.* Ceterùm ex eodem discamus primum id genus exercitii, quod armaturæ, quæ sub campiductoribus erant, inter varia spectaculorum genera, Romæ exhibere solent in Circo. Livius dicto loco: *Inter cetera*, inquit, *sexageni fermè juvenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio, in parte simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quàm militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cùm alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus,* tertiis

Triarii genu dextro innixi, signum pugnæ expectabant.

Alia longè ratio subsidendi Græcorum, fuit, in sustinendo impetu phalangis.

Alia etiam ratio subsidendi cum testudinem Romani facerent. Testudo quid sit.

Originem habet à ludicro Circensi.

Testudinem in Circo qualem exhibere solent.

tertiis magis, & quartus, postremus etiam genu nixis; fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant: hinc quinquaginta fermè pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab imo in summam testudinem, per densata scuta cùm evasissent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ testudinis; nunc in media inter se concurrentes, haut secus, quàm stabili solo persultabant. Ad imitationem testudinis jam propositæ, duplicem excogitârunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus; si quando circumfusis undique hostibus, pares esse non possent; in genua milites procumbebant, & clausis undique extremis gravis armaturæ scutis, receptis in medio impedimentis, & levi armatura, requiescebant: pòst, cùm visum esset, tanquam redivivi redintegrabant prœlium. Si forte mihi nolis, at crede Historiarum scriptoribus: Lucius Florus lib. 4. cap. 10. *Deletæ reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, quasi docti procubuissent in genua milites, & elatis supra capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit. Deinde Romani, cùm se rursus extulissent, adeò res miraculo fuit, ut unus ex barbaris emiserit vocem, Ite, & bene valete Romani, meritò vos victores fama gentium loquitur.* Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianus De bello Parthico. Quinimo in testudine hac construenda, præter impedimenta, & levem armaturam, etiam equites in medium recipi solent. Qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, seque inclinare docebant. Testis luculentissimus Dio Nicæus in Augusto. Itidem usi testudine Romani in invasione murorum: Livius eodem loco quo suprà, ubi de testudine illâ Circensi: *Huic*, inquit, *testudine simillima, parti muri admota, cum armati superstantes subiissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabatur, depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quòd & in [illegible] extremi, & ex lateribus soli non habebant super [illegible] scuta; ne nudarent corpora, sed prætecta*

[illegible]

Ad imitationem testudinis illius, duplicem Romani in exercitu excogitarunt. Qualem in campis patentibus exstruxerint. Inde, ut redivivi, redintegrabant prœlium.

In prædicta testudine construenda ubi equites, & impedimenta fierent. Equi genua flectere edocti. Aliud testudinis genus in oppugnationibus.

pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini injecta imbricis in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Idem genus oppugnationis etiam Batavos nostros à Romanis didicisse & usurpasse, ex Tacito probabo, libro quarto Historiarum. De Batavis loquitur castra Romanorum oppugnantibus: *Appositis plerique scalis alii per testudinem suorum jam quidem scandebant.* Simili testudine Persæ quoque regem suum à balistarum ictibus, & sagittarum multitudine servavêre incolumem: apud Ammianum libro vigesimo. Ejusdem quoque modi testudo composita fuit in navali prœlio. Qua de luculentum testimonium apud eundem Ammianum lib. 26. *Conjunctis*, inquit, *tribus navigiis, testudinem hac specie superstruxit: densatis cohærentes super capita scutis, primi transtris instabant armati, alii post hos, semet curvantes humilius; tertius gradatim inclinatis submisse, ita ut novissimi suffraginibus insidentes, formam ædificii fornicati monstrarent. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium, evanescant.* Prætereà si exercitu proficiscente, in locis concavis, angustis, & lutosis hæsura videbantur impedimenta, tali testudine facta, milites, equos, & ipsa etiam vehicula transmittere solent. Quod nos vult credere idem Dio, loco suprà. Figuram istius testudinis ex lapide Romano depictam, inspiciendam exhibere, videbatur lectori fore non injucundum.

Etiam Batavi id genus testudinis à Romanis didicerunt.

Etiam Persæ usi.

Testudo similis in pugna navali.

Qua ratione ibi composita.

Testudinem illam usui quoque fuisse in transmittendis impedimentis.

Figura testudinis ex lapide depicta.

Tentatus Vegetii locus.

Reparata pugna posset sperari victoria.] Quatuor libri scripti consentiunt M. in quo vulgârant, *reparari victoria*: liber collegii Jureconsultorum, *sperare victoriam*: N. *sperari victoria*. Fortean legi meliùs possit, *reparata pugna posset respirare victoria*. Similiter veritatem oppressam tandem respirare dixit Ammianus, libro decimo sexto.

Iterum emendatus Vegetius.

Galeæ hirsutis pellibus tectæ.

Galeas ad terrorem hostium ursinis pellibus tectas.] Tacitus cum locum præteriissem, ni reprehendissent unæ membranæ Susii; ubi, pro *ursinis*, habebatur *hirsutis*. Eam vocem tanquam generalem, huic loco meliùs quadrare, negare non ausim. Nam quicquid hirsutum galeæ impositum esset, faciebat ad terrorem hostium. Videas passim in numis veteribus, in capitibus exuvias caprarum,

prarum, arietum, elephantorum, &c. Virg. 7. Æneidos:

.... fulvosq; lupi de pelle galeros,
Tegmen habet capiti.

Item Juvenalis pro nova hac lectione suffragium feret:

Discit ab hirsuta jaculum torquere capella.

Galeas autem ex diversorum animalium pellibus fuisse confectas, probat in Conjectaneis suis ad Varronem, ingeniosissimus Josephus Scaliger. Præterea, quæ attuli hactenus, testimonium quoque Polybii adhibendum ex castrametatione; ubi ille: *Adornatur præterea miles & simplici casside, cui lupi pellem imponunt, aut ejusmodi aliquid; quod integumentum pariter insigneque sit, ne in prælio suos quisque prafectos strenue aut ignaviter se gerentes, latere possint.*

Galeæ ex variis olim pellibus.

Duplici de causa pelles in galea.

AD CAPUT XVII.

FErentarii autem, armaturæ, scutatores, sagittarii, funditores, hoc est levis armaturas adversarios provocabant ante aciem procedentes.] Ne quid mireris, ita locum restitutum habes à me, auctoritate, & ope librorum C. M. S. H. N. & quatuor Susianorum. Vegetii sententiam adsecuti non fuerant, qui hic edendum curârant, *Ferentarii autem, & levis armatura, scutatores, &c.* Abjecto toto illo inciso, *hoc est, levis armatura.* Quod sane non parvum facinus erat. Armaturas inter ipsos levis armaturæ milites auctor noster censuerat. Hi juniores, puto, erant, qui à campiductore instituebantur. Armaturas illas inter levem armaturam ponunt omnes libri, suprà, secundo ab hoc capite & per me illæ revocatæ libro primo cap. 13. & libro secundo plane vita donati, cap. vigesimo tertio. Vegetius, *Tertius,* inquit, *ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis juvenibus, de bonis jaculatoribus, quos antea*

Persanatus Vegetii locus hactenus putridus.

Armaturæ, inter levem armaturam.

Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ.

antea ferentarios vocabant : libro tertio, cap. quartodecimo. Præter armaturas, & armaturam levem, erat armatura, hoc est exercitii genus. Vegetius: *Præterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & a campiductoribus traditur, imbuendus est tyro*; libro primo, cap. tertiodecimo.

Armatura genus exercitii.

Si eorum virtute ac multitudine premebantur.] Vegetio quidem adsentior scribenti, quod per paucos victoria consuevit fieri. Sed hoc ad ferentarios hos, seu rorarios milites trahendum non est: nam si hostium copias hi videbant sensim crescere, non inconsultum erat, ut illi post alios ordines, in tutum se reciperent. Quare videtur hic legi posse cum membranis H. *si eorum virtute, aut multitudine premebantur*.

Emendatus, ni fallor, Vegetius.

Quæ tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat.] Similis plane locus apud auctorem nostrum libro tertio cap. decimoquarto.

Murus in exercitu, armatura gravis.

Et si hostes fugasset.] De gravi armatura id dictum est, alii libri ad hostes referunt, in quibus scribitur, *et si hostes fugissent*.

Ne aciem suam ordinemque turbaret.] Decem libris meis placebat, *ordinationemque*.

Correctus Vegetius.

AD CAPUT XVIII.

DIversis cohortibus, diversa in scutis signa pingebant.] Partem hanc disciplinæ militaris paucis perspectam, quantum in me erit, illustrare conabor. Diversa quippe in scutis signa picta fuisse, docuit me Scotus, sive quiscunque auctor est Notitiæ imperii, sive libri De dignitatibus tam civilibus, quàm militaribus: Ubi innumera hujusmodi insignia scutorum, seu clypeocentra, tam peditum, quàm equitum. Horum partem aliquam, unà adhibito titulo, seu nomine ipsorum militum, & magistrorum quibus suberant,

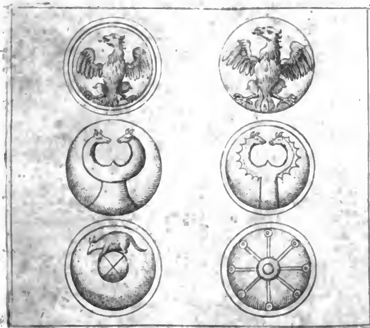
Scutis Rom. diversa signa adhibita.

Diversa diversis exercitibus scuta, data, alia auro, alia

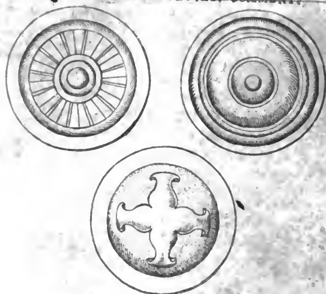
rant, huc accersere, non putavi præter rem fore, quòd is liber paucorum manibus teratur. Primo loco exhibentur insignia aliquot eorum, qui sub magistro peditum per Occidentem militabant.

argentâ cælata commemorat Livius lib. 9.

Sub magistro militum per Occidentem.

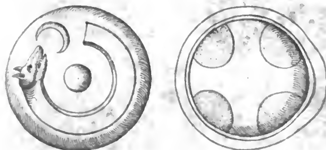

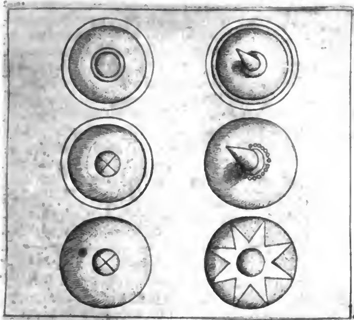
Subse-

Subsequuntur nunc aliquot clypeocentra eorum, qui sub magistro equitum per Occidentem militabant:

Sub magistro equitum Occidentis.

Hunc morem indicare voluit Valerius Flaccus lib. sexto Argonaut.

Cuncta phalanx insigne Jovis, cælataque gestat
Tegmina, dispersos trifidis ardoribus ignes:
Ne primus radios, miles Romane, corusci
Fulminis, & rutilas scutis diffuderis alas.

Fulmen in scutis depictum.

Legionem Fulminatricem Romani habuerunt: de qua apud Dionem in M. Antonino, & alibi. Hanc fulmine in scutis decoratam fuisse dubium non est. Veruntamen Imperatoris Constantini alia sententia fuit. Is & in ceteris negotiis religionis nostræ Christianæ devotissimum cultorem se exhibuit; idemque in militiæ disciplina non neglexit. Alii Imperatores Imagines suas in signis præferri curaverant, hic labarum in crucis effigiem mutavit, ut alibi doceo; ipsamque crucis figuram hastis præferri curavit, ut audies. Etiam tabernaculum in exercitu semper habuit, quò se recipiebat, Deo Opt. Max. preces suas

Legio fulminatrix.

Constantinus Christianæ religionis devotissimus cultor.

Hic crucem pro signo militari præferendam curavit.

Tabernaculum.

pro oratorio habuit. Christi nomen in labaro.

suas oblaturus, ut testantur Historiæ tripartitæ. Signa quoque clypeorum sui exercitus cruce idem exornari voluit, atque ipsi labaro Christi nomen adhiberi curavit, ut auctor est Prudentius libro primo contra Symmachum:

Christi nomen in scutis militum Constantini.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat.----

Ibidem paullo antè:

Agnoscas Regina libens mea signa necesse est,
In quibus effigies crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Quòd autem labarum, clypeorumque insignia Christi nomine inscripta dicat Prudentius, id arbitror Græcis litteris factum fuisse eo ferè modo, quo id repræsentant veteres nummi. Inter quos reperiuntur Magnentii, in quibus ipsius effigies, cum inscriptione tali DN. MAGNENTIVS. P. F. AVG. in cujus parte versa tale exaratum signum, quale vides, cum eadem inscriptione:

Nummus Magnentii.

Unde error ille, quo nomen Christi, scribatur sic Xps.

Ignari litterarum Græcarum homines, majorem illam litteram mediam putârunt esse p. Latinum, cùm sit ρ Græcū. Natus autem ex istiusmodi signis (si rectè divino) error, ut in omnibus ferè libris quibus ecclesia Romana utitur, nomen Christi scriptum & impressum videamus, hoc modo, *Xps, Xpi. Xpm.*

Præterea in adverso scuto uniuscujusque militis literis erat nomen adscriptum; addito ex qua esset cohorte, quave centuria.] Superesse volunt *τὸ literis*, membranæ Susii. De quo alii statuant. Illud pæne me fugerat, quòd in optimæ notæ libris H. M. & S. bis hoc capite legatur, *averso scuto*, pro, *adverso*. Si, ut in prælii confusione se mutuò statim interno-

Nomen militis in scuto scriptum: Qua parte.

internoscerent; utque de virtute singulorum ductotibus ipsis faciliùs constaret, id factum erat; retinendum erit *adversis*. Nisi si quis malit in *averso scuto* nomina scripta, ut eo amisso, vel occisis militibus, de eorum ignavia, loco, & fortitudine pòst liqueret; vix mihi hoc persuadeat. Illud scio scriptum à Dione in Domitiano, Julianum à Domitiano curam belli Dacici accepisse, eumque ceteris rebus benè constitutis, militibus injunxisse, ut & sua, & centurionum nomina scutis inscriberent, quò faciliùs ii, qui præclarè aliquid, aut turpiter fecissent, agnoscerentur. Marii & Catuli milites cum Cimbris prœliaturi, tela quisque ducis sui nomine inscripserant. Hinc posteà Catulorum virtus emicuit his, qui de strenuitate, & præstantia militum erant judicaturi. Auctorem habeo Plutarchum in Mario. Illud observatum, primo anno milites scutum gestasse sine omni argumento & insigni, candidum. Virg. 9. Æneid.

Militum nomina, & pariter centurionum in scutis scripta.

Tela quoque ducum nominibus, & cur inscripta.

Primo anno scutum tyronis candidum.

.... *parmaq; inglorius alba.*

& inde *candidus umbo*, apud Persium Satyra quinta. Testis Turnebus lib. 20. cap. primo. Scutis portò custodiendis tanta cura adhibita, ut tegumentis fuerint induta, ne pluviâ corrumperentur aut contritione. Cæsar mihi testis secundo belli Gallici: *Temporis*, ait, *tanta exiguitas fuit, ut non modò ad insignia adcommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisq; tegumenta detrahenda tempus defuerit.*

Scuta militum tegumentis induta ad custodiam.

Quæ omne genus militum, omne genus continerent armorum.] Tres Susii scribebant, *omne genus militarium contineret armorum.* At liber collegii trium coronarum malit, *omne genus contineret armaturarum.*

Intra breve autem temporis spacium diligenter electi & exercitati quotidie.] *Diligenter, diligens & diligentia*, voces sunt in quibus elegantior sæpe significatio est; nec vulgo satis perspecta. Neque enim diligenter solùm facere dicimus, quod facimus solerter, curiosè, & studiosè; verùm etiam, quod adhibito delectu facimus. Ideoque ma-

Verbi diligens, non vulgaris interpretatio.

 lim

lim hoc loco scribi, *juniores diligenter lectis.* Sic eodem *enucleatim adscribi*, paulo antè diximus; ubi vulgò legebatur *enucleati.* Vegetius libro secundo cap. 5. *Diligenter igitur lectis junioribus.* Itidem lib. 4. cap. 34. *Sed cùm in domibus substruendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt.* Apertius testimonium laudare non possim, quàm est Varronis libro quinto De lingua Latina: *Sed quòd his promiscuè, quàm diligenter consuetudo est usa, translatiis utimur verbis.* Vegetius libro primo, cap. 7. extremo: *A magnis ergo viris, inquit, magna diligentia idoneos eligi convenit juniores.* Pari phrasi Scipio apud Ciceronem in Lælio, *querebatur homines in amicis legendis negligentiores esse, alibi diligentissimos.*

Vegetius emendatus. Diligenter fit, quod fit cum dilectu.

Promiscuè & diligenter, opposita.

* Nec moveatur [Cæsar tua majestas] quòd olim consuetudo est mutata, quæ viguit hujus felicitatis.] Quæ inclusa vidisti, nulli libri scripti mei agnoscunt; nequidem M. & S. quare in officinis illa posteà adsuta constat. At nondum constitutus est locus, ex sententia. Emaculo, & suppleo hiatum hoc modo: *Nec moveat, quod olim consuetudo est mutata, quæ viguit. Sed hujus felicitatis, &c.* Qui particulam *sed*, hinc ejecerunt, id fecerunt invitis omnibus libris scriptis, & plerisque excusis. Lapsi sunt, quòd usum, & significationem hanc perspectam non haberent. Valet autem *sed* hoc loco, quod *nam, enim, etenim.* Id ignoratum dapravando sæpiùs Vegetio caussam dedit. Restituo & lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 7. Id rectè, & ordine me fecisse, docebo exemplis; quia vidi magnos viros in hac vocula offendisse. Tacitus quinto Historiarum: *Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit: sed obstitit formido, & remiges per alia militiæ munia dispersi.* Ammianus Marcellinus lib. undevigesimo: *Confines caloribus, tempore febrium arescunt. Sed quanto ignis materies ceteris efficacior, tanto ad perimendum celerior siccitas.* Itidem in constitutione Imperatoris Alexandri in l. 7. C. de donationibus inter virum & uxorem, intelligo hæc verba: *Sed si matrimonium jure*

Sublatum glossema ex Vegetio.

Emaculatus Vegetii locus.

Sed usurpatum, pro *Nam.* Id magni quidam viri non animadverterunt.

Interpretata L. 7. C. de donationibus.

jure non valuit. Cicero ad Q. Fratrem libro 3. Epistola prima: *O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris: sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus adferebat.* Ibi Dionysius Lambinus ratus *Sed* particulam adversativam esse, & ob id non quadrare; edendum curavit sua auctoritate, *scilicet quò erant suaviores.* Ceterùm (quod liberum cuique relictum est) ab illo dissentio. Similem errorem scio incidisse in Institutionibus nostris, magnum Jureconsultum: sed nunc locus non occurrit. Observavi pari phrasi particulam *Nam*, significationem suam mutavisse, & pro *Sed* usurpatam adversativè; Instit. de codicillis, §. directo: *Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hæreditas codicillis jure relinquitur.* Ibidem tit. De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur, §. emancipati: *At hi*, inquit, *qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quasi liberi: si modo cùm is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati, ab adoptivo patre perinde admittuntur, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent.* Plinius lib. 14. capite primo, *Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese vino ipso remedia sint.*

Ciceronis lectio confirmata. Dissentio à Lambino.

Nam, pro Sed usurpatum. Adhibita lux §. directo, Instit. de codicillis Item §. emancipati, Instit. De hereditatibus quæ ab intestato.

Omne opus difficile videtur antequam tentes.] Amo membranas N. in quibus disertim scribebatur, *omne opus difficile videtur ante tentamentum.* Ammianus, ut alibi, ita & hîc auxiliares manus Vegetio porrigit. Is libro 24. *Ideòque illos existimaremus erupisse ad audaces excursus & tentamenta.* Scriptor noctium Atticarum: *Exponit igitur tentamenti gratia controversiam parùm consistentem; quod genus Græci ἄπορον vocant.* Libro nono capite decimo quinto. De tentamento, honestamento, regimento, & similibus vocabulis, plura dico libro 3. cap. 7.

Tentamenti vocabulum Vegetio redditum.

AD CAPUT XIX.

SEd in quibusdam notarum peritia, calculandi, computādiq; usus exigitur.] Fortean

Notarum periti milites requisiti.

Vegetius scripserit: *Sed in quibusdam notarum peritia computandique eligitur.* Nullum est τὸ *usus* in codice M. Insuper alii, videlicet S.H.N. & quatuor Susii, *eligitur*, referunt; non, *exigitur*. & ita in summario hujus capitis est, *Præter corporis robor notandi, & computandi artem in tyronibus eligendam.* Quod ita lego cum optimæ notæ libris. Notarum peritia usui esse potuit in castris ad scribenda militum testamenta, tum ad perscribenda sociis, quæ alios volebant celare: Suetonius Octavio. Ab his notis, Notarii dicti sunt. De quibus Martialis:

Notarum peritia ubi militibus usui. Notarii dicti à notis.

Currant verba licet, manus est velocior illis;
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Notarum inventio Mæcenati tributa. Nota, quæ militem indicabat superstitem: Alia quæ indicabat mortuum.

Notas istiusmodi ad celeriter scribendum primus dicitur invenisse Mæcenas: easdem complures docuisse per Aquilam, tradit Dio in Augusto. Neq. in testamentis, & arcanis scribendis tantùm usui militibus hæ notæ; sed in rationibus quoque usurpatæ. Sic T. nomini militis appositum, ipsum in bello superstitem esse significabat. At contra θ. præpositum, obiisse indicabat.

Totius enim legionis ratio, sive obsequiorum, sive militarium numerorum, sive pecuniæ quotidie adscribitur actis.] Pro, *numerorum*, libri M.S.H.N. edebant *numerum*. Quod utrùm de numeris legionum, an verò leviter immutatum in *munerum*, de officiis, laboribus militaribus accipiendum sit; aliis excutiendum relinquo. Discimus autem ex hoc loco Vegetii, ut domi, itidem belli acta confici solita. Ea qui scriberent, Actuarii dicti. Quorum mentionem factam vidi in Constitutionibus Imperatorum, l. quicunque, C. de apochis publicis, libro decimo, l. actuarii, l. excellentia, l. jubemus C. de erogatione militaris annonæ. His Actuariis permissum erat pacisci & negotiari cum militibus, ipsisque ante tempus erogationis pecuniam speciésve annonarias mutuò dare. Sed pro singulis solidis tremissem tantùm, id est tertiam solidi partem accipiebant: non in annos, sed pro omni tempore dilatæ solutionis. Neque

Acta Romæ conscribebantur; Etiam in castris. Actuarii, qui acta scribebant. Actuariis exercitus pecuniam quasi mutuam dare militibus permissum.

que poterant actuarii ulla machinatione, pro temporis prolixitate, unius tremissis quantitatem excedere. Quòd si nunc quæstio hac de caussa inter militem & actuarium oriebatur, debebat pecuniam erogator apud principia deponere; & ibi lis decidebatur. Quæ omnia docet nos prædicta l. Jubemus, C. de erogatione militaris annonæ lib. 12. Hos actuarios sunt qui *Actarios* vocari voluerint: quibus adsentitur lapis vetus.

Quo fœnore id licitum fuerit.

Lis inter Actuarium & militem emergens, ubi decisa.

Actarios quidam nuncupa-runt.

IMP. CAESARI
M. AVREL. ANTO
NINO. PIO. FELICI. AVG
PARTHIC. MAX. BRIT. MAX
GERMAN. MAX. PONTIF. MAX
TRIB. POT XVIIII. COS. IIII. IMP. III.
P. P. PROC
EQVITES. IN. HIS. ACTARIVS
LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL
DEVOTI NVMINI MAIESTA
TQ. EIVS

Majore propè diligentia, quàm res annonaria, vel civilis Polipticis adnotatur.] Anteà vulgabatur, *pollitticis libris adnotatur*. Verùm vox, *libris*, exsulat ab omnibus membranis, & duobus vetustissimis codicibus impressis: In M. *politicis adnotatur*. in N. & H. disertim scriptum est, *polipticis adnotatur*. Quod à Vegetio sic scriptum fuit. Eamque lectionem conservatam vidi (quod meritò mirere) in libro collegii trium coronarum. Imò in postremis illis membranis, hoc ad oram interpretamentum: *Polipticus liber est, in quo vita urbana scribitur*. Sed diu hic consistendum non est, nam locus itidem emendatus à Jacobo Cujacio lib. 4. Observat. capite 27. quem vide, & Cassiodorum libro quinto Variarum, capite 14.

Emendatus Vegetius.

Quotidianas etiam in pace vigilias, item excubitum, sive angarias.] Vox, *excubitum*, confirmare partim videtur emendationem, quam huic

Iterum emendatus.

 loco

loco adhibent libri S. H. N. in quibus impressum, & scriptum exstat, *agrarias*; quas nos alibi interpretamu

Iterum emendatus.

Quæ vicissim milites faciunt.] Miratu sum particulam *quæ* huic scriptori hactenus adhære scere. Nam illam abdicant libri vetustissimi M. S. & quotquot præterea vidi membranas: nec video qui illius hîc usus esse possit; nisi plaustrum perceller voluit, quisquis h c apposuit de suo.

Breves quid sint.

Nomina eorum, qui vices suas fecerunt brevibus inferuntur.] Brevis, breves, & bre via in jure nostro reperias passim: præsertim in Con stitutionibus principalibus, & libris Βασιλικῶν. De finiuntur à Zonarâ: βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγεται, καὶ σύν τομος γραφή. Lampridius in Alexandro: *Milites* inquit, *suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet breves, & numerum, & tempora militantium.* Ali breviarium vocârunt. Suetonius in Octavio: *fec & breviarium totius imperii, quantum militum su signis ubique esset.*

Breviarium.

Commeatus, litteræ sunt dimissoriæ.

Quando quis commeatum acceperit, ve quot dierum adnotatur in brevibus.] Nihi hîc aliud significat *commeatus*, quàm litteras dimisso rias, quibus milites à signis ad aliquod tempus dimit tebantur. Et eo modo intelligenda hæc vox in l. 1. 3 12. & 14. ff. De re militari, & C. de commeatu, li bro duodecimo, tit. 42. Commeatum hunc Arcadiu & Honorius *epistolas* vocant, l. 2. C. de desertoribus Festus: *Remeare*, inquit, *est redire, ut commeare ultra citro ire. Unde commeatus dari dicitur, id est tempus quo ire, & redire quis possit.* Hirtius: *Qui aut morb impediti, aut commeatu dato, cum signis non poterant in Aphricam transire.* Formulam, seu potiùs exem plum, Livius suppeditat, libro trigesimo: *Si quis ve strum suos invisere vult, commeatum do. primo vere ad sitis edico* Dabatur autem commeatus à Tribunis co hortium, aut præpositis militum, aut vicariis, & do mesticis eorum, vel à Principe, ut in l. 1. C. de com meatu docet Jacobus Cujacius, per l. ult. C. de ero gatione militaris annonæ: & l. 5. C. de jurisdiction omnium Judicum.

Epistolas quidam vocarunt. Commeatus unde dicatur. Commeatus formula. A quibus datus commeatus.

Tun

Tunc enim difficile commeatus dabatur.] Certè expeditionis tempore, imminentibus hostibus. non dabatur commeatus, nec ampliùs quàm triginta militibus; quos tantùm dimitti datis commeatibus, sacra constitutio censuit, l. jubemus C. de erogatione militaris annonæ. D. Octavius ita severè disciplinam militarem rexit, ut ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravatè, hibernisque demum mensibus, permiserit uxorem intervisere. Suetonius testis in Octav. cap. 24. Scripsit quoque Paternus, *debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare; equum militarem extra provinciam duci non permittere*, l. officium, ff. De re militari. Q. Fulvius Flaccus censor, Fulvium fratrem, cohortem legionis, in qua tribunus militum erat, injussu consulis domum dimittere ausum, senatu movit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Livius lib. 41. Vellejus lib. 1.

Commeatus, tempore expeditionis quot militibus daretur. D. Octavius parcissime commeatum dabat.

Tribuni commeatum dare multis, sine consensu consulis non debebant.

Nisi caussis justissimis approbatis.] Sequor membranas H. quæ habent, *justissimis ac probatis*. Id enim innuere videtur Vegetius, non fuisse satis prætendere justam decedendi ab exercitu causam, nisi probata illa esset ab iis, qui facultatem habebant dandi commeatus. Allusit fortè ad probatorias, quarum frequens mentio in posterioribus libris Justinianei codicis. Hæ litteræ, seu instrumenta, tanquam symbola erant, quæ pro gradu & officio petentium dabantur; modò ex scrinio memoriæ, interdum ex scrinio sacrarum litterarum, vel ex scrinio sacrorum libellorum. Neque in palatina tantùm militia usui hæ probatoriæ; verumetiam in castrensi, ut appâret in constitutione Zenonis, l. neminem, C. De re militari, qua constitutione etiam illud cavebatur, eas probatorias non Magistrorum militum, aut ducum (ut antea fieri solet) sed ipsius principis manu subsignari debere. Ipsæ quoque probatoriæ codicibus illis, qui in scriniis singulis adservabantur, inseri solebant, l. 3. C. de agentibus in rebus. Hoc ampliùs observatum, ut qui ad officium aliquod admittendi erant, prolata illa probatoria, trium testium jura-

Restituta Vegetio sua scriptura.

Probatoriæ, litteræ seu instrumenta

Scrinia diversa. Probatoria in palatina militia usui: itidem in castrensi. Probatoriæ militũ Principis manu subsignatæ. Probatoriarum exemplũ in scriniis servatum

In palatio Cæsarum nemo promotus nisi vera & Catholicæ fidei esset. Iisdem servatum in militia armata.

juratorum testimonio probarent, se veræ & catholicæ fidei esse l.9. & sequente, C. de diversis officiis, & apparitoribus. lib.12. Idemque observatum fuisse, etiam cùm in armata militia sacris epistolis quis provehendus esset. ex Imperatoris Constantini Græca constitutione, & Cedrino probavit Jacobus Cujacius, in notis suis ad dictam l.9 x.

Milites Romani sumptu privato militarunt.

Imperatoris militem, qui veste, & annona publica pascebatur.] Auctor est Festus in *Privato*, milites Romanos privato sumptu se aluisse ad id tempus, quo Roma à Gallis capta fuit. Livius libro quarto extremo memoriæ prodidit Anxure capto anno ante captam urbem septimo decimo, decrevisse Senatum, ut stipendium miles de publico acciperet, cùm ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Eamque rem, etsi reclamantibus resistentibusque tribunis plebis, patres tamen perseveranter tuebantur. Conferre ipsi primi, & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem fecerunt. Eoque exemplo motis primoribus plebis & nobilium amicis, repentè certamen conferendi ortum est: teste eodem Livio. De ære gravi adeundus Plinius lib.33. cap.3. Atqui non eodem anno equitibus, quo peditibus stipendium constitutum. Datum enim peditibus anno urbis CCCXLVII, Anxure Volscorum oppido prædicto capto, ac direpto. Livius lib.4. Equitibus verò anno Urbis CCCL. bello Vejenti, ut ex Livio discimus initio libri quinti. Dictum autem stipendium à stipe. Ulpianus: *Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, hoc est, modica æra colligatur*, l. ager 27. ff. de verborum signific. Varro lib.2. De vita populi Romani: *stipendium*, inquit, *appellatur, quod æs militi semestre, aut annum dabatur. Cui datum non sit propter ignominiam, ære dirutus est.* Sed stipendium hoc, nomine pœnæ, per tribunos militibus sæpe ereptum est. Testis Festus in voce *resignare. Resignatum*, inquit, *æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod, jussu tribuni militum, ne stipendium ei detur, in tabulas refertur. Resignare enim*

Quando stipendium de publico acceperint. Argentum Romæ nondum signatum.

Equitibus non eodem tempore stipendium de publico datum, quo peditibus. Equitibus quando primùm constitutum. Stipendium unde nomen acceperit. Ære dirutus quis.

enim antiqui proscribere interdum ponebant. Meminit & Ausonius poëta in præfatione ad Centonem nuptialem. At materiam hujus stipendii æream fuisse, ex Livii lib 7. & mille aliis locis satis cognitum. Dabatur autem ad libram vel trutinam. Varro: *Stipendium abstipe dictum, quòd æs quoq; stipem dicebant: nam quod asses libræ pondo erant, qui acceperant majorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est, componebant, quo minus loci occuparet: à stipando stipem dicere cœperunt*; quarto libro De lingua Latina. Plinius: *Quin & militum stipendiorum, hoc est stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur*, lib 33. Naturalis historiæ. Neque solùm libera republica iste mos fuit: nam sub principibus, etiam posterioribus, æreos nummos pro stipendio pensos, probo ex auctore De rebus bellicis incerto quem sub Theodosio & liberis ejus vixisse, alibi diximus. Inquit autem ille: *Sed potentia regalis, pro licentia speciem suam tantùm in auro, argentoq; signavit; quæ pro reverentia figuræ nullis usibus proficiens, ad honorem regium sacrata permansit. Æris autem materia, quæ præ copia vilior erat, ad dona militaria, & varia populorum commercia signabatur.* Hoc amplius, quod diurnum militibus persolvebatur, id Polybius lib. 2. appellabat semper *obsonium*. Pro quo Livius lib. 38. in seditione ad Sucronem, semper usurpavit, *stipendium*. Accedit Glossarium vetus: *Stipendium ὀψώνιον στρατιωτικὸν, μισθὸς στρατιωτικός.* Quantum porrò militare stipendium fuerit, haud proclive dictu. Polibius diurnum peditis quæstum duos obolos statuit; centurionis duplex, equitis dragmam, quæ eadem Græcis ac denarius apud Romanos. De stipendiis his variæ opiniones fuerunt inter doctos. Scripsit de iis Carolus Sigonius, de antiquo jure civium Romanorum, Joannes Stadius ad Florum, Lævinus Torrentius ad Suetonium, Alexander Neapolitanus; & alii. Sed totam illam antiquitatem, qua est animi sagacitate, Justus Lipsius solus rectè pervestigavit atque illucidavit, primo suorum Electorum, cap. 2. & ad primum Annalium Taciti. Duos enim obolos, quorum antè Polybius meminit, redactos ad nummum

AEs militi resignatum.

AEs militibus ad trutinam datum.

Pensatores stipendiorum.

Principum effigies in nummis aureis argenteisque tantùm ad honorem, non ad usum publicum.

Opsonium, pro stipendio.

Stipendium diurnum quantum.

Valde exiguum libera rep.

Valde exiguum libera rep. Auctum tempore Cæsaris: nummum Romanum, dicit fuisse tres asses, Polybii scilicet ætate, id est sub bellum Punicum secundum. Sed nimis vile, & perexiguum hoc diurnum stipendium. Primam sub Cæsare, ante bellum civile, accessionem factam dicit. Ut qui legionibus stipendium in perpetuum duplicârit, teste Suetonio, in Julio cap. 26. Ergò eo ævo sex aut ampliùs in diem asses.

Iterum auctum sub Octavio. Deni asses diurni. Secundam accessionem factam docet, sub Octavio. Sub Tiberio certè denis in diem assibus militasse liquet ex oratione Percennii militis seditiosi, apud Tacitum, primo Annalium: *Enimvero*, inquit ille, *militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam & corpus æstimari.* Hi asses, menstruum stipendium faciebant unius aurei, prædicti scilicet Tiberii ævo.

Stipendium amplissimũ tempore Domitiani. Aucti tamen usque ad ternos aureos, quibus & quartum Domitianus Cæsar addidit. Ita ut illius tempore miles quatuor acceperit stipendia, sive aureos quatuor. Vide Sueton. in Domitiano.

Qui veste, & annona publica pascebatur.]

Vestis militi è publico Vegetii ævo non data. Data olim; sed pretium ejus à stipendio detrahebatur. Id abrogatum lege C. Gracchi. Ea lex denuo sublata, stipendio jam satis lauto. Vestem, & annonam de publico militem accepisse Vegetii ævo, puto falsum esse. Illud autem Historiæ loquuntur, cùm etiam minima stipendia, id est tres asses diurnos milites merebant; illud in usu apud Romanos fuisse, ut vestem, frumentum, à quæstoribus quidem acciperent, sed certo, statutoque pretio, quod in persolvendo stipendio detrahebatur. Quare adductus Cajus Gracchus, homo plebis Romanæ studiosissimus, legem tulit, ut saga militibus darentur sumptu publico; nihil hac de causa stipendio militari imminuto: ut prodidit Plutarchus in Graccho. Nihilominus sublata denuò ea lex, aucto, ut jam diximus, stipendio. Indicat enim idem seditiosus ille (de quo paulo antè) Percennius apud Tacitum. *Denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria; hinc sævitiam Centurionum, & vacationes munerum redimi.* De veste militari, consulendus codex Justiniani, libro duodecimo, titulo 39. item l. prima & l. sexta, C. de erogatione militaris annonæ.

Utilita-

Utilitatibus vacare privatis.] Milites non alibi animum habere debent, quàm in tuenda republica. Cassiodorus: *Publicis debent insudare, qui nomen dedere militiæ* lib.2. Variarum, cap.31. Scripsit quoque Paternus, *debere eum, qui se meminerit armato præesse, ad opus privatum, piscatum, venatum militem non mittere*; l.officium. ff. De re militari Legionis legatum, notatum ignominiâ à Tiberio apud Suetonium legimus, quòd paucos milites, cum liberto suo, trans ripam venatum misisset. Tum & Constitutione Imperatoriâ ita cautum est: *Milites, qui à Republica armantur ac aluntur, solis debent utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ*, l.milites 15. C. De re militari Itidem cavet Justiniani constitutio l.unica C. negotiatores ne militent. Posthumum quoque consularem damnatum scribunt, quòd operâ militum in agro suo usus esset: epitome Livii. Iterum Imperator Justinianus nova Constitutione sua, De militibus, Eos, qui milites privatis usibus inservientes, detinent, omnibus facultatibus privat, & ærario addicit; ipsos milites cingulo spoliat, & extrema infert supplicia; Novella cxvi. Eòdem pertinebat, quod Vegetius noster paulo antè præmisit. *Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur.*

Milites de rep. tuenda solùm oportet esse sollicitos. Tribuni eos à signis ablegare sua caussa non debent.

Milites negotiari non debent.

Pœna eorum, qui privatis usibus militem destinant. Pœna militum, qui se patiuntur detineri.

Ad obsequia tamen judicum.] Membranæ H. exprimebant, *Judicium*. Neque id insolens, aut novum videri debet. In membranis nostris l.2. C. De officio comitis sacri palatii; & in l.nulli C. De officio Rectoris provinciæ; disertim quoq; scripsêre, *judicium*, pro *judicum*. & *præfecti vigilium*, ibidem appellantur in l.unica, C. De officio præfecti vigilum: Itidem *radicium, cervicium, à radice, cervice*, veteres declinasse, testis mihi Sosipater Charisius, lib.1. Itidem *meretricium, civitatium, principium, hominium*, & mille alia declinabant.

Judicium pro judicum. Vigilium pro vigilum. Radicium cervicium, & similia.

Deputabātur milites, qui vocabantur accensi.] *Accensitos*, hos milites nuncupabat manuscriptus N. Var-

Accensi milites

unde nomen adepti.

N. Varro lib. 20. Rhetoricorum: *Ut consules, ac pretores, qui sequuntur in castra, accensi dicti, quòd ad res necessarias sæpiùs acciantur, veluti accensiti.* Hos alii *adscriptivos* vocârunt, alii *optiones*. Diversaque iisdem tribuêre munera; ut audies. Imprimis Festus in *Optio*, eos milites, qui sua ætate Optiones dicebantur, olim Accensos dictos fuisse refert. Eôdem proximè accedit noster Accursius: *Accensi*, inquit, *dicebantur attributi decurionibus, hoc est ministri eorum, quasi ad censum additi.* Varro lib. 3. De vita populi Rom. *Accensos dictos* indicat, *quòd decurionibus & centurionibus accensebantur, id est attribuebantur*. & levis armaturæ fuisse indicat, libratores scilicet, funditores: *Quid*, inquit, *de adscriptivis? cùm erant adtributi decurionibus, & centurionibus, qui eorum habent numerum, accensi vocabantur: eosdem etiam quidam vocabant ferentarios, qui depugnabant pugnis & lapidibus; his armis, quæ ferrentur, non quæ tenerentur.* In pugnam productos jam intelleximus: discemus etiam in locum decedentium militum suffectos: Varro, *Adscriptivi*, inquit, *dicti, quòd olim adscribebantur inermes, qui succederent armatis militibus. Id est, si qui eorum deperissent*; lib. 6. De lingua Latina. Accensionatus certè in ministerio fuit potissimum, & ad arbitrium ejus, cujus accensi ministratores essent. At verò Optionatum, ut & decurionatum, pretia fuisse bonis tantùm, atque strenuis parata, auctor Cato Censorius in ea, quam apud equites habuit. Fuêre tamen optiones in castris etiam vilissimi. Quales fuisse verosimile est, optiones speculatorum. De quibus nos alibi.

Accensi ferentarii, id est levis armaturæ.

Ferentarii unde nuncupati?

Defunctis militibus succefferunt.

Supernumerarii, tam inter equites, quam inter pedites.

Quos nunc supernumerarios vocant.] Supernumerarii, & inter pedites erant, & erant inter equites; teste auctore nostro lib. 3. cap. 18. De supernumerariis, probanda sententia est, quam auctor incertus De rebus bellicis proposuit, cap De relevando sumptu militari: *Quia nonnunquam*, inquit, *bellorum ruina, aut fastidio castrensium munerum, deserta militia de summa integritatis intercipit; tali remedio hujusmodi damna supplenda sunt. Scilicet ut centeni, aut quinquageni juniores extra hos, qui matriculis continentur,*

Centeni, aut quinquageni su-

tur, habeantur in promptu, armis exerciti; & minori, ut pote tyrones, stipendio sublevati; in locum amissorum, si res ita tulerit, surrogandi. Aliud denique genus supernumerariorum, qui absentes, & titulo tenus militia fungerentur; imaginarii, non veri, milites: quos D. Claudius instituit, Auctor Suetonius: *dum equestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam; post alam, tribunatum legionis daret: stipendiaque instituit, & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur supernumerum; quo absentes, & titulo tenus fungerentur*: in Claudio, c. 25. De supernumerariis mentionem factam vidi in l. 2. C. de castrensiariis, lib. 12.

Supernumerarii, extra eos qui matriculis inscripti erant.

Supernumerarii milites alii, titulo tenus.

AD CAPUT XX.

UT ex donativo, quod milites consequuntur.] Donativa commoda erant, quæ militibus distribuebantur ultra stipendia, mera liberalitate, & quidem diversas ob caussas. Quales erant, victoriæ, adoptiones, vel inaugurationes Cæsarum. Cassiodorus lib. 4. Variarum cap. 14. *Qui enim debent ad fiscum celerius esse devoti, nisi qui capiunt commoda donativi? quando amplius de nostra humanitate recipiunt, quàm stipendii jure præstetur.* Dabantur autem & auctoratis in ipso tyrocinio, ut militantibus. Confirmat Turnebus lib. 19. Adversf. cap. 21. hoc D. Hieronymi testimonio: *Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant.* Dabantur autem hæc annuè; ideoque certum in locum milites convocari solitos, testis epistola Regis Theoderici apud Cassiodorum lib. 5. Variarum: *Consuetudine*, inquit, *liberalitatis regiæ commovemur, ut Gothis nostris debeamus solemnia nostra largiri. & ideo devotio tua millenarios provinciæ Picenii, & Samnii, sine aliqua dilatione commoneat, ut eos qui annis singulis nostræ mansuetudinis præmia consequuntur, pro accipiendo donativo ad comitatum faciat incunctanter occurrere.* Statum porrò huic rei diem fuisse, discimus ex Pauli Diaconi libro undecimo Historiarum: *Cùm venisset*, inquit, *tempus, quo imperialia milites dona solent accipere (hoc enim agitur* plerum-

Donativum quid fuerit.

Donativa annuè quoque data.

Ea caussa convocati milites unum in locum.

Status illi rei dies Kalend. Januarii.

plerumque die Kalendarum Januariarum, & natali principum, & urbium regiarum) exquisivit quatenus eos simpliciter ex prisca consuetudine fallere potuisset. Aliud insuper donativum, quod commodum erat emeritæ militiæ, & dari solitum post justam missionem. Quidam *præmium* appellârunt: Tacitus primo Annalium; *iisdem in castris præmium pecunia solveretur.* Meminit & Suetonius in Octavio, cap 24. & 49. *Emeritum* alii vocatum putant: sed id diversum à præmio fuisse, indicare visus Menander Jurisconsultus, l. non omnes; & Paulus l. qui excubias, ff. De re militari. Emeritum suspicor fuisse in agris, præmium in pecunia. Namqui justa missione mittebantur veterani, præter agros, pecuniam quoque recipere solent. Testes Historici; Tacitus imprimis. Aliud præmia, aliud emerita fuisse censuit quoque doctissimus Jurisc. & omnis antiquitatis amantissimus Lævinus Torrentius; qui præmia fuisse dicit, quæ ultra emerita dabantur.

Commodum meritæ militiæ. Præmium alii vocarunt. Emeritum aliud à præmio?

Dimidia pars sequestraretur apud signa.] Id divinitus ab antiquis institutum fuisse, Vegetius indicat. Qui mos quando cœperit, etiam nunc mihi incognitum est. Meminisse scio Suetonium, in Domitiano, cap. 7. *Geminari legionum castra prohibuit, nec plus, quàm mille nummos à quoquam ad signa deponi, quod L. Antonius apud duarum legionum biberna res novas moliens fiduciam cepisse etiam ex depositorum summa videretur.*

Quæritur quando cœperit mos deponendi donativi apud signa.

Denique decem folles, hoc est decem sacci.] Glossarium vetus Πήρα, *mantica, follis.* Juvenalis, --- *& tense folle reverti:* de eo, qui benè nummatus rediret. Livius lib. 9 *Eques folliculis in castra frumentum veheret.* Auctor ad Herennium, *Parricidæ os lupino folliculo obvolvebatur.*

Follis idem quod saccus aut pera.

Addebatur & saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet caussa.] Observandum hoc loco, valdè pro humatione cadaverum sollicitos etiam milites veterum fuisse. Sæpe autem Græcos, sæpè Romanos, Pactum cum hostibus iniisse decorporibus suorum

Milites pro humatione suorum quàm olim solliciti. Sæpe pactum initum de

suorum sepeliendis, testes sunt Homerus, Virgilius, Livius, & Cassiodorus lib. 2. Variarum cap. 19. & cap. 22. Etiam inducias sepeliendis utrimque cæsis in acie datas, memorat Livius lib. 32. Appianus De bellis Punicis scriptum reliquit Aldrubalem, victos à se Romanorum Tribunos rogatu Scipionis, sepeliisse. In Cornelii Taciti Annalibus insigne pietatis exemplum, quod dignum perpetua memoria: *Romanus exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias, an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut sanguineos, aucta in hostem ira, mœsti simul, ac offensi condebant.* Huic pietati erga mortuos etiam x. viri faverunt, ut videre licet apud Ciceronem 2. De legibus, & ex ipsis XII. tabulis: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS; NISI BELLI, PEREGREVE MORTVO. Magna profectò Tiberii crudelitas; quo imperante sepulturam ultroneâ morte impetratam clamitant Annales Cornelii Taciti: *Damnati*, inquit, *publicatis bonis, sepultura probibebantur: eorum, qui de se statuebant, humabantur corpora: manebant testamenta, pretium festinandi.* Sed frustrà hactenus digredimur. Nam apud Vegetium alter locus, qui sollicitudinem de Romanorum sepultura aperte loquitur: *Inter tanta mortium genera, qui acerbissimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora*, lib. 4. cap. 44. Apud Græcos, deditionis seu traditæ victoriæ signum fuit, si per præconem corpora interfectorum ad sepulturam poscerentur; Justinus lib. 6.

sepeliendis cæsis.

Ejus caussa & induciæ factæ.

Romani post annum sextum reliquias suorum condiderunt.

Id lege XII. tabularum permissum.

Tiberii in hac parte nimia crudelitas.

Deditionis signum apud Græcos, si corpora suorum ad sepulturam deposcebant.

Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam litterati homines eligebantur.] Liber collegii trium coronarum multò mavelit, *diligebantur.* Hos ideò litteratos Vegetius quærit, ut sciant, deposita servare, & singulis rationes reddere. Rectène id onus signiferis imposuerit Flavius, ipse viderit. Librarios quoque depositores ei rei præfectos fuisse, verosimile est: de quibus apud Paternum est, in l. ult. ff. De jure immunitatis.

Signiferi quamobrem litterati esse debuerint.

Librarii in exercitu.

AD

AD CAPUT. XXI.

PEr diversas scholas milites promoverentur.] Hac de re egi paulo superius: & indicat Suetonius in Claudio cap 25. *equestres milites ita ordinavit, ut post cohortem alam, post alam Tribunatum daret.* Operæ pretium est audire quod adversus Joan. Hierosolymitanum de degradatione Tribuni scripsit Hieronymus: *Finge*, inquit, *aliquem tribuniciæ potestatis suo vitio regradatum, per singula equestris militiæ officia, ad tyronis vocabulum devolutum. Nunquid ex tribuno statim fit tyro? non. Sed antè primicerius; deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques; deinde tyro. & quanquam tribunus quondam miles gregarius fit, tamen ex tribuno non tyro, sed primicersus factus est.*

Regradatio militis qualis fuerit.

Ex omni legione infinita commoda consequitur.] De his primipili commodis, consulendus Jurisconsultus in l. pater, ff. de adimendis l gatis: & l 1. C. de primipil. lib. 12. Neque solus primipilus emolumenta ex legione percipiebat: verùm etiam tribuni sua consequebantur commoda: quæ peculiari nomine *stellaturas* vocârunt Imperatores Theodosius, & Anthemius in l. septem, C. de erogatione militaris annonæ. Lampridius in Alexandro: *Annonas militum diligenter inspexit; Tribunos qui per stellaturas militibus aliquid abstulissent, capitali pæna affecit.* Non optimè in illius loci interpretatione de Lampridio meritus Jo. Baptista Egnatius: qui nescio quid istic blaterat de crimine stellionatus. Itidem *Hadrianus Cæsar passus non est tribunos quicquam à militibus accipere.* Testis in ipsius vitâ Spartianus. Pescennius Imperator duos tribunos, quòd stellaturas accepissent, lapidibus obrui ab auxiliaribus præcepit; ut auctor est itidem Spartianus. Consistebant autem stellaturæ in annonis dierum septem, vel earum pretio: teste Cujacio in prædicta l 7. C. de erogatione militaris annonæ. & videnda constitutio Theodosii & Valentiniani in l. duces C. de officio militarium Judicum. Atqui prætactum morem expilandi milites stipendiarios, damnavit

De commodis primipili.

Commoda Tribunorum Stellaturæ.

Egnatii error.

Stellaturarum commodo [illegible] le fuerit.

vit Imperator Justinianus: *Si usurpaverint*, inquit, *memorati duces, vel officia eorum, seu Tribuni commeatalem de militibus relinquere, aut aliquod lucrum de eorum monumentis sibi acquirere, hoc non solùm in quadruplum jubemus publico dependere* : (ita legunt nostræ membranæ) *sed etiam dignitate eos privari, magis enim debent duces & Tribuni, supra deputata sibi emolumenta secundùm labores, de nostra largitate remunerationem sperare, & non de commeatis militum, aut de eorum stipendiis lucrum sibi acquirere*. l. secunda, §. pro limitaneis, C. de officio præfecti prætorio Aphricæ. Hoc amplius etiam centurionibus præter stipendium ordinarium, sua commoda, vacationes scilicet; quas illi gregariis militibus annuas præstabant à muneribus militaribus certâ pecuniæ summâ. Hinc Percennius apud Tacitum primo Annalium : *Denis in diem assibus* (de stipendio queritur) *animam, & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria; hinc sævitiam centurionum, & vacationes munerum redimi*. Centuriones porrò munera militibus distribuisse, & negligentiùs operantes puniisse, docet Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 8. De prædictis vacationibus luculentissimè Tacitus, primo Historiarum : *Flagitatum ut vacationes, præstari centurionibus solitæ, remitterentur. Namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat; pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquã neq; genus quæstus pensi habebat, per latrocinia, & raptus, aut servilibus ministeriis militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles laborare, ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret*. Ad hunc morem pertinere mihi visa hæc verba Tertulliani: *Neque enim statim & à populo eris tutus, si officia militaria redemeris* : libro De fuga. Maximum istud, & in disciplina minimè tolerandum malum esse, vidit Otho Cæsar de quo Tacitus libro eodem, quo suprà : *Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos averteret, ex fisco vacationes annuas exsoluturum promisit : rem haud dubiè utilem, & à bonis postea principibus perpetuitate disciplinæ firmatam*. Itidem paulo pòst libro jam dicto de

Tribunis interdictum ne milites expilarent. Si quid ab iis acciperent, restituere cogebantur in quadruplum. Centurionum commoda, præter stipendium statum. Ex vacationibus militum.

Centuriones militibus opera facientibus præpositi. Vacationes illæ quomodo redimerentur pecunia.

Tertulliano lux adhibita.

Vacationes istæ sublatæ ab Othone Cæsare & persolutæ centurionibus è fisco.

Ejus exemplum ceteri quoque Principes secuti.

Vitellio principe verba faciens; *Vacationes*, inquit *centurionibus ex fisco numerat.*

Sicut primicerius.] In codice M. corruptum ejus nominis nomen, qui *primiflernimus*, legit. liber S. & H. *primiscrinium*, vocant. quod & Turnebus in antiquis libris se invenisse testatur: & id illi nomen placet, lib. 24. Adversariorum cap. 12. Ceterùm ipsos primiscrinios, primicerios quoque dictos, testatur Cujacius ad l. 3. C. de apparitoribus præfecto prætor. Primicerium, vocarunt primum, seu priorem locum tenentem. deinde τὸ *cerius* tantùm verbi productionem esse quidam existimârunt. D. Augustinus Sanctum Stephanum primicerium martyrum nuncupavit, quem protomartyrem alii vocant. Erant etiam & aliorum officiorum primicerii; veluti cubiculariorum, mensorum, decanorum, fabricensium, scriniorum, utriusque ærarii, palatinorum, advocatorum: & generaliter qualibet corpora, scholæ, & collegia suum primicerium habebant, ut decanum. Notabat Cujacius ad rubricam C. de primicerio: & meminit Ammianus libro 18. Observavi & secundicerios recenseri inter dignitates; neque id uno solo in loco apud Scotum, seu alium scriptorem, qui auctor sit Notitiæ utriusque imperii.

Primiscrinii etiam Primicerii nuncupati

Quis Primicerius. Primicerii in omnibus fere officiis.

Etiam scholis, corporibus, & collegiis sui primicerii. Secundicerii.

In officio prefectorum prætorio.] Præfectos prætorio sub principibus institutos ad similitudinem Magistrorum equitum, qui Dictatoribus jungebantur, auctorem habeo Pomponium Iurisconsultum, in l. 2. ff. de origine juris, & l. prima, ff. de officio præfecti prætorio; & l. 1. cum sequenti C. de offic. præf. præto. Hi plures fuêre, ut discere potes ex Notitia imperii.

Præfecti prætorio sub Principibus, ut Magistri militum sub Dictatoribus. Illi plures fuerunt.

Ad honestum quæstuosumq; militiæ pervenit gradum.] Pro *gradu*, *finem*, legendum suadent M.S.H. & unus Susii. De cetero, id te scire volo, amice Lector, in omnibus Vegetii exemplis corruptum adhuc istum Vegetii locū. Nam aliam interpunctionem, quam qua vulgo utuntur, adhibendam mihi dubium non est. Comparatur enim primipili

Sublata è Vegetio perversa, interpunctio.

pili centurio, cum primiscrinio, seu primicerio præfectorum prætorio. Id si tenes, jam intelligis totum hunc locum ita distingui debere: *in qua ex omni legione infinita commoda cõsequitur: sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quæstuosumque militiæ pervenit finem. Item legionarii equites, &c.*

Cohortes suas contubernii affectione venerantur.] Auctor Tryphoninus Iurisconsultus, præter notitiam & familiaritatem veterem, etiam caritatem inter milites commilitio augescere. l. de hæreditate, ff. de castrensi peculio. Commilitium etiam caritatem gignit inter milites.

AD CAPUT XXII.

Tubicen ad bellum vocat milites, & rursum receptui canit.] Ita cum locum edendum curavi, ne quid mirère; jubentibus optimæ notæ libris; sex scriptis, & duobus impressis, & ipso adeò Modesto. Velim tamen numero plurali scribi: *Tubicines ad bellum vocant milites, & rursum receptui canunt.* Antè vulgabatur sic, *Tubicines ad prælium vocant milites, & rursum receptui canentes revocant* Omnino, ne quid gravius dicam, ineptè. verbum *revocant*, olim interpretamentum fuit Latinissimæ illius locutionis, *receptui canere*: ἀνακαλεῖν, Græci vocant. Id illi fungi non animadvertentes, posteà pro Vegetiano receperunt in contextum. Isidorus libro duodevicesimo Etymologiarum; *Hujus sonitus varius est; nam interdum canitur ut bella committantur, interdum ut insequantur eos, qui fugiunt; interdum receptui. Nam receptus dicitur quo se exercitus recipit: unde & signa receptui canere dicuntur.* Hæc ille. vegetius lib. 3. cap. 5. *utrum longè persequi fugientes, an receptui canere.* Sed prædictus error librariorũ, ut maximè veniam mereatur; illud minimè ferendũ, in uno hoc capite tot adsuta Vegetio, & tam monstrosa, ab ineptis hominibus membra Verba hæc, *& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus, & ejus reditu, &c.* hæc inquam verba, ut à Vegetio scripta credamus? qui credunt, stultiores judico barbaro Potitio. Nam eorum omnium, neu

Emendatus Vegetius.

Receptui canere.

Quid sit receptus.

Multa Vegetio adsuta membra ab ineptis, hoc uno capite.

 vola,

vola, neu planta appâret in ullo codice scripto: & ab sunt à C.M.S. & veteri quoque T. & ab ipso Modesto. Ceterùm Romæ ne in editione auctoris hujus, an verò Parisiis illa monstra progenita sint, non meum judicium est. iisdem quoque libris auctoribus detur banda quæ paulo pòst eodem hoc capite intrusa sunt *Et soli milites ad signa eorum abtemperant*: Tum & istud membrum, quod subjicio, *quoties movenda sunt signa, cornicines canunt*, ut vitiosum, & putridum resecandum suadet codex M. quem in eo sequor ideò quòd Vegetius paulò pòst subdat: *Cùm autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt, movenda sunt singna cornicines canunt*. Bis idem uno eodemque, & tam brevi capite hic auctor ut dixerit, mihi vero simile nequaquam videtur.

Alterum glossema sublatum.

Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt.] Classicum accipiebatur & pro ipsa tuba, & pro ipso sono; ut auctor est Servius, ad illud Virgilii 7. Æn. *Classica namque sonant*, -- Item Isidorus: *Classica sunt cornua, quæ convocandi causa erant facta, & à Claudo classica dicebantur*. lib. 18. Etymolog. cap. De buccinis. Livius lib. 5. *Vocatis classico ad concilium militibus*. Inde etiam ipsi præcones *classici appellati, qui tuba, vel cornu, jussu magistratus ex arce, vel circum muros populum ad comitium vocabant*: Varro quinto De lingua Latina extremo. Sed quòd istic apud Varronem legitur, *in templo jubeas adesse homines*: item paulo pòst, *ante privati hujusce T. Quinctii Trogi scelerosi hominis hosticum canat*; utrobique mendum insedit, ex nota adspirationis à librariis adjuncta. Pro *homines*, lege meo periculo, *omnes*: & pro *hosticum*, scribe, *hostium*; seu potiùs, *ostium*. Nam veterem illum canendi classici morem ante januam scelerosi civis, ipse indicavit eodem loco Varro: *Cornicinem*, inquit, *ad privati januam, & in arcem mittas*. Sed domum nos redeamus, id est, ad exercitum. Fuère in castris Romanorum duo præcipua dignitatis Imperatoriæ insignia; classicum scilicet, & prætorium. Utriusque testis Cæsar, loquens de Pompe-

Classici bifaria significatio. Classicis unde nomen. Classici tertia significatio. Varro bis correctus. Classicum canebat ante ostium scelerosi civis. Duo præcipua signa Imperatoriæ dignitatis

Pompejo, tertio De bello civili: *Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint esse participes, receptisq; omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem patitur, classicumq; apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi.* Vegetius: *hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur Imperatore præsente.* Hoc eodem capite. Hircius de bello Alex. *Tollitur à multitudine in tribunali, prætor appellatur.* Livius de militibus seditiosis lib. 38 *In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab iis petitum est. Sederunt in tribunali proconsulis Scipionis.* Appianus De bellis punicis: *In qua erat, inquit, præfecti classis prætorium. Unde buccinator solebat canere classicum; & præco edicere, & præfectus prospicere.* Festus, seu potiùs compilator ejus Diaconus, in voce Prætoria: *Initiò Prætores erant, qui nunc consules: & ii bella administrabant. Quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* Tertium ad Imperatoris dignitatem pertinens, de fascibus scilicet laureatis; elicere videor ex verbis Cæsaris, quæ sunt tertio Belli civilis: *Pompejus, inquit, eo prælio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est: sed neque in litteris quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ protulit.* Attamen laurea fasces tantùm coronabant post victoriam; imò post triumphum in Capitolio deponebant. Julius Obsequens in Prodigiis: *Apparuit enim hostibus portendisse victoriam, cùm ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat deponere.* Panegyricus Pacatus: *Depositis, inquit, in gremio Jovis Capitolini laureis, triumphales viri rusticabantur.*

in exercitu: Classicum

Et prætorium.

Tabernaculum ducis quare appellatum Prætoriū.

Tertium insigne Imperatoriæ dignitatis.

Fasces post victoriam laureâ corōnabant.

Post triumphum in Capitolio deponebant.

Vel cùm in militem capitaliter animadvertitur.] Vide quæ hac de re à me scripta sunt, suprà ad caput vigesimum tertium libri primi. Lucanus libro primo:

Classicū cecinit in animadversionibus militum;

Nec civis meus est, in quem tua classica Cæsar
Audiero.-----

Classicum etiam ad epulas Imperatorias cecinisse, indicat

Item cecinit ad epulas imperatoris. indicat apud Tacitum Lipsius. & idem ferè hodie mos; præsertim Satrapis Germanis.

Restituta Vegetio sua scriptura. **Sive ergo ad vigilias, sive ad angarias faciendas.**] Rursum in S.H.& N. sine liturâ perscriptum inveni, *agrarias*.

Processio, ambulatio exercitus. Decursio. **Sive ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites.**] Aliud processio erat, sive ambulatio exercitus, de qua paullo pòst Vegetius meminit hoc cap. & alibi: aliud hæc militum decursio. Quæ cum aliàs, tum fieri quoque honoris ergò solet, ab armatis militibus, in funere heroum & magnorum virorum. Eadem decursio armata in funere magnorum virorum. Homero teste, Patroclo is habitus honor. Item Augusto, teste Dione libro 56. Cæsis quoque Trojanis eundem exhibitum honorem, testantur versus Virgiliani: qui rei illustrandæ adscribendi sunt, ex 11. Æneidos:

Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subjectisq; ignibus atris,
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mæstum funeris ignem Ter arma ti rogum circabant.
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis Etiam spolia in rogum injecta:
Conjiciunt igni, galeas ensesque decoros,
Frænaque ferventesque rotas: pars munera nota Etiam dona militaria.
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.

Elegantissimum hujus decursionis exemplum est apud Herodianum libro quarto. Unde discimus universos equestris ordinis, certa quadam lege, atque recursu, motu denique Pyrrichio in orbem decurrisse: imò & currus circum actos, insidentibus rectoribus purpuratis. Neque in funere modò is ritus observatus; sed & in anniversariis celebrandis stato die iteratus: à Suetonio luculentissimum accipito testimonium: *Exercitus honorificum illi tumulum excitavit; circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret*: in Claudio cap.

Adhibiti in hac decursione & motus Pyrrichii: Etiam currus circumacti. Iterata illa decursio in anniversariis.

cap.primo. De campi curſione meminit Vegetius lib. 3.cap.9.& capite ſubſequente, ubi armatos præcipit curſu exerceri, & ſimul ſarcinas ferre.

Quod ideò in omnibus exercitiis & proceſſionibus cuſtoditur.] Modeſtus, *proceſſibus*, legit: quod quarta inflexione, pro eodem eſſe poteſt. De quo loquendi modo dictum à me alibi. Nomen *proceſſionis*, ut & *ſtationum*, *vigiliarum*, & complura hujuſmodi, etiam Chriſtiani uſurpare olim cœperunt; teſtantibus Tertulliani, Cypriani, & aliorum ſcriptis.

AD CAPUT. XXIII.

NEque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit; ſed [continua exercitationis meditatio] poſt quanta volueris ſtipendia inexercitus miles ſemper eſt tyro.] Quæ incluſa vidiſti, adulterina & à mala manu eſſe, clamant omnes libri, quotquot vidi, extra unum P. & H quanquam hic ſanam lectionem ad oram adſcriptam habeat. Inculcata autem illa pronuntio ab eo, qui vim, & notionem unius particulæ, *Sed*, quæ rationaliter hic poſita eſt; non eſt adſecutus. De qua me agere meminiſti libro eodem, cap 18. Perfectiſſimam autem ſententiam habes in his verbis: *Sed poſt quanta volueris ſtipendia inexercitatus miles ſemper eſt tyro.* Præceperat enim jam Vegetius veterem & eruditum militem ſemel in die, idque ſine intermiſſione, exercendum eſſe: juniores verò manè, & denuò poſt meridem. Cicero: *Quid exercitatio legionum? quid ille curſus? clamor quanti laboris eſt? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera, Adhuc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? tantum intereſt inter novum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. ætas tyronum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus conſuetudo docet*: Prima Tuſculana. Pro tyronibus etiam habiti, qui diu in pace durârunt, quique pugnare longo tempore deſierunt: lib. 3. cap. 9. Tum ii quo-

Abjectum magnum gloſſema ex Vegetio.

Sed, particula rationaliter poſita.

Veteranus ſemel in die exercendus.

Junior bis in die exercendus eſt.

Miles inexercitatus fœmina.

Quid poſſit conſuetudo.

Pro tyronibus habendi qui diu pugnare deſierunt.

Itidem illi, qui

Rumquam viderunt vulnerari. quoque tyronum instar sunt, qui homines nunquam viderunt vulnerari aut occîdi: Ibidem cap. 10.

Idcirco armaturam, quæ festis diebus exhibetur, non tantùm qui sub campi doctore sunt.] Locus hic perpurgatus palmam mihi debet aut nullus alius. Maculatissimi hîc libri editi, & scripti. Vetus editio Coloniensis expressam retinebat Parisiensis habebat sic. *cum armatura, quæ festis diebus exhibetur in exercitio, idcirco non tantùm armaturam, qui sub. &c.* M. legebat, *Armaturam, quæ festis diebus exhibetur idcirco non tantum, &c.* Inde ego veram lectionem subodoratus sum; hanc videlicet, *Armaturam, quæ festis diebus exhibetur in Circo, non tantum armaturæ, quæ sub campi ductore sunt.* Lapsus librariorum facilis fuit, ex adfinitate litterarum. Illud porrò, *in Circo*, genuinum esse, multis confirmare exemplis non sit difficile. Ibi enim ad imaginem bellicam, vel (ut cum Livio & Lucretio loquamur) ad simulacrum belli, pugnæ terrestris, & naumachiæ committebantur. Suetonius de ludis per Divum Julium in Circo editis: *Novißimè pugna divisa in duas acies, quingentis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus; hinc & inde commißis. Nam quò laxiùs dimicarentur, sublatæ metæ; inque earum locum bina castra, ex adverso constituta erant.* Idem in Domitiano, cap. 4. *In Circo præter solennes bigarum quadrigarumque cursus prælium duplex etiam, equestre ac pedestre commisit.* Quin & Dionem appello; à quo didici tempore Titi A. aliquot millium hominum, adsumptis Atheniensium ac Syracusanorum nominibus, navalem, ac pedestrem pugnam Romæ exhibitam. Easdem pugnas à Domitiano in Circo editas, ab eodem Dione scribitur, in Domitiano. Consule (si lubet) Suetonium in Octavio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. & Valerium Maximum lib. 2. cap. 4. Adhibe etiam huc, quæ paulo antè ex Livii lib. 54. retuli de testudinis usu, ac ludicro Circensi ad belli usum converso. Adhibe quoque Virgilium 5. Æneid. Armaturas ignorârunt, qui ita miris modis hîc scriptorem nostrum adflixerunt. Armaturas

Palmaria Stevvechii emendatio.

In Circo Romæ pugnæ, & naumachiæ populo exhibitæ, diebus festis.

Etiam elephanti in Circo pugnarunt.

In pugna illa nomina militibus fingebant, ad imaginem bellicam.

Origo & fons Vegetii hic depravati.

tas autem ipse Vegetius milites appellavit, qui armatura, id est, eo exercitii genere imbuebantur, vegetiores, & juniores. Qui omnes, absque me fuisset, non in illo certamine ludicro, sed librariorum, & criticorum quorundam stilis jacebant confecti, jam pænè humandi. Conjecturam hanc meam aliquot amicis, & familiaribus, Joanni Metello Sequano, Jano Mellero Palmerio, Jano Gulielmio jam probâram. Sed pòst accessit vetus liber, licet typis cusus, collegii trium coronarum; in quo disertè erat expressum, *in Circo*, cum reliquis, quæ de armaturis adjecta sunt.

Armaturæ, milites erant

Illud verò majus est, ut servare ordines discant.] Non ineleganter hæc in uno veteri. Quare lubitum est adscribere: *Illud verò majus est quiddam, ordines servare discunt, & vexillum suum in tantis permixtionibus, in ipsa prolusione comitantur: ne inter doctos aliquis error existat, cum multitudinis sit tanta confusio.* Et, me judice, recipienda esset hæc lectio: nam in eo noster est, ut commoda, quæ ex prælusione illâ eveniunt, ostendat; non ut rationem ipsius exercitii præscribat. Ordinum servandorum maxima cura apud Romanos. Hinc Macrinus, *arma capiamus, atque ut mos Romano est, ordines in acie servemus. Quippe in acie Barbarorum incomposita multitudo ac tumultuaria, ipsa se fortasse impediet.* Ita ille apud Herodianum libro 4. De necessitate illa ordinum servandorum quæ Rom. milites tenuit, alibi dixi. Qui secus facerent, securi percussos testatur Livius lib. 2. & Diodorus lib. 12. Pari pœna affectos puto, qui signa desererent: quòd capitis pœna irrogetur his, qui in bello rem quamcunque faciunt à duce prohibitam, aut mandata non servant, l. desertorem, §. in bello, ff. De re militari. & ita accipiendam arbitror l. penultimam, ff. ex quibus caussis majores; adhibita l. x 1. C. De re militari. Apud Græcos, imprimis apud Athenienses, eandem disciplinam fuisse testatur lex Charondæ; qua sancitum fuit, ut qui in prœlio signa ordinésve destituissent, aut arma omninò capere pro patria recusassent, vestibus muliebribus induti, medio in foro sisterentur, idque terti-

Ordines quàm arcte Rom. servandi.

Qui non servarunt, securi percussi.

Signa deseruisse etiam capitale fuisse credimus.

Interpretata l. penultima ff ex quibus caussis majores.

De signis ordinibusve destitutis, lex Cha-

tondæ apud Athenienses. Probri metu emendati milites.

tertium singulis diebus iteraretur. Nam quòd mortis supplicio leges priores coërcebant, idipsum prudentissimus legislator maluit probri metu corrigere, & sensim suos à fœminea illa timiditate, ac animi mollitie velut absterrere. auctorem do Diodorum Siculum lib.12.

Emendatus Vegetius non leviter. Palatiorum exercitium.

Ad palum quoque, vel sudes juniores exerceri percommodum est.] Exigua unius voculæ mutatio ritum antiquum occulit: quem eruo, adjutus libro M.&.H. in quibus disertim scriptum, *sudibus* quibus & alter Susii pòst accessit. Neque enim sudes, ut pali, figebantur in terram; sed pro gladiis ligneis, seu clavis erant. de quibus Vegetius suprà lib. primo, capite undecimo. Vbi & nos quid Palaria essent, demonstravimus. Pali figebantur in terram vt nutare non possent: sex pedes eminebant, puta ad justam viri staturam. Hunc palum, cominus sudibus; eminus missilibus procul ferire meditabantur, Vegetio teste hoc cap. & dicto cap. undecimo. Hac de re testimonium suppeditat Iuvenalis Satyra 6.

Palos milites cominùs sudibus petebant: Eminùs verò missilibus.

----- aut quis non vidit vulnera pali,
Quem cavat assiduus sudibus, scutòque lacessit:
Atque omnes implet numeros. ---------

Sudibus quoque, & quidem præustis in prœlio contra bestias, vallisque castrorum defendendis, Romanos milites usos, testes mihi sunt Virgilius, Livius, Florus, Appianus, Cæsar, Ammianus, & alii. Amicus quidam meus putabat *rudibus* Vegetium scripsisse, pro *sudibus*: sed fallebatur. Rudibus milites, seu virgis exercitatos fuisse, non nego: verùm tunc non ad palum ludebatur, sed duo milites pluresve, interdum totus exercitus committebatur. Quod me docuit Leo De bellico apparatu, cap. 7. numero 3. & num 18. & num. 57. Quin etiam exemplum ea de re apud Livium lib. 26. *Tertio, inquit, die rudibus inter se, in modam justæ pugnæ concurrunt*: ita enim rectè ex membranis Lipsius noster emendavit, cùm vulgati, *sudibus*, præferrent.

Sudibus etiam in prœlio usi.

Rudibus quoque milites exercitati. Etiam totæ legiones rudibus inter se digladiatæ sunt. Livii lectio confirmata.

Insurgere tripudiantes in clypeum, rursus-

fusq; subsidere.] Membranæ H. *trepidanter* legunt: M. verò & quatuor Susii, *trepidantes*; idque rectum censeo, idemq; valere, quod *properantes*. Nonio Marcello *trepidare, non solùm metuere sed & properare significat* sic *trepidare negotii, trepidare ad arcem*, Sallustium eâ phrasi dixisse, divino illo in conjecturis ingenio Jani Palmerii nostri satis ostensum est quare ad ipsius Spicilegia lectorem remitto. *Trepidam carinam*, Lucanus dixerat; Servius interpretatus, *celerem*. Sic Virgil. *Dum trepidant alæ, saltusq; indagine cingunt*.

Trepidante, properate veteres usurparunt: Id verbi Vegitio redditum.

Virgilii versus interpretatus.

Nunc gestiendo provolare cum saltu.] Bellator cum cursu saltuque veniens, adversarii perstringit oculos mentemque deterret: priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum, vel ad resistendum certè se præparet. Vegetius libro primo cap. 9. Idem lib. 3. cap. 14. *Vehementius*, inquit, *cum saltu cursuq; tela mittuntur*. Hinc meritò reprehensus Pompejus, qui leviùs casura pila sperabat cùm loco retentis militibus, quàm si ipsi immissis telis occurrissent. Quod quidem nulla ratione ab eo factum videtur; propterea, quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur. Hanc non reprimere, sed augere imperatores debent, auctore Cæsare lib. 3. De bello civili.

Plaga gravior cum saltu cursuque infertur:

Perversa hac in re Pompeji opinio.

Alacritatem militum augere potiùs, quam reprimere imperatores debent.

Ita ut sexcentis pedibus removerentur à signo.] Libri VV. *sexcentos pedes*, malint. Sed nos hæc Grammaticis relinquimus. Illud hoc loco docere nos oportet, sagittarios illos, itidem funditores, ac reliquos milites, si in eo campo, qui exercitationi militibus deputatus erat, aliquem læderent intempestivè transeuntem, actionem legis. Aquiliæ fuisse denegatam: at contrà qui data opera in eum jaculati forent, Aquilia tenebantur; ut auctor fuit Ulpianus lib. octavo decimo ad edictum hodie, in l. 9. ff. ad legem Aquiliam. Idem sanxit Imp. Justinianus, cujus verba ex §. *Injuria autem*, Instit. ad legem Aquiliam, ita dictant: *Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distin-*

In campo exercitationi deputato si quis lædebatur, cessabat Aquilia:

Distinctionem tamen ille casus recipit.

distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est; nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. Hinc apparet simili hodie privilegio gaudere, corporibus sagittariorum adscriptos, quotiens in locis suo collegio destinatis, fortè aliquem, dum se exercent, vel lædunt vel interficiunt. Similia loca sagittariorum (hortos nostrates vulgo appellant) exercendis oppidanis, cùm in aliis provinciis, tùm in omnibus pænè Belgii civitatibus destinata videmus: sæpè plura in singulis urbibus, pro multitudine, & diversitate corporum, seu collegiorum. Ea res instituta olim à Ducibus nostris atque Comitibus, magno reipublicæ bono; neque alio fine, quàm scientiæ militaris retinendæ aut restituendæ. Testantur & privilegia prædictis corporibus, hortisque eorundem concessa; & fundi nonnullis eorum à principibus donati. Tametsi multis in locis hoc nostro ævo (quod deplorandum est) iisdem abutuntur, de nulla re minùs, quàm de exercitatione armorum suorum solliciti.

Idem hodie obtinere debet.

Loca seu horti sagittariis nostris destinati in urbibus.

Quo fine ea loca concessa.

Corporibus, seu collegiis sagittariorum etiam privilegia, & fundi dati.

Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa jactare.] In M. & S. editum est *libraria*. Erant etiam in exercitu Romano milites levis armaturæ, libratores dicti, quòd glandes in prœlio torquebant. Tacitus: *Libratoribus, funditoribusque attributus locus, unde eminus lapides & glandes torquerent.* Iterum: *Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paulum legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hostem jubet.*

Libratores in exercitu qui fuerint.

Missilia quoque, vel plumbatas.] Non modò in bello, sed & alibi quoque plumbatæ usui fuere. Quanquam alia earum, quàm missilium figura. Usui autem in castigationibus: Constantinus A. ad Populum, *Nemo carcerem, plumbatarumque verbera, aut pondera, aliaque ab insolentia judicum reperta supplicia, in debitorum solutionibus, vel à perversis, vel ab iratis judicibus expavescat*, lib. 2. C. de exactionibus tributorum.

Plumbatæ in castigationibus olim quoque usurpatæ. Lux data. l. 2. C. de exactoribus tributorum.

torum. Meminit earundem constitutio Imperatorum, quæ est in l. omnes, Cod. Theod. de decurionibus. Hoc genus verberum optimè expressit Prudentius, περὶ στεφανῶν:

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumboque cervix verberata extuberet.
Pulsatus ergo martyrilla grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Jugiter, perpetuoque exercitio.] M.S.H. legunt *jugi perpetuoque exercitio*. Atque ita centies hic auctor locutus.

Vegetius leviter correctus,

Ut tempore hyemis de tegulis, vel scandulis.] Vitruvius lib. decimo, cap. primo: *Ædificia constituuntur scandulis robusteis, aut stramentis.* Emendabat istic Turnebus: *scindulis*, lib. 22. Adversariorum suorum cap. 18. secutus auctoritatem librorum veterum, & ipsius Isidori. Idemque *scindulis*, pro *scandulis* restituendum decernit, apud Cæsarem, Plinium, & Palladium; jubentibus eorum auctorum exemplaribus scriptis. Faveo tanti viri manibus: nam apud Vegetium sex, septem libris, *scindulis* expressum reperi; videlicet in M.H.N. & quatuor Susii. Dictæ scindulæ à scindendis assulatim arboribus. Sunt autem scindulæ tabellæ vicem tegularum præstantes, quibus contectam fuisse Romam annis CCCCLXX., testis Cornelius Nepos apud Plinium libro decimo sexto cap. 10. Hinc qui *scandularii* dicuntur in l. ult. ff. de jure immunitatis; vide ne *scindularii* nuncupari debeant.

Emendatus à Turnebo Vitruvius.

Vegetius iterum correctus.

Scindulæ à quo nominatæ sint.

Scindulis Roma contecta annis CCCCLXX.

Tentata ultima ff. de jure immunitatis.

Porticus tegerentur ad equites.] Etiam athletæ brumali tempore sub tectis exercitati. Vitruvius lib. 5. de architectura cap. undecimo, *Hæc porticus ξυστὸς vocitatur, quòd athletæ, per hiberna tempora in tectis stadiis exercentur.*

Milites, & athletæ hyeme sub tectis exercitati.

Ceteris autem, etiam hybernis, diebus, si nives tantum pluviæque cessarent, exerceri cogebantur in campo.] Quare tàm diligens exercitatio militum requiratur, declaratum à me libro primo, cap. 15. Eandem exercitationem etiam hyeme non

Mithridates invictum suum exercitum qui fecerit.

hyeme non intermissam, hic docemur. Qua de re & Justinus, de Mithridate loquens, libro 37. *Hyeme deinde imminente, non in convivio, sed in campo; non in advocationibus, nec inter sodales; sed inter coæquales, aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam, quotidiana exercitatione durabat. Atque ita invictus ipse, inexpugnabilem exercitum fecerat.*

Natando sæpe milites exercitati. Cyri exercitus grave damnum passus ex ignorantia natandi. Julius Cæsar nandi peritissimus. Natando etiam domi milites exercitati in gymnasiis. Illi sei loco publico destinata erant. Etiam balnea Romani illi exercitioni idonea habuerunt. Cur facilius in mari, quam alibi natetur. Milites armati, etiam cum sar-

Natare in mari sive fluminibus.] Certum est ex Vegetii libris, militarem gymnasticam natandi exercitio frequenter usam: lib. 1. cap. 10. & lib. 3. cap 4. Natandi peritia, utilis & in navalibus pugnis, & in transeundis vadis, fluminibusque trajiciendis. Auctor Xenophon, Cyri exercitui, ob nandi ignorantiam, magnum illatum incommodum. D. Julius natandi peritissimus fuit: eoque nomine celebratus apud Suetonium cap. 57. & 64. eaque peritia eundem servavit, navigio multitudine militum depresso. Quod prodidit Hirtius in eo, quem De bello Alexandrino. Observavi autem non in mari solùm, & fluminibus belli tempore natare coactos Romanos; verùm & domi, aliquando in ipsis gymnasiis, interdum in privatis balneis natandi arte imbutos. Festus: *Piscinæ publicæ hodieque nomen manet, ipsa non extat, ad quam, & natatum, & exercitationis alioqui caussa veniebat populus.* Balnea autem illi rei idonea, & satis magna fuisse, indicant Epistolæ Plinii, non uno in loco: nominatim libro quinto: *Apodyterion*, inquit, *balnei laxum, & bilare, excipit cella frigidaria, in qua baptisterium amplum, si natare latiùs, aut tepidiùs velit.* Illud Aristoteles notatum reliquit, faciliùs in mari quam in fluvio natari; quòd mare corpulentia aquæ suæ, & crassitie, corpora humana, ut & alia onera, faciliùs elevata teneat.

Gradu pleno ambulare vel currere, etiam armatos cum sarcinis.] Itidem Tertullianus contra martyres: *Etiam in pace*, inquit, *laborare, & incommodis bellum pati jam ediscunt. In armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desicando.* Eum locum in dubium voco: nam quò

inter

interpres ad ficcationem lignorum, ex quibus testudines compingebantur, id trahat; in eo mihi non satisfecit, potiùs trajectis verbis legerim, *testudinem moliendo*: quasi nimirum conentur in illa meditatione testudinem componere; quam scutis conjunctis fieri antè ostendimus. cinis decurrerunt Tertulliani locus, in dubium vocatus.

Nam si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite.] Jureconsultis nostris ii dicuntur pagani, qui non militant, sed in pagis & vicis suis munera subeunt. Militibus sæpe opponuntur, ut togati, sagatis, cinctisque. Juvenalis Satyra 16. Militibus oppositi pagani.

.... citius falsum producere testem
Contra paganum possis, quàm vera loquentem
Contra fortunam armati, contraq́ pudorem.

Pagani autem propriè dicti rustici, quòd domi relinquebantur ad ruris culturam. Sunt apud eosdem Jurisconsultos pagani, à fide catholica alieni, ut qui in verba Christi redemptoris nostri non jurârint; Gentiles alii vocârunt. De quibus videndus Isidorus, & vir eruditissimus, præceptor meus, Victor Giselinus, in suis Adagiis. Pagani qui sint.

AD CAPUT XXIV.

Athleta, venator, auriga.] Diversa spectaculorum ac ludorum genera, diversis temporibus in remp. Romanam invecta. Quorum finis partim in religione, partim in voluptate populi positus erat. Opinabantur enim antiqui rem gratam se illis ludis, tanquam promissam, Diis facere. Arnobius: *Vos æris tinnitibus, & tibiarum sonis; vos equorum curriculis, & theatralibus ludis persuasum habetis Deos delectari & affici, irasque aliquando conceptas eorum satisfactione molliri.* Libro septimo contra Gentes. Ludos inter alia cœlestis iræ placamina institutos, testantur Livius lib. 7. Censorinus De die Natali, cap. 12. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. & alii. Faciebant quoque ludi permultùm ad populi favorem obtinendum: cui reges, & ipsa respublica, nec non principes ipsi valde

Spectacula varias ob causas Romæ exhibita.

Spectacula & ludos placamina Deorum putabant.

Etiam ob populi voluptatem instituti.

valdè studebant : quo cives hac voluptate demulso in officio continerent; quove faciliùs, quod ab ipsi extorquendum erat, impetrarent. Testes mihi Vitru vius lib. 5. De architectura cap. 3. Valerius dicto cap 4. & Constitutiones Principales Cod. Theod. de spe ctaculis; & l. 2. de expensis ludorum, eodem Codic Theod. Plinius lib. 36. cap. 15. Veruntamen ut Roma næ rei ampliùs fortuna favere cœpit, factum est rerun lautitia, ut animi quoque privatorum lascivire inci perent, neque fugerent, vel domestico sumptu ejus modi spectacula ludosque edere. Quòd verò athletas venatores, aurigas, productos dicat Vegetius propter exiguam mercedem, id aliter apud Græcos constitu tum fuisse intelliges: Vitruvius lib. nono De archi tectura: *Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Neme vicissent, Græcorum majores ita magnos honores constitu erunt, uti non modò in conventu stantes cùm palma & corona ferant laudes; sed etiam cum revertantur in sua civitates, cum victoria triumphantes, quadrigis in mæ nia & in patrias invehantur, è reque publica perpetu vita constitutis vectigalibus fruantur.* Disce, si lubet, quo athletarum certamen Romæ primùm datum sit Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. *Gladiatorum*, inquit *munus primum Romæ datum est, in foro boario, Ap Claudio, M. Fulvio coss. Dederunt M. & D. Bruti, fune bri memoria patris cineres honorando. Athletarum certa men à M. Scauri tractum est munificentia.*

Privatorum quoque sumptu ea spectacula edita.

Athletis magnum præmium apud Græcos propositum.

Gladiatores quis primus Romæ ediderit. Quis Athletas.

Venatio Circensis.

Venator.] Hos venatores intellige, qui Roma in Circo venabantur : introducti ab iis hominibus qui, ut prodigi, epulis, viscerationibus, & gladiato rum muneribus, venationumque apparatu, suas pecu nias profundebant in eas res, quarum memoriam au brevem, aut omnino nullam relicturi erant; Cic. Offic. Hujusmodi venationes à principibus sæpe edi tas, historiæ testantur. Dio in Julio : *multa & vari generis spectacula edidit, theatro ad venationem extru cto. Id postea Amphitheatrum appellatum, quòd sede absque scæna haberet.* Eundem per dies quinque vena tionem in Circo Romano dedisse, ex Suetonio d scimus

Sæpè edita à Principibus.

Etiam per aliquot dies continuos.

ſcimus, Julio cap.39. Magnifica ſanè, & ſumptuoſa Domitiani ſpectacula celebrantur, à quo venationes, gladiatoreſque, etiam noctibus, ad lychnuchos datæ: teſte eodem Suetonio in Domitiano, cap. quarto. Sumptuoſiſſimam quoque venationem Flavius Vopiſcus deſcribit: *Genus* (inquit) *ſpectaculi ejuſmodi fuit* (in triumpho nimirum Probi Imperatoris) *arbores validæ per milites cum radicibus evulſæ, connexis latè longeque trabibus affixæ ſunt. Terra dein ſuperjecta, totuſque Circus ad ſilvæ ſpeciem conſitus, gratiam nobis virorum obtulit. Immiſſi deinde per omnes aditus ſtruthiones mille, mille cervi, mille apri, mille damæ, Libycæ omnes feræ, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inveniri. Immiſſi deinde populares. Rapuit quiſque quod volebat. Sequenti die adjecit in Amphitheatro, una miſſione centum jubatos leones, &c.* Totam hanc rem explicaturum non dubito Juſtum Lipſium noſtrum, cujus altera Saturnalia De venatoribus, ſpero fore propediem ut in lucem prodeant. Interim ſi ea ſpectacula, deſita, & ignota prorſus hoc ævo, te capiunt; adi Suetonium in Octavio, cap.43. in Claudio, cap.21. Caſſiodorum in Variis, lib.3. & libro quinto.

Etiam noctibus exhibitæ venationes.

Venatio ſumptuoſiſſima ab imperatore Probo edita.

Auriga.] Etiam Aurigæ inter certatores Circenſes fuerunt: agitatores alii vocaverunt, l.ult. C. de maleficis. Quippe aurigationem in Circo editam, teſtis Suetonius in Julio cap.39. in Domitiano cap.4. Livius, Valerius, alii. Curruum verò certamen in Olympicos ludos invectum nona & nonageſima Olympiade, hiſtoriæ loquuntur. Id ſtudium paullatim apud Romanos ita excultum atque auctum fuit, ut pauca, vel nulla ferè ſpectacula ederentur, ubi non honorifica agitatoribus præmia propoſita eſſent. Sed diſce nunc, hujus ludi origo ubi primùm cœperit, & à quo Romã tranſlata. Caſſiodorus lib.3. Variarum cap. quinquageſimo primo: *Primus hoc ſpectaculum apud Helidem Aſiæ civitatem Oenomaus fertur ediſſe: quod poſtea Romulus in raptu Sabinarum, necdum fundatis ædificiis, ruraliter oſtentavit Italiæ.* Item Hieronymus in vitâ Hilarionis: *Circenſes equos nutriebat. Hoc ſiquidem in Roma-*

Aurigatio Circenſis

Certamen curruum quando in ludos Olympiacos invectum.

Quantum auctum apud Romanos.

Quis primus invenerit.

In raptu Sabinarum Romulus primum in Italia exhib.

Romanis urbibus jam inde servatur à Romulo, ut, propter felicem Sabinarum raptum, ab ipso quasi consiliorum deo quadrigæ septeno currant circuitu, & equos partus adversæ fregisse vitiorto fit. At equo vehi omnium primus docuisse fertur Bellerophon. Testes do Horatium, & Plinium, lib. 7. cap. 56. Bigas autem primum junxisse dicitur Phrygum natio; quadrigas Erichthonius, teste eodem Plinio dicto cap. Tertulliano De spectaculis cap. 1. & Virgilio 3. Georgic.

Equo vehi quis primus instituerit. Bigas Phryges primum junxerunt. Quadrigas Erichthonius.

Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Aurigatio expressa versibus Virgilianis.

Aurigarum conatum, & in agitando certamen, Virgilii versus ita proponunt, ut spectare, non legere, videamur.

Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuêre, ruuntq; effusi carcere currus:
Cum spes erectæ juvenum, exultantiaq; haurit
Corda pavor pulsans? illi instant verbere torto,
Et proni dant lora, volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras.
Nec mora, nec requies. Ut fulvæ nimbus arenæ
Tollitur, humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ victoria curæ.

Factiones in certamine Circensi quatuor. Eæ coloribus distinctæ. Colorum interpretatio.

Ceterùm dum ita certarent aurigæ, aderant partes seu factiones quatuor; *Prasini, Veneti, Rosei, Albi,* à coloribus agitatorum nomen ferentes. Qui ipsi colores suo quoque mysterio non carvêre, ut observo ex Cassiodoro: *Prasinus*, inquit, *virenti verno: Venetus nubilæ hyemi: roseus æstati flammeæ: albus pruinoso Autumno dicatus est.* lib. 3. Variarum cap. 51. vbi alia hac de re non vulgaria qui volet, reperiet. Et apud Isidorum libro Originum octavo decimo. Fuit itidem equestris pugna: cui lupo nomen à Trojanis, & inventore Ascanio. Ejus descriptionem vide apud Virgilium quinto Æneid. & Dionem in Julio. Quæ hactenus pluribus verbis à me dicta sunt, ab iis ego abstinere nec volui, nec debui. Neque enim patiebatur meum officium, ut quæ auctor hic noster uno verbo tantum nominarat

Ludus alius equestris, cui Troja nomen. A quo inventus.

specta-

ſpectacula ludorum & certamina, ego itidem illa non explicata ſilentio præterirem.

Propter exiguam mercedem, vel certè plebis favorem.] Illo jure Romanos ſcio uſos, ut quicunque ſacris certaminibus deſervirent, ignominioſi non eſſent; l. quarta, ff. de his qui notantur infamia. Contrà, ſi qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendebant, aut propter præmium in ſcenam prodibant, famoſi erant: l. 2. ff. dicto titulo. Aurigas, id quod dabatur præmii mendicitate conſecutos, demonſtrare eſt ex Caſſiodori libro 2. Variarum, cap. 9. ubi rex Theodericus, aliquot aurigis, ut à mendicitate triſtiſſima liberaret, ſolidos menſtruos adſignat, publicis rationibus imputandos. Dio ipſum Imperatorem Avitum currus quandoque agitaſſe ſcribit, veſtitu praſino: ſpectatores interfuiſſe Senatorii ordinis viros, & Leonem urbis præfectum. Atque ab his illum non aliter, atque plebejum hominem aureos petiiſſe; præfectos certaminum, ipſoſque milites coluiſſe.

Qui ignominioſi in ludis.

Aurigæ quale acceperint præmium

Imperator Avitus etiam agitator fuit.

Quotidiana meditatione artes ſuas, aut ſervare aut augere conſueſcunt,] Itidem, *ſervari artem*, dixit alibi, libro primo, cap. 15. *quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano uſu, exercitioq; ſervari*: exemplar M. refert hoc loco, *aut ſervare, aut agere conſuevit.* propiùs ad rem S. dum legit, *artes ſuas aut certare, aut agere conſuevit.* Idque ita perſcriptum in membranis ſe reperiſſe Modius notavit. Ceterum H. N. & quatuor Suſii ab edita lectione nihil omnino recedunt. Conjeci quandoque ita locum conſtitui poſſe, *quotidiana meditatione artis ſuæ, aut agere conſuevit*: ut hoc ad aurigas, alterum illud ad venatorem, & athletam referatur. Neque mihi diſpliceret, verba illa, *artes ſuas*, induci; etſi loco nondum moveam. Hariolatus ne ſim, criticorum judicium eſto. Sed ad rem. Quotidiana illa meditatione athletæ, venatores, aurigæ privatim exerceri conſueverant: iſtic probè, quod ſuarum partium eſſet, edocti: ludis aut ſacris certaminibus, in publicum producebantur, quo

Tentatus Vegetii locus

Athletæ venatores aurigæ priùs in gymnaſiis exercitati

 quo

Postea publice producti.

quo & populum delectarent, quoque victoriam adepti præmia potirentur. Eorum exemplo, jugi exercitatione militem erudiendum noster arguit: eò magis, quòd illi plebem tantùm oblectare; hic rempublicam manibus suis tueri debeat. Illi præter exiguum lucelli, vel auræ popularis, nihil pretii propositum habeant; hunc verò præda lautissima, castrensia commoda, & summæ dignitates maneant militares. Eoque facit istud Avidii Cassii, *qui dicebat miserum esse, cùm exercerentur athletæ, venatores, gladiatores, non exerceri milites; quibus minor esset futurus labor, si esset consuetus*: ut Vulcatius auctor est.

Magis interesse reip. ut milites, quam athleta exerceantur.

Ordo militiæ, & imperatorum judicium consuevit evehere.] Optimus ipse sibi futurus interpres Vegetius. Respexit enim ad illud quod anteà scripserat: *Tribunus major per epistolam sacram, Imperatoris judicio, destinatur: minor tribunus provenit ex labore.* lib. eodem cap 7.

Artifices scenici.] In membranis H disertim perscriptum vidi, *Artifices technici*; & ad oram illius libri adscriptum, *technici, id est positores.* Quod ego tanquam parergon non potui facere, quin monerem. *Ponere & reponere* Romano loquendi genere, de fabulis proponendis, ac denuò redhibendis dici solitum, non ignorant, qui humanioribus literis imbuti sunt. Juvenalis Satyra prima: *Pone Tigillinum.*---- Itidem Horatius in Arte:

Ponere & reponere fabulæ apud Romanos

Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

Itidem intelligo quod de fabula apud Romanos à Livio primùm datâ scripsit Cicero 1. Tuscul. item quod de tollendâ fabulâ dicitur apud Plautum, Milite, sc. *Nisi quidem.* Videtur enim istîc dici, fabulam posuisse, qui narrabat, ut vidisset per impluvium osculantem Philocomasium cum altero.

Scenici non laudem, sed & præmia spectant.

Artifices scenici ab exercitio, pro laude vulgi, non recedunt.] Atqui scenici videntur præmia non minùs venari. Capitolinus indicat in M. Antonino: *Temperavit etiam scenicas donationes, jubens,* *ut*

ut quinos aureos ſcenici acciperent; ita tamen ut nullus editor decem egrederetur. Scenicos præterea operas ſuas locaſſe, & ideo infames judicatos, teſtis mihi erit Papinianus l. 10. ff. de adult. & Vlpianus l. 2. ff. De his qui notantur infamia: & principalis conſtitutio in l. Imperialis, C. de nuptijs, & rubrica tota cod. Theodoſiano, de ſcenicis. Primam horum ſpectaculorum in rempublicam Romanam invectionem jamdudum, ut arbitror, à me deſideras. Eam habeto ex Livio. Is primùm initio libri ſeptimi, ita ſcribit: *Ludi quoque ſcenici, nova res bellicoſo populo (nam Circi modò ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Iterum lib. 33. *Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primùm factos à curulibus ædilibus memoriæ proditur.* Id quod Livius poſtremo loco refert, factum Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho iterum coſs.

Scenicas donationes M. Antoninus quatenus temperarit. Scenici infames erant. Ludi ſcenici quãdo Romã primum invecti.

AD CAPUT XXV.

PRimum omnium inſtruitur jaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre.] Varias agnovit antiquitas loricas. Nam lineas, coriaceas, æneas, ac denique ferreas geſtaſſe comperi. Lorica linea Alexandrum Magnum indui ſolitum, ſcribit in vita ejus Plutarchus. Item & Græcorum heroës vſos, teſtis Homerus Iliad. β. Herodotus Polyhymnia. Itidem de Hiſpanis memoriæ prodidit Livius libro 31. Idem ille Samnites totam legionem linteatam habuiſſe ſcribit, libro nono extremo: & Feſtus in *legio*, Livii hæc ſunt verba: *Forma erat ſcuti: ſummum latus, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa: ſpongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum. Galeæ criſtatæ quæ ſpecimen magnitudini corporum adderent, tunicæ auratis militibus verſicolores; argentatis linteæ candidæ.* Certum genus militum Imperator Caracalla inſtituit, quos Alexandrinos appellavit: hos thorace ex triplici lino indutos fuiſſe, videbis apud Dionem, in Caracallâ. Suetonius in Galba: *Loricam tamen*, inquit, *induit lineam.* Lineam lori-

Loricæ antiquis variæ fuerunt. Linea lorica. Legio linteata Samnitũ. Scuti perelegans deſcriptio. Alexandrini milites.

Lorica linea. *Lorica coriacea.* *Lorica ferrea.*

cam, pro ænea militibus Athenienſibus dedit Iphi-
crates. Teſtem do Diodorum lib. 13. & in ejus vita
Probum. Varro, *Lorica*, ait, *à loris; quòd de corio crud*
pectoralia faciebant, poſteà ſucceſſerunt Galli è ferro ſu
id vocabulum, ex annulis ferream tunicam.

Quibus muli ad trahendum.] Manuſcriptu
H. & quatuor Suſii legunt, *multi.* Quod vereor, n
mentiantur.

Nam hæ quanto majores fuerint, tant
longiùs tela jaculantur.] Augent verbo un
C.S.M & H. in quibus legitur, *longiùs ac fortiùs.* Vide
ne de ſuo hoc addiderint librarii.

Emaculatus Vegetius.

Item decem onagri, hoc eſt ſinguli pe
ſingulas cohortes, in carpentis bobus duo
bus portantur armatis.] Alter Suſianorum refe
rebat, *bobus trahentibus portantur armatis.* Vox *duobu*
nulla eſt in codice M.S.H.N. neque illi aliud quid eju
loco ſubſtituunt. Hoc ampliùs, pro *armatis*, omnes il
referunt, *armati.* Quod non ad boves, ſed ad ipſu

Verbi Armandi nova ſignificatio.

Onagri machinamentum referendum eſt. Rectè ig
tur emendamus, *bobus portantur armati.* Vegetius hu
eodem capite de carrobaliſtis loquens; *Singula*, in
quit, *contubernia ad armandum vel dirigendum; hoc e*
undecim homines deputantur. Itidem in Notitiâ Imper
verba de baliſta ſonant: *Quæ quanto minùs ad arman*
dum ſe virorum miniſterium quærit; tanto eſt ingen

Jumenta bellico uſui neceſſaria provinciales ſuppeditaſſe. Jumenta autem qui præſtabant, alere non tenebantur. Boves, muli, aſini quoque in curſu publico.

virtute præſtantior. Jumenta hæc, quæ machinis bell
cis, ceterisque rebus trahendis in exercitu neceſſar
erant; ſive muli, ſive equi, ſive boves erant, provinci
les præſtare tenebantur. Ceterùm præſtitis animal
bus, provinciales neque pabulis, neque pecunia danc
gravari poterant: l, comperimus, C. de curſu publ. c
lib 12. Porro ut hic, in expeditione bellica, machini
armis, ceterisque huc illuc transferendis boves, mul
uſui fuiſſe videmus: ſimiliter & in curſu publico, b
bus, mulis, aſinis quoque antiquitus uſos, teſtatur Im
peratorum conſtitutio, l. prima, Cod. Theodoſian
dicto titulo. Id autem à Juliano ſublatum, ſcribit S
crat

crates lib. 3. cap. 1. Imò totum illum publicum cursum (cum privatorum onus antè fuisset) in se recepit Imperator Severus, teste Spartiano. Idem ille D. Hadrianum cursum fiscalem instituisse, alibi scriptum reliquit.

Cursum publicum ex privato fiscalem fecit D. Hadrianus.

Quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis.] Eum locum explicabo lib. 3. cap. 7.

Item ad fossarum opera facienda.] Membranæ H. *faciendum* scribunt. Id, tanquam insolens, offendit aures eorum, qui hic reposuerunt, *facienda*; existimantes benè mereri se de Vegetio, cùm meriti sint admodum malè. Gerundia enim veteres magis amasse videntur quàm ea, quæ Gerundiva Grammatici vocant. Inde illi longe alio exemplo dixerunt: *Pullos subducendum, & consuefaciendum*, Varro. sic Lucretius,

Vegetius leviter emendatus.

Gerundiorum usus apud veteres.

Æternas quoniam pœnas in morte timendum.

Sed admonuerunt hæc Gellius; item in Spicilegiis suis noster Palmerius, & alii.

Bidentes, ligones, palos, rastra, alveos.] Hic ipsa seges mendorum est. Nam quid pali inter ferramenta quibus fossæ ducuntur? Libri plerique, etiam olim editi, sinceram lectionem suggerebant. Ea est, ut scribamus, *palas*: quod amplector. Pala instrumentum est rusticum terræ eruendæ factum. Plautus Pœnulo, sc. *Ain tu*:

Vegetius iterum correctus

Pala instrumentum rusticum.

Palas vendundas sibi ait, & mergas datas,
Ut hortum fodiat, atque ut frumentum metat.

Rastra.] Mirum est in tanta librorum copia, præsertim cùm pluribus locis hoc nomen apud Vegetium reperiatur, nullum esse, qui aliam scripturam præ se ferat. Neque minùs miror in hunc usque diem veram lectionem non erutam, hoc est, *rutra*, pro *rastra*. In unis H. membranis eam reperi: & ibi nescio quis nugo, adhibitis punctis, & S. litterâ suprà adscriptâ, locum suo more corrigere, id est depravare conatus erat. Veruntamen eam vocem mihi, seu potiùs Flavio nostro, sic eripi non sum passus. Primùm *rastros* Latinos scriptores, non

Iterum emendatus Vegetius.

Rutrum restitutum Vegetio.

rastra scripsisse, pueris cognitum est. Inde ipsi rastri, cui quæso rei in castris? an ne ut iis *glebas quis frangat inertes*? vel juxta Enni versum, aliquis *rastros dentifabros capsit causa poliendi agri*? Dictum rutrum, quòd illo terra vel arena eruitur, à ruendo: ut ab arando, aratrum. Plinius: *Experimentum marmorati est in subigendo donec rutro non cohæreat.* Cato quoque De re rustica, dum vineatoris instrumenta recenset, vult eum habere *palas sex, rutra quatuor, rastros quadridentes duos.* Pompejus Festus: *Rutrum tenentis juvenis est effigies in Capitolio ephebi, more Græcorum, harenam ruentis, exercitationis gratia. Quod signum Pompejus Bithynicus ex Bithynia, supellectilis Regiæ, Romam deportavit.*

Rutrum unde dictum.

GO-

COMMENTARIUS AD LIBRUM TERTIUM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

LAcedæmoniis præcipua fuit cura bellorum.] Auctor Plutarchus in Lycurgo, Spartanam juventutem, ab anno septimo ætatis, in greges fuisse distributam: singulis verò quasi contuberniis unum præfectum, qui cæteris prudentia & virtute præstaret. Hunc intuebantur, huic imperanti obediebant, hunc plectentem libenter perferebant. Itaque disciplina erat, quædam obediendi exercitatio. Seniores, ludentes pueros sæpè observabant; contentiones, non rarò dimicationes suggerebant, quò animadverterent cujusque ingenium atque pugnandi audaciam. Literas eos tantùm pro necessitate docebant: reliqua omnis disciplina ad rectè obtemperandum, labores tolerandos, ad victoriam in quovis certamine obtinendam pertinebat. Quare procedente etiam ætate ad exercitia graviora, majorem tolerantiam assuefaciebant: ut apud eundem Plutarchum videre est, dicto loco. Certè musices, & artis militaris scientiam, veterum Poëtarum, Terpandri, Pindari, aliorumque calculo Lacedæmoniis tributam, ex eodem plutarcho discimus, Præterea Platone auctore, M. Tullius ancerit omnem morem Lacedæmoniorum inflam-

Lacedæmoniorum pueri ab anno septimo ad disciplinam præparabantur militarem.

Litteras tantum ad necessitatem docebantur.

Crescente ætate ad majora & graviora exercitia deducti.

Musices & sciētiæ militaris

inflammatum fuisse cupiditate vincendi; lib 1.Offic. Idem quoque testis est, eundem populum corpora nonjuvenum; sed etiam fœminarum & virginum, labore diligenter firmasse, 2. Tusc. De prædictis adolescentium commissionibus, ejusdem Cicer. Testimonium adscribamus, ex 5. Tus. *Adolescentium*, inquit, *greges Lacedæmone vidimus. Ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, ut exanimarentur prius, quàm se victos, faterentur.*

peritissimi Lacedæmonii.

Etiam virgines & fœminæ eorum labore firmabantur

Xantippi declaratur exemplo.] Appianus lib. De bellis Punicis principio de Afris loquens, *Illi*, inquit, *à Lacedæmoniis ducem petierunt, rati per bonorum Imperatorum inopiam afflictas res suas: à quibus imperarunt Xanthippum.* Attamen auctor De viris illustribus in M. Atilio Regulo, Xanthippum hunc Lacedæmonium quidem, sed mercenarium militem facit. Cui in eo nondum assentior. Reclamant enim, Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 14. Polybius lib. 1. Florus lib. 2. cap. 2 Epitome Livii lib. 18. nisi militem mercenarium interpretemur, non gregarium militem; sed ducem exercitus mercede sollicitatum, operamque stipendii gratiâ præstantem: quod de hoc Xanthippo prodidit Frontinus libro 2. Strategemat. cap. 2. Orosius libro 4. cap. 9. Xanthippum hunc regem Lacedæmoniorum cum auxiliis accitum scribit.

Xanthippus Lacedæmonius dux Carthaginiensibus datus. Auctor de viris illustribus forsean mendosus.

Non virtute, sed arte solus ferret auxilium.] Ars illa, qua Xanthippus res Carthaginiensium propè collapsas restituit, fuit in acie instruenda, collocatis in prima acie levis armaturæ militibus, in subsidio autem robore exercitus posito, dato auxiliaribus præcepto, ut emissis telis hosti cederent, & cùm se intra ordines suorum recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent. Videndus Frontinus lib. 2. Strategem. cap. 3. num. 10.

Xanthippus res Carthaginensium restituit jam penè collapsas. Una aciei instructione id effecit.

Qui desiderat pacem, præparet bellum.] Plato

Plato in eo opere, quod De legibus edidit, Cretensium legum latorem ita leges condidisse affirmat, tanquam homines semper parati essent ad bellum, atque in procinctu dimicandi consisterent; omnibus namque urbibus bellum geri; quod non aliquo præcone, aut fæciali, sed ab ipsa rerum natura indiceretur. Atqui à belluis bellum dici, quia belluarum sit perniciosa dissensio, Festo concedimus. Cui accedit & Ciceronis sententia, dum ait: *Temerè in acie versari, & manu cum hoste confligere, immane quoddam, & belluarum simile est*: libro primo Officiorum. Sed audiamus quod ibidem Cicero subdit: *Cùm tempus est, necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti turpitudinique anteponenda.* Ergo quod temerè fieri prohibetur, id necessitate postulante videmus concedi. Sed commodè, principes se suaque tueri non valebunt, hostibus incumbentibus, nisi antè omni armorum genere, exercitioque armaturæ suos imbuerint. Neque ea Vegetii mens aut Platonis est, quò ad bella temerè suscipienda incitare nos velint; sed pro rerum vicissitudine in pace altissima de bello cogitare, jubent. Neque enim belluarum instar ad id quod adest, quodque præsens est, hominem accommodare se convenit: homo enim rationis particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque prægressus & quasi antecessiones non ignorat; similitudines comparare debet, rebusque præsentibus adjungere atque annectere futuras: sicque totius vitæ cursum præ oculis ponere; ad eamque degendam res necessarias præparare: auctore Cicerone eodem libro Officiorum. Cujus etiam consilium de bello suscipiendo omnium animis insitum velim: *Bellum*, inquit, *ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax quæsita videatur*: ibidem.

Cretensium legislatores de bello satis solliciti.

Bellum, à quo dictum.

Bellum temerè non est suscipiendum.

Idem permissum, necessitate ita postulante.

In pace de bello cogitandum.

Ciceronis de bello suscipiendo consilium.

AD CAPUT I.

A Qua denique ipsa.] Justinus libro 2. Historiarum: *Xerxes septuaginta millia de regno armaverat,*

Xerxis exercitus flumina epotavit.

verat, & trecenta millia de auxiliis; vt non immerito proditum sit, flumina ab exercitu ejus siccata, Græciamque omnem vix capere ejus exercitum potuisse. Juvenalis Satyra x.

------ credimus altos
Defecisse amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Sostratus alis.

Exercitus quantus Xerxi fuerit.

Alii auctores sunt, qui Xerxi quingentas myriades, id est quinquagies centena hominum millia fuisse scribant: alii aliter sentiunt. Sed de ingenti hujus exercitu, adeundi Herodotus lib. 7. Diodorus Siculus lib. 3. & lib. 11. Plinius lib. 33. cap. 10. & lib. 4. cap. 11. Isocrates in Panethera, & in Panegyr. Plutar. περὶ παραλλήλων: & alii. Ctesias vetus scriptor tradit,

Nini copiæ quantæ fuerint

in Nini regis exercitu, pedites militasse ad decies septies centena millia, equitum millia ducenta: currus ibidem fuisse falcatos paulò minùs decem millibus, & sexcentis. In expeditione Darii adversus Scy-

Darii quantus exercitus.

thas octingenta millia militum commemorat Diodorus Siculus lib. 3. Vbi idem auctor est, Romanos paulo ante tempora Hannibalis censu in Italia, tum civium, tum sociorum qui bello apti essent, habito, de-

Romani non magnos ducebant exercitus.

cies centena ferè hominum millia descripsisse. Sed non tam magnos exercitus Romanos educere consuesse, vt alios Barbaros, ex auctore hoc nostro, & historiis passim intelligimus. Et (ut verbis Sallustii utar) memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit; ni ea res longiùs nos ab incepto traheret.

Vegetius glossemate liberatus.

Quàm eruditos armis exercitus habere voluerunt.] Qui eruditos exercitus habet, facile intelligere est, qua re eruditos habeat. Itaque congratulor soli exemplari M, in quo τὸ *armis*, nullum est: Vegetius lib. 1. cap. 13. *Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius est Rep. in qua abundant milites eruditi.*

Prætores etiã exercitus duxerunt;

Prætores, velut minores duces.] Propriè hîc nomen illud Prætoris sumptum. Neque accipiendum

endum ut Varro lib. 4. De lingua Latina interpretatur, quòd à præeundo exercitui dicatur; sed de peculiari magistratu. Livius lib. 42. *Præter consulares exercitus Prætores quoque jussi scribere milites erant.* Idem quoque testis est Prætores exercitus duxisse lib. xxxi. extremo & alii historiographi locis infinitis. Consulendus & Festus in *Prætor.* Hos & peculiares secum legatos habuisse militares, docui lib. 2. cap. 9. Addo nunc etiam, ipsos Imperatorios legatos, & præfectos prætorio exercitus quoque duxisse. probat in M. Antonino Capitolinus.

Prætores etiam exercitus duxerunt.

Legati exercitus quoque duxerunt Etiam præfecti prætorio.

Consularis potestas cum viginti millibus.] Mittebantur ferè ex urbe cum exercitu proconsules, legati, aut prætores: rariùs uterque consul egrediebatur. Docet Cæsar lib. 1. De bello civili: *Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe proficiscuntur, lictoresque habent ex urbe & capitolio: privatim; contra omnia vetustatis exempla, tota Italia delectus habetur.* Solent enim ipsi coss. cùm bellum gerendum esset, inter se sortiri. Constat ex Dionis Pompejo. ubi videmus Hortensio belli cum Cretensibus gerendi sortem obvenisse; ipsum verò foro delectatum, Metello collegæ suo ultrò exercitum cessisse. Subinde eo loco res Romana erat, ut alter consulum urbi præsidio relinquendus esset, in quo Senatus summa authoritas erat. Nam bello Catilinario ex Senatusconsulto Ciceronem urbi præsidio esse, Antonium verò Catilinam cum exercitu persequi jussum, Sallustius auctor est. Adstipulatur & Livius, lib. 3. *Fabio, ut antium legiones duceret datum, Cornelius ut Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, (qui Æquis mos erat) ad populandum veniret.* Et hoc locum quidem obtinuit, si uno tantùm in finibus imperii opus erat exercitu. Cæterùm si pluribus hostibus obviam eundem erat, provincias inter se partiri consules solent. Itidem Livius lib. 3. *alter*, inquit, *consul postquam mœnibus Romanis jam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam coss. ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantur.* Itidem Marcello & Levino coss. pro-

Consules uterq; raro ad bellum urbe egressi.

Inter se sortiebantur uter egrederetur.

Interdum auctoritate senatus alter urbi præsidio relinquebatur.

Si pluribus hostibus resistendum erat, provinciae inter se sortiebantur.

provincias sortientibus, Sicilia & classis Marcell[o,]
Italia cùm bello adversus Hannibalem Levino eveni[t:]
& cùm causa Siculorum legatorum, qui istic ad[e-]
rant, & lachrymabantur (quòd à Marcello alienat[os]
haberent animos) consules provincias mutaturi e[s-]
sent, respondit Senatus iniquum esse extra sorten[i]
collegæ optionem dari provinciæ: teste Livio lib. 3[6.]

Aucto imperio plures ferè hostes fuerunt; ideoque pluribus opus fuit exercitib. Ipsi consules duas tantùm legiones singuli duxerunt. Romani legiones habent XXIII. Legiones XLIV.

Prolatis autem imperii Romani terminis, ut plur[es]
fuêre hostes, proinde & pluribus exercitibus op[us]
fuit. Bello Punico secundo duodeviginti legion[i-]
bus bellum geri placuit, binas tamen conss. si[bi]
tantùm sumpsêre singuli, reliquæ in provinciis s[ub]
prætoribus, proprætoribus, proconsulibus & pr[æ-]
sidibus militârunt. Cujus rei testem do Liviu[m]
lib. 33. Vegetium lib. 2. cap. 4. iterum Livium li[b.]
dicto extremo. Anno ab urbe condita quingentesim[o]
quadragesimo primo, viginti trium legionum sumn[a]
fuit: consulibus tamen binæ tantùm decretæ; tradit L[i-]
vius initio lib. 34. Triginta quandoque legiones R[o-]
manis militasse, probant diversa earundem sign[a]
vulgata ab Huberto Goltzio in Julio Cæsare. In[o]
quadraginta quatuor legiones sub imperio Octavia[ni]
A. fuerunt subjugato Lepido: testis Paulus Diac[o-]
nus libro 7. Historiarum.

Cum ejusmodi præcepto, prouideant.

Emendatus Uegetius.

Quod edendum hic curavi, *Provideant ne quid Resp. d[e-]*
trimenti capiat coss. alter, vel alter, ambóve; fateor abi[t]
à quibusdam libris: tamen ad amussim convenit cu[m]
exemplari collegii trium coronarum, mls. N. e[t]
altero Susiano. In membranis H. erat, *procons[u-]*
les alter, ambóve. Illud puto non prætereùndun[m,]
in omnibus libris quos videre potui, hæc verba *Co[n-]*
sules alter, &c. ipsi formulæ non inseri, ut in nupe[r]
editione, sed postponi. Quod verò Vegetius vult [e]
præcepto dimissos cum exercitu semper consule[s,]
id ultima tantùm necessitate observatum aliis auctor[i-]
bus docemur. Cæsar lib. 1. De bello civili: *dent opera[m]*

Formula Senatusconsulti in necessitate reip.

Consules, Prætores, Tribuni plebis quiq; proconsules s[u-]
ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Ibidem pau[lò]
pòst: *Quotiescunq; decretum sit, darent magistratus oper[am]*
ne q[uid]

ne quid resp. detrimenti caperet. *Qua voce, & quo Senatusconsulto; populus Romanus ad arma sit vocatus, factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi.* Testantur idem Cicero Philippicâ quintâ, & pro Milone; & ibidem Asconius Pædianus: Sallustius in Catilin. & alii passim. Etiam alteri Consulum hoc præceptum datum, Livio scriptore manifestum fiet. Is lib. 2. ab V. C. *Tantùmque*, inquit, *terrorem incusière patribus, ut (quæ forma senatusconsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur, videret ne quid detrimenti Respub. caperet.*

Formula Senatusconsulti illius. Uni quoq; consuli resp. commissa.

Non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos.] Membranæ Susii malebant, *quàm infinitos instructos:* liber H. *quàm instructos.* Amplexus sum, quod in M. N. & S. reperi, *Non tam grandes exercitus habere, quàm plures. Illa tamen, &c.* Cùm enim diversis regionibus populo Romano pugnandum fuerit, consequens est, pluribus exercitibus opus fuisse, eosdemque nulli usui fuisse, nisi instructos sive paucis, sive pluribus uti vellent.

Mutata in Vegetio lectio.

Ne unquam amplior multitudo sociorum.] Præcepit Flavius, id imprimis cavendum omnibus qui exercitus ducturi sunt, ne plures extraneos quàm suos in numeros militares recipiant. Ejusdem cum illo sententiæ video Livium, dum inquit: *Id primùm cavendum puto Romanis Imperatoribus, ut ne plus alieni quàm sui roboris in castris habeant.* Atque adeò Tacitum; cujus sententia talis: *Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ non sua vi nixa.* Aliud nihilominùs Romæ observatum, scio, bello Volscorum, rebus Romanis domestica seditione in augustum coactis. Docebo ex Livii lib. 3. *Hernici & Latini jussi milites dare ex fœdere: duæque partes sociorum in exercitu, tertia civium fuit.* Aliud itidem usurpatum bello Carthaginiensi. Nam Sempronio consuli duæ legiones datæ: ea quaterna millia peditum erant, equites trecenti; sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti. Cornelio

Cavendũ ne plures in exercitu sint auxiliares, quam legionarii

Aliud Romæ necessitas facere coëgit bello Volscorũ Item bello Carthaginiensi.

verò

verò ipsius collegæ duæ Rom. legiones datæ, cum suo justo equitatu & quatuordecim millia sociorum peditum, cum equitibus mille ducentis; ut probat Livius lib. 30. Non absimile apud eundem exemplum lib. 32: de L. Posthumio consule designato. Verùm tamen non satis exacta huic rei cura adhibita, magnum posteà malum dedit Romanis. Cùm enim in Hispania Cn. Scipio majora Celtiberorum auxilia duceret, quam legiones Romanas; auxiliis ab hoste pecuniâ corruptis, prœlioque excedentibus, res Romana in ea provincia labascere cœpit: hostesque mox oppressêre --- *geminos duo fulmina belli Scipidas*. Consulendus Livius lib. 34. qui eodem loco subdit: *Id posteà cavendum semper Romanis ducibus esse, exemplaque hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis crederent auxiliis, ut non plus sui roboris, suarumq; virium in castris haberent.* Immò præter periculum, quod ab extraneis in acie timendum est, aliæ quàm plurimæ causæ recitari possunt, quare domestico potiùs, quàm extraneo milite utendum sit. Domesticus enim, seu legionarius, cùm in oppugnandis adversariorum militibus, tum suis defendendis fortiorem se præbet, quàm extraneus. Hic enim arma non alia, quàm stipendii causa sumit. Legionarius non tam præceps in seditione, non tam facilè deserit, quòd bonorum amissionem metuat; uxori, liberis, parentibus domi relictis, timeat: idē stipendio minore militat; in frumentatione, urbium expugnatione, invasione, ac depredatione, propter amorem patriæ modestiorē se præbet: mitto, quòd, exercitu dimisso, lubentiùs ad suos legionarius, quàm auxiliarius remeet: pecunia, quæ in legionarium erogetur, in provinciis maneat. Sed & opera, (quod caput est) quæ auxiliario imbuendo, exercitando impenditur, pessimè collocatur. Nam præterquàm quòd nostros negligimus, opprimimus; extraneos extollimus ac strenuiores reddimus; tum perlustratis itineribus nostris, natura locorum, urbium situ perspectis, ac quasi propositis nostrorum divitiis, plurimos nobis hostes paramus, atque ad invasionem nostrarum possessionum, quasi invitare videmur extraneos. De periculo-

Majora in castris auxilia Romani haberunt, sed suo magno malo.

Eo exemplo Romani edocti.

Domestico potiùs, quam mercenario, milite utendum: Idq; varias ob causas.

riculo, quod metuendum à majoribus auxiliariorum copiis, vide exempla in Republica doctissimi viri Joannis Bodini, libro 5. capite quinto.

Amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris.] In veteri editione Coloniensi est, *sociorum auxiliarum ve*. in M. *socialium auxiliorum*. in S. & membranis N. *socialium auxiliarum ve*. Placuit mihi hæc particula disjunctiva eapropter, quòd alia quoque Romanis auxilia, quàm à sociis fuisse innuat. Alia inquam. Nam à Barbaris etiam non à Latinis tantùm hæc auxilia. Ne mihi crede, sed ipsi Cornelio Tacito: *Decreta triumphi insignia Poppæo Sabino contusis Thracum gentibus, qui montium editus inculti, atque eò ferocius agitabant. Caussa motus super hominum ingenium; quod pati dilectus, & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur: ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti: aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere*: lib. 4. Annal. Queruntur eâdem de re apud Tacitum Britanni, in Vita Agricolæ: *Abstrahi liberos, injungi dilectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. Quantum enim transisse militum, si Britanni numerentur*. Calumniatur in eadem Vita & Galgacus Romanum exercitum ex diversissimis gentibus contrahi. Atqui Imperatorem Probum cùm tyrones numeris Romanorum ac limitaneis insereret, dixisse ferunt, *sentiendum, non videndum, cum auxiliis Barbaris juvamur*. Hoc ampliùs; etiam voluntarios milites Barbaros in castris Romanis fuisse observavi: Ammianus lib. xx. Historiarum: *Verendum esse affirmans, ne voluntarii Barbari militares, sæpè sub hujusmodi legibus adsueti transire ad nostra, hoc cognito, deinceps arcerentur*. Idem libro eodem, *Auxilia super his Scytharum poscebat, mercede, vel gratia*.

Vegetius correctus.

Romanis etiam à Barbaris suppeditata auxilia.

De Barbarorum auxiliis Imperatoris Probi sententia.

Barbari etiam voluntarii in castris Rom.

Quàm civium Romanorum.] Particula, *quàm*, nulla est in solo exemplari M. ubi legebatur, *Illa tamen ratio est servata, ne unquam amplior multitudo sociorum auxiliarum ve esset in castris, civium Romanorum*. Et sic per Genitivum dicetur, *amplior civium Romanorum*. Phrasim hanc non insolentem probabo;

Tentatus Vegetii locus.

babo; etsi paucis pespectam: in l. neque furti, C. ex quibus caussis infamia irrogetur, legitur vulgò: *Qui cùm plus debito, nomine debitorum exegisset.* invenerat vir doctissimus Ruslardus in membranis, *qui cum debiti nomine, plus tributorum exegisset*: hinc ille faciendum censuit, *qui cum plus debito, nomine tributorum exegisset*. Sed frustrà id censuit. Emendo ex membranis meis, *qui cùm plus debiti, nomine tributorum, exegisset.* Quo modo sæpè legum conditores locutos observavi. Sic Scævola l. tutores, 61. ff. De conditione indebiti, *quod, amplius sui debiti solutum est.* Sic Treventius, l. sed si 62. ff. De conditionibus & demonstr. *Quidam non solùm capienti amplius leg. l. concessæ portionis.* Quo loco, qui phrasim non sunt adsecuti, conati sunt emendare, *amplius lege concessâ portione.* Id contra Pandectas Florentinas. Itidem Papinianus l. in ratione 11. §. quod vulgo, ff. ad legem Falcidiam, *longæ plus habeat quartæ, paternæ hæreditatis.* Vide, si lubet, & Nonium Marcellum, de genitivo casu pro ablativo.

Dissensio à Lud. Russardo, Emendata l. neque furti, C. ex quibus caussis infamia irrogetur.

AD CAPUT. II.

Juxta morbosas paludes.] Probabat doctissimus Johannes Metellus Jurisconsultus amicus meus, *borbosas*, pro *morbosas*, legendum. Quod & editio Parisiensis hîc expressum habet. Et quòd à voce Celtica *boureeux*, tracta sit hæc phrasis, quæ ipsis sonat lutosam: similiter & lutum, illi nuncupant *bourbe*. Ad rem ut veniamus; juxta paludes castra metanda non esse, Vegetius præcipit. Quanta verò in exploranda locorum sanitate sagacitas veterum fuerit, quæ ratio, antequàm castra ponerentur aut urbes, uno Vitruvii loco facilè demonstrabo. Is l. 1. De architectura; c. 4 *Majores*, inquit, *è pecoribus immolatis, quæ pascebantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant jecinora: & si erant livida & vitiosa prima, alia immolabant; dubitantes utrum morbo, aut pabuli vitio læsa essent. Cum pluribus experti erant & probauerant, integram & solidam*

Mutata in Vegetiô scriptura.

Castra juxta paludes non ponenda.

Loci salubritatem quomodo Romani explorarint antequam urbes aut castra ponerent.

solidam naturam jecinorum ex aqua & pabulo; ibi constituebant munitiones: si autem vitiosa inveniebant, judicio transferebant. Item in humanis corporibus pestilentem futuram nascentem in iis locis aquæ cibique copiam, & ita transmigrabant, & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus salubritatem. Hactenus ille. Videndus eâdem de re Galenus lib. 1. De sanitate tuenda, & Aristoteles lib. 3. De partibus animalium. Veterum autem institutum illud à Demetrio originem habere dicitur.

Paludes.] Auctor est loco jam dicto, idem Vitruvius, vicinitatem palustrem hominibus evitandam: *Cum enim auræ* (inquit) *matutinæ in sole orientе ad oppidum pervenient, & iis ortæ nebulæ adjungentur, spiritusque bestiarum palustrium venenatos cum nebula mixtos, in habitatorum corpora flatus spargent; efficient locum pestilentem.* Neque hominibus tantùm: nam & vites, & sata à paludibus abesse Constantinus voluit; & ob nebulas, & ob frigidas auras lib. 5. De Agricultura cap. 5. Quod si eo loco, ubi castra metanda erant, serpentium aliorumve reptilium infestatio metueretur, remedium præstò erat: de quo apud Maronem:

Cur paludes vitandæ in munitionibus.

Etiam vites, & sata abesse debent à paludibus.

Castrorũ locus quomodo à serpentibus purgatus.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.

Eâdem de re Lucanus:

Ultima castrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
Et larix non læta comis, eôaque costus,
Et panacea potens, & Thessala centaurea.
Peucedanum sudat flammis, Ericinaque taxus,
Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotanum, & longè nascentis cornua cervi.

In æstate luce cœpto itinere.] Duo mss. probant legendum, *In æstu ante lucem.* Quæ lectio ideò proba videtur, quòd per æstum, æstatem facile intelligamus: cæterùm æstate non semper tantus calor fit, ut exercitui iter facienti incommodare possit. Deinde opposuisse videtur *æstum*, & quod paulo post sequitur, *sævam hyemem.*

Correctus Vegetius.

Militem bene vestire oportet

Aut minor illis vestium suppetat copia.] Milites vult vestium non esse indigentes; ea causa, quod sanitati, neque expeditioni idoneo sint, qui algere compelluntur. Atqui aliud malum vide, si calceis, vestibus, annona miles careat; regi non potest: & (quod dicitur) necessitas legem non habet. Verba Imperatoris Alexandri Severi, quòd impensè placerent, adhibenda putavi, ex Lampridio: *Miles non timet nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habens aliquid in zonula: idcirco, quòd mendicitas militaris ad omnem desperationem armatum vocet.* Possim ex ætatis nostræ historia exempla proferre insignium calamitatum, quas militum hæc mendicitas dedit. Sed ea historiographis nostris relinquo, quod animus ab iis abhorreat.

Necessitas legem non habet. Curandũ, ut miles semper habeat aliquid in Zonula. Mendicitas militaris quæ damna det.

Nec perniciosis, vel paludosis aquis utatur exercitus.] Libri mss. tres præferebant *palustribus*. Ad rem quod attinet certum est, in expeditione bellica, necessitatem multa offerre, quæ duces, quamvis sagacissimi ac prudentissimi devitare non queant. Quòd si in loco insalubriori exercitus considere cogatur, ubi aqua turbida sit aut palustris, consultum erit in dolia eam infundere, & sub divum exponere, donec recederit; post in alia vasa leviter diffundere, relicta fece subsidente. Itidem salubrem aquam faciet laurus in ipsa madefacta; ut auctor est Constantinus Cæsar lib. 2. De agricultura ca. 6.

Necessitasn ulta offert quæ duces prævidere non possunt. Aqua turbida aut palustris qua ratione purgetur. Laurus

Jam verò ut hoc casu ægri contubernales reficiantur.] Legendum conjeceram, *Occasu*, pro, *hoc casu*. Quam conjecturam postilla libri S, N, H. confirmarunt: nam & alterum non tam conveniens. Tum etiam hoc notabam, *occasum*, illi opponi, quod paulo antè dixerat, *luce vel ante lucem*. Idque Vegetium mutuatum suspicor ab aliquo vetere scriptore; unde idem multa alia. Sed antiqui tempora per horas non distinguebant, utque Romæ trecentis annis ignoratæ fuerint, ut annotavit Censorinus in libello De die natali, & Plinius lib. 7. cap. 60. Et hoc illud est, cur in XII. tabulis & alibi, nominan-

Vegetii locus in colum vocatus.

Tempora antiqui per horas non distinguebant. Horæ añis trecentis Romæ ignoratæ.

minantur tantùm ortus & occasus. Consulendus Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 7. Vulgatam tamen lectionem si retinere quis volet, non tendam contrà; quòd itidem Vegetium videam locatum lib. 1. cap. 22.

Principiorum.] Ita in contextum ea vox, me auctore, recepta est: sed jubentibus libris S. H. Antè vulgatum erat *principum*. Principia pro principibus.

Et ipsius comitis.] Meminit & alibi comitum Vegetius hoc libro cap. 9. cap. 10. & cap 17. Exstat de comitibus rei militaris rubrica in Codice Justinianæo libro 1. *Ne comitibus rei militaris, vel trib.* Item alia ibidem est lib. 12. *De comitibus rei militaris.* Meminit quoque eorum l. nemo, C. de adsessoribus, l. 1. C. de officio vicarii. Leo imperator cap. 3. De bellico apparatu, comitem definit unius cohortis sive bandi præfectum. Accedit Mauritii libellus De re militari, in quo, *Comes est, qui legioni aut numero præfectus est; idemq; tribunus militum.* Observo, idem munus, quod comiti hîc tribuit Vegetius, idem eundem lib. 2. cap. 10 castrorum præfecto tribuisse. Idemque comitivam primi ordinis dignitatem legionis præfecto tribuit, suprà lib. 2. cap. 9. Porrò comites, vicarios & tribunos vacantes, apud auctorem nostrum interpretandos, monuit Jacobus Cujacius; hoc amplius addens, *Vacantes ζωσοὶ sunt, honorarii ἄζωσοι*: ad lib. 2. C. ut dignitatum ordo servetur. Quis comes in exercitu. Comites, Tribuni vacantes.

Quibus necessitas & belli incumbit, & morbi.] Curam ægrotorum certis in exercitu hominibus datam paulo antè intelleximus. Reperti nihilominùs principes, qui & ipsi de militum valetudine curanda perquam solliciti fuêre, ut qui ægrotantes carpentis vehendos curârint, necessariis omnibus juvârint; imò & ipsi per tentoria visitarint. Quod de Imperatore Alexandro Severo memoriæ prodit Lampridius, & de Hadriano Cæsare Spartianus. Imperatores aliquot Roman. de militibus suis ægrotantibus maximo

Imbribus, vel niuibus, sub tecto.] *Imbribus, vel nivibus*, interpretor dum *imber est, nives sunt,*

pere fuerint solliciti. Phrasis antiqua.

sunt, id est dum pluit, ningit. Phrasis illa antiquitatem sapit, non mediam Vegetii ætatem. Cato De re rustica: *Caveto, cùm ventus siet, aut imber, effodias*, cap. 28. idem: *cum pluviæ erunt*: capite 112. Pari phrasi eundem dicere observavi: *Cum pulvis erit Cùm solerit*, Itidem Varro de re rustica: *Pluviis diebus cubilia substernenda fronde aut paulo* l. 2. c. 9.

Equitibus exercendis hieme porticus peditibus basilicæ exstructæ. Aqua vitiatur ex sordibus castrorum.

Sub tecto.] Equitibus porticus, peditibus basilicas tectas fuisse, auctor noster docuit lib. 2. cap. 23. ubi, dum tempestas esset, imbres, nives grandinesque sævirent, exerceri commodè possent.

Et odoris ipsius fœditate vitiatis haustibus.] Ammianus: *alii placet, auras, (ut solent aquæ) vitiatas fætore cadaverum, vel similibus, salubritatis violare maximam partem*: lib. Historiarum 19. ubi etiam de causis pestilentiæ disputat, ex Philosophorum medicorumque sententiis.

Consul Rom. castra mutare coactus propter aquas stagnantes. Aquæ etiam infectæ, quibus hostibus necessario erat utendum. Castrorum frequens mutatio salubris: Idem remedium contra otium castrense.

Perniciosissimus nascitur morbus.] Dum in obsidio Carthaginiensi castra Censorini consulis aquis stagnantibus essent apposita, & à mari magnis ædificiis disclusa, factum, ut variis morbis laborârint ipsius milites, & consul alium castris locum capere coactus sit, Appiano teste. Quin rationem veteres invenêre, qua aquam corrumperent, qua necessariò hosti animadvertebant utendum. Testis mihi Hirtius De bello Alexandrino.

Nisi frequenti mutatione castrorum.] Frequens hîc castrorum mutatio sanitatis ergò, alibi idem factitatum ad exercendos milites, castris etiam ac si adesset hostis, fossa valloque munitis. Quod de Metello notatum reliquit Valerius Max. lib. 2. cap. 7.

AD CAPVT III.

Pabulari, frumentari, copiari, verba castrensia.

PAbulatio, & annona.] *Pabulari lignari, frumentari, aquari, copiari*, verba castrensia sunt: nec facilè apud Oratores reperias, teste Gellio l. 17. cap. 2. & Nonio Marcello, in *Copiari*, Cæsar & *materiam* dixit l. 7. de bello Gallico. Ab iisdem verbis derivata nomina, *pabulatio, frumentatio, lignatio*,

Unum

Unum est & maximum consilium.] In libro M. *unum constat, maximum telum*. membranæ H. *unum est, & maximum telum*. Inde feci *unum est & maximum telum*, adstipulantibus & Susii membranis. Item in Historiis Sallustii Mar. tribunus plebis: *Cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arsere; permansit una res modò, quæ utrimque quæsita est, & erepta in posterum, vis tribunitia telum à majoribus libertati paratū.*

Emendatus Vegetius.

Tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia.] Huc pertinet illud, quod apud Cassiod. in Variis legitur, lib. I. cap. 17. *Quale est, rogo in laboribus propriis esse, cum durissimas mansiones hostis cogitur sustinere. Ille imbribus pateat, vos tecta defendant; illum inedia consumat, vos copia provisa reficiat.*

Curandum iis, qui locū defensuri sunt, ut ipsis omnium rerum copia suppetat, hostes frangat inopia.

De copiis expensisque solers debet esse tractatus.] Et quidem antè, quàm bellum inchoëtur, hoc cogitandum, imò expediendum est. Frustrà enim disciplinam militarem suis proponat; verbera, crucem frustra minitetur, cui non suppetat, unde stipendia militibus aut annonam solvat. Nam, ut censuit rex Ostrogothorum Theodericus, *Disciplinam non potest servare jejunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus. Necessitas moderamen non diligit: nec potest imperari multis, quod nequeunt custodire paucissimi*; apud Cassiodor. lib. 4. Variarum, cap. 13. & consulendus idem lib. 5. Variarum, cap. 13. & dixi capite superiori periculosam, perniciosam esse militum mendicitatem.

Expensæ præparādæ antequàm de bello cogitetur. Miles iejunus disciplinam servare non potest.

Ut pabula, frumentum, cæteræque annonariæ species.] Solent à provincialibus non modò frumentum, pabula, paleæ; sed & aliæ annonariæ species, jure tributorum exigi: tum etiam ab iisdem ad castra & limites provinciarum mansionesque conferri. Testis constitutio Valentiniani & Valentis, l. 4. C. de erogatione militaris annonæ: & lib. 2. & lib. 11. Cod. Theodosiano, de annona. Itidem munera præstabantur, angariæ, parangariæ, plaustra, &c. à quibus ministeriorum collationibus tempore expeditionis, neminem liberari. Principali constitutione cautum

Provinciales iure tributorum quasuis annonarias species inferebāt. Easdem ad limites, & mansiones conferebant. Itidem munera præstabāt, angarias, perangarias, plaustra &c.

cautum est, l. 2. C. de quibus muneribus vel præstationibus, libro x. Ceterùm quod ad persolutionem tributorum pertinet, errant, scio, qui vices non viderunt, quibus inferebantur.

Tributum quos vicibus inferebatur.

Nam unusquisque annonarias species pro modo capitationis seu sortium præbiturus (per quaternos menses anni curriculo distributo) tribus vicibus summam collationis implebat: vel pro arbitrio suo uno tempore, omnia sua debita pendebat, l. unusquisque, Cod. Theod. de annona.

Cassiodoro lux adhibita.

Tribus illationibus tributum persolvendum.

Ex ea constitutione lux adhibenda Cassiodoro lib 11. Variarum cap. 2. *Possessores præcipimus, admonere ut tributa indictionis tertiæ decimæ, devota mente persolvant, quatenus trinæ illationis moderamine custodito debitam reip. inferant functionem.* Itidem Cassiod. lib. 12. Variarum cap. 16.

Illatæ species in horreis publicis custodiebantur.

Sed illatæ jam annonariæ species quæcumque, publicis in locis, id est, horreis servabantur, custodiebantur, & condita peculiari nomine appellabant. Inde rubrica C. de conditis in publicis horreis; & mentio eorum l. 2. C. Theod. de his quæ ex publica collatione. Ammianus l. 14. *locum petivere Paleas nomine, ubi conduntur nunc usque commeatus, distribui militibus omne latus Isauriæ defendendentibus, adsueti.* Quin & Cassiod. l. 9. Variar. *Sine in aliis*, inquit, *locis frumento condita potuerint invenire.*

Conditum pro loco, ubi frumentum condebatur.

Ubi condita videtur accipere pro ipso loco, ubi condebatur annona: & proinde videtur interpretanda hæc vox d. l. 2. Cod. Theodos. ubi legimus: *Quod refertur in conditis vel in arca continetur.* Iterum Impp. constitutio: *In veteranis castris constituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis sumant*, l. 4. C. de erogat. militaris añonæ.

Annonariæ aliquot species militum.

Ex species diversis diebus percipiebantur.

Tributa non conferentes admoniti, cogebantur.

Capitolinus in Gordianis: *Nulla erat civitas limitanea, quæ totius anni, in aceto, frumento & lardo, atq; hordeo & paleis, condita non haberet.* Ex quo Capitolini loco multæ annonariæ species cognoscuntur. De buccellato, pane, vino, aceto, lardo, carne vervecina à militibus expeditionis tempore percipi solitis, adeunda l. 1. C. de erogatione militaris annonæ. Hac de re ita scribit Leo De re militari: *Tertio die, ut percipiant panem, uno vinum, altero poscam, uno lardum, biduo carnem vervecinam.* * Si qui porrò provin-

ciales

ciales per edicta admoniti tributa non conferebant, jussu rectoris provinciæ ab exactoribus seu executoribus cogebantur l. 35. Cod. Theod. de annona: idque vel ad præstationem, vel ad numerationē pecuniæ, tributorum loco, ut auro compararentur omnia; Vegetius hoc cap. & exemplum in l. 2. C. De re militari veste. Adhibenda etiam constitutio Anastasii, ex l. 1. C. ut nemini liceat in coëmptione specierum. Illud profectò non sine magna prudentia Impp. constituerunt, videlicet, ne quis agricolis vim faceret ad præbendos mulos, boves, equos, servos operasve suas, posteaquam capitationem suam, & quod debebant, præstitissent, l. 1. & 2. C. ne rusticani ad obsequium. Duæ enim artes maximè utiles ad constitutionem & conservationem Reip. Agricultura, quæ colat & nutriat milites: militia quæ defendat & tueatur agricolas. Eò facit, quod Impp. Valent. Theod. & Arcadius constituerunt, ut ne quis possessorum ad instruendas mansiones & conferendas species, longius delegaretur; sed omnes, itineris & necessitatis habita ratione, delegarentur; l. nemo C. de annonis & tributis.

Cæterum persoluta sua capitatione non poterat cogi provincialis ad præbenda iumenta, servos, &c.

Duæ res maximè utiles ad conservationem reip.

Provinciales longiùs non debebant evocari ad conferendas species.

Quæ à provincialibus consuetudo deposcit, maturiùs exigantur.] Significari in tempore solet per singla provincias, ut ad indictionem persolvendam quisq; se præpararet. Qua ratione operam dabant possessores, ne damnum incurrerent ex mora. Et sic occasio damni inferendi ipsis executoribus, & opinatoribus eripiebatur. Extat ea de re constitutio Impp. Theodosii & Valentiniani, in l. ult. C. de indictionibus: *Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium, singulis transmissa provinciis, collationis modum à possessoribus multo antè prospectum devotionis solutæ, non subitis calumniis tua sublimitas faciat imputari. Vt & provincialibus subeundi dispendii necessitas auferatur, & officiis inferendi damni licentia denegetur.*

Provinciales præmoneri solent, ut indictionem præparent.

Id duabus de causis factum est.

Maturiùs exigantur.] Illum enim constat, tempore necessitatis, fortissimum virum probari, qui

 se

Prudentes, qui penum condunt ante, quã bello lacessuntur

se per multa non distrahit. Nam, ut apud Cassiodorum est lib. 1. cap. 17. *Quis eum providentiam habuisse putet, qui tunc cœperit fabricis operam dare, aut penum condere, cùm oporteat bella tractare?*

Annonariæ species locis munitissimis deponendæ. Quid Cryptæ.

Ac munitissimis locis.] In civitates atque castella munitissima conterri vult annonas, ac species tributarias; ubi horrea, condita, frumento adservando, custodiendo. Sed in iis verosimile est, loca quoque subterranea illi rei fuisse. Certè Vitruvius l. 6. De Architectura, cap. 8. *Cryptas* vocat, fossas testudinatas, subterranea aut concava loca, seu scrobes, ubi triticum conditur. Idque verbi apud Cassiodorum me observare memini lib. 4. Variarum cap. 51. Varro lib. 1. De re rustica: *Quidam habent granaria*, inquit, *sub terris; uti speluncas, quas vocant Syros: alii utuntur ad id puteis.*

Quid Syri

Tributũ ex quo appellatum. Tribuni ærarii.

Quòd si tributa deficiunt.] Varro libro 4. De lingua Latina: *Tributum dictum à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à singulis, pro portione census, exigebatur. Ab hoc ea quæ adsignata erat, adtributum dictum. Ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarii dicti.* Cicero in Verrem: *Pecunia attributa numerata est, profectus est Quæstor in provinciam.* Ibidem Asconius Pædianus, *Pecunia*, inquit, *adtributa est, quæ in stipendium militum, de ærario à Tribunis ærariis adnumerari Quæstori solet.* Sed hoc tributi genus, de quo Varro, primùm inventum, censu à Servio Tullio Rege introducto: anteà in capita, hoc est æquali pauperum atque locupletium onere, conferebatur. Videndus Livius libro primo, & alii. Sed hoc duplex quandoque ex S. C. imperatum fuit: qualiter anno quarto belli Punici secundi, T. Sempronio consule, Livio teste lib. 32. Tertium tributi genus tumultuarium, temerarium Festus vocavit; cùm privatas quisque opes, propter subitum periculum, certatim facerent publicas. Exemplum qui desiderat, videat L. Florum lib. 2. cap. 6. & Dionem in Augusto. Quin & pecunias pupillares, viduarumque, ob inopiam in ærarium depositas, ex Livio discimus, l. 33. Eâdem de re præclarè disserit & L. Valerius Tribunus plebis,

Quid pecunia adtributa. Tributi inferendi ratio Romæ mutata.

Tributũ duplex Romæ imperatum. Tumultuarium tributum

Pecuniæ pupillares in ærarium depositæ.

bis, apud Livium lib 43 in legis Oppiæ dissuasione. Depositas dixi pecunias: nam quicquid tumultu tali conferebatur, id à scribis in tabulas ærarii referri solitum. Locum Flori adhibebo lubens: *Egebant ærario: opes suas libens Senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, cingulis, atque annulis erat, quicquam sibi auri reliquere. Eques sequutus exemplum; imitataq; equitem tribus; denique vix suffecere tabulæ, vix scribarum manus, Lævino, Marcelloque consulibus, cùm privatæ opes in publicum deferrentur.* Sed cur in tabulas hæc relata? ideò inquam, ut locupletato denuò ærario, suæ cuique pecuniæ restituerentur. Id quod post bellum Punicum tribus æquis portionibus factum accepimus. Quin & Pontifices, Augures, relique sacerdotes stipendium dare coacti (quamvis antè non dedissent) L. Furio & M. Claudio Marcello coss., ut auctor Livius. Verumtamen hæc ratio tributi, dum Romani nondum rerum potiti erant, neque subditos ita multos haberent, in quos majorem partem oneris istius deponerent. sed subjugatis paulatim nationibus, provinciis non pecuniam modò, sed milites, equos, frumentum, pabula, naves, arma, vestes, & alia mille imperare cœperunt. Cicero in Verrem: *Cæteri aut impositum certum vectigal, quod stipendiarum dicitur, ut Hispanis, & plerisque Pænorum, quasi victoriæ præmium, & pœna belli; aut censoria locatio constituta est, ut Asiæ.* Imò quæ in locis quibusq; præstantissima nascuntur, ea provinciales miseri Romanis tandem cedere, & in militū usum, & principum luxuriam coacti. Sic Lucania sues, Brutii boves, alii alia pecora, alii ad pondus sua pependerunt. Cassiodorus l. 11. Variarum c. 39. Sic Frisiis boum coria primùm; pòst urorum, in usum militum imperata: testis Tacitus. Aliis vina & quidem varia, aliis pisces imperati, Cassiod. l. 12. Variarum c. 39. Quæ omnia diversis titulis & nominibus appellabantur, imperabantur. Tertullianus lib. de Fuga: *Tanta cotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium. Collationum, stipendiorum.* Tributorum collationem, cum Festo, duplicē facimus, aliam in capite, aliam ex censu. Tributa capitis, rectè stipēdia appellabimus cum

Tributū tumultuarium in tabulas ærarii referebatur.

Qua caussa id factum.

Sacerdotes quando tributum Romæ primum dederint.

Tributi alia ratio inferendi.

Provinciis imperatum tributum, milites, equi, naves, &c.

Hispanis quale vectigal impositum.

Diversa, diversæ provinciæ tribuere coacta.

Multa, eaque diversis titulis provinciis imperabant Roma.

Tributorum prima divisio duplex

cum Tertulliano. Is in Apologetico cap. 13. *Agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censu ignobiliora.* Ad censum ergo referenda erunt reliqua, annonæ, vectigalia, collationes, intributiones seu contributiones, & multa alia. De quibus alibi à me apud auctorem hunc, & aliàs etiam dicetur. Quod ad species annonarias, eas ipsi possessores, id est provinciales, qui prædia habebant, vel prædiorum conductores conferebant; l. 2. C. de exactoribus tributorum. Tributorum autem susceptioni certi & idonei homines constituti (Susceptores vocabant) qui ex iis, quæ dabantur, certum emolumentum consequebantur: ex frumento nempe quinquagesimas; ex hordeo quadragesimas; vini, & lardi, vicesimas; l. modios, C. de susceptoribus. Erant autem in singulis provinciis duo constituti susceptores; l. duos, C. eodem titulo. Ne verò eorum fraude damni quid sentirent tributarii, ratione ponderis aut mensuræ; sapienter cavisse video Imperatores Valentem, Theodosium, & Arcadium: constitutis videlicet in singulis civitatibus & mansionibus, modiis æneis, aut lapideis, cum sextariis atque ponderibus; l. modio, C. eodem. Si qui verò provinciales solvere differebant, rectoris provinciæ jussu, ab exactoribus cogebantur, ut jam antè docui. Si qui verò nec iis auscultarent, & nimis magni tricones essent, jam fundi, mancipia, aliæque res eorum sub hasta distrahebantur; l. ult. C. Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata; & l. 9. ff. de rescind. venditione. Hoc amplius; si, qui tributa solvere tenebantur, bona non haberent, suppliciis ad solvendum compellebantur. Qua de re videndus Papinianus ille Flandricus, Jacobus Rævardus, lib. 5. Variorum, cap. 6.

Tributa vel possessores, vel conductores prædiorũ conferebant. Susceptores tributorũ. Emolumenta susceptorum quãta. Susceptores duo in singulis provinciis. Modii & sextarii in civitatibus publicè adservati contra susceptorum fraudem. Provinciales tributa non solventes quo modo coacti. Fundi sub hasta distracti. Etiam suppliciis ad persolvendum cogebantur. Ab Alciato dissensio.

Prærogato auro comparanda sunt omnia;] Prærogare, Alciatus lib. 1. Parergon cap. 4 interpretatur, gratis, & quasi roganti, non autem ex debito distribuere: vel ante tempus solvere. Idque verbi cudit, recipit in l. si tibi 27. C. de locato, conducto: sed contra omnes libros impressos, scriptos. In quibus *prorogasti* legitur, non *prærogasti*. Quin apud Vegetium nostrum

nostrum libri M.C.S.& N. *prorogato auro* disertim perscriptum habent. Quod loquendi genus non è trivio est. Ulpianus: *Unde quæri poterit, si cùm hoc ab initio esset actum, emptor festinavit, & pretium numeravit, an postea ei satisfacto, servus constitutione uti possit? & puto posse. Proinde & si ei nummos prorogavit emptor, cùm ei pariaverit, poterit ad libertatem pervenire*; l.16. qui, ff.de manumissionibus. Iterum, *Proinde sive ex adventitio lucro, sive etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel proroganté eo, vel repromittente, vel se delegante redemtus sit: credendum est suis nummis eum redemptum*; l.is qui suis, ff.dicto tit. Iterum: *Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est, paciscí autem, ut non quantitas eo nomine expensa, cum usuris licitus restituatur; sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit, non licet*; l.sumptus, ff.de pactis. Ubi prorogare nummos, de suo solvere, proferre, erogare seu repræsentare interpretanti Antonio Augustino lib.4. Emendationum cap.12. lubens admodum adsentior.

Emendatus Vegetius.

Verbi, prorogare usus apud Latinos.

Quos fame sperant vincendos.] Cæsar lib. 2. De bello civili: *Causa obsidionis hæc ferè esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur.*

Obsidium qua caussa instituatur.

Admonitis per edicta possessoribus.] In exemplari M. erat, *possessionibus*. Ab admonitione hac dicti, nisi fallor, *admonitores, portitores præcepti*, l.2. C, de executoribus vel exactoribus.

Qui admonitores in constitutionibus Principum.

Coactis per electos perscrutatores.] Vera ea videri lectio possit, si libris pluribus, quàm membranis H. confirmaretur. Observare memini in lectione Codicis Theodos. quod ad rem faceret: graviter nempe tulisse Illyrios, quòd in exactione tributorum post professionem, venissent possessionum inspectores. Quæ res Imperatori Theod improbata, *Id*, inquit, *ab unaquaque provincia censuimus expetendum, quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicavit; ut verò nullus de cetero ad possessiones eorum (quod maximè reformidant) inspector accedat*; l.33. Cod.Theod. de annona. Aliorum quoque inspectorum mentionem scio fieri in Principalibus Constitutionibus; sed illis nullus

Inspectores possessionũ.

hic

Professio apud magistratum qui fieret.

hîc est locus. De professione ista, in qua agebatur, ut quis Magistratui profiteretur rem suam esse, numerum ejus modumque ederet, vel æstimationem; videndus Ulpianus titulo primo, Instit. & l. 7. C. De donat. Cicero epistola 22. lib. 16. ad Familiares: & Sueto. Caligula, cap. 38. Liber M. apud Flavium nostrum, *persecutores* legebat. Ex quo fieri possit *prosecutores*: & lectio confirmari, ex Cod. Theod. rubrica de auri publici prosecutoribus. Rursum alii S. N. & tertius Susii, & B. quo Fran. Modius usus est, *executores* vocant: quibus in constitutionibus Imperatorum varia nomina. Nam *executores*, *exactores*, *compulsores apparitores*, &c. dicuntur. C. de executoribus, & exactoribus lib. 12. & rubrica, C. de exactionibus tributorum, lib. 10. Hi, si quid à provincialibus plus debiti convincerentur accepisse, prima vice pœna dupli; si consuetudo accedebat, capital erat; l. unica, C. de superactionibus.

Prosecutores auri publici.

Executores tributorum variis nominibus nuncupati.

Executorum pœna si aliquid plus à provincialibus extorsissent.

Et armatorum firmata præsidiis.] Non displicet, quod membranæ H. & Susii legunt, *armaturæ firmata præsidiis*. Nam agrariis juniores (quos & alibi armaturas a Vegetio vocari videmus) exerceri solêre patet ex iis, quæ diximus de agrariis suprà libro primo. Ubi etiam illud manifestum fit, agrarias, circa castella & burgos maximè fuisse. Firmare præsidiis & Livius dixit: *firmatque eum Aphricis maximè præsidiis*. Quod porrò liber M. paulò post *firmissimas civitates* vocet, quæ in aliis omnibus exemplaribus, *tutissimæ* dicuntur; id suspicari possumus librariorum injuria, & vicinitate horum verborum effectum.

Tentatus Vegetii locus & emendatus.

Firmare locum præsidiis

Reparatio etiam murorum.] Sapienter id, mi Vegeri, admones; tempestivè, & ante metum hostium muros reparandos, & omne genus tormentorum. In quo, quia adsentiri tibi video regem Gothicum Theodericum, illius hac de re sententiam adjiciam: *Publicæ utilitatis ratione commoniti (quæ nos cura semper libenter oneravit) castrum juxta vos positum præcipimus communiri. Quia res præliorum benè disponi-tur,*

Muri & machinamenta ante metum hostium reparanda. Res prœliorum optimè disponitur, quan

tur, quatiens in pace tractatur. Munitio quippe tunc efficitur prævalida, si diutina fuerit excogitatione roborata. Omnia subita probantur incauta: & malè constructio loci tunc quæritur, quando jam pericula formidantur. Apud Cassiod. lib. 1. Variarum cap. 17. Meminit iterum ea de re, lib. 3. Variarum cap. 48. *Munitio* (inquit) *tractanda est semper in otio: quia tunc malè quæritur, quando necessaria judicatur.* Nihilominùs & illud nunc in quæstionem venire debet, an omnibus olim civitatibus licuerit muros quandocumque novos ducere, aut veteres reficere. Id ut negem, facit me jus de eâdem re scriptum: quo docemur; sine principis aut præsidis consensu, in municipiis illud fuisse inlicitum, l. sacra loca, ff. de divisione rerum. Exemplo confirmat Cassiod. lib. 4. Variarum, cap. 30.

do in pace tractatur. Omnia subita probantur incauta.

Municipibus non licuit suos muros reficere absque consensu Principis, aut præsidis.

Sed fidelis horreorum custodia.] Antè vulgatum erat, *servatorum custodia.* Quod Jacobus Cujacius adulterinum esse ostendit; emendavitq; *horreorum* in Notis suis ad l. præfectianos, C. de apparitoribus præfec. prætorio, lib. 12. Libri apud me partim *aureorum*, partim *ortorum* legunt. In M. & Susii altero reperi, *sed fidelis fors eorum.* Scripserant librarii in membranis, sine adspiratione, sine geminatione litterarum, *sed fidelis oreorum custodia.* Utrumq; ignorasse vides illos, qui divulsa, à verbo *fidelis* ultima littera, nobis fabre fecerunt, *fors eorum.* De aspirationis nota, pro librariorum arbitrio, cùm non deberet, addita; dempta verò, cùm exprimi deberet; alibi dicam. De consonantibus non geminatis præter membranas varias, in quibus id observatum vidi; auctorem habeo Festum in *Aboloës*, & in *Perigam.* Sed ut redeamus ad horrea, de quibus sermo hic habendus; Sciendum est publica illa fuisse, frumento, ac speciebus annorariis deponendis destinata. Pâret ex rubrica C. de conditis in publicis, horreis, & lib. 2. Annalium Taciti, & Cassiodori, lib. 10. Variarum cap. 27. & l. frumenta, C. de susceptoribus: & mille aliis locis. Ea autem non Romana tantùm, sed & urbs Constantinopolitana habuit; l. nulli; Cod. Theodo. de frumento urbis Constantinop. Etiam in provinciarum plerisque civita-

Rectè à Cujacio emaculatus Vegetius.

Aspirationis nota sæpe à librariis ineptè addita, dempta. Consonantes à veteribus non geminatæ.

Horrea publica deponendis speciebus.

Horrea istiusmodi & Romana civitas, &

Constantinopolitana habuit. Etiam provinciarum civitates & mansiones, similiter habuere. Ea horrea quis curarit. Etiam custodes illis horreis præpositi. Patronos quidam nuncupatur. Ubi usui & alia, horrea publica in urbe fuerunt.

civitatibus atque mansionibus fuere, l. cùm ad quamlibet C. de conditis in publicis horreis. Quin & prætoria judicum in civitatibus, quandoque horreorum vice fuisse, proditum est; l. nulli judicum; C. de officio rectoris provinciæ. Nunc, ut horrea illa in provinciis mansionibusque sarta tecta manerent; præsidis officium erat, ea inspicere: ad cujus damnum referebatur, si quæ species ipsius negligentia infectæ, periissent; l. si in aliquam, ff. de officio proconsulis: & dicta l. cùm ad quamlibet. Quòd verò ad custodiam; doceo certos fuisse illis horreis præfectos, quos custodes vocabant testis mihi constitutio Imperatorum Valentiniani & Valen. in l. unica, Cod. Theodos. ne præfectianus exactoris, horreorum custodis officio fungatur: & l. prima, C. de conditis in publicis horreis. Patroni nomen iisdem inditum, & annuum illud munus fuisse, docemur rubrica de patronis horreorum Portuensium, lib. 12. Cod. Theodosiani, titulo 23. Alia quoque horrea in urbe publica, in quibus pretiosissima quæque homines deponebant, testem do Paulum Jurisconsultum in l. 3. ff. de officio præfecti vigi'um, & l. 6. ff. de edendo. Addo Lampridium; etsi supernumerarius ille videri possit: *Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quæ conferrent bona hi, qui privatas custodias non haberent:* in Alexandro Severo.

Erogatores militaris annonæ, quale jusjurandum præstiterint.

Quomodo annonam distribuerint. Miles debitum sibi poscere tenebatur intra annum. Milite moriente, debi-

Erogatio moderata.] Quibus militarium seu quarumlibet aliarum præstationum erogatio committebatur, in primis jurare jubebantur, pro justitiæ ratione, injunctam sibi sollicitudinem peracturos. Quod constituit Imperator Anastasius l. 16. C. de erogatione militaris annonæ. Præterea erogator, quod præstabatur, manu sua, sine ullo dolo & fraude, singulis militibus enumerabat; dicta l. 16. Discendum præterea & illud est, si miles, quod sibi debebatur, elapso anno non peteret per negligentiam; id postea de illi non concedebatur petere, & fisci commodis vindicabatur: l. fortissimi, C. dicto titulo. Moriente autem milite, omnes pecuniæ, quæ mortuo in eum usque diem debentur, heredi persolvendæ, secundum divalem constitutionem, l. jubemus, C. eodem.

Cete-

Ceterùm in petenda annona, milites indicia (*proba* vocabant) obtulisse, ab Ammiano didici. Eadem ab heredibus ipsis exacta quoque fuisse, omninò verosimile est. Ejus verba adscribo ex libro 21. extremo: *Annonæ militaris offerebantur indicia, ut ipsi nominant proba, & animalia publica monstrabantur.* Sed quæras unde, & à quo illa indicia? ab iis, nisi opinio me fallit, qui rationes militum tractabant: quos Vegetius librarios vocat lib. 2. cap. 7. Actuarios appellant Imperatores in dicta lib. 16. quam hoc loco consulendam judico.

tum heredi persolvendum. Iudicia, & proba oblata in petitione annonæ. Unde data illa proba.

Per capita magis militum.] Solent duces providi, necessitate ingruente, calones, pueros, & reliquum genus fruges consumere natum, à castris amandare; ne ab his militum commeatus diminueretur; ut alibi exemplis confirmo. Hîc alterum remedium illi rei; ut nimirum his, quibus pro dignitate & gradu duplæ debebantur annonæ, species omnes pariter cum ceteris gregariis, id est per capita tantùm præberentur. Quæ res ne seditioni occasionem daret, moris erat principibus, quod minùs debito in necessitate præstitum erat, postea de Repub persolvi.

In necessitate annonæ, calones, pueri, amandandi è castris. Alterum in augustiis annonæ remedium.

Hyeme lignorum.] Providendum in civitatibus, ut lignorum copia suppetere possit obsidionis tempore. Vitruvii testimonium mirum ni adhiberem: *In conclusionibus*, inquit, *reliqui omnes faciliores sunt apparatus quàm lignorum. Sal enim facilè antè importatur, frumenta publicè privatimque expeditiùs congeruntur; &, si desint, oleribus, carne seu leguminibus defenditur. Aquæ, fossuris, puteorum, & de cœlo repentinis tempestatibus ex tegulis excipiuntur. De lignatione, quæ maximè necessaria est ad cibum excoquendum, difficilis & molesta est apparatio, quod & tardè comparatur, & plus consumitur*: lib. 5. De architect. cap. 9.

Obsessis lignorum copia maximè necessaria

Conventionum pacisque simulatio credulis.] *Conventio*, verbale, derivatum à verbo *conveniendi*; quod propriè de iis dicitur, qui ex diversis locis congreguntur. Testis erit Ulp. in l. Jurisgentium, §. ult. ff. de pactis: *Si convenerit in unum, & communi*

Conventio, vocabulum Latinum est.

consensu declaverint. Ibidem l. prima, *Convenire dicuntur qui ex diversis locis in unum colliguntur & veniunt.* *Conventionem* quater eâ significatione posuerat Varro libro 4. De lingua Latina. Sed isthic Vertranius Maurus nimis temerè substituebat, *concionem*. Et, ut hoc addamus, non rarum est, ut verbalia pro nominibus quartæ inflexionis, & contrà usurpentur. Et in hoc loco conventio, pro conventu. Qua de re alibi. Eam lectionem, modò per libros optimos liceret, libenter hic retinerem; interpretarerque conventionem illam de provincialibus (quorum paulo antè auctor noster meminit,) qui certis anni temporibus præsertim dum in hybernis milites erant, à Proconsule aut Præside provinciæ, ad publica negotia, & judicia ordinaria vocari in unam aliquam civitatem solebant. Qua de re alibi nobis sermo fuit. Videndi Theophilus lib. primo Instit. titulo quibus ex causis manumittere non licet: & doctissimus Rævardus, in Protribunalibus, cap. 9. 12 & 14. Cicero ad Atticum lib 9 Cæsar lib. 5 & lib 8. De bello Gallico, Ammianus initio lib. 18. Festum in *conventus*, Codex Theod. de legatis, & Plinius lib. 3. cap. 22. Quæ sententia si minùs placet, dicemus τὸ *conventionum*, interpretamentum esse verbi *commercıorem*: quod progenuino est in libris M.S. N. H. B & altero Susiano. Nam & hæc annis singulis solita celebrari. Id ne ego finxisse videar, auctorem habeto Ammianum Marcellinum: in libro 18. *Nam & casu*, inquit, *illis ipsis diebus in suburbanis peregrina commercia, circumacto anno, solita celebrare, multitudo convenarum augebat agrestium.*

Vertranii lapsus.

Conventiones provincialium hibernales, ad judicia ordinaria.

Commercia annua.

AD CAPUT. IV.

Movet tumultum ex diversis locis collectis exercitus.] Coactum ex diversis nationibus exercitum, ad tumultus & dissensiones ferri, neque satis commodè regi posse, nemini dubium est. Aliud nihilominus de Alexandri copiis memoriæ prodidit antiquitas. Hic enim cùm videret in dies magis

Exercitus ex diversis nationibus difficulter regitur.

magis magisque gliscere Macedonum militum seditiones; & duces iisdem Persicos præposuit, & numeros extenuatos de Persis supplevit: eaque novatione quamvis mixtum, attamen obsequentem sibi fecit exercitum. Auctor Diodorus Siculus libro 17. Ceterùm si diffidere talis exercitus cœperit, spes nulla est conciliationis: teste Polybio.

Exercitū mixtum obsequētem habuit Alxander.

Exercitus mixti seditio, non facile sedatur.

Et cùm pugnare nolit, irasci se simulat.] Verè & ad mentem Vegetii accommodatè Lucanus cecinit lib. 5.

Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio.---

Acutum & salsum sanè in id genus milites Phocionis apophthegma narratur. Hujus aliquot milites inter tubas & armorum strepitum exsangues & consternati steterant. Hi pace facta audentes, ac feroces facti, Phocionis ignaviam, formidinem incusabant. Ibi ille; *O fortunatos vos milites, quibus Imperatorem fors dederit gnarum vestræ virtutis atque ingenii; alioquin jampridem miseré periteratis*. Plutarchus in Phocione.

Seditio animos imbelles detegit.

Dum adhuc separati sunt, & in sedibus suis.] In lib. M. erat, *sedibus sunt*. Neque hoc solo loco, vocabulo *sedibus*, absque ulla adjectione nominis, Vegetium usum animadvertes: infrà hoc eodem cap. *Fluvius vicinus est sedibus*. Iterum ibidem: *eruditi in sedibus milites*. Itidem cap. seq. *quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione*. Hinc liquet, §. illis autem, Institut. de militari testamento, malè legi, *citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus degunt*; & rectè ex membranis restitui, *vel in sedibus degunt*. Eandem vocem etiam in possessionem reduxissem l. ult. C. de mil. testa.; nisi & isthîc prævenissent alii. Stativa, itidem ut sedes, nomen habent, quòd ibi starent, sederent milites: in l. 2. C. de præfecto prætorio Aphricæ: *Dux militum Tripolitanæ provinciæ in Septimagnensi civitate sedes interim habeat*. Iterum ibidē: *Dux verò Numidiæ provinciæ in Constantinensi civitate, sedes interim habeat*. iterū: *Dux autem Mauritaniæ*

Emendatus §. illis autem, Instit. de mil. testamento.

Sedes militares unde dicantur, & stativa.

 provin-

provinciæ in Cæſareenſi civitate interim ſedeat. Ibidem, §.quantos: *Duces, ac milites ſecundum noſtram diſpoſitionem, in locis ſeu civitatibus, quibus juſſimus, ſedeant.* Ammianus: *militares numeri deſtratas remearunt ſedes;* lib. 17. itidem lib. 14. Eadem ratione & ſubſidium dictum, à Triariis ſubſidentibus. *Dictum & præſidium, quòd præſidebant aliquo in loco extra caſtra, quò tutior regio eſſet. Obſidium quoque ab obſidendo dictum, quò ne hoſtis egredi poſſet inde:* Varro lib. 4. De lingua Latina. Cum quo ejuſdem ſententiæ Feſtus; qui, *præſidium*, definit, *quod pro utilitate & ſalute alicujus, auxilii gratia præponitur. Subſidium, quod poſtpoſitum eſt, ad ſubveniendum laborantibus.*

Subſidium unde dictum: Item præſidium.

Ad armaturæ geſtum, ad vectes jactandos.] Officio non fungerer, niſi monerem in exemplaribus M.S.N.H. verbum *jactandos* nullum eſſe. Quod fortè repertum hic per incuriam; cùm præcedente linea dictum ſit, *ad lapides jactandos.* Exercitii genus, quod vectibus fiebat, ignorare me fateor; & proinde non video, quâ ſententiâ, *jactandi* verbum hic receptum ſeu retinendum ſit. Meminit meditationis, quæ vecte fiebat, ipſe Vegetius libro primo, cap. 9. ſed nulla iſthic jactandi mentio. Nunc, ſi ad clavam ligneam trahimus, & pro ea vectem hic (ut alibi ſudem) fuiſſe dicamus, omninò ſupererit vox, *jactandos.* & Palatiorum exercitionem reperiiſſe Flavius vedebitur. Quod innuere videntur verba ſequentia, *pro ſimilitudine gladiorum, punctim cæſimque feriendo.* Ceterùm hanc explicationem non videtur admiſſurus Varro, qui lib. 4. De lingua Latina, vectem, non pro clava, aut ſude, id eſt gladio ligneo; ſed pro palo in quem batuebant, conſtituit. Is dictum è Cornicularia adfert, *Milites ad vectim, quem circumeunt ludentes.* Quem locum ex fide veterum Codicum ibidem ita confirmavit Joſephus Scaliger; Verrranio Mauro, & aliis reclamantibus. Sed illum ſequor.

Expenſus Vegetii locus.

Quæ exercitatio ad vectim.

In ſcutis invicem obviantibus niti.] Monui, τὸ *n*, nihil eſſe, & abeſt certè à tribus codicibus, quibus uſus ſum. Livius lib. 8. extremo: *In ſuo quiſque gradu*

Correctus Vegetius.

duobnix. argentes scatis, sine r. separatione. Quadrigarius apud A. Gellium in descriptione duelli, quo egregiè Manlius suo honore, & Reipublicæ bono defunctus est: *Manlius*, inquit, *iterum scuto scutum percutit, atque de loco certo hominem iterum dejecit* lib. 9. Noctium Atticarum, cap 13. Ammianus lib. 16. *Dextræ dextris jungebantur, & umbo trudebat umbonem.* Statius:

Jam clypeus clypeis, umbone repellitur umbo.

Ex diversis convenerint locis.] Restitui, *convenerint numeris*; auctoritate codicum M. S. N. H. & de hac voce plura dixi suprà lib. secundo. Iterum Vegetius correctus

Prœlium magis necesse est habeant optare.] Libri plerique referunt, *prælium magis necesse haberent optare.* libenter adsentior uni M. in quo expressum erat, *prælium magis habeant optare*, *quàm otium.* Reliqua illa, *necesse est*, ab iis sunt, qui emblemata addere voluerunt operi satis per se commendato. Eadem phrasis, quâ Cicero lib 2. ad Atticum dixit, *Nihil habeo ad te scribere*: & in Partitionibus, *quid habes dicere?* Magnum glossema ex Vegetio sublatum.

Prudentiore consilio segregatos à castris.] Exstitit olim Pauli Jurisconsulti liber singularis De pœnis militum. Cujus fragmenta, pauca tamen, etiamnum reperias in libris Pandectarum. De multis pœnisque militum, apud diversos scriptores, Historicos præsertim, multa sparsim: ea quantum in me erit, coacervare hic statui. Etsi multa inibi posteriori ævo à principibus excogitata; quæ crudelitatis, quàm severitatis, aut militaris disciplinæ exempla censenda sunt. Ut multa militum præmia (de quibus diximus suprà lib. 2. c. 7.) itidem & variæ in eosdem animadversiones; Aliæ leniores, aliæ acerbiores. Quædam enim tantùm ignominiosæ erant; alias, præter ignominiam, etiam detrimentum comitabatur. Leniores erant, & ignominiosæ tantùm; qualis hæc, STIPENDIO PRIVARI. Quam pœnam qui patiebantur, dicebantur Æredirutι. De quibus dixi lib. 2. cap 19. AD HASTÆ DATIONEM CONDEMNARI. Festus: *Censio hastaria dicebatur, cum militi multæ nomine, ob delictum militare, indicebatur, quòd hastas daret.* TENDENDI Pauli Jurisconsulti fragmenta. De pœnis militum. Animadversiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores. Leniores, & ignominiosæ. I. II.

LOCUMMUTARE. Livius lib. 25. *Illis arma ta*
tùm, atque ordo militandi , locusque in quo tenderent ,
IV. *castris est mutatus.* IN ITINERE CUM IMPED
MENTIS ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis*
gnis, hastisq; diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantu
V. *inter impedimenta & sarcinas, & captivos agere iter in*
posuit: lib. 25. EXTRA OPPIDUM HIBERNAR
Livius lib. 35. *Additum etiam utrorumque ignomini*
est, ne in oppidis hibernarent , neve hiberna propius ulla
VI. *urbem decem millibus passuum ædificarent.* EXTR
CASTRA HIBERNARE. Valerius Maximus: *D*
creverunt, ne quis eorum intra castra tenderet, neve locu
extrà adsignatum, vallo aut fossa cingeret , neve tentor
um ex pellibus haberet: lib. 2. c. 7. Exempla alia si lube
VII. pete à Frontino, lib. 4. Strateg cap. primo. CIBU
STANTEM CAPERE. Livius l. 34. *Nomina eorun*
qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulò antè f
cerunt, referri ad me jubebo: citatosq. singulos jurejuran
adigam, nisi quibus morbus causa erit , non aliter, quà
VIII. *stantes, cibum, potumque, quo stipendia facient , captur*
esse. FOSSAM FODERE. Auctor est Plutarchus
Lucullo: antiquum militaris ignominiæ genus fuis
ut tunicis interioribus solutis , fossam fodere, insp
IX. ctante reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDI
PROROGARI. Livius lib. 33. *Mitterentur*, inqui
in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militu
generi non priùs , quàm pulsus Italia hostis esset , finitu
stipendiorum tempus erat. idem lib. 35. *Decretum supp*
mentum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apu
fœdè cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senat
eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. DI
X. CINCTOS DESTITUI. Livius lib. 27. *Centurion*
manipulorum, quorum signa amissa fuerant , distric
gladiis discinctos destitui. Suetonius in Augusto: *Centur*
ones statione deserta, itidem & manipulares capitali anin
adversione punivit. Pro cetero delictorum genere , vari
ignominiis affecit , ut stare per totum diem juberet an
prætorium; interdum tunicatos discinctosq; nonnunqua
cum decempedis, vel etiam cespitem portantes. Similite
Calpurnius Piso, apud Valer. Maximum , punit C

Tit

Titium præfectum equitum, quòd ab hostibus circumventus, arma tradidisset: *jussit eum*, inquit, *toga lacinus abscissis amictum, decinctaque tunica indutum, nudis pedibus à manè in noctem usque, ad principia, per omne tempus militiæ adesse*: lib. 2. c. 7. HORDEO PASCI. XI.
De hoc puniendi genere dixi lib. 1. cap 13. SANGUINEM MITTI, Gellius lib. 10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, jubere ignominiæ causa militi venam solvi, & sanguinem emitti*. Meminit ejusdem animadversionis Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1 & adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctissimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in suis Variis. Fuit quoque inter pœnas leniores, MULTA PECUNIARIA. Testis Modestinus in l. desertorem, ff. de re militari, hunc in modum scribens: *Pœnæ militum hujusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur*. MILITIÆ MUTATIO. Qualis est, equiti equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, *Turmas, ait, equitū quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit, quod arma hostibus tradidissent*, lib. 2. cap. 7. ibidem; *Decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent*. Iterum Ammianus: *Reliquos ex ea coborte, ad pedestrem compegit militiam, quæ onerosior est*. A CASTRIS SEGREGARI. & hoc illud est, de quo Vegetius noster hoc loco præceptum dedit. Nimirum qui delictum militare commisisse probabuntur, eos prudentiore consilio à castris segregandos, ad castella, ad urbes muniendas servandasque, amandandos. Habeo quod huc referam, fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur*. IGNOMINIA MITTI. dixi de missione ignominiosa alibi, loco magis convenienti. Nunc autem superest illud, ut de pœnis gravioribus sermonem instituamus, quales sunt, VIRGIS CÆDI Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. *C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi junctum virgis cæsum, gregalis militiæ*

Margin notes: XII. (beside SANGUINEM MITTI); XIII. (beside MULTA PECUNIARIA); XIV. (beside MILITIÆ MUTATIO); XV. (beside A CASTRIS SEGREGARI); XVI. (beside IGNOMINIA MITTI); Pœnæ militum graviores. I. (beside VIRGIS CÆDI)

militiæ munere inter pedites fungi coëgit. Quod ejus culpa agger incensus, & penè castra fuerant capta vide quoque Frontinum lib. 4. Strateg. cap. 1.
II. VITE VERBERARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notaverunt; si vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuvenalis Saty. 6.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret castra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib. primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulũ, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Consulendus eadem de re Plinius lib. 14. Naturalis histo-
III. riæ cap. Primo extremo LINGVAE ABSCISSIO. id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui hostibus consilia suorum prodidissent. Imò & legem hac de re apud eos sancitam fuisse, auctorem habeo Diodorum Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3.
IIII. MANVVM AMPVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto comprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* lib 4 Strateg. cap. Primo: meminit & Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. Iterum Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidit.* lib. 29. Livius lib. 35. *Cum transfugas novis mulctatis virgis, manibusque præcisis, Capuam rediguntur.* sed eo in loco, (ut hoc quasi per Satyram moneam) legerim, *mulcatis* Onomasticon vetus: *Mulcare pugnis, vel calcibus cædere.* interum: *commulcat, id est, collidit, conculcat.* Iterum *Mulcatores, peremptores.*

Livius correctus. Mulcare quid significet.

V. CRVRVM EXECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa propria quisque sequatur, scies, quòd si remanserit usquam,*
VI. *exectis cruribus relinquetur.* INSERVITVTEM ADACTIO Imperator Alexander Severus, cùm aniculam quandam à milite injuria affectam audisset, exauctoratum eum militiâ, servum ei dedit: Ut suo illam la-
VII. bore pasceret. Auctor Lampridius. IN EXSILIVM MITTI. Iterum Ammiani testimonium præstò est:
Roma-

Romanus quin etiam, & Vincentius scutariorum scholæ primæ, secundæque tribuni, agitasse convictis quædam VIII. *suis viribus altiora, acti sunt in exilium* lib. 22. itidem lib. 15. principio VÆNIRE. Livius lib. 55. C. *Mattienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis cæsus est, & sestertio nummo venüt.* iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum non redisset, cum ipsum,* IX. *bonaque ejus vendere Consul jussit.* FUSTE VERBERARI. Hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & meminit Iurisconsultus Modestinus in l. 3. ff. de re militari. Imperatoris Valentis impietatem pleræque historiæ loquuntur, eumque legem dedisse, ut monachi militarent: nolentes autem, per tribunos & milites fustibus interfici jussisse, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Histor. & Eusebius in Chronico, & alii. SECURI X PERCUTI. Livius lib. 2. *Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus pœnæ XI. ab Appio Claudio editam primùm putent. Vide Livium lib. 2. De modo hujus pœnæ videndus Polybius lib. 6. Fiebat autem decimatio adhibitâ sorte: Tacitus 3. Annal. *Decimum quemq. ignominiosæ cohortis sorte ductos fuste necat.* Livius lib. 2. *Cætera multitudo decimus quisque ad supplicium lecti.* Idem lib. 38. de seditioso exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorm in consilio. Nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur. Deligati ad palum, virgisque, cæsi, & securi percussi.* Suetonius in Caligulâ: *Inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseveraret: vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit.* Videndus quoque Appianus lib. De bello Hispan. Causam verò decimationis institutæ si quis scire desideret, suppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana, cujus verba paulo post eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Livius lib. 38. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret; ad multitudinem castigationem satis esse.* Idemque scriptum reliquit Plutarchus

Decimatio à quo primùm inventa.

Decimatio sorte fiebat,

Decimatio cur instituta.

Etiam Senatores rarius in Senatum venientes sorte puniri. chus in Scipione. Cæsar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rariùs venirent, sorte quoque castigavit. Cum enim nimis multi essent, jussit inter eos sortes duci, & quintumquemque puniri; teste Dione in Augusto. Seditiones militares etiam centesimatione Imperator Macrinus puniit: teste Julio Capitolino. Isque se clementem dicebat, quod centesimaret, qui vigesimatione, & decimatione digni essent. IN CRUCEM TOLLI. Livius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani in crucem sublati sunt*. Itidem apud Valerium Max. lib. 2. cap. 7. AD BESTIAS DAMNARI Modestinus Jurisconsultus: *Is qui ad hostem confugit, & redit, torquebitur, ad bestiasque, vel in furcam damnabitur. Quamvis milites nihil eorum patiantur*. l. desertorem, ff. de re militari. Posterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis spectaculis, feris objecit: Valer. Maximus eodem cap 7. & Livius lib. 51. Denique & CAPITIS POENA, multas ob caussas militibus irrogata est. Primum transfugere volentibus, vallum trascendentibus, aut per murum castra ingredientibus, seditionem atrocem concitantibus; imò & rem, qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. desertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præposito manum inferunt: qui adversus ducem vel præsidem contumaces sunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui secreta hostbius nuntiant. Item caligati, qui metu hostium languorem simulant, item qui commilitonem gladio vulnerant: nam si lapide tantum, militia rejiciuntur: qui præpositos suos, cùm possunt, non protegunt. Nam hi in pari causa factoribus sunt: l. omne delictum, ff. de re militari. Itidem qui excubias deserunt, l. qui excubias, ff. eodem. Adhibita etiam post capitalem animadversionem, SEPULTURÆ PRIVATIO. Valer. Maximus: *virgis cæsos securi percuti jussit: eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit*. lib. 2. cap. 7. Fuit etiam ex pœnis acerbioribus, LEGIONARIORUM GLADIIS CONCIDI. Videnda, quæ ea de re dixi lib. 1. cap.

Centesimatio. Vigesimatio. XII. XIII. XIIII. XV. XVI.

cap. 23. Item VIVOS COMBURI. Ammianus, *desertoribus paucis exustis, atque ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, castruncatis*, lib. 29. Itidem Valentiniani A jussu, Hortarius Alemannorum tribunus, quòd hostibus quædam perscripsisse dicitur, veritate tormentis expressa, pœnali flammâ conflagravit: teste eodem Ammiano, libro quo suprà. Et lib. 21. Quin imo & Imperatoris Constantini A. constitutione introductum, ut si qui Barbaris prædandi facultatem dedissent, aut prædam cum iis divisissent, vivi comburerentur, l. si quis, C. de re militari. XVII.

Hoc amplius: primus Avidius Cassius Imperator invenit, ut stipite centum & amplius pedum erecto, damnatos ab imo ad summum alligaret. inde inferioribus ignem admoveret, atque ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecarent. Cujus rei testimonium apud scriptorem Vulcatiū. XVIII

SUB CRATE NECARI. Livius lib. 4. ab urbe condita: *ad voci ferationem eorum, quos sub crate necari jusserat, concursu facto* Id genus puniendi scite expresserunt versiculi Plautini Pœnulo. Sc. *Ain tu.* XIX.

A. G. *Quid ait, aut orat? expedi.*

M. I. *Sub cratim uti iubeas sese supponi, atque eò*
Lapides imponi multos, ut sese neces.

Cornelius Tacitus De moribus Germanorum: *Distinctio pœnarum ex delicto. Proditores, ac profugas arboribus suspendunt: ignanos, & imbelles, & corpore infames, cœno, ac palude injecta insuper crate mergunt*,

LAPIDIBUS OBRUI. Posthumium inficiantem quas promiserat prædas, ab exercitu, in castris seditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib. 1. cap. 22. Livius lib. 4. Q. Curtius de animadversione in milites, qui in mortem Alexandri conspirarant: *Omnes ergo à Nicomacho nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt.* XX.

SAGITTIS EMINUS CONFIGI. Id genus pœnæ apud Paulum Diaconum observavi lib. 17. Hist. extremo: & simile fuit illi, quo hodie utuntur, dum noxium palo alligant, & in eum, tanquam in scopum, reliqui omnes milites sclopetarii seu bombardarii globos emittunt. XXI.

CARPENTO TRAHI. XXII.

Impe

Imperator Opilius Macrinus tribunum, qui excubias deseri passus erat, carpento rotali superadnexum, per totum iter vivum atque exanimem trahi praecepit: Julio Capitolino teste. Crudele & horrendum genus poenae quo in milite adultero puniendo D. Aurelianus usus, qui deflexis duarum arborum capitibus iisdem pedes militis alligavit. Inde arboribus demissis subito, scissus ille utrimque pependit. Id Flavius Vopiscus scribit in Aureliano. Aliud, nec minus horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inventum. Hic simul ut certior factus est, duos milites suos ancillae hospitis pudorem violasse, statim geminos boves aperiri jussit, atque his milites singulos inseri, capitibus boum exectis, quò facilius una colloqui possent. Ita hominis saevitia novo quodam supplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Julius Capitolinus. Sed Tragicis hisce recensendis, tandem aliquando supersedeamus. Illud nihilominus in genere notandum est, militaria delicta, ut & in caeteris, augeri dignitate, gradu, specieque militiae l. militum ff. de re militari. Minui autem ratione tyrocinii l. desertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item si per vinum aut lasciviam milites lapsi sint, l. omne ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto sublata est.

Margin notes: XXIII. — XXIV. — Militaria delicta quibus rebus aucta: Quibus rebus minuta. Ebrii milites delinquentes hodie non excusantur. Auctores criminum. Auctores legum.

Rectius est, more majorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut insolenter auctores criminum appellat. Similiter Jurisconsulti nostri auctores seditionis nominant, quasi capita, ut qui seditionem primi cient, inducunt, & persuadent; in l. ejusdem §. Item auctor ff. de sicariis; & l. si quis, §. auctores, ff. de poenis. Sic legis auctorem Cic. & alii vocant eum, cujus oratio tantum ponderis haberet apud populum, ut legem suadendo persuaderet. Solere autem eos, qui legem ferre statuerent, homines istiusmodi sibi diligere, constat ex ea oratione, quam post reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

More

More majorum.] Usitata ea formula, *more majorum*, optimis & Romanis scriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Livio, & ipsis Jurisconsultis l. is qui, ff. de puplicis judiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id est, *improbè*, l. 19 ff. de negot. gest. & l. 8. quod metus caussa Item, *sine more* Virgil.

Formula more majorum. Malo more. Sine more.

------ *raptæ sive more Sabinæ.*

Ut ad omnes metus, ad paucos pœna perveniret.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana descriptum esse, dubium non est: ubi ille: *Statuerunt*, inquit, *majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum; sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.*

Ciceronis locus a Vegetio ob scriptus.

AD CAPUT V.

Signorum militarium, quot sint genera.] Libris optimis M. S. H. non possum quin adsentiar: in quibus est *quanta sint genera.* Vox, *quanta* pro *quod* ponitur, & numerum adæque significat. Id qui nesciverunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. si verò l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* Sed ille locus medicinâ eget: restituo sanitati, *& quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus constituti sunt.* Limitanei autem illi milites, qui in clausuris burgis, custodiendis limitibus præsidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Mercellino non semel. Iterum in supradictâ l. *Milite pro custodia locorum, quantos ibi magnitudo tua providerit.* Iterum ibidem: *Quantos autem milites, sive pedites, sive equites.* Itidem & Vegetius ipse lib. eodem cap. 9. *ut integris quos quantos possint hostes interimant.* Dicuntur antem *tantus, quantus*, pro; *tot, quot*, more Græcorum. Quibus ὅσος promiscuè significat *tot*, & *tantus*. Phrasim eandem lib. 2. Observationum cap. 5. obseruavit etiam Antonius Augustinus ex l. si ita legatum, ff. De legatis pri. Neque est quòd loquendi hoc genus ultrà improbet Laurentius Valla Grammaticus:

Correctus Vegetius. Quantus, pro quot.

Emendatal. 2. C. de præfecto præto Africæ. Limitanei milites. Limitantes.

Tantus, quantus pro. tot, quot, Græca phrasi dicuntur.

Laurentii Vallæ opinio rejecta. Ex Pandectis juris, Latinam linguam recuperari posse. Expensus Vegetii locus.

suo enim ille gladio jam jugulatus est; ut qui lib. 3. Elegantiarum suarum pronuntiavit, ex solis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ posse recuperari.

Multa sunt ediscenda atque observanda pugnantibus.] Verbum *ediscendi*, suppositum hic pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis huc doctissimus Fraciscus Modius retraxit legendo, *edicenda atque observanda*; ut illud de duce ipso istud de militibus accipiatur. Attamen non minus elegans, si fortè & verius, quod in vetustissimo exemplari M. reperi, *dicenda atque observanda*, quomodo & in membranis H. olim perscriptum fuit: licet tamen ibidem verbo, *dicenda*; vocalis secunda, multo pòst tempore, & ab alia manu adsuta sit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hæc ferri jusserit ductor* & hic solus prædictus liber M. *Ferri dixerit ductor.*

Vegetius emendatus.

Edicebatur multa in exercitu. Etiam programma in pariete figebatur. Dicere verbum non vulgarem notionē habet. Dicta ducum.

Scio Imperatores multa edicere solitos apud signa, imò & programma in pariete sæpe fixisse, teste Vulcatio, in Avita vidii Cassii: sed hoc nihil ad hunc locum videamus, quid ad lectionem illam nostram. Varro facere possit: *Dico*, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci δικάζω. Hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. Hinc judicare, quod tunc jus dicatur* Ibidem paulo pòst, *hinc in manipulis castrensibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator* lib. 5. De lingua Latina: quo loco Iosephus Scaliger in Conjectaneis suis, dictum, inquit, à ducibus, παράγγελμα *tessera*. Furius vetus poëta:

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse.

Certè alterum membrum propositæ Vegetianæ sententiæ ad ipsum ducem referendum, monet quod subdicitur, *Cum pro necessitate rerum plura ex tempore jubenda, atque facienda sint.*

Tessera à quo daretur, à quo distribueretur.

Is qui in exercitu habet maximam potestatem.] Signa hæc, seu tesseræ à quo darentur, per quem acciperentur, ac distribuerentur in contubernia, jam antè à me traditum est.

Ista

Istà vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum sumas ea notione ut λέξιν & verbum unū tantum significet, (ut fere ab omnibus hodie sumitur:) jam manifestum erit melius legi cum veteri exemplari M. *vocalia, pro vocabula.* Nam pro signis talibus, nomina sæpe fuerunt, & verba singula: ut Septimi Severi *Laboremus*; Pertinacis, *Militemus*. Non rarò plura verba conjuncta: sic in castris Cæsaris, *Venus genetrix*, in Cn. Pompeii. *Hercules invictus*: in Antonii, *Lar Deus*. Interdum & sententiæ: & versus toti. Talis Cyri tessera, *Jupiter belli socius & dux*, Græcanico versu Claudius Cæsar tesseram definivisse fertur, in hæc verba, *Virum ulcisci decet quandò quispiam prior injuriatur, sive molestus est*. Videndus Alexander Neapolitanus lidro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetii locus. Tessera sæpe uno verbo data. Non raro pluribus. Interdum sententia pro tessera fuit. Interdum versus.

Et exploratores inter nostros versentur impunè.] Festus lib. 5. De verborum signific. *Speculator ab exploratore hoc distat, quod speculator hostilia silentio perspicit: explorator paratu clamore cognoscit.* Arrius Menander lib. 2. De re militari, *Exploratores, qui secreta nunciaverunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt*; l. Omne, ff. De re militari. Illud certè jus, usu & moribus, sine scripto venerat, ut ab adversariis venientes exploratores capitis pœnam subirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *castra sua movit, ter missis in Romana exploratoribus, hos comprehensos Scipio, præter Castrensem morem, non interfecit: sed jussos circumire, ut sacramentaria, machinasque, & decurrentem exercitum inspicerent, dimisit incolumes, ut Hannibalem edocerent de singulis.*

Speculatores. qui sint. Exploratores. & eorum pœna. Exploratores Hānibalis quapropter à Scipione dimissi.

Tuba quæ directa est appellatur.] Tubam directam fuisse suprà etiam docui. Ceterùm Lucani. Hoc poëticè de buccina dictum videtur,

Tuba directa erat.

--- *Batavique truces, quos ære recurvo,*
Stridentes acuère tubæ.

Buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curavi. Nam quod in vulgatis erat, *in semetipsam*, id aliquam multi libri VV. non agnos-

agnoscebam. Dicti à tuba tubicines, à cornu cornicines, à buccina buccinatores, quos Suetonius & alii; etiam lapides veteres, Æneatores sæpe vocarunt, teste Festo lib. 1. Varro buccinatorem à vocis similitudine & cantu dictum vult, lib. 5. De lingua Latina. Æneatores vocatos arbitror, ab ipsius instrumenti, quo canerent, materia, id est à buccina ænea. Sæpe autem hæc nomina confusa: nam ipse Vegetius Buccinatori cornu tribuit, quo classicum canant, lib. 2 cap. 22. Neque eadem semper his instrumentis materia. Varro: *Cornua, quòd ea quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*; libro 4. De lingua Latina. Rursum tubam & classicum Æneatoribus tribuit Suetonius: *Interque eos*, inquit, *& æneatores, rapta ab uno tuba prosiluit ad flumen: & ingenti spiritu classicum exorsus, pertendit ad alteram ripam*: in Julio, cap. 32. Item Ammianus: *Quum superesset ex guum noctis, æneatorum clangore ductores urbem, ut mox casuram, terribili corona cinxerunt*: lib. 19. Iterum Ammianus: *Æneatorum accentu signo dato progrediendi ad pugnam, ad arma concursum est*. Tubicinem in veteri Onomastico vidi appellari etiam *Salpictam*. Nescio unde id nomen; nisi à Græco σαλπιστὴς, quod est in Glossario. Tubarios, cornuarios, à Tarrutenio Paterno vocatos animadverti, qui tubas, & cornua facerent, l. ult. ff. De jure immunitatis. Sed qui Vallistrarii ibidem dicuntur, velim balistarios vocatos, quòd balistas conficerent. Nam ea notione in d. l. sagittarii, quòd sagittas; arcuarii, quòd arcus conficerent.

Nes. Buccinatores. Æneatores.

Sæpe cõfusa prædicta nomina. Cornua unde dicta.

Salpicta, pro tubicine. Tubarii, & Cornuarii, qui. Emendata. l. ult. ff. de jure immunitatis.

Ex uris agrestibus.] In Germania hæ feræ gignuntur. De quibus Cæsar lib. 6. De bello Gallico: *Amplitudo cornuum*, inquit, *& figura, & species multum à nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis, pro poculis utuntur*. Addendum, quod de iisdem Julius Solinus notat, dum Germaniæ & Septemtrionalis plagæ feras describit, cap. 32. *Sunt & Uri, quos imperitum vulgus vocat bubalos, cum bubali ad cervinam penè faciem in Africa procerentur. Istis porrò, quos Uros dicimus, taurina cornua in tantum modum protendun-*

Cornua urorum.

Uri à bubalis differunt.

cun-

duntur, ut dempta, ob insignem capacitatem, inter regia mensas potuum gerula fiant. Cornua istiusmodi apud Batavos nostros etiamnum hodie reperiuntur: & insignia me videre memini in ædibus viri nobilissimi, cognati, mei, D. Gualteri, Domini Outhersdani, Elshoutii, &c. Videndus porro de uris Albertus Magnus libro vigesimotertio De animalibus. Plinius, Tacitus, & alii. Virgilius silvestres uros vocabat. In cujus versu interpretando Macrobius notavit peregrina verba Poëtam non respuisse, quod Uri vox Gallica sit, qua feri boves significentur. Memini & apud Martialem postliminii jus datum his feris, emendante Batavorum nobilissimo, ac Poëtarum lepidissimo Jano Douza. Uri vox Gallica.

Muta signa sunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Istiusmodi vexilla in singulis centuriis suo ævo fuisse Vegetius testatum reliquit lib. 2. c. 13. erat autem in singulis vexills, litteris adscriptum ex qua cohorte esset, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna ista vexilla, ut hodie nostratium sunt: in quibus interdum insignia centurionis, aut eorum quibus exercitus mantat; interdum symbola conspicimus: sed discerta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos etsi literas nescientes, figura vexillorum non patitur à suis aberrare. Vexilla in singulis centuriis, vel manipulis In iis scriptum quota esset centuria, & ex qua cohorte. Maiora hodie nostratium vexilla.

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam, inde quæ de hoc loco mea opinio est, liberé dicam. In S. N. legitur, *flammulæ tufæ*: in M. *famulæ rúfæ*; in H. *famulæ tubæ*. Sed quis locus hìc *tubis*, inter signa muta? aut quid tandem illud *tufæ*? quæ vox, aut ubi nata? Lectionibus Susianis, item Modii notis neque hìc, neque lib. 2. cap. 1. ubi similis locus est, quicquam juvor; quod doleo. Nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. Quam etsi nullam adhuc vidi; audeo tamen suscipiari, *flameola*, scripsisse Vegetium. De quibus Vegetii locus in mendo.

LOCUM MUTARE. Livius lib. 25. *Illis arma tantùm, atque ordo militandi, locusque in quo tenderent, in*
IV. *castris est mutatus.* IN ITINERE CUM IMPEDIMENTIS ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis signis, hastisq; diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantur,*
V. *inter impedimenta & sarcinas, & captivos agere iter imposuit*: lib. 25. EXTRA OPPIDUM HIBERNARE. Livius lib. 35. *Additum etiam utrorumque ignominiae est, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propius ullam*
VI. *urbem decem millibus passuum aedificarent.* EXTRA CASTRA HIBERNARE. Valerius Maximus: *Decreverunt, ne quis eorum intra castra tenderet, neve locum extrà adsignatum, vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet*: lib. 2. c. 7. Exempla alia si lubet,
VII. pete à Frontino, lib. 4. Strateg cap. primo. CIBUM STANTEM CAPERE. Livius l. 34. *Nomina eorum, qui detrectatae pugnae memores, secessionem paulò antè fecerunt, referri ad me jubebo: citatosq; singulos jurejurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm*
VIII. *stantes, cibum, potumque, quo stipendia facient, capturos esse.* FOSSAM FODERE. Auctor est Plutarchus in Lucullo: antiquum militaris ignominiae genus fuisse, ut tunicis interioribus solutis, fossam fodere, inspe-
IX. ctante reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDIA PROROGARI. Livius lib. 33. *Mitterentur*, inquit, *in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militum generi non priùs, quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat.* idem lib. 35. *Decretum supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia foedè caesus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiae.* DIS-
X. CINCTOS DESTITUI. Livius lib. 27. *Centuriones manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destitui.* Suetonius in Augusto: *Centuriones statione deserta, itidem & manipulares capitali animadversione punivit. Pro cetero delictorum genere, variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante praetorium; interdum tunicatos discinctosq;, nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.* Similiter Calpurnius Piso, apud Valer. Maximum, punit C. Titi-

Titium præfectum equitum, quòd ab hostibus circumventus, arma tradidisset: *jussit eum*, inquit, *toga lacinius abscissis amictum, decinctaque tunica indutum, nudis pedibus à manè in noctem usque, ad principia, per omne tempus militiæ adesse*: lib. 2 c. 7. HORDEO PASCI. XI.
De hoc puniendi genere dixi lib. 1. cap 13. SANGUINEM MITTI, Gellius lib. 10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, jubere ignominiæ causa militi venam solvi, & sanguinem emitti*. Meminit ejusdem animadversionis Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1 & adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctissimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in suis Variis. Fuit quoque inter pœnas leniores, MULTA PECUNIARIA. Testis Modestinus in l. desertorem, ff. de re militari, hunc in modum scribens: *Pænæ militum hujusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur*. MILITIÆ MUTATIO. Qualis est, equiti equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, *Turmas*, ait, *equitũ quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit, quod arma hostibus tradidissent*, lib. 2 cap. 7. ibidem; *Decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent*. Iterum Ammianus: *Reliquos ex ea coborte, ad pedestrem compegit militiam, quæ onerosior est*. A CASTRIS SEGREGARI. & hoc illud est, de quo Vegetius noster hoc loco præceptum dedit. Nimirum qui delictum militare commisisse probabuntur, eos prudentiore consilio à castris segregandos, ad castella, ad urbes muniendas servandasque, amandandos. Habeo quod huc referam fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Custodia castrorum non bonoris, sed oneris existimatur*. IGNOMINIA MITTI. dixi de missione ignominiosa alibi, loco magis convenienti. Nunc autem superest illud, ut de pœnis gravioribus sermonem instituamus, quales sunt, VIRGIS CÆDI Valer. Maximus lib 2. cap. 7. *C. Cotta P. Aurelium Peduniolam sanguine sibi junctum virgis cæsum, gregalis militiæ*

XII.
XIII.
XIV.
XV.
XVI.
Pœnæ militum graviores 1.

militiæ munere inter pedites fungi coëgit. Quod ejus culpa agger incensus, & penè castra fuerant capta vide quo-
II. que Frontinum lib. 4. Strateg. cap. I. VITE VERBERARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notaverunt; si vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuvenalis Saty. 6.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret castra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib. primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulũ, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Consulendus eadem de re Plinius lib. 14. Naturalis histo-
III. riæ cap. Primo extremo LINGVAE ABSCISSIO. id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui hostibus consilia suorum prodidissent. Imò & legem hac de re apud eos sancitam fuisse, auctorem habeo Diodorum Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3.
IIII. MANVVM AMPVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto comprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* lib. 4 Strateg. cap. Primo: meminit & Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. Iterum Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidit.* lib. 29. Livius lib. 35. *Cum transfugæ novis mulctati virgis, manibusque præcisis, Capuam rediguntur.* sed eo in loco, (ut hoc quasi per Satyram moneam) legerim, *mulcati* Onomasticon vetus: *Mulcare pugnis, vel calcibus cædere.* interum: *commulcat, id est, collidit, conculcat.* Iterum *Mulcatores, peremptores.*

Livius correctus. Mulcare quid significet.

V. CRVRVM EXECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa propria quisque sequatur, scies, quòd si remanserit usquam,*
VI. *exectis cruribus relinquetur.* INSERVITVTEM ADACTIO Imperator Alexander Severus, cùm aniculam quandam à milite injuria affectam audisset, exauctoratum eum militiâ, seruum ei dedit: Ut suo illam la-
VII. bore pasceret. Auctor Lampridius. IN EXSILIVM MITTI. Iterum Ammiani testimonium præstò est:

Roma-

Romanus quin etiam, & Vincentius scutariorum scholæ primæ, secundæque tribuni, agitasse convicti quædam suis viribus altiora, acti sunt in exilium lib. 21. itidem lib. 15. principio VÆNIRE. Livius lib. 55. C. *Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis cæsus est, & sestertio nummo venit.* iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum non redisset, cum ipsum, bonaque ejus vendere Consul jussit.* FUSTE VERBERARI. Hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & meminit Iurisconsultus Modestinus in l. 3. ff. de re militari. Imperatoris Valentis impietatem pleræque historiæ loquuntur, eumque legem dedisse, ut monachi militarent: nolentes autem, per tribunos & milites fustibus interfici jussisse, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Histor. & Eusebius in Chronico, & alii. SECURI PERCUTI. Livius lib. 2. *Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus pœnæ ab Appio Claudio editam primùm putent. Vide Livium lib. 2. De modo hujus pœnæ videndus Polybius lib. 6. Fiebat autem decimatio adhibitâ sorte: Tacitus 3. Annal. *Decimum quemq. ignominiosæ cohortis sorte ductos fuste necat.* Livius lib. 2. *Cætera multitudo decimus quisque ad supplicium lecti.* Idem lib. 38. de seditioso exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorm in consilio. Nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur. Deligati ad palum, virgisque, cæsi, & securi percussi.* Suetonius in Caligulâ: *Inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseveraret: vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit.* Videndus quoque Appianus lib. De bello Hispan. Causam verò decimationis institutæ si quis scire desideret, suppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana, cujus verba paulo post eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Livius lib. 38. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinem castigationem satis esse.* Idemque scriptum reliquit Plutarchus

VIII.

IX.

X.

XI. Decimatio à quo primùm inventa.

Decimatio sorte fiebat,

Decimatio cur instituta.

Etiam Senatores rarius in Senatum venientes sorte puniti. chus in Scipione. Cæsar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rariùs venirent, sorte quoque castigavit. Cum enim nimis multi essent, jussit inter eos sortes duci, & quintum quemque puniri; teste Dione in Augusto. Seditiones militares etiam centesimatione Imperator Macrinus puniit: teste Julio Capitolino. Isque se clementem dicebat, quod centesimaret, qui vigesimatione, & decimatione digni essent. IN CRUCEM TOLLI. Livius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani in crucem sublati sunt.* Itidem aput Valerium Max. lib. 2. cap. 7. AD BESTIAS DAMNARI Modestinus Jurisconsultus: *Is qui ad hostem confugit, & redsit, torquebitur, ad bestiasque, vel in furcam damnabitur. Quamvis milites nihil eorum patiantur.* l. desertorem, ff. de re militari. Posterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis spectaculis, feris objecit: Valer. Maximus eodem cap. 7. & Livius lib. 51. Denique & CAPITIS POENA, multas ob caussas militibus irrogata est. Primum transfugere volentibus, vallum trascendentibus, aut per murum castra ingredientibus, seditionem atrocem concitantibus; imò & rem, qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. desertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præposito manum inferunt: qui adversus ducem vel præsidem contumaces sunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui secreta hostbius nuntiant. Item caligati, qui metu hostium languorem simulant; item qui commilitonem gladio vulnerant: nam si lapide tantum, militia rejiciuntur: qui præpositos suos, cùm possunt, non protegunt. Nam hi in pari causa factoribus sunt: l. omne delictum, ff. de re militari. Itidem qui excubias deserunt, l. qui excubias, ff. eodem. Adhibita etiam post capitalem animadversionem, SEPULTURÆ PRIVATIO. Valer. Maximus: *virgis cæsos securi percuti jussit: eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit.* lib. 2. cap. 7. Fuit etiam ex pœnis acerbioribus, LEGIONARIORUM GLADIIS CONCIDI. Videnda, quæ ea de re dixi lib. 1. cap.

Centesimatio. Vigesimatio.

XII. XIII. XIIII. XV. XVI.

cap. 23. Item VIVOS COMBURI. Ammianus, *desertoribus paucis exustis, atque ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, cantruncatis,* lib. XVII.
29. Itidem Valentiniani A jussu, Hortarius Alemannorum tribunus, quòd hostibus quædam perscripsisse dicitur, veritate tormentis expressa, pœnali flammâ conflagravit: teste eodem Ammiano, libro quo suprà. Et lib. 21. Quin imo & Imperatoris Constantini A. constitutione introductum, ut si qui Barbaris prædandi facultatem dedissent, aut prædam cum iis divisissent, vivi comburerentur, l. si quis, C. de re militari. Hoc amplius: primus Avidius Cassius Imperator invenit, ut stipite centum & amplius pedum erecto, XVIII
damnatos ab imo ad summum alligaret. inde inferioribus ignem admoveret, atque ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecarent. Cujus rei testimonium apud scriptorem Vulcatiũ. SUB CRATE NECARI. Livius lib. 4. ab urbe condita: *ad voci ferationem eorum, quos sub crate necari jusserat, concursu facto.* Id genus puniendi scite expresserunt versiculi Plautini Pœnulo. Sc. *Ain tu.* XIX.

A. G. *Quid ait, aut orat? expedi.*

M. I. *Sub cratim uti iubeas sese supponi, atque eò*
Lapides imponi multos, ut sese neces.

Cornelius Tacitus De moribus Germanorum: *Distinctio pœnarum ex delicto. Proditores, ac profugas arboribus suspendunt: ignanos, & imbelles, & corpore infames, cœno, ac palude injecta insuper crate mergunt,* LAPIDIBUS OBRUI. Posthumium inficiantem quas promiserat prædas, ab exercitu, in castris seditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib. 1. cap. 22. Livius lib. 4. Q. Curtius de animadversione in milites, qui in mortem Alexandri conspirarant: *Omnes ergo à Nicomacho nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt.* SAGITTIS EMINUS CONFIGI. Id genus pœnæ apud Paulum Diaconum observavi lib. 17. Hist. extremo: & simile fuit illi, quo hodie utuntur, dum noxium palo alligant, & in eum, tanquam in scopum, reliqui omnes milites sclopetarii seu bombardarii globos emittunt. CARPENTO TRAHI. XX. XXI. XXII.

Impe

Imperator Opilius Macrinus tribunum, qui excubias deseri passus erat, carpento rotali superadnexum, per totum iter vivum atque exanimem trahi præcepit: Julio Capitolino teste. Crudele & horrendum genus pœnæ quo in milite adultero puniendo D Aurelianus usus, qui deflexis duarum arborum capitibus iisdem pedes militis alligavit. Inde arboribus demissis subito, scissus ille utrimque pependit. Id Flavius Vopiscus scribit in Aureliano. Aliud, nec minus horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inventum. Hic simul ut certior factus est, duos milites suos ancillæ hospitis pudorem violasse, statim geminos boves aperiri jussit, atque his milites singulos inseri, capitibus boum exectis, quò faciliùs una colloqui possent. Ita hominis sævitia novo quodam supplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Julius Capitolinus. Sed Tragicis hisce recensendis, tandem aliquando supersedeamus. Illud nihilominus in genere notandum est, militaria delicta, ut & in cæteris, augeri dignitate, gradu, specieque militiæ l. militum ff. de re militari. Minui autem ratione tyrocinii l. desertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item si per vinum aut lasciviam milites lapsi sint, l. omne ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto sublata est.

(Margin: XIII. / XIIII. / Militaria delicta quibus rebus aucta: Quibus rebus minuta. Ebrii milites delinquentes hodie non excusantur.)

Rectius est, more majorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut insolenter auctores criminum appellat. Similiter Jurisconsulti nostri auctores seditionis nominant, quasi capita, ut qui seditionem primi cient, inducunt, & persuadent; in l. ejusdem §. Item auctor ff. de sicariis; & l. si quis, §. auctores, ff. de pœnis. Sic legis auctorem Cic. & alii vocant eum, cujus oratio tantum ponderis haberet apud populum, ut legem suadendo persuaderet. Solere autem eos, qui legem ferre statuerent, homines istiusmodi sibi diligere, constat ex ea oratione, quam post reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

(Margin: Auctores crimini. / Actores legum.)

More

More majorum.] Usitata ea formula, *more majorum*, optimis & Romanis scriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Livio, & ipsis Jurisconsultis l. is qui, ff. de puplicis judiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id est, *improbè*, l. 19 ff. de negot. gest. & l. 8. quod metus caussa Item, *sine more* Virgil.

------ *raptæ sive more Sabinæ.*

Formula more majorum. Malo more. Sine more.

Ut ad omnes metus, ad paucos pœna perveniret.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana descriptum esse, dubium non est: ubi ille: *Statuerunt*, inquit, *majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum; sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.*

Ciceronis locus a Vegetio de scriptus.

AD CAPUT V.

Signorum militarium, quot sint genera.] Libris optimis M. S. H. non possum quin adsentiar: in quibus est *quanta sint genera*. Vox, *quanta* pro *quod* ponitur, & numerum adæque significat. Id qui nesciverunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. si verò l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* Sed ille locus medicinâ eget: restituo sanitati, *& quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus constituti sunt.* Limitanei autem illi milites, qui in clausuris burgis, custodiendis limitibus præsidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Mercellino non semel. Iterum in supradictâ l. *Milite pro custodia locorum, quantos ibi magnitudo tua providerit.* Iterum ibidem: *Quantos autem milites, sive pedites, sive equites.* Itidem & Vegetius ipse lib. eodem cap. 9. *ut integris quos quantos possint hostes interimant.* Dicuntur antem *tantus, quantus*, pro; *tot, quot*, more Græcorum. Quibus ὅσος promiscuè significat *tot*, & *tantus*. Phrasim eandem lib. 2. Observationum cap. 5. obseruavit etiam Antonius Augustinus ex l. si ita legatum, ff. De legatis pri. Neque est quòd loquendi hoc genus ultrà improbet Laurentius Valla Grammaticus:

Correctus Vegetius. Quantus, pro quot.

Emendata l. 2. C. de præfecto præto Africæ. Limitanei milites. Limitantes.

Tantus, quantus pro. tot, quot, Græca phrasi dicuntur.

sue

Laurentii Vallæ opinio rejecta. Ex Pandectis juris, Latinam linguam recuperari posse. Expensus Vegetii locus.

suo enim ille gladio jam jugulatus est; ut qui lib. 3. Elegantiarum suarum pronuntiavit, ex solis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ posse recuperari.

Multa sunt ediscenda atque observanda pugnantibus.] Verbum *ediscendi*, suppositum hîc pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis huc doctissimus Fraciscus Modius retraxit legendo, *edicenda atque observanda*; ut illud de duce ipso istud de militibus accipiatur. Attamen non minus elegans, si fortè & verius, quod in vetustissimo exemplari M. reperi, *dicenda atque observanda*, quomodo & in membranis H. olim perscriptum fuit; licet tamen ibidem verbo, *dicenda*; vocalis secunda, multo pòst tempore, & ab alia manu adsuta sit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hæc ferri jusseris ductor* & hîc solus prædictus liber M. *Ferri dixirit ductor.*

Vegetius emendatus.

Edicebantur multa in exercitu. Etiam programma in pariete figebatur. Dicere verbum non vulgarem notionē habet. Dicta ducum.

Scio Imperatores multa edicere solitos apud signa, imò & programma in pariete sæpe fixisse, teste Vulcatio, in Avitavidii Cassii: sed hoc nihil ad hunc locum videamus, quid ad lectionem illam nostram. Varro facere possit: *Dico*, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci δικάζω. Hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. Hinc judicare, quod tunc jus dicatur* Ibidem paulo pòst, *hinc in manipulis castrensibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator* lib. 5. De lingua Latina: quo loco Iosephus Scaliger in Conjectaneis suis, dictum, inquit, à ducibus, παράγγελμα *tessera.* Furius vetus poëta:

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse.

Certè alterum membrum propositæ Vegetianæ sententiæ ad ipsum ducem referendum, monet quod subdicitur, *Cùm pro necessitate rerum plura ex tempore jubenda, atque facienda sint.*

Tessera à quo daretur, à quo distribueretur.

Is qui in exercitu habet maximam potestatem.] Signa hæc, seu tesseræ à quo darentur, per quem acciperentur, ac distribuerentur in contubernia, jam antè à me traditum est.

Ista

Ista vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum sumas ea notione ut λέξιν & verbum unũ tantum significet, (ut fere ab omnibus hodie sumitur:) jam manifestum erit melius legi cum veteri exemplari M. *vocalia*, *pro vocabula*. Nam pro signis talibus, nomina sæpe fuerunt, & verba singula: ut Septimi Severi *Laboremus*; Pertinacis, *Militemus*. Non rarò plura verba conjuncta: sic in castris Cæsaris, *Venus genetrix*, in Cn. Pompeii. *Hercules invictus*: in Antonii, *Lar Deus*. Interdum & sententiæ: & versus toti. Talis Cyri tessera, *Jupiter belli socius & dux*, Græcanico versu Claudius Cæsar tesseram definivisse fertur, in hæc verba, *Virum ulcisci decet quandò quispiam prior injuriatur, sive molestus est*. Videndus Alexander Neapolitanus lidro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetii locus. Tessera sæpe uno verbo data. Non raro pluribus. Interdum sententia pro tessera fuit. Interdum versus.

Et exploratores inter nostros versentur impunè.] Festus lib. 5. De verborum signific. *Speculator ab exploratore hoc distat, quod speculator hostilia silentio perspicit: explorator paratu clamore cognoscit*. Arrius Menander lib. 2. De re militari, *Exploratores, qui secreta nunciaverunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt*; l. Omne, ff. De re militari. Illud certè jus, usu & moribus, sine scripto venerat, ut ab adversariis venientes exploratores capitis pœnam subirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *castra sua movit, ter missis in Romana exploratoribus, hos comprehensos Scipio, præter Castrensem morem, non interfecit: sed jussos circumire, ut sacramentaria, machinasque, & decurrentem exercitum inspicerent, dimisit incolumes, ut Hannibalem edocerent de singulis*.

Speculatores. qui sint. Exploratores, & eorum pœna. Exploratores Hanibalis quapropter à Scipione dimissi.

Tuba quæ directa est appellatur.] Tubam directam fuisse suprà etiam docui. Ceterùm Lucani. Hoc poëtidè de buccina dictum videtur,

Tuba directa erat.

> ---- *Bataviquе truces, quos ære recurvo,*
> *Stridentes acuêre tubæ.*

Buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curavi. Nam quod in vulgatis erat, *in semetipsam*, id aliquam multi libri VV. non agnos-

duntur, ut dempta, ob insignem capacitatem, interrigiæ mensæ potuum gerulæ fiant. Cornua istiusmodi apud Batavos nostros etiamnum hodie reperiuntur: & insignia me videre memini in ædibus viri nobilissimi, cognati, mei, D. Gualteri, Domini Outhensdani, Elshoutii, &c. Videndus porro de uris Albertus Magnus libro vigesimotertio De animalibus. Plinius, Tacitus, & alii. Virgilius silvestres uros vocabat. In cujus versu interpretando Macrobius notavit peregrina verba Poëtam non respuisse, quod Uri vox Gallica sit, qua feri boves significentur. Memini & apud Martialem postliminii jus datum his feris; emendante Batavorum nobilissimo, ac Poëtarum lepidissimo Jano Douza. Uri vox Gallica.

Muta signa sunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Istiusmodi vexilla in singulis centuriis suo ævo fuisse Vegetius testatum reliquit lib. 2. c. 13. erat autem in singulis vexills, litteris adscriptum ex qua cohorte esset, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna ista vexilla, ut hodie nostratium sunt: in quibus interdum insignia centurionis, aut eorum quibus exercitus mantat; interdum symbola conspicimus: sed discerta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos etsi literas nescientes, figura vexillorum non patitur à suis aberrare. Vexilla in singulis centuriis, vel manipulis In iis scriptum quota esset centuria, & ex qua cohorte. Majora hodie nostratium vexilla.

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam, inde quæ de hoc loco mea opinio est, liberé dicam. In S. N. legitur, *flammulæ tufæ*: in M. *famulæ rufæ*; in H. *famulæ tubæ*. Sed quis locus hîc *tubis*, inter signa muta? aut quid tandem illud *tufæ*? quæ vox, aut ubi nata? Lectionibus Susianis, item Modii notis neque hîc, neque lib. 2. cap. 1. ubi similis locus est, quicquam juvor; quod doleo. Nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. Quam etsi nullam adhuc vidi; audeo tamen suscipiari, *flameola*, scripsisse Vegetium. De quibus Vegetii locus in mendo.

Idem fortè emendatur.

nos suprà initio libri secundi. Alterum illud seu *tubæ* seu *tufæ*, inde natum, quod in veteribus libris fuerit glossæ seu interpretamenti loco *russa*, vel *rufa*, scriptum ad verbum *flameola*. Suspicatus sum aliquando, *flameola trifida*, legi posse, quomodo *flamma trifida* Ovidio: & *cuspis*, seu *hasta trifida* pro tridente aliis.

Pinnæ n urorum unde dictæ. Pinnæ in galeis militum.

Pinnæ.] Varro libro. 4. De lingua Latina. *A quo munere munus, ejus summa pinnæ, ab his quas insigniti milites habere in galeis solent, & in gladiatoribus Samnites.* Alexandrum Magnum cassidis juba, & candidissimis pennis, in exercitu insignem fuisse, Plutarchus scribit. Res clara erit, si Polybium audiverimus; is lib. 6. Historiarum: *Præter hæc omnia, inquit, adornantur corolla plumea, pennisque tribus puniceis aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in summo vertice cæteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo major, quàm sit: ejus verò aspectus pulcher, hostibusque terribilis.*

Ea cura adhibitæ.

Milites alii aliis vestibus distincti.

Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis.] Diversa diversos milites veste usos, & inde sæpe proditos, certissimum est. Ceterùm ut facere jam consuevi, etiam hîc editis testimoniis rem illustrabo. Plutarchus in Artaxerxe: *Qui ubi vix rubra sagula conspicati sunt, quòd regiæ partis omnes albis uterentur, agnoverunt statim hostes esse.* Eum militiæ morem, ut alios non paucos, attigit in Psychomachiâ Prudentius; cui hinc lux facienda:

Illustratus Prudentius.

------ Discordia lætos
Intràrat cuneos, sociam mentita figuram.

Huiusmodi signa in indumentis equites nostri pertinaciter retinent etiam nunc: qui si levis armaturæ sint per turmas singulas diversitate totarum tunicarum ferè distinguuntur. Cataphractarii ea ferè parte tunicæ, quæ à cingulo ad femora descendit, quam armati jam, signi causa superinduunt. Peditibus pro mutis signis insignia ex bysso, seu vittæ, sive flameola ex collo ferè, pendent. quæ omnibus

Insignia nostrorum militum ex coloribus vestimentorum.

bus

bus ejusdem coloris imperantur, tunc præsertim, quado subsessa ordinanda, aut superventus faciendus est, quò ab hostibus celeriùs dinoscantur.

Mota, qua utitur veste.] Pro *mota*, libri aliquod S. N. & B. *mutata*, substituunt. Varia apud nationes varias prælii ineundi signa. Ex veste ducis tabernaculo propensa, ut notat Alexander Neapol. l. 4. Genial. cap. 2. Tamburlianus Scytharum imperator triplici tentorio adsidentibus hostibus usus, prima die colore albo, quo illis conditionem deditionis offerebat: altera die (si eò usque expectabant) rubro, quasi ad cædem, & sanguinem: tertia die atro, quo atra omnia, & extremam occidionem prænunciabat. notat Petrus Crinitus lib. 1. De honesta disciplina, capite primo. Apud Romanos peculiare illi rei vexillum, purpureum: quod in tabernaculo ducis custoditum fuisse, pridieque propositum, quam dimicaretur, item tunicæ forma fuisse, jam antè ostendit amicus noster Justus Lipsius ad Annales Taciti. Addo de mea observatione, non Romanis tantùm id in usu fuisse: Persas enim ante prælium flammeùm vexillum expectasse, testis mihi Ammianus lib. 19. & lib. 20. Etiam in navali pugnâ illud vexillum Romanos extulisse: quod Hirtii testimonio confirmabo: *Quod ubi conspexit* (Vatinium classis præfectum intelligit) *celeriter vela subduci, demittiq; antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat.* De bello Alexandrino. Quod autem ac vestem mutatam attinet, de qua hîc agitur, luculentum ex Cæsare testimonium, l. 7. De Bello Gallico: *accelerat Cæsar ut prælio interfit: cujus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in præliis uti consueverat.* Mihi tamen non satis convenire huic loco τὸ *mutata*, visum est; præsertim quod præter codices Susianos. M. & H. etiam olim edita exemplaria retineant, *mota qua utitur veste*. Ammianus l. 18. *Cùm recubantes nostros securius invenissem; porrecto extensius brachio, & summitatibus sagi contortis elatiùs, adesse hostes, signo solito demonstrabam.* Philopœmen, ut apud Plutarchum

Variasigna prœlii ineundi proponi solita, Tamburlianus tribus diversis signis per triduum mentem suam ante prœliū indicabat

Vexillum apud Roman. purpureum indicium pugnæ.

Etiam Persæ vexillum flammeū ante prœlium expectabant. Etiam navali prælio, id vexilllum Romani usurparunt.

Peculiaris ducū vestis tempore prœlii

Confirmata Vegetii vulgata scriptura.

chum legimus, Illyriis extremum agmen claudentibus edixit, subsisterent, donec ab altero cornu rubicundum à Rege tunicam in sublime sarissâ tolli conspicerent.

Pulvis exoriens signum adventantis hostis.

Quotiens proficiscente turba excitatus pulvis.] Livius l. 30. *Densior deinde incessu tot hominu equorumq; oriens pulvis, signum propinquantum hostium fuit.* Exempla hac de re apud Cæsarem lib. 2. & lib. 4. belli Gallici, & alibi passim Verg. 9. Æneid.

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus;
Quis globus O cives caligine volvitur atra?
Hostis adest.

Volatus avium, signum hostis adventantis, vel latitantis.

Non vulgare, aut cognitum multis signum, quod de avium volatu memoriæ prodidit Frontinus, lib. 1. Strategem. cap. 2. *Thiamenus*, inquit, *Horestis filius iter ingressus, ut vidit ex suspecto jugo, magnam vim avium simul evolasse, nec omninò residere, arbitratus est latere, illic agmen hostium, itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.*

Signum nocturnũ flammæ, diurnum fumus.

Per noctem flammis, per diem fumo significant sociis.] Ita eum locum edendum curavi, secutus auctoritatem sex septem librorum veterum, Cæsar lib. 2 Belli Gallici: *Celeriter, ut antè Cæsar imperaverat, ignibus significatione facta ex proximis castellis eò concursum est, pugnatumque.* Non minùs conspicua signa, atque idonea, quorum meminit Appianus: *Interdiu rubro panno hasta prælongæ infixo; noctu verò igne signum datum*: libro De bello Hispan. Alexandro Magno etiam in propriis castris istiusmodi signis opus fuisse (quòd tumultuantes tubam non audirent sui milites,) prodidit Q. Curtius: *Haud satis exaudiebatur: ergo perticam quæ undiquem conspici posset, supra prætorium statuit. Ex qua signũ eminebat pariter omnibus conspicuum: observabatur ignis noctu, fumus interdiu* lib. 5. Dicerem de strategematibus, quibus usi antiqui in emittendis recipiendisque nuntiis, & inter ea de adminiculo columbarum, quarum opera nostrates hoc

Etiam panno rubro de die signũ datum, & noctu igne.
Signa ejusmodi etiam usui in magna militum multitudine, ut iis voluntas ducis ostendatur.

bello

bello civili frequenter quoque adjuti sunt; sed quia Frontinus in manibus est, eum hac de re consulendum suadeo lib. 3. cap. 13. Observabam apud Sallustium, 3. Historiarum, & Cæsarem, scorpionibus epistolas in castra, aut civitates quandoque missas. Imò quod ad ignem; quandoque in castris prohibitum scio ne strueretur, quòd visi procul ignes superveniendi occasionem adversariis præberent: apud Cæsarem 6. Belli Gallici. Hoc amplius, & castrorum latitudinem ex fumo atque ignibus sæpe collectam scio, & exinde de copiis adversarii judicatum: Cæsar lib. 2. Belli Gallici: *Quæ castra, inquit, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus 11 x. in latitudinem patebant.*

De emittendo & remittendo nuncio: Etiam per columbas. E iam scorpionibus epistolæ missæ. Ignis in castris quandoque vetitus strui. Ex igne, castrorum amplitudo interdum collecta.

Per diem fumo significant sociis.] Livius lib. 4. *Prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent: inde fumo, ut convenerat, datum signum: ubi conspectum ab Dictatore est, exclamat, capta hostium castra.*

AD CAPUT VI.

ET supervenientе impetu vel fraude.] Ita quidem legi sententiâ salvâ posset: sed tergiversantur libri; inprimis S. in quo erat: *& superventu impeto, vel fraudis subesse.* In M. & N. *& superventus impetus fraudis subesse.* Jovem lapidem jurare ausim, scripsisse Vegetium, *& superventus impetu, vel fraude subsessæ.* Quam conjecturam meam, ipsum auctorem nostrum, scio, si viveret, non improbaturum. Neque mihi dubium est, agnituras ipsum has voces: *superventus, subsessa,* ut ex se natas, vel absque Senatusconsulto Plautiano. Superventus, vis aperta est, impetu & aperto Marte infertur: Subsessa occultè, fraudulenter collocatur. Vegetius: *Subsessas occultiùs collocant, vel aperto Marte impetum faciunt*: hoc eodem cap. Eundem consulendum suadeo lib. 3. cap. 3. & cap. 22. Ammianus: *Subsedisse manum insidiatricem latenter*: lib 24. Ab eo verbo Subsessæ, & Subsessores: & μετταφορικῶς, Subsessores alieni matrimonii, apud Valerium Maximum; qui alienæ conjugis pudicitiæ insidiantur. Ammianus,

Bene restitutus Vegetius.

Superventus quid sit. Quid Subsessa.

subsessores alieni matrimonii.

mianus, *Ut iisdem tempore præstituto supervenirent.* Idem: *Sylvanus grassantibus primùm supervenit.* lib. 15. Justinus. *Securus, & lætus superveniendum.* libro secundo.

Vel facilè, ac sine damno repellat illatum.] In M. est *deponat illatum.* Reliqua edenda curavi, quemadmodum libri quinque, sex, præiverant.

Itineraria veterum.

Non tantùm adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur.] Partim ad Imperatores juvandos illa itineraria, in quibus sola locorum nomina proposita & adnotata erant, ni pictura accessisset in qua præter partem illam historicam, etiam Geometrica seu Geographica opus erat. Felix, præ quàm superius fuit, felix inquam, hoc nostrum seculum: quo nati viri optimè de rep. Geographiæ nomine promeriti: inter quos primo loco ponendi Abrahamus Ortelius, Gerardus Mercator, Ludovicus Guicciardinus; & alii innumeri, hic uno opere totam Belgicam nostram: illi totum terrarum orbem dederunt inspiciendum; iis vulgatis operibus, quæ non modò præfectorum militarium, sed omnium quoque eorum manibus teri debent, qui mari vel terra iter facere, qui historias quascumque legere volunt & intelligere,

Perfectiores hodie tabulæ Geographicæ.

Tentatus Vegetii locus.

Præterea sub periculo eligendarum viarum.] Liber S. *super.* iterum S.N.H. *eligentium:* M. *eligendo* hinc fortasse facere quis possit, *Præterea super periculo eligendo, viarum duces idoneos scientesque præcipere.* Libri omnes, quotquot videre potui, *percipere,* tuentur alterum nihilominus mihi verius visum; an itidem aliis, nescio. Præcipiuntur, qui antè quæruntur, arripiuntur, quàm viam nobis suspectam ingrediamur. Sic præcipere experimenta, apud Vegetium lib. 3. cap. 10. Quòd ductores istiusmodi custodiæ mancipari velit Vegetius, id meritò facit; nam ita ex eventu de fide eorundem constabit. Sic Mardus Parthus itineris dux futurus, vinciri se in castris Romanis voluit; nec antè dissolvi, quàm in Armeniam Romanos

Ductores viarum custodia mancipandi.

per-

perduxiſſe; & bonam ille operam Antonio navavit, teſte Plutarcho in Antonio.

Addita pœnæ oſtentatione.] In libris C.S. *pœnæ . onteſtatione.*

Tutiſſimum namque in expeditionibus [creditur] facienda [ab hoſtibus] neſciri.] Pro *creditur*, codices alii, *crediderunt*. Unde ſuſpicari poſſis gloſſema eſſe, quod exemplar M. apertiſſimè oſtendit: in quo nec vola, nec pes illius verbi. Abſunt ab eodem, & S.N.C.P.T. iſta, *ab hoſtibus*; eaque inducenda videas, vel ſine libris. Ea enim mens hujus ſcriptoris, ut velit ducem non hoſtes modò, verùm etiam ſuos conſilia celare. Parebit ex ipſiuſmet regulis: inter quas talis eſt: *Quid fieri debeat, tractato cum multis; quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis; vel potius ipſe tecum.* Parebit magis ex Metelli pii reſponſo. Hic in Hiſpania interrogatus, quid poſterâ diè facturus eſſet, reſpondit, Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet, comburerem. Apophthegma eſt apud Plutarchum, & apud Auctorem De viris illuſtribus, cap 61. & Frontinum lib 1. Strategemat. cap. 1.

Maculæ aliquod Vegetio abſterſa.

Duces consilia ſua celare debent, etiam ſuos milites.

Metelli apophthegma hac de re.

Ob hoc veteres minotauri ſignum in legionibus habuerunt.] In exemplar M. reperiebam *Sed ob hoc.* Ubi *ſed* valet *nam.* De minotauro locus ex Feſto adhibendus: *Minotauri*, inquit, *effigies inter ſigna militaria eſt: quòd non minùs occulta eſſe debent conſilia ducum, quàm fuit domicilium ejus labyrinthus.* Quæ verba non ab ipſo Feſto, ſed à Paulo Diacono ſunt, qui magno cum detrimento rei literariæ eum auctorem nobis mutulavit: & abſque illo eſſet, poſſem quod nunc non poſſum; id eſt indicare à quo vetere ſcriptore Vegetius totum hunc locum de Minotauro mutuatus ſit.

Iterum correctus Vegetius. Minotauri effigies inter ſigna.

Paulus Diaconus Feſtum mutilavit, magno rei litterariæ damno.

Profectionem ſuſpicionibus vel oculis deprehendunt.] Juvit me, imò ipſum potiùs Vegetium, exemplar collegii trium coronarum; cui & hîc, & alibi non leviter debemus: acceſſit etiam manuſcriptus N. in quibus legebatur *ſuſpectionibus.* Verbum Latinum & non ſemel ea notione uſurpatum.

Suſpectio pro ſuſpicio, vox è medio Latino: Eadem reddita Vegetio.

Terentius Andria:

--- *qui istbæc tibi incidit suspectio?*

Iterum Heautonr.

--- *quia enim in eum suspectio est*: Actu 4. Scen. 4.

Etiam Cornelio Tacito ea vox restituta lib. 4. Historiarum à Justo Lipsio. Reddita item Æmilio Probo seu Nepoti per Dionysium Lambinum. At fuit nuper, qui poëticam, imò comicam tantùm contendebat. Sed errat ille; neque semper elephantina olfacit proboscide. Cornelius Celsus auctor Latinæ linguæ idoneus & locuples, si quis alius: *Si morbi ratio patietur, tum demum, nulla cruditatis suspectione remanente, id fiat*: lib. 2. cap. 9. Itidem Sallustius Jugurthâ: *Ipse eum suspiciens*, id est, suspectum habens; interprete Nonio Marcello in, *Suspicere*. Pari formâ Cornel. Tacitus; *Suspectabat maximè Cornelium Sullam*. Quin & Ammianus Marcellinus, etsi in puritate Latini sermonis aliàs ferè infelicior; *Per regiones*, inquit, *ignotas de obscuris erat suspectio, circa adsurgentes, & ludificandi varietas timebatur*.

Cornelius Celsus.

Ammianus Marcellinus.

Qui loca, per quæ iter faciendum est.] Antè, quàm exercitus moveat à fronte, & à tergo, dextra lævaque perlustratores emittendi; ne in insidias incidamus, aut nobis nec opinantibus superveniant inimici. Quod præceptum si paulò diligentiùs custodisset Sp. Posthumius consul, nunquam fuissent coacti tam ignominiosam notam subire Romani qualem ex Furcis Caudinis retulerunt. Petatur historia ex Livio, Floro, & Strategematis Frontini. Julius Cæsar per loca insidiosa exercitus nunquam duxit, nisi perspeculatus locorum situs: teste Suetonio.

Loca insidiosa cum exercitu non ingredienda, nisi ante perlustrata. Sp. Posthumii in ea parte peccatum. Cæsar ibi cautissimus fuit.

Tutiùs autem operantur exploratores noctibus.] Virgil. 8. Æneidos:

Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.

Idem de Niso & Euryalo:

Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum,
Lumina rara micant, somno vinoque soluti
Procubuere; silent latè loca.

Noctu explorare tutissimum.

Ibidem

Ibidem paulò pòst:

Absistamus, ait; nam lux inimica propinqua.

Cujus speculator fuerit ab adversariis comprehensus.] Auctoritatem unius exemplaris M. libenter sequor, qui inducenda monet ista, *ab adversariis*, & mirum foret, si à suis ille apprehenderetur.

Iterum glossemate liberatus Vegetius.

Impedimenta, sagittarii, calones.] Pro sagittariis liber S. & alter Susii legunt, *signarii*. Illi an fuerint, qui signa conficerent, & quos significes alii vocant, non ausim adfirmare. Exemplar N. tribus locis hoc capite, *saginarios* appellat, & duobus locis sequentibus eodem modo scriptum in S. sed membranæ Hittorpii expressum habent, *sagmarii*. Et perinde in iisdem paulo pòst; *& sagmariis clamore pavefactis*. Quod genuinum esse, ostendi ad caput decimum libri secundi. Ductas etiam legiones sine impedimentis, ex Cæsare discemus; *Cùm paucitatem*, inquit, *militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quæ hoc etiam erant angustiora, quod sine impedimentis legiones transportaverat*, lib. 4. belli Gallici.

Sagmarii, iterum Vegetio restituti.

Legione etiam sine impedimentis ductæ.

In medio collocentur.] Impedimenta in medio constitui præcipit, id est, exercitus parte præcedente, parte subsequente, medium agmen tenere. Sin autem à lateribus periculum metuitur, etiam isthic armatorum præsidiis armanda erunt; ut Vegetius subdit. Et exemplum est apud Ammianum initio lib. 24. Quinque modos ducendorum impedimentorum, qui volet, discat ab Æliano capite antepenultimo De instruendis aciebus.

Impedimentis qui locus esse debet in agmine.

Frequentius à tergo superventus infertur.] Si supervenientes à tergo in fugam agere hostes non possunt, saltim hoc agunt, ut agmen adversariorum accedendo, recedendo carpant. Cæsar; *Relinquebatur Cæsari nihil, nisi ut agmen adversariorum equitatu malè haberet, & carperet*; lib. 1. Belli civilis. Livius. *Carpendo novissimos, premendoque iniquis ad transitum locis agmen detinuit.*

Agmen à tergo quomodo carpatur.

Quòd si undique.] Totus ille locus longè aliter in uno Subsiano codice legebatur, hoc nodo: *Quod si undique funduntur, undique debent præparata esse obsidia.*

Antè commonendi sunt milites.] Quidam libri malebant *commovendi.* Quod si probemus, spectasse videbitur auctor eum morem, quo hodieque utuntur, dum in castris tyrones, in oppidis cives, cùm noctu, tum interdiu, edito clamore, aut tubæ vel tympani sono, callido ad arma ducis consilio evocantur. Auctor est Suetonius, Cæsarem non ubique ac semper, sed cùm hostis in proximo esset militem coërcuisse, tum maximè exactorem gravissimum disciplinæ fuisse, ut neque itineris, neque prœlii tempus denuntiaret: sed paratum & intentum momentis omnibus, quò vellet, subitò educeret. De Trajano illud memoriæ prodidit Dio Nicæus: Nonnunquam falsos rumores pro veris, & maximè de iis rebus, quæ exploratores retulissent, sparsisse; ut milites celeriter imperata facere adsuescerent, promptique ad omnia & interpidissent.

Modus adsuefaciendi tyrones & oppidanos, ad concursū armorum Cæsar exactor gravissimus, cum in proximo hostes erant.

Rumores falsi sparsi, ut parati esse ad pugnam adsuescant.

In necessitate subita quæ terrent.] Rectè & ordine facere videbar, cùm ita edendum curarem, auctoribus libris veteribus: nam & solens esse huic scriptori, animadvertebam, rei narratæ conclusiones istiusmodi seu epiphonemata subjicere: quod videbunt, scio, qui cum attentione eundem legerint. Antè edebatur: *ne necessitate subita terreantur; provisa enim non solent esse formidini.* Non tam numerosum hoc; ne dicam, fluctuans nimis.

Ratio mutati loci Vegetiani.

Calones, quos galearios vocant.] Exemplar collegii trium coronarum habet *calearios*; reliqui libri ferè *galiarias* præ se ferebant: de quibus nos alibi.

Ducentis sagisarciariis puerisque præficerent.] *τὸ sagisarciariis* in sola editione Parisiensi repperi id vocabuli utrumne apud eos an Romanos, quorum editio longo tempore antecesserat, natum sit, judica-

judicare non possum; quum eam editionem non viderim. In M. C. H. & Susianis erat, *sagittarius* quo vocabulo significati interdum qui sagittas edolant; ut apud Paternum jurisconsultum armarii, tubarii, sagittarii, aliique plures, in l. ult. ff. De jure immunitatis. Similiter ut quadrigarii, brachari, carpentarii dicti in l. 1. C. De excusatione munerum. Verumtamen reclamat huic explicationi exemplar S. & N. in quibus iterum, *saginariis*, perscriptum est. Qui libri ejus apud me auctoritatis, ut & hic *sagmariis* legendum aliis suadeam, mihi hoc modo legendum persuassimum sit.

Sagitarii qui sagittas edolant.

Sagmarii denuo redditi Vegetio.

Puerisque præficerent.] In uno vetri, *præfacerent*. De quo loquendi modo dixi libro primo.

Præfacere, pro præficere.

Hisque vexilla dabant.] Data calonibus vexilla, ut scirent hoc loco impedimenta essent colligenda. etiã illis opus erat, ut dispersi calones puerique scirent, quo confugere, quoque recipere se deberent; ut in subito superventu orbes instruerent, aut cuneo facto ad suos pervaderent incolumes. Cæsar; *Calones in proximum tumulum procurrunt, hinc celeriter dejecti; se in signa manipulosq; conjiciunt*; lib. 6. belli Gallici. Iterum paulo post; *Veteres milites per medios hostes perrumpunt, incolumesq; ad unum in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones, equitesque eodem impetu, militum virtute servantur.*

Calonibus & pueris data vexilla Et qua de causa.

Ledantur in prælio ambulante exercitu.] Miror tam ineptam interpunctionem adhuc relictam in hoc scriptore, neque animadversam ab aliis. Verba illa, *Ambulante exercitu*, initium subsequenti periodo præbere, res ipsa clamat; cùm exercitum prœliantem & ambulantem inter se opponat Vegetius. Porro exercitu ambulante pugnandum sæpè, non quia tu velis; sed quia ita adversariis placet. Itaque prœlio locus eligi tunc non potest; sed istic acies committendę, ubi hostes jubent. Vide exemplum apud Livium lib. 8. extremo de A. Cornelio Dictatore cum Samvitibus pugnante.

Verum restituta Vegetima scriptura.

Pugnandum sæpè, non quia tu volis, sed quia hostes jubent.

Sed

Propugnatores in possessionem reducti. Emendatus Vegetius.

Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo dividuntur.] Verius est, *propugnatores*. Ut in libris optimis, & ipsius Vegetii testimonio ex cap. 8. ejusdem libri: *Nam propugnatores*, inquit, *angusta constipant*. Itidem *arma propugnatoria* apud Suetonium vocantur, in optimis membranis.

Hostes inter prolata pervadunt.] Legendum *interpolata*; monentibus libris M.S.N.H. & altero Susii. Interpolata dixit, quod Sallustius lib. 3 Historiarum, *Ire non aptis armis, & agmine laxiore*. Virgilius lib. 9. Æneidos:

> *Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,*
> *Quà rara est acies interlucetque corona*
> *Non tam spissa viris.*—

Campi ductores.

Exercitatissimi campi doctores.] Rursum hoc loco in exemplari M. & unis membranis *campi ductores* vocantur. De quibus suprà dixi, quid sentirem.

Proficiscente exercitu, si superveniat hostis, difficulter consistunt, qui absunt à periculo. Tentata Vegetii scriptura.

Non tam redire quàm effugere cupiunt.] In causa est, quia se abesse à periculo vident, qui multùm præcesserunt. Cæsar: *Cum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent, fortiterq; impetum militum nostrorum sustinerent; priores, quòd abesse à periculo viderentur, neque necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt*; lib. 2. belli Gallici.

Si circumveniatur, utiliter.] Parum abfuit, quin edendum curarim *viriliter*; quod mea quidem opinione magis quadraret; suspicor enim ex compendiosa scribendi ratione id mutasse.

Cum securibus ac dolabris.] Fateor ignorare me, quid sibi velit *dolatoriis*, quod in codicibus quibusdam scriptum erat; instrumenta suspicor non fabrefacta in fabricis legionum, sed in officina typographorum, dissoluta littera *b*, in *to*.

AD CAPUT VII.

Gravis molestia neglegentibus frequenter emergit.] In codice M. & altero Susii *grandis*

grandis molestia evenit. Certe grandem molestiam dici, quæ per se sat gravis esse intelligitur, meo quidem judicio videtur convenientius Offendit, puto, mulos, qui libris describendis deputati erant, vox *grandis*, ut insolentior suo ævo; at mihi illorum judicia non judicia. Auctor Donatus in Adelphos Terentii, & rursum in ejusdem Phormionem; *Veteres ad ætatem, non ad corpus retulisse vocabulum grandis.* Eaque phrasi intelligendâ hæc *Grandis puer, grandis ephebus, grandis virgo*; scilicet in parte ætatis, & propriè loquendo. Attamen Plautum ego scio *grandem hominem* dixisse, & *grande gaudium, laborem grandem, pecuniam grandem.* Ab hoc nomine *grandævitas* formatur & *granditas*, & *grandire* verbum. De quibus consulendus Nonius Marcellus.

Emendatus Vegetius, restituto illi vocabulo, grandis.

De voce grandis, Donati opinio.

Grandævitas granditas, & grandire verbum.

Ignaviores solet mergere bellatores.] Id ne suis eveniret, animo & viribus infirmiores Cæsar cum una legione castris præsidio reliquit: lib. 1. de Bello civili.

Rapti subversique fuerint.] Non potui facere; quin Cæsaris auctoritate locum hunc illustrarem, atque confirmarem contra eas membranas, in quibus legeram *submersique fuerint.* Is libro primo Belli civilis ita scribit; *Reliquas legiones expeditas educit, magnoque numero jumentorum in flumine suprà & infrà constituto, transducit exercitum; paucis ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac sublevantur: interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruxit.* Annibal per superiora Padi vada exercitum traducens, elephantos in ordinem opposuit ad impetum fluminis sustinendum, Livio teste. Si vadari flumen non possit transitus etiam injectis arboribus paratur, L. Florus lib. 3. cap. 3. & Diodorus lib. 17.

Confirmata vulgatis Vegetii lectio.

In transeundo flumine, quo pacto efficiatur, ne milites vi aquæ abripiantur.

Ductis multifariam spargitur fossis.] Ea ratione Euphratem Babylonis fluvium primò Semiramis; inde etiam Alexander divisit, transivitque: Justinus, Herodotus, & Frontinus lib. 3. Strategem. cap. 7.

Flumen si nimis vehemens sit quomodo spargendum.

Habi-

Hastilibus fixis.] Exemplaribus M. & C. in quibus legebatur *hastis*, non adsentior. Placet quod codices S. & N. suggerunt, *stilis fixis*. Glossæ veteres *στῦλος, columnæ*. Inde & *ἐπιστύλιον*, pro capitello quod supra columnam locatur. Inde & Peristylia Vitruvio loca columnis septa, lib. 6. De Architect. cap. 10. Inde idem Prostylos, Amphiprostylos dixit lib. 3. cap. 1. Ammianus. *Fixis refixisq; aliquotiens prorè in gentibus stylis, fluctibus erectis confundebantur, aoulsæq; vi gurgitis interrumpebantur*. lib. 28.

Iterum correctus Vegetius. Stylus pro columna.

Ac superpositis tabulatis pervii fiunt.] In altero Susianorum codicum, *tabulamentis*. Videant eruditi, anne & hoc Vegetiani ævi vocabulum: apud quem alibi *munimenta* dicuntur, quæ *munimina* alii vocarunt. Similiter & alia nomina multa observavi quæ auctore, ac volente usu,

Tabulamentum.

Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi,

aut unâ syllaba interdum duabus in fine excreverunt adsumpta terminatione *tum*. Id genus vocabulis delectatus mihi videtur A. Gellius in primis: in lectione illius annotabam, *dehonestamentum, interpretamentum, hortamentum, tentamentum, temperamentum*, Talia in veteri Glossario: *Rogamentum, interrogamentum*; & multa alia. Iterum pro machina, *machinamentum*, apud Capitolinum in M. Antonino, & Veget. lib. 4. cap. 17. Ejusdem quoque classis, *regimentum*; quod apud Arcadium jurisconsultum observavi, ff. De officio præfecti prætorio: & apud Ammianum initio libri duodetrigesimi. *Tentamentum* Vegetio restitui, lib. 1. cap. 18.

Multa nomina posteriori ætate terminationem mutarunt Interpretamentū

Regimētum.

Tentamētum.

Colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus.] Libri alii, *in amnibus*: alii, *immanibus cuppis*, sed ineptè. Herodianus l. 8. *Sed magna lignorū ac navigiorum penuria, quibus inter se junctis pontem fabricaretur: nunciarunt quidam è fabris, esse permultas in agris illis desertis inanes cuppas, forma rotunda, quibus incolæ quondam ad vinum importandum utebantur. Eæ cum essent ad navium similitudinem concavæ, devinctæ mox inter sese, schapharum more invectaturæ*

Pons cuppis colligatis quomodo fiat.

vide-

videbantur, Etenim ire pessum vinculis inter se constricta, ac viminibus insuper injectis, & pulvere multo saburatae, non poterant. Quod ubi factum est, facilè milites in ulteriorem ripam transgressi. Lucanus lib. 4.

--- *Nova furta per aequor*
Exquisita fugae: neque enim de more carinas
Extendunt, puppesque levant; sed firma gerendis
Molibus insolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuae sustentant undique cuppae:
Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Fasces de cannis aridis, vel ulva facere consueverunt:] Eâ fine nimirum, ut iis equites arma tantùm superimponerent, ipsi natando transirent. Saepe remedia trajiciendis fluminibus necessitas suggessit: varia etiam ipse rerum usus edocuit; Ammianus, *Et pars cratibus temerè textis, jumenta retinentes hinc inde natantia, alii superfidentes utribus; quidam diversa in necessitatis abrupto versantes, undarum occursantium fluctus obliquis meatibus penetrabant*: lib. 25. Diodori Siculi locum, propter antiquitatem & industriam hominis, dignum putavi, qui adhiberetur. Is lib. 19. ita scribit; Πυργοσκαδονσάμενοι γὸ δεσμὰς καλάμων δύ μεγέθεις, ἐμβαλλουσιν εἰς τὴν λίμνην, ἐπὶ δὲ τούτων ἐπικαθίσαντες οὐ πλείους τριῶν δύο μὲν ἔχοντες ϖρὸς δεδεμένας πλάτας κωπηλατοῦσιν· εἷς δὲ φαρέτραν, τόξα, τοῖς ϖροσπλέουσιν ἐκ τοῦ ϖερ' αὐτὸν βιάζεσθαι τολμῶντας ἀμύνεται: id est, *Calamorum fasces admodùm ingentes inter se conjungunt, immittuntque in paludem; in quibus insidentes non plures tribus hominibus, quorum duo habent adalligatos remos latos; iisque remigant; alius verò ferens arcus, adnavigantium ex adverso, vel vim inferre volentium impetum propulsat.* Commodus hic locus videtur dicendi de utribus, quos aliquando singulos singuli habuerunt; aliquando plures conjuncti servierunt pluribus. L. Florus; *Sed fiduciam*, inquit, *oppidanis resistendi nuncius fecit. Docens adventare Lucullum; qui (horribile dictu) per medias hostium naves utre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul, quasi marina pistrix evaserat*; lib. 3. De gestis Romanorum, cap. 5. De Cajo

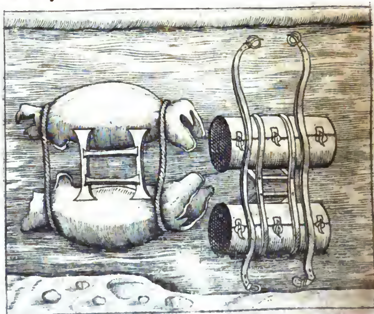
Fascibus confectis, quomodo milites arma per fluvios secum traxerint. Fluminū trajiciendorum rationes alias necessitas; alias diversorum populorū usus invenit. Fascibus, & remiges insedisse, & sagittarios defendendi causa adsedisse. Utribus ut plurimum usi Rom. in transeundis fluminibus. Luculli audex & memorabile strategema.

Cæsaris natandi peritia. Cajo Cæsare etiam Suetonius opulentum testimonium suppeditat: *Si flumina*, inquit, *morarentur, nando trajiciens, vel innixus inflatis utribus, persæpè nuncios de se prævenit.* De Lusitaniæ populis illud Cæsar commemorat, proclive iis esse tranare flumen, quòd consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant; lib.1. Belli civilis. Sed utribus bubulis Hispanos, Arabes, alios contabulatas crates superimposuisse; & ita vectitatos, etiam vestimentis in eos conjectis, scribit Valturius libro undecimo: apud quem hæ figuræ propositæ.

Lusitani ad exercitum non ibant sine utribus.

Utribus vestimenta quoque injecta & iis crates superimpositæ, ad transmittendum flumen.

Utres.

Livius: *Ut jam Hispanos omnes inflati transvexerint utres*, lib. 30. Idem lib. prædicto: *Hispani*, inquit, *sine ulla mole in utres vestimentis conjectis, ipsi cetris suppositis incubantes, flumen transnatavere.* Etiam scutis in modum alveorum suppositis milites flumen tranasse, discimus ex Ammiani lib. 16. Historiarum. Sub Impera-

Scutis milites innixi transmearunt flumen.

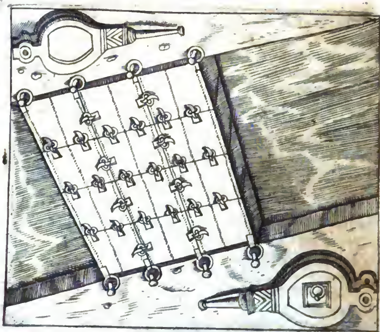
pera-

peratoribus Romanis alius & expeditior factus trajiciendo flumini usus, adminiculo Utrium: quem indicavit mihi auctor incertus de Rebus bellicis, adjunctus Notitiæ imperii: præter officium non videbar facturus, si illius verba huc accerserem: *Ne interdum*, inquit, *necessario itineri exercitus fluviorum (quod plerumque evenit) occursus impediat, remedium ad hanc rem, & compendio facile, & usu præcipuum repperit ingeniosa necessitas. Quod tali ratione componitur: Vitulinis pellibus Arabicâ arte mollitis; est enim apud eos præcipua confectionis cura propter aquam de puteis follibus hauriendam: his igitur (ut dictum est) diligenter sutis, utres in magnitudinem trium semis pedum: ita ut cùm iidem utres spiritu inflati tumuerint, non extollant uterũ, sed æqualitate quadam plenitudo ipsa utrium spatia plana perficiat. Ex quorum lateribus, loris subter annexis, invicem colligantur, desuper autem una parte circulis extantibus; ex altera immittuntur uncini. Et ita in formam pontis adsociata partibus explicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo fluvio, propter impetum meatus, faciliùs usque ad alteram explicabitur ripam; quod fixis in utraque ripa ferreis palis, & funibus validis in medio quidem sub ipsis utribus, propter incedentium sustinendum pondus, in marginibus autem firmitatis gratia desuper extensis, transeundi per fluvium novo quodam & peregrino itineris apparatu, intra breve temporis spatium, præbebit liberam facultatem. Admonendi prætereà sumus, quòd super utrium compaginationem cilicia sunt incedentium substernendæ vestigiis, ne lubrica pellium confectio insistendi deneget firmitatem. In utraque tamen ripa erunt manubalistæ dispositæ, ne hostilis manus pontem operantibus impedimento consistat.* Figuram illius pontis (Ascogefrus illi vocatus est) ex eodem auctore non potui quin subjicerem.

Ex utribus pons tandem confectus

Ejus pontis descriptio.

Ascogefri figura.

Conne-ctus Ve-getius.

Loricas & arma ne prodentur.] Monui veram lectionem esse, *ne udentur.* Quod mihi persuaserunt membranæ N. idem voluêre reliqui codices, in quibus *undentur, videantur, Videntur, mundentur.*

Magna librorum dissensio.

Ipsi, equique natando transeunt.] Certant varietate scripturæ libri: idque eum in modum, ut vix videas cui potissimum fides adhibenda. In aliis est, *ipsi & equi*; in aliis, *ipsis equitibus quos natando transeunt.* Quòd autem exemplar postremò impressum subsequenter legebat, *colligatisque secum fasces pertrabunt sarcinis*; id facit omnibus libris veteribus invitis in quibus est, *colligatos*, seu *colligatóq́ue*; & paulo post pro *sarcinis*, alii *ad socios*; alii, *socios*; alii, *socii*, legunt. Sed in exemplari M. & duobus Susii, disertè scriptum *sociis*: quod leviter immutandum, suspicamur, legendumq;

Vegetii locus té-status.&, ut arbi-tro bene.

ipsi

ipsi equiq; natando transeunt colligatósque secum fasces pertrahunt loris. Nam adfinia admodum in membranis, *focis*, ut veteres scribebant, & *loris*. In quo si videbimur errare, parati sumus redire in viam; ubi rationibus ad hoc faciendum erimus inducti. Sed, ne videatur alicui factu impossibile, quod equiti hic imponitur munus, Tacitum, audiamus qui in Vitâ soceri sui de Britannis loquens, *Quibus nota vada* (inquit) *& patrius nandi usus: quo simul seque & arma, & equos regunt.*

bene constitutus.

Ut monoxylos, hoc est paullo latiores scaphulas.] Glossarium vetus μονόξυλον, *lintris*. Plinii locum examinent, quibus exemplaria vetera sunt: *Regio* (inquit) *ex qua piper monoxylis lintribus Baracen convehitur, vocatur Cottonora*: lib. 6. Naturalis historiæ, cap. 23. Istiusmodi naviculas conficere usus Britannæ Cæsarem docuit iisque in Hispaniâ usus; lib. primo Belli civilis Virg. 2. Georg. --- *cavat arbore lintres*. Easdem naviculas Livius designat, redditurus ex Polybio μονόξυλα. *Nonásque*, inquit, *alias primum Galli inchoantes cavabant ex singulis arboribus. Deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alveos informes, nihil dummodò innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant*: lib. 30. Ammianus lib. 14. *Cavatis arborum truncis amnem permeare latenter.* Iterum lib. 24. *Alveis arborum cavatarum vecti.*

Monoxylus quid sit. Plinii locus insfectus mihi de glossemate. Monoxylis Cæsar usus in Britannia primùm.

Carpentis secum portet exercitus.] Exemplar, M. *carpentatis*; alterum Susii, *carpentatas*. Ammianus: *Subjectis ignibus exuri junctas jusserat naves, præter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus, disposuit vehi carpentis*: lib. 14. Historiarum

Monoxylos Romani carpentis ubique circumvehere solent.

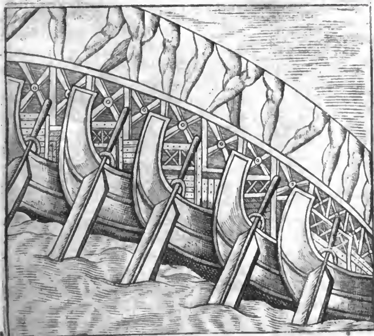
Tabulatis pariter & clavis.] Tabulatorum usus is erit, ut connexis monoxylis superimponantur, ad construendum desubitò pontem, ad eum modum, quem ipse auctor noster præscribit, qualem in numis veterum vidimus, qualémque ex columna Romana Divi Trajani hîc inspiciendum damus.

Etiam tabulata ad construendum pontem.

Simili ponte Imperator Alexander, contra Germanos exercitum ducturus, cum omnibus suis copiis Rhenum transgressus est: Herodiano teste lib. 6. Deque simili ponte à Pœnis facto, Livius scribit lib. trigesimo. Neque prætereundum inventum antiquorum est, à quibus naves in castris circumvectæ quæ dissolvi & rursum compingi, cùm usus esset nullo ferè negotio poterant. Diodorus Siculus mihi testis erit, qui lib. 20. de Semiramide hæc scripta reliquit: *Curavit construenda navigia fluviatilia* (ille ποτάμια πλοῖα appellabat) *quæ facilè solverentur, ut expeditè magis transportari possent dissoluta; iterumq; ubi opus esset, compingerentur.* Eandem reginam tales scaphulas ad bellum Indicum comparasse, ac camelis vexisse, idem scriptor memoriæ prodidit lib. 3. Quarum figuram suspicamur fuisse hanc, quam subjicimus.

Antiqui naves in exercitu habuerunt, quæ compingi & rursum dissolvi poterant. Iis sæpe usa Semiramis.

Naves dissolubiles.

Naves è vimine pellibus contectæ primùm excogitatæ à Cæsare.
Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit.

Cæsar contra Sextum Pompejum bello navali depugnaturus dicitur primùm naves ex pellibus fecisse hoc est,contextas ex viminibus crudis , boum coriis texisse. Quæ ad eum modum extendebat,quo in scutis fieri solitum,ut auctor Dio in Augusto. Nihilominùs ex arundinibus multo ante tempore scaphulas Semiramidem fecisse,notabam apud DiodorumSiculum dicto libro tertio. Superest etiamnum , ut de Cæsare Lucanum audiamus.

Primùm cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim,cæsos induta juvencos,
Vectoris,patiens,tumidum superemicat amnem.

Naves fluviales, quæ utrimque. gubernaculum habebant

Paucis cognitæ naves fluviales, qua confectas memorat Tacitus 2. Annalium,ut utrimq; gubernacula haberent ; quò repente converso remigio appellerunt. Similes biremes Byzantimos habuisse, conlocatis etiam ad proram & ad puppim gubernatoribus, discimus ex Dionis Severo.

Ratio restitutæ scripturæ Vegetianæ.

Sed instantes adversarii ad transitus fluminum,insidias,vel.] Ita locum constitui,qui anteà legebatur , *Sed instant adversarii.* Et paullo post *insidiasq;* quam lectionem vulgatam nullo vidi exemplari apud me probari, & nescio, ubi ea cusa sit. Arbitror eorum ingenio excogitatam , qui nescirent *Sed* positum pro *nam*;& contrà.Quæ phrasis,quia insolentior visa est , pluribus locis corrumpendi Vegetii & aliorum scriptorum causam dedit : ut alibi ostendo.

Hostibus in flumine impeditis,superventus commodè infertur.

Ad transitus fluminum superventus vel insidias facere consueverunt.] Cæsar lib. 2. belli Gallici : *Acriter* , inquit, *in eo loco pugnatum est: hostes impeditos nostri in flumine aggressi,magnum eorum numerum occiderunt. Per eorũ corpora reliquos audacissimè transire conantes , multitudine telorum repulerunt. Primos,qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt.*

Post transmissum exercitum nostrum, diligenter

Quòd si pons non tantùm ad transitum.] Si eâ mente pons constructus, ut solummodò transducendo exercitui serviat , diligenter cavendum, ne hostibus idem usui sit. Ideoq; à postremo agmine dissolvi

vi, etiam incendi, si instent hostes, debet. Frontinus lib. 4. cap. 7 versiculo *Pelopidas*. Si verò redire volentibus necessarius videbitur, præsidiis militaribus, fossis, aggere muniendus atque custodiendus est. Hoc modo Cæsar ad utramque partem pontis quo Rhenum transierat, firmum præsidium reliquit; lib. 4. belli Gallici Non minor adhibenda cautio, cùm pons sit in proximo, per quem commeatus ad nostros comportandus est, quod ab eodem Cæsare sapienter servatum, cùm ad flumen Axonam, quod in extremis Rhemorum finibus est, castra posuisset: lib. 2. belli Gallici. Imò & castellum ponti quidam imposuêre, quò meliùs eum præsidiarii tuerentur: apud Livium lib. 30. Subinde & qui in fugam acti sunt, ponte soluto servari possunt. Nisi si ejusdem cum Dario rege sententiæ duces fuerint, qui rebus suis tali loco collocatis, dixisse fertur, *Malle insequentibus iter dare, quàm auferre fugientibus*: teste Curtio lib. 4. Fuit quoque cùm (animi quadam confidentiâ, vel gratiâ excitandi milites) transgresso exercitu, avellendum statim pontem duces curârint. Sic Julianus eum, quo in Persas trajecerat, avelli jussit: ut auctor est Ammianus lib. 23. Itidem & naves post trajectionem in Aphricam incendisse ad unà omnes, dicitur Agathocles. Quò fugiendi potestate ablata, per necessitatem ardentiùs sui milites pugnarent. Eâdem, de causâ Alexander naves quandoque remisit; interdum, ut flumen à tergo exercitus esset, curavit: teste Diodoro Siculo, lib. 17.

caveudū ne pons adversariis usui sit: Si redituri sumus, præsidiis muniendus est. Idem faciendum in ponte, per quem commeatū juvamur. Id sapienter à Cæsare factitatum. Etiam castella iis pontibus imposita. Transmissa exercitu pons sæpè incensus, ut spes omnis fugiendi adimeretur ignavis. Eâdem caussa & naves incensæ. Interdum etiam remissa.

AD CAPUT. VIII.

NOn enim belli tempore ad stativa, vel ad mansionem.] Exemplar M. & alter Susii non admittunt illa, *belli tempore*. De cetero, in tribus manuscriptis, & duobus veteribus typis expressis codicibus habebatur, *ad stativam, vel mansionem*. In uno Susiano erat, *ad stativam nostram vel mansionem civitas munita semper occurrit.*

Glossema sublatum è Vegetio.

Ad munera facienda dispersis.] Libri partim *ad munia*; alii ad *munimina*. Neutrum ad meum palatum facit: etsi munimina apud Cassiodorum pro munitionibus viderim usurpari, lib. 3. Variarum cap. 48. & 49. Fuit qui in membranis scripserat, *ad munera capienda*: verùm ille bonus vir nunquam in castris Martis stipendium fecit: neque scio, an unquam ille à Musis munera acceperit.

Postremò noctis obscuritas, necessitas somni.] Occasionem hæc præbent superventui opportunissimam. Versus Caii Marii Victoris, quem præceptorem Hieronymi fuisse, docuit ad Prudentium suum noster Giselinus, digni qui adscribantur ex illius libro tertio.

Noctu opportuna superveniendi occasio.

.... Curâtque ut prima quietis
Nocte superveniat, cùm jam languentia corda
Irrigat, & fessos dulcis sopor alligat artus.

Ne subitis tempestatibus campus.] Inundatus subitâ tempestate campus magnum attulit incommodum Cæsari ad Ilerdam lib. 1. Belli civilis. Similiter ex vehementiori fluminis Arni excretione afflictus Hannibalis exercitus, teste Plutarcho.

Campus subito inundatus valde incommodat.

Ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela perveniant.] Eiicit hinc *τὸ tela* exemplar M. cui soli videant doctiores, an tantum sit habendum fidei. Illud mihi pro comperto est, sæpè duces occupandi causa altiorem locum, manum aliquam militum præmisisse; & magnum inde, etiam publicum quandoque certamen sensim exortum. Locus altior & castris metandis, & prœlio ineundo commodior est. Livius: *Præter virtutem locus quoque adjuvit, ut pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur.* lib. 7. ab V. C. Videndus Frontinus lib. 2. Strateg. cap. 2. de Cne. Pompejo & C. Cæsare. Et ipse Cæsar libri tertii De bello Gallico principio. De eo, qui loco inferiore, dum pugnandum est, reperitur, ita Vegetius: *qui adverso nititur clivo, duplex subit, & cum hoste, & cum*

Loci altioris occupandi caussa sæpe publicum prœlium commissum. Locus altior commodior castris & pugnæ.

Qui clivo adverso in prælio

cum loco certamen. libro tertio capite 13. Attamen apud Gellium Antonius Julianus Rhetor disserit, tela, lapides & qualecumque missile ex alto facilius quidem mitti; at tertius, & optimè sursum. libro 9. Noctium Atticarum primo.

Nititur duplex subit onus. Tela ex alto facilius, sed certius sursum mittuntur.

Popismum mensuræ colligi oportet.] Tribus codicibus manuscriptis probabatur, *potissimum mensuram col. opor.* quod fore non puto, ut unquam probent mihi. Podismus ignoratus loco depravando fuit, de quo dixi suprà. Vide ne scribendum sit, *podismum, mensuram colligi oportet.* quomodo Vegetius loquitur hoc libro cap. 15.

Podismus

Tribus autem modis diffiniunt castra muniri posse.] Hanc lectionem confirmant membranæ N. sed in H. & uno Susii: *Tribus autem modis efficiunt fossas.* In M. & altero Susii, *Tres autem modo definiunt fossæ.* Eadem quæ hic, etiam lib. 1. apud Veget. cap. 24 leges.

Supra quem valli, hoc est sudes.] Virgil. 2. Georg.

Quadrifidasque sudes & acuto robore vallos.

In eum locum hæc annotatio Servii Grammatici: *bis, inquit, idem dixit, nam & valli, & sudes idem sunt.* Alterum quoque horum Vegetius noster pluribus locis solum usurpavit nominatim capite superiori extremo.

Valli, sudes sunt.

Fit altus semispedem.] Audeo restituere *altus semissem*, adstipulantibus mihi M. C. P. eamque lectionem H. indicat genuinam esse, dum legit, *altus pedem semissem.* Videnda quæ dixi lib. primo de asse & uncia.

Correctus Vegetii locus.

Tunc opere tumultuario fossa producitur.] Multum mehercules præstat corrigendis libris diligentia eorum, qui scriptores veteres excutiunt, & cum impressis componunt, siquidem adhibito judicio: non parvam quoque partem, multitudo & bonitas codicum, quos quis nanciscitur, hac in re sibi vendicat, quod ex collatione hujus solius loci revera sic se habere comperi. Nam ut alii, itidem & ego eum sine ulla

suspicione mendi præterissem, absque uno libro M. fuisset, in quo non repereram *fossa producitur*; sed *terra percutiatur*. Itidem dissentiebant solæ membranæ H. in quibus erat *fossa percircuitur*. Ego iis libris tanquam utraque manu ductus, conjeci legendum, *fossa percutitur*. Plinius eadem phrasi usus lib. decimo epistola cui initium Intuenti: *Ego* (inquit) *per eadem loca invenio fossam à rege percussam, sed incertum, utrum ad colligendum humorem circumiacentium agrorum.* Quin & ipsum Vegetium sibi testem citemus. Is capite superiori extremo: *Percussis*, inquit, *latioribus fossis, aggereque constructo defensores milites debet accipere.* Frontinus libro primo Strateg. cap. quinto, numero 8. *Fossam*, inquit, *transversam inter montes pressit, vallumque materia extructum incendit.* Etiam eo loco scripserim, *percussit*, non *pressit*.

Emendatus Vegetius de conjectura. Percutere fossam, id est, facere fossam

Frontini locus sanatus.

Ut sine metu securus requiescat exercitus.] Docuit hoc ipsa rerum magistra experientia, neque fossæ latitudinem, vel altitudinem aggeris id exercitui præstasse, ut posset securus quiescere, nisi in stationibus & excubiis essent ii milites, quos castrorum reique militaris disciplina requirit. Nonne L. Martius, quem unum fata, Scipione utroque cum exercitu in Hispania deleto, rei Romanæ conservandæ reliquum fecerant, bina eadem nocte castra hostium expugnavit? Illo enim ductore, velut in sua castra Romani, nullo unquam obsistente penetrarunt. Quod nulla pro portis statio, nullæ in vallo custodiæ essent. Petita historia ex Livio lib 34. extremo. Thrasibulum quoque in tabernaculo suo, ab hostibus interemptum historiæ loquuntur, quòd negligentius vigiliæ in castris actæ essent. Diodorus Siculus lib. decimo quarto, Æmylius Probus in ipsius vita.

Fossa, & aggera non est securus exercitus, nisi accedant vigiliæ.

Bina eadem nocte castra expugnata.

Thrasibulus qua caussa in tabernaculo suo interfectus.

Dividentibus campi doctoribus ac principiis.] Rursum velim *doctoribus* legi, *principiis* edendum curavi, pro *principibus* ex libris S. & H.

Campi doctores. Principia.

Accipiunt pedaturas.] Certa pedum mensura pedatura vocatur, militibus distributa per podismum. Sic apud Cassiodorum lib. quinto Variarum cap. nono:

Pedatura quid sit.

Omnes

Omnes regionis Tridentinæ habitatores ad extruendam civitatem acceptu à Theoderico rege mercibus competentibus pedaturas murorum subire in commune cogebantur.

Cincti gladio fossam aperiunt.] Vide quæ notavi ad caput quartum decimum libri secundi.

Milites gladio cincti fodiebant.

Pedibus decem & septem.] In libro Collegii trium coronarum scriptum erat, *pedibus* XVIIII In membranis Susii, *pedibus septem vel novem.* Quod puto recipiendum in contextum. Vereor quoque ne apud Cæsarem libro septimo belli Gallici, pro fossa *xx.* pedum, scriptum olim fuerit XIX. & simile mendum mea opinione insedit libro secundo belli Gallici his verbis: *Castra in altitudinem pedum* XII. *vallo fossaque duo de viginti pedum munire jubet.*

Cæsar de mendo suspectus.

Inparem enim numerum observari moris est.] Censorinus de die natali cap. de annis Romanis: *Sed ut dies*, inquit, *unus abundaret, aut per imprudentiam accidit, aut (quod magis credo) ea superstitione, qua impar numerus plenus, & magis faustus habebatur.* Ibidẽ paulo pòst: *atque ita omnes menses pleni, & impari dierum numero esse cœperunt, excepto Februario, qui solus cavus, & ob hoc ceteris infaustior est habitus.* Etiã apud Poëtam est.

Impar pedum numerus in fossis castrorum observatus. Impar numerus plenus, & magis faustus.

---*Numero Deus impare gaudet.* Ut dixi libro primo capite vigesimo quarto.

Februarius mensis cavus & ceteris infaustior

Opus hoc centuriones decempedis metiuntur.] Decempeda lignum est quo latifundia metiuntur, & in partes dividunt, oblongum pedibus decem. δεκάπους Platoni, ἄκαινα Apollonio dicta, quòd sustulerit occasionem τοῦ κάινειν ἀλλήλους: id est, se mutuo necandi. In Ægypto enim confusis exundatione Nili agrorum limitibus, adhibita hac virga, suos quisque agros dimensos accipiebat absque cædibus & pugnis. Ut notat Hadrianus Junius in suo nomenclatore. Cicero in Philippica decima quarta: *Peritus metator & callidus, decempeda sua saxa diviserat.* Inde decempedator ab eodem Cicerone dictus in Philippica decima tertia: *qui fuerat æquissimus agri privati, & publici decempedator.* de hoc mensuræ genere, & aliis plerisq; veterũ, adeundæ clarissimi jurisconsulti Guilielmi Budæi

Decempeda quid sit. ἄκαινα, cur vocata.

Decempedator.

adno-

adnotationes ad l. ulti. ff. si mensor falsum modum dixerit.

Tribuni militaris officia.

Id etiam tribuni circumeunt.] Inter officia tribunorum hæc ferè Marcellus recensuit, milites in castris dicto audientes habere, imperio intendere, ad exercitationes educere, in stationes mittere, claves portarum suscipere, stationes, vigilias, munitionesque interdum de die, sæpius noctu circumire, milites singulis momentis instructos paratosque habere, cùm frumentum militibus admetitur, interesse, commeatus, alimenta, arma, viri, equi, aut pecunia, ne desint, cum Imperatore multo antè prævidere, castris locum capere, valetudinarios inspicere, sauciorum curam agere. Alex. lib. 6. Genialium cap. 18. & l. officium. ff. de re militari. Extat apud Flavium Vopiscum epistola Aureliani principis, cujus verba subjiciam, quia digna quæ ab omnibus militum præfectis legantur, expendantur: *Si vis*, inquit, *tribunus esse, imò si vis vivere, manus militum contine, nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. De præda hostis, non de lacbrymis provincialium babeat, arma tersa sint, ferramenta samiata, calceamenta fortia, vestis nova vestem veterem excludat, stipendium in baltheo, non in pompa babeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum saginarium suum defricet, captum animal ne vendat, nullum centuriatum comiter curet, alter alteri quasi servus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspicibus nihil dent, in hospiciis castè se agant, qui litem fecerit, vapulet.* Equum verò sagmarium, non saginarium hoc loco legendum jam antè ostendi. Addo nunc mendosum mihi videri illud, *torquem brachialem & annulum*. pro quo libenter scripserim, *torquem, brachiale, & annulum*. Brachiale videtur positum pro manica ferrea. Ea enim phrasi & Paulum Jurisconsultum vidi dicere *tibiale, humerale*. in l. qui commeatus. ff. de re militari.

Quàm arcte Aurelianus Cæsar suos milites habuerit.

Flavius Vopiscus emendatus.

Iterum emendatus.

Nec antè discedunt, qui strenui sunt.] Clausula illa, *qui strenui sunt*, nulla est in exemplari M.

Itidem

Itidem Imperatores ipsimet circumire opera non sine consilio solebant. Quod imprimis C. Cæsarem facere solitum historiæ produnt, & inter eas Hirtius seu Oppius De bello Africano. Opera etiam ipsi imperatores circumibant

Pars peditum, quæ non operatur privilegio dignitatis.] Auctor est Vegetius lib primo cap. 25 Incumbentibus adversariis omnes equites, & mediam partem peditum ad propulsandum hostium impetum in acie ordinari, reliquos post ipsos ductis fossis castra munire. Item hoc loco omnes equites, & partem peditum, qui privilegio dignitatis non operantur, ante fossam in procinctu armatam vult consistere. Scio Polybium lib. 6. & velites & triarios omnes ab excubiis liberare in castrametatione Romanorum: cæterùm an à fodiendo immunes iidem fuerunt? Non puto. Nam apud Livium notabam, non mediam partem peditum, sed solos triarios fossis ducendis quandoque incubuisse: *Ab Romanis*, inquit, *nec opus intermissum, triarii erant, qui muniebant, & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prœlium initum*. lib. 7. Cæterùm hoc fodiendi sive jus sive morem, verosimile est pro hostium vicinitate ac multitudine interdum mutatum. Pertinere autem ad privilegium illud dignitatis existimo, quod auctor noster lib. 2. cap. 7. de principalibus, id est, privilegio munitis, ac de munificibus tradidit. Huc etiam pertinuisse puto, qui vacationem à centurionibus redemerant. De quibus ante dixi. Principes denique & campi-ductores à fodiendi onere liberat ipse Vegetius paulò superius hoc eodem cap. dum ab his pedaturas docet in centurias distributas. Quanquam & hoc silentio prætereundum non putavi, videlicet in libro M. etiam ad distributionem pedaturarum principes isthic non vocari: legit enim ibi sic, *dividentibus campi ductoribus accipiunt pedaturas*. Ejectis duobus verbis, *& principibus*: quæ alii codices inserunt. Marium Roma. Ducem, præterquam quod de frugalitate & tolerantia cum gregariis militibus certaret, etiam in fossis aggeribusque ducendis operam communem præsti-

Dum operā fierent alii in procinctu stabant.

Velites & triarii omnes immunes ab excubiis. Triarii soli fodiunt.

Fodiendi morem mutatum pro re nata.

Marius communem cum gregariis laborem subiit.

Item & Imp. Antonius. præstitisse, scriptum reliquit in ipsius vita Plutarchus. Imperatorem Antonium, etsi domi percrudelem, belli in fodiendo, aggeribus pontibusque construendis primum se semper præbuisse, ab Herodiano discimus lib. 4.

Prætorium unde dictum. Deinde duci prætorium, ejusque comitibus præparatur.] Festus: *Initio pratores erant, qui nunc consules, & is bella administrabant. Quorum tabernaculum quoque dicebatur prætorium.* Varro: *locus si nullus relictus erat, sub divo qui esset, dicebatur testudo, à testudinis similitudine, ut & in prætorio, in castris.* lib. 4. de lingua Latina. Fuere etiam prætoria, id est magnificæ & amplæ domus per provincias judicibus, præsidibusque Rom. constitutæ. De quibus principales constitutiones non uno loco. l. 31. C. de Episcopis & clericis. & l. penult. C. de officio rectoris provinciæ. & alibi prætorium item in usu Jurisconsultis pro parte villæ lautissimè exædificata. De qua Ulp. in l. urbana prædia. & ibi Andreas Alciatus. ff. de verb. significatione. & meminit l. 2. ff. de servit. Rusticorum prædiorum. & Palladius lib. primo De re rustica cap. 8. Castra prætoria quæ fuerint indicabit Ammianus Marcellinus: *Iter sibi aperiendo Alemanni, adusque primanorum legionem perveniunt, locatam in medio, quæ confirmatio castra prætoria dictitatur.* Libro sexto decimo Historiarum. Dicendum porrò hic fore: quo loco prætorium, ubi tribunorum tabernacula, principia & legionum signa in castris steterint, sed tabula quam Polybii de Castrametatione libello subjiciendam curavimus, omnia hæc ob oculos ponere maluimus benevolo & studioso ejusmodi antiquitatum lectori.

Prætoria alia oppidatim in provinciis constituta præsidibus, Prætorium certa pars villæ.

Prætoria castra.

De singulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Quicquid ad ordinandas excubias, ad circumitores, de commissione vigiliarum per buccinatores, ad totam denique hanc rem pertinet peti commodè potest ex prædicto Polybii fragmento, cui si verbum adderem, verè hoc foret, noctuas Athenas.

Quaterni equites, & quaterni pedites excubitum

cubitum noctibus faciunt.] Ita locum hunc edendum censui præeunte Modesto & libris octo. Vulgata lectio aliter se habebat, *pedites, qui excubitum noctibus faciunt, eliguntur.* Aliter inquam, & contra disciplinam militarem. Neque enim electione, sed decursu & ordine matriculæ omnibus vigilias incubuisse probabit pro me Vegetius lib. 2. cap. decimo nono. Videndus & Polybius lib. 6

Dictæ caussa, quare mutata in Vegetio lectio vulgaris. Vigilias milites agebant ordine suæ matriculæ, non electione.

Impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere.] Specula locus editus, & eminentior, sive turris, sive mons, sive aliud quid, unde longè videre aliquid ac speculari solent. Cic. in Verrem: *Non enim, sicut antea consuetudo erat, prædonum adventum significabat ignis è specula sublatus, aut tumulo.* Virg. 4. Æneidos:

Specula quid sit.

Regina è speculis ut primùm albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis.

Livius lib. 31. *Multas & locis altis positas turres habet Hispania, quibus & speculis, & propugnaculis adversus latrones utuntur.* Idem lib. præcedenti: *Ex speculis conspicerent advenientem hostium classem.* Iterum: *extemplò datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est.* Speculæ illæ in locis mediterraneis maximè usui; in maritimis phari constituebantur. Quorum usus fuit nocturno navium cursui ignes ostendere ad prænuntianda vada, teste Plinio. Nomenq; acceperunt à Pharo Alexandriæ portu, teste eodem Plinio & Solino. At Ægesippus ab ipsa re, tanquam pharos quod lucidum significat, littera una immutata formare maluit, lib. 4. Papinius:

Speculæ, in locis mediterraneis usui. Phari, in maritimis. Phari unde dicti.

Lumina noctivagæ tollit pharus æmula Lunæ

A prædictis speculis, speculatoribus nomen iis, qui speculantur. Livius l. 31. *Et respondisset,* inquit, *ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spacium) contemplatus regium agmen è specula quadam, progressus nocte media Athenas pervenisset.* Censet Turnebus Græca voce usum Livium quòd Romani istiusmodi speculatores non haberent. Eum vide in Adversariis.

Speculatores unde dicti.

Horæ,& horaria quamdiu Romæ ignorata. Solarium quis primus in foro collocavit. Horarium primum Romæ ex aqua. Censorinus emendatus. Me Didies, pro meridies, antiqui dicebant.

In quatuor partes per clepsydram sunt divisæ vigiliæ.] Et horas & horarium Romæ non minus trecentos annos ignoratum, alibi probo. Quare aut noctem, aut diem in horas duodecim dividere iis temporibus non potuerunt primum solarium in foro, quod M. Valerius ex Sicilia advectum. Ad rostra in columna posuit, quod cùm à climate Siciliæ descriptum, ad horas Roman. non conveniret; Philippus censor aliud juxtà constituit. Deinde aliquanto post P. Cornelius Nasica censor ex aqua fecit horarium. Quod & ipsum ex consuetudine noscendi à sole horas, Solarium cœptum vocari. Censorinus de die natali cap. de diebus. Apud quem *à sole Solarium* legendum; non ut vulgo, *à sole horarium cœptum vocari* ipsa Etymologia, & optimæ membranæ Colonienses convincunt. Varro: *Me Didies ab eo quòd medius dies. D. antiqui, non R. in hoc loco dicebant. Ut Præneste incisum in solario vidi quod Cornelius in Basilica Aemylia & Fulvia inumbravit.* lib. 5. De lingua Latina Plinius lib. 7. cap. 60 *Tunc*, inquit, *Scipio Nasica collega Lanati, primus aqua divisit horas, æquè noctium ac dierum.* Horologia ejusmodi, aquis sub modulo fluentibus, Burgundionum legatis miraculo fuerunt, quòd ibi solis meatus sine sole cognoscebatur, & aquis guttantibus horarum spatia terminabantur. Auctor Cassiodorus. lib. 1. Vari. cap. 44. & seqq. Impropriè autem illa horologia vocavit: clepsydras rectè auctor noster appellat voce Græca, quasi à furando, vel subducendo aquam. Clepsydris istiusmodi, etiam Cæsaris tempore, in Britania Romani milites usi. Quod loco ipsius Cæsaris, etsi subobscuro hactenus., confirmabo ex lib. 5. belli Gallici: *Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse noctes, quàm in continenti, videbamus.* Qui locus ita rectè constitutus est; vulgo legas, *percunctantibus reperiebamus, nisi quod*: Omninò ineptè, ne quid dicam gravius, Nam ab eorum genio ista scriptura, qui non viderunt particulam *nisi*, poni pro *sed*, genere loquendi usitato & Romano. Etiam oratoribus causas agentibus, tempus docendi præscribebantur datis clepsydris, quod episto-

Horologia seu horaria ex aqua miraculi loco fuerunt.

Clepsydra unde dictæ.

Cæsar illustratus. Idem emendatus.

Nisi, pro sed Orationibus Romæ

epistolæ Plinii testantur. Consimiles sunt clepsydræ, quas posterior ætas invenit, compositis duobus vitris, parva lamina ærea interposita, in qua minutissimum foramen, quà pulvisculus sensim delabitur, & tempus horæ legitimum indicat. tempus dicendi clepsydris præscriptum.

Sunt divisæ vigiliæ.] In quatuor partes divisas fuisse ostendit; id est singulo, horis non ampliùs tribus vigilasse Hac de re Censorinus cap. prædicto: *Alii diem quadripartitum, sed & noctem similiter dividebant. Idque similitudo testatur militaris: ubi dicitur vigilia prima, item secunda, & tertia, & quarta.* Meminit & Alexand.lib.4. Genialium cap. 20. & lib. 1. cap. 12. Vigiliæ in quatuor partes distributæ.

Non amplius quàm tribus horis.] Coëgit tamen necessitas ad majorem tolerantiam in sustinendo munere vigiliarum. Testis Cæsar: *Portas murosque adservari jubet. Ipse iis operibus quæ facere instituerat, milites disponit: non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant*: De bello civili. Interdum & totam noctem, & simul omnes vigilarūt.

A tubicine omnes vigiliæ committuntur.] Livius lib. 7. *Vigiliis deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari jubet. Ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* L. Sylla induciis impetratis animadvertens hostem negligentia resolutum, ex castris cum toto exercitu profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commissa eum sequeretur. Quo strategemate ex angustiis incolumes suos, cum impedimentis omnibus tormentisque, in tuta perduxit; narrat Frontinus lib. primo Strateg. Vigiliæ singulæ tubæ vel buccinæ sonitu incipiebāt. Ea re strategemata commissa

Idoneos tamen tribuni, & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant.] Vigilias circumeundi munus ad equites olim pertinuit. Ipsis enim fidem circumeundi commissam, probare possumus ex Polybii castrametatione. Alii centurionibus hoc onus videntur imposuisse: inter eos Tacitus lib. 2. Historiarum: *Deflagrante paulatim seditione, addit* Equites vigilias circumibant. Alii centurionibus id imposuerunt

consilium, *vetitis obire vigilias centurionibus*, *omisso tubæ sono*, *quo miles ad belli munia cietur*. Iterum in Annalibus: *Initia vigiliarum per centurionem nuntiari*; lib. 15. Imperator Titus in obsidione Hierosolymorum primam noctis vigiliam ipse per castra & castellorum spatia circumiens explorabat; secundam secundo à se principi Alexandro permisit; tertiam agminum ducibus. At noster à tribunis lectos circumitores indicat. Suspicari possumus, veteri illa disciplina castrensi labascente, Vegetii ætate aut paulo antè, huic rei dilectos homines idoneos ac probatos, in sublevamen superiorum equitum centurionumve: & inde factum militiæ aliquem gradum peculiarem.

Titus Cæsar ipse vigilias circumiuit.

Circumitores à tribunis militum lecti.

Et circitores vocantur.] In membranis quibusdam *certatores* appellabantur. Eo viso statim suspicari cœpit acutissimus Ianus Palmerius noster, *circatores* vocandos: in quo optimè ipsum conieciße confirmant membranæ A. in quibus disertim perscriptum *circatores*. circare, pro circuire, περιοδεύειν verbum Latinum, diu Latio prohibitum: & exsularet etiamnunc, nisi postliminii jus eruditissimi & perspicacissimi hominis Iosephi Scaligeri decreto accepisset; cujus castigationes vide in librum primum Tibulli, & Festum in *Circanea*. Alii tamen Circitores ferè nominarunt. In equestri militia Circitorum gradum alibi recensuit Hieronymus, & idem nomen in Constitutionibus Principum Codicis Justin. persæpe: vide l. 2. C. De præfecto prætorio Africæ; & l. 3. C. De agentibus in rebus. Ulpianus etiam eos circitores vulgò appellatos dicit, quibus lintearii vel vestiarii vestem dant circumferendam ad distrahendum, l. cuicumque, ff. de institoria actione. Similes circitores, quorum Tertullianus meminit in Apologetico capite 22. *Circuit cauponas religio mendicans*, *exigitis mercedem pro solo templi*, *pro aditu sacri*: *non licet deos nosse gratis*; *venales sunt*.

Vegetius emendatus, Circatores.

Circare.

Circitores urbani.

Equites extra vallum nocturnas excubias facere debere.] Pro *excubias*, libri aliquot scripti *vigilias* legunt; ad rei ipsius elucidationem Cæsaris locus

Excubant Romani extra castra in castellis.

locus peropportunè mihi in mentem venit. Is libro septimo belli Gallici ita scribit: *Castra opportunis locis erant posita : ibique castella viginti tria facta : in quibus castellis interdiu stationes disponebantur , ne qua subita irruptio fieret. Hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebantur.* Et hoc illud esse arbitror quod noster paulo pòst appellat *agrarias facere*. Hirtius: *Postero die castellum, (quod rex in proximo vico non longè à suis castris munierat , bracchiisque cum opere castrorum conjunxerat,vici obtinendi caussa.) Cæsar aggressus omnibus copiis,expugnat*: De bello Alexandrino. Quin & Catoni in libro De re militari, *Procubitores dicuntur fere velites, qui noctu custodiæ caussa ante castra excubant cùm castra hostium in propinquo sunt* : teste Festo in *Procubitores*.

Et hoc erat agrarias facere.

Procubitores, quales.

Alii manè , alii post meridiem.] Exemplar M. & alterum Susii inserebant : *alii manè , alii meridie, alii post meridiem.* Sed vix ausim credere Vegetianum istud esse : videant tamen & judicent alii. Censorinus De die natali : *Nam in XII. tabulis nusquam nominatas horas invenies , ut in aliis postea legimus : sed ante meridiem ; eò videlicet quód partes diei bifariam tum divisi meridies discernebat.* Sed ibi, *legibus*, pro *legimus*, scribendum , ostendunt membranæ Colonienses. Plinius : *Duodecim tabulis ortus tantum & occasus nominatur. Post aliquot annos adiectus est & meridies ; accenso consulum id pronuntiante* : lib. 7. Naturalis historiæ capite sexagesimo.

Vegetii locus dubius.

Antiquissimi meridiem ignorarunt die bifariam tantum diviso.

Censorinus leviter correctus.

Angarias faciunt.] Sunt libri qui tuentur hìc *angarias* ; quidam *angarios* scribebant. Gratia habenda iis , qui libro Collegii trium coronarum cudendo præfuerunt ; eò quòd inviolatum hoc loco & integrum reliquere Vegetium , exprimentes *agrarias*: de quo nomine alibi tractavimus,itemque paulo post hoc eodem capite acturi.

Ortu & occasu dies tandum distinctus.

Agraria restituta apud Vegetium.

Præsidia disponantur.] Membranæ Susii & M. scriptum habent, *præsidia disponantur*. S, & membranæ H, *dispartiantur* malunt; & ego cum illis. Ammianus libro decimoquarto. *Excitavit hic ardor mili-*

Dispartiendi verbum Vegetio redditum.

tes per municipia plurima, quæ iisdem conterminant, dispositos, & castella. Dispartiri regna, coronas, bona civium militibus, apud Æmylium Probum legere est. Cato in oratione De consulatu: *Intereà ad socios nostros sedulò dispartieram, aliò frumentum, aliò legatos, aliò litteras, alio præsidium, usquequaque.* Sisenna tertio Historiarum: *Manuales lapides dispartit propterea, quod is ager omnis ejusmodi telis indigebat.* Idem quarto Historiarum: *Exercitum dispartiunt, ad confligendum componunt.*

Tumultuaria castella.

Tumultuaria castella firmantur.] Castella tumultuaria vocat proinde, ut opera tumultuaria, hoc eodem libro cap. 7. & Ammianus lib. 24. quòd per tumultum, non secundum disciplinam militarem, neque legitimè illa fierent. Et inde suprà, fossa legitima tumultuariæ opposita. Sic *tumultuaria certamina* dixit Livius lib. 30. & *tumultuarium prælium* lib. 31. *Succisivum & tumultuarium studium* Gellius lib. 13. cap. 23. Idem proletarios asperis reipub. temporibus, cum juventutis inopia esset, in militiam tumultuariam lectos, armaque iis sumptu publico præstita; capite censos verò milites nisi in tumultu maximo scriptos, memoriæ prodidit lib. 16. cap. 10. Id pertinere huc arbitrabar, quia de tumultuario milite dicere statueram. Dicti autem *tumultuarii milites*, qui repentino adventu hostium, cùm in discrimine extremo esset res, per trepidationem & metum militiæ raptim adscribebantur. Et hos, puto, definire voluit Festus: apud quem pro *tumultus* legerim libenter *tumultuarii*: Livius libro primo: *Tamen quia consulendi res non dabat spatium, iere obviam Sabini tumultuario milite.* Hirtius: *Legionem adducit, quæ ex tumultuariis militibus in ponto confecta erat*: De bello Alexandrino. Ad eundem modum apud unum Livium *tumultuariæ manus, subitariæ legiones, subitarii milites, duxque tumultuarius* legitur.

Tumultuaria certamina.
Proletarii quando milites scripti.
Capite censi, quando militarunt.
Tumultuarii milites qui.
Festi locus mihi suspectus.
Subitariæ legiones, & subitarii milites.
Dux tumultuarius.

Agrariæ iterum reducetæ ad possessionem.

Intra quæ in angariis aliquanti pedites equitesque degentes.] Emendarem secundum codicem S. & membranas Hittorpii, *agrariis*; nisi præ-

præoccupaſſet Turnebus. Exſtat libellus De rebus bellicis incerti adhuc auctoris: exinde caput ſequens mutuari placuit; quia præter confirmationem prædictæ emendationis, indicat quis caſtellorum modus fuerit, & qui eorundem ſtructores in limitibus provinciarum: *Eſt*, inquit, *prætereà inter commoda reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latus imperii, quorum tutelæ adſidua melius caſtella proſpicient: ita ut millenis interjecta paſſibus, ſtabili muro, & firmiſſimis turribus erigantur. Quas quidem munitiones poſſeſſorum diſtributa ſollicitudo ſine publico ſumptu conſtituat; vigiliis in his & agrariis exercendis: ut provinciarum quies, circumdata quodam præſidii cingulo, inlæſa requieſcat.* Caſtella in limitibus. Quantum ſpatium caſtella diſtarint inter ſe. Caſtella limitanei ſuo tenebantur ſumptu extruere.

A fronte & à tergo novit adverſarios commorari.] Qui limites aliorum perrumpunt, qui cum exercitu in expeditionem proficiſcuntur, ſi prudentes ſunt, id ſemper cavent, ne à tergo hoſtem relinquant. Eoque pertinet Varronis illud lib. 3. De vita populi Romani: *Cæſar reverſionem fecit, ne poſt occipitium, in Hiſpania exercitus qui erant, relinquerent quo ſe conjiceret Pompeius, & ancipiti bello urgeretur.* Provido duci id ſemper cavendũ, ne à tergo hoſtẽ relinqua.

AD CAPUT. IX.

POſtquam partis ejus, quæ ſuperata fuerit, ſpes omnis intercidit.] Exemplar collegii trium coronarum, *ſpes omnes intercidunt*. Membranæ H. *ſpes omnis intercidunt*: quod idem valet. Nam Priſcianus lib. 7. De accuſativo tertiæ declinationis, eo caſu *omnes* non *omnis* ſcribendum probat, Quod alii per *u*, ſcribi maluerunt. Hoc ignoratum cauſſam præbuit bonis correctoribus ad corrumpendum Vegetium. Eoſdem etiam offendit, *ſpes*, plurali numero poſitum. Horatius. Omnis, pro omnes veteres ſcribebant. Spes, numero plurali.

Cum pulchris tunicis ſumit nova conſilia & ſpes.

Offenderent, ſcio, eoſdem homines *fraudes*, *lactes*, & alia his ſimilia, Juriſconſultis & Plauto non incognita. *Sales* itidem dici alibi probo. Vide, ſi lubet, Nonium in *paces*. Item fraudes, lactes: Sales & paces.

Ejectum glossema è Vegetio.

Non aperto marte prœlium.] Ejiciunt aliquot libri *τὸ marte*, legentes *non aperto prœlio*: sed mihi secus videtur; hoc nimirum interpretamentum esse prioris.

Laus maxima ducum, victoriam reportasse exercitu incruento.

Ut integris suis quantos possint hostes interimant.] Hoc nimirum illud est, quod Sallustium probare solitum, Servius & Isidorus scripsêrunt: *Duces laudasse, qui incruento exercitu victoriam deportarent.*

Expensa Vegetii scriptura

Quæ necessaria admodum sunt ab antiquis reperta, perscribam.] Eorum verborum hanc sententiam esse existimo, quòd Vegetius velit recensere præcepta in hac parte necessaria, quæ antiqui scriptores repererant, tradiderant, Veteris libri M. lectionem duco adscribendam, *in qua parte, quæ necessaria sunt, quemadmodum ab antiquis reperta, perscribam.* Quam si recipiamus, non ad bellicos scriptores, sed ductores ipsos referenda erit: qui eâ viâ, quam Vegetius paulo post demonstrat, de adversariorum copiis, armis, fortitudine consultant atque cognoscunt. Cæterum, ut monere hoc meum fuit; ita adfirmare, nescio an satis tutum.

Ratio non alia sequenda in subeundo publico conflictu.

Consilio parta, non minus clara victoria, quàm quæ gladio paratur.

Unus Q. Fabius cunctando rem Romanã restituit.

Adhibitis ex universo exercitu scientibus belli, & sapientibus viris.] Eos certè consulere debet, qui publico Marte conflicturus est. Si enim in cæteris rebus antè quàm incipias consulto opus est; quanto magis rationem, non aleam isthîc sequemur, ubi momento tot mortalium vitæ, opes, liberi, patria, parentes, provinciæ, regna, tota denique imperia in discrimen adducuntur? Cæsar bellicæ artis peritus, & strenuus imperator, si quem Româ vidit, non minus præclarum censuit, consilio quàm gladio superare. Fuit quoque cùm magis reipub. prodesset ducere bellum, quàm prœlia committere; hostem fame, quàm ferro subigere. Quod ex Romana historiâ notissimum est, vel unius Q. Fabii Maximi exemplo. Nam absque cunctatione illius viri, nunquam respub. eo stetisset statu, quo stetit. Neque solùm de publico certamine incundo scientes belli & sapientissimi viri in con-

inconsilium adhibendi sunt; verum etiam cùm tractanda erunt, quæ non tam gravia, attamen maturam deliberationem requirere videbuntur. Imperatorem Alexandrum Severum de jure diliberantem, adhibuisse plurimos prudentes accepimus, ut in consilio non pauciores essent, quàm senatusconsulto faciendo. Idē si de re militari negotium aliquod incideret, milites veteres, & senes benè meritos, locorum, bellorum & castrorum peritos; litteratos etiam, & maximè eos qui Historiam nôrant, convocare solebat: requirens à singulis, quid Romani, vel cæterarum gentium principes, in re, qualis tunc in disceptationem venerat, sequuti essent, statuissent, fecissent; quod in illius vitâ prodidit Lampridius.

Etiam aliis in rebus, scientes belli consulendi sunt. Quales in re difficili Alexander Severus tempore belli in consilium adhibuerit. Hic non minus quàm milites, usui litterati, & periti historiarũ.

Quis contatis, quis sagittariis antecedat.] Ut ita ederem, auctores mihi fuerunt optimæ notæ libri: antè vulgatum erat, *qui contatis, qui sagittariis antecedant.*

Vegetii scriptura murata.

Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare.] Eumenes cum equitatu amplius valeret, occupatione locorum hoc effecit, ut equitatu dimicare hostem cogeret: testem habeo Æmylium Probum. Factum etiam quandoque, ut qui equitatu utrimque satis instructi evenissent, in prœlio tamen uti nequirent, quòd loca aspera essent, impedita, nimis angusta. Qua de re exemplum in Pausaniæ Phoc. in prœlio circa Thermopylas commisso. Veruntamen frenos sæpè equites detrahere coacti, quo fidem facerent peditibus non deserturos. Itidem in pedes eosdem sæpè desiluisse, historiæ testes sunt, & pugnam pedestrem pariter cum cæteris capessivisse.

Eumenes equitatu valens, adversarium equitibus pugnare coegit. Equitatus subinde neutris usui esse potuit. Equites frenos detrahere coacti. Iidem etiam pedestrem pugnam, pariter cum ceteris, subire coacti.

Et vincit sæpius quàm ferrum.] Duo libri scripti H. & Susii, unâ voce Vegetium donant: sed beneficium hoc vereor ne malè isti collocent, & conferant in invitum: *Nam fames (ut dicitur) intrinsecùs pugnat, & vincit sæpiùs, quàm ferrum extrinsecus.* Magis ad meum quidem palatum C. M. S. *& vincit sæpius sine ferro.* Vide tamen Vegetium lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. Idem lib. 3. cap. ultimo: *Qui frumen-*

Examinandus Vegetii locus; etsi mea opinione sic

reponendum videatur.

tum, necessariumque commeatum non præparat, vincitur sine ferro.

Maximè autem tractandum est.] Exemplar M. & Susii: *vel maximè autem tractandum est*, phrasi eleganti & usitatissimâ. De qua Hadrianus Cardinalis, & alii videndi sunt. Imò ipse Vegetius, *Cavendum vel maximè, ne ab ala cornuque sinistro circumveniantur tui*: lib. 3. cap. 19.

Vegetius auctus una vocula, & eleganti genere loquendi.

Scientes artem bellicam, an ex usu temerè pugnantes.] Viderint librarii, an probandum sit quod membranæ H. suggesserunt: *Scientes artem bellicam, an non; ex usu, an temerè pugnantes; fortes gentes, an ignavæ sint.* Tum anne diversa sint, *ex usu aliquid facere & facere temerè.*

Duo præcipuè requisita in imperatore. Item in milite duo.

Nostra auxilia cujus fidei, quarumque sint virium.] Non injuria & fidem, & vires explorari præcipit in auxiliaribus. Quemadmodum enim duo exoptanda maxime in Imperatore, virtutem ut habeat ducem, fortunam comitem; proinde à fide & viribus milites semper commendati.

Allocutio exercitus quomodo in castris Rom. instituta.

Desperantibus antem crescit audacia adhortatione ducis.] Hîc illud dicendum est, Imperatorem aut ducem, qui exercitum alloquuturus erat militibus classico ad concionem coactis, tribunal, suggestum, aut locum eminentiorem conscendere solitum, ubi aquilæ & reliqua signa circumstabant: quod ex Livio, Tacito, Ammiano, omnibus historiographis, & aliis antiquis monumentis nemini ignotum esse potest. Plinius in Panegyr: *Tribunal viridi cespite extructum, nec fascium tantum, sed pilorum signorumque honore circumdatum.* Ibi scripserim, *sed pilarum.* Non sine magna delectatione nummum Imperatoris Galbæ inspexi, quo me donavit studiosissimus antiquitatis, amicus meus Ludovicus Haller ab Hallerstein: quem si exprimendum curarem, putabam Lectori non posse esse nisi gratissimum. In altera autem parte hujus nummi conspicitur Galbæ effigies cum inscriptione tali: IMP. SER. SULP. GALBA.

Plinii Panegyr. leviter emendatus.

CÆS.

CÆS.AVG.TR POT.in altera adlocutio cum inſcriptione, quam ſculpendam curavimus. Addo & alterum nummum quem ante annos aliquot Ioannes Sambucus Pannonius vir clariſſimus in publicum protulit. In hujus parte altera hæc inſcriptio, HADRIANUS.AVG. COS. III. P. P. in altera quicquid exprimendum curavimus.

Nummus Galbæ.

Nummus Hadriani

Tribunal iſtud ſæpe ex ceſpitibus erectum in caſtris memini: nominatim apud Tacitum primo Annal *Tribunal ceſpititium* vocavit Flavius Vopiſcus in Probo. De eodem Prudentius Pſychomachia. Tribunal ceſpititium.

Exſtruitur media caſtrorum ſede tribunal
Editiore loco, tumulus quem vertice acuto
Excitat in ſpeculam, ſubiecta unde omnia late
Liber inoffenſo circumſpicit aere viſus.

Cæterùm imperatore exinde concionante, modò ad ſeditiones componendas, interim ad laudandam militum fortitudinem, & dona diſtribuenda, modò ad incitandos ad prœlium animos, varia ſigna uſitata fuerunt, quibus milites ad ſentiri, gaudere, diſſentiri, indignari ſeſe oſtenderent. Qua in re, quod à me obſervatum eſt, lubens ſtudioſis antiquitatum impartiam. Adſenſus ſigna erant, manus extollere, clamare, ſcuta genibus illidere. Lucan. lib. I. De bello civili.

In allocutione exercitus qui fuerint geſtus militum. Adſentientium militum ſignum erat manus extollere.

------ His cunctæ ſimul adſenſere cohortes
Elataſque alte, quæcunque ad bella vocaret,
Promiſere manus, it tantus ad æthera clamor.

Clamorem tollere.

Valerius Flaccus.

------ *oritur clamor, dextræque sequentum*
Verba ducis.

Livius libro tertio: *Si jam satis animi est, decernique placet, agite dum clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis virtutisque vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus. Quod benè vertat, gesturum se illis morem.* Meminit & Cæsar lib. 7. belli Gallici. De indiciis istis Ammianum quoque audiamus. Is libro 15 Historiarum: *Nemo,* inquit *post hæc finita reticuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes, quod est prosperitatis indicium plenum (nam contra cum hastis clypei feriuntur, iræ documentum est & doloris) immane quo quantoque gaudio, præter paucos, Augusti probavere judicium.* Idem libro sequenti: *Nec finiri perpessi quæ dicebantur, stridore dentium infrendentes, ardoremque pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes, in hostem se duci jam conspicuum exorabant.* Summoperè admiratus fui, ut vidi scriptorem hunc à se ipso dissentire, eò quòd libro 20. dicat, milites feriendo clypeos hastis adsensum declarasse. Sed originem ritus tam antiqui, vide benevole Lector an invenerim. Auctor est Diodorus Siculus libro secundo, clypeos hastis percutere, iræ signum Ægyptiis usurpatum fuisse, quis dubitet & hoc, & alia pleráque in disciplina militari ab iis populis ad Romanos manasse? Sed alios etiam ritus in gratiam tyronum subjicere placet. Et primò defectionis indicium audiamus. Ammianus lib. 22. *Eum sequuti complures, jam pila quatientes & gladios, ad imperatorem transeunt cum vexillis, scuta perversa gestantes: quod defectionis signum est apertissimum.* En alterum: Herodianus libro octavo: *Postquam signis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, ut eos adloquerentur, continuo obtruncant.* Iterum Ammianus lib. 26. *Hac sermonis placiditate omnes molliti, qui acriter venerant pugnaturi, signorum apicibus aquilisque summissis descivere libentes ad eum.* Itidem signa supina non erecta præferebantur, quæ adépta aliis fuerant: quod ab Spartiano didici in vita Severi

Scuta genibus illidere signum prosperitatis. Clypei hastis percussi, iræ indicium.

Etiam illum ritũ ab AEgyptiis manasse, ostenditur.

Indicium deficientium militum quale fuerit.

Signa submissa, & inversa arma. Signa etiã supina præferri solita, quæ hostibus erepta erant.

veri. Etiam hodie vidi, qui simile observarent; hoc est signa adversariis erepta, per urbes plateatim traherent. Præterea inversa arma etiam in funere militum. Quod & nostro etiam sæculo servari videmus. Virgilius libro undecimo, & ibi Servius. *Arma etiam inversa in funere militum.*

------ *Tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur*
Thyrrhenique duces, & versis Arcades armis.

An per annos aliquos in pace durarint.] Durare verbum variæ significationis fuit apud antiquos, & Latinissimi illius sæculi scriptores. Sed nostro hoc ævo istiusmodi sermo desitus, aut saltem pro desito: ea causa, quia paucis cognitus. *Corpus, membra, ad laborem durare*, dixit Vegetius lib. 1. Similiter Jurisconsultus, *Durare corpus in tormenta*, l. 18. ff. de quæstionibus. Item senex Plautinus Lysitelem filium admonens, ab adulatoribus, à sycophantis sibi caveret: -- *ego*, inquit, *ad hoc genus hominum duravi.* Ut autem durare in pace Flavius noster; item Iurisconsultus servum durare in priore conditione, l. 1. ff. De pœnis. Alibi quoque Plautus: *nequeo durare in ædibus.* Cato: *Vinum si voles experiri duraturum sit, nec ne.* De re rustica cap. 108.

Durare in pace.

Durare corpus, membra ad laborem.

Durare in ædibus.

Durabit vinum.

Ex diversis advenerint locis.] Indicium feci, exemplar M, legere, *evenerint locis.* quod genus loquendi alibi etiam per me auctori nostro redditum.

Evenire, verbum vetus restitutum Vegetio.

Quasi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit.] Perversa hactenus & inepta illa verborum compositio in libris editis, & mss. Audeo distinguere, *quasi depug. con. pub. exercebit ipse. Sæpius tentabit.* Quod rectè & ordine à me factum esse, vel ipsa invidia non iverit inficias. Si videatur, poteris etiam *depugnaturus*, pro *depugnaturos*, legere: quod mihi ad mentem auctoris declarandam videtur futurum accommodatius. Ducem optimum curare jubet, ut singuli militum numeri per tribunos primum omni armorum genere exerceantur: post ipsum & ducem in unum collectos (tanquam publico Marte depugnaturus sit) eosdem exercere. Id fortè exercitium est, quod septimo die omnium mili-

Interpunctio vegetii mutata.

Milites à tribunis exercitati post sub oculis ipsius imperatoris exerceri debent.

militum fuisse: sub Imperatore Cassio, retulit in ipsius vitâ Vulcatius.

Ad plenum. In plenum.

In ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi.] Pari phrasi in Notitia imperii, *ad plenum armatus procedit.* Item in institutis: *in plenum causæ mederi.* *In plenum omnia reducere* §. media autem, & §. seq. de legitima agnatorum successione.

Exercitati milites, ante publicum certamen, minoribus prœliis imbuendi. In minoribus hisce prœliis quare maxima cautela adhibenda. Cato in ea re providissimus. Temeritas in re militari ante omnia vitanda. Nihil in bello contemnendum. Timor promptos facit ad consultandum. Velitatio publicæ pugnæ opponitur. Velitationibus periculum face-

Et ante minoribus prœliis imbuendi.] In exemplaribus C. M. H. *sed ante.* Et hic *sed*, valebit *nam.* De quo nos alibi. Milites exercitatos non statim ad publicam pugnam educendos monet, sed captata occasione, quæ ipsa occasio in hisce etiam minoribus prœliis (ut mea opinio est) magna cautela quærenda erit; ne cum præparare ad graviora tyrones cogitas, ipsa experientia doceas, hactenus bellum (quod dicitur) dulce fuisse inexpertis. Cautus admodum in ea re Cato consul fuit; quod à Livio docemur: *Inde*, inquit, *per occasiones, nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, ut & quàm longissime à castris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res novos milites:* lib. 43. Nihil usqueadeò in re militari vitandum, ut temeritas. Unum enim præceptum hoc in animis omnium esse debet, *Nihil in bello oportere contemni.* Cum sine causa dictum non sit, *Mater timidi flere non solet*, teste Æmylio Probo. nam, ut 2. Rhetor. Arist. ὁ φόβος βουλευτικοὺς ποιεῖ: id est, *timor ad consultandum promptos facit.* Utque apud Thucydidem est, ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει: *incogitantia audaciam, consideratio vero timorem seu cunctationem adfert.*

Si verò adversarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet.] Publicæ pugnæ opponitur ferè velitatio; qua suos exercere primùm solent, qui se inferiores credunt. Appianus De bello Hisp. auctor est, Scipionem id factitasse, cùm justum prœlium non auderet committere. Idem lib. eodem: *Maximus in justam pugnam progredi intutum ratus, exercendis militibus operam dabat, permittebatque milites*

lites velitationibus uti, ut eadem opera & hostium, & suorum militum virtutis periculum faceret. Pericles Atheniensium dux, cùm hostibus suis impar esset, videretque suorum animos pugnandi cupiditate usque eò erectos, ut etiam ignominiosis verbis cum eo expostularent; non alia ratione lenivit, quàm quòd diceret. *Cæsas arbores celeriter renasci, interemptos homines difficillimè reparari.* Plutarchus auctor in Pericle.

re oportet de suis militibus.

Arbores cæsas facilè renasci, non homines.

Nam pauciores numero, & inferiores viribus.] Datamem etsi copiis inferiorem, superiorem tamen omnibus prœliis discessisse, accepimus. Id eò, quia acies nunquam commisit, nisi locorum angustia adversarium clausisset. Hic & in se, & in loci natura tantum spei posuit, ut hostes aggrederetur & vinceret, qui vicesima parte militum ipsum superarent: teste Æmylio Probo. Superuentus quoque & subsessæ, ut auctor noster subdit, tutiores sunt his, qui numero ab aliis superantur. Sertorius certè exigua manu militum præ quàm Marcelli cæterorumque Romanorum exercitus erant, castra movere sæpè prohibuit, castra metatos sæpè vexavit, variisque artibus insultavit, non justa pugna, sed tumultuariis tantùm certaminibus. Quæ res quàm feliciter illi cesserit, alibi doceo ex Plutarcho, Floro & aliis.

Datames paucioribus militibus, quare victoriam semper adsecutus sit.

Vicit vicesima parte militum superiores.

Sertorius quoque exiguo militum numero Rom. sæpè superavit.

AD CAPUT. X.

PEr quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, provinciæ conservantur, & imperium.] Ita eum locum edi voluerunt membranæ H. & S. antè vulgabatur, *& dignitas provinciæ propagatur, & conservatur imperium.*

Non tantùm pro universo exercitu.] Boni Imperatoris est non modò de universo exercitu, verùm & de singulis contubernalibus è prœlio reducendis, esse sollicitum. Cui Vegetiano consilio etiam Iphicratis Apophthegma seu similitudo accedere visa. In qua hoc amplius admonetur; duci de suo capite conservando non minùs esse cogitandum. Ipse autem pedi-

Dux etiam de singulis militibus è prœlio reducendis debet esse sollicitus.

Ducem de suo capite maximè debere esse sollicitum.

Pelopidas & Marcellus, ut negligentiores in eo reprehensi.

pedites manibus humani corporis adsimulans, pedibus equites, aciem ipsam pectori ac thoraci, capiti verò Imperatorem: censet hunc de sua salute magnoperè debere esse sollicitum: quòd eam negligens, non sibi, sed omnibus etiam, quibus per illum salus constare poterat, incommodet. Narrat Plutarchus in Pelopida: ubi & ipse Pelopidas, & Marcellus, viri ceteroqui laudatissimi, & à rebus gestis celeberrimi, malè audiunt, quòd nimia temeritate sese uterque perdiderint.

Tentatus locus Vegetii. Et, pro, id est.

Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur.] In exemplari M. *dux ergo cui tantæ artes potestates, & insignia tribuuntur.* Doleo in tanta librorum multitudine nullum præterea esse, qui eam lectionem juvet. Si enim *&* pro *id est* accipiamus (quam phrasim apud Plautum, Virgilium, Jurisconsultos & Tertullianum me observare memini;) non inelegantèr vel inusitatè ita vocabulum *potestates* usus erit noster Vegetius. Ammianus de Imperatore concionante: *Ipse*, inquit, *aggere glebali adsistens, coronaque celsarum circundatus potestatum, talia ore sereno disseruit*: libro vigesimo tertio. Non rarò etiam ii ipsi, qui in potestate & dignitate constituti erant, vocati Potestates. Ammianus: *Adhibitis in consilium potestatibus, quid facto opus esset deliberabat.* Eam phrasim non viderunt, qui adeò turpitèr macularunt pulcherrimam Imperatorum constitutionem 3. C. De officio præfecti urbi. Eam ex membranis sic emaculo ac persano: *Præfectus urbis cunctis, quæ intra urbem sunt, antecellat potestatibus, tantum ex omnium parte derivans.* Vulgò legas, *Præfectura urbis cunctis quæ intra urbem sunt antecellat [dignitatibus & potestatibus] tantum ex omni parte derivatus, quantum sine [omni] injuria ac detrimento honoris alieni usurpat.*

Potestates dicti, & qui in dignitate constituti erant.

Emaculata l. 3. C. De officio præfecti urbi.

Dux, & Tribunus nomina militum scire debent.

Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus.] Alexander libro primo Genialium cap. 18. inter officia tribunorum etiam illud ponit, ex Marcello nescio quo, *nomina militum tenere*: Imperatorem scilicet, & tribunum milites suos ignora-

ignorare, pudendam inſcitiam eſſe. Othonem certe non aliud ad imperium evexit, quàm quòd quemque militum in agmine, in ſtationibus, in itinere nomine compellabat. Ex hoc gratiam & ſtudia hominum adſecutus. Hadrianus quoque eâ fuiſſe diligentiâ legitur, ut non ducum tantùm, ſed & ſingulorum militum vitam, mores, ſtationem diligenter inquireret: teſte in ejus vita Dione. Imperator Alexander Severus milites ſuos ſic ubique ſcivit, ut in cubiculo haberet Breves, & numerum, & tempora militantium; ſemperque cùm ſolus eſſet, & rationes eorum, & numerum, & dignitates, & ſtipendia recenſeret, ut eſſet ad omnia inſtructiſſimus. Denique cùm inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat & nomina. De promovendis etiam ſibi adnotabat, & perlegebat cuncta pittacia, & ſic faciebat diebus pariter adnotatis, & quis, & qualis eſſet, & à quo promotus. Teſtis in ejus vita Lampridius. Rarum exemplum hoc in Imperatorio culmine; & dignum quod ſibi imitandum proponant, quotquot regendos exercitus, ac regna tuenda ſuſcipiunt.

Quid Othonem ad imperii culmen evexerit. Hadrianus de ſingulis militibus, de moribus & ſtationibus diligenter inquiſivit. Alexandro Severo in hac parte nemo unquam diligentior. Dignum exemplum quod duces exercitus ſequantur.

Actoritatemque maximam ſeveritate ſumat.] Non incommoda illorum verborum ſententia: veteres tamen libri M.S.H. & Suſii malebant, *auctoritatem ſeveritatemque maximam ſumat*.

Omnes culpas militares legibus vindicet; nulli errantium credatur ignoſcere.] In M. & Suſii altero legebatur, *vindicet, nulli errori credatur ignoſcere*. Quanta olim in re militari legum obſervantia, quàm ſtricta diſciplina fuerit, conſtare aliquatenus poteſt ex iis quæ dixi ſuprà de multis & pœnis militaribus. Et quidem parentibus Romanis diſciplina caſtrorum antiquior fuit, quàm ſalus liberorum: teſte Juriſconſulto in l. poſtliminium, §. filius, ff. de captivis. Idemque alibi exemplis probo, ac teſtimoniis Valerii, Frontini, Diodori, & Gellii, quem nunc Agellium vocant. Caſſiodorus non aliunde robuſtiùs, quàm diſciplina exercitum armari cenſuit, lib. 12. Var. cap. 5. Imperatori Alexandro admiranda & ſingula-

Diſciplina militaris ſtricte olim ſervata.

Parentibus Rom. diſciplina caſtrenſis antiquior fuit, quàm vita liberorum.

Disciplina optimè exercitus munitur. Imp: Alexander qua causa Severus dictus. Vitanda nimia acerbitas in militibus puniendis. In eam partem Lucullus graviter peccavit. Quantum dux duci præstet. Trajanus in puniendis militibus temperantissimus. Remissum & clementiorem ducem res militaris non patitur. Rigor salutaris vincere debet inanem speciem clementiæ. Quando commoda sit superveniendi occasio. Superventus maximè ordinandi, dum separata

singularis quædam constantia, qua contra milites suos usus est, Severi nomen peperit: ut auctor Lampridius. Cavendum nihilominus, ne nimium sint acerbi in puniendo duces. Lucullus enim, etsi artis militaris peritissimus, infidis tamen ad omnia militibus usus, & ab iisdem ad extremum desertus est, quòd multa imperaret, parùm esset affabilis, inprimis acer in rerum gestarum rationibus reposcendis, inexorabilis in suppliciis. Cujus rei argumentum, quod eosdem illos milites pòst acceptos Pompejus ne minimum quidem seditiosos habuit. Tantum homo homini, dux duci præstitit: ut auctor nobis est Dio in vitâ Pompeii. D. Trajanus in hac parte ita temperans, in imperando ratione usque adeò usus est, ut milites insolentes se præbuerint numquam: teste eodem Dione. Rursum cautelæ caput est, ne nimis leves simus: namque remissum & clementiorem ducem disciplina militaris non patitur. Certum est enim vires armis constare; quæ ubi à recto tenore desciverunt, oppressura sunt, nisi opprimantur: ut rectè censor ille censuit. Quare advertendum erit Tullianum istud; hoc est, ut salutaris rigor vincat inanem speciem clementiæ. Quod Imperatorem Theodosium spectare solitum, memoriæ prodidit Ammianus.

Cum dispersi ad prædandum securi oberraut hostes.] Veteres quidam libri præferebant *securiores*. Sed hæc non tam anxiè excutienda duximus; rem maximè spectamus: quare hoc monemus, non modò cùm ad prædandum hostes palantur, occasionem superveniendi præberi, cæterisque temporibus & modis ab auctore nostro hîc propositis. Id enim prudentissimos belli duces cavisse, scio tam diligenter, quàm quod maximè; ne scilicet adversariorum auxilia, ne copiæ ex diversis locis venientes cogerentur: separatis enim adhuc incumbere solent, aut subsessas collocare, eaque ratione nullo ferè negotio delere, quos sustentari numquam erant, si potuissent coire. Tum & hoc fere accedit, ut uno exercitu cæso, alii animos despondeant, veriti ne statim victor & in eos

arma

arma vertat. Callidum in ea re Scipionis consilium. Expugnatis namque ab eo Asdrubalis castris, alter exercitus Syphacis, qui in propinquo erat, quasi victus, eâdem opera profligatus est. Non alienum huic loco strategema, seu potiùs perfidiæ exemplum, quo Lucullus Lusitanos oppressit, & extra unum Viriatum omnes pene delevit. Eos ipse in tria diversa loca distributos consistere jussit, tanquam rediturus, ostensurusque locum condendæ urbis. Mox quàm ad primos rediit, arma tanquam amici essent ponere persuasit, inde immissis militibus trucidari curavit. Idemque secundis, & tertiis ita celeriter factum, ut cladem priorum non intelligerent: Appianus auctor in historia bellorum Hispaniensium. Addo præterea magnam aut superveniendi, aut victoriæ obtinendæ occasionem olim fuisse; cùm certis diebus gentibus aliquot ominosum fuerit pugnare. Proinde Judæis Sabbato defendere se nolentibus, Pompejus Hierosolymam expugnavit, auctore Dione in Pompejo. Macedones reges toto mense Junio exercitum non eduxisse, ex Plutarchi Alexandro didici. Etiam Romanos istiusmodi religio tenuit, ut videre est apud Festum: *Prælia-res*, inquit, *dies appellantur, quibus fas est hostem bello lacessere. Erant enim quædam feriæ publicæ, quibus nefas fuit id facere.* Dies illi istos religiosos appellabant. Meminit eorum Cato in commentariis De jure civili: *Itaque*, inquit, ***per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebantur, non comitia habebantur; neque alud quicquam in republica, nisi quod ultima necessitas admonebat administrabatur.*** De quibus diebus consulendum Agellii capite 11. lib. 4. & cap. 17. lib. 5. Germanis auspicatissimum rebus gerendis initium Lunâ inchoante aut impleta: ut scribit Tacitus.

[Margin: sunt hostium copiæ, ne coire possint. Scipionis callidum consilium. Qua perfidia Lucullus Lusitanos deleverit. Separati exercitus faciliùs superantur. Judæi Sabbato defendere se nolebant. Macedones toto mense Junio non pugnabant. Romani etiam certis diebus non pugnabant. Dies religiosi Romanis. Germanis auspicatissimũ rebus gerendis initium, Luna nova aut impleta.]

Pedites cum tyronibus, sive inferioribus mittat.] Tyrocinium militum unius anni erat. Id Servius ex Ciceronis fragmento probat. Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur. Incipiebat autem tyrocinium anno ætatis XVII. Isidoro teste, Servio 5. Æn. Videndus Cicero pro

[Margin: Ad militiam euntes primũ annum sub custodibus agebant.]

X Cœlio;

Tyrocinium anno XVII. cœpit.

Cœlio; & Turnebus lib.26.cap.22. Quanquam inferiores etiam & minores in exercitu fuerint, ut ab auctore nostro hic docemur, & lib.1.cap.4.

Ad paludum & viarum difficultates.] In unis membranis Susii, *& maris difficultates.*

Cibum capientes aut dormientes.] Istri cùm A. Manlii castra cepissent, opimæq; prædæ incubarent, epulãtes ac ludibundos plerosq;, ac ubi essent præ oculis nescientes, C. Claudius Pulcher invasit, coëgitque cum sanguine & spiritu malè partam simul evomere victoriam. Florus lib.2.cap.10. De superventibus noctu institutis exempla qui desiderabit plura; is inspiciet Sexti Julii Frontini strategemata, quæ in manu sunt, lib.2.cap.10. & alibi. Virg.

C. Claudius Pulcher Istris egregiè supervenit.

Invadunt urbem somno vinoque sepultam.

Aut vacantes certè, securos, inermes.] Suspicatus sum legendum, *vagantes.* & meritò, quanquam libris omnibus dissentientibus, nam C. & G. olim promiscuè ferè scribebantur: teste Quintil. lib.1. cap.9. Ausonius:

Vegetius emendatus. C. & G. olim promiscuè scribebantur.

---- Gamma vice functa priùs C.

Festus: *quæ nunc appellatur C. ab antiquis G. vocabatur.* Sic infrà cap.19. *vacantibus globis* non rectè membranæ legebant, cum sit retinendum *vagantibus.* Perexigua harum litterarum differentia in libris optimis scriptis: quod testatur vetustissimus, & optimæ notæ manuscriptus Censorinus S Petri Coloniensis. Testabuntur quotquot eodem usi: inter quos ingeniosissimus mihiq; amicissimus Gabriel Rolandius Antuerp. Quòd autem *vagantes* hic rectè legatur, probavit mihi ipse Vegetius, qui libro eodem capite undevigesimo. *In jugis*, inquit, *montium laborantibus, in campis exsparsis, atque securis, in mansione dormientibus opportunum prælium semper infertur.*

Confirmata superior emendatio.

Discalciatos, distractis equis, nihil suspicantes.] Ut primum Vegetii hunc locum legi, arbitratus sum sub verbo *distractis* aliud quid castrense latere, quòd scirem Sosipatro Charisio, Grammatico non è trivio, Strigam castrense vocabulum esse, intervallum

Locus Vegetii semper mihi suspectus fuit.

vallum turmarum significans, in quo equi stringuntur: Itidem Higino de castrorum metatione. Inde etiam equos strigare Turnebus dixit, dum in strigam collocantur. Paulus apud Festum: *Striges appellabantur ordines rerum inter se conjunctè collocatarum, à stringendo dictæ.* Sed non sanus ille locus; neque sana mens, puto, Paulo Diacono, dum ita de Festo meritus est. Legerim, *Strigæ appellabantur ordines rerum inter se continuatè collocatarum, à strigando dictæ.* Striges enim aves, ut ex Charisio & aliis discimus. Illud *continuatè* etiam fragmenta Festi agnoscere videntur. Varro lib. 2. De re rustica capite nono; *Boves diversos clunibus continuatos adsistere dixit.* & usi ita eo verbo Cicero & alii. Hæc à me eò dicuntur, quod putarim aliquando *distrigatos* equos hîc dici posse, dum prædandi causa alii oberrarent, pars in castris non ita continuatè strigarent: Sed nunc in viam redeo, scriboque *distratis equis*: nisi malis *destratis*: tunc enim commoda superveniendi occasio, & id causæ fuit; cur equos non stratos semper ascenderint Numidæ. De quo Appianus meminit lib. De bello Punico. *Sternere* autem *equos & insternere* nemini incognita: oppositum est *desternere*. Livius: *Armatos deinde, & instratis equis signum exspectare.* Inde Strata & Stragula dicuntur, quæcumque equis insternuntur. Livius: *Strata detrahi jubet.* Iterum alibi. Seneca: *Stultus est, qui equum empturus, non ipsum, sed stratum inspicit.* Straturas appellare notabam Paulum Diaconum libro 4. Historiarum extremo. Ab eadem origine & *stratores*, de quibus ante dicturum me receperam. Horum munus equum insternere, tenere, ac domino conscendenti opem ferre. Ammianus: *Cùm eum oblatus non susciperet equus, dextram stratoris jussit abscidi.* Meminit horum Ulpianus ff. De officio proconsulis; & l. 1. C. De officio præfecti præt. Africæ. Spartianus: *Cum illum in equum strator suus levaret, pugione latus confodit.* Fons & origo superioris mendæ à consuetudine & ineptia librariorum; qui, ut alias, similiter & C literam, interim demere, interim addere, pro arbitrio solent. Sic apud Modestum, *Contati milites*, mutarunt in *contecti*. Apulejus 2. Floridorum:

Striga castrense vocabulum.

Festus emendatus.

Continuare, id est, conjunctim aptè quid collocare.

Prædictus Vegetii locus olim à me tentatus.

Nunc emendatus.

Numidæ equis non stratis usi.

Strata equorum

Straturas alii vocarunt.

Stratores, & munus eorum.

Origo superioris mendæ.

Apulejus emendatus. Item Ammianus. Apulejus iterum emendatus.

Interim dies ire , neque Philemon ad conditum venire: scribo, *condictum*. Sic contrà *conditum* pro *condictum in borreis*, apud Ammianum scribendum est: Sic apud Apulejum *victricus*, pro *vitricus*, & apud eundem sexto Asini aurei; *bis editis, involat in eam*; scripseris me lubente, *edictis*; quasi apertè, propalam narratis, propositis. Tantum enim illic valet *edicere*; de quo ego aliàs.

Cum primùm adspexerint , perhorrescunt.] Membranæ H. scribebant *horrescunt*; Susii autem, *expauescunt*.

Et ultimos , vel certè insperatos superveniat.] In Susii aliquot libris, *& ultimis aut certè insperatis superveniat*.

Frumentantibus superveniendum. Sciponis cautio contra superventus, dum frumentaretur. Phaniæ præfecti Aphrorum stratégema.

Eos etiam, qui longè à suis pabuli aut prædæ gratiâ commorantur.] Paratos esse vult Vegetius exercituum ductores , ut eos homines statim occupent, cum dilecta manu militum. Incommodum superventus, dum frumentaretur, Scipio memorabili strategemate evitare solet; Campum, quem demessurus erat, circundabat equitibus, & peditibus scutatis, Ipse cum turmis aliis obequitans , excedentes circulum severè castigabat ; qua sola re Phaniam præfectum Afrorum equitum compescuit ; qui juvenis impiger equos habebat paruos , celeres, herba, si alia deessent, contentos ; cum iis in arbustis, aut vallibus latitans , quotiens vidisset hostem dissolutiùs agere, advolabat , damnoque dato rursus in tutum tanquam aquila se recipiebat, narrat Appianus De bello Punico. Maximus quoque , cùm ad commeatum exeundum erat, suos semper levi armatura equitatuque (ut patrem Paulum in Macedonia viderat) sepiebat; teste eodem Appiano De bello Hispan.

Restituta Vegetio sua scriptura. Potus gratia milites exire sæpè consu-

Aut prædæ gratia commorantur.] A membranis H. discedere non ausim , quanquam in iis solis legatur: *aut potus gratia*, quòd videam de præda paulo ante auctorem nostrum egisse. Potus gratia exire milites nemo nescit, sed commorandum ea causa interim fuisse , testimonio Catonis ex secundo Originum liquet.

liquet. Ubi insignis militum hac parte necessitas detegitur; *Qui aquatum*, inquit, *& lignatum jubentur ire, securim atque lorum ferunt, gelum crassum excidunt, eum loro colligatum adferunt*. De Rheni ac Danubii glacie idem commemorat Herodianus lib. 6.

Inter hostes discordiarum serere causas.] Quanti sit momenti, ut contra quos belligeramus, inter se ipsi dissentiant, exemplo uno aut altero clarum fiet. Buculi Ægyptiæ populus post superatos Romanos Alexandriam occupaturi erant; nisi Cassius è Syria dux adversum eos missus, id effecisset, ut ipsi distraherentur in partes. Qua ratione effectum est, ut quos ante Romani adgredi non audebant, eos Cassius inter se tumultuantes oppresserit. Petenda historia à Dione in M. Antonino. Codrus quoque antiquissimus rex Athenienfium, veste pastorali induta, castris se hostium immisit, ibique concitata rixa interfici se passus est, quò civitati obsessæ opem ferret. Quod narratur à Vellejo Paterculo.

Nam civile odium ad inimicorum perniciem præceps est.] Interea temporis, dum Romæ domestica illa seditio de lege agraria glisceret, oportune arma sumenda videbat cum Vejentibus Hetruria tota. Livius: *In spem ventum erat discordia intestina dissolvi rem Romanam posse, principesque in omnium Hetruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæviant; id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent*: lib. secundo ab V.C. Item Varro primo De vita populi Romani; *Distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque ægrotare incipit & consenescere.* Neque solis ea labes civitatibus, sed regnis & imperiis quoque reperta. Mirum, quantum ad seditiones semper inclinati fuerint Græcorum animi; qui dum eminentissimum quemque è medio tollere conati, totam perdidere Græciam; teste Herodiano lib. 3.

Respondebitur, si fuisset ista cautela.] In uno Susiano codice reperi, *respondebis si fuisset ibi cautela.*

Discordiarum causæ inter hostes serendæ.

Ea ratione Cassius Buculos delevit, quibus antea resistere Rom. non poterant.

Eodem strategemate Codrus rex Atheniensis obsidio civitatem liberavit.

Civibus dissidentibus civitas, aut regnum facile invaditur.

Discordia una labes reperta opulentis civitatibus, & magnis imperiis.

Græci eminentissimum quemque tollentes, totam perdiderunt Græciam.

Tentatus fortè, & restitutus Vegetius.

cautela. Inde lubens fecerim, *si fuisset inibi cautela.* Id an meritò, illorum esto judicium, qui sciunt *inibi,* pro *ibi* Plauto, Apulejo, & Ciceroni quoque usitatum. Adverbia autem *ibi, ubi, hic, illic,* vice pronominum relativorum poni ab optimis scriptoribus, testantur, quæ ea de re dixi in Particulis meis.

Carri in orbem constituti pro munitione sunt. Sarraca.

Omnes barbari carris suis in orbem connexis.] Meminit strategematis Silenna quarto Historiarum: *Impedimenta,* inquit, *collocant omnia, construunt carros, & sarraca crebra disponunt:* apud Nonium in *Carra.* De eadam re Ammianus: *Unde haud longo spacio separatum vulgus inæstimabile Barbarorum ad orbis rotundi figuram multitudine digesta plaustrorum, tanquam intramuranis cohibita spaciis, otio fruebatur & ubertate prædarum.* lib. 31. Iterum paulo infrà: *Octavo tandem die hostium carpenta cernuntur, ad speciem rotunditatis detornata digestaque.*

Veremur, ne discere nequeamus, quæ.] Solum exemplar M. *veremur ne ducere debeamus quid à nobis alii didicerint.*

Quia vigentibus pacis officiis procul aberat bellorum necessitas.] Exemplar C.S. M. H. *necessitas belli*: ampliùs tamen in M. *procul aberrat necessitas belli.*

Restituta Vegetio sua lectio. Duci exemplis.

Sequi exempla.

Doceamur exemplis.] In Codice M. expressum erat, *docemur exemplis.* Genuinam lectionem (ut mea fert opinio) suggerunt membranæ H. in quibus disertim exstat, *ducemur exemplis.* Nam ut duci victoriæ præmiis, gloria, sic & præmia ac gloriam ipsi sequi dicimur. Itidem Cicero, & alii boni scriptores dixerunt, *exemplum alterius sequi.* Ecquid causæ sit, cur minùs eadem tralatione *exemplis ducamur*: cùm ipse Vegetius, Scipionis, Metelli Mariique exempla sequenda hîc proponat.

Strabonis, Flori, & Eutropii pugna de bello Numantino.

Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit.] Auctor est Strabo Romanos bellum cum Numantinis gessisse per annos viginti. L. Florus, Eutro-

Eutropius, & alii annos tantùm quatuordecim numerant. Si à consulatu Q. Fulvii Nobilioris & T. Annii Lusci, originem hujus belli repetamus (qui fuit anno urbis conditæ DC.) reperiemus usque ad consulatum secundum P. Scipionis, & C. Fulvii Flacci, annos undeviginti. Quibus si tempus, quo Numantia à Scipione obsessa fuit, id est menses quindecim (juxta Paterculum lib. 2.) adjiciamus: apparebit Strabonem rectè computasse. Nobilior cum exercitu triginta millium in Segedanos missus fuit. Illi statim ad Araschos (quidam Arevaсces vocant) cum uxoribus, & libris confugerunt, & Caro duce electo, tertio die sex civium Romanorum millia ceciderunt. Ipso autem victoriæ die belli fortunam conversam videntes, & Segedani & Araschi, Numantiam se receperunt. Quam triduo post ipse Nobilior expugnare conatus est. Quæ Historia ex Appiano repetenda libro De bello Hispan. Sed ut primus Nobilior, item post illum multi & præstantissimi Romani duces frustrà idipsum conati. Nam sex consules, sex exercitus consulares nihil inde, nisi calamitatem & contumeliam retulerunt. Quod satis superque testantur eorum temporum historiæ: Appianus dicto libro, Florus lib. 2. cap. 18. Eutropius lib. 4. Diaconus & alii.

Bellum Numantinum cœptum anno ab urbe condita DC. Numantia mensibus quindecim obsessa. Strabo non malè computū inivit. Origo & fons istius belli.

Sex consules nihil præter ignominiam à Numantinis retulerunt.

Hos disciplinæ regula custodita omni opere, fossisque faciendis ita diligenter exercuit.] Simul ut in exercitum Hispanicum venit Scipio, acrius sibi cum Romano, quàm Numantino milite prœliandum animadvertit. Qui ut disciplinam militarem, non dico collapsam, sed prorsus neglectam nunc restauraret, omnes ilicò mercatores, meretrices omnes, cujusque modi divinatores, quos sæpe milites consulebant, ejecit; vetuitque ne in castra aliquid non necessarium importaretur; sacrificiis quoque, quibus per extà futura inquirebant, interdixit. Lixas calonesque paucos esse voluit. Jumenta omnia clitellaria, paucis necessariis exceptis, venderent imperavit: milites coquos habere noluit; instrumenta culinaria præter veru, ahenum, & vas potorium ferre vetuit. Culcitas haberi prohibuit, primusque ipse culcita fœnea

Scipio disciplinam militarem restauravit: Quibus id rationibus effecerit.

Id exercendo potiùs, quàm puniendo effecit.

usus est. Ignaviam, aliaque militum vitia exercendo potiùs in castris, velut in scholis, quàm puniendo sustulit. Testantur Appianus De bello Hispan. Valerius Max. lib. 2. cap. 7. Eutropius, Paulus Diaconus Historiarum lib. 4. Florus lib. 2. cap. 18. Livius lib. 57 Frontinus lib. 4. Strateg cap. 1. Plutarchus in Mario. Simili ratione in obsidione Carthaginiensi, cùm præter spem, sola disciplinæ militaris negligentia res hostium auctæ essent, exercitum repurgatum constat hoc Scipionis edicto: *Quotquot non militatis, abite omnes è castris hodie, præter eos, qui potestatem manendi à me acceperint.* videndus Appianus de Bello Punico.

Ex neglecta militari disciplina res adversariorum augentur.

Ut diceret fodientes luto inquinari debere.] In uno V. codice legebatur *deberent*. Sed scripserit ne hoc Vegetius, videant eruditi. Ad locum saltim Flori digitum intendit; quem subscribo ex lib. 2. cap. 18. *Ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent jubebantur.*

Flori locum expressit Vegetius.

Ipsos denique Numantinos capta civitate sic concremauit.] In eum modum illa cum paucis sequentibus edendum curavi; præeuntibus tribus quatuor libris. Ante me ediderant, *Cum ipsis denique Numantinis sic capta civitate concremavit, ut nullus evaserit.* Id qua sententia dictum voluerint, equidem non intelligo: nisi stolidi putarint eò devenisse insaniæ Scipionem, ut simul cum ipsis Numantinis milites suos flammis consumserint.

Vegetio sua lectio reposita.

Ut nullus evaserit.] Appianus persuadere nobis nititur, capta Numantia alios Scipionem vendi jussisse, alios ad triumphi pompam selegisse, ac servasse. Sed pro Vegetio stat inprimis Florus, dicto cap. 18. *Sic oppressa*, inquit, *civitas nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur.* Idemque testatur Paulus Diaconus l. 4. Historiarum: *Novissima spe desperationis in mortem omnes destinati, clausam urbem ipsi introrsum succenderunt, cunctique pariter ferro, veneno, atque igne consumpti sunt. Romani nihil ex his penitus habuere victis, præter securitatem suam: neque eversa Numantia vicisse se*

Florus ab Appiano dissentit. Stat à Vegetio. Item Paulus Diaconus Ipsi Numantini civitatem suam flammis

magis

magis Numantinos quàm evasisse dixere. Unum Numantinum victoris catena non tenuit, unde triumphum viderit Roma. se ferro ac veneno consumunt.

Metellus in Aphrica.] Bellum hoc gestum anno urbis DCXLIIII. Consulendus Valerius Maximus lib.2.cap.7. Frontinus lib.4. Strateg.cap.primo, Florus libro tertio, cap.primo, Sallustius Jugurtha, Livius, Plutarchus, alii. Cimbricum bellum.

Cimbri quoque.] De bello Cimbrico, & Marii diligentia industriâque, adeundus Florus lib.3. cap.3. Plutarchus in Mario, Diaconus lib.quinto, & alii.

Cæpionis & Manilii & Silani legiones inter Gallias deleverant.] Nesciunt Silanum libri M.S. & H. iidemque totum quod paulò antè præcesserat, *& disciplina majorum*, delebant, & pro *Cimbri quoque*, legebant solummodò *Cimbri*. Ut ut reliqua se habeant, de Silano scio falli. Nam eum hîc series ipsa temporum requirit, historiæ veritas, & alii item codices Vegetiani. Namque primus contra Cimbros & Teutonos infeliciter M. Junius Silanus cos. pugnavit: Itemque post illum Manilius & Q. Servilius Cæpio. Florus mihi testis erit locuples, & idoneus: *Sed nec primum*, inquit, *impetum Barbarorum Silanus, nec secundum Manilius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt: omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset.* Confirmata vulgaris apud Veg. lectio. Quot Rom. duces cum Cimbris infeliciter congressi fuerint.

Sed etiam Teutonum, & Umbrorum publico Marte deleret.] Emendabam *& Ambronum*, adjutus libro M. & H. eamque tam scio veram esse lectionem, quàm meridie lucere. Testis mihi Plutarchus in Mario. Ubi, tanquam tessera prœlii fuerit, exclamant: *Ambrones, Ambrones.* Testes erunt quotquot meminerunt hujus belli Historiographi: inter quos Diaconus lib.5. principio, non uno loco. Umbri Italiæ populus, quorum civitates apud Ptolemæum lib.3.c.1. De Ambronibus ita Festus: *Ambrones fuerunt gens quædam Gallica, qui subita inundatione maris, cum amisissent sedes suas, rapinis & prædationibus se suosque alere cœperunt. Eos, & Cimbros Teutonosque C. Marius* Ambrones populi in suum locum reducti apud Vegetium. Umbri qui. Qui Ambrones.

 delevit

delevit, ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur. Inde etiam in vetere Onomastico: *Ambro, decoctor, consumptor patrimonii.*

AD CAPUT XI.

Restituta Vegetio bona lectio.

UT citatiores sumpta esca redderet.] Auctoritate quinque librorum melioris notæ M.H. & trium Susii locus hic aliter constituendus est, legendumque, *Vt audaciores sumptus escæ redderet.* Hoc qui mutarunt, præsertim post exemplum M. typis expressum, eos oportet insigniter fuisse audaces. Quod condonarem facilè, si non pluribus locis eodem fuissent modo grassati. Humanum quid hoc in loco ipsis evenit, id est hallucinati, & lapsi, quia non viderunt *sumptus*, pro *sumptione* poni. Ea enim phrasis incognita occasionem dedit loco depravando. Observavi insolens non fuisse ætate illa media, substantiva nomina quartæ inflexionis, pro verbalibus poni. Ea phrasi sæpe usus, si fortè & delectatus Tertullianus; qui in uno libro De carne Christi: *Nervorum tenaces connexus, venarum ramosos discursus*; item *prægnatus, & conceptus*: pro *connexione, discursione, prægnatione, conceptione* dixit. Pari phrasi Apulejus lib. undecimo: *cautoq; circumspectu vitam, quæ multis casibus subjacet, esse vivendam.* Ubi ineptè vulgatur, *veniendam*: scripserant veteres librarii *vejuendam*, de quo more suprà indicavi, & inde natum hoc mendum. Prædicta phrasi *figuras & positus ossium*, Cornelius Celsus dixit initio libri octavi. Itidem apud Capitolinum *venatus*, *ducatus*. Itidem, *judicatus, amissus, comperendinatus, conlectus, opinatus*; pro *amissione, judicatione, comperendinatione, conlectione, & opinatione*. Etiam Latinissimo sæculo Ciceronem, Lucretium, & alios usos probare possim, ni aliò properarem.

Sumptus, pro sumptio. Substantiva quartæ inflexionis, pro verbalibus. Prægnatus, conceptus, pro prægnatione, conceptione. Emaculatus Apulejus.

Et aciem construant antè, quàm hostes adveniant.] Vulgò legebatur, *& aciem prius construant, quàm hostis adveniat.* Ego libros veteres sequi malui.

Vegetius mendo liberatus.

Quod si intra civitatem manentibus paratus advenerit.] Lege, meo periculo, iterum numero multitu-

multitudinis;& emenda, *quod si intra civitatem manentibus imparatuq́, advenerint.* Nam ea scriptura tribus mss. Susii & M. confirmata est, quid enim mirum est, si paratus adveniat, qui oppugnaturus venit? τὸ *imparatus*, ipsos oppidanos tangit. Præter libros, ipsa res clamitat; & Vegetii verba sequentia, *aut differatur egressus, aut certè dissimuletur.*

Differatur egressus, aut certè dissimuletur.] Sic Furius consul, cùm primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit. Livius lib. 3. Item Cæsar libro quinto belli Gallici: *Sic nostros*, inquit, *contempsere, ut alii vallum manu scindere, alii fossas complere inciperent. Tunc Cæsar omnibus portis eruptione factâ, equitatuq́, emisso, celeriter hostes dat in fugam.* Simili strategemate Labienus Induciomari militibus supervenit, apud eundem Cæsarem, eodem libro. Pari modo & Pompejani milites excepti, apud Hirtium De bello Africano.

Obsessi aliquoties lacessiti, erumpere debent cum minimè exspectantur.

Tunc illis stupentibus lectissimi prorumpant.] Placet VV. librorum lectio M.C.S.H. & Susii, *lectissimi quique erumpant.*

Multum virium labore itineris pugnaturus, amittit.] In uno mss. Susii & H. *ne multum vir. lab. iti. pugnaturus amittat.* Volsci cursu & clamore fessi contra Romanos pugnam inierunt: sed in fugam statim acti, etiam castris exuti sunt. Livius lib. 2. Servius Galba cum lassis ex itinere militibus Lusitanos aggressus est, & in fugam egit: cæterùm cùm per imperitiam cum debili & fesso milite vehementius persequeretur, versi Barbari ad septem millia Romanorum ceciderunt: Appianus De bello Hispaniensi.

Redditū Vegetio, quod suū erat. Fessi labore itineris prœlium non debent inire

Quid faciet, qui ad aciem anhelus adventat.] In mss. quibusdam, *in aciem marcidus adventat*: in aliis, *incautus adventat.* Sed de lectione editâ nihil muto.

Et superiori nostra ætate.] Quis non videat diversa esse, & disiunctione indigere, quæ superiorum, & quæ nostra ætate fiunt? lib. optimi M.S.H. & Susii, *superiori vel nostra ætate*, constanter & meritò legebant.

Iterum Vegetio restitutum, quod suum est.

Ne

Ne quid amplius dicam, exercitus perdiderunt.] In veteri M.H. & duobus Susii legebatur, *exercitus didicerunt.* Verumtamen, quæ mea opinio est, scripsit Vegetius, *perdiderunt*: ac parùm abfuit, quin diceret, *exercitus prodiderunt.*

AD CAPUT. XII.

FOrmido ex vultu, verbis, incessu motibusque cernitur.] In veteri M. *moribus cernitur.* Idem codex cum H. mihi auctor fuit, ut paulò antè ederem *diligenter explora*; cùm antè vulgaretur, *diligenter convenit explorare.*

Dulce bellum inexpertis.

Inexperto enim dulcis est pugna.] Malunt *inexpertis* M.H. & tres mss. Susiani. Pervulgata admodum Pindari parœmia, *dulce bellum inexpertis.* Præcipites quidem sunt ad prœlia tyronum animi, sed quia rariùs, aut nunquam videre homines vulnerari, summum periculum est, ne ad prima statim vulnera expavescant; primamque coitionem, quæ acerrima est, non sustineant. Illa recepta est, & omnium calculis probata sententia: *Consilio seniorum bella suscipienda, gerenda esse; at juniorum manibus defendendas possessiones; patriamque tuendam.* Huc & allegoria pertinet de re nautica; qua in suo Catone Cicero usus: dum probat eum, qui clavum tenet, consilio, auctoritate ac sapientia plus præstare, etsi quietus sedeat; quàm juvenes suis viribus ac velocitate: quanquam illi malos scandant, per foros cursitent atque sentinam exhauriant. Aristoteles septimo Polit: *Potentia est in junioribus, at in senioribus sapientia.*

Juvenes bello apti; at consiliis seniorum regendi. Senes plus consilio præstant quàm adolescentes manibus. Potentia in junioribus; in senioribus prudentia.

Monitis tamen & oratione ducis.] In veteribus codicibus pro *oratione*, legas *admonitione*, vel *hortatione*, vel *adhortatione.* Sed omnia hæc idem valent; & de allocutione exercitus intelligenda, quam nos suprà diligenter explicuimus, quatenus ad ritus ibidem servatos attinet. Sed adjiciẽda istis quæ auctor noster hoc capite proposuit præcepta & argumenta, quibus ipsi duces in adhortatione prœlii, jacentes militum animos erigere, & erectos ad arma incitare debent.

Si

Si futuri certaminis talem acceperint rationem, quia sperent se facilè ad victoriam perventuros.] Quot libri, tot ferè scripturæ: Inprimis S, *qua sperent se ad vic. perventuros*. H. *quasi se facilem ad victor, perventuros*. M, & tres Susii, *quasi sint facilè ad victoriam perventuri*. Ad rem ipsam quod attinet, exemplum apud Cæsarem tertio Belli civilis. Ibi Pompejus, dum milites adloquitur: *Scio me*, inquit, *penè incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quò firmiore animo in prælium prodeatis*.

Qui rem difficilem militibus promittunt, viam ostendere debent, qua ad id perveniendum putant.

Sine dubio autem formidolosiores sunt.] In exemplari M.S. & duobus scriptis Susii, *infirmiores sunt*.

Frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde videre hostem.] C. Marius bello Cimbrico à Teutonis, Ambronibus Cimbrisque ad publicum certamen sæpiùs vocari se passus est, non statim evocari: neq;, quòd hostem sperneret, sed quòd suis malè metueret, intra vallum se continuit. Hos irruere, manusque conserere volentes acriter increpuit, ac proditores patriæ appellavit; militesque supra vallum constituens hostes intueri jussit, ut formam illorum tolerare, & vocem longè ferinam & barbaram perferre adsuescerent, apparatus incessusque perdiscerent: Plutarchus auctor in Mario. Arma quoque & equos adversariorum recognoscere monet ipse Vegetius, quòd ea, quæ ex usu sunt, non timeantur. Magnus quondam ab elephantis metus in acie, & major subinde, quàm erat periculum. Cæterùm, ut aspectum bestiarum sustinere, cùm milites, tùm equi consuescerent; fuêre, qui boum coria instar elephantorum consui, & fœno repleri curarint; eaque simulachra submisso camelo, eique insidente magistro moveri atque agitari fecerint: quod notat Diodorus Siculus de Semiramide, & de Perseo Macedonum rege lib. 3.

C. Marius bello Cimbrico cur in castris se diutius continuerit.

Quid remedii repertum contra metum elephantorum.

AD CAPUT XIII.

PRimum auxilium captes ex loco.] Veteres libri M. C. & H. *capias*, scriptum habent. Quos non

Locus superior quam ob rem occupandus

non sequor. Locus superior, & prœlii tempore, & castris locandis occupandus est: ut suprà docui. Adeundus etiam Frontinus lib.2.cap.3.num.9.

AD CAPUT. XIV.

In acie instruenda, cavenda sunt, Sol, ventus, & pulvis adversa: Eo strategemate Hannibal apud Cannas vicit. Hannibalis illud strategema, Cimbrorum dux contra Romanos imitatus.

TRia debet antè prospicere, Solem, pulverem, ventum.] Tria præcepit cavenda Vegetius in ordinatione aciei: videlicet Sol, aut pulvis, aut ventus; ne adversa nobis sint, sed hostibus potiùs incommodent. Quod ab Annibale callidissimo imperatore, apud Cannas observatum, magno equidem Romanorum malo, testatum reliquit Livius, & L. Florus lib.2.c.6. Plutarchus in Annibale: & inter strategemata relatum à Frontino lib.2.c.2. Sol, & æstus Cimbrorum oculis infesti, Romanis alibi præsidio fuerunt; Plutarcho teste in Mario. Annibalis istud strategema pòst imitatus quoque dux Cimbrorum cum Mario congressus in campo Caudio. Is enim nebulosum diem nactus, ut hosti inopinatus occurreret: tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos, & ora ferretur: tum acie conversa in Orientem, ut (quod ex captivis mox cognitum est) ex splendore galearum ac repercussu quasi ardere cœlum videretur. Florus lib.3.c.3. Itidem fulgura & imbres ex adverso cadentes ora oculosque lædunt: teste Dione in Severo. Si noctu pugnandum est, & Lunæ rationem habendam Romanæ industriæ exemplo cognoscitur, qui cum Ponticis congressuri ita direxerunt aciem, ut Luna hostibus adversa, suis à tergo esset. Qua in occasum devergente, & propiùs ad horizontem prolabente, productiores Romanorum porrectæ sunt umbræ. Hinc decepti inani imagine Pontici, in umbrarum spectra in irritum sua tela conjecere: ut ex Plutarchi Pompejo, Orosio, Frontino, & aliis discimus; frustrà iisdem reclamante Floro. Quod apud eundem observare non neglexit doctissimus Mathematicus Johannes Stadius.

Itidem fulgura & imbres in prœlio adversa, incommodant. Noctu etiam Lunæ rationem habere cur oporteat.

Ventus contrarius tua inflectit ac deprimit tela.] Quæ vento adverso tela mittuntur, excepta flatu impetum non habent, sed retrorsum coguntur:

Vento secundo missa tela

quæ

quæ autem vento secundo jaciuntur, ultra mensuram humani jactus feruntur in hostem. Liquet ex pugna inter Theodosium & Eugenium commissa, apud Paulum Diaconum lib. 13. Historiarum, & Rei ecclesiasticæ scriptores; ut apud Theodoricum lib 5. cap. 24. Socratem, alios.

ulterius, & majore impetu feruntur.

Ne post paullum accedente die noceat Solis, mutata conversio.] Liber trium Coronarũ, *antecedente*. In altero autem Susianorum, *ascendente*.

Acies dicitur exercitus instructus, frons, quæ adversus hostem spectat.] Conantur loco movere illam lectionem tres mss. Susiani, dum scribunt; *exercitus instructi frons, quæ adversus hostem spectat*. liber, S. *exspectat*. Etsi aliud acies, aliud frons videatur; quasi hæc illius tantùm pars sit anterior; similesque in acie partes, tanquam membra corporis, cornua & quæ alas vocant, &c. Juvat eas membranas tamen Ælianus De phalange seu legione: *Cujus longitudo*, inquit, *prima decurionum ordinatio est, quæ & frons & facies & acies & jugum & os & duces & præstites & primi decuriarum vocari solita est*. Iterum Ælianus cap. De intervallis; *Ut pro acie, ac oris cujusdam robore ipse sit ordo decurionum*. Apud eundem cap. De transversa phalange: *Oblongum id consuevimus nominare*. Mirum, nî in veteribus, ex Græco textu translatum fuerit, *Os longum id consuevimus nominare*.

Examinanda veterum librorum scriptura.

Suspectus mihi Aeliani locus, fortè sanatus.

Hæc in publica pugna, si sapienter disponitur, plurimum juvat.] C. Flaminius cos. Adversum Gallos pugnaturus, cùm prodigiis, tum litteris senatus ex acie revocatus est. Ille litteras acceptas non priùs aperuit, quàm collatis signis hostes fudisset, octo millibus cæsis, septendecim millibus captis. Auctor est Plutarchus in Marcello. Vicit autem Flaminius Gallos tribunorum maximè in acie instruenda prudentia, quâ illorum primum impetum ardoremque fatigaverunt. Quod notat Polybius lib. 2. Vide Vegetium hoc lib. cap. 20 Magnum etiam ad victoriam adjumentum acies bene instructa Alexandro Magno attulit; teste Quinto Curtio libro quarto.

C. Flaminius aciei maximè ordinatione devicit. Acies bene instructa, etiam Alexandro victoriam tradidit.

In se

Apud Vegetium verbum repositū, quod exciderat.

In secundo ordine circumdati cataphractis, nec non.] Reposui, quod exciderat, *circumdati cataphractis sagittarii, nec non optimi milites*; secutus in eo auctoritatem librorum veterum M. C. S. H, & unius Susii.

Vehementius enim cum saltu cursuque tela mittuntur.] Hac de re memini dicere me libro secundo cap. 23.

De sagittariis juvenibus, de bonis jaculatoribus, quos anteà ferentarios nominabant.] *Ferentarii dicti levis armatura, quòd quicquid opus esset auxilia ferrent excursu levi, armis gravibus non impediti*: ita Nonio Marcello definiuntur. Eosdem Festus definivit, *vel à ferendo auxilio, vel quia fundis & lapidibus pugnabant; quæ tela feruntur, non tenentur.*

Ferentarii à ferendo auxilio:

Vel quòd tela ferent levia.

Quartus item ordo construitur.] In M. & Susianorum altero, & ipso adeò Modesto legitur, *constituitur*. Itemque suprà hoc eodem capite, *Ita ergo constituantur ordines*: omnibus ibidem exemplis cusis & scriptis approbantibus.

De his, qui acriter verutis.] Veteres libri ad unum omnes, & ipse Modestus, *alacriter*, legunt. Solus H. manuscriptus (adstipulante quoque Modesto) auctior est; scribitque, *alacriter se agunt verutis*. Quæ mihi scriptura mirum ni placuisset; cùm eodem modo agendi verbo Terentium, Virgilium, alios probatissimos Latinæ linguæ auctores usos non ignorarem. De longitudine & figura verûtum itemque pilorum, dictum à me alibi est.

Auctus verbo Vegetius.

Fundibulatores, funditores, fundibulatores sunt.] Pro *fundibulatoribus* codex M. utrobique *fustibulatores* substituit; eique consentit Modestus, neque video cur fustibulum paullo pòst describat noster Flavius, nisi velit quemadmodum *à funda funditores*, sic & *à fustibalo fustibulatoribus* nomen esse. Quare admirandus tam pertinax in deteriorem sententiam reliquorum librorum consensus. Pro quibus etiam stare videtur Isidorus: qui lib. 18. cap. 10. *Fundibalum dici* ait *quasi fundentem & emittentem*. Qui

Funditores a funda.

Fustibulatores a fustibalis.

Fundibali unde dicti.

Qui fundis ex lino vel setis factis.] Appinxerant hîc in veteribus librarii aliquot emblemata; qualia sunt, *qui fundis utuntur ex lino vel setis.* alii, *qui fundis ex lino vel setis factis pugnant.* Ceterùm à quibus ista sint artificibus, facilè declarat quod subditur, *dirigunt saxa.* Dicta autem Isidoro funda, quòd ex ea fundantur lapides. Ejus descriptionem tradidi libro primo cap. 16. Funda, unde dicta.

Cùm ad spathas & ad pila (ut dicitur) ventum fuerit.] De spathis, id est gladiis majoribus, & semispathis, hoc est minoribus, meminit Isidorus lib. 18. cap. 6. & Vegetius noster lib. 2. cap. 15. & Tacitus in Annalibus. Gladios Romanorum longiores factos declinante imperio, & à dextro femore ad sinistrum latus translatos, jam antè à me didicisti. Addam inpræsentia sub Iphicrate Atheniensium duce, eorum quoque armaturam mutatam. Cùm enim ante illum Imperatorem pedites maximis scutis, brevibusq; hastis, minutis gladiis uterentur: ille è contra peltam pro parma fecit, à quo postea peltastæ pedites appellati; ut ad motus concursusque essent leviores. Hastæ modum duplicavit, gladios longiores fecit: cujus rei auctores do Æmylium Probum, & Diodorum Siculum lib. 13. Romani longioribus gladiis uti incipiunt. A. sinistrum latus transferunt. Athenienses armaturam quando mutarint. Peltastis nomen à peltis.

Contorto circa caput brachio dirigunt saxa.] Id quomodo & quotiens faciendum sit, declarat hic scriptor lib. 3. cap 23. *Semper,* inquit, *adsuescendum est, ut semel tantum funda circa caput rotetur, cùm ex ea emittitur saxum.* Diversum tamen apud Virgilium (credo propter vim majorem) lib 9. Æneidos servatum videbis: Funda semel tantum circa caput rotabatur.

Stridentem fundam, positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Quos accensos, tanquam juniores, & postea additos, nominabant.] Quattuor in libris non pessimæ notæ M. H. & duobus Susii hæc omnia desiderantur: eosdem autem milites alibi auctor noster

 desi-

definivit lib. 2. cap. 19. Ceterùm cùm eundem, qui principes, qui hastati, qui triarii fuerunt, pluribus quoque locis tradidisse videam, tum alias quoque in disciplina militari cautelas interdum secundùm, sæpè etiam tertiùm, quandoque penè ad nauseam usque repetiisse animadvertam, vix ausim, quæ de accensis hic repetuntur, loco movere. Id præsertim ea propter, quòd eodem hoc capite de sagittariis juvenibus agens adjecerit: *quos anteà ferentarios nominabant.* Hic meus mos est, eamque rationem in emendandis veterum scriptis lubens admodùm servo, ut non plus exemplaribus vetustis tribuam, quàm scriptor ipse, in quo versor, permittere videatur.

Antiqui triarios appellabant.] Plurimi libri legebant, *quos antiqui triarios appellabant.* Monui lib. 1. cap. 20. Vegetio cum antiquis scriptoribus non convenire: quòd illi hastatos in prima acie collocant. Similiter & Varro facere videtur l. 4. De lingua Latina: *Hastati*, inquit, *dicti, qui primi hastis pugnabant; pilani, qui pilis; principes, qui à principio gladiis, & pòst commutata re militari minus illustres sumuntur. Pilani triarii quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. Quod hi subsidebant, ab eo subsidium dictum; de quo Plautus -- agite nunc subsidite omnes, quasi solent triarii.* Horum ultimus in aciei ordinatione locus; nec ad pugnam veniebant, nisi rebus propemodum desperatis; & inde locum adagio fecerunt: *Res ad triarios rediit.* De quo adeundus eruditiorum Bataviæ nostræ primus & antesignatus Erasmus Roterodamus in suis Chiliadibus.

Hastatos antiqui scriptores in prima acie ponunt. Triarii qui.

Res ad Triarios rediit.

AD CAPUT XV.

Sed melius est plures acies facere, quàm militem spargere.] Liber collegii trium Coronarum pro *spargere*, legebat *expandere*. M. & duo Susiani, *exspargere*: quod amplector. Sic eodem hoc lib. cap. 19. *In campis sparsis, atque securis.* Emendant M. H. & Susii *exsparsis.* Iterum hoc lib. cap. ultimo: *Melius est post aciem plura servare præsidia, quàm latius militem spargere.* liber M. H. & duo Susii *militem exspargere.* Sæpius in hoc auctore abjectas de verbis

Exspargendi verbum revocatum multis locis apud Vegetiū.

præſitiones reſtituo:hoc libro cap.22. *Unum ſupereſt edocere*, ita enim ſcribitur in M.H. & duobus Suſii; itidem ope unius exemplaris M. hoc lib. cap. 33. lego. *Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt*: vulgò, *quæ gerunt*. Sic *evenire milites*; *evenire hoſtes*, primus huic auctori reſtitui. De quibus ſuo loco. Pari phraſi paullò ante ſuſpicatus ſum apud Apulejum *edictum* ſcribendum, pro eo, *quod palam, apertè libereque dictum eſt*: nec ejus conjecturæ jam pœnitet. Nam idem ſcriptor lib.2. De Aſino aureo: *Chaldæus quidam hoſpes miris totam civitatem reſponſis, turbulenta, & arcana, ſtipitibus emerendis edicit in vulgum.* Quamquam iſthîc emendandum, *totam civitatem reſponſis turbulentat, arcana, ſtipitibus emerendis, edicit in vulgum.* Nam alibi apud eundem ſcriptorem legas: *me ſtrepitu turbulentavit.* Redeo ad edicendi verbum, de quo mihi altera in præſens emendatio occurrit, in l. prima C.de famoſis libellis: *Nomen ſuum profiteatur, & quæ per famoſum libellum perſequenda putaverit, ore proprio dicat ita, ut abſque ulla trepidatione accedat.* Scribo ac reſtituo ex optimis membranis meis, *Nomen ſuum profiteatur; & ea quæ per famoſum putavit perſequenda, ore proprio edicat.*

Pluribus apud Vegetium locis verba composita pro ſimplicibus reddita.

Edicere, pro palam eloqui.

Apulejus correctus.

Emaculata l. prima C. de famoſis libellis.

Quadraginta duos pedes in latum, & mille paſſus in longum.] Diſertim perſcriptum in membranis H. *quadraginta duo.* Itidem in iiſdem membranis lib.2.cap.6. *equites loricatos centum triginta duo*: in omnibus reliquis *triginta duos.* Dixiſſe porrò veteres *duo* & *hos duo*, teſtis Terentius in Adelphis, *Tu illos duo olim pro re tollebas tua.* Ibique id notavit Helenius Acron. & poſt eum id obſervavit confirmavitque teſtimoniis Soſipater Cariſius lib.1. Grammat. Prudentius Apotheoſ.

Emendatus Vegetius.

Hos duo, quarto caſu veteres dixiſſe.

Quinque in deſerto panes jubet, & duo piſces
Apponi. ....

Juxta menſuram podiſmi.] Malebant M. & H. *juxta menſuræ podiſmum.* Qui libri (accedentibus quoq; in eo duobus Suſii) totum hoc membrum ſequens, *ſi autem internos ordinare voluerit; 21. pedes in*

 latum,

latum, & duo millia passuum in longum, decem millium tenebit exercitus, non admittunt pro Vegetiano.

Nam si nimiùm fuerit acies attenuata.] Numquam hoc somniavit Vegetius, ut diceret *aciem attenuatam* esse. Quomodo legiones attenuatas dixit l. 2. c. 3. *Acies tenuata* legendum est, auctoribus optimis exemplaribus M.S.H. & quatuor Susii. Magnum quippe tenuatæ aciei periculum est, ne prima statim impressione perrumpatur.

Vegetius iterum correctus.

AD CAPUT XVI.

HOSTIUM cornua superfundenda atque turbanda sunt.] Apud Modestum scribitur *semper fundenda*: in duobus mss. Susii, *cornua fundenda*: in duobus aliis ejusdem & M, *superfundenda*: vetus editio Coloniensis, itemque Parisiensis, *cornua perfindenda atque turbanda sunt*. Quæ lectio mihi præ omnibus aliis probatur: etsi nescius non sum *superfundi hostibus* usitatè dici. Nam *perfindere* idem valet, quod capite superiori *perrumpere*; & conveniens admodū vocabulo, seu schemati potiùs militari, quod cuneum vocant. Non absimilis locus in Ciceronis Catone Majore: *Etiam ipsius terræ vis ac natura delectat, quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, primum id occæcatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem*. Paul. Manutius, Carolus Longius, alii, veteres libros suos sequuti sunt; in quibus repererant, *compressu suo diffundit*. Quorum factum Dionysius Lambinus, qui idipsum quoque in VV. invenit, laudat; sed laudat tantùm, nisi quòd suspicetur, pro *elicit*, legendum *eiicit*. Sed quærat qui illi hoc credat. Anni sunt quinque, sex, cum ego in eum locum incidens de conjectura statim emendarim, *compressu suo diffindit*. Et miror hoc criticos illos non potuisse eruere. Mihi quidē adhuc illa conjectura mea placet usqueadeò, ut putem ipsum Ciceronem, si viveret, illam non improbaturum. Quid enim absurdius est, quàm dici semen & granum compressu terræ diffundi? Et cùm diffusum jam est, inde elici herbescentem viriditatem?

Ex magna librorum pugna salva tamen lectio Vegetii eruta.

Perfindere aciem.

Ciceronis locus de conjectura feliciter emendatus.

Scire autem dux debet contra quos grumos, hoc est globos hostium.] Apud Modestum scribitur, *contra quos cuneos, hoc est globos.* Sed hæc inepta scriptura: quia diversa cuneus & globus. In Parisien. editione, *contra quos drumos.* liber *S. contra quos druncos.* Unde facilè fuerat veram lectionem eruere, *drungos.* Sed illam absolutè perscriptam habet liber Hittorpianus; itidē duo alii Susiani. Hi drungi nedum sua voluntate, tantùm abest ut privato pacto conditionem mutarint. Quare Senatusconsulto Viviano nihil hîc opus. Ipsis potiùs dandum interdictum, Unde vi; vel potiùs actio de vi publica, contra tam atroces & temerarios dejectores; qui, tanquam triumviri coloniis deducendis creati sint, verbum quodque non placitum, non intellectum, aliò statim migrare jusserunt. Nullus hîc locus grumo, qui Festo, Cæsari, Vitruvio, & rei rusticæ scriptoribus notus est, pro minore tumulo: Glossarium vetus, *Grumi, τύμβοι.* Groma ad castra pertinuit ponenda; sed nulli illi in acie locus. Vide Nonium, Festum, & Urbicum de limitibus agrorum. De drumis audi Glossarium vetus: *δρύμος, nemus, saltus, condensum.* Sed ad Drungos nostros veniamus: Flavius Vopiscus in Probo: *Omnes gentium drungos, usque ad quinquagenos homines, in triumphum duxit.* Erant certè *Drungi, drungisti & drūgarii,* vocabula militaria, & apud scriptores bellicæ artis olim frequētia. Constat ex Leone Imperatore De bellico apparatu c. 3. n. 42 43 & c. decimo 4. n. 57. 58. & multis aliis locis. Definit autem ipse Leo ferè sic: *Μέρος id est pars (quæ etiam Turma dicitur) ex tribus μοίραις, id est particulis, sive drungis cōficitur: μοῖρα autem, id est, particula, sive drungus, est ex cohortibus, sive ex iis hominibus, qui comites esse dicuntur, conflata multitudo:* c. 3. n 9. *Qui drungis præfecti erant, appellati tribuni, seu chiliarchi, sive drungarii:* teste eodē Leone c. 3. n. 42. Pro drungo, *moram* dixit in Iphicrate Æmylius Probus. Ubi videndus de eadem voce vir celeberrimi nominis Dionysius Lambinus. Jam menses aliquot præterierant, cùm Vegetii locum hoc modo restituissem, confirmassē. Pòst vidi eodem modo ab Adriano Turnebo emendatum, libro 24. Adversario-

Drungi, apud Vegetium possessionem recuperarunt.

Quid grumus.

Groma.

Quid drumi.

Drungi, drungisti & drungarii, vocabula militaria.

Drungus quid sit.

rum cap. 15. quem ut vidi mecum sentire, non mediocriter gavisus sum.

Mendosus Vegetii locus: Quos expeditos velites (quasi volitantes) nominabant.] Liber S. *quos explicatos velites nominabant.* In duobus Susii & H. *quos explicitos velites nominabant.* Et quod inseritur, *quasi volitantes*, id M. C. P. S. H. & quatuor Susii adulterinum esse clamitant: nec scio in qua officina aut fabrica id cusum sit. Diaconus apud Festum: *Velites, dicuntur expediti milites, quasi volites, id est volantes.* Apud Ælianum verò hoc modo: *Velites levissimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eosdem licuit.* Id ad codicem M. accedit: in quo, ceteris vocibus abjectis, legitur, *quos expeditos veteres nominabant.* Ita, ni fallor, à Cæsare vocati id genus milites: *Cum equitatu*, inquit, *expeditisq;, qui inter equites præliari consuessent, insidiarum causa eo profectum*. libro 7. belli Gallici. Iterum ibidem: *Galli inter equites raros sagittarios expeditosque levis armaturæ interjecerant.* Tacitus: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris; eoq; mixti præliantur, apta & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant.* Sed, inquies, hi velites ab ipso Vegetio ut equites describuntur hoc eodem lib. cap. 24. Id mirum non videbitur, ubi Valerium Maximum audieris; qui lib. 2. cap. 3. ita scribit: *Velitum usus eo bello primum inventus est, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obsedit: nam cum equitatui Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius centurio è peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis septenis armatos hastis, parvo tegmine munitos, veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit: quò facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent.* Livius parmas iis datas scribit breviores, quàm erant equestres, & septena jacula quaternos longa pedes, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest: lib. 26. Iterum Livius: *gladiis*, inquit, *à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi cinctus est.* Meminit quo-

[Margin notes: Ut arbitror jam emendatus. — Velites ut equites descripti. — Velitum usus quando primũ repertus: — Q. Nævius centurio primus excogitavit velitũ arma: Hi equites, & pedites pugnabant. — Parma velitum tripedalis: Gladius eorundem Hispaniensis]

quoq; velitum Frontinus l.4.c.7. Orosius l.4. eosdem describit quoq; Isidorus l.9. qui ad verbum sua descripsit ex Paulo Diaconi Historiis, seu potiùs Eutropio.

Quamvis fortissimi hostium equites venerint.] In altero Susii & in S. codice, *equites fuerint*: quod nihil est. Amo veteris libri M. lectionem: qui præ se fert, *hostium equites evenerint*. Cui accedit H. & ipse Modestus. Idem loquendi genus restitui hoc eodem lib. capite nono. *Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diversis evenerint locis*. Ubi vulgò, *advenerint locis*. Itidem locutus Justinus: *Darius*, inquit, *vix denis armatis singulos hostes, si divisio fieret, evenire dicebat*. & Plautus Asinar. *Cui si tot amantis mihi obuiam eveniant moræ*.

Emendatus Vegetius.

Evenien, di verbum nunc secundum illi restitutum.

AD CAPUT XVII.

Habeat dux post aciem in subsidiis præparatos.] Quotquot vidi codices scriptos, impressos, abjiciebant illa, *in subsidiis*. Apud Modestum exstant; & inde hæc, nescio à quo, accersita.

Abjectum ex Vegetio quod adulterinum est.

Provolent subitò, & suppleant loca.] Fuit in exercitu Rom. signum militare, quod Labarum vocabant. Id signum in multo majore honore, quàm alia, propterea fuit, quòd semper Imperatorem antecedere, & à militibus adorari consueverat: ut docemur à Sozomeno libro primo capite quarto, & Paulo Diacono libro undecimo, & Prudentio lib. 1 contra Symmachum. Quando illud in exercitu usui esse primùm cœperit, nondum potui eruere. Figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus unum ideò ob oculos ponendum curavi, ut de formâ constet. Præterea ut intelligant studiosi antiquitatum, sub Imperatoribus etiam non Christianis, in bello istud gestatum fuisse; sciant me illud in nummis Cæsaris sæpe vidisse; etiam in nummis Consulum videre licet in Fastis Goltzii, multis annis ante ætatem Cæsaris: nominatim in nummo C. Valerii Flacci; iterum in C. Flavii Fimbriæ. Item in nummo M. Cornelii Cethegi, qui cos. anno ab urbe condita DXCIII. Sed ibi ferè, sub pilis signorum, infimo loco appensum labarum, & inibi litteræ H. vel II. Elegantissime in eo nummo, quem me propositurum recepi, expressum videtur. *Nummu-*

Labarum signum militare. Id in summo honore, & adoratum à militibus. Quæritur, quo tempore illud primùm in usu.

De origine nondum constat; etsi in signis anno urbis DXCIII.

Nummus M. Antonii.

Constantinus id signum in effigiem crucis mutavit.

Qua caussa id fecerit.

* Julianus paganicum labarum denuo reposuit, ut ad paganismu suos revocaret. Sozomen. lib. 5. cap. 16.

Quinquaginta praepositi labarorum.

Labarum ad partem exercitus declinantē statim delatum.

Quid moverit Constantinum ad mutationem hujus signi.

Signum hoc Romani imperii omnium praestantissimum, à Constantino Imperatore mutatum in effigiē crucis, auro & lapidibus preciosis collustratam. Id inprimis hanc ob causam; uti adsiduo ejus adspectu & cultu, subjectos suos pedetentim à patriis ritibus* desuefaceret: eumque solum deum existimarent, quem coleret Imperator; atque illo duce & adjutore in bello contra hostes uterentur. Nam istud veluti propugnaculum ante copias suas semper gestandum curavit, lectissimos satellites ad illud negotium obeundum constituit, quibus numero minimùm quinquaginta, nihil aliud impositum erat negotii, quàm ut vexillum hoc vallarent, undiq; praesidiis munirent, singulique ordine illud ipsum humeris gestarent. Et sicubi partem aliquā sui exercitus languentem cernerent, ibi salutare illud vexillum, tanquam subsidium praestantissimum ad victoriam obtinendam, statim inferrent. Quod scribunt Eusebius lib. 2. De vitâ Constantini c. 7. cum sequentibus. Nicephorus lib. 7. c. 36. cum sequent., Sozomenus l. 1. c. 4. Paulus Diaconus lib. Historiarum undecimo, & alii. Quid verò ad hoc faciendum, Imperatorem Constantinum moverit, ab iisdem scriptoribus discere licet. Cùm enim bello civili contra Maxentium suscepto, animo anxius esset imperator, & propter magicas artes, quibus adversarium suum valere intellexerat, valdè metueret: iter faciens vidit ipse & omnes ipsius milites, circa meridiem, ad Orientem partem cœli, signum crucis igneo fulgore rutilare; qua re ut perterritus fuit, videt adstare angelos dicētes: ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ *Constantine*, quod est, *in hoc vince*: Sed cùm haec animo versaret, neque intelligeret Imperator; somno oppressum ferunt, dormientique Christum visum cum eo ipso signo, quod in cœlo apparuerat; jussisseque ut aliud signum ad ejus exemplar construeret, eoq; velut praesi-

præsidio in prœliis uteretur. Quæ historia petenda à prædictis Historiographis, & aliis Ecclesiasticis scriptoribus. Qui signo illi militari destinati erant, clarissimatus honore fulgebant. Testis constitutio Honorii & Theodosii, in l. unica, C. De præpositis labarorum l. 12 Ubi doctissimus Jacob. Cujacius *laborum* legendum contendit; quòd signum hoc *laborum*, non (ut vulgò) *labarum*, vocandum sit: quanquam ab eo dissentire videantur prædicti scriptores, & Ludovicus Russardus, qui in collatione Codicis Justiniani viginti & ampliùs manuscriptis usus est. Item Onomasticon vetus, in quo *vexillum, la Varum:* Item Prudentius contra Symmachum. Si cui otium est, videat Ambrosii libri quinti Epistolam 29. ad Theodosium, Josephi Scaligeri notas in Festum, Alciatum, & Pyrrhum Anglebermæum ad dictam rubricam; Turnebum lib. 15. Adversar., cap. 16. &, si post, litem dirimat. Sed caveat, quisquis erit, decernere antè, quàm senatum numerârit: nisi fortè cum Seneca æstimanda censeat judicia, non numeranda. De Cantabris non minor etiam dissensio. Tertullianus in Apologetico: *Suppara illa vexillorũ, & candelabrorum stolæ crucium sunt.* Emendandum putavit Scaliger peracutè, *candes labarorum.* Quanquam in priscis exemplaribus *cantabrorum* legatur. Quæ etiam vox apud Minutium Felicem (quem vulgò aut Irenæum aut Pacatum appellare solent, aut falsò octavum Arnobii libris adscribere) in Dialogo adversus gentes: *Signa*, inquit, *ipsa & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud quàm inauratæ sunt cruces?* Lipsius noster lib. 5. Epistolicarum epist 9. *labara*, pro *cantabra*, legi posse existimavit, vel utroq; *contabra* vocanda à contis. Qui de hac re judicaturus est, unum à me testimonium priùs accipiat Imperatorum Honorii & Theodosii: *Collegiatos*, inquiunt, *& vituliarios, & nemesiacos, signiferos, cantabrarios, & singularum urbium corporatos, simili forma præcipimus evocari*, l. 2. C. Theod. de coll. giatis.

Præpositi Labarorum clarissimi.

Disceptatio de nomine hujus signi. Laborum quidam vocari volunt.

De Cantabrorum nomine non minor dissensio.

Inimicorum audaciam frangant.] Vetus editio Col. *innumerorum aud. fran.* sed militibus innumeris, id est qui præter numeros militares sunt, & ultra legitimum numerum, nullus hic locus est.

Innumeri milites qui.

Si ducenda sit serra, item ex abundantibus ducitur.] Cato De re militari: *Sive fortè opus sit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut serra, uti adoriare.* Quod fragmentum ex Verrio Flacco mutuatus Festus, in *Serra*. Quanquam *turres* istæ nonnihil mihi suspectæ sunt, quas suspicor in locum *curruum* hîc collocari. Nam reliqua belli schemata, cuneus, globus, forceps, serra, in acie usurpata; ubi, meo judicio, magis conveniunt currus falcati, quàm turres ambulatoriæ, quæ in oppugnationibus admovebantur.

Festi, seu Verrii locus tentatus.

Circa cornu autem de contatis loricatisq; equitibus.] Sex libris VV. legebatur *contra cornua*. Sed illi omnes id probare mihi non potuerunt; indicandum tamen, ut videam, quid judicaturi sint alii.

Circumire debet, & à tergo semper urguere.] Distinctio hæc & orthographia ab optimis Vegetii nostri manuscriptis libris: in quibus *urguere*, *neglegere*, & alia similia reperi; quemadmodum in Pandectis Florentinis, & optimis quibusque codicibus ea scribuntur.

Urguere, tinguere, & multa alia similiter olim scribebantur.

Quia sinistra pars difficilior est.] Vide quæ hac de re dicturus sum libro eodem, ad caput vigesimum.

Ideò bonos equites supernumerarios.] Quinque libri mss. & tres cusi, aliam hîc lectionem adferunt: quæ est, *Hic circa se bonos equites supernumerarios, & velocissimos equites habere debet.* Et hæc mihi omnino probata. Nam pronomen *hic* refert ducem illũ tertium, quem in sinistra exercitus parte auctor noster posuit bellicosum & providum. Itidem de secundo duce, quẽ in mediâ acie constituit: *Hic*, inquit, *fortissimos pedites, & bene armatos de illis superfluis secum habere debet.*

Reposita apud Vegetium genuina lectio.

De quibus sinistrum cornu semper extendat.] Qui Susianos codices scripsit librarius, addidit in uno *extendat, vel emendet.* Ceterùm an hoc ex emendato exemplo, an suo cerebro nobis prompserit, facilè docti viri judicabunt.

Clamor

Clamor autem, quem barritum vocant.] Ammianus lib. 26. *Signorum apicibus, aquilisq; submissis descivere libentes ad eum, & pro terrifico fremitu, quem Barbari dicunt barritum, nuncupatum Imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt ad castra.* Idem lib. 16. *Excipiunt eos jam gestturientes barritum ciere vel maximum. Qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum.* Idem testatum reliquit ipse Ammianus lib. 31 *Romani quidem voce undique Martia concinentes, à minore solita ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Hac in re significanda abit nescio quò Pompejus Festus: *Barbaricum*, inquit, *appellatur clamor exercitus, videlicet quod eo genere Barbari utantur.* Quem locum expendendum relinquo his, quibus plus otii est. Ego à nomine hujus clamoris, & modo sustollendi, ad causam & illius effectus transeo. In utroque, officio interpretis fungetur Cæsar; inprimis lib. tertio Belli civilis: *Neque frustrà*, inquit, *antiquis institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent; quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimarunt.* Iterum lib. 8. belli Gallici: *Magnus utrimque clamor oriebatur, ita ut quisque poterat maximè insignis, quo notior testatiorq; ejus esset virtus.* Solent etiam clamore & à tergo hostium, vel in diversa parte oppidi vel castrorum sublato, varia & insignia strategemata edi. Cæsar libro septimo belli Gallici: *Multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod sui periculum, in aliena virtute vident consistere; omnia enim plerumq; quæ absunt, vehementiùs hominum mentes perturbant.* Exemplum elegans apud Sallustium de castro à Ligure occupato: item alia apud Frontinum multa, l. 3. Strateg. c. 9: Consulendus quoq; Leo Imperator De bellico apparatu c. 12. num. 70 & capite eodem, num. 106.

Barritus clamor militaris in pugna.

Is clamor paulatim vehementior fiebat.

Suspectus mihi Festus.

Quæ causa institutionis illius clamoris.

Ex hoc clamore notior virtus militum.

Clamore à tergo sublato egregia eduntur strategemata.

Priùs non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.] In codice H. *quàm acies utræque invaserint.* In M *quàm acies utræque se junxerint.* Sed ne paucitas militum clamore detegeretur, fuere qui lixas, calo-

Quando clamor ille attollendus.

Etiam lixæ &

calones, & omnis generis ſequelas conclamare ſimul iuſſerunt. Frontinus l. 2. c. 4. numero 8.

calones clamare juſſi quo major videretur exercitus. Conſultiſſimum eſt adverſarium invadere dum acie ordinat.

Quia tu inſtructus paratuſque ordinantem & trepidum adverſarium præoccupas.] In duobus mſs. legebam, *ſi tu inſtructus*: quod ſententia adæquè admittet, ut alterum illud vulgatum. Viciſſim pro *ordinantem*, duo mſs. *inordinatum* ſcribebant: quæ differentia quoque non magni facienda. De re ipſa exemplum ſuppeditabo ex Livio: *Romanæ legiones ab L. Æmilio cos. adductæ cominus cum Hetruſcis dimicant acie; quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Vejentibus fuit, adeo inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introeunt, ſubſidiaque locant, invecta ſubito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum.* lib. 2.

AD CAPUT. XIX.

Exceptis ſuperventibus, vel incurſionibus repentinis ex occaſione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] In membranis H. & M. & veteri Teutonica Vegetii editione deſiderantur omnia illa quæ poſui. In duobus mſs Suſii adnectuntur capiti proximè præcedenti; & incipit hoc caput à verbis: *Nam in itineribus*. Atque eo modo *nam* poterit interpretari *ſed*.

In campis ſparſis, atque ſecuris.] Jam antè monui hìc legendum *in campis exſparſis*. Quod jubent veteres codices M. H. & alter Suſii.

Exſpargendi verbum Vegetio redditum. Manſiones, quid fuerint. hinc Gallica vox maiſons. Manſionibus extruendis reficiendis certi olim

In manſione dormientibus.] Manſiones dicuntur diverſoria, in quæ ſe recipiunt milites expeditionis tempore. De his alibi Lampridius: *Milites expeditionis tempore ſic diſpoſuit, ut in manſionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem & ſeptem, ut ſolent, dierum; niſi in barbarico.* Plinius l. 6. c. 23. *A Copto*, inquit, *camelis itur, aquationũ ratione manſionibus diſpoſitis.* De iiſdem Arcadius Juriſconſultus. *Curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, ſive palatia, ſive navalia, vel manſiones deſtinantur.* l. munerum. ff. De mune-

muneribus & honeribus. Mansiones autem à provincialibus instrui solitas, discimus ex l. nemo, C. De annonis. Has mansiones vocavere posteriores *mansus*, quarta inflexione, ut suprà *prægnatus*, pro *prægnatio*, & multa alia declinata ostendimus. Origo nominis à manendo, quòd milites ibi manerent, unde & Manentes in historiis Helmodii milites dicti; ut alibi notat Jacobus Cujacius. Eadem ratione & sedes militum, quòd ibi sederent; stativa, quòd ibi starent; ut alibi monui. curatores. Mansiones à provincialibus instructæ. Mansiones à manendo.

Quos vocant grumos.] Codex H. & duo Susii discretè scriptum habent, *drungos*: *S. druncos*: quod pro eodem est, C in G mutato. Drungi Vegetio iterum restituti.

Unum remedium est, ut alam cornuque replices & rotundes.] Duobus libris mss. & M, probabatur, *repleas & rotundes*. Quod non puto probaturos acutos lectores. Ælianus: *Duplicata declinatio partem versus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. quæ res immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est: in hastam, id est, dextrorsum; in scutum, hoc est, sinistrorsum.* Declinatio seu immutatio in hastam, dextrorsum fiebat: in scutum, sinistrorsum.

Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ juncta cum acie primo angustior.] In exemplari M. (cui alter Susii, & hic, & aliis infinitis locis consentit, ut ex hoc alterum expressum suspicari possis.) legitur, *quæ juncta acie primum angustior*. Et vera illa scriptura videri possit; nî obstaret quod paulo pòst subditur, *Globus autem dicitur multitudo, qui à sua acie separatus*. Ut cuneus itidem nodus in acie; teste Isidoro lib. 9. cap. 3. *Nodus*, inquit, *propriè est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. Dictus autem nodus pro difficultate, quod vix possit resolui. Cuneus est collecta in unum militum multitudo; unde propter quod in unum coit, & ipsa coitio in unum, cuneus nominatus est, quasi councus, eo quod in unum omnes coguntur.* Defensa vulgatæ editionis scriptura. Quid nodus. Quid cuneus.

Et adversariorum ordines rumpit.] Sic apud Cæsarem *A frumentatione redeuntes milites, ab hostibus castris exclusi, cuneo facto, & duce C. Trebonio equite Romano, cohortati inter se per medios hostes perrumpunt,* inco- Cuneo facto per medios hostes perrumpitur.

in olumesque ad unum in castra perveniunt omnes:lib.6. belli Gallici.

Quam rem milites nominant caput porcinum.] Iterum præstò est. qui in hoc auctore interpretando sæpe adfuit, Ammianus Marcellinus. is l. 17. hoc modo scribit: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit; eosque Imperatori, ut dictum est, acriter imminentes, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris appellat) impetu disiecit ardenti.*

Cuneus vocabulo castrensi appellatur Caput porcinū.

Nam ex lectissimis militibus confertis in in V. litteram ordo componitur.] Membranæ H. metuo ut rem explicent, dum legunt, *militibus in unum confertis ordo componitur*. deest τὸ *confertis* in duobus libris Susii M. & in S. Consultissimum autem videtur, in constituendo hoc loco, exemplar M. & alterum Susii sequi: in quibus legitur, *nam ex lectissimis militibus in similitudinem V. litteræ ordo componitur*. Sed ne occlames meam mihi sponsam placere; audi ipsum Vegetium: cui maxima fiat injuria, nisi in emendandis scriptis suis, ipse quoque suffragium ferre possit. Hic capite sequenti: *ad similitudinem A litteræ aciem componit*. Iterum, *ad similitudinem I, litteræ aciem tanquam veru porrigit*. eodem, capite sequenti.

Purgatus à mendo Vegetius.

Nascitur tumultus atque confusio, & imparatis conturbatisq; faciliùs hostis incumbit.] Lectiones veterum librorum, non quia elegans aliquid inde elici queat, sed quia admodum variantes sunt, adscribendas duxi: M. *nascitur tumultus atque imparatis*: H. *nascitur tum. atq; confusio: & quos imparatos conturbatosque invenerit, facilius hostis incumbit*. In tribus Susii iterum longè aliter: *nascitur tum. atq, confusio, quia in imparatos conturbatosque facilius hostis irrumpit.*

AD CAPUT. XX.

Una depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu.] Eam scripturam immutant tres Susii. Itidem H. & S. in quibus legi, *fronte longa, qua-*

Locus Vegetii ex Catone descriptus.

quadro exercitu. Sed hoc, inquies, parvi momenti est, ceterùm si non aliud, hoc saltim monstrabo, Vegetium ex Catone eum locum descripsisse; est autem apud Nonium Marcellum in *Frontem.* Cato De re militari: *Una repugnatio est fronte longo, quadro exercitu.* Quibus verbis Grammaticus iste (ut & aliorum ibidem laudatis) probat frontem masculino genere veteres dixisse. Pari phrasi idem Cato in libris Originum de acie loquens, dicebat *æquo fronte.* Animadvertis, credo, humane lector, ut hæc, similiter alia Flavium nostrum, cùm ex iis, tum ex aliorum libris descripta in suam epitomen congesisse.

Festus idem tradit In Frõtem, & in Corius.

Et cùm in ejus parte, vel in medio sinus aut curuatura fit, in eo loco acies frequenter inrumpitur.] Membranarum trium H. & Susii auctoritatem secutus, ita eum locum edendum curavi. Ineptè antea legebatur, *Et hiat aliquando in medio sinus, aut curvatura fit.* Id enim ad mentem Vegetii exprimendam non sufficiens, nec satis idoneum. Quem ego id voluisse arbitror, Cavendum duci, ne non modò in medio, sed ne in cornibus quidem, aut ulla exercitus parte sinus relinqueretur aut curuatura. Considerandum quoque, eam hic depugnationem describi, quæ sit fronte longâ, quadro exercitu. Vegetius libro primo capite 26. *ut primo simplex, extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curvaturas.*

Ratio mutati & restituti Vegetiani loci.

In acie ordinanda cautè providendum, necubi sinũ habeat aut curvaturam.

Detrudendo, atque supercurrendo ad hostium terga pervenias.] In mss. aliquot legebatur, *detrahendo* Sed id mihi non satis placuit. Illud sæpe industriâ ducum effectum est, ut quos alia ratione turbare aut loco movere non potuerunt adversarios, his injecto metu, & post terga eorum ostensis copiis, signisque etiam calonum inlatis in fugam coëgerint. Cujus rei apud Frontinum non pauca Strateg. l. 2. c. 4. quanquam milites reperti, qui etiam hac arte non potuerint induci, ut remp. destituerent. Cæsar septimo belli Gallici: *Cùm septimæ legionis tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium signa legionum ostenderunt, signaque intulerunt.* Ne eo quidem

Signis post terga illatis sæpe hostes fugati.

Reperti tamen qui etiam eo casu mori, quam fugere, maluerint

quidem tempore quisquam loco cessit ; sed circumuenti omnes interfectique sunt.

Quod si semel adversarios exinde pellere cœperis.] M.*adversarios inde pellere*:unde facilè feceris, *adversarios inde expellere cœperis.* Quanquam in editâ lectione ego nihil mutem.

Ad similitudinem autem A litteræ, aut libellæ fabrilis.] Tò *autem* in codice M.nullum est. Membranæ H.nonnihil hîc interpolatæ.In uno autem Susiano disertim scribebatur, *ad similitudinem autem anantræ, aut libellæ fabrilis.* Quod in medio positum relinquo in aliud tempus. De libella Plinius: *Structuras*,inquit, *ædificiorum ad normam & libellam fieri, & ad perpendiculum respondere oportet.*

Libella fabrilis.

Nam quasi mancus impetus est eorum.] Vegetius hoc libro c.18. *quia sinistra pars difficilior est, & velut manca in acie consistit.* In sinistro cornu pugnantes quasi mancos esse, & ad vulnera infligenda minùs idoneos, physicam rationem habet. Parti enim dextræ habilior semper adscribitur motus, lævæ firmitas major: unde altera gesticulationibus promtior est, altera oneri ferendo accommodatior ; Solinus Polyhistor, cap.quinto. Magna profectò M.Sergii gloria, celebre & immortale nomen, qui dextra in prœlio amissa, ferream sibi manum fecit, & cùm neutra penè idonea ad prœliandum valeret; una die quater pugnavit, & vicit sinistra, duobus equis eo insidente confossis ; testibus Solino cap.6., Plinio lib.7 c.28. Idem quoque scriptor lib.7.c.17.vires quibusdam dextra parte majores esse indicat; quibusdam æquas utraque, aliquibus læva manu præcipuas: nec id unquam in feminis. Hippocrates Aphorismis, *Ambidextra*, inquit, *femina non fit.*

Sinistra aciei pars, quasi manca consistit. Dextræ parti motus habilior. Læva manus oneri ferendo accommodatior. M.Sergius ferrea manu pugnavit.

Ambidextra femina non fit.

Si adversarius infirmius dextrum cornu habuerit.] In membaanis H, & (quod magis mirere) in cuso codice collegii trium Coronarum inveni ; *Si adversarius infirmiorem dextrum cornu habuerit, & tu longè fortiorem sinistrum.* In M. *Si adversarius dextrum cornu infirmiorem.* Scribere debebant librarii, *dextrum cornum infirmiorem habuerit.* Sed offendebantur illi boni

Emendatus Vegetius.

boni viri insolentia vocis: tum potuit *m* litera omissa esse in membranis, propter affinitatem syllabæ proximæ sequentis in voce *infirmiorem*. *Gelus* pro *gelu* antiquos dixisse, liquet multis locis apud Lucretium, & notarunt Grammatici, ut supra monui. Itidem *cornus tonitrus*, pro *cornu, tonitru*: & contra *artu*, pro *artus*, antiqui declinarunt. Testis Priscianus l. 6. Lucretius l. 2.

Præterea lumen per conum transit.

Curtius l. 4. *Hæc dexters cornus facies erat; in lævo Craterus equites habebat.*

Gelus, pro gelu.

Sic Cornus, tonitrus. Contrà artu, pro artus.

Cùm ordinaveris aciem ante quadringentos, vel quingentos passus.] Membranæ H. malebant *quadraginta, vel quinquaginta passus.*

Non sperante eo.] Tropus est, acyrologiam scholæ vocant. Quo exemplo *promittere, minari*; *sperare*, valet, *timere*.

Sperare pro timere.

Quia mediam aciem suam, qui sic dimicat, nudare compellitur.] In aliquibus *denudare compellitur*. Sic alibi ex VV *devitare*, pro *vitare* restitui. Sic apud Arnobium *mala dicuntur voluntate alterius enasci. Minerva ex capite Jovis enata.* Item, *aras exædificare diis*, apud eundem Arnobium.

Devitare, Enasci, Exædificare.

Quod levem armaturam, & sagittarios ante mediam aciem ponit.] Pro *mediam*, codices quotquot videre mihi contigit, substituunt *primam*. Simile mendum capite ultimo hujus libri: *Qui levem armaturam optimam regit, utramque alam hostis invadat, ferentariis ante mediam aciem constitutis: qui est quintus modus.* Nam & isthic τὸ *mediam* veteres libri mei ad unum omnes abjiciunt, nec aliud quid in locum reponunt. Aciem verò Isidorus dictam ait, quòd ferro armata sit, & acumine gladiorum. Hæc alas habet, & cornua, frontem, globos, nodos, cuneos, serras, forfices. Quæ omnia & formas, & nomina ab ipsis rebus, de quibus translata sunt, imitantur. De nodo & cuneo paulo antè diximus. *Alas* Cincius apud Agellium definit, *equitum ordines, quòd circum legiones dextra sinistraq; tanquam alæ in avium corporibus, locabantur.* Meminit quoque Vegetius l. 2. c. 1. *Cornua dicta extremitas* exer-

Considerandus Vegetii locus.

Acies unde dicta.

Schemata aciei unde nomen sumpserint.

Quid alæ exercitus.

Quid cornua.

exercitus, quòd interta fit. Ut scribit Isidorus libro nono capite tertio.

Longissimè à dextra parte adversariorum remove.] Quatuor codices Susiani & M. S. & H. scribunt, *longissimè ab acie adversariorum remove.* Quod generalius est. Indicat enim præterquam à dextra adversariorum, etiam à media eorundem acie copias nostras in sexta depugnatione removendas. Et quod subnectitur: *Nam si partem sinistram,* pro eo VV. partim, *Nam cùm sinistram;* alii. *quia cùm sinistram.*

Reducta in possessionem Vegetii lectio.

Quo genere in itineribus sæpe confligitur.] Hæc verba pro inscriptione seu titulo sunt novi capitis in M.H.& omnibus Susii.

Hoc est, si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum.] Verba duo, *hoc est,* contextum recepi jubentibus libris. Ad rem ipsam quod attinet, suadeo adeundum Frontinum lib.2. Strateg.cap.2.

Ratio, quare Vegetium duobus verbis auxerim.

Sed in illa ala, quæ mnnitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas.] Abjiciebant hinc aliquot exemplaria, VV τὸ *ala,* & sic videbitur respexisse Vegetius ad id quod præmiserat, *aut paludes, aut abrupta in una parte habeas.* Præcipit auctor noster ad eam alam, seu exercitus partem, quæ mari, flumine, lacu, monte, aut oppido munita non est, equitatum omnem & ferentarios adhiberi; quò expeditior sit prœliandi facultas. Cæsar tertio Belli civilis: *Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat, quam ad causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes in sinistro cornu objecerat.*

Illi aciei parti, quæ flumine civitate munita non est, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet.

AD CAPUT XXI.

Ex desperatione crescit audacia.] De emittendis hostibus & non nimis arctè concludendis, ne ex desperatione pugnandi audaciam ferociamque sumant, insignia strategemata collegit Frontinus lib.2 c.6. Quintus Curtius: *Ancipiti,* inquit, *malo oppressi memorabile tamen prœlium edunt; ut opinor, ignaviam quoq; necessitas acuit, & sæpe desperatio spei causa est.* lib.4.

Desperatio, militum virtutem sæpe excitavit,

Multi more pecudum trucidantur.] Etsi destituant hîc VV libri, audeo tamen adserere scripsis-

se Vegetium *multi*. Quod verbum & suprà apud hunc scriptorem in possessionem misi. In quo rectè & ordine me facere indicat, quod paulo antè præmittitur, *libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum.* Is me hercules virorum fortium conatus semper fuit, ut cùm moriẽdum sibi viderent, inulti ne caderent, pecudumq; more se paterentur trucidari. Videnda oratio T. Sempronii Gracchi, quam ille inductus in insidias, ad milites suos in eum finẽ habuit, apud Livium l. 34.

Fortes dum moriendum sibi vident, operam dant ne occumbant inulti.

Nec insequentium ullum periculum.] Contrarium experientia docuit. Sæpe enim ipsi victores, quòd nimis fervidi essent in persequendis hostibus, quam nacti erant, hostibus reddidêre victoriam. Cujus rei exempla antè à me proposita fuerunt, inter cetera præcepta Imperatoria. Peritissimus artis bellicæ rex Epirotarum Pyrrhus memoriæ prodidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, non solùm ne fortiùs ex necessitate resistat, sed ut posteà quoq; faciliùs acie cedat, ratus non usq; ad perniciem fugientibus instaturos victores: Frontinus lib. 2. c. 6. Item Vegetius c. 22. hoc libro. Nihil enim periculosius existimatur, quàm si inconsultè insequentes, ab his, qui in subsessa fuerint, vel qui ante se paraverint, observentur. Videndus quoque Vegetius hoc lib. cap. 25.

Hosti fugienti nõ nimis pertinaciter instandum.

Inconsultè insequi periculosissimum est.

Arma converterint in fugam.] Verba illa, *in fugam*, in octo libris meis non videas. Sallustius Catil: *in fuga*, inquit, *salutem sperare, cùm arma queis corpus tegitur, ab hostibus averteris, ea verò dementia est. Semper in prœliis iis maximum est periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur.*

Maximè timidis in prœlio, maximũ semper imminet periculũ.

Primum ut tui nesciant ideò te recedere.] Rectè, quisquis est, monuit: *Exercitus incommoda tanquam vulnera corporis tegenda esse.* In quam sententiam insignia strategemata apud Frontinum libro secundo, cap. 7. Interest quoque non parùm, ut etiam tui milites in ipsa prœlii confusione, certiores fiant de ducis consilio. Uno exemplo Hannibalis id facilè declarabitur, sumpto ex Appiano De bellis Punicis: *Hannibal viso in quodam colle Hispanorum Gallorumque globo, equum illo adegit, ut & hos adduceret* (factum autem id prœlii restau-

Incommoda exercitus, ut vulnera tegenda.

Etiam in confusione prœlii interest, ut militibus de ducis voluntate constet.

restaurandi gratia:) *relinqui causam abitus non intelligentes, & rati eum fugere, ultro contentionem remiserunt, turbatisque ordinibus fugerunt, non quà Hannibal, sed quà cuique visum est.*

Sæpè dum in procinctu alii fiunt, alii alio abducuntur.

Propterea plerique ante pedites equites posuerunt.] Non absimile Cæsaris strategema; qui relictis in opere duabus cohortibus, quæ speciem munitionis præberent, diverso itinere, quàm potuit occultissimè reliquas cohortes n. XXXIII. aliò abduxit, lib. 3. Belli civilis.

Ut discurrentes adversarios videre non finerent, quanto pedites abscedebant.] Tres apud me libri M. S. & H. qui malunt, *quemadmodum pedites abscedebant.*

Genuina Vegetio scriptura reposita. Particulatim.

Item articulatim incipientes à primis.] Malo ex codicibus M.S.H. *particulatim*: quod mihi pro genuino est. Ammianus l. 23. *Cutes vivis hominibus detrahunt particulatim, vel solidas.* l. 31. *Ubi particulatim, perque facta magis multitudo minui deberet.* Frustrà extraneos adhibemus, cùm domi sint, quibus hoc confirmare possumus: Vegetius hoc l. cap. 11. *Ne dum per angusta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis, & præparatis debilitetur inimicis.*

Adempta iterum magna macula Vegetio.

Et si hostes insequi voluissent, à levi armatura, quæ ante occupaverat locum, additis equitibus, fundebantur.] Tam facilè, mi homo, non funduntur hostes, quàm tu putasti, quisquis id verbi auctori nostro supposuisti. Alio hîc verbo opus, quod ex M. exemplari, cui & alter Susianus accedit, repono, *additis equitibus defendebantur.* Debebit, ni fallor, mihi Vegetius ob verbum tam significãs tam proprium sibi redditum. Non enim hic funduntur statim hostes insequentes; sed *defenduntur*, hoc est *prohibentur, arcentur*, ne ad collem ascendant, eâ phrasi Q. Claudius Quadrigarius dixit, *A primis hostes defendebant facillimè.* Item Cicero: *Si quis non defendit injuriam, neq; propulsat à suis, cum potest, injustè facit*: 3. Officiorum. Iterùm Vegetius l. 4. c. 10. *aqua defendatur ab hostibus.* Defendere & offendere inter sese adversa sunt; quorũ

Defendere, pro arcere. Latinissimè dicitur: Usus ita Cicero, Cæsar, alii Pari phrasi cataphracti equites, Defensores supra nũcupati.

alte

alterum ſignificat ἐμποδὼν ἔχειν: alterum ἐκποδὼν ποιεῖν: Agellio teſte l.9. Noctium Atticarum, c.1.

Nihil enim periculoſius exiſtimant, quàm ſi inconſultè inſequentes, &c.] Ita eum locum primus edendum curavi, ex empla VV quinq; ſecutus. Vulgaris lectio ita habebat: *Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentibus, ab his, qui in ſubſeſſa fuerint, vel antè ſe paraverint, obvietur.* Obſervare poſſunt, & qui ante ſe pararunt, & qui in ſubſeſſa ſunt; ſed utrique non tam rectè poſſunt dici obviare.

Meritò ſcriptura Vegetii vulgaris rejecta.

Ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperventus adſolent fieri.] Hoc illud eſt, quod Spartanorum rex ſuos milites monuit, non exſpectādum donec circumvenirentur ab hoſte, ſed dum nox occaſionem daret, ſecuris & lætis ſuperveniendum. Quod ex Hiſtoriis Trogi Juſtinus propoſuit libro ſecundo.

Superveniendum lætis & ſecuris.

Tamen ad defenſionem ſuam poteſt recuſare fortunam.] Rectè quidem hoc, ſi publica pugna victus eſt. Nam, teſte Cæſare lib.6. belli Gallici, *Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari poteſt fortuna.* Id Epheſius quoq; Heraclitus adfirmavit; addens, ab inertibus & ignavis, eventus variante fortuna, ſuperatos aliquoties viros fuiſſe præſtantes: quod & Ammianus Marcellinus notavit l.21. Iſocrates Archidamo, & Plutarchus in Apophthegmatibus. Flavius noſter, rem militarem ſola virtute, vel certè felicitate putavit contineri, l.3 prologo. Idemq; l. 3. c. ultimo, *In præliis*, inquit, *amplius ſolet fortuna poteſtatis habere, quàm virtus.* Eadem de re Cicero in ea, quam pro M. Marcello habuit: *Bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſq; detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ ſint imperatorum. Et certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multùm adjuvant: maximam vero partem, quaſi ſuo jure fortuna ſibi vendicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id penè omne ducit eſſe ſuum.*

Fortuna in re militari plurimum poteſt.

Ignavi quandoque præſtantiſſimos ſuperarunt.

Laus bellica partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur: Maximā ejus partem fortuna ſibi vendicat.

Qui verò ſuperventus, ſubſeſſas, inſidias paſſus eſt, culpā ſuam non poteſt excuſare.] Cenſui τὸ *inſidias*, gloſſema eſſe alterius verbi *ſubſeſſas*,

Abſterſa iterum macula Vegetio.

ſas, olim non ita cogniti, ut enim ſuperventus vi infertur; ita ſubſeſſæ, fraudulenter, inſidiosè collocabantur.

Agmen quid ſit.

Ubi ad agmen hoſtium pervenerunt equites.] Agmen propriè dicitur, cùm exercitus iter facit, ab agendo, id eſt eundo, vocatum: ut auctor eſt Iſidorus lib. 9. cap. 3.

Modus collocandæ ſubſeſſæ.

Tentant leviter, atque diſcedunt.] Apud Appianum De bello Hiſpanienſi, Viriatus inſidias in ſaltu quodam poſuerat; qui ubi adeſſe Vectilium ſenſit, ſimulavit fugã: ubi verò ille inſidiarum locũ prætergreſſet, in eum converſus, imperũ fecit: ibi illi, qui in inſidiis erant, prodeuntes undiq; Romanos circũvenire, cædere, aut vivos capere, aut ex præruptis locis dejicere.

Rectè Vegetius à Modio correctus. Concædes.

Præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant.] Palmaria Franciſci Modii emendatio: *quas concædes vocant*. in M.S.H. & duobus Suſii libris *concides* vocantur; quanquam *concædes* in aliis ſcriptoribus appellantur: & ita hunc Vegetii locum olim à Claudio Puteano homine ingenioſiſſimo reſtitutum, teſtatur Dionyſius Lambinus in ſuis Notis ad Æmylium Probum. Mirare quiſquis hæc legis tam graves bonis ſcriptoribus plagas ſuperiori ſæculo inflatas, etſi reclamantibus membranis & libris adeò impreſſis: qui apud me duo ſunt, & *compedes* hìc neſciunt; quas tamen in iis Vegetii editionibus videas, quibus Hermolai Barbari, Guihelmi Budæi, & neſcio quorum non præfixa nomina. Sed aliorum ſcriptorum tempus eſt teſtimonia audire. Tacitus primo Annalium: *Caſtra in limite locat; frontem ac tergum vallo; latera concædibus munitus*. Ammianus lib. 16. *Difficiles vias, & ſuapte natura clivoſas, concædibus clauſere ſolerter, arboribus immenſi roboris cæſis*. iterum libro eodem: *Sed concæde arborum denſa undique ſemitis clauſis*. Idem ſtrategema Cæſarem video attingere, tertio belli Gallici extremo: *Cæſar*, inquit, *ſilvas cædere inſtituit, & ne quis inermibus imprudentibuſq; militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, converſam ad hoſtes collocabat, & pro vallo ad utrumq; latus extruebat*. Idem lib. 2. de Nerviis loquens: *Teneris arboribus inciſis*

atque

atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæ sepes munimenta præberent; quò non modò non intrari, sed ne perspici quidem posset. Itidem Appianus De bellis Illyricis, Japodes præcisis nemoribus Cæsarem ad se venientem prohibuisse, narrat,

Japodes arboribus præcisis Cæsarem ad se venientem defenderunt,

Qui verò sequitur adversis semitis, longè antè destinat expeditos.] Scribo ac distinguo: *Qui vero sequitur, aversis semitis longè ante destinat expeditos.* Varii apud scriptorem hunc usus, verbum *destinare*. Hîc *destinare milites*; iterum lib. 4. cap. 18. *destinare phalaricas*; alibi *ad loca destinata venire* dixit; & *destinare missilia*, plus centies. Sic mors alicui destinata, apud Apulejum lib. 6. & loco aliquem destinare; apud eundem destinare, etiam designare significat, quem petas, interdum etiam prendere & attingere quod petiisti: ut notat in suis Adversariis Turnebus.

Destinandi verbi varii usus apud hunc scriptorem.

AD CAPUT. XXII.

CAmelos aliquantæ nationes, apud veteres in aciem produxerunt.] Produxit Mithridates contra Lucullum, Antiochus contra Scipionem, ut auctor est Plutarchus in Lucullo: *Crœsus prævalido equitatui camelorum gregem opposuit, quorum novitate consternati equi insidentes præcipitaverunt:* testis Frontinus lib. 2. cap 4. De iisdem Herodianus lib. 4. *His Actis Artabanus aderat, equitatum ingentem & sagittariorum multitudinem adducens; præterea cataphractos camelis insidentes, qui prælongis contis prælliarentur.* Camelos autem pro equitatu in prœlia productos, & fœminas in usum belli castrari solitas, tum de odio adversus equos naturali, adnotavit Plinius lib. 7. cap. decimo 8. Solinus c 52 Quin & in angariis & cursu publico camelis antiquos cucurrisse, Plutarchus Eumene, & Plinius lib. 6. cap. 23. testantur. Diodorus Siculus ad cursum adsuefactos camelos, plus centum octoginta septem passuum milia confecisse scribit lib. 19.

Camelos qui produxerunt in aciem.

Camelis cataphracti insidebant. Castrantur fœminæ in usum belli. Camelorum usus olim & in cursu publico.

Ut Ursiliani in Aphrica, Macetes hodieq; producunt.] Mirum quàm hîc inter se dissentiant

veteres libri. S. *& Tricilians intra Aphricam vel ceteri mane ices hodieque producunt.* H, *Ut Trecilliani in Africam vel ceteris Mazetes ho. pro.* imò quot apud me codices, tot diversæ lectiones. Diu quæsivi qui illi Aphricani populi essent, quos *Tricillianos, Trecellianos, Circillianos* librarii vocarunt. In codice M. *Urtilani* dicebantur: in altero Susii *Urtiliani. Usillam* civitatem in Leugitana sive Numidia nova, agnoscit Ptolemæus l.4.c 3 eamque *Usulam* video vocari in Itinerario provinciarum. Aliud in Numidia oppidum *Utbisia*, apud Melam libro primo cap sext. Videant eruditiores an ab altero horum oppidorum nomen prædictis populis imponendum sit; tum an verba illa *vel ceteri* in contextum hic recipienda: quod jubent sex optimæ notæ libri; quanquam aliud sub iis latere addubito.

Quæsitum de nomine populi cujusdam, Aphricani.

Macetes hodieque producunt.] Libri *Mabetes*, vel *Mogetes* vocant. In optimis mss. *Mazetes* reperi. Ipsa Macedonia etiam Macetia dicta; & populus nunc Macetæ, nunc Macedones. Qua de re videndæ Chilo Bongarsii Notæ in Justinum.

Macedones etiam Macetæ dicti.

Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ siti aptum.] In M. *Sed hoc genus animalium tolerandæ siti est aptum.* quod probarem si pluribus probatum esset libris Plinius autē & Solinus auctores sunt camelos sitim etiam in quatriduum tolerare: verùm, cum occasio bibendi data est, impleri & in præteritum & in futurum, obturbata priùs conculcatione aqua; aliter potu non gaudere. Videndi eadem de re Didymi Georgica. & Constantinus De agricultura c. 22. l.16.

Camelus, sitim tolerat in quatriduum. Aqua obturbata gaudet.

Confusas etiam in pulvere vento vias absq; errore dirigere memoratur.] Si liceret à tot exemplaribus diversū sentire, scriberem lubens *confusas etiam pulvere vias.* quasi τὸ *in* geminatione factū sit ex *m*, littera præcedent: & *vento* interpretatoris alicujus glossema sit: nisi magis arrideat conjectura Gab. Rolandii, quæ talis est, *Confusas etiam in pulverulento vias*

Suspectus mihi hic Vegetii locus: Emendatus de conjectura.

Ceterùm præter novitatem inefficax bello est.] Inferunt editi olim codices C. S. & tres mss. *præter novitatem si ab insolitis videatur, inefficax bello est.*

pro quo in M. *si absolis videatur in* H. *si hoc uti videatur.* Quæ magis faciunt ut Fr. Modio adſentiar, qui hæc pro gloſſemate habenda cenſuit. Vide Geſnerum lib. 1. De quadrupedibus. Modio adſentior

Cataphracti equites propter munimina, quæ gerunt.] Hi milites à Lampridio, & aliis ejus ævi ſcriptoribus *Cataphractarii* appellati. Itidem *velites; ab his velitares, ſcutati, ſcutarii; haſtati, haſtarii* nominati. De cataphractorum in exercitu munere, Nazarius Panegyr cus ita ſcribit *Cataphractos equites, in quibus maximum ſteterat pugnæ robur; his diſciplina pugnandi eſt, cùm aciem arctaverint, ſervent impreſſionis tenorem; & immunes vulnerum, quidquid oppoſitum eſt, ſine hæſitatione perrumpunt.* De armatura horum militum, & equorum, quibus inſidebant, digna putavi memoria quæ ex diverſis ſcriptoribus obſervavi. Primò apud Servium, qui undecimo Æn. ita ſcribit: *Cataphracti ſunt equites, qui & ipſi muniti ferro ſunt, & equos ſimiliter munitos habent.* Quo in loco etiam Salluſtii verba hæc ex incerto libro ſubjicit: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea, ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Disertè id explicant verſus Virgilii:

Cataphracti, & cataphractarii.

Cataphractorum munus in acie.

Cataphracti omni ſpecie ferrei. Itidem eorundem equi.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis
In plumam ſquammis auro conſerta tegebat.

Itidem Juſtinus l. 41. *Munimentum ipſis equiſque loricæ plumatæ ſunt, quæ utrumq; toto corpore tegebant.* Ammianus l. 24. *Hoſtem undiq; laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum.* Itidem Curtius l. 4. & aliis infinitis locis. Hos equites etiam *Clibanarios* appellarunt Perſico more: quod addo, ne diverſos fuiſſe in exercitu tyro exiſtimet. Lampridius in Alexandro, de Perſis loquens: *Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus.* Addam, ne quid ſcrupuli hæreat, Ammiani Marcellini teſtimonium, ex quo non vulgaria de armatura horum militum diſci quoq; poterunt. Is lib. decimo ſexto: *Incedebant*, inquit, *hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque criſtatus, coruſco lumine radians, nitidis loricis indutus: ſparſiq; cataphracti equites quos Clibanarios dictitant Perſæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut Pra-*

Virorum-q; armatura loricæ lineæ plumatæ, ſeu ſquamatæ laminis.

Clibanarii iidem qui Cataphractarii

Armatura Clibanariorum, quaſi inſpicienda, proponitur.

xitelis manu polita crederes simulacra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, ut quocumque artus necessitas commovisset, vestitus congrueret. iunctura cohærenter aptata. Ab eodem porrò scriptore munimen capitis cataphracti discendum est, quod ipsum apud alios scriptores ita ad vivum expressum, non puto à quoquam repertum iri. Sed ipsum Ammianum audiamus potiùs.

Clibanariorum cassis qualis.

Is lib 25. initio: *Humanorumque vultuum simulacra ita capitibus diligenter aptata, ut imbracteatis corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela possint hærere, qua per cavernas minutas, & orbibus oculorũ adfixas, parcius visitur; vel supremitates narium angusti spiritus emittũtur.*

Ab Alexandro Nepolitano dissentio.

Nescio qua auctoritate nixus sit Alexander Neapolitanus, qui l.6. Genial. c.22. Clibanarios, & Clupellarios eosdem facit, diversos autem à Cataphractis. In hoc illum errare liquet ex iis, quæ jam antè diximus; & metuo, ne similiter & in altero suum nobis commentum, vel somnium potiùs, narret.

Clupellarii.

Clupellariorum Tacitus meminit; sed equites eos fuisse, ex illo scriptore doceri non potest.

Propter munimina quæ gerunt.] In libro veteri M. impresso legitur: *propter munimina quæ egerunt.*

Munimina. Munimenta.

De quo alias à me dictum est. Munimina & munimenta pro munitionibus, locis munitis, ut castris, castellis, quandoque sumpta apud Livium, & alios. Utrumq; etiam pro armis usurpatum, Curtius l.4. *Munimento corporis sumpto processit ad milites.* Ovidius: *Urbibus obsessis clausæ munimina portæ Prosunt.---*

Capi facilè est.] Addunt alii libri, & inter illos, membranæ, *capi facilè est ab hoste*: sed, meo judicio, id nimis quàm ineptum sit.

Quoniam frequenter obnixi contra dispersos pedites. quàm contra equites.] Diu me locus hic exercuit; & discordia librorum penè facit me, ut cum Modio usurpem illud antiquũ N.L. Edendum curavit Modius: *Quoniam frequenter obnixi*, puto ex membranis H. in quibus erat, *qui frequenter obnixii.* sed *obnoxii* legendum ibidem indicatum est. Equidem in o-

Desperatus Vegetii locus:

mni-

mnibus ceteris, quos vidi scriptos & impressos, *obnoxii* scribebatur. Id primum est De cetero, codices veteres audiamus: In C.P, *Et laqueis frequenter obnoxii*. Eoque accedere videtur S. *aliaq; iis frequenter obnoxii*. Vidi tamen tres membranas, in quibus verbi *laqueis* ne vestigium quidem ullum appareret. Neque id agnoscit M. dum legit: *Et sunt frequenter obnoxii tam contra dispersos pedites, quàm contra equites*. Sed isthîc *tam* particulã inculcatam esse, certissimum est. Habeo nunc quod fugiam; nondum habeo quod sequar. Nescio enim an Latini sermonis ratio patiatur, ut dicamus, obnoxios esse cataphractos contra pedites. Id enim si mihi detur, habebo quomodo locum totum interpreter. Sequar enim codicem M. & *frequenter* mihi erit pro *magis frequenter*. Qua phrasi Ammiani illud dictum est: *Et properantes cito, quàm considerato cursu*: l. 16. Idem: *Multis acceptis vulneribus quàm illatis*: l. 20. Tale & Vegetii illud: *Ita ut duplum pondus cratis haberet, quàm scutum publicum habere consueuit*: lib. 1. c. 11. Iterum Ammianus: *Suspicatus parum, quàm oportuerat missum*: l. 28. iterum Ammianus l. 19. *Aurũ quippe gratanter provinciales corporibus dabunt*, hoc est, magis gratanter, lubentius provinciales aurum conferent, qui tyrocinia in usum Romanorum cogantur, quã ipsi nomina militiæ dare volent. De istiusmodi loquendi genere dixi l. 1. De Particulis linguæ Latinæ. Quod autẽ ad laqueos attinet, scio fuisse in ludo gladiatorio exercitium laqueatorũ, qui laqueo fugientes insequebantur, & si poterant illaqueare, prosternebant. Quod docet Isidorus l. 18. ubi & simile certãdi genus de retiariis proposuit. Tyrii Macedones urbem cum turribus oppugnatum venientes, retibus illaqueasse, & ita in terram dejecisse dicuntur. Narrat Diodorus l. 17. Et memini ab Olao Magno in Historia populorum Septentrionalium, Finnos, seu Finlandos, inter Septẽtrionales numerari, qui laqueis & retibus in prœlium egrediuntur, quibus captum, vel irretitum sive hominis, sive equi caput, aut aliud membrum, trahendo in casum repentinum torqueant. Sed istiusmodi laqueatores in exercitu Rom. fuisse, non ausim sine auctore primus adfirmare. Tum alios laqueos

Idem tentatus.

Positivus, pro comparativo tam in nominibus, quàm in adverbiis.

Laqueatores in ludis.

Laqueatores in exercitu.

Alii videntur apud Vegetium laquei.

queos videtur indicare quod sequitur, *dispersos*. Id fieri potuit, si venientibus cataphractis, aciem adversarii diducerent, dein quos ludificandos receperant, reductis agminibus includerent. Quo strategemate veteres usos contra hos equites, audies ex Nazarii Panegyrico c. seq. Jam te mitterem, amice Lector; ni haberem quod putarem magni interesse te scire: scilicet Cataphractis equitibus plus periculi à peditibus, quàm ab equitibus fuisse. Ammianus lib. 16. *Norunt licet prudentem ex equo bellatorem cum Clibario nostro congressum, fræna retinentem & scutum, hasta una manu vibrata, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse: peditem verò inter ipsos discriminum vertices, cùm nihil caveri solet, præter id quod occurrit, humiliter, occultè reptantem, latere forato jumenti incautum rectorem præcipitem agere, levi negotio trucidandum.*

Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus.

AD CAPUT XXIV.

Quadrigæ unde dictæ.

QUadrigas falcatas in bello.] Currus hos falcatos quatuor equorum fuisse, ex ipso nomine apertum est. Bigas quis primus invenerit, quis quadrigas, docui libro 2. Ceterùm quis primus in aciem, hos currus falcatos produxerit, nondum satis mihi cõstat. A Parthis frequenter usurpatos historiæ loquuntur. Impetum & figuram eorundem unus Q. Curtius facilè indicabit: *Ipse ante se falcatos currus habebat, quos signo dato universos in hostem effudit, ruebant laxatis habenis aurigæ, quò plures nondum satis proviso impetu protererent. Alios ergo hastæ multum ultra temonem eminentes, alios ab utroq; latere demissæ falces laceravêre*, l. 4. Iterum lib. eodem: *Ducentæ falcatæ quadrigæ, unicum illarum gentium auxilium, secutæ sunt, ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant. Utrimque à jugo ternos direxerant gladios, & inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum. Aliæ deinde falces summis rotarũ orbibus hærebant, & aliæ in terram demissæ, quicquid obviam concitatis equis fuisset, amputaturæ.* Figurã fieri præcepimus, qualem vides subjectam. In qua tamẽ exprimenda pictor voluntati meæ nõ planè satisfecit; quòd majorem hominum numerum adhibuerit, quàm quem quatuor equi permittant: qui sex aut octo tantùm armatos requirere videbantur.

Quadrigis falcatis Persæ ferè usi.

Earum quadrigarum descriptio.

Qua-

Quadrigæ falcatæ Persicæ.

Operæ pretium facturi videbimur, si ex quo figuram horum curruum didicimus, ab eodem quoq; resistendi rationem hauriamus. Q. Curtius dicto lib. 4. *Currus*, inquit, *qui circa prima signa turbaverant aciem, in phalangem erant invecti. Macedones confirmatis animis in medium agmen accipiunt, vallo similis acies erat, junxerant hastas, & ab utroque latere temerè incurrentium ilia suffodiebāt; circuire deinde currus, & propugnatores præcipitare cœperunt.* Aliam quoque rationem prohibendarum quadrigarum L. Sylla invenit; qui palos in terram defixit, inter quos milites quadrigis venientibus tuti essent: quod tradit Frontinus lib. 2. cap. 3. Aliud contra eosdem remedium Alex. M. excogitavit; præcepit enim suis, ut si falcatos currus cum fremitu Barbari emitterent, ipsi laxatis ordinibus impetum incurrentium exciperent: haud dubius sine noxa transcursuros, si nemo se opponeret: sin autem sine fremitu immisissent, eos ipsi clamore terrerent, pavidosque equos telis

Ratio excipiendi quadrigas falcatas.

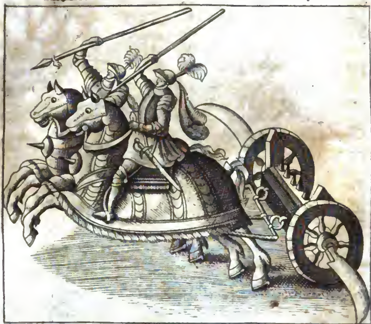
Alia ratio.

Alia ratio.

telis

telis utrimque suff.derent: Curtius testis lib. 4. Visum est & alios currus falcatos proponere, quos tribus figuris infrà subjectis explicat auctor incertus libelli De rebus bellicis, Notitiæ imperii adjectus.

Currus Drepanus.

Hujusmodi,(inquit ille auctor) *pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur instructum, reperit Parthicæ pugnæ necessitas. Sed hoc singulis bene munitis invecti equis duo viri, vestitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato cursu in pugnam rapiunt. Cujus posterior supra currum pars cultris in ordinem extantibus communitur. Videlicet ne facilis à tergo cuiquam præbeatur adscensus. Falces verò acutissimæ axibus ejusdem currus aptantur, in lateribus suis ansulas habentes, quibus innexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repressi autem erigunt falces. Qualia verò hujusmodi machinæ funera hostibus immittant, vel quas turbatis ordinibus strages efficiant, dicent meliùs qui usu bella cognoscunt.*

Curro-Drepanus singularis.

Curro-Drepanus clypeatus.

Expositio curro-Drepani clypeati

Quid distet tertius hic currus à præcedentibus.

Machinæ (inquit) *hujus admiratio habet novitatis aliquid. Est enim à superioribus curribus quadam parte dissimilis. Hinc enim posterior vehiculi pars verberibus spontaneis admittandos equos, & clypeis acuto ferro circumdatus, velut in propugnaculo positus communitur.* Non impertinens erit adscribere quod de essedariis memoriæ prodidit Cæsar ; qui eo genere pugnæ Britannos plerumque in prœliis uti consuesse, testatur quarto De bello Gallico : ubi etiam ad indicandum id genus pugnæ hæc ferè subdit: *Genus hoc est ex essedis pugnæ: Primò per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt. Atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum ordines plerumq; perturbant. Et cum se inter equitum turmas insinuavere, & ex essedis desiliunt, & pedites præliantur. Aurigæ interim paullum è prœlio excedunt, atque ita se collocant, ut si illi à multitudine hostium premantur, expeditum ad suos regreßum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in prœliis præstant, ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consueverint.*

Essedariorum qualis fuerit pugna.

Aurigis eorum ubi locus, dum pugnaretur.

Antiochus, & Mithridates curribus falcatis usi.

Rex Antiochus & Mithridates habuerunt.] *Mithridates* in M. appellatur. Scio esse qui *Mithradatem* vocandum putent. Sed eorum opinionem nuper diluit suis in Justinum historiographum Notis, eruditissimus Chilo Bongarsius; quem licet invisum, amare cœpi.

Unoque afflicto, aut vulnerato equo decipitur.] Codex H. *unoque adflictu, aut vulnere à tergo decipitur.*

Tribuli sparsi contra quadrigas falcatas. Sparsi & contra camelorum invasionem,

Tribulos abjecerunt.] Hos Romani non solùm contra quadrigas falcatas , sed etiam contra camelos sparserunt Testabitur Herodianus l. 4. extremo: *Romani quotiens pedem cōferebāt, facilè scilicet adversarios superabant, postea verò quàm ab equitatu & camelorū multitudine premebātur, fuga simulata tribulos, aliaq; machinamenta ferrea acuminata projiciebant, quæ sub arenis laten-*

latentia, neque cuiquam conspecta, perniciem equitibus & camelorum insessoribus adferebant. Quippe illis calcatis equi, potissimùm verò cameli (quoniam huic generi mollissimæ sunt ungulæ) succiduè claudicabant, excussis tergo insessoribus. Memini in simili strategemate apud Curtium libro quarto, & Valerium Maximum, hos tribulos Murices vocatos. Alius quoque in castris tribulorum usus esse potest: si quando saxosus locus sit, vel qui fodi non possit, vel tempus fodiendi desit, eundem in castris ponendis usum tribuli aptè collocati adferunt, quem & ipsa fossa præberet. Testis Leo Imperator, capite undecimo, numero vigesimo septimo. Fuêre quoque qui ferreos murices sparserunt, quò eruptionem oppidanorum impedirent. Auctore Valer. Maximo libro tertio.

Cameli molestimæ ungulæ.

Murices iidem qui tribuli.

Tribulorum usus in castris ponendis.

Eorundem usus in prohibenda eruptione.

Quod quomodo abjeceris; tribus radiis stat.] In M. *quod abjectis tribus radiis instat.* Quam lectionem etiam H. membranæ partim juvant.

Elephantes in prœliis.] Scribo cum VV. *elephantis.* Quibusdam in libris *elephantes* dicebantur; sed ego illos non audio. Elephantus enim secunda inflexione, non elephas, vel elephans declinandum probavit Sosipater Charisius. Sed nos ista scholis relinquamus, & redeamus ad aciem. Auctor est Appianus, Hannibalem elephantos LXXX. ante aciem per intervalla, terroris causa, constituisse: Scipionem verò equitatum Numidiarum, quòd hi adsueti essent ferre odorem & adspectum bestiarum, in utroque cornu locavisse. De elephantis in certamine publico adhibitis, plenæ Rom. historiæ: & videndus Plinius lib. 13. cap. 6. Illud certè silentio prætereundum non est, sæpè communi partis utriusque periculo productos in campum elephantos. Testis mihi Hirtius De bello Africano, Plutarchus in Pyrrho, Q. Curtius lib. 8. eò quòd hæ bestiæ in suos frequenter se converterent. Testis Appianus De bellis Punicis. Luculentissimum quoque ejusdem testimonium laudandum puto, ex lib. De bello Hispaniensi: *Unus*, inquit, *Ele-*

Elephantus dicendum.

Elephanti communi utriusque partis periculo in aciem educti.

In suos frequenter se convertunt.

phantorum gravi percussus saxo de muro caput, furere atque effrenatè ferri cœpit: inque amicos horrendo clamore furens se conjecit, quemvis obvium trudens ac proterens. Similiter & reliqui elephanti illius clamoribus exterriti fecerunt: quod quidem sæpenumerò solent, cùm insaniunt, quemvis ut inimicum accipientes. Ob quam eorum perfidiam à quibusdam communes hostes appellati. Tractæ autem hæ belluæ ad bella à Persarum regibus, eò quod ictibus non cederent, adversarios mole sua terrerent, cutemque haberent, quæ nulla vi transmitti, nullo ferri acumine penetrari posset: quod apud Cassiodorum traditur libro decimo Variarum cap. 30.

Ob id communes hostes appellati. Elephanti à quibus in prœlium tracti. Et ob quam causam. Elephanti etiam cristati in pugna.

Homines equosque conturbant.] Elephanti non specie solùm, sed & odore, stridore cristisque tam equos, quàm milites terrebant. Ammianus: *Oppositis elephantis, qui tardius gradientes, magnitudine corporum, cristarumque horrore panorem jumentis incutiebant*; lib. 25. Operæ precium est audire, quod huic rei remedium Cæsar invenerit. Is namque Elephantos in Italiam transportari jussit, quò & miles Romanus speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facilè adigi posset: ornatusque ac loricatus Elephantus cùm esset, quæ pars ejus corporis nuda relinqueretur, ut eò tela conjicerentur. Prætereà ut jumenta, bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila præpilata conjiciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Auctor est Hirtius De bello Aphricano. Ceterùm multo antè tempore M. Curius Denatus fugato ex Italia Pyrrho quatuor dicitur in urbem elephantos adduxisse. Illud certum est, Italiam elephantos primùm vidisse ejus regis bello, & boves Lucas, in Lucanis visos, appellasse. Anno urbis CCCCLXXII. Vidit eosdem Roma in triumpho septem annis ad superiorem numerum additis. iterum plurimos anno LII.

Cæsar elephantos in Italiã transportari quare curarit.

Quid ex eo commodi senserit.

Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæsaris. Elephanti Romæ in triumpho.

victoria

victoria L. Metelli Pontificis, in Sicilia de Pœnis captos. Auctorem habeo Plinium lib. 8. cap. 2. & cap. 6. Illud maxime hîc quærendum videbatur, quo tempore scilicet has bestias ipsi Romani in bellum primùm eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galbâ C. Aurelio Cottâ coss. (id est anno urbis DLIII.) factum, ex Livio didici; is lib. 40. *Ante prima* (inquit) *signa locatus elephantus, quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt.* His bestiis sæpe ante aciem, ut primum impetum sustinerent, interdum post exercitus terga ordo datus est: pugnaque incepta iisdem illicò via per ordines patefacta, ut de subitò visu suo, & hostes & equos pariter perterrefacerent; Appiano teste De bello Hispaniensi. Interdum ipsis equitum turmis immiscebantur; Hirtius De bello Aphricano. Etiam in munere gladiatorio in Circum productas Romæ has bestias; per funes quoque incessisse, aliaque ludicra exercuisse, docet Plinius dicto lib. 8. cap. 2. cap. 3. cap. 6. cap. 7. & Dio in Pompejo.

Elephantis quando primùm Romani in bello usi sunt.

Elephantorum locus in acie.

Equis misti.

Elephanti quoque in ludis Circensibus.

Primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit.] Testis est auctor De viris illustribus, Pyrrhum Epirotarum regem, Lævinum consulem apud Heracleam elephantorum novitate turbasse. Novum quippe consuli erat, has bestias videre in aciem produci. Testes eâdem de re laudare possum Plinium lib. 8. cap. 6. Justinum lib. 18. Varronem lib. 6. De lingua Latina. Florum lib. 1. cap. 18. Solinum cap. 28. Fontinum lib. 2. Strateg. cap. 4. Cœlum Rhod. lib. 13. cap. 8. Elephantes autem quinquaginta in usum biennii à Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuò eundem accepisse, eodem, quo suprà, loco Justinus scribit. Fuit etiam hic Pyrrhus cautissimus, & in inventione Strategematum valdè industrius, primusque, quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit. Quod de eo refert Donatus in Eunch. Terent. act. 4. scena 7. Imò rei militaris scientiam in hoc viro tantam fuisse proditum est, ut cum Lysimacho, Deme-

Elephantos primus contra Rom. in acie posuit Pyrrhus.

Pyrrhus militaris disciplinæ peritissimus. Idê præstantissimus imperator.

trio, Antigono, potentissimis regibus bella gerens, invictus semper fuerit Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque & Carthaginensium: Bellis nunquam inferior, plerumque etiam victor exstiterit: quæ encomia seu trophæa illi posuit Justinus, libro vigesimo quinto extremo.

Elephanti duo Antiochi.

Celebres iisdem cognominibus. Aiacis alter, alter Patrocli.

Elephantorum primus usus apud Indos & Aphros.

Pyrrhus quando ceperit elephantos.

Rex Antiochus in Oriente.] Elephantorum hanc operâ uti consuesse, testis Livius lib. 46. Et Plinius lib. 8. cap. quinto; ubi Antipatri auctoritatem secutus, tradit duos Antiocho in bellicis usibus fuisse, etiam celebres cognominibus, alterum Aiacis, alterum Patrocli. Elephantos antequam Macedones in Asiam transierunt, præter Indos & Aphros, populosque his vicinos, nemo prorsus viderat. Quod ex Homero probare visus Pausanias lib. 1. Attic. Ubi inter Europæ reges Alexandrum, fracta jam Pori & Indorum potentia, elephantos primùm habuisse refert, & post mortem Alexandri tum alios reges, tum Antigonum plurimos. Pyrrhum quoque in pugna adversus Demetrium commissa has belluas cepisse.

Adversus quos diversa excogitata sunt genera armorum.] Inserunt C. M. S. H. & quatuor Susii, *adversus quos diversa resistendi excogitata sunt genera armorum*; pro *armorum*, quod tamen in S. nullum est, M. & tres Susii *armatorum* legunt.

Militis veterani cum elephanto pugna.

Nam & centurio in Lucania.] Membranæ & codex M. rejectis duabus prioribus vocibus, *Turio* scibunt. In duobus Susii *Curio* vocatur. Quæ mihi adhuc ignota & Turionis & Curionis virtus: etsi simile scio apud Hirtium narrari, lib. de bello Africano; sed de milite veterano quintæ legionis: *Cùm*, inquit, *in sinistro cornu elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, proboscide erecta, vibrantique stridore maximè premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret: quem postquam elephantus*

tus ad se telo infesto venire animadvertit, relicto cadavere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum; qui in ejusmodi periculo, cùm constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit. Quo dolore adductus Elephantus, milite abjecto, maximo cum stridore, cursuque conversus, ad reliquas bestias se recepit.

Bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii.] Nomen habent in veteri Onomastico P. Danielis, *Clibanarii, quasi tunica ferrei.* Glossæ κλίβανος, *clibanus.* Hoc genus militum optimè describit Nazarius in Panegyrico Constantini: *Operimento ferri equi atque homines pariter obserti, clibanariis in exercitu est, supernè omnibus tectis equorum pectoribus, demissa lorica & crurum tenus pendens, sine impedimento gressus à noxa vulneris vindicabat.* Clibanariis unde nomen.

Sarissas, hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant.] Sarissam hastam prælongam ferro præfixo, eamque à Cleomene primùm Lacedæmoniis traditam, & utrâque manu torqueri solitam, scribit Alexander lib. 6. cap. 22. At Q. Curtius lib. 9 *Macedo*, ait, *justa arma sumpserat, æreum clypeum, hastam, quam Sarissam vocant, lævâ tenens.* Quæ Curtii verba dum Valturius lib. decimo De re mil. cap. 3. malè laudat, in eum errorem incidit, ut diceret Sarissam, æreum clypeum esse, cùm tamen cap. proximo & pluribus, Livii, Servii, & ipsius Curtii aliis locis ostendat Sarissam, ut reverà fuit, hastam esse prælongam. Sarissa hasta. Valturii lapsus.

Ne [manu sua] elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere.] Quæ inclusa vides, damnantur in N. S. H. & desiderantur quoque apud Modestum. Manum Elephanti Vegetius appellavit: & ita Cicero secundo De natura deorum: Proboscidem Plinius & Promuscidem vocat. Etiam Aristoteli dicta προβοσκίς: & Cassiodoro in Variis Nasuta manus, De cetero. adeò Manus Elephanti. Proboscis, & promuscis. Nasuta manus.

Elephantorum virtus in acie.

vehementes in prœlio has bestias fuisse accepimus, ut manu sua vel proboscide arma virosque corripuerint & super se regentibus tradiderint. Quod scribit Curtius lib. 8.

Velites, contra Elephantos emissi

Velites antiqui adversum elephantos ordinaverunt.] Appianus De bellis Punicis, cùm de equitatu Italico, id est Auxiliaribus Scipionis loquitur: *Singuli, inquit, horum adjunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas.* Ibid, paulo pòst: *Scipio equites Italicos ex postrema acie inductos, & levius armatos jussit ex equis territis desilire, & in Elephantos huc illuc ruentes, tela conjicere, primusque ipse desc endit, & Elephantū procurrentem sauciavit: hoc exemplo confirmatis aliis, & undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant.*

Alii, telis & equis, cum bestiis congressi.

Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant.] Modestus & S. legunt, *præcurrentibus*: M. & alter Susii, *prætereuntibus*. Sed magis rem exprimit quod vulgatum est. Quod ad latiores illas lanceas, de his suprà, cùm de velitaribus hastis agerem, me dicere memini, cap. 16. Sed dum in hoc certamen velites missi sunt, latiori ferro hastas gestasse videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera. Illud insuper Livius lib. 37. Eutropius lib. 3. & post eos Isidorus lib. 9. prodidit Elephantos retroactos, cùm regi à suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necatos fuisse. Idque Asdrubalem primum instituisse Livius scribit, Quinimò & verutis conjectis Romani pedites Elephantos Hannibalis & avertêre, & insecuti aversos sub caudis qua maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant: teste Livio lib. 30. Ignibus etiam ex castris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur lib. 35. Item secures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. 8 Imò & gladios habebant leviter curvatos, falcibus similes, copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teste eodem Curtio libro prædicto. Sudibus quoque in pri-

Hastæ latiori ferri velitibus datæ, adversus Elephantos. Elephanti si regi non possent, quo pacto a suis interfecti. Id Asdrubal primus instituit. Elephantos sub cauda maximè petebant. Diversa adversus bestias resistendi genera antiquitus excogitata.

mo

m acie armati constitui solent ad terrendos prohibendosque Elephantos : quod suprà ex Appiano ostendi. Memini & fossas tectas fuisse, & in eas illectas has bestias.

Sed crescente audacia posteà collecti plures milites.] Eâdem de re Livius testis luculentissimus: *Ne interpositi quidem Elephanti*, inquit, *Romanum militem deterrebant, adsuetum jam ab Aphricis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut, si proprius subire posset, gladio nervos incidere*, lib. 47.

Tantem ipsi milites cum Elephantis congredi adsuevetunt.

Illos, per quos regebantur Elephanti.] Monui exemplaribus optimis placere, *Indos per quos regale* id fortè inde profectum, quòd natas maxime apud Indos & Aphros bestias, ab iis magistris putârint commodiùs regi posse Utut sit, maximos in India Elephantos, & Aphricanis animorum robore præstantiores fuisse, didici ex Livii lib. 46. & Plinii lib. 8 c. 10.

Tentatus Vegetii ocus.

In India elephanti præstantissimi.

Elephanti cum ipsis turribus.] Aderant, his belluis rectores in acie, qui pro numero bestiarum, quibus præerant, varia nomina sortiti. De quibus consulendus Ælianus. Sed & turres dorsis eorum superimponebantur, in quibus cum variis telis milites. Hirtius De bello Africano: *Scipio despecta patientia Cæsaris, exercitusque ejus universis copiis productis, Elephantisque turritis triginta ante aciem instructis, quàm latissimè patuit.* ibidem: *Statim ex itinere ante oppidum Thapsum constituit, elephantosque* LXIIII. *ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captosque ante oppidum instructos constituit.* Magis ad rem illustrandam Polybius, apud quem l. 5. *Classicũ canentes, primũ cum elephantis se mutuò invadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in adversos feruntur. Ex quibus optimam certè faciebant milites pugnam, jacientes bastas, & se invicem crebris vulneribus afficientes.* Nunc ad ornatum illũ explicandũ, de quo paullo ante Hirtius, non alius mihi adhibendus videtur præter Plutarchũ. Is enim in Eumene notavit elephantis in prælium vadentibus pro ornatu injectas vestes purpureas. Præterea ut Elephan-

Elephantorum rectores.

Elephanti turres cum militibus vehebant. Ex iisdem turribus decertatum.

Elephanti veste purpurea

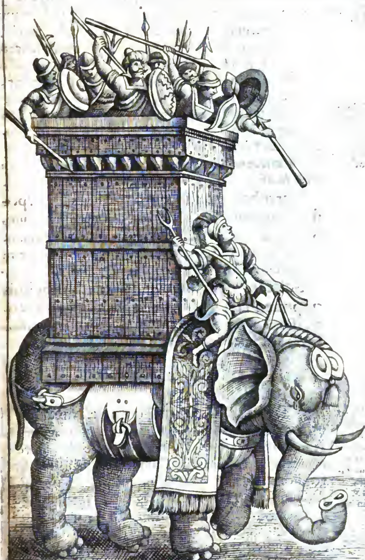
In prœlio ornati.

phantis tractos Pompejum, & alios triumphantes, suprà ostendi; itidem hoc loco dicendum erat captivas has bestias cum turribus in triumphum ductas fuisse. Meminit ejus Florus libro primo cap. decimo octavo: *Sed nihil libentiùs populus Romanus adspexit, quàm illas, quas timuerat cum suis turribus belluas, quæ, non sine sensu captivitatis, submissis cervicibus, victores equos sequebantur.*

Eodem ipsæ bestiæ ornatu in triumpho.

Elephanti

Elephanti turriti figura.

Mutatione vocula, sanatus Vegetius.

Præterea venientibus belluis, quà erupissent aciem, spacium milites dabant.] Exigua unius vocabuli mutatione sanasse videor hoc loco Vegetium. Spatium non video cur dandum sit, cùm aliqua parte aciem belluæ jam irruperint. Scribo ex M. S. H. & Modesto, *quasi irrupissent aciem.* Ea lectio si non satis re ipsa tibi probetur, accipe simile strategema, quod contra cataphractos equites institutum est: Nazarius in Panegyrico Constant. Imp. *Opem,* inquit, *ex ingenio repperisti, tutissimum est eludere quod est difficillimum sustinere, diducta acie in revocabilem impetum hostes effundis. Dein quod ludificandos receperas, reductis agminibus includis.*

Ratio excipiendi seu ludificandi cataphractos.

Carrobalistas aliquanto majores superpositas curribus.] Carrobalistæ ceteris majores sunt, & inde nomen sortitas appâret, quòd carro circumveherentur. Harum figuram puto reperisse me in Notitiâ imperii, quam ibidem videre potes.

Sciatur, quæ sint tam immanibus belluis opponenda.] In M. *quæ sit causa immanibus bel. op.* Fortean legendum, *quæ sit cautela immanibus bel. op* Sed hoc, ut multa alia, in medio relinquo.

AD CAPUT XXV.

Colligere campum. Victoriã duces sibi vindicant rebus diversis. Etiam bello navali.

ET (quod ipsi dicunt) colligat campum.] Obtinent hæc Vegetii præcepta non tantùm in acie campestri: namque Philippus Macedonum rex in prælio navali, quod ad Chium fuit, victoriam sibi vendicabat duabus potissimùm rebus; primùm, quòd Attalum in terram fugere coëgisset, regiaque navis in potestatem suam pervenisset; deinde, quòd stationem in loco, qui Argenon vocatur habuisset, inter hostium naufragia. Quin & postridie ut victorem maximè se gessit, collectis naufragii reliquiis. Petenda Historia ex Polybii libro decimo sexto.

Quòd si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, perniciosæ cladis tamen

multis

multis fortuna reparationis non defuit.] Plures hic exercitus in acie ponebat M. legebatque, *omnes in acie fundantur exercitus*: quod non puto illi credendum. Paulo pòst scribo & interstinguo, *perniciosæ clades: tamen reparationis fortuna multis non defuit*: etsi H. malit, *reparationibus non defuit*. Rectè auctor noster præmisit, *In simili conditione fortior creditur, quem adversa non frangunt*. De Vercingetorige, post expugnatum Avaricum, id refert Cæsar libro septimo belli Gallici, ipsum neque animo defecisse, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdidisse, neque conspectum multitudinis fugisse: ideoque ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem minuerint; sic hujus, ex contrario, dignitatem incommodo accepto in dies auctam. Idem & de ipso Cæsare prædicat in secunda Oratione De rep. ordinanda Sallustius: *In te præter ceteras, unam artem egregiè mirabilem comperi: semper tibi majorem in adversis, quàm in secundis rebus animum fuisse.*

Reposita apud Vegetium genuina scriptura.

Fortissimus ille, quem adversa non frangunt. Post pugnam infelicem duces se in occultum abdere non debent. Vercingetorigis res adversa fortuna auctæ.

Et medicina quærenda est.] Nihil hîc variant libri excepto M. & H. hic enim scriptum habet, *hæc medicina quærenda est*. Ille nescio unde adsuit hîc verba aliquanta, quibus tamen nondum vidi quid faciendum sit, *Et medicina quærenda est tunc optima in illo vero*. Considerandum hoc viris doctis: nam codicem illum, qui eam lectionem suggerit, etsi impressum, dubium non est ex membranis ipsis expressum esse. quod non modò emendationibus multis, se orthographiæ quoque observatione jamdudum mihi persuasit.

Locus Vegetii hiulcus.

Frequenter jam fusa acies dispersos ac passim sequētes reparatis viribus interemit.] Osculana pugna in proverbium abiit, quo significatur victos vincere: quia in ea pugna Valerius Levinus Imperator Romanus à Pyrrho erat victus, & brevi eundem regem denuò devicit. Videndus Festus in *Osculana*. Memorabile strategema Q. Fulvii Nobilioris, ducis Romani, Historiæ proponunt.

Osculana pugna Victi interdum recuperăt victoriam.

sunt. Qui à Cato Segedanorum duce superatus est, civium Roman. sex millibus cæsis. Verùm cùm hostis victoria elatus, nimis confidentes ac temerè persequeretur, equitatus Romanorum, qui ad custodiam impedimentorum erat, in eum irruit, ipsumque Carum fortiter pugnantem occîdit, & circa ipsum non minùs quàm sex millia militum: nec prœlium aliter, quàm noctis tenebris diremptum est. Quæ gesta sunt eo die, quo Romani Vulcanalia celebrant. Appianus auctor De bello Hispan. Discant etiam hinc, quicumque exercitus ducturi sunt, victoriâ modestè uti, & illud semper præ oculis habeant, quod de Lacedæmoniis historiæ majorum referunt. Ipsos paulo antè potentes Græciæ dominos, & murorum urbis Atheniensis eversores, clade Leuctricâ acceptâ, desertos fuisse ab omnibus, ad eosdem Athenienses confugere coactos, & nihilominùs benivolè ab iisdem acceptos. Quod narrat Diodorus Siculus.

Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria. modestè utendum.

AD CAPUT. XXVI.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis est.] Reperi in S. & H. *In omnibus prœliis, expeditionibus.* Quod puto displicere nemini posse. Censuit rex Gothorum Theodericus animum illius in audaciam pronum esse non posse, qui diversâ sit curâ solicitus. *Hinc*, inquit, *meritò expeditionem nominavêro majores, quia mens devota prœliis non debet aliis cogitationibus occupari*: Cassiodorus lib. 1. Variarum, cap. 17.

Alia Vegetio data lectio.

Expeditio quare id nomen adepta.

In bello, qui plus in angariis vigilaverit.] Disertè est in impresso codice collegii trium Coronarum, & in ms. Hittorpiano *agrarus*. Quo modo legendum, alibi jam probavi.

Agrariæ iterum restitutæ Vegetio.

Nulla consilia meliora sunt, quàm illa.] Veram lectionem, si quid judicio valeo, servavit ms. Susii: in quo, *nulla consilia meliora sunt, nisi ea, quæ ignoraverit adversarius antequam facias.* Mutârunt usitatum & elegans loquendi genus fungi illi, qui nihil non sibi in hoc auctore licitum existimârunt. Ciceroni,

Latinum loquendi genus Vegetio redditum

ni, Terentio. Plauto, Varroni, ipsis Latii & fori Romani proceribus, usitata phrasis; *Nullus, nisi*; *omnis, nisi*: pro quo vulgò nos, *nullus, quàm*; *omnis præter*, vel *præterquàm*. Ut in Particulis meis, quas pueris tantùm ut crepundia, dare volui, exemplis multis declaravi. Nullus, nisi omnis, nisi. Liber de Particulis, Stevvechii.

Quàm latiùs militem spargere.] Accedo libris veteribus M. H. & duobus Susianis; quibus placet, *exspargere*. Exspargere.

Paucos viros fortes natura procreat.] Non agnoscit M. τὸ *fortes*: legit autem sic, *Paucos namque viros natura procreat, bona institutione plures reddit industria*. Homines natura imbecillos, institutio fortes facit.

Qui frumentum necessariumque commeatum non præparat.] In M. & H. & tribus Susi legitur, *qui frumenta necessariaque non præparat*.

In utroque cornu pariter prœlium debet incipere.] In veteribus aliquot, *bellum debet incipere*. Atque ita id verbum utitur hic scriptor locis plus centum. Quanquam non ignorem differentiam, quam inter Bellum & Prælium Festus & alii Grammatici constituunt. Bellum pro, prœlio.

Ferentariis ante mediam aciem constitutis.] Monui jam antè, τὸ *mediam* in omnibus libris scriptis & aliquot impressis abesse.

GODESC.

GODESCALCI STEVVECHII

COMMENTARIUS

AD

LIBRUM QARTUM

FLAVI VEGETI

RENATI,

DE

RE MILITARI.

In Prologum.

A Communione brutorum animalium, vel ferarum, urbium constitutio prima discrevit.] Ciceronis locus hic laudandus venit ex lib. De Inventione, ad qnem dubio procul noster Flavius digitum intendit: inquit ille: *Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Quo tempore quidam magnus videlicet vir & sapiens, cognovit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & meliorem præcipiendo reddere. Qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam unum in locum compulit & congregavit, & eos in unam quamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit.*

Ciceronis locū Vegetius voluit exprimere. Homines ferino more olim viventes.

Idem quoque refert idem Cicero in eâ quam pro P. Sextio habuit; ibique tandem subjicit: *Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conventicula hominum, quæ posteà civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino jure & humano, mœnibus sepserunt.* Horatius iu Arte:

Sil-

Silvestres homines sacer, interpresque deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus.

Iterum:

------fuit hæc sapientia quondam,
Publica privatis secernere sacra prophanis;
Concubitu prohibere vago; dare jura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Inde eos avocavit Orpheus.

Aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre.] Urbes à conditoribus nomina accepisse, testis Colonia Agrippina, testis caput orbis Roma, quam Romulus de suo nomine Romam, non Romulam appellavit, ut ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur; auctor in rutis cæsis Festi Paulus Diaconus. Itidem nomen urbibus inditum, ab iis per quos amplificatæ sunt, Vegetius hoc capite; vel instauratæ, testis D. Hieronymus in principio sui Chronici, de Helenopoli. Quanquam ea res latiùs paulo serpserit Principum Romanorum superbiâ; qui cùm titulis in operibus contenti non essent; civitates multas nominibus suis appellarunt: testis Spartianus in Hadriano: *Multas*, inquit, *civitates Adrianopolis appellavit, ut ipsam Carthaginem, Athenarum partem. Aquarum ductus etiam infinitos hoc nomine nuncupavit.* Imperator Commodus Antoninus ea fuit dementia, ut urbem Romam Coloniam Commodianam vocari voluerit, teste Lampridio. Alii rursum titulorum amatores summi reperti, qui aliorũ impensis facta aut exornata opera publica, ut conditores, non ut veterum restauratores, nomine suo inscripserunt. Quo vitio Traianum impensè laborasse perhibent: & inde eum herbam parietinam jocando cognominatam, adferit Ammianus lib. 27. & Sextus Aurelius Victor in Constantino. Videnda de his titulis l. 4. C. de privilegiis domus Augustæ, lib. 11. Etiam menses olim à prædictis principibus nomina accepisse non est incognitum. Quintilis in Julium, in honorem D. Julii: Sextilis in Augustum mutavit, ut notat Censorinus De die natali cap. 9. Imitatique horum exempla etiam posteriores, & nimis quàm ridiculè. Commodus

Urbibus nomina à conditoribus indita. Roma unde dicta. Cur non Romula vocata. Nomina urbibus data ab iis, qui amplificarunt.

Etiam nomina civitatibus imposita ab Imperatoribus Rom. Item aquæductibus. Alii Imperatores titulos magis in operibus amarunt. Trajanus, cur herba parietina vocatus.

Mensibus nomina ab Augustis imposita.

Ridiculus hac in re Commodus. certè pro mense Augusto, Commodum, pro Septembri, Herculem; pro Octobri, Iuvictum; pro Novembri, Exuperatorium; pro Decembri, Amazonium, in sui honorem vocari passus est. Quod in literas retulit Ælius Lampridius. Observatus etiam mos, & quidem pervetus, ut ex devictis regnis provinciisque nomina duces sumerent. P. Cornelius Scipio primus à devicta provincia nomen retulit, & ab Aphrica Aphricanus dictus; Livius lib. 30. Proinde & L. Scipio Asiatica, L. Æmilius Paulus Macedonicus; & Metellorum alter Macedonicus; alter Numidicus appellari meruerunt. Sed & eum honorem multo majorem quoque sibi fecêre prædicti Romani Principes, qui non solùm Germanici, Parthici, Dacici, &c. Appellari gaudebant; sed ipsas quoque provincias subjugatas nomen suum ferre voluerunt. Et hoc est, cur in Notitiâ imperii, in Britannia quinque Provincias constituerunt: *Britanniam primam, Britanniam secundam, Flaviam, Maximam, & quintò Valentinam*; quam Valentem dictam refert Ammianus lib. 28. emendo utrobique *Valentinianam*. Audi quæso quàm levi de caussa id huic provinciæ nomen. Valentinus quidam in exilium missus, in Britannia seditionem excitaverat. Eò missus strenuissimus Valentiani Imperatoris ductor Theodosius, hominem oppressit, seditionem sedavit; statimque ex arbitrio Principis, nomen ea pars Britanniæ mutavit: teste eodem Ammiano. Etiam oppida condita ad memoriam insignis alicujus partæ victoriæ. Sic Trajanus Imperator Nicopolin condidit, & indicem reliquit victoriæ contra Dacos; Ammiano teste lib. 31. Item ab expugnatis oppidis cognomen Imperatores mutuati sunt. Sic à captis Coriolis, Coriolanus; testis Dionysius Halicarnasseus lib. 6. Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Eò respexit Cicero in epistola ad M. Cœlium: *Oppugnavi, inquit, quinque & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi.* Hoc amplius, P. Seruilius ab Isauro arce Ciliciæ, quòd conscius sibi esset magni laboris, Isaurici cognomen adamavit: Florus lib. 3. cap. 6.

Vicissim cognomina ducibus parta ex provinciis devictis. Is honor primum Corn. Scipioni contigit. Eum morem auxerunt Romani Cæsares. Hi provinciis subjugatis à se nomen indiderunt. Correctus Ammianus, & Notitia Imperii. Etiam oppida nova condita ad memoriam insignis victoriæ. Cognomen ducibus concessum ab oppidis expugnatis. Cicero illustratur Ducibus etiam ab arce sola devicta cogn. më placuit.

cap. 6. De nominum impositione & caussis, qui volet, adeat Plinium lib. 18. cap. 3. Macrobium libro primo cap. 6. Plutarchum in Coriolano, & iterum in Mario.

Ut non tam humana manu conditæ, quàm divino nutu videantur paratæ.] Quot capita, tot sententiæ, habet proverbium: & hoc loco quot fuerunt librarii, totidem nobis obtrusæ diversæ scripturæ M. *videantur hamatæ*; S. & B. *renatæ*: H. *ornatæ* alter Suf. *ortæ*: tres alii ejusdem Susii, *enatæ*. Quod pro sincero amplexus sum. Livius lib. 9. *sed ita natus locus est*.

Castimonia, indulgentiæ exemplo, studiorum amore præcellis.] Tres, quatuor veteres codices optant legi, *castimoniæ exemplis, indulgentiæ*. De cetero, unus M. pro *studiorum amore*, (quod in omnibus libris, tanquam in fundi possessione reperitur) verbis disjunctis, & parùm immutato posteriore, legit, *studiorum armorum*. De quâ lecturâ vix audeo decernere: quòd non satis exploratum mihi sit, sub quo Valentiniano noster Vegetius vitam vixerit. Etsi illud mihi penè stet, sub primo non floruisse quem tamen ab armorum novorum inventione, & aliis miræ industriæ exemplis laudant Ammianus libro trigesimo extremo, Paulus Diaconus, Orosius, Sextus Aurelius victor, & alii.

Examinata Vegetii scriptura.

Valentinianus primus, ab inventione novorum armorum celebris.

Studiorum amore præcellis.] Meritò restituo *præcedis*; jubentibus sex libris scriptis & duobus VV. impressis. Qui impressi me ferè semper juverunt ampliùs, quàm ulli manuscripti. Censorinus de die natali: *opes tibi quæ non modò bona generis humani præcedunt, sed quæ*. Pari phrasi (nisi egregiè fallor) dicitur hoc lib. cap. 29. *Balistæ & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, universa præcedunt*. Nam ita eum locum restituendum suadent exempla correctissima. Eadem phrasis apud hunc scriptorem est lib. 2. cap. 6.

Restituta genuina scriptura Vegetio.

Iterum correctus Vegetius.

Tantum universo orbi præstitum gratulamur bonum.] Mss. H. *donum* malit: duo alii Susii *honorem*. Hinc facile est odorari, glossemata esse hac

Glossema remotum de scriptura Vegetii.

hæc omnia, quod produnt quatuor apud me libri optimæ notæ; in quibus *τὸ bonum* pedem nunquam posuit, neque ullum de sequentibus. Atqui Sallustianus locus expendendus proferatur, ex oratione secunda de Rep. ordinanda: *Sed multo maximum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris.*

Quantum profecerit murorum elaborata constructio.] Alii, id est M. & unus Susii, legebant, *quantum murorum profuerit labor & constructio*: quod sententiam habet idoneam & convenientem. Attamen alterum si tueamur, suspicari possumus eum respicere morem, quo receptum erat, ut qui magnum hostium numerum stravissent, muros urbis Romæ ampliarent & extenderent: ejus meminit Flavius Vopiscus in Aureliano, Capitolinus, Lampridius, & ceteri. Hoc ad eum fortè modum quo triumphus nemini concedebatur, nisi quinque hostium millia una acie cecidisset: qua de re etiam lex fuit à L. Mario & M. Catone Tribunis plebis lata. Consulendi Valerius Maximus, & Carolus Sigonius lib. 1. De jure civium Romanorum cap. ultimo.

Muros civitatis Romanæ augere, qua caussa Principibus permissum. Triumphus Romæ qua lege concessus.

Roma documentum est.] Membranæ H. præferunt, *res ad documentum est*. Arbitror depravasse librarium illud dicendi genus, quo respub. appellabatur *res Romana*. Quo de suprà à me dictum meministi.

Tentatus Vegetius.

AD CAPUT. I.

Quotuplex loci munitio.

Ut natura muniuntur, aut manu, aut utroque.] Livius libro 33. *Locus munimento quoque, non natura modò, tutus.*

In illo naturali beneficio tutissimum eligentis consilium.] Apertissima Vegetii sententia & mens, in loco natura munito non tanta cum sollicitudine versari debere eum. Qui urbes aut castella condere volet, quanta opus illi, qui in plano fundaturus est. Nupera tamen editio præferebat, *In nullo naturali beneficio tutissimo eligentis consilio.* Idque ita perscriptum

Vegetii scripturam vulgatam meritò rejeci.

ptum in codice H. Sed nunquam tam blandè, tam benedicè ille dixit, ut in hoc ego illi fidem adhibiturus sim.

AD CAPUT. I.I.

AMbitum muri directum.] Varia apud antiquos sepiendarum seu muniendarum urbium ratio. Quidam muros ex solis trabibus construebant: quod testatur Æquulanum oppidum Lucanorum: cujus mœnia, quòd ex trabibus tantùm constabant, fascibus sarmentorum admotis, eversa sunt, & oppidum direptum; Appianus libro primo Bellorum civilium. Alii trabes paribus intervallis, binosque inter se pedes distantes, in solo collocarunt; eas extrorsus revinciebant, & multo aggere vestiebant: ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciebant. Id ad utilitatem & defensionem summam opportunitatem habet, quòd ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, ut auctor Cæsar septimo belli Gallici. De materia murorum adeundus quoque Vitruvius lib. 1. cap. 5. & lib. 8. cap. 3. Byzantii mœnia munitissima, ex quadratis lapidibus, æreis inter se tabulis connexis, describit Dio in Severo. Quibus & turres adstructas fuisse tradit figurâ admirabili, & ad defensionem mirè accommodatas. Sagunti muris Livius cæmenta tribuit, quæ calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. lib. 30. Dignum quod audiatur institutum Lacedæmonium, & de eodem diversæ philosophorum sententiæ. Hi civitatem inhabitavêre nullo muro munitam, quòd civium armis ac virtuti, quàm mœnibus fiderent. Memorat Plutarchus in Apophthegmatis, & Plato libro sexto de Rep. Ceterùm opinionem illam Lacedæmoniorum, atque una Platonis hac de re sententiam, valde improbat Aristoteles septimo lib. De optima reip. administrandæ forma.

Muri apud antiquos ex varia materie. Æquulanorum murus qualis: Aliud murorum genus. Bizantii mœnia fortissima. Sagunti qualia fuerint. Lacedæmonii urbem suā non munierunt. Forum opinio Aristoteli improbata.

Directum veteres duci noluerunt.] Placet veteribus aliquot exemplis *ducere*: Virg. Æneid.

---- pars ducere muros,
Moliri que arcem.

Murorum civitatis quæ figura optima sit. Portarum itinera directa esse non debent. Oppidum quibus rebus bene sit munitum

De muro porrò directo præceptum Vitruvii tale est: *Collocanda oppida sunt non quadrata, nec procurrentibus angulis, sed circuitionibus, uti hostis ex pluribus locis conspiciatur: & excogitandum, ut portarum itinera non sint directa, sed σκαιά*; lib. I. De Architectura, cap. 5. Rectum quidem consilium hoc, & ad tuitionem oppidorum valdè præstans: Ceterùm, ut nunc sunt mores, maximè memores nos esse oportet Plautinæ sententiæ Persa. Ubi virgo interrogata ut munitum muro sibi visum esset oppidum, respondit:

Si incolæ bene sunt morati, pulchrè munitum arbitror:
Perfidia & peculatus ex urbe, & avaritia si exulant.
Quarta invidia, quinta ambitio, sexta obtrectatio;
Septimum perjurium. TO. *euge.* VIR. *octava indiligentia;*
Nona injuria; decimum quod pessimum aggressu scelus.
Hæc nisi unde aberunt, centuplex murus rebus servandis parum est.

Turres in muris civitatum quomodo extruendæ.

Crebrioresque turres.] Harum turrium collocandarum quis locus sit futurus oportunus, quantaque inter eas intervalla esse debeant, accuratè quoque tradit Vitruvius dicto cap. 5. *Turres* (inquit) *sunt projiciendæ in exteriorem partem, uti cùm ad murum hostis impetu velit appropinquare, à turribus dextra ac sinistra lateribus, apertis telis vulneretur.* Ibidem paulo pòst: *Intervalla autem turrium ita facienda, ut ne longiùs sit alia ab alia sagittæ emissione; uti si qua oppugnetur, tum à turribus quæ erunt dextra & sinistra, scorpionibus reliquisque telorum missionibus hostes rejiciantur.* Erant olim, præter turres, propugnacula prope portas, & in iis cataractæ, de quibus nos postea. Etiam minæ in propugnaculis & fenestræ in quibus defensores stabant cum variis telis, & quòd inde hostibus minarentur, dictæ minæ videntur. Meminit minarum Turnebus lib. 3. Adverf., cap. 14. cùm interpretatur illud Virg. ex quarto Æneid.

Quæ debeant turrium esse intervalla.

Propugnacula ante portas. Et in iis minæ.

---Jacent opera interrupta minæq;

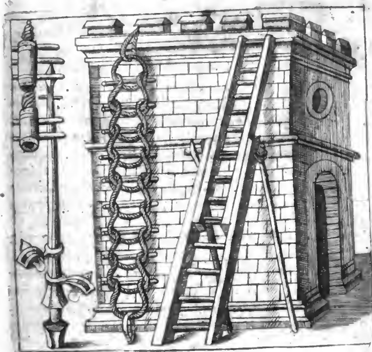
Scalas] oppugnatorias Capaneus excogitavit.

Vel scalas, vel machinas voluerit admovere.] Hæc scalarum inventio Capaneo tribuitur hoc eodem lib. cap. 21. Eas ita confici vult Polybius, ut si murus decem pedum altitudinem habeat, scalæ in-

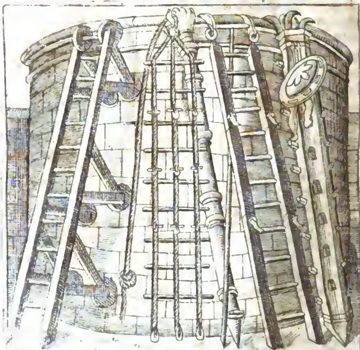
dni de

duodecim pedum altitudinem largiter assurgant: idqʒ voluisse video Vegetium hoc libro, c. 30. Gradus autē scalarum medietatem scalæ ad commensurationem ascendentium requirunt, ut neque nimis distantes propter ascendentium multitudinem facilè frangantur; neq; rursus plus æquo erecti, si admodùm applicentur, labiles iis, qui accedunt, existant: auctore Polybio. Nova sanè scalarum figura ab Appiano proponitur lib. De bello Hispaniensi; *Nocte*, inquit, *intempesta, id spacii quod inter urbem erat & munitiones prætergressus, secumque scalam ex partibus, quæ committuntur, compactam ferens, de improviso custodibus oppressis, ipse cum sociis intra munitiones prosilverunt: ac cæsis circa se custodibus famulisquè in urbem remissis equis, quos per scalas ad hoc factas duxerant, ad Arnaceorum urbem contenderunt.* Variæ scalarum figuræ, quæ facile circumferri, etiam dissolvi ac componi denuò possunt, apud alios scriptores proponuntur, variis ut vides figuris. Nova scalarum forma

Variarum scalarum figuræ.

Aliæ Scalæ.

AD CAPUT III.

Correcta Vegetii lectura.

ITa ut à muro primus paries parum inferior.] Lego cum exemplari M.& S. *paries pro rata inferior.* & quod duo Susiani scribant, *pro rata parte inferior*, mihi probare non possunt. Ulpianus: *Non id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata*, l. ex conducto ff. locati conducti. Item Ulp. in l. si servus. ff. si quis caut. Item l. in his verò, ff. de solutionibus. Capitolinus in M. Antonio. *Prætorianis militibus centena millia nummum promiserunt, ceteris pro rata.*

Pro rata.

Vegetio reddita idonea sententia. Clivi loca ardua

Quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendendi.] Nulla eorum verborum sententia. Quare meritò scribendum censui: *ut de plano civitatis ad similitudinem graduum, quasi clivo molli, usq ad propugnacula possit ascendi* Omnia difficilia cliva vocabant; & inde loca ardua etiam clivi: Festus in *Clivia.*

Ad

Ad muri vicem ingruentibus moles resi-stit.] In veteribus aliquot, *ad muri invicem*. Neque solùm hoc capite id genus loquendi ita reperitur, sed, ut ego quidem sentio, corruptum. Suspicor primùm interpretamentum fuisse alteram harum præpositionum; inde utramque in contextum receptam. Sic suprà pro. *resolvuntur ad negligentiam*, aliquam multi libri præferebant *resolvuntur in negligentiam*. Ad invicem.

AD CACUT IV.

NE exurantur ab ignibus.] Substituunt exemplari M.S. & H. verbum, quod summopere vereor ne Grammatici explodant, *ne noceantur ab ignibus*. Noceri passive.

In cujus ingressu ponitur cataracta.] Propugnaculum ante portas civitatis exstrui, & cataractam in eo suspendi, ipsa antiquitas invênit. Usum cataractæ, Romanorum perfugæ cùm Salapianos decipere conarentur, suo malo didicere. Livius: *Porta cataracta dejecta clausa erat, eam partim vectibus levant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cùm perfugæ certatim ruunt per portam, & cùm sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu decidit.* Dictæ cataractæ à Græco καταῤῥάττω sive καταῤῥάσσω, quod inter cetera significat *cum impetu decido.* Cataracta in propugnaculis urbium. Cataractis unde nomen.

De superiore parte effusa aqua, subjectum restinguat incendium.] In veteri M. legitur: *De superiori loco effusa aqua subjectum extinguat incendium.*

AD CAPUT V.

FOSSÆ autem ante urbes latissimæ altissimæque faciendæ sunt.] Deest in libris M H. & tribus Susianis illud *altissimæque* sed, si me audis, cave inducere. Latas enim fossas esse parum est; nisi simul & altæ, id est profundæ sint. Tum utrumque requirit quod subditur: *Nam duplici* Defensa vulgaris lectura. Fossæ urbium & latæ, & altæ requiruntur

modo opus subterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.

Cum aquis cœperint inundari.] Quinque apud me libris scribebatur, *redundare*: in duobus aliis *redundari.*

AD CAPUT VI.

Dubitatum de sinceritate scripturæ Vegetianæ. Per propugnacula cur rēsa cilicia.

DEinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tenduntur.] Fortean *per propugnacula* scribemus meliùs defensionis istiusmodi exemplum, dum Ammiani historias legerem, me notare memini. Cujus hæc verba: *Tum defensores animo præstantes & viribus, per propugnacula ciliciis undique laxiùs pansis, quæ telorum impetus cohiberent, objectis scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate vestitis validissime resistebant*, lib. 24. Idem quoque auctor lib. 20. scripsit, civitatis defensores, ne conspicerentur ab hostibus, intrinsecus latuisse ciliciis obtentis. Similiter Alexander Magnus, cùm milites sui aggerem exstruentes à Tyriis impunè infestarentur, munientibus coria velaque jussit obtendi, ut extra teli jactum essent: Curtius lib. 4. Fuit & aliud genus defensionis, impediendis prohibendisque telis apud veteres usitatum: suspensæ nempe storiæ. Harum conficiendarum rationem, usum atque effectum disce, si lubet, à Cæsare: *Storias*, inquit, *ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, easque ex tribus partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem, præpendentes religaverunt. Quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento trajici posse*: libro secundo Belli civilis.

Coria velaque obtenta munientibus.

Aliud genus pro def. nsio: ne telorum. Storiarū conficiendarum ratio. & usus.

Cilicia unde nūcupata, Ex qua materie facta. In usu fuere nautis & militibus.

Ciliciaque tenduntur.] Sunt, qui cilicia nomen adepta putant, quod usus eorum in Cilicia ortus sit. Vide l. 1. ff. De censibus. Texebantur autem è pilis in usum castrorum, nautarumque, teste Asconio Prædiano, & l. fundi, ff. De actiom empti. De his Virgilii versus lib. 3. Georg. accipiendos, Servius monuit. *Nec*

Nec minùs interea barbas, incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, setasque comantis,
Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.

Ut de ligno crates facerent, quas metellas vocaverunt.] Mirum esset, ni variarent libri in vocabulo incognito. Tres libri Susi & H. *metellas*: M. *metilas*: S. *medullas*, vocant. Usum earum indicare mihi quoque visus Tacitus 4. Annalium: *Miles contrà deturbare telis, pellere umbonibus muralia pila, congestas lapidum moles evolvere.*

Metella. Earum usus.

Super caput suum vergerent saxa.] Plerisque codicibus probabatur, *supra caput* Vegetius hoc libro capite vigesimo septimo: *habeant quod supra caput hostium evoluant.*

AD CAPUT. VII.

Obsidendi duas esse species. Unam cùm adversarius oportunis locis prӕsidiis ordinatis [continuis insultibus impugnat obsessos: alteram cùm] vel aqua prohibet inclusos, vel deditionē sperat à fame.] Quæ inclusa vides, adulterina esse, optimi libri clamitant; si forte & sententia. Nulla sunt in M. S. H. & quatuor Susianis codicibus.

Obsidii species duæ. Dubia in Vegetio scriptura.

Possessores quamvis levi suspicione pulsati.] Agros, fundos, possessionem non mali scriptores vocarunt, & inter eos Cicero non semel. Hinc possessores sæpe pro agricolis & rusticis usurpati, in jure scripto plus millies. At duo hîc codices, unus Susii, alter H. lectioni vulgatæ refragantur, dum legunt, *quamvis levis suspicio sit pulsationis.* Sic *lacrymabili aditione pulsasse* rex Theodericus dixit eum, qui libellum supplicem porrexerat, apud Cassiodorum lib. 4. Variarum capite 7. & cap. 43. Apud eundem *innocentia* dicitur *invidiâ detestabili pulsari.* Et iterum *animus cura pulsatus*, lib 5. Variar. cap. 16.

Possessiones, & possessores.

Pulsandi verbis non vulgari notione acceptum.

Tempore belli ex agris ad loca munita omnia transferenda.

Omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissime conlocare.] Simul ut de hoste, qui bellum inlaturus venit, fama increbuit, consultissimum est, ante irruptionem, quicquid in pecore, fruge, vino, & aliis rebus usui esse obsessis possit, ex agris ad castella aut munitissimas civitates conferre. Quæ res ne negligeretur, solent statim Romani non modo edictis possessores admonere, verùm etiam per electos executores cogere, ut se suaque mœnibus conderent; teste Vegetio lib. 3. cap. 3. Neque id eò solùm institutum, ut necessaria obsessis suppeterent, sed ut cibariorum inopia adacti obsidentes, vel iniquam prœliandi cogerentur subire conditionem, vel re infecta domum regrederentur. Cæsar: *Ubiis imperat ut pecora deducant, suàque omnia ex agris in opida conferant; sperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci*, sexto belli Gallici. Item Livius lib. 31. *Sed ne unde raperet quidem quicquam reliqui erat; omni undique frumento, postea quàm ager parum tutus erat, in urbes munitas convecto.* Certè C. Marium quidquid ad usum, victum usumque militarem necessarium esset, diligentissimè comportasse, testis est Plutarchus; ne fortè istiusmodi rerum necessitas eum in aciem cogeret descendere.

Id duplici de causa factū.

C. Marii in eo providentia.

Omne animalium genus, quod inclusum servari non potest.] Sallustius tertio Historiarum: *Parte*, inquit, *consumtâ reliqua cadaverum ad diuturnitatem usus fallerent.*

Cohors. Aves cohortales.

Aves autem cohortales.] *In villa cohors est ex eo dicta, quòd circa eum locum pecus coerceatur.* Auctor M. Varro. Inde aves dictæ cohortales, quæ intra cohortem villaticam continentur, quales potissimùm sunt gallinæ, anates, anseres. Ovidius.

Abstulerat multas illa cohortis aves.

Exurendū, quicquid advenientibus hostibus ex agris auferri nō potest.

Et quæ apportari nequiverint, exurenda.] Ne mireris villas, horrea, segetem & quicquid auferri tempore belli ex agris non possit, flammis consumi. Nam & oppida, quæ teneri non posse videbantur, ab ipsis

ipsis oppidanis sæpe incensa. Cæsar septimo belli Gallici de Novioduno civitate Æduorum : *Oppidum quod ab se teneri non posse judicabant, ne ei et usui Romanis, incenderunt. Frumenti quod subitò potuerunt, navibus avexerunt; reliquum flumine atque incendio corruperunt.* Similiter apud eundem libro quo suprà, Vercingetorix Biturigibus ceterisq; eorum finitimis suadet, salutis causa rei familiaris commoda neligenda, vicos atque ædificia incendi oportere; præterea oppida incendenda, quæ non munitione & loci natura ab omni sint periculo tuta; neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hæc si gravia aut acerba videantur, multò illa graviùs æstimari debere, liberos, coniuges in servitutem abstrahi; ipsos interfici : quæ sit necesse accidere victis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius viginti urbes Biturigum incenduntur. Exemplum ejusdem rei apud Ammianum libro 18. Segetis quoque & tuguriorum in hostili agro exustorum exemplum apud eundem Ammianum lib. 24. De segete incensa strategema Samsonis est in sacris Bibliis, Iudic. cap. 15. de quo Prudentius.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat.
Ponè faces caudis circumligat, in sata mittit.

Oppida, quod teneri non posse videbatur, incensa.

Eadem de causa Bituriges amplius xx. urbes uno die incenderunt.

Etiam segetem exustam: Samsonis strategema.

Uni, aceti, ceterarumque frugum.] Rectè mones Vegetii antè vini, aceti, reliquarumque frugum copiam congerendam, quam ab hostibus obsideamur. Ceterùm si desit acetum, inventa ratio quę suppeditet: Betæ radicem tusam, in vinum inde; & post horas tres acetum erit, ut auctor est Constantinus libro octavo De Agricultura cap. 32. Porrò ut acetum etiam sine vino confici possit, docebit idem Constantinus dicto libro cap. 33. cum sequentibus. De aceti confectione scripsit & Plinius lib. 14. & lib. 21.

Acetum vinum oleum, & c. condendo ante hostiū aduentū.

Ratio cōficiendi aceti tribus horis.

Nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur.] Nulli sunt isti procuratores in exemplari M. S. membranis H. & tribus aliis Susii. Arcadius Iureconsultus eos, qui vini, olei, frumenti, aliarumque specie-

Dubiæ fidei locus Vegetii. Curatores frumenti.

Curatores frumenti. Sitomia. specierum curam in emendo suscipiunt, curatores vocat, l. numerum, ff. de muneribus & honoribus: alii ΣΙΤΩΝΑΣ & ΕΛΑΙΩΝΑΣ appellarunt: unde & Sitomia nomen accepit. De qua in l. prima, C. ut nemini liceat, libro decimo. & l. 2. ff. de vacat. & excusation. munerum. Accedit Jacobus Rævardus, qui libro tertio Variorum, cap. 17. curatores vocat, qui frumento comparando, non qui dispensando, erant præpositi. Eoque refert illud Festi, *Qui rei frumentariæ præpositi sunt, curatores dicuntur.* De iisdem etiam in inscriptionibus antiquis mentionem video fieri:

Curatores frumentum distribuisse, non comparasse.

DEFENSORI. REIP.
CVR. ANN.
POPVLO. PRÆBITÆ
COSCONIVS SECVNDINVS.

Præfecturæ annonariæ prima origo. Aliter tamen Justus Lipsius sentit; qui præfecturæ annonariæ primam originem ostendit extraordinariam fuisse, in Cn. Pompejo, & L. Minutio: Pòst ordinariam factam ab Augusto; & præfecti annonæ dignitatem inter primas fuisse. Curatores autem ille facit, qui frumento distribuendo fuere præpositi, lib. 1. suorum Electorum, cap. 8. Vide Suetonium in Augusto, cap. 37. & Cassiodorum libro sexto Variarum cap. 18. Eos, qui exigebant, quæ tributorum nomine inferenda erant, decaprotos scio vocatos ab Herennio Modestino, l. finali, ff. de muneribus & honoribus. Annona verò quæ in publicis horreis condita adservabatur, ad curam præfecti urbis & præfecti annonæ pertinebat. In cujus erorem poterat adhibere, qui vel frumenta modio metiretur, vel justis æstimationibus colligeret, quanta haberentur in condito: l. prima, C. de conditis in publicis horreis. De cetero, quod ad erogatorem militaris annonæ; eum procuratorem dici, non memini legere. Qui pecuniam & solarium militibus de manu in manum dant, Erogatores nuncupatos scio, in l. 16. C. de erogatione mil. annonæ. Alii Susceptores videntur appellasse. Optiones certe vocati in Novella Justiniani 129. non semel, & l. super, C. de jure fisci; & lib. 3. C. de apochis publicis, lib. 10. Alii autem Opinatores fuerunt, milites scilicet, qui cum delegatoriis mitte-

Ejusdem dignitas. Curatores frumentum distribuisse. Decaproti qui. Annonæ in publicis horreis ad cujus pertinuerit curam. Mensor frumento metiendo à quo adhibitus. Et quamobrem. Erogatores, qui. Susceptores. Optiones frumenti. Opinatores qui.

mittebantur in provincias; non ut ipsi annonam militarem exigerent, verùm quò judici ejusque officiis instarent, ut intra anni metas acciperent quod debebatur; l. missi, C. de exactionibus tributorum. Dictos putat Jac. Cujacius, quòd opinionem, id est censum agri exigant. Diversi videntur in veteri Onomastico, ubi: *Opinatores, existimatores, vel arte militares.* iterum: *Militaris opinatus, id est vetus miles.* Quos procuratores apud Flavium nostrum nuncupari vidimus, fortassean Prorogatores appellandi sint. Cassiodorus: *Arcarios, Prorogatores tritici, vini, & casei, macellarios, & collarios, qui ad urbem Romanam, vel ad mansionem pertinent Ravennatem*, libro decimo Variarum cap. 28.

Unde illis nomen. Opinatores alii.

Prorogatores.

Erogatio temperetur.] Temperanda equidem illa etiam dum copia est. Frequenter enim necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior, quàm putaris. Sera procul dubio parcimonia esser tunc servare, cùm desit: Veg. lib. 3. cap. 3. Tacitus: *Sed parum provisum, ut copiæ in castra conveherentur, rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumta sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent*: quarto Historiarum. Imò deficientibus copiis, nihilominus tolerantiam declarare strenuissimi solent, & extrema tentare potiùs, quàm in manus hostium perveniant.

Sera parcimonia est, servare velle, cùm desit.

Tolerantia bonorum militum.

Propter necessitatem victus portis frequenter exclusa est.] Pro *portis*. Substituunt C.H. & duo Susiani, *foris*. At neutrum eorum agnoscit M. unde suspicari potes utrumque ab interpretatoribus adhibitum. Excluduntur feminæ, excluduntur quotquot per ætatem armis ferendis non sunt idonei. Cæsar 7. belli Gal. *Sententiis dictis constituunt, ut qui valetudine aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant.* Hirtius octavo belli Gallici: *Duces Bellovacorum veriti similem obsidionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate, aut viribus inferiores aut inermes habebunt; unaq; reliqua impedimenta.* Similiter etiam Calones ob annonæ penuriam è castris Cæsar dimisit lib. 3. De bello civili. Illud admonitos velim omnes eos, qui ad eam usque

Glossema apud Vegetium indicatur.

Inutiles bello emittendi ante obsidionem.

In dimissione oppidanorũ, quæ adhibenda diligentia. usque necessitatem adigentur, dum senes emittunt, circumspiciant diligenter, ne quem excludant, cujus consilio impensè juvari posse in defensione civitatis videantur; ut sunt fabri quicumq;,architecti,chirurgi, medici,pharmacopœi, tum bellicæ disciplinæ periti, aut rebus gestis clari;tum homines eruditi,qui & multa historiarum lectione variis exemplis imbuti sunt, quorumque consilio plus interdum efficere occasione captata possunt, quam multitudine aut viribus. Nonne Periclis sententia multorum calculis confirmata est? tutius esse, imò & præclarius ingenio hostem & ratione, quàm ferro vincere? An incognitum est, Agamemnonem apud Poëtam ad remTrojanam evertendam decem potius Nestores aut Ulisses consiliarios, quàm totidem Ajaces aut Achilles bellatores habere maluisse? Interempto Achille de armis ipsius contendit Ajax Telamonius, contendit Ulisses Laërtius, Orationes utriusque apud Ovid. 13. Metamor. Quibus orationibus non puto elegantius quicquam aut magis elaboratum ab eo poëtâ unquam scriptum. Multa ille præclara manu gesserat; tamen quòd consilio hujus bello Trojano pene effecta essent omnia.

Qui cives in urbibus obsessis.

Præclarius est ingenio, quam ferro hostem vincere.

Quare Ulissi arma Achillis adjudicata.

------ quid facundia posset,
Re patuit, fortisque viri tulit arma disertus.

Describendos censui ex ejusdem oratione versus, quod facere ad sententiam meam viderentur,quodque mirandum in modum placerent;

------ Tibi dextera bello
Utilis; ingenium quod eget moderamine nostro.
Tu vires sine mente geris; mihi cura futuri est:
Tu pugnare potes; pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantum corpore polles;
Nos animo: quantoque ratem qui temperat, anteit
Remigis officium; quanto dux milite major:
Tantum ego te supero. Nec non in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu; vigor omnis in illis.

Ne penuria opprimeret armatos.] Placet M. & alteri Sufiano codici, *perimeret*. Illud quidem ferri possit: quod autem paulo antè S. legit, *imbecillis ætas*, pro *imbellis ætas*, non æquè:

AD

AD CAPUT VIII.

OLeum quod incendiarium vocant.] Antè *bitumen, sulphur, picem liquidam & oleum* hoc, præposita in libris editis vox, *exurimenta*. sed eam ego in alias terras exulatum misi: nec puto fore, ut de eâ revocanda sanæ mentis homo unquam referat. Nam extra unam editionem Col. & Parisien. in nullis apud me libris id verbi possessionem reperit. Vide hoc lib. cap. 18. Sed ad oleum istud, *Quo De Agitur*, veniamus: puto illud nominare voluisse Vegetium, cujus confectioni adhibebatur naphthe seu naphtha. Ejus usum discemus ex Ammiani Marcellini lib. 23. *In hac regione oleum conficitur medicum, quo illitum telum, si emissum lentius laxiore arcu (nam ictu exstinguitur rapido) hæserit usquam, æstus excitat acriores incendiorum, nec remedio ullo, quàm jactu pulveris, consopitur. Paratur autem hoc modo: Oleum usus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti, ad diuturnitatem servantes; & coalescens durant, ex materia venæ naturalis, similis oleo crassiori, quæ species gignitur apud Persas: quam, ut diximus, naphtham vocabulo appellavere gentili*. De naphtha consulendus etiam Plinius l. 2. Naturalis Hist. c. 105. & lib. 35. c. 15. & Dio Nicæus in Pompeio: iterum in Severo. Meminit & Probus in Catholicis, *Naphthas, hujus naphthæ, genus olei*, inquit, *cedrino similis: Sallustius quarto Historiarum dixit*. Non minus exhorrendum ignis genus, quod de limo flagrante tradidit Plinius; cui Maltha nomen: cujusque usum fuisse utilem tradit in defensionibus: *Sic* inquit, *defendere muros, oppugnante Lucullo; flagrabatq; miles armis suis*, lib. 2. Natur. Histor. cap. 104.

Ad arma facienda ferrum utriusque temperaturæ.] Consulendus Plinius lib. 34. Romani non tantùm servando, in conditis publicis, ferro diligentes se præbuêre. Verum optimam quoque navârunt operam, ne ad hostes suos arma cuicuimodi, aut ferrum per mercatores transferretur. Quod docemur ex constitutione Imp. Martiani ad Aulum, vel, secundum membranas nostras, ad Constantianum præfectum

Glossema è Vegetii scriptura teiectum.

Oleum incendiarium.

Ejus olei usus.

Ejusdem olei confectio.

Naphtha apud Persas gignitur.

Maltha, aliud ignis genus defensioni paratū.

Ferrum Romani in conditis servabant. Etiam ne ad hostes perferretur ad vigilabant,

Martiani ea de re constitutio. Non permissum arma barbaris vendere.

fectum prætorio. Quæ sic habet: *Nemo alienigenis barbaris cujuscunque gentis, ad hanc urbem sacratissimam, sub legationis specie, vel sub quocumque alio colore venientibus, aut in diversis aliis civitatibus vel locis, loricas, scuta, & arcus, sagittas, & spathas, & gladios. vel alterius cujuscumque generis arma audeat venundare: nulla prorsus iisdem tela; nihil penitus ferri vel facti vel adhuc infecti ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque Romano imperio, & proditioni proximum est, barbaros (quos indigere convenit telis) eos, ut validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcumque nationum barbaris alienigenis, contra pietatis nostræ interdicta ubicunque vendiderit, bona ejus universa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem pœnam subire decernimus*: l. ult. C. quæ res exportari non debent. Ex qua constitutione lucem accipiet l. à legatis 8. C. de vectigalibus.

Interpretata l. 8. C. de vectigalibus.

Armorum usus ad Barbaros translatus magno rei Romanæ detrimēto

Bombardarum usus ad Turcas translatus magno Christianorum damno.

Naviumq; conficiēdarum rationem barbaros docere non licuit

Majestatis rei, qui commeatu hostem aut telis aut pecunia juvant.

Sæpe Romani transfugæ usum armorum artemque fabricandi transtulerunt ad Barbaros, maximo cum rei Romanæ detrimento. Exemplum est eâ de re apud Herodianum lib. 3. Plurimum ille mali Christianæ reip. intulit, qui ad Turcas bombordarum & tormentorum bellicorum usum traduxit. Etiam qui naves conficere barbaros docuêre, capitali supplicio puniti; l. his qui, C. de pœnis. Quin & legibus etiam illud decisum est, ut cujuscumque opera dolo malo hostes nostri commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re adjuti erunt, tanquam majestatis reos puniendos esse: l. quarta, ff. ad legem Juliam majestatis. Item laridi speciem ad peregrina ullatenus mitti edicto vetuit rex Theodericus apud Cassiodorum lib. 2. Variarum cap. 12. Hoc amplius, non puto fore præter propositum, si ostendamus à quo primum arma ferrea inventa sint. Cassiodorus lib. 1. cap. 30. *Inter ipsos*, inquit, *adversarios, ut scitis, non erant priùs armata certamina: sed pugnis se, quamvis fervida, lacessebat intentio. Unde & pugna nomen accepit. Posteà Belus ferreum gladium primus produxit; à quo & bellum placuit nominari.*

Ferreum gladium Belus primum invenit. Bellum à Belo nomen accepit

Et carbones servantur in conditis.] Observabam maxima cũ dignitatem culmina, & Palatinos in dignitate constitutos, immunes fuisse à sordidis muneribus, ex privilegio ab imperatoribus concesso; non tamen à carbonis præbitione, quem moneta vel fabricatio secundum veterem morem poscebat armorum: l. maximarum, C. de excusatione munerum.

Carbones servati in conditis.

A carbonis præbitione non immunes vel maximæ dignitates.

Minima fundis vel fustibalis vel manibus jacienda.] in lib. Paris. *Minima etiam fundis sive fustibalis.* sed ea scriptura operæ ne ipsum quidem lumen attingere potuerunt. Sequor exemplar M. & H. in quibus vera & genuina Flavii nostri phrasis est: *Minima ad fundas, sive fustibalos, vel manibus jacienda.* Pari phrasi pro lanceis dixit, *ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant*: lib. 3. cap. vigesimo quarto. Eandem quoque phrasim per me redditam Vegetio videbis hoc eodem libro. cap. 18.

Sua Vegetio phrasis reddita.

Ad fundas jacere.

Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur.] Magna apud me auctoritas veteribus libris tribuitur: & quinque apud me sunt, tres Susii, M. & H. qui totum hoc membrum orationis inducunt, tamen eos hic ego non sequor.

Ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant.)] Has taleas membranæ partim *galeas* partim *coleas* vocant. Sed ea vocabula ipsos librarios somniasse certum est A Taleare, *taill. r*, & à Talea, *taille* Gallis non incognita; quanquam ex taleæ nomen habere videantur à surculis illis, qui in terram inseruntur, id est minoribus illis taleis, de quibus Plinius plurimis locis, Varro, & alii rei rusticæ scriptores. Usum cylindrorum indicat Ammianus Marcellinus: *Nonnulli scalas*, inquit, *vehendo, adscensusque ex omni latere parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, & columnarum fragmentis, & cylindris.* Vide an de Rotis illis, quarum Veg. hoc capite meminit, accipiendum Sallustii hoc fragmentum ex tertio Historiarum: *Et axe vinctæ trabes per pronum*

Taleare. Taleæ surculæ.

Cylindri defensioni murorum idonei.

incitabantur, axibusque eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum.

Trabibus arietes arcebant.

Trabes quoque, & tabulata.] Hæc vult in oppidis esse in promtu ad defensionem. Trabium usum in defendendis seu prohibendis arietibus fuisse, infrà ostendemus.

AD CACUT IX.

Nisi funibus nervinis intenta non prosunt.] Unus ex Susianis *intendantur* legit, quod non magni est, & vix dignum quod moneatur. Sed quòd in eodem & H. legatur, *nisi funibus, nervis*; id à Vegetio nunquam scriptum fuisse, ex ipsius verbis diligens lector facilè dijudicabit. *Funes nervini*, ex nervis torti dicuntur. Vitruvius libro primo de Architectura: *E nervo torti funes, qui non præcludnutur nec præligantur, nisi sonitus ad artificis aures certos & æquales fecerint*, Iterum lib. 10. cap. 15. *Per quæ tenduntur nervi torti, qui brachia continere catapultarum debent.* Ibidem capite sequenti: *capillo maximè muliebri vel nervo funes.*

Funes nervini.

Vegetiana lectura cur mutata.

Indubitatum verò est, crines fœminarum in ejusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento.] Visum fuit totum hunc locum ita edendum jubere, ex vestigiis, quæ erant in libris veteribus. Antè vulgabatur: *Indubitanter verò & crines fœminarum in ejusmodi tormentis, non minorem habere virtutem Romanæ necessitatis experimento cognoscitur.* In M. C. M. & S. legebatur: *indubitatum verò est.* Inde *scilicet* ex solo Mervi; ubi impressum erat; *Romanæ sz* quod valet *sed.* Neque multum differt à *sez* quod valet *scilicet.* Verbum illud, *cognoscitur*, nullum est in M. & S.

Crines fœminarum in funibus torquendis.

Crines fæminarum.] Solent veteres cùm funes & nervorum copia deesset, capillo muliebri uti in torquendis funibus. Præter Vegetium testes sunt Florus libro secundo cap. decimo quinto: Capitolinus

in

in Maximinis: Vitruvius libro decimo de Architectura cap. 17. Dio in Severo: Cæsar libro tertio Belli civilis: Appianus De bellis Punicis, & alii.

Matronæ abscissos crines viris suis obtulêre pugnantes.] Pro eo in Remp. Beneficio id redditum fœminis, ut Romæ Veneri caluæ templum consecratum sit; teste Firmiano lib. 2. adversus Gentes, & Julio Capitolino in Maximinis.

Veneris caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit.

Vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas.] Vox *tegendas* abest à codice optimo collegii trium Coronarum: quod indicandum putavi.

AD CAPUT X.

Cum perennes fontes murus includit.] Id nomen his fontibus datum, quod in iis sit perennitas aquarum, ut loquitur Cassiodorus lib. 2. Variarum cap. 39 de Apono fonte.

Fontes perennes.

Cujuslibet altitudinis effodiendi sunt putei.] Putei etiam fodiendi sæpe ipsis obsessoribus; etiam exercitui proficiscenti. Appianus De bello Hispan. de Scipione loquens: *Exercitum*, inquit, *per aliam longiorem, sed ab insidiis tutam, viam circumduxit, noctu iter faciens, & propter sitim multos puteos fodi jubens; in quorum bona parte aqua salsa reperiebatur.* Dicendum porrò in puteorum fossionibus non esse contemnendam rationem, sed acuminibus solertiâque magnâ naturales rerum rationes considerandas, quòd habet multa variaque terra in se genera, Vitruvius lib. 8. de Architectura cap. 7. Signa, unde discas, quibus terrarum generibus aquæ subsint; varia peti possunt ab eodem Vitruvio lib. 8. cap. 1. Plinio, lib. 31. cap. 3. lib. 26. cap. 6; Palladio, lib. 9. De re rustica, cap. 8. & cap. 9 Valturio De re militari lib. 4. cap. 2. Pleraque etiam tradita ab Imperatore Constantino lib 2. de Agricultura; cap. 4. & 5. Hac de re apud Cassiodorum elegans epistola lib. 3. Variarum: *Signis*, inquit, *virentium herbarum & proceritate arborum vicinitatem colligit diligenter. Terris enim quibus dulcis humor non*

Putei sæpe in exercitu fodiendi.

Naturalis quædam ratio in puteis fodiendis sequenda.

Varia signa aquæ reperiendæ.

De iisdē signis ex Cassiodoro.

epistola proposita. *longè subest, ubertas quorumdam germinum semper arridet, ut est juncus aquatilis, canna levis, vimen lætum, validus rubus, salix lenta, populus virens, & reliqua arborum genera, quæ per terrenam humiditatem felici prosperitate luxuriant. Sunt & alia hujus artis indicia, cùm nocte veniente lana sicca in terram ponitur jam provisam, & rudi cacabo tecta relinquitur. Hinc si aquæ proximitas arriserit, manè humida reperitur. Sole etiam declarato, intuentur magistri loca solliciti, & ubi supra terram volitare spissitudinem minutissimarum conspexerint omnino muscarum, tunc promittitur, quod quæritur, facile inveniri. Addunt etiam in columnæ speciem conspici quendam tenuissimum fumum; qui quantâ fuerit altitudine porrectus ad summum, tantum in imum latices latêre cognoscunt.*

Castella à castris diminuto vocabulo: ut alibi Veg.

Castellani.

Burgi qui.

Castellum parvulum, quem Burgum vocant.] Castella in limitibus provinciarum quàm magna essent, & à quibus fierent, alibi dixi. Meminit & Justinianus: *Si aliquas civitates, seu castella per limites constituta, tua magnitudo providerit nimiæ esse magnitudinis, & propter hoc non posse bene custodiri; ad talem modum ea construi disponat, ut possint per paucos bene servari*: l. 2. C. De præfecto prætor Africæ. Ab castellis his nomen habent Castellani; quibus per principem, castellorum detentio concessa est: quicumque, C. de fundis limitotrophis.

Burgis unde nomen.

Glossæ veteres emendatæ.

Quem burgum vocant.] Imperatores Arcadius & Honorius A A, Vincentio P. P. Galliarum: *Eum qui collegio, vel curiæ, vel burgis, ceterisque corporibus, per trignita annos, sine interpellatione servierit*: l. 6. C. de fundis rei privatæ. Item Iustinianus Belisario magistro militum per Orientem: *Ubi ante invasionem Wandalorum & Maurorum Respublica Romana fines habuerat, & ubi custodes antiqui servabat, sicut ex elausuris & burgis ostenditur*: l. 2. C. de præfecto prætor, Africæ. Burgum vicinitate litterarum à πύργον dictum, notavit clarissimus Hadr. Iunius noster lib. 5. Animad. cap. 6. Iuvant eum Glossæ veteres, è quibus tamen littera excidit, πύργος, *turris, burgus:*

burgus : scribe *burgus*. Ita etiam turris nomen usurpatum observavi ab Ammiano lib. 28. *Rhenum omnem à Rhetiarum exordio adusque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, castra extollens altius, & castella turresque adsiduas, per habiles locos & opportunos, quà Galliarum extenditur longitudo.* A burgis illis Burgundiones nomen accepisse, historiæ loquuntur: imprimis Pauli Diaconi lib. 2. *Burgundiones novorum hostium cœpit nomen nonum, qui plusquam* LXXX. *millia, ut fertur, armatorum ripæ Rheni fluminis insederunt. Hos quondam subacta Germania interiore, à Druso & Tiberio adoptivis filiis Cæsaris per castra dispositos, in magnam coaluisse gentem, atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, Burgos vulgo vocant.* Idem video tradidisse Isidorum in suis Originibus: qui addidit, *Burgarii à Burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta Burgos vocant.* De iisdem Burgariis etiam rubrica est in Cod. Theodosiano, libro septimo. Inde nomen oppidanis apud Germanos nostros natum, quo eos appellamus *Burgers*; & *Burgimagistri* dicti. Multos ex iis Burgis in civitates postea mutatos, nomina ipsa indicant: *Wirzburg, Marienburg, Ausburg, Friburg, &c.* Manet nihilominus Burgi nomen in multis castellis, etiam in hodiernum usque diem. Sic castellum in celeberrima Academia Lovaniensi vulgus appellat suo idiomate, *de burght*: etiam castellum oppido Heusdensi, meo patrio solo appositum, vetustate insigne, (etsi à Danis & Normannis partim dirutum) cives nostri nuncupant *de burght*; locumque ibidem muro undique clausum, ubi juventus ludendi exercendique causa convenire solet, *de burght-plaetse*; ejusdem arcis pomœrium *de burght boomgaert*; atque ipsum castri præfectum, *de Castelleyn*. Aliis dicitur *Burch-graef*. Inde etiam nomen ecclesiæ parochiali Antuerpiæ, *de burght-kercke*.

Turres, pro castellis.

Burgundiones à Burgis illis nominati.

Burgariis, à quo nomen.

Burgi in civitates commutati.

Burgorũ nomen in castellis antiquissimis etiamnũ hodie permanet Burgus Lovaniensis: Burgus Heusdensis.

Inter fontem & civitatem convenit fabricari.] Suppeditat exemplum Hirtius 8. belli Gallici in obsidione Uxelloduni.

Aquæ pluviæ excipiendæ modus.

Cisternæ sunt diligentissimè substruendæ, ut receptacula.] Libri quidam *subtrahendæ*, alii, *substituendæ* legunt: sed retineo lectionem editam Hîc aquam pluvialem ex tectis colligi videmus. Aliud etiam excogitavêre Septentrionales populi remediũ: qui extensis multis circumquaque velis, inferiori autem parte coeuntibus, & angustiùs multo quam superius pansis, missas cœlitus aquas, & puriores, & majore cum industria excipiunt. Vide Historiam Olai Magni.

Qui sola aqua pluvia utantur.

Difficilè enim vincit sitis eos.] Obsessos aquæ penuria laborantes, aqua ad potum tantum uti, eamque viritim certo mensuræ modo distribui, peritissimi rei bellicæ & callidissimi hominis Josephi industriâ excogitatum est, lib. 3. De bello Iudaico, cap. 8. Plinius lib. 6. Natur. Histor. cap. 30. populos esse dixit, ab ea parte Nili, qua supra Syrtes majores Oceanumque Meridianum protenditur, qui non aliâ quam pluviâ aquâ utantur.

A D CAPUT XI.

Salis inopia in morbos inciduut Rom. Salassi una salis inopia se dediderunt. Epeirotæ quam diu salem nõ norunt. Et navigandi usũ

SI maritima sit civitas, & sal defuerit.] De salis necessitate declinandâ, monuit auctor noster libro tertio cap. 3. Auctor est Appianus De belli Hisp. Romanos milites in obsidione Enderacienfi magno numero esse exstinctos, quòd multa cervina & leporina carne sine sale elixa vescerentur unde ventris profluvio laborabant. Idem historiographus lib. De bellis Illyricis prodidit, Salassos unâ salis inopiâ ductos, Romanis se dedidisse. Mirum est quod Pausanias primo Atticæ notavit, Epeirotas etiam post Ilion eversum, neque navigationis usum, neque salis novisse. Cui etiam Homeri versus in Odyss. adstipulatur:

Qui freta non norunt, qui nec sale sumere mixtas
Consuevere dapes. ......

Salem hostibus vendere capitale est.

Aliter Romani: qui salis usum perquàm necessarium perspicientes: gravissimam pœnam interminati sunt his, qui hostibus eum venderent. Hinc est apud Paulum

lum jurisconsultum libro quinto Sententiarum: *Cotem ferro subigendo necessariam, hostibus quoque venundari ut ferrum, & frumentum, & sales; non sine periculo capitis licet*: l. cotem, ff. de publicanis, Illud silentio minimè prætereundum, in libro collegii trium coronarum ter hoc capite legi *sales*, pro *salem*: cui etiam alterum de Susii codicibus video accedere. Et proinde locutus jurisconsultus in præcedenti lege: & eandem phrasim observabam in l. si quis 11. C. de vectigalibus; ubi legitur, *sales emerit*: & paullò inferiùs: *sales ipsi, una cum eorum precio, mancipibus addicantur*. Etiam Ammianus ita eam vocem usus: *Diacira*, inquit *invaditur civitas, habitatoribus vacua, frumento & salibus nitidis plenæ*, lib. 24. Sed his reclament Grammatici, per me ipsis licitum est; & inter ipsos Sosipater Charisius; qui sales plurali numero facetias tantum significare contendunt. Similiter cotem, Et ferrum, Et frumentum. Sales plurale à sale.

Dulci aqua eluunt.[Cur mare amaras aquas habeat, eleganter disputat Isidorus lib. 4 & Plinius lib. 2. cap. 100. Idem quoque libro decimo sexto Natur. Histor. cap. 2. de salis natura, varietate, & conficiendi ratione non vulgaria tradidit.

AD CAPUT. XII.

IN spem deditionis formidinem geminant.] Liber S. & alter Susii, *sine spe deditionis*, legunt: sed perineptè, & contra mentem auctoris. In M. impressum erat *spe deditionis formidinem geminant*. Quod idem valet editio. Illud, ad militarem disciplinã antiquorum pernoscendam, non est impertinens scire quâ verborum formula, dedentes sese, Romani accipere solent. Ea apud Livium est, libro primo ab urbe condita: ubi rex Rom. Tarquinius legatos Sabinorum ad se missos interrogavit, *Estisne vos legati, oratoresque missi à populo Callatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Deditisne vos, populumque Collatinũ, urbem, agros, aquã, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meã populique Romani ditionem? Dedimus. At ego* Deditionis formula.

Dedentes se, sordida prodibant.

recipio. Qui deditum veniebant, veste sordida ferè induebantur. Hirtius de civibus Alexandrinis: *Omnis multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensis, iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt.* Cui integrum est, videat quoque Andream Alciatum libro primo Parerg. capite decimo quarto.

Etiam sacra sua quidam proferre solent.

Magna menda sublata è Vegetio.

[Dum] admotis scalis invaditur civitas,] resistere debent omni virtute.] Quæ inclusa vides, nescio Romæ ne in editione hujus auctoris nostri, an Parisiis demum ab ineptis correctoribus adhibita. Contra auctoritatem librorum veterum, contra ipsius Vegetii sententiam. Desunt in quatuor manu descriptis Susii, & membranis Hittorpii. Præterea nullum eorum vestigium in tribus libris veteribus cusis, C.M. & S. & meritò abesse, attentum lectorem scio non facilè fugerit: cui Vegetii locum hunc perpendendum relinquo.

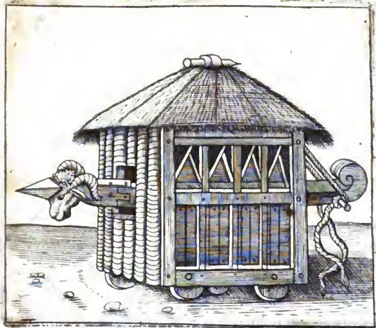
AD CAPUT XIV.

Testudines in exercitu variæ.

De materiis ac tabulatis testudo contexitur.] Varias testudines Vitruvius descripsit libro decimo, capite vigesimo & sequenti. Easque usui fuisse ostendit vel ad congestionem fossarum tantum, vel etiam ad muros, ut accederent; & ariete, qui inhærebat, facerent impetum. Illum auctorem (quia vulgò in manibus est) adeundum suadeo: adhibendumque Turnebi caput trigesimum tertium, libri vigesimi tertii suorum Adversariorum; ubi Athenæi locum (à quo scriptore Vitruvius sua desumpsit) comparatum videbis. Interim figura testudinis proponenda fuit; qualem ferè Vegetius noster descripsit.

testu-

Testudinis figura.

Et appellatur aries.] In hac machinarum bellicarum explicatione illud præfandum duco: si cui in hac parte non videbimur satisfacere; is cogitabit descriptiones illas, ut mechanicas, magnam per se obscuritatem habere. Quæ alia sæpe difficultate gravatur, corruptorum scilicet librorum, ex quibus eas vel petere, vel exponere conati sumus. De Arietis inventione & constructione non vulgaria vidi in lucem protulisse Vitruvium libro decimo, cap. 19. cujus verba non potui, quin interpretando Flavio adhiberem: *Carthaginienses*, inquit, *ad Gades oppugnandas castra posuerunt: cùm autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati. Posteaquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum; idque manibus sustinentes, capiteque ejus summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totum commu-*

Machinarum explicatio valde difficilis.

Carthaginienses primi inventores Arietis.

Mutata seu emendata arietis figura.

communitionem dissipaverunt. Postea quidam faber Tyrius nomine Pephasmenos, hac ratione & inventione inductus, malo statuto, ex eo alterum transversum uti trutinam suspendit, & reducendo & impellendo vehementibus plagis dejecit Gaditanorum murum. Cetras autem Chalcedonius de materia primùm basim subjectis rotis fecit; supraque compegit arrectariis, & jugis varas, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis texit, uti tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent conlocati. Id autem quod tardos conatus haberet, testudinem arietariam appellare cœpit. Hactenus Vitruvius : quo cum sentire vidi etiam Tertullianum, in lib. De pallio, dum Arietis inventionem Catrthaginiensibus idem vendicat, reclamante nihilominus Plinio, qui libro septimo, capite quinquagesimo sexto, Arietis inventionem Epeio abscribit, ad Trojam. Græcorum porrò *σκέλη* eleganter Vitruvius in superiori descriptione *arrectaria* vertit, quæ tanquam crura sursum eriguntur. Item *σκεδίαν* interpretatur *varas* : quod notat Turnebus dicto capite trigesimo tertio, libro vigesimo tertio. Ad figuram & impetum hujus machinæ intelligendum, advocandus quoque Iosephus qui libro tertio De bello Judaico, *Immensa,* ait *est materia malo navis adsimilis, cujus summum gravi ferro solidatum est, arietis effigie fabricatum, unde nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex alia, velut ex trutina, palis undique fulta. Retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit.* Refert Appianus lib. De bellis Punicis, in Carthaginiensi obsidio, duos admotos vastos arietes, alterum penè incredibili numero peditum, tribunis hortantibus, impellendum : â remigibus alterum, triremium præfectis urgentibus. Si cui lubitum erit plura de Ariete legere, videbit Ammianum Marcellinum lib. Historiarum vigesimo tertio. Iosephum De bello Judaïco libro tertio, capite nono; Isidorum libro decimo octavo, & Hadrianum Turnebum libro vigesimo tertio Adversar. cap. vigesimo primo : quo loco Vitruvii arietem comparatum reperies

Perfectissima arietis cõstructio.

Testudo arietaria.

Plinius à Tertulliano & Vitruvio dissentit.

Arietis descriptio ex Iosepho.

peries ad eam descriptionem, quam ex antiquioribus scriptoribus tradidit Athenæus. Itidem non inelegantia, de hoc machinamento, me legere memini apud Egesippum, libro tertio de bello Judaico, capite undecimo. Addo præterea ex Ammiani libro vigesimo etiam dissolvi arietes, & ita in expeditionibus circumferri solere; ad eum ferè modum, quem in navibus fluviatilibus fuisse, jam antè á nobis indicatum est. Pro arietum machinamentis crebritate jam despectis, condita machina scriptoribus historicis nota, quam Helepolim Græci cognominabant: cujus opera Demetrius Antigoni filius Rhodo aliisque urbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus; teste Ammiano libro vigesimo tertio, unde etiam descriptionem ejus machinæ adscribimus: *Testudo compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisque clavis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarumque recenti textura, atque limo asperguntur ejus suprema, ut flammeos detractet, & missiles casus. Conseruntur autem ejus frontalibus trisulcæ cuspides, præacutæ, ponderibus ferreis graves, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel fictores, ut quicquid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori murorum parti viribus admovet concitis, & nisi desuper propugnantiũ valuerint vires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes.* Nomen Helepolis adepta παρὰ τὸ ἑλεῖν τὰς πόλεις. excogitata quidem à Demetrio Poliorcete, fabricata tamen à Dioclide Abderita, cujus in ea machina singularis industria fuisse prædicatur, ut ex Moschione refert Athenæus libro quinto. Meminit hujus machinæ Vitruvius libro decimo, capite vigesimo secundo. Diodorus Siculus libro vigesimo, Heliodorus libro nono. Meminit & Plutarchus in Demetrio. Et quia idem scriptor ad figuram machinæ intelligendam (peculiari nomine Poliorcen vocari voluit Petrus Crinitus libro decimonono De honesta disciplina, capite secundo) adhibendus videbatur; locum ejusdem subjiciendum putavimus: *Eodem etiam*

Arietes dissolvi, & ita in legionibus circa ferri solere.

Helepolis machina arietis loco ædificari cœpta.

Helepolis descriptio.

Helepolis unde nũcupata.

A quo excogitata.

A quo primum fabricata.

Polierce.

etiam bello, inquit, *in quo Rhodii simul erant cum Ptolemæo societate conjuncti, machinam quandam, quam urbium expugnatorem appellat, eorum mœnibus admovisse Demetrium ajunt, tali quidem figura atque specie fabricatam. Habebat imprimis quadratam sedem, cujus unumquodque latus inter se æquale, in latitudinem octo & quadraginta; in altitudinem sex & sexaginta cubitorum extendebatur, atque à postrema basi usque ad verticem adeò gradatim extenuari videbatur, ut cum infima sedes longè latior supremo culmine esset, egregia quædam figura ex omni proportione servata resultare videretur. Intùs præterea erant latebræ cavernæque complures, ad suscipiendos milites accommodatæ. Quà verò hostes spectabat, frontem patefactam habebat, atque undique fenestellas tectas, quibus varia tela poterant adversus hostes sine ullo priculo jaci. Erat præterea secundum unamquamque speciem pugnæ, bellicosissimis viris referta: &, quod supra omnia spectantibus admirationem præbebat, tanta felicitate agebatur, ut cum strepitum maximum ederet, in utram partem inclinaretur, conspici minime posset: sed æquali utrinque pondere inconcussa rectaque moveretur.* Sed ipsius Arietis figuras subjicere tempus; ac primùm, qualis à Carthaginiensibus repertus fuit.

Helepolis altera descriptio.

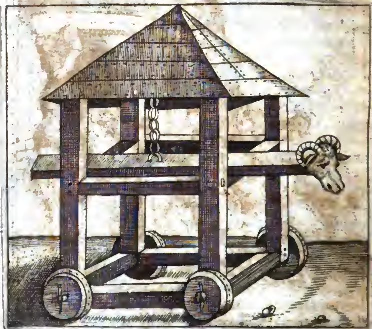
Areis

Aries Carthaginensium.

Aries fabri Tyrii.

Aries Cetræ Calcedonii.

Vel quòd habeat durissimam frontem, quæ subruat murum.] In membranis H perfectè scriptum vidi, *qui subruat murum.* Quod genus locutionis neque inelegans, neque insuetum est bonis scriptoribus; neque nescivisse videtur, qui in iisdem membranis illud *qui* mutare conatus est in *qua*: Comicis tamen magis usitatum: Plautus Rudente, scena 2.

In dubiis vocata, vulgaris Vegetii scriptura. Qui, sexto casu antiquis usitatissimum.

Quin tu in paludem is, exicasque arundines,
Qui pertegamus villam, dum sudum est.

Iterum ibidem scena *Serò*. Itidem apud Terentium Hecyra actu quarto, scena prima.

Neque ei detractum tum quidquam est,
Qui post possit nosci, qui siet.

Item Phorm. act. 4. scen. 3.

Aliquantulum quæ adferret: qui dissolverem quæ debeo.

Atqui aliam huic loco scripturam (si minus placita est

illa

est illa superior interpretatio) de coniectura video adhiberi posse: ea est, ut legamus, *vel quod habeat durissimum frontem, qui subruat murum.* Et suspicari possis ex aliquo antiquo auctore hæc Vegetium mutuatũ, ut ex Catone: quem *frontem* masculino genere usurpasse, ostendi exemplis, libro tertio, capitis vigesimi principio.

Tentatus Vegetius de coniectura. Frons masculinum etat veteribus.

AD CAPUT. XV.

Vineas dixerunt veteres.] Obiectu vinearum pluteorumque tecti milites machinas componere, iter ad fundamenta murorum subvertenda quærere solent: testes historiæ passim & Ammianus libro vigesimo. Plutei, ut quidam volunt, erant similes iis appendicibus quas ædificiis applicamus; & tectum in unam partem devexum habebant: ut & Plutei, in quibus scribimus. Vineæ in utramque partem devexitatem tecti habebant, tradit Turnebus libro undecimo Adversariorum, cap. 24.

Pluteorũ vinearũque usus. Pluteorũ quæ forma. Quæ forma Vinearum.

Quas nunc militari barbaricoque usu causias vocant.] Hic idem usu venit quod alibi in vocabulis rei militaris, ut quilibet librariorum varietate scripturæ ad palmam contendisse videatur. Pro *causias*, alii habent *cautias* alii *caucias*, alii *cautibus*, alii *cantibus*. Ora Parisiensis editionis vocavit *cattos*. Vox causia etiam veteribus non fuit incognita, qui ea usi pro velamento capitis ad arcendum solem & æstum, ut observavit in Lexico verborum Plautinorum Alciatus: eadem usus & Plutarchus in Demetrio, Plautus Persa, scena *Omnem rem.*

Obscurus Vegetii locus. Causia, capitis tegumentũ.

Tunicam, atq; zonã, & chlamydem adferto, & causiam.
Idem Milite, scena *Sequimini.*

Causiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneã.
Commeminit autem Comicus ea scena, ut in allegoria sibi perfamiliari, quam plurima sumta de re militari nomina: quæ res facit, ut sanum ibidem non putem versum sequentem.

Plauti versus tentatus.

PA. *Quod apud nos fallaciarum est, esse excitum certò scio,*
Oppidum quoduis videtur posse expugnari dolis.

Legi-

Legi enim mavelim, *exercitum*. Eum locum diligens lector considera: similem ἀλληγορίαν vide apud eundem Plautum Bacchidibus, scena *Hunc hominem.* Et Amphit. Scena *Qui me alter*. Item Pseudolo, scena *proh Juppiter*. In qua ad superiorem emendationem lumen prætulit hic versus.

Post ad oppidum hoc vetus continuò mecum exercitum protinus obducam.

Alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sex.] Præter nuperam editionem, omnes aliæ, itemque membranæ omnes legebant, *sexdecim*. Neque per sententiam est, ut aliter à Vegetio scriptum suspicemur. Legunt prætereà M. & S. & ipse etiam Calepinus, in Vineæ : *lata pedibus octo, alta pedibus septem*.

Correcta scriptura Vegetii.

Crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operitur.] Auctor est Vitruvius libro decimo, capite 21. in machinis tegendisque tabulas & coria cruda in usu fuisse. *Corium crudum sordiscum appellatur*, in veteri Onomastico, & inter rei militaris vocabula recensetur: Imò & humectatum illud corium, quò minus flammæ foret obnoxium; Ammiano teste libro vigesimo. Etiam argillam cum capillo subactam ad eam crassitudinem induxerunt, ut ignis omnino non posset nocere, teste Vitruvio, dicto cap. Memorat quoque idem scriptor Epimachum Atheniensem architectum Helepolim construxisse, & eum in modum ciliciis & coriis crudis illam confirmasse, ut posset pati plagam lapidis balistâ immissi CCCLX. pondo. In madefactione corii, & aliorum stratorum aceto potiùs, quàm aqua utebantur. Vitruvius dicto lib. cap. 20. *Circum tabulata*, inquit, *collocentur crates, ex tenuibus virgis creberrime textis : maximeque recentibus percrudis coriis duplicibus consutis, fartis alga aut paleis in aceto maceratis, circà tegatur machina tota*. Sisenna tertio Historiarum : *Aceto madefactis centonibus integuntur*. Aliud etiam industria hominum excogitavit : materies quippe machinarum alumine diligenter unxerunt. Quâ re effectum, ut ignis

Corio crudo tecta machina: Corium illud, Sordiscum quidam nuncuparunt. Corium in eum usum humectatũ. Argilla quoque cum capillo subacta in ea re usui. Aceto potius, quàm aqua, materies machinis tegendis madefacta. Alumine oblitum lignum non suscipit ignẽ.

ignis per eas innoxius laberetur: Ammiano teste libro vigesimo. Turris materiem alumine oblitam ab Archelao, L. Sulla non quivit incendere: notat Agellius libro 15. cap. 1. ex Qradrigarii vndevigesimo Annalium.

Vel centonibus operitur.] Cæsar in descriptione Musculi. *Coria autem ne rursus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur*, libro secundo De bello civili. Iterum Cæsar: *Centonesque injecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent*, Cato: *Culcitas octo, instragula octo, pulvinos sexdecim, operimenta decem, mappas tres: centones pueris sex*; De re rustica, capite decimo & undecimo. Ab iisdem & *centunculus* diminuto vocabulo derivatus est. Livius libro septimo: *Mulis strata detrahi jubet, binis tantum centunculis relictis*. Seneca in epistolis: *Diurnum accipit, in centunculo dormit*. Plautus Epidico: *Quin tu*, inquit, *alium quæras cui centones farcias*. Centonibus machinæ contectæ. Centunculus.

C. MUTRIO. C. F. PAL.
QVINTO. SEVERO. Q. II.
VIR. Q ALIMENTOR.
CVRATORI. CALENDAR
PECVNIÆ. VALENTINI
N. HS. DC. PATRONO. VI.
VIR. AVGVST. ET. COL-
LEGA. FABR. CENTONA-
RVM. NAVICVLARVM.
DECVRIONES. ET. PLEBS
VRBANA. EX. DIVI. NERVAE
EPVLARVM. OB MERITA
L. D. D. D.

Istæ cùm plures factæ fuerint, junguntur in ordinem.] In unis membranis Susii repertum est, *cogebantur in unum*: quod mea sententia in contextum recipi possit; tanquam usurpatum ea notione vocabulum. Quanquam alterum tamen, ut censor, tribu movere nolim. Vineæ plures fiebant & in unum cogebantur.

Sub quibus subsidentes tuti.] Si septem aut octo pedum altitudinem habuerint vineæ, non incommodè stare inibi milites potuerunt. Neque necesse fuit subsidere. Deinde in exemplaribus M. Paris. editione, H. & quatuor mss. Susianis scriptum erat, *sub quibus obsidentes tuti.* Iterum Vegetius hoc eodem capite de Pluteis: *Quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti*, Verum controversiam & istic illi scripturæ motam vidi à *S.* qui pro *obsidentes*, volebat legi *subsidentes*; & illi accedit alter Susianorum, in quo *subsistentes* scriptum fuit.

Vegetii scriptură libri mutant.

Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur è vimine & ciliciis.] Pro *absidis*, M. duo Susiani, & ora Parisiensis editionis substituunt, *capsidis*. De cetero materiem Pluteorum vimina fuisse, Vegetius noster scribit: neque ab eo ullos vidi dissentire codices, extra unum M. qui hic legebat *& vimine vel ciliciis seu coriis proteguntur.* Vitruvius: *Supra caput eorum qui continebant arietem, collocatum erat pluteum, turriculæ similitudine ornatum, uti sine periculo duo milites tutò stantes prospicere possent, & renunciare quas res adversarii conarentur*, libro decimo De Architectura cap. 21. Festus, seu compilator illius Paulus Diaconus, *Plutei*, inquit, *crates corio crudo intentæ; quæ solebant opponi militibus opus facientibus; & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Vide Cæsarem, si vacat, in obsidione Alexiæ. Pluteorum hunc fuisse usum Vegetius docet, ut ternis rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus appositæ erant, more carpenti moverentur, & eorum munitione protecti bellatores sagittis, fundis sive missilibus defensores urbium de propugnaculis exturbarent: vineis autem ad subruenda murorum fundamenta penetrarent; hoc eodem capite. Addo, postquam vinearum adminiculo ad muros perventum esset, dolabris usos in subruendis muris: Livius lib. 30. *Cùm muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruen-*

Pluteorū materies vimina fuerunt.

Plutei militares.

Plutei rotis movebantur. Diversus pluteorū & vinearum usus.

Dolabris subruebant muros.

bruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. Itaque antè quàm cæderetur, ruebat: perque patentia ruinis agmina armatorum in urbem vadebant. Meminit hujus & Appianus, & Ammianus libro vigesimo primo, & alii. Pertinere huc video quod de terebra ex Diade tradidit Vitruvius libro decimo, capite ultimo, unde hæc describere consultum putavi: *De terebra*, inquit, *has explicuit scriptis Diades rationes. Ipsam machinam, uti testudinem, in medio habentem collocatum in orthostatis canalem faciebat (quemadmodum in catapultis aut balistis fieri solet) longitudine cubitorum L. altitudine cubiti, in quo constituebatur transversa sucula. In capite autem dexterà ac sinistra trocbleæ duæ, per quas movebatur, quod inerat in eo canali, capite ferrato tignum, sub eo autem ipso canali inclusi, tuti, crebriter celeriores & vehementiores efficiebant ejus motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus agebantur ad tegendum canalem, uti sustinerent corium crudum, quo ea machina erat involuta.* Inventio terebræ & machinæ ascensoriæ (ἐπιβάθρα Græcis) & Corvi demolitoris Diadi tributa, dicto lib. cap. 19.

Terebra etiam inter machinas.

Terebræ figura.

Diades inventor variarum machinarum.

Agger autem ex terra lignisque extollitur contra murum.] Auctor est Appianus De bello Hispanico, Scipionem; sua opinione, primum esse qui Numantiam urbem obsessam aggere con muro præcingeret, quæ quidem pugnam non detrectaret.

Numantia aggere clausa, quanquã pugnam non detrectaret.

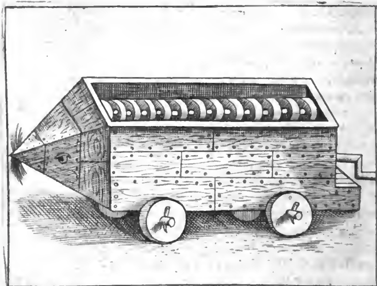
AD CAPUT XVI.

Musculos dicunt minores machinas.] Isidorus libro duodevigesimo Etymologiarum, capite De Ariete: *Musculus* inquit, *cuniculo similis fit, quo muros perfoditur. ex quo & appellatur, quasi murusculus.* Quæ ipsa ab alio aliquo vetere scriptore Isiodorum mutuò sumpsisse, ut pleraque omnia sua, mihi omnino verosimile fit. Ideoque figuram

Musculus unde nunc u- patus.

musculi, quam inde confecisse video Rob. Valturium, subiiciendam putavi etsi nescius non sim, alium plane musculi usum à Vegetio nostro declarari.

Musculi figura.

Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt.

Solent milites in machinis bellicis multa ab animalibus nomina sumere: hinc Aries, Ericius militaris, Scorpio, Cuniculus, Testudo, alia. Testis Servius libro undecimo Æn., Isidorus dicto libro, capite De clypeis. Figura autem musculi apud Cæsarem describitur, quæ potius ad genus aliquod testudinis accedere videtur. Quas varias describit Vitruvius libro decimo. Sed Cæsarem audiamus qui libro secundo De bello civili hoc modo: *Duæ primum trabes in solo æquè longè distantes inter se pedes quatuor, conlocantur: inque iis columnellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur: has inter se capreolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponunt conlocentur. Ea super tigna bipedalia injiciunt, eaque laminis clavisque religant. Ad extremum musculi tectum trabesque extremas quadratas regulas quatuor patentes*

Musculi alia descriptio.

tentes digitos defigunt; quæ lateres, qui super musculos struuntur, contineant. Ita fastigiato atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lapides diluere posset. Coria autem ne rursus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hactenus Cæsar. Cujus scripta si inspexeris facilè disces quantum hæc machina, licet minor, in devastatione muri potuerit. Quod musculum hunc testudinis genus esse dixi, in eo adstipulatur mihi Turnebus libro undecimo Adversarior. Capite vigesimo quarto. Distinguitque sola parvitate musculum, à testudine: ab animalium scilicet similitudine has machinas nomen accepisse, minores musculos, majores testudines vocatas.

Is musculus ad murum diruendū adhibitus.

Si lutum obfuerit, aut civitatis fossatum etiam apportatis lapidibus lignis ac terra, non solum complent, sed etiam solidant.] Particulæ disiunctivæ, *aut* nullus locus in melioribus libris sex, septem. Ideoque eam expuli. Et iisdem libris auctoribus τὸ *etiam*, quod subsequitur in contextum recepi. Nec puto in eo ullam Vegetio factam injuriam. Verba illa: *si lutum obfuerit*: diu admodum me torserunt. In causa fuit veterum librorum scriptura. Suspicabar primum legi posse: *Si aplictum obfuerit*. De quo ita Leo Imperator capite undecimo: *Aplicta igitur sive fossata (nam aplictum propriè fossatum totius exercitus est) validè quantum potes munies.* Sed id nunc minus placet. Nec video conjecturam illam libris multum juvari. In exemplari M. & membranis Hittorpii, sine ulla litura, scribitur: *quibus protecti bellatores sudatum auferunt, civitatis fossatum etiam adportatis lapidibus ac lignis, non solum complent, &c.* Quam scripturam Modii quoque liber unus confirmare videtur in quo, *sudatim auferunt.* Interpretabar *sudatum* vallos aut sepes è sudibus, quæ ipsis fossis præstruebantur. At Ianus Palmerius noster suspicabatur priorem litteram in *sudatum* á fine præceden-

Scabes admodū Vegetii locus.

Aplictum quid.

Tentatus prædictus Vegetii locus.

Iterum tentatus.

cedentis vocis *bellatores* avulsam esse; ideoque scribendum *udatum auferunt.* quasi protecti musculis bellatores, viam turribus ambulatoriis præparantes, uda omnia sustulerint, loca solidarint & complanarint.

Lapsus magni viri, quem non nomino.

Fossatum non ineptum vocabulum.

Defensa scriptura vulgata in l. 3. ff. de re mil.

Civitatis fossatum etiam adportatis lapidibus.] Fossatum non tam ineptum vocabulum, ut censuit ille censor, qui illud expellendum orbe Quiritium, & deturbandum ex Pandectis nostris putavit, Modestinus libro tertio De re militari : *qui à fossato recedit capite, puniendus est.* Glossarium vetus: *τάφος; fossa, sepes, fossatum.* Suidas, σίδηρον τὸ φοσσάτον. Harmenop. libro sexto, titulo quinto : τὰς ἐπὶ τῷ φοσσάτῳ κλέπτοντας ἐν μὲν ὅπλα, σφοδρῶς προσάπτομεν τύπτεσθαι. Libellus De militibus : *Fossatum decisum parvum in fine pro termino.* Plinius : *fossatum purgari, & extendi,* libro decimo septimo, capite vigesimo primo. Frequens etiam ea vox apud Leonem Imperatorem De bellico apparatu. Idem ille censor non minus hallucinatus in Papiniani responso l.

Defensa item Papiniani verba l. quod si. ff. De capti. & postlire-ver.

Potitus hostium passive dictum.

quod si De captivis & postli. reversis: *Exinde sui juris videtur fuisse ex quo pater hostium potitus est.* Emendabat ille, *pater hostium potestati subditus est,* quasi παθητικῶς dici Latinè non posset, *hostium potitus* & in ea pugna auxiliarem sibi adsciscit Accursium. Ego illis primum oppono Tryphoninum l. in bello. Eodem titulo : *Cetera, quæ in jure sunt postea, quàm postliminio redit, pro eo habentur, ac si nunquam iste hostium potitus fuisset.* Inde oppono Junianum l. bona eorum, titulo eodem. Et l. facere. ff. de testamento militis. Triârii munus facilè mihi sustinebit Plautus Epidico, scen. Si quid est.

------ *Gnata mea hostium est potita.* Ibidem
------ *Eductam perdidi,*
Hostium est potita.

Eadem ille phrasi usus Capti : scena prima, & secunda. Neque hæc eò à me dicta quasi detrahere laudibus magni illius viri quicquam velim, cujus eruditioni & summis in juris studiosos beneficiis levia hæc facilè

facilè condonanda sunt: sed ut vicissim alii, sicubi & nos in tantis antiquitatum tenebris incurrisse videbimur, de verbis se præbeant modestiores. Sed & alterum audi censorem: Julius Capitolinus in Gordianis scripserat: *Castra omnia fossato circuibat*. ibi Io. Baptista Egnatius exclamabat, *ineptum scriptorem*. Capitolini scripturam tueor.

Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nam quemadmodum illi, cum minores sint, tamen balenis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent.] Festus: *Balenam belluam marinam, ipsam dicunt esse pistricem, ipsam esse cetum.* Musculus genus piscis, qui moderamine parvæ caudæ suę, iter balenæ regit, necubi impingat. Et quia hæc lusciola est, prævio illo pisciculo deducitur ac reducitur. Claudianus libro secundo. Balena bellua marina. Musculus genus piscis, quale.

Sic ruit in rupes amisso pisce sodali
Bellua, sulcandas qui prævius edocet undas.
Immensumque pecus parvæ moderamine caudæ
Temperat, & tanto conjungit fœdera monstro.

Plinius libro nono cap. quinquagesimo secundo: *Balenæ musculus, quandoque prægravi super ciliorum pondere obrutis ejus oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, occulorumque vice fungitur.* Juvenalis Satyra decima. Balena quare musculi opera indigeat.

Quantò delphinis balena Britannica *major.* Balena major delphinis.

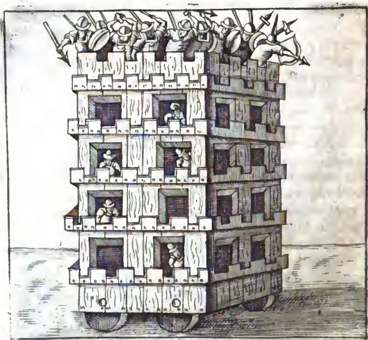
AD CAPUT XVII.

TUrres autem dicuntur machinamenta.] Turres has ambulatorias nuncuparunt: nam rotis subditis promoveri atque reduci solent. Hirtius: *Præterea ambulatorias totidem tabulatorum confixerant subiectisque eis rotis, funibus jumentisque objectis, directis pluteis, in quamcumque visum erat partem movebant*, De bello Alexandrino. Has Diades scriptis suis ostendit à se inventas. Quas etiam dissolutas in exercitu circumferre solebat, minorem ait oportere fieri altam cubitorum sexaginta, latam sep- Turres, unde ambulatoriæ vocentur. Turres dissolutæ in exercitu circũlatæ.

temdecim, tabulatorum decem, singulis partibus in ea fenestratis, majorem verò altam cubitorum centum viginti, latam cubitorum viginti trium S. In qua tabulata constituebat viginti, & habebant singula tabulata circuitionem cubitorum ternûm, ut memoriæ prodidit Vitruvius libro decimo De Architectura, capite undevigesimo. Harum turrium hanc possumus fingere figuram fuisse.

Turris minor alta cubitorum LX. Turris major alta cubitorum, CXX.

Turris à Diade excogitata.

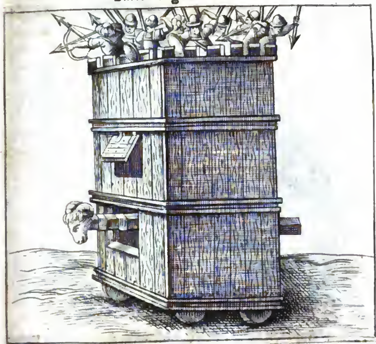

Aliæ dubio procul turres ambulatoriæ, nec ita speciosæ, quas Vegetius nobis describit ea proceritate, ut tam turres civitatis lapideas, quàm muros ipsos superarint. His ille in inferiori parte tribuit arietem circa medium verò pontem (exostram postea vocabit) quem subito milites proferebant, & per eum egredientes de machina in civitatem transibant. In superioribus autem turris partibus contatos & sagittarios

Turres aliæ, quas Vegetius describit.

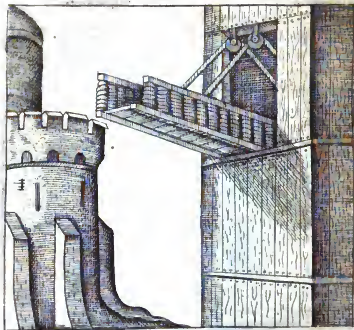
tarios collocat, qui defensores ab urbis mœnibus proturbent, cujus turris hanc fingimus figuram.

Turris Vegetii.

Pontem Vegetius tradit in turri fuisse, factum de duabus trabibus, septum de vimine, quem subitò prolatum inter turrem murumque constituebant ad egrediendum in muros, hoc eodem capite. Eundem pontem hoc libro, capite vigesimo primo legimus de turri in murum repentè protrusum fuisse. Quod ego suspicor ea ratione, quam subjicimus, satis commodè potuisse fieri.

Pons protrusus ex medio turris.

Turrium ambulatoriarum effectus.

Superest nunc, ut cognoscamus quis harum turrium effectus fuerit, & quantus ex illis hostibus injectus fuerit sæpè metus. Galli ut in castris Cæsaris turrim procul constitui primùm viderunt, irridêre ex muro atque increpitare vocibus· Ubi verò moveri atque appropinquare mœnibus viderunt; nova atque inusitata specie commoti legatos ad Cæsarem de pace miserunt, libro secundo De bello Gallico. Pari modo & Persæ ad preces conversi, simul ut videre Helepolim muris appropinquare, teste Ammiano libro vigesimo quarto· Usi etiam turribus Romani bellis navalibus. Qua de re infrà locus agendi dabitur hoc libro capite vigesimo quarto. Præter magnum armatorum numerum, quos ex turribus pugnasse certum est, etiam machinæ bellicæ in iisdem per tabulata disponebantur. Livius libro 31. *Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimenta urbis superans agebatur*

Turrium metu Galli se dedunt.

Etiam Persæ eodem exemplo.

Turres etiam in navibus.

In turribus multi armati. Item & machinæ

batur, hortator aderat. Quæ cùm admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis muros defensoribus nudasset, &c. Meminit quoque Ammianus libro vigesimo. in ifa per tabulata disposita.

Diligentissimè ex crudis coriis, vel centonibus communita.] VV. aliquot præferunt, *diligentissimè que crudis coriis, & centonibus communitur.* Etiam fronte ferrea turres quandoque exstructas legimus, ne flammam injectam reciperent, apud Ammianum dicto lib. 19. Turres fronte ferrea.

AD CAPUT. XVIII.

Hinc tam manifesto discrimini multis resistitur modis.] Enumerat Vegetius hoc capite & cap. subsequenti varia remedia vel prohibendæ vel incendendæ turris ambulatoriæ. Unum addam, quod ab ipso video non animadversum. Videlicet exstructam quoque & ab ipsis oppidanis subinde aliam turrim similem, ex qua omni genere telorum murus defensus, & adversariorum turris facibus injectis conflagravit. Exemplum si desideras adeundus erit Livius libro 32. in obsidione Cumarum. Turres, etiam ipsi obsessi in mœnibus suis extruxerunt.

Eruptione facta globus egreditur armatorum.] Confidentiam hanc erumpendi in Memnone fuisse intelleximus. Qui cùm in civitate Halicarnasso obsideretur, noctu cum manu militum eruptione facta machinas oppugnatorias, licet jam amotas, incensum venit, Diodorus Siculus libro 17. Similiter & Veii à Romanis intentè obsessi, cùm noctu opera negligentiùs custodiri animadverterunt, patefacta repentè porta cum facibus ardentibus agressi, horæque momento aggerem, vineas, longi temporis opus incendio perdiderunt. Livius libro quinto. Persas etiam à Romanis obsessos eruptionem fecisse, ponè sequentibus, qui flammas ferrent ad machinas incendendas, videbis apud Ammianum lib. 20. Memmonis nocturna eruptio. Veiorum eruptio. Persarum eruptio.

Machi-

Vegetii locus correctus. Machinamentum illud ingens direptis coriis de lignis exurit.] Edendum curavi praeeuntibus libris: *direptis coriis, ignis exurit.* Quanquam putem tutius fore membranas H. sequi in quibus abiectis ceteris legebam: *direptis coriis, exurit.* Et meo iudicio exurendi verbum non ignem respicit, sed illud quod paullo antè præcessit, *globus egreditur armatorum.*

Iterum ditatus propria phrasi Vegetius. Quod si oppidani exire non audent, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant.] Restituo ope librorum S. H. &. quattuor Susianorum, *ad maiores balistas.* Neque enim balistæ ipsæ emittebantur; sed iis malleoli, phalaricæ destinabantur. Id puer intelligat qui Vegetium attentè legat. Eandem phrasim Vegetio etiam supra restitui ubi in eam rem plura à me dicta sunt.

Malleoli quid sint. Malleoli velut sagittæ sunt.] Nimis frigida & supina malleorum descriptio apud Vegetium. Quare hoc nobis relinquitur, alios adhibere qui rem explicent. Nonius Marcellus: *Malleos*, inquit, *sunt manipuli spartei pice contecti, qui incensi, aut in muros, aut in testudines iaciuntur.* Festus. *Malleoli vocantur non solùm parvi mallei, sed etiam ii qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorū dicti.* Glossariū vetus πυρ[illegible]βολα vocat malleolos. Sed nihilo hæc, aut paullo perfectiora sūt verbis Vegetii, quapropter adhibendus ille, cui propter conservatos plerosq; bellicæ disciplinæ ritus, ac propter machinarum explicationem, omnis posteritas debet ac perpetuùm debebit; Ammianus Marcellinus. Is libro historiarum capite vigesimo tertio sic definit: *Malleoli autem teli genus figurantur hac specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur; ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius arcu invalido*

Malleorum elegans descriptio.

Quomodo emitterentur.

(*ictu*

(ictu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat: aquisque conspersa acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quàm supra jacto pulvere consopitur.

Quomodo extinguetatur.

Quia ardentes sunt.] Libri melioris notæ, M. H. & tres Susiani legunt: *ardentes veniunt.* Sic apud Maronem *contorta phalarica venit.*

Phalarica ad modum hastæ valido præfigitur ferro.] Etiam hujus teli descriptio non satis perfecta apud Vegetium, ideo & alii quoque auctores de eo consulendi sunt, imprimis Isidorus: *Phalarica*, inquit, *est telum ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum sphæræ in ipsa summitate. Dicitur etiam & ignem habere adfixum. Hoc telo pugnatur è turribus. Quas phalas dici manifestum est. Iuvenalis. Consulis ante phalas. Dictum autem hoc genus teli à phalis id est urribus ligneis.* Monuit etiam Nonius Marcellus in *phalarica.* Item Festus libro sexto. Falæ inquit *dictæ ab altitudine à falando. Quod apud Etruscos significat cælum. Falarica genus teli missile, quo utuntur ex falis, id est locis exstructis dimicantes.* Unus Livius ad teli figuram & impetum intelligendum suffecerit. Is libro trigesimo: *Falarica*, inquit, *erat Saguntinis missile telum, hastili oblongo, & cetera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exstabat, id sicut in pilo quadratum, stuppa circumligabant linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus posset. Sed id maximè etiam si hæsisset in scuto, & non penetrasset, pavorem faciebat: quod cùm medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat.* Auctor noster balistæ impetu falaricam destinari docet, idemque innuit Lucanus ----. *vibrata phalarica nervis.*

Phalaricæ descriptio.

Phalarica dicta à phalis. Quid Falæ.

Falare vox Etrusca.

Phalaricæ, seu Falaricæ descriptio multo perfectior.

Falarica balista mittebatur. Etiam manu.

Virgilius verò, manu quoque phalaricam Turnum iecisse testatur nono Æn.

Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,

Nec

Virgilius Ennii versum imitatus.

Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit, conlapsa ruunt immania membra,
Virgilius hunc Ennii versum imitatus est,
Quæ valido venit contorta phalarica missu.
Glossæ veteres, *Falarica*, χειροβαλίστρα.

Turres variis modis incensæ.

Turritamque machinam frequenter incendit:] Præter ea, quæ Flavius noster ad machinas incendendas adcommodavit, usui quoque fuerunt projectæ ardentes faces, & ardentes quasi pice & sulphure illiti, auctore Ammiano libro vigesimo.

Homines extinguendo incendio in turribus destinari.

Veruntamen ne ratione ulla flammam conciperent machinamenta, sæpe cavisse scio obsidentes, ordinatis scilicet ac paratis qui tela, si quæ turribus adhæsissent ignifera, exstinguerent. Quod etiam ex Ammiano didicimus eodem libro vigesimo.

Carthaginiensium audax nocturna eruptio.

Depositi quoque homines funibus cum hostes dormiunt, in laternis portant lucernas.] Simili strategemate Carthaginienses usi contra Scipionem. Hic cùm portum Carthaginiensium aggere aliisque machinis obstruxisset: illi noctu eruptione facta; non per terram, non enim erat transitus; nec navibus, erat enim ibi vadosum mare: sed nudi, non accensis facibus, ne è longinquo essent conspicui, partim natando, partim mare vadando, ad aggerem machinasque pervenerunt, & ibidem accenso igne machinas incenderunt, postque natatu domum reversi sunt: testem habeo Appianum De bellis Punicis.

AD CAPUT. XIX.

Ante quam murus decutiatus, novus intrinsecus ducendus. Qua ratione id hodie fiat à nostratibus.

EXstruendo faciunt altiorem.] Ideò fit, ne turris muro altior occasionem præstet invadendæ civitatis. Sin autem murus arietibus sæpe cæsus corruerit; perque patentia ruinis armatorum agmina urbem ingrediantur, alio remedio opus esse vides. Bene mehercules cum oppidanis actum erit, si in tempore novum murum intrinsecus imminuta partim civitate duxerint. Id quod nostro sæculo in usu esse videmus, percussa scilicet fossa, & novo aggere perducto ab ea parte mœniorum, ubi murus integer est, ad eam usque partem, quam calamitas non attigit. Ita ut

ut per modum semilunæ quidquid ruinosum est, excludant hostibusque relinqnant. Capta autem jam civitate non erit consultum de hoc remedio cogitare: tametsi Saguntinos id fecisse Livius testatur, apud quem libro trigesimo hæc verba: *Et Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt, utrimque summa vi & muniunt & pugnant. Sed interiora tuendo minorem indies urbem Saguntini faciunt.*

Saguntini capta civitate hostibus diu restiterût.

Ne defensores mœnium, desuper urbi ventura, possit opprimere.] Codex M. præ se ferebat, *ubi ventura*: alter Susianorum, *turris ventura*. sed illis ego nunquam hodie credam. Virgilii versum denuò imitatus noster Vegetius ex lib. 2. Æne-

Iterum Virgilium imitatus Vegetius.

Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi.

Constat autem inefficax machinamentum reddi, si inveniatur inferius.] In M. & H. longe alia lectio est: *constat autem efficax machinamentum reddi, si inveniantur inferiores.* Ut neutri illorum consentiam, facit me verbum *reddi*: cui melius quadrat, quod editum est.

Subitò funibus trochleisque de medio turricula illa producitur.] In majori turri, ad decipiendos, minorem clam paratam indicat Vegetius ex tabulis. (ita lego pro *tabulatis*) appropinquante ad urbem machinamento ambulatorio, tum demum illam turriculam funibus trochleisque productam. Pro *trochleis* in M. codidice, *troceis*, expressum erat: in S. *credeis*, quæ instrnmenta an fabri norint mihi incertum est. Ttochleæ (trochalia quidam appellari putant) instrumenta cum orbiculis, ad sublevanda & demittenda onera; vel rotulæ striatæ è ligno vel ære. Lucretius.

Minor turris ex majori evecta in fraudem oppidanorum.

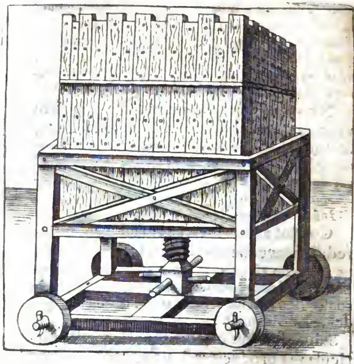
Trochleæ, qualia instrumenta.

Multaque per trochleas & tympana pondere magno
Commovet, atque levi sustollit machina nisu.

Quanquam alia quoque ratio esse potuerit ut expeditis machinationibus & perpaucorum hominum viribus turricula illa in altū educeretur, & occulto quodammodo artificio in sublime sensim cresceret. Quod indicabit figura, quā ob oculos ponendam curavimus

Turri-

Turricula artificio intrinsecus evecta.

AD CAPUT. XX.

Sed cum Rhodiorum civitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria murorum altitudinem ac turrium omnium superaret.] In editione C. P. M. & S. legebam, *turris ambulatoria supra murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur.* Quod non minus aptam effecerit sententiam & meliorem, mea opinione, quàm quæ edita est. Sequitur enim paullò inferius: *Et illum locum, ad quem die postero turris fuerat promovenda.*

Mutata lectura Vegetii, ut arbitror, rectè.

Mechanici ingenio inventum est tale remedium.] In M. expressum erat *mechanico ingenio repertum est tale remedium.* Et illud, *mechanico*, confirmant

firmant membranæ H. & tres Susianæ. Primum rem ipsam, id est facti hujus narrationem à me accipito, inde optionem facito de lectionibus. Vitru. lib. 10. cap. ult. duo elegantissima strateg. in obsidione Rhodiorum edita comemorat. Primum quod architectus quidam ab Arcado nomine Callias, Rhodum cùm venisset, acroasin fecit, exemplumque protulit muri, & supra id machinam in carchesio versatili constituit, quam Helepolim ad mœnia accedentem corripuit & transtulit intra murum. Alterum, quod Diognetus, cùm simili strategemate utendum non putaret, eoque aliam Helepolim altiorem, latiorem, & ob hoc majoris ponderis confectam ab hostibus audiret; murum civitatis Rhodiæ, ea regione, qua machina accessura erat, pertudit. Et jussit omnes publicè & privatim, quod quisque habuisset aquæ, stercoris, luti, per eam fenestram, per canales effundere, antè murum. Cumque ibi magna vis aquæ, stercoris, luti, nocte perfusa fuisset: postridie Helepolis accedens, antequàm appropinquaret ad murum, in humida voragine acta consedit. Nec progredi, nec regredi postea potuit. Ad hunc Vitruvii locum, ad factum certè hujus Diogneti auctorem nostrum hoc cap. respexisse, non puto cuiquam fore dubium.

Strategemata duo in obsidione Rhodiorum edita.

Machina, qua Helepolis intra murũ pertracta est.

Diogneti strategema contra Helepolim admovendam.

Id Diogneti strategema hic præ oculis habuisse Vegetiũ.

Tanto ponderi solo cedente subsedit, ut nec jungi muris, aut moveri ulterius potuerit.] Eam lectionem in Parisiensi editione primum suppositam animadverti, reclamantibus aliis libris veteribus cusis, scriptis M. S. H. & tribus Susi. Quisquis autem ille fuerit qui eam finxerit, illum ego Latinæ linguæ non satis magnam habuisse rationem pronuntio. Particula illa *tanto*, absolutè & sine sequela alterius posita à Vegetio. Ideoque edendum curavi: *Tanto ponderi solo cedente subsedit, nec jungi muris, aut moveri ulterius potuit.* Idque jubentibus prædictis omnibus exemplaribus, non pro meo arbitrio factum est.

Mendum in Vegetio.

Tantus absolute positum. Sublatum è Vegetio mendum.

AD CAPUT XXI.

Capaneus scalarum inventor, & quis fuerit. Hic scalas muris Thebanis admovit. Capaneus fulmine tactus perhibetur.

EXemplo Capanei, à quo primum hæc sclarũ oppugnatio perhibetur inventa.] Capaneus Hipponi filius, nobilis Argivus, maritus Evadnes, qui cum Polynice ad bellum Thebanum profectus est. Hic cùm scalas muris admovere vellet à Thebanis lapidibus obrutus est. Hinc factus locus fabulæ, Capaneum, quòd Deorum contemtor esset, à Iove fulmine percussum. Adeunda Pausaniæ Bœoti. lib. 9. Ovidius 4. Tristium, Plinius, Statius 10. Thebai. Item Diodorus Siculus lib. 5. Rem ipsam sive fabulam potius, ut eleganter Græcè descripserat Euripides Phœnis. sic non minus accuratè, non minus feliciter Latinè reddidit amicissimus mihi Janus Gulielmus.

Capaneus furorem immanè quantum insaniit.
Nam scalam habens altùm eminentem, ad mœnia
Subibat bis nequicquam territans minis:
Nec me sacrum impedibit fulmen Veijovis
Quo fundo ab imo diruam hanc urbem minus.
Hæc dum profatur, imbre saxeo obrutus
Repit suum sub clupeum. & corpus occulens
Pertendit ad nos ire per scalam tamen.
Iamque alta murorum tenentem culmina
Petit igne Iuppiter suo. Tum terræ sola
Mugire, omnes stupescere, ut scalis procul
Hejc dissipata, & illic membra cernere est.
Comæ volant per altum, dipluit cruor.
Manus pedesque Ixionis velùt rotæ
Rotantur, ipse semis ambustus decidit.

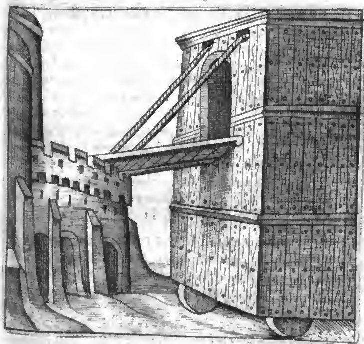
Correctus Vegetius.

Sambuca dicitur à similitudine citharæ.] Exemplaria optimæ notæ si voles sequi, leges *ad similitudinem citharæ.* Similem locutionem sæpius scio me Vegerio nostro restituisse lib.3.

Nam quemadmodum in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ juxta turrim ponitur, funes

funes sunt, qui pontem de superiore parte trochleis laxant, ut ascendat ad murum.] Si quid ego machinam hanc ejusque operationem intelligo, magnum ille scelus commisit, qui hîc edidit, *ascendat ad murum*, nam quod ex parte superiori trochleis funibusque laxatur, qua ratione quæso illud dicemus ascendere? Certè in castigatissimis editionibus & menbranis reperi, *descendat ad murum*. Festus: *Sambuca organi genus, à quo Sambucistræ dicuntur, machina quóq; qua urbs expugnatur, similiter vocatur. Nam ut in organo chordæ, sic in machina intenduntur funes.* Meminit hac de machina Athenæus lib. 14. Figuram autem imaginari possumus eam fuisse, qualem ob oculos ponendam curavimus. Aliter scio apud alios Sambucam depingi; sed, quæ mea sententia est, hæc magis ad Veg. descript. & usum accommodata. Sed ea de re aliorum esto judicium.

Sambucæ figura.

Sambucæ navalis descriptio.

Non possum quin ex Polybio adferam descriptionem Sambucæ, quali ipse in navibus usos commemorat, lib. 8. his verbis: *Octo quinque remes habebat, quibus remigii series inerat, tam à dextris quam sinistris, atque illas inter se cum duobus levibus parietibus conjunctis ad murum per remigationem, quæ erat extra parietes adduxerunt, Et has vocant Sambucas. Genus autem structuræ dictorum instrumentorum tale est. Scalam pararunt latitudine quatuor pedum, sic ut dum ex navi descenditur muro adæquetur. Hujus utrumque latus cancellis muniverunt, & desuper tegulis defensoriis armarunt, & obliquam parietibus imposuerunt, quibus conjunctæ naves constringebantur. Sic ut plurimum embolis præemineret. Deinde & ad malos navium rotulæ erant desuper cum funibus desilientes, ubi necessitas ingruebat, funibus in vertice scalæ religatis, per rotulas in puppi stantes trahunt. Et alii consimiliter in prora structuram ejus machinamenti repagulis firmant, ac deinde per remigationem, quæ ab utraque illa externi remigii serie fiebat, telluri navibus appropinquantes, dictum instrumentum muro applicant. In summitate autem scalæ tignum est, quod scutis Persicis trinam superficiem communit, quò quatuor milites adscendentes, adversum eos decertant, qui inde à propugnaculis applicationem Sambucæ impedire conantur. Ubi applicata scala murum occupaverint, ipsi scutorum latera utrimque solventes propugnacula, vel turres conscendunt: reliqui per Sabucam isto cautè sequuntur, scala per malos in utramque partem demissa, Structura autem ista non immeritò hanc appellationem sortita: quando enim perficitur & erigitur, redditur figura navis hujus & scala in unum redacta, Sambucæ conformis.* Hactenus Polybius.

Exostra in turri ambulatoria. Alis species exostræ.

Exostra autem dicitur pons.] Pontem hunc paullò superius descripsit Vegetius, & qua ratione idē ex turri subitò potuerit protrudi adminiculo trochlearum, proposita ibidem figura à nobis demonstratum est. Fuit etiam exostra machina lignea, qua, quæ intus gerebantur, versatione rotarum spectatoribus exhibebantur, Græcis ἐγκύκλημα dicta, cujus machi-

næ

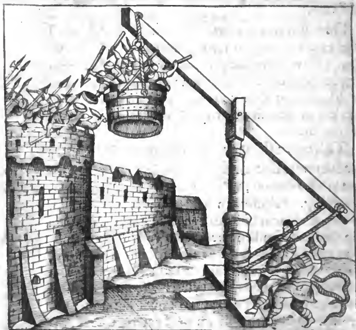
næ nomen Ciceroni in Oratione De provinciis consularibus restituit Turnebus libro vigesimo Advers. capite nono.

De turri in murum repentè protenditur.] Dixi ex officinis illam scripturam prodiisse: in VV. Tam editis quàm scriptis legitur *protruditur*. Scio elegans & probum verbum esse *protendere*, ceterum huic loco non tam conveniens quàm protrudere. Pontem eundem dixit proferri hoc libro cap. septimo decimo. Emendatus Vegetius.

Tollenon dicitur, quotiens una trabes in terram præaltè defigitur.] Hoc machinamentum in M. *tollenone*, in membranis H. *tellemnon* appellabatur. Glossarium vetus *tolleno*, *vel Ciconia*, κηλώνιον Telonem Isidorus vocat, additque Ciconiam appellari ad similitudinem avis rostro clangentis. Quod vero hic legatur *una trabes* singulari numero, id optimis libris ita placuit, & retinere idem lubitum mihi, quod Catonis aut veteris alicujus lucernam redolere videretur, ex quibus multa hic noster descripsit. Dici autem solitum apud veteres trabes, canes, duces in singulari, pro eo quod est trabs, canis, dux. Quod & Varro lib. 6. & lib. 9. De sermone Latino, & post illum P. Crinitus monuit libro 15. De honesta disciplina cap. 6. Quin imò & ipse Crinitus in descriptione Tollenonis prædictam lectionem retinuit libro undevigesimo. cap. 2. Ubi malè tamen legitur, *tellenon*, non una vice. Tollenó, machina. Ciconiá alii vocant. Trabes singulari numero. Itidem canes, duces, singulariter antiqui dixere. Dissensio à Crinito.

Tunc per funes uno attracto depressoque, alio capite elevati imponuntur in murum.] Desidero τό *uno* in exemplaribus aliquammultis M. S H. & quatuor Susii: Suspicor numero id nomen in membranis primum scriptum fuisse, ac post neglectum à librariis. Pro *imponuntur*, malebant M. & H. & aliquot Susii *ponuntur*. Machinamenti operatio facilius intelligetur ex figura quam subjecimus.

Tollenonis figura.

AD CACUT XXII.

Additicia vox Vegetio ablata.

BAlista funibus, nervis chordisque tenditur.] Illud, *chordisque*, adulterinum esse, & alibi quam in Vegetii musæo natum clamat S. & H. & alter Susii. Pro *nervis*, alii *& nervis* scribebant, Sed in optimæ notæ libris erat, *Balista funibus nervinis tenditur.* Vitruvius libro decimo, capite decimo septimo: *E nervo*, inquit, *capilloque tortis rudentibus.* Plura hac de re à me allata testimonia ad caput nonum hujus libri. Nervos autem, non funes nervinos appellat noster paullò pòst in descriptione Onagri. De re ipsa Vitruvius consulendus, qui libro decimo, capite decimo sexto ita scribit: *Nulla Balista perficitur, nisi ad propositam magnitudinem ponderis saxi, quod id organum mittere debet. Igitur de ratione eorum*

Balistarū & nervorum proportio

non

non est omnibus expeditum, nisi qui arithmeticis rationibus numeros & multiplicationes habet notas. Namque fiunt in capitibus foramina, per quorum spatia contenduntur capillo maximè muliebri vel nervo funes, qui magnitudine ponderis lapidis, quem debet ea Balista mittere, ex ratione gravitatis proportione sumuntur: quemadmodum catapultis de longitudinibus sagittarum. Balistam centenariam quidam vocant, quæ saxa centum pondo: talentariam, quæ talenti pondo jaciebat. De proportione lapidum mittendorum ad balistæ foramen, consulendus idem Vitruvius lib. 10. cap. 17. & ibi interpres Daniel Barbarus, In idem caput adhibenda, quæ doctissimus Adrianus Turnebus ea de re congessit, lib. 2. Adversa. cap. 5. Adhibendus quoque Ioannes Buteo, qui in sua Logistica seu Arith. prædictum caput Vitruvii perpurgavit & acutissimè interpretatus est multis verbis, quæ mihi in aliud tempus reservo. Illud monendum est, balistas diversas fuisse, quanquam unius effectus causa conparatas. Aliæ enim vectibus & suculis, nonnullæ polyspastis, aliæ ergatis, quædam etiam tympanorum rationibus torquebantur, teste eodem Vitruvio lib. 10. cap. 16. Non possum quin istius Balistæ descriptionem in medium adferam, quam nobis suppeditavit Ammianus Marcellinus lib. 23. *Ferrum*, inquit, *inter axiculos duos firmum compaginatur, & vastum, in modum regulæ majoris extentum: cujus ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet stylus extensius, erecto canalis angusti meatu cavatus, & hac multiplici chorda nervorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ conjunguntur aptissimè quarum prope unam adsistit artifex contemplabilis, & subtiliter adponit in temonis cavamine sagittam ligneam spiculo majore conglutinatam: hocque facto, hinc inde validi juvenes versant agiliter rotabilem flexum, cùm ad extremitatem nervorum acumen venerit summum, percita interno pulsu à balista ex oculis avolat, interdum nimio ardore scintillans: & evenit sæpius, ut antequam telum cernatur, dolor letale vulnus agnoscat.* Hujus machinamenti descriptionem reperi quoque in Notitia Imperii:

quædam fuit.

Balistæ diversæ fuerunt.

Tortæ diversis rationibus.

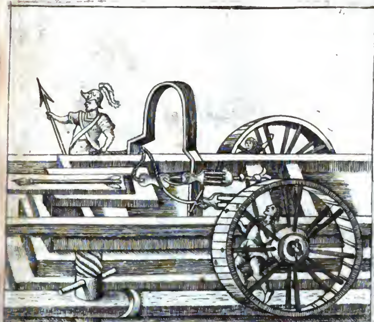
Balistæ descriptio.

Altera Balistæ descriptio.

perii: quare illius quoque auctoris sententiam de eo (balistam fulminalem ille vocat) primum proponendam puto. Inde, ordine hoc labore nostro procedente, ad figuram illius pervenietur. *Hujusmodi* inquit, ***balistæ genus naturali defensioni necessarium, suprà ceteras impetu & viribus prævalere usu compertum est.*** ***Arcu etenim ferreo supra canalem,*** *quo sagitta exprimitur erecto validus nervi funis ferreo unco tractus, eandem sagittam magnis viribus in hostem dimissus impellit. Hunc tamen funem non manibus neque viribus militum trahi fabricæ ipsius magnitudo permittit, sed retro duabus rotis viri singuli radiorum nisibus adnitentes, funem retrorsum tendant pro difficultate rei viribus machinis adquisitis. Balistam tamen ipsam ad dirigenda seu altius seu humilius tela, cocbleæ machina, prout vocet utilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diversitate connexum, unius tantum otiosi (ut ita dicam) hominis, ad offerendam tantummodo impulsioni sagittam, opera gubernat. Videlicet ne si hominum turba hujus ministerio inserviret, minueretur artis inventio. Ex hac igitur balista tot & tantis ingenii artibus communita, expressum telum in tantum longius vadit, ut etiam Danubii famosi præ magnitudine fluminis latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione sua virium testatur effectum.* Figuram balistæ in prædicto actore reperi, quæ etsi talis appareret, quæ operationem debitam non satis ob oculos poneret, volui tamen eam proponere inspiciendam qualis qualis sit.

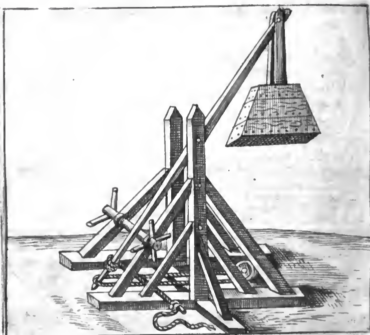
Balista.

Balista.

Alia balista quam tractoriam seu catapultam Sebast. Munsterus vocavit: qua non mœnia, sed domos & alia ædificia intra mœnia constituta quassare solent. Ejus enim fabricam mœnibus admoventes, per Hypotenusam gravissima saxa aut fœtida bestiarum cadavera in altum projiciebant. Quæ consummato cursu in Hypotenusæ tramite magno impetu, è sublimi per cathetum seu præcipitium in subjecta cadebant loca, impetuque vel fœtore infestabant obsessos. Ea machina ad deditionem coacti qui munitissimam arcem in medio Rheni conlocatam, juxta oppidum Rheinfendelse tenuerunt. Usus quoque eadem in subigendis Indis præfectus militum. Alia balista, qua lapides jaciebantur.

Balistæ majoris figura.

De balistis, catapultis & scorpionibus magna etiã apud Veteres dissensio.

Illud prætereundum non putavi, quod apud Vitruvium lib. 10. cap 16. & seq. memoriæ proditum est; catapultis & scorpionibus sagittas emitti solere; balistis verò lapides. Contra Vegetius balistis spicula emitti ait hoc eodem cap. Itidem Cæsar primo De bello civili, catapultis saxa ejecta testatur. Rursum Vale. Maxi. libro primo, Cicero 2. Tusculana. Lucilius & Sisenna apud Nonium Marcellum, silices balistis tribuunt. Iterum Ammianus libro vigesimo Scorpionibus saxa, balistis verò tela ejecta testatur. In eadem dissensione suffragium quoque tulit Isidorus, qui balistam ab emittendo jaculo dictam censet. Idemque paullo post balistam verbere nervorum torqueri ait, & magna vi jacere aut hastas aut saxa. Vides benivole Lector quàm diversæ etiam ipsorum veterum scriptorum opiniones, quàm diversæ fuerint de hisce machinis sententiæ, ideoque admirari minus debes,

debes, si non omnem hic nebulam à nobis videas sublatam. Ammianus Marcellinus homo militaris disciplinæ pergnarus, quem & bellicis laboribus exercitum, & in civitatibus obsidio clausis non semel inclusum, ex lectione Historiarum, quas idem reliquit, quilibet cognoscere, qui vigilans easdem legit, potest: idem, inquam, Ammianus etsi ipso Vegetii ævo, id est sub Valentinianis Impp. vixerit, tamen in tantum dissentit, ut Onagrum & Scorpionem eadem faciat lib. 23.

Ammianus pergnarus militaris disciplinæ. Ammianus sub Valentiniano primo vixit.

Quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quantò major fuerit, tantò spicula longius emittit.] Aliam in catapultis rationem esse testatur Vitruvius, isthic nempe brevitatem brachiorum missiones jaculationesque vehementiores efficere; contrà longitudinem multam adferre ictui mollitiem atque remissionem. Is libro 10. cap. 15. *Brachii* inquit, *brevitas plagam facit vehementiorem: brachia longiora facilius ducuntur. Namque quemadmodum vectis, cum est longitudine pedum quatuor, quod onus quinque hominibus extollitur, is si est pedum octo, à duobus elevatur: eodem modo brachia, quò longiora sunt, mollius, quo breviora, durius ducuntur.* Hæc ille indescribenda catapulta; cujus catapultæ nulla mentio, quod meritò mirere apud Vegetium; nisi fortè alio nomine eandem appellarit. Et quanquam mihi, si de eadem dicere supersederem, nemo vitio vertere posse videatur, volui tamen eatenus gratum facere studiosis ejusmodi antiquitatum, ut mutuatum à Guilielmo de Choul catapultæ figuram depictam ex antiquo marmore, eisdem hic præberem inspiciendam. Alias qui petet, videat eas apud Robertum Valturium De re militari, & Jucundum Veronensem apud Vitruvium: quanquam ad elegantiam hujus impetumque nullatenus illæ accedant.

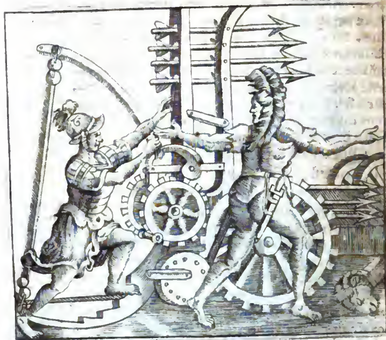
Alia brachiorum ratio in balistis, atque in catapultis.

Brachii brevitas plagam vehementiorem facit.

Ejus rei data à Vitruvio ratio.

Catapultæ Vegetius non meminit.

Catapultæ figura.

Onager dirigit lapides.] Onagarum ut antea monui eundem facit cum Scorpione Ammianus Marcellinus libro 23. in quo etsi diversum sentiat, atque hic noster Vegetius: visum nihilominus fuit, descriptionem istius machinæ, non facilè alibi obviam, ab eodem huc transferre: *Scorpionis, quem appellant nunc Onagrum, hujusmodi forma est. Dolantur axes duo quernei vel illicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas, hique in modum serratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati. Quos inter, per cavernas, funes colligantur robusti, compagem; ne dissiliat; continentes: ab hac medietate restium ligneus stilus exurgens oblicuus, in modum jugalis temonis erectus, ita nervorum modulis implicatur ut altius tolli possit, & inclinari; summitatique ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet stupia vel ferrea funda. Cui ligno fulcimentum prosternitur ingens*

Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit.

Scorpionis descriptio ex Ammiano.

irgens cilicium paleis consertum minutis validis nexibus illigatum & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres. Nam muro saxeo hujusmodi moles imposita disjectat quidquid invenerit super concussione violenta, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit lapide rotundo fundæ imposito quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes explicantes retrorsus stilum pene uncinum inclinant. Itaque demum sublimis adstans magister, claustrum quod totius operis continet vincula reserat, malleo forti per cussum. Unde absolutus ictu volucri stilus, & mollitudine offensus cilicii, saxum contorquet, quicquid incurrerit collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur, Scorpio autem quoniam aculeum desuper habet erectum, cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re: quod asini feri cùm venatibus aguntur, ita eminus lapides, post terga calcitrando, emittunt: ut perforent pectora sequentium: aut perfractis ossibus capita ipsa displodant. Hæc Ammianus. Idem libro 19. de scorptionibus quibus obsessi in Ardea civitate usi sunt, inter quos & ipse Ammianus fuit: *Per scorpionem*, inquit *ferreas fundas è propugnaculis subinde rotundi lapides acti, dissolutis turrium coagmentis, balistas earumque tortores fudere præcipites.* Idem libro 24 lapides scorpionibus evibratos scribit: *Post machinam scorpionis*, inquit, *architectus fortè adsistens reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat fundæ, oblifo pectore sauciatus perfudit animam, disjecta compage membrorum, adeo ut ne signa quidem totius corporis noscerentur.*

Scorpioni unde nomen.

Onager quare appelletur.

Sed pro nervorum crassitudine, & magnitudine saxorum pondera jaculantur.] Omnis constructio & á fine & ab effectu ordinari debet, & quia in magnis oneribus movendis ipsa rerum natura nobis adversa est, opus est magno artificio ut vires hominum exsuperare ipsamque naturam vincere queas. In quo aut machinis aut organis opus & variis inibi adjumentis partibusque ut longius pondera emittantur, ictusque majores fiant. Quæ fieri non pos-

Omnis machina proportionem habere debet ex fine & effectu.

Partes machinarum præcipuæ.

Ad pondus saxi vel teli magnitudo machinæ, & vis movens respondere debet.

possunt absque claviculis, trochleis, vectibus, suculis, nervis, & aliis hujusmodi quibus vel innitantur, vel à quibus expellantur. Hinc rationes & proportiones quæruntur, ut omnia respondeant pondus, magnitudo, & vis quæ movet. Ideo ab ipsa ponderis natura & magnitudine proportio sumitur omnium partium instrumenti. Et quemadmodum hodie à pilæ seu globi pondere tormenta bellica (bombardas vulgus vocat) conficiuntur, & contrà: similiter & veteres in machinis suis, quæ tela vel sagittas emittebant, à longitudine sagittarum machinæ mensuram sumere debebant: in iis quæ lapides, saxa, aliave corpora jaciebant, à pondere ejus quod jaciendum erat. Quippe necesse erat rationis comparationem quandam esse inter rem motam & vim moventem. Longius enim ferri nequeunt contorquendo, quæ nimis parva sunt, aut magnitudinis modum excedunt: vel quæ nimis levia aut graviora sunt quàm par est. Iuxta disciplinam Aristotelicam in Mechanicis, quæstione quarta & vigesima. Hinc non abs re de Onagro Vegetius inquit: *Nam quanto amplior fuerit, tanto majora saxa fulminis more contorquet.*

Scorpiones Vegetio manubalistæ.

Scorpio aliud ab onagro.

Machinæ, & organa quid differant.

Scorpio, etiam pro telo.

Scorpio unde nominationem acceperit.

Scorpiones dicebant, quas nunc manubalistas vocant.] Scorpionem aliud machinamentum esse ab Onagro, præter auctorem hunc nostrum testabitur Vitruvius lib. decimo De architectura, cap. 1. Ubi de tractoriis machinis agens, *Sunt* inquit, *ex his alia, quæ mechanicōs, alia quæ organicōs moventur. Inter machinas & organa id videtur esse discrimen, quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere: uti balistæ torcularumque prælа: Organa autem unius opere prudenti tactu perficiunt; quod propositum est: uti scorpionis, seu anisocyclorum versationes.* Atque Isidorus scorpionem non pro tormento sed telo accipit, libro decimo octavo cap. de sagittis: *Scorpio*, inquit, *est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa, quæ dum ad hominem venerit, virus quà figit infundit, unde & Scorpio nomen accepit.* Ea dum scripsit Isidorus visus respexisse ad illud Tertulliani

liani Scorpiaco: *Bellicam*, (inquit) *machinam & retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum & fistula est, paullo tenuitate in vulnus & virus, qua figit effundit.* Superiorem Isidori definitionem nemo admirabitur, qui sciet scorpionem modò pro ipso tormento, modò pro spiculo sumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod ea machina emittitur, designare testis mihi Turnebus lib. 15. Adverf. cap. 1. Catapulta modò machinā modò ipsum tormentum significat.

Quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortem.] Ea spicula sunt, quæ pennata vocat Plinius libro trigesimo quarto, capite decimo quarto: *Utimur & ferro ad bella, cædes, latrocinia,* inquit, *non cominus solùm, sed etiam missili volucriq; nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato, quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus.* Spicula pennata

AD CAPUT XXIII.

Adversus arietes prosunt culcitræ laquei.] Facere non possum quin moneam in M.S.H. tam hoc loco, quàm paullo post scribi, *culcita culcitas*. Quod probant quoque Glossæ veteres in quibus *culcita* τύλη: & iterum τύλη *culcita*. Itidem in Pandectis textus Florentinus leget, in l. suppellectili, De suppellictile legata. & l. argumento. De auro, argento mundo. Et alibi: *culcita* item, non *culcitra* legendum lapides veteres indicio sunt. Varro lib. 4. De lingua Latina: *Posteaquam transierunt ad culcitas, quòd in eas fagus, aut fomentum, aliudve quid calcabant, ab inculcando culcita dicta. Ac quicquid insternebant, á sternendo stragulum appellabant.* Correctus Vegetius. Culcita, non culcitra. Culcita, à quo dicta.

Aliquanti centones & culcitas,] Centones, culcitas arietum ictibus opponi solere, scribit quoque Leo Imperator De bellico apparatu cap. 15. numero 48. Meminit quoque Isidorus lib. 18. cap. De ariete: *Contra impulsum* (inquit) *arietis remedium est,*

saccus paleis plenus, & in eum locum demissus, quo aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt. Eodem strategemate mœnia sua tutati cives ab imperatore Vespasiano obsessi, apud Josephum De bello Judaico libro tertio capite nono. Sed hostes eorum animadvertentes saccorum mollitie machinæ vim elusi, perticis falcatis, lora unde sacci dependebant tandem inciderunt. Neque tamen illis aut consilium aut virtus postilla defuit, ut qui exinde machinamenta partim ignibus jactis exusserint, partim lapidibus confregerint. Teste eodem Josepho. Idemque legere memini apud Egesippum lib. 3. cap. 11.

Arietis impetum sacco paleis referto frangebant.

Eo strategemate usi Judæi.

Saccos illos falcibus alii deciderunt.

Culcitas fustibus calcant.] Locus depravatissimus: & me judice, fustuarium meruerunt qui primi hic pro *funibus*, substituerant *fustibus*. In omnibus libris præter Parisiensem & nuperam Coloniensem editionem, reperiebam *funibus*. De cetero, pro *calcant*, Veteres libri, partim *calant*, partim *casant*, alii *celant*. In uno Susii legebatur, *funibus colligant*. Quod genuinum esse, cùm res ipsa, tum Josephus exemplo superiore, Isidorus, & Egesippus jam persuaserant. Non enim quomodo culcitæ farciendæ, implendæ erant: sed qui ex muris suspenderentur, hic laborabatur. Ideoque locum ita rectè constitutum à me putabam, jam jam discessionem facturus in eam sententiam; ni intercessisset Adrianus Turnebus: cui viro ad reconditissima eruenda, obscurissima illustranda, divinum propè ingenium fuit. Is clamabat emendandum *funibus chalant*, interpretabatur autem *chalare esse laxare, & demittere*. Quo de infrà pluribus agemus ad cap. Ultimum. Juvant Turnebum duo apud me libri, unus H. alter Susii in quibus est *calant*. Ad notam aspirationis non tam sollicitè attendebant olim librarii, qui umerus pro humerus, & mille itidem alia scribebant: ut etiam videmus in textu Florentino Digestorum, & aliis libris veteribus passim. E contrario eandem notam addebant ubi nihil opus erat, ut alibi moneo. Quo vitio in hodiernum usque diem Belgii quoque populus quidam laborat.

Locus Vegetii contaminatissimus.

Quid Chalare.

De nota adspirationis in libris veteribus modo addita, modo dempta.

alii

Alii laqueis captos arietes.] Operæ pretium videtur, quod aliàs soleo, etiam hic Vegetium exemplo illustrare. Ammianus lib. 20. *Prominentem arietis ferream frontem, arte subtili inlaqueatam, altrinsecus laciniis retinuere longis, ne retrogradiens resumeret vires, neve muros ferire posset.* Idem strategema Uticenses usurparunt contra falces, cùm à Scipione oppugnarentur, Appiano testante de bellis Punicis: *hostis*, inquit, *subruebat aggerem, falces injectu laqueis deflectebat, arietum impetum retundebat transversis trabibus.* Cæsar lib. 7. De bello Gallico, solertiam industriamque Gallorum prædicans: *Laqueis*, inquit, *falces avertebant, quas cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant.* Vegetius noster arietibus laqueos opponit, item lupos. Interdum bases columnasque de muris jactatas scribit, ut vibrato impetu arietes confringerent. Addam ex Diodoro Siculo libro 17. suæ Bibliothecæ insignia aliquot strategemata quæ à Phœnicibus Tyro ab Alexandro Imperatore obsessa, excogitata sunt. Illi asseribus, falces adnexæ erant, arietum armamenta abscindebant, ne deinceps validas in quatiendo vires haberent. Confecerant etiam tridentes maximos hamorum instar aduncos, quos in Macedones de turribus pugnantes injiciebant. Cumque scutis infixi essent, funibus eosdem quibus revincti erant ad se retrahebant. Erat igitur necesse aut arma abjicere, atque ita apertos contra tela, quæ innumera mittebantur, se exhibere; aut retentis ob pudorem armis, tractos è turribus altis cadere & mori. Alii etiam piscatoriis retibus hostes involventes, cùm manus explicare non possent, adtrahebant atque in terram dejiciebant. Clypeos insuper æreos & ferreos fabricarunt, hisque arena repletis flammam continuam subjecerunt, donicum ignita, & candens arena fieret, quam demum per machinam quandam in hostes audacius ceteris pugnantes effuderunt, atque ita extremo supplicio adfecerunt. Illa enim intra thoraces & tunicas penetrans cutem gravissimè torquebat. Iidem in hostium frequentiam de machinis candentes magnas laminas ferreas jaculabantur, quæ in

Arietem laqueis quoque captabant.

Falces quoque murales laqueis injectis deflectebant.

Arietibus & trabes transversas oppofuere.

Columnis quoque jactis arietes confregerunt.

Falcibus etiam armamenta arietis abscidebant.

Hamis clypeos adversariis detraxerunt.

Alii retibus illaqueatos ex turribus dejecerunt.

Arenam ignitam alii sparserunt.

Alii & laminas ferreas projecerunt.

Corvis

quoque, & manibus ferreis arreptos, ex propugnaculis extrahebant.

tanta turba semper aliquos attingebant. Corvis quoque & manibus ferreis ex propugnaculis hostes arripiebant. Consuta etiam coria ad excipiendum missorum lapidum impetum muro prætendebant, ut nihil ictu suo offenderent.

Arietes etiam in testudinibus.

Et cum ipsis testudinibus evertunt.] Disce arietes etiam in ipsis testudinibus exstructos fuisse. Qua de re suprà egi, proposita ibidem testudinis figura.

Murum duplicem Tyrii duxerunt obsessi.

Destructis domibus alius intrinsecus murus addatur.] Illo remedio Tyrii ab Alexandro obsessi se suaque tutari conabantur. Mœnia urbis duplicia fecêre. Quòd non crederent quinque cubitorum murum sustinendæ oppugnationi sufficere. Itaque murum altero tanto latiorem exstruere cœperunt, inter quem & priorem, quod erat intervalli aggere & lapidibus compleverunt.

AD CAPUT XXIIII.

Cuniculus militaris unde dictus. Oppugnatio tutissima per cuniculos.

Quod cuniculum vocant.] Festus: *Cuniculum, id est foramen sub terra occultum, aut ab animali, quod simile est lepori, appellatur, quod subterfossa terra latere est solitum: aut à cuneorum similitudine, qui omnem materiam intrant findentes.* Tutissimum hoc genus oppugnationis, quippe quod sine ullo periculo & sine suspicione hostium facere liceat. Teste Hirtio libro octavo De bello Gallico. Quo tamen tutius id opus sit, fulturis suspendi debet, quod fieri solitum probabit Vitruvius lib. 10. cap. ult. Nomen hoc genus operis invenit à cavernis seu cuniculis leporum, Vegetius hoc cap. Hinc etiam illi qui hæc opera faciunt proinde cunicularii dicti Vegetio lib. 2. cap. 11. Gallos cuniculorum agendorum peritissimos fuisse, & præsertim inter eos Aquitanos, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ secturæ sunt, Cæsar memoriæ prodidit lib. 3. De bello Gallico. Cùm Imperator Alexander Gazam obsideret, potiri antè ea non potuit, quàm ubi ultima pestis cuniculus accessit, quo & subrutus murus, & per ejus ruinas hostis intravit: ut

In cuniculis, opus fulturis suspendendum.

Cunicularii. Galli peritissimi agendorum cuniculorum. Gaza cuniculis expugnata.

narrat

narrat Q. Curtius lib. 4. itidem captæ Fidenæ, Livio teste lib. 4. itidem expugnati Veii, Livius lib. 5. Huic dolo etiam strategema opponi consuetum est; scilicet, ut eo tempore quo putas emersuros tuos cunicularios, civitatis muros undique invadas; ut dum propulsaturi pericula invadentium defensores ultrò citroque discurrunt, opprimantur nec opinantes. Cujus exemplum suppeditabit Ammianus lib. 24. Nunc illud quoque admonere mei officii putavi, quòd varia apud veteres subterraneo huic operi remedia fuerunt opposita. Galli apertos cuniculos præusta & præacuta materia & pice fervefacta, maximi ponderis saxis morati sunt, mœnibusque appropinquare prohibuerunt; testis Cæsar lib. 7. De bello Gallico. Luculli exercitus Themiscyrã oppugnans, cuniculos tam amplos fodiebat, ut in iis pugnæ committerentur subterraneæ. Hos oppidani supernè aperiebant, & per foramina demittebant in operarios ursas aliasque bestias & apum examina. Quod probat Appianus De bello Mythridatico. Illud equidem magni momenti est, si oppidani cuniculos qui ab adversariis fodiuntur reperire possint, quòd neque tempus neque certus locus sciri possit quo emersuri sint hostes. Elegans sanè strategema hac de re apud Vitruvium l. 10. cap. ult quod hoc loco subjicere volui. Trypho Alexandrinus dum Apolonia obsideretur, intra murum plures specus designavit, & fodiendo terram progrediebatur extra murum, duntaxat citra sagittæ emissionem, & in omnibus vasa ænea suspendit. Ex his in una fossura, quæ contra hostium specus fuerat, vasa pendentia ad plagas ferramentorum sonare cœperunt. Ita ex eo intellectum est qua regione adversarii specus agentes, intra penetrare cogitabant. Sic limitatione cognita, temperavit ahena aquæ ferventis desupernè contra capita hostium & stercoris humani & arenæ coctæ candentis. Dein noctu pertudit crebra foramina, & per eã repentè perfundendo, qui in eo opere fuerunt hostes omnes necavit. Aliud audi inventum fabri ærarii, qui cùm Persæ Barcam obsiderent, clypeum æreum intra muros circumferens, & pavimento admovens, tandem ex sono edito locũ qui suffo-

Proinde etiam captæ Fidenæ & Veii expugnati. Cuniculis aliud strategema adhiberi solitum. Remedia cuniculis opponi solita. Galli saxis & pice fervefacta cuniculos morati sunt. Cuniculi tam ampli, ut in iis pugnæ commissæ sint. Ursæ & apum examina in cuniculis immissa. Modi, quibus adversarii cuniculos repererint. Tryphonis hac in re strategema. Cuniculi obsidentium ab oppidanis perfossi. Aliud ad cuniculũ inveniendum strategema.

Stratagema, quod nostrates ad reperiendos hostium cuniculos usurpant.

suffodiebatur comprehendit: testatur Herodotus in Melpomene. Nostro verò hoc sæculo pelves aut tympana militaria ponunt erecta, iisque pisa, fabas aut aleas imponunt quæ exsultent ad ictus subterraneos.

Vegetius contra zoilum defensus. Tria leporum genera. Unum Italicum. Alterum Gallicum Tertium Hispaniense, cuniculum vocant.

Cuniculum vocant à leporibus, qui cavernas sub terris.] Vidi qui rideret Vegetium, quod his cuniculis, id est operibus subterraneis, nomen esse dixerit à leporibus potius; cùm à cuniculis dicere debuerit. At ille Varronem audiat De re rustica lib. 3. cap. 12. Ubi tria is scriptor leporum genera recenset. Unum Italicum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, ventre albo, auribus longis. Alterum quod in Gallia nascitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi sunt; qui raró perferebantur Romam eo ævo. Tertii generis est, quod in Hispania nascitur simile (inquit Varro) nostro lepori ex quadam parte, sed humile, quem cuniculum appellant.

Emendatus Vegetius.

Reseratisque portis suorum agmen ducunt.] Veteres nonnulli, *introducunt*, plurimi ex iis, *inducunt*, præferebant. Alterutrum in contextum recipiendum puer videat.

Tunc præparatis bellatoribus subter ignis immittitur.] In emendatissimo codice collegii trium coronarum expressum est, *Præparatis bellatoribus in opera ignis immittitur.*

A glossemate liberatus Vegetius.

Muro subito corruente [irruptione] aditus reseratur.] Aliæ editiones & membranæ partim *inruptionis*, partim *inruptioni* legebant. Quod postremum ferri aliqua sententia possit. Ego interim unum M. libenter hic audio, & illius fide, vocem illam aliò ablego, cum nulli, aut perparvo usui sit, nam quid verius, quàm muro corruente aditum reserari, neque id adeò inruptione, sed lapsu & eversione ipsius muri.

AD CAP.

AD CAPUT XXV.

INnumerabilibus declaratur exemplis, sæpe cæsos ad internecionem hostes, qui invaserant civitatem.] Militibus inprimis seditiosis Romæ id usui venisse, testatur Herodianus lib. 1. Ii cùm à civibus, qui domibus clausis in tecta & culmina evaserant, lapidibus tegulisque desuper incesserentur, terga fugæ mandare coacti sunt. Huic rei facilè tamen remedium opponitur, ut videlicet janius, ac ligneis ædificiorum projecturis, quales in urbibus plurimæ visuntur, ignem illicò admoveas. Cujus rei exemplum luculentum apud eundem Herodianum lib. 7. extremo. Item apud Q. Curtium lib. 4. Historiarum. Itidem apud Livium, in expugnatione Vejorum lib. 5.

Expugnata civitate, sæpe ad internecionem victores cæsi. Oppidani ex tectis pugnant.

Remedium illius rei, ut domos incendas.

Ut resistere desinant fugiendi potestate concessa.] De hoste emittendo; ne dum clausus est audaciam illi animosque faciat necessitas; suprà à nobis dictum est. Qui volet, videat eadem de re Frontinum lib. 2. strateg. cap. 6. Eoque pertinet quod Curtius scribit lib. 9. *Desperatio magnum est ad honestè moriendum incitamentum.* Idemque voluit Vegetius, cujus hæc sententia: *Necessitas enim est quædam virtutis desperatio.* Pro quo Modius in membranis reperit, *Necessitatis enim quædam virtus est desperatio.*

Desperatio magnum ad honestè moriendum incitamentum.

In hoc casu unum oppidanis auxilium est.] Unus Susianus codex referebat, *unum oppidanis consilium est, ut muros turresque teneant.* Muros teneri, loca altiora conscendi vult Vegetius, inde hostes obrui. Amplius quid & dubio procul utilius nostra ætas excogitavit, tensis quippe per singulas plateas catenis id cavent, ne liber sit hostium copiis, equitatui præsertim discursus.

Loca altiora retinenda dum invaditur civitas. Nostri hodie ferreas catenas plateatim tendunt.

AD CAPUT XXVI.

FRequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt.] Eo dolo concidit Ilion, & ingens gloria Dardanidum. Qua de re Virgilius 2. Æn.

Simulatur discessus ab obsidentibus.

---- fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis;
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas,
Votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.

Profuit quoque simulasse obsidionē duraturā.

Alia hujus simulationis strategemata peti possunt à Frontino lib. 3. cap 6. & cap. 10. & cap. 11. Profuit etiam persuasisse obsessis, obsidionem duraturam. Front. lib. 3 cap 5.

Canes anserésque Rom vigiliarum caussa aluerunt.

Ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui adventum hostium odore præsentiant, latratuque testentur.] Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Anseribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint.* Idem refert Arnobius lib. 6. adversus gentes. Livius: *Canes sollicitum quidem animal ad nocturnos strepitus*, lib. 5. ab urbe condita.

Romanis profuit in maxima inopia ab anseribus Junoni sacris abstinuisse. Flori locus tentatus.

Clamore anseris excitatus Manlius.] Variant hîc libri, perinde ut in Historia variant scriptores. Tres in præsentiarum apud me codices, qui illud *anseris* tuentur. Quatuor item alii, qui *anserum* plurali numero malunt. Primo loco Livium ponamus, cujus magna hac in re auctoritas esse debet: *Anseres*, (inquit lib. 5.) *non fefellere quibus sacris Junoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur, quæ res saluti fuit. Namque clangore eorum, alarumque crepitu excitus M. Manlius.* E contrario Florus lib. 1. cap. 13. *clangore anseris excitatus.* Malim eo loco, & apud Vegetium quoque pro *excitatus*, *excitus* legi. Nam eo rei Romanæ statu vigiles, qui in Capitolio à Gallis obsidebantur, usque adeò negligentes, socordes, somnolentosue fuisse, ut excitandi fuerint, vix credibile. Auctor De viris illustribus: *clangore anseris excitus Gallos adscendentes dejecit.* Item Plinius lib. 10 cap. 22. *Est & anseris vigil cura Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus.* Plutarchus ἐν ἀιτίοις auctor est, alimenta anserum publicè à censoribus fuisse locata, ob diligentiorum quàm canum custodiam. Lucretius quoque testis citandus est,

Hanna.

---- humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis servator candidus anser.

Ambrosius contra Symmachum: *nisi eos pavido anser strepitu prodidisset.* Sed quorsum hîc tamdiu hæremus in re non ita magni momenti, & in qua Arabiæ opes non versantur? in ea si quis contrà tendere vellet, hoc reapse foret caprinum prœlium.

AD CAPUT XXVII.

Astu se prœlio subtrahunt, ut adversariorũ negligentiæ licentiam tribuant.] Optimæ notæ & plurimæ numero editiones & membranæ legebant: *astu se à prœlio subtrahunt.* Hac de re exemplum apud Hirtium. Præmittebatur autem hoc capite, *cùm utriusque partis milites ad requiem aut curanda corpora dispergunt ur.* In exemplo M. & H. Particula illa temporis nulla apparet, eaque sublata vera & genuina (prout mea opinio est) emerget hujus loci sententia. Obsessorum negligentiæ licentia tribuitur, ut post opprimantur.

AD CAPUT XXVIII.

Cum negligentia intervenerit, paribus insidiis subjacent obsidentes.] Ferendum erit non culpandum quod auctoris nostri opinionem Claudiani versibus confirmo. Is lib. 4. ita cecinit. Obsidentibus quoq; sua neglĩgẽtiã nocuit.

---- si longa moretur
Obsidio, tum vota cave secura remittas,
Inclusumque putes. Multis damnosa fuere
Gaudia, dispersi pereunt somnoque soluti.
Sæpius incautæ nocuit victoria turbæ.

Eodem astu Apollinates à Philippo Macedonum rege obsessi, noctu, non sentientibus hostibus, præsidium Romanum intromiserunt. Totum dein diem insequentem quiescentes, causam adversariis suis socordiæ negligentiæque dederunt. Nihilominus noctis silentio ab urbe sine tumultu egressi, castra occupaverunt; aliquot millia militum interemerunt, plura cœperunt, rege ipso prope seminudo fuga elapso: narratur à Livio lib. 33. Apollinates obsessi quo strategemate Philippum deceperint.

Interniecies.

Omniaque in pernicem suam fabricata opera subvertunt.] Alii edebant, *ad perniciem*, M. *ad interniciem.*

Ictus, pro jactu.

Propter quod obsidentes ultra jactum teli fossam faciunt.] In quibusdam libris; *propter hoc.* Inde pro *jactu*, substituunt quatuor manuscripti *ictum.* itidem lib.2.cap.15. omnes membranæ & veteres aliquot impressi legebant: *ad cujus ictum præcipuè exercebantur milites*: vulgo, *ad cujus jactum.*

Fossam faciunt, eamque non solùm vallo & sudibus sed etiam turriculis instruunt.] Exemplar collegii trium coronarum referebat, *fossam jaciunt*. In quo an fides illi adhibenda sit, aliis considerandum relinquo. Vallos & sudes pro iisdem esse alibi docui ex Servio; addam nunc & Isidori testimonium: *Vallum*, inquit, *est quod mole terræ erigitur, ut custodia prætendatur. Dictum autem vallum à vallis. Nam valli fustes sunt quibus vallum munitur. Et valli dicti quod figantur & evellantur. Intervalla, spacia sunt inter capita vallorum, id est stipitum, quibus vallum fit.* lib. 15. cap. De munitionibus.

Vallum quid sit. Valli unde dicti. Quid intervalla.

Loricula urbem esse circumdatam.] In membranis Hittorpianis *lorica* vocabatur. Ammianus: *Terras præstringens muros altius erigebat. Hac lorica, diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans.* lib. 31. Etiam ad cœli ambitum omnia suo amplexu concludentem id transtulit Lucretius:

Lorica urbes circumdatæ.

Denique qua circum cæli lorica coërcet.

Lorica illa unde dicta.

Dicebatur autem illa lorica Latinè ea notione, qua Græcè θωράκιον, pro quo Vitruvius ferè reddidit pluteum. Loricam autem hoc opus ab aliis quoque Historiographis vocatam observavi, non loriculam, nisi in munitionibus leviusculis & minoribus. Cæsar lib. 7. belli Gallici. *Post eas aggerem & vallum* XII. *pedum extruxit, huic loricam pinnasque adjecit.* Iterum lib. 5. *Turres contabulantur pinnæ, loricæque ex cratibus*

attexun-

attexuntur. Hirtius octavo belli Gallici: *Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus transiectis constratisque conjungi: quorum frontes viminea loricula munirentur.* Tacitus 4. Annal. *Obsidium cœpit per præsidia, quæ oportunè jam muniebat. Dein fossam loricamque contexens, quattuor millia passuum ambitu complexus est.* Florus libro 3. cap. x. *Castellis ingenti quasi lorica circundatam primum fame domuit.*

AD CAPUT XXIX.

SEd ex alto destinata missilia, sive plumbatæ, sive lanceæ, veruta, vel spicula.] Cogit me hic Vegetii locus dissentire à doctissimo viro Adri. Turnebo, quod illius manes mihi cupio ignoscere. Is lib.24. Adversf.cap.12. plumbatas interpretatus glandes plumbeas, quas martiobarbuli gerebant, ut à me relatum est suprà libro 1. cap. 17. forte inductus in eam opinionem, quòd easdem putaret esse plumbatas, quibus animadvertebatur olim in sontes. Qua de re ego memini suprà libro secundo. Et pene in eundem me errorem vir ille pertraxerat, nisi reprehendisset Vegetius, quem vides has plumbatas inter missilia enumerare. Jacula autem has plumbatas, non glandes fuisse, probabo ex incerto auctore De rebus bellicis, cujus ego ante mentionem sæpius feci. Is bifarias plumbatas proponit hac figura.

Dissentio à Turnebo.

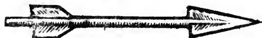
Plumbatæ missilia, non glandes.

Plumbatæ bifariæ.

Plumbata Tribolata

Plumbata Mamillata.

Alteram plumbatam tribolatam appellat, alteram mamillatam. Expositionem autem Tribolatæ talem adhibet: *Hoc*, inquit, *jaculi genus, quod in modum sagittæ pennis videtur instructum non arcus neque balistæ pulsu*

Plumbatæ tribolatæ descriptio.

consuevit emitti, sed manus impetu & viribus elisum in hostem cominus vadit, quòd excipienti gemina ratione videtur afferre perniciem. Aut enim perimit infixum, aut sine vulnere dilapsum, & in terram positum, plantæ calcantis infigitur, eò quòd in partem quamlibet si fuerit conversum ex latere, aculeo ex se eminente inferat vulnus. Fit autem ex ligno in modum sagittæ facto, cui ferrum subtiliter in formam venabuli aptatum infigitur, fistula ejusdem ferri parumper extensa, supra quam modico interjecto spatio plumbo adhærentes jaculi velut tribuli emergunt. In summa autem parte ejusdem jaculi affiguntur pennæ celeritatis causa, tanto videlicet super easdem pennas relicto spatio, quantum digiti potuerint tenentis amplecti. Plumbatæ Mamillatæ expositionem talem habet idem auctor: *Bene extensa* (inquit) *& directa virga, accipiet in extremitate sui rotundum & in acumen deductum ferrum similibus locis in tribulata plumbo, & pennis adhærentibus, ut plumbi pondere, & pennarum celeritate adjuta rotunditas teli, facilè clypeos adversarii, & similiter obstantia valeat penetrare.*

Plumbatæ mamillatæ expositio.

Balistæ verò & Onagri, si à peritis diligentissimè temperentur universa præcidunt.] Exemplaribus veteribus M H. & duobus Susii probabatur *præcedunt*. Quasi hæc duo machinamēta reliquorum impetum antecellerent & superarent. De quo loquendi genere dixi in Prologo hujus libri, ubi *præcedis* restituebam, loco *præcellis*.

Præcedendi verbum Vegetio jam sæpius restitutum.

AD CAPUT XXX.

Mensura autem colligitur duplici modo.] Duplicem rationem Vegetius proponit colligendæ altitudinis. Atqui aliud medium Polyb. l. 9. esse dicit, si per aliquem ex conjuratis altitudo muri significata fuerit. Tunc enim in promptu cognosci posse, quæ debeat scalarum esse commensuratio. Si verò fieri nequeat, ut mensura capiatur, vel ad murum quis appropinquet, ex interstitio totius altitudinis magnitudo eorum quæ erecta subjectæ planiciei immineant capiatur, qui comprehensionis modus possibilis, imò facilis est illis, qui præceptis mathematicorum imbuti

De altitudine murorum extrinsecus colligenda.

imbuti sunt. De quibus longum fit hic differere. Quare ad Sebast. Munsterum, & alios mathematicos lectorem remitto.

Vel quæ recentior necessitatum usus invenit.] Varietatem lectionum ponam, etsi à vulgata non recedam. In M. *vel quæ Cretensium civitatum usus*. H. *vel quærentium necessitatum usus*: duo Susii, *vel quæ recentiorum necessitatum usus*.

Pro publica (ut arbitror) utilitate digessi.] Solus codex H. scriptum habet, *pro duplici, ut arbitror, utilitate digessi*. Videndum certè, ne hoc de obsessorum & obsidentium utilitate Flavius acceperit. Quem non solùm ad oppugnandas atque expugnandas: sed ad defendendas quoque urbes præcepta collegisse, capitibus aliquot superioribus liquet. Expensus Vegetii locus.

Ideoque intra muros tanto plura condenda sunt, quando scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.] Duo libri veteres reponebant *considerànda*, pro *condenda*. Eos qui volet sequatur, me tamen comitem non habiturus. Ceterùm pro *quanto*, legerim lubenter *quando*, ut in uno Susii exemplo scripto reperi, & jam antè de conjectura mihi probabatur. Nam particula tanto comparationis alterum membrum non videtur hic admissura, eamque ita absolute usurpari nemini incognitum est. *Quando* interpretor *quandoquidem, quoniam*. Qua notione ista vox in Pandectis nostris frequens. Paulus: *Nec factum servi domino obesse debere, nisi hactenus, ut ipso careat, quando ipse nihil deliquit.* Non ausculto aliis, qui isthic supponebant: *quoniam*, pro *quando*. Terentius Adelphis: *quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.* De qua phrasi, in gratiam juventutis plura exempla congessi in Particulis. Eadem phrasi cap. 34. hujus libri Flavium nostrum usum fuisse, magnum pignus dederim. Ubi adjuvantibus partim libris veteribus ita scribo: *Sed cum in domibus substruendis arenæ, vel lapidum qualitas requiratur, quanto magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt, quando majus periculum est na-*

Emendatus Vegetius.

Quando, pro quandoquidé.

Iterum leviter emendatus Vegetius.

est navem esse vitiosam, quàm domum. Et quod libri M. & H. duoque Susii ibidem legant: *quia majus*: S. *quod majus.* Tantum abest ut me ab hac conjectura recedere jubeant, ut magis etiam confirment.

In obsidione maximè opus perseverantia.

Quando scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.] Qui enim obsessuri veniunt, ferè pro oculis habent illud Appii Claudii: *perseverantiam in omni quidem genere militiæ necessariam esse, maximè tamen in obsidendis urbibus,* apud Livium lib. 5.

AD CAPUT XXXI.

Præcepta belli navalis.] Notavi superioribus libris, unico quasi filo in manuscriptis & vetustissimis editionibus multa Vegetii capita decurrere nullo novo titulo adhibito aut inserto. At hoc loco monendum est, in uno exemplari Susiano novum hoc loco Vegetii librum auspicatos librarios; qui verba hujus capitis prima usque ad eam periodum, *Romanus autem populus.* Prologi vicem esse voluerunt libri quinti, De re militari.

Romani libera resp. non semper habuere paratam classem. C. Duilius primam Rom. classem videtur parasse. Is classem intra sexagesimum diem confecit.

Semper habuit præparatam.] Ego quidem Vegeti id pernego, videlicet Romanos classem semper habuisse instructam & præparatam, præsertim dum viribus antiquis virisque Romana res stetit. C. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginenses missus, cùm videret eos multum mari posse, classem magis validam quàm decoram fabrefecit: testis auctor De viris illustribus cap. 38. Imò scribit Florus, & accedit Seneca, intra sexagesimum diem silvam cæsam, & CLX. (vel secundum Orosium, & Eutropium CXXX.) navium classem factam, tam celeriter, ut velocitas, victoriæ auspicium ostenderet. Cùm non arte factæ sed deorum quodam munere conversæ in naves atque mutatæ arbores viderentur. Meminit etiam ejus Plinius lib. 19. cap. 14. Et Silius Italicus lib. 6. fine. Sed de Romanis an primam trajecti maris palmam Duilio tradamus? Absit, debetur Appio Claudio Caudici. Qui consul ad Mamertinos liberandos missus

Prima gloria trajecti maris apud Rom.

à Car-

à Carthaginiensibus obsessos, primò ad explorandos hostes navi piscatoria trajecit: testis auctor De viris illustribus. Pòst capta à suo peditatu hostium trireme, eadem legionem in Siciliam trajecit. Classe trajecisse vult Suetonius Tiberio cap. 2. Erat porrò caudex apud veteres plurium tabulatorum contextus, unde & Claudio huic cognomen Caudicis adhæsit, quòd primus bello apud Romanos navem conscendit. Seneca De brevitate vitæ, cap. 13. Usi quoque Rom. sociorum opera navali bello. Navales socii Livio dicti lib. 45. (ut Turnebus interpretatur ex Polybio) qui propter censu exiguitatem non ad bella terrestria, & legiones centuriabantur; sed in classe belloque navali militabant, libro undecimo Advers. cap. decimo octavo. Addo præterea quinto anno belli Punici secundi. Q. Fabio Maximo quartùm, & M. Claudio Marcello tertiùm consulibus, primùm factum esse, ut classis Romana sociis navalibus privata impensa paratis compleretur. Cùm enim nautæ deessent, consules ex Senatusconsulto edixerunt, ut qui L. Æmilio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta, ipse aut pater ejus census fuisset, usque ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta, nautam unum cum sex mensium stipendio daret; qui supra centum millia usque ad ccc. millia, tres nautas cum stipendio annuo; qui supra trecenta millia usque ad decies æris, quinque nautas. Qui supra decies, septem; Senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ, armati, instructique ab Dominis, cum triginta dierum coctis cibariis naves conscenderunt.

debetur Appio Claudio Caudici.

Caudex quid sonaret veteribus.

Usi quoque Rom. sociis navalibus.

Quales hi socii.

Quando primùm navales socii privata impensa parati.

Apud Misenum ergo & Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant.] Libri scripti habebant: *Missenum*, *Messenam* vel *Missenam*, sed falluntur: Misenum enim hoc promotorium alii quoque appellant, & præter Historiographos & Cosmographos Festus adhibendus: *Misenum*, inquit, *promontorium à Miseno tubicine Æneæ, ibi sepulto, appellatum est.* De Miseno hoc Virgilius, & alii scripsere. De classe Misenensi & Ravennensi, earumque præfectis variæ apud me inscriptiones, quas brevitatis causa

Vegetii scriptura confirmata.

Misenum promontorium unde nuncupatum.

causa prætereo. Unius tantùm partem huc pertinentem subjungo:

IIS.QVI·MILITAVERUNT.IN.CLASSE.MISENENSI.QVÆ.EST.SVB.IVLIO.FRONTONE. &c.

Quando primum apud Misenum, & Ravennã stare cœperint Romanæ classes.

Quod verò apud Misenum & Ravennam legiones Romanorum cum classibus stationes habuisse Vegetius scribit, id Octavii tempore primum introductum suspicor: cujus opinionis mihi auctor est Suetonius in Octavio cap.49. *Ex militaribus* (inquit) *copiis legiones, & auxilia provinciatim distribuit. Classem Miseni, & alteram Ravennæ ad tutelam Superi & Inferi maris conlocavit.* Auctor quoque Cornelius Tacitus 4. Annalium: *Italiam* (inquit) *utroque mari duæ classes Misenum, atque Ravennam, proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant. Quas Actiaca victoria captas, Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige.* Hinc in expeditione belli navalis, conventus navium ad Ravennatium urbem edicebatur, apud Cassiodorum libro quinto Variarum cap.17.& nautarum conventio, dicto lib.cap.18.& seq.

In expeditione navali ad prædicta promotoria naviũ conventio edicta est. Itidem & nautarum

In rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse, quàm virtus.] Aurea illa & digna quam bellici Imperatores præ oculis servent sententia, C. Cæsaris eam ubique fuisse industriam atque conatum animadvertimus, ut quicquid præstituisset, ut plurimum celeritate effectum daret.

Celeritas in bello sæpe amplius valet, quàm virtus.

AD CAPUT XXXII.

Liburnicæ naves ex quo nomen adeptæ sunt.

LIburnis autem, quæ in Campania stabant.] Appianus libro de bellis Illyricis. ἐγένοντο Λιβυρνοὶ γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἳ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις. ὅθεν ἔτι νῦν Ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, Λιβυρνίδας προσαγορεύουσι. Hoc est, *fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Jonium mare, & quæ in eo sunt, insulas prædabantur celeribus & levibus navigiis. Unde etiam nunc leves & celeres biremes Romanis Liburnicæ vocantur.* Eadem imitatione Carpasiæ naves à Carpado insula, ab Alexandria Alexandrinæ; itidem Achaicæ, Smyrneæ, Sidoniæ, Rhodiæ-

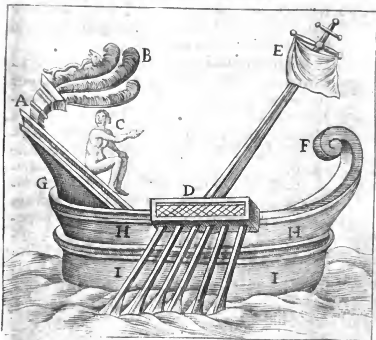
Carpasiæ, Alexandrinæ, Rhodiæ

Rhodiæque naves appellationem sortitæ; Isidoro teste l.19. Luciano, Herodoto Polymnia. & Livio l.47. Cæsare 3. belli civilis, & aliis. Rhodii ut rei nauticæ peritissimi etiam celebrati ab Hirtio lib. De bello Alexandrino. Nomina itidem navibus aliunde indita: ab officio scilicet aut ministerio quod præstant: itidem à cursu ipso vel statione; quemadmodum observavit vir eruditissimus Lazarus Bayfius in explicatione capitis secundi ff. de captivis & postliminio reversis. Nomina itidem navibus à forma. Unde rostratæ, longæ, cõstractæ, seu tectæ, & apertæ in historiis passim. Longas naves dicuntur habuisse veteres diversas: alias majores, potentiores, rostratas, ac rectas, de quibus postea agemus: alias minores, quas biremes, celeres, pleves, atq; liburnicas antiqui nuncuparunt, quæ remorum singulos ordines habebant, Veget. hoc libro capite trigesimo septimo. Et hac forma fuisse creduntur, quam in nummis Imperatoris L. Aurelii Veri, & alibi videmus.

naves, & c nomen habent à provinciis. Rhodii periti rei nauticæ. Nominatæ quoque naves à ministerio, vel statione. Naves etiam à forma cognominatæ.

Liburnicæ antiquis cum singulis remorum ordinibus.

Liburnica, levis, celeris, unius ordinis.

Eæ verò, quæ Jonio in mari locatæ fuerant, ad præfectum classis Ravennatium pertinebant.] Monendum video (etsi perinvitus illa varietate lectionum chartam impleo) in optimæ notæ libris referri: *Eas verò quæ Jonio in mari locatæ fuerant præfectus classis Ravennantium retinebat.* Et quod paullo pòst dicantur deni tribuni per cohortes singulas in classe constituti, id videntur inficiaturæ membranæ H. in quibus vox *deni*, nulla est. Et absit sanè, nam in singulis cohortibus fuisse denos, si quis adfirmet, mentiatur. Veruntamen cum sub præfectis singulis singulæ legiones militaverint, & inibi decem semper fuerint cohortes, facile est colligere quot istic tribuni fuerint.

Tentatus iterum Vegetius.

AD CAPUT. XXXIII.

Sed Augusto dimicante Actiaco prœlio.] Eo prœlio Augustus Antonium superavit, & ab illa victoria rerum summa apud eundem fuit. Atque ex eo anni principatus ejus numerati. Prœlium autem confectum ad IV. nonas Septembris. Cujus apparatum & successum pete, si lubet, ex Dionis Augusto, Plutarchi Antonio, L. Flori libro quarto cap 9.

Actiaca victoria. Exinde anni principatus numerari cœperunt

Ergo similitudine, & nomine usurpato, ad earumdem instar classem Romani principes texuerunt.] Aliquot libri habebant, *Ergo nomen & similitudinem usurpati.* Vegetius Liburnicas naves à Romanis primùm usurpatas ait, post Augusti ad Actium victoriam. Dissentit ab eo Eutropius, qui in classe Duiliana (de qua ad caput 31. diximus) naves rostratas, quas Liburnas vocant, fuisse auctor est. Itidem naves Actiaco prœlio captas, rostratas vocat Cornelius Tacitus quarto Annalium, cujus verba modò proposuimus. Illud certum est, M. Attilium Regulum cos. primum Romanorum ducum in Aphricam classem trajecisse, eaque quassata, de Hamilcare naves longas tres & sexaginta accepisse, testatur auctor De viris illustribus cap. 40. Eutropius, Florus, Orosius lib. 4. Navium longarum inventio Jasoni tribuitur à Philostephano apud Plinium libro septimo cap. 56. Neque admodum ab eo discedit Diodorus Siculus,

Eutropius, & alii à Vegetio dissentiunt.

M. Attilius Regulus primus in Aphricam trajecit.

Navium longarum inventio Jasoni tributa.

qui

qui libro quinto scriptum reliquit, primùm circa Pelium navem ædificatam, magnitudine & reliquo apparatu consuetum tunc temporis morem excedentem: vocatam autem Argô navem. De quo nomine varia poëtæ, & Cicero prima Tuscul. Hæ naves Liburnicæ præterquàm quòd expeditiores essent, etiam specie barbaris erant inusitatiores, & ob hoc magno usui in prœliis: testis Cæsar lib. 4 ubi & ipse Cæsar, & proinde Livius lib. 37. & Tacitus 4. Annal. principio indicant, remis incitari solere. Plutarch. tamen ipsas Liburnicas videtur referre inter naves speculatorias, & quæ ad conflictum non essent idoneæ. Ut observavit quoque Bayfius. Illud memoria dignum, quod omnium primi Lidi navem fabricasse, & incerta pelagi petentes, pervium humanis usibus mare fecisse perhibentur; ut scribit Isidorus lib. 19. cap. 1.

Argo navis circa Pelium ædificata.

Liburnæ quare in prœliis utilissimæ.

Eædem remis actæ.

Navem Lidi omnium primi fabricarunt.

Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Iadertinæ subjacens civitati.] Membranæ civitatem illam partim *diadicinam*, partim *diadertivam*, aut *diaterdivam* nuncupant. Quas ego civitates nondum extructas scio. Emendo de conjectura, *Iaderinæ*; nisi malis *Iaderæ*. Iadera colonia est in Liburnia, apud Ptolemæum lib. 2. cap. 17. Pomponium Melam lib. 2. Plinium lib 3. cap. 2. Ptolemæo additur, *Biaram sive Zaram*, vulgò hoc oppidum nominari. Quod etiam in Itinerario Anto. me legere memini. Velim & in Æthici Cosmographia, & in prædicto Itinerario scribi *Iadera*, ubi malè hactenus *Iader* legitur. Nam Iader Dalmatiæ fluvius est, in Adriticum mare defluens, juxta quem situm hoc oppidum. Unde & nomen illi inditum nemini dubium erit. Lucanus.

Et tepidum in molles zephyros excurrit Iader.

Emaculata Vegetii lectura.

Iadera civitas.

Itinerarium & AEthicus leviter correcti.

Iader Dalmatiæ civitas.

AD CAPUT. XXXIIII.

EX cypresso ergo.] De cupresso consulendus Plinius lib. 16. cap. 33. Memini quoque à probatis auctoribus scriptum, crucem illam ex qua Salvator noster pependit, quò Diaboli tyrannide nos liberaret, ex cu-

Crux Christi ex tribus diversis lignorum speciebus

ex cupresso pino & cedro fuisse compactam. Quod præter alios memoriæ prodidit Joannes Cantacuzenus, rex Constantinopolitanus.

Et pinu domestica.] Vide Plinium lib. 16. cap. 39. Theophrastum lib. 5. cap. 2.

Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neq; comburuntur. Larix & abies aptissimæ navium malis.

Larice & abiete.] Quod *laricem* hinc amovent S. & alter Susii, id me faciunt invito, atque adeò reclamantibus reliquis exemplaribus. Plinius de larice: *Inventum est*, inquit, *pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis hoc lignum.* lib 16. cap. 36. Idem eodem illo capite: *larici, & magis abieti*, inquit, *succisis humor diu defluit. Hæ arborum omnium altissimæ ac rectissimæ. Navim malis antennisque propter levitatem præfertur abies.* Videndus Theophrastus lib. 3 c. 10. Mantuanus.

Et robusta larix igni impenetrabile lignum.

De materiis perpetuis, & quæ cariem vel rimam non sentiant, multa præclara collegit Plinius lib. 16. c. 40. ubi abietem tanquam admirationis præcipuæ in navi commendat. Consulendus itidem hac de re Vitruvius lib. 2. cap. 9.

Arbores in usum classis cædere an Principi liceat, nō numerato pretio.

Nunc etiam illud examinandum relinquitur, an ad classem instruendam arbores undecumque convehere principibus liceat, non numerato possessoribus pretio. Qua de re constitutiones sunt regis Theoderici apud Cassiodorum lib. 5. Variarum capite 16. 17. 18. & 20.

AEreі olim clavi in navibus.

Utilius æreis clavis quàm ferreis configenda.] Membranæ H. suadent legendum, *compingenda*. De æreis clavis & materia ærea in construendis navibus locum aliquando notavi apud Cæsarem, quarto belli Gallici: *Quæ gravissimæ erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur.*

AEs valdè in usu antiquis.

AEs cognitū ante ferrum.

Arma, ocreæ, galea ex ære apud antiquos.

Porrò & illud satis constat, præterquam quod utilitas esset in clavis æreis; etiam facilius fuisse antiquis ex ære, quàm ex ferro quid conficere, quòd prius æris erat quàm ferri cognitus usus, ut alibi docui. In qua opinione testem quoque habemus Plinium lib. 34. cap. primo & sequentibus & Isidorum lib. 16. Quin & arma, pectoralia, ocreas, galeas, ex ære antiquis factas, innuit locis infinitis Virgilius, Servius Grammaticus

ticus, & ipse Plinius libro trigesimo quarto capite 7. Polybius in Castrametatione, Livius, & alii mille locis. Ceterùm qui ferri inventores primi fuerint, si quæras, præsto est Ammianus, qui lib. 22. ita scribit: *Dabæ*, inquit, *& Chalybes, per quos erutum & domitum primitus est ferrum.* Ferri inventores primi.

Ferreos clavos tempore & humore celeriter rubigo consumit.] Eos qui à rubigine defendere volet, sequatur consilium Plinii ex lib. 34. cap. 15. & videat eadem de re consilium Isidori lib. 16. Originum, seu Etymol. Ferrum à rubigine qui conservetur.

Ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam servant.] Clavi ærei, & quicquid ex ære est, cum substantia etiam nitorem facilè retinet, etsi neglegatur: contrà si tergas, nisi oleo perungatur, statim eruginem trahet. Ut auctor est Plinius l. 34 c. 9. AEs quando ærugi nem con trahat.

AD CAPUT XXXV.

UT à quintadecima luna usque ad vigesimam tertiam arbores præcidantur.] Melioris notæ libri S. H. & tres Susii referebant *ad vigesimam secundam*, & aliquanti ex iisdem paullo pòst ex octiduo septiduum faciebant. Sed ad locum interpretandum eamus. Menses triplices quidam dixere. Nam ab eo spatio, quod sol in signo peragendo consumit solares vocarunt. Lunares verò de recessione lunæ à sole, & reditu ad eundem. Usuales, seu communes à spatio in Kalendariis nostris præscripto. De arboribus porrò ad lunæ decursum cædendis, audiemus Plinii opinionem ex libro 16. Naturalis hist. cap. 39. *Infinitum*, inquit, *refert lunaris ratio, nec nisi à vicesima in tricesimam cædi volunt. Inter omnes convenit ultissimè in coitu ejus sterni, quem diem alii interlunium, alii silentis lunæ appellant.* Cato De re rustica: *Ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiam omnem cùm effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine vento Austro, cavetoque per rorem trabas, aut doles*, cap. 31. Idem paullo pòst: *Nisi inter-* Menses triplices. Qua luna arbores cædendæ.

 mestri

mestri luna atque dimidiata, ne tangas materiem, tunc ne effodias, aut praecidas abs terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit, optimè eximitur. Vide eundem scriptorem De re rustica, cap. 37. & apud Plinium illius verba laudata, lib. 16. cap. 39. si componas, facilè videas alterum medica manu indigere. Auctor item Plinius dicto cap. 39. Tiberium & in capillo tondendo interlunia servasse. Adeundus Vitruvius lib. 2. cap. 9. & ibidem latissimè Guil. Philander, & Petrus Crinitus lib. 4. De honesta disciplina capite sexto. Cicero: *ostreisque & conchyleis omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter, pariterque decrescant. Arboresque, ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes quia tum exsiccatae sint, tempestivè caedi putentur.* lib. 2. De divinatione. Vide si vacat, & A. gellium lib. 20. cap. 7.

Comparanda Plinii, & Catonis verba. Interlunia in capillo tondendo servavit Tiberius. Conchylia omnia cum luna crescunt, & decrescunt.

Quod ars ipsa, & omnium architectorum quotidianus usus edocuit.] Ita eum locum vulgandum curavi, praeeuntibus in eo omnibus libris, extra editionem nuperam & H. quibus placebat legi, *quod praeter omnium architectorum doctrinam, quotidianus usus edocuit.*

Et contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro aeternitate his tantùm diebus placuit celebrari.] In M. & uno Susii inseritur, *placuit pascha celebrari.* Id glossema est, sed valdè aptum ad rem illustrandam. Isidorus lib. 6. Ety. cap. de cyclo paschali: *Pascha* (inquit) XIIII. *luna usque ad vigesimam primam extenderunt.* Alii à XV. luna coepisse volunt. Ut videre est apud Joannem Lucidum, in suo Chronico, qui varias de ea re patrum opiniones recenset.

Obscurus Vegetii locus illustratus.

AD CAPUT XXXVI.

ID est usque ad Kalendas Januarias.] Inducunt omnes Susiani illud interpretamenti praeambulum, *id est*, & in quibusdam legebatur, *usque ad tertium Kalendas Januarias.* Sed in eo frustra sunt, qui id ita expresserunt. Membranae H. referunt *usque in Kalendas*

lendas Januarias. Decepti librarii, qui particulam *in* putarunt significare numerum ternum, unde illi posteà effecêre tertium.

Illud etiam cavendum, ne continuò, ut dejectæ fuerint trabes.] Peritissimus hujus rei scriptor Vitruvius adhibendus, qui libro I. cap. 9. de iis differens, de quibus hoc capite noster Vegetius: *Cædi*, inquit, *ita oportet, ut incidatur arboris crassitudo ad mediam medullam, & relinquatur, uti per eam exsiccescat stillando succus. Ita qui inest in his inutilis liquor, effluens per torulum, non patietur emori in eo saniem, nec corrumpi materiæ qualitatem. Tum autem cum sicca & sine stillis erit arbor, dejiciatur, & ita erit optima in usu.* Idem quoque monet Plinius libro decimo nono capite trigesimo nono, & Palladius libro secundo De re rustica cap. 15.

Trabes non simul ut dejectæ, adhibendæ ad constructionem navium. Vitruvii hac de re consilium

Duplices ad majorem siccitatem mereantur inducias.] A Cæsare effectas armatasque naves scribitur, diebus triginta, à qua die materia cæsa erat, primo belli civilis. Mirum apud antiquos, primo Punico bello, classem Duillii imperatoris ab arbore excisa LX. die navigasse. Contra Hieronem regem ducentas viginti naves effectas diebus XLV. tradit Livius Piso. Secundo quoque Punico bello Scipionis classis quadragesima die à securi navigavit, ut adnotatum reliquit Plinius lib 16. cap 39.

Trigesimo die post cæsas arbores naves navigarunt.

Iterum à die quadragesima

Et rimas faciunt latiores.] Ex viridi aut humida materia compactæ naues, non eundem habent quem aliæ celeritatis usum, testante Cæsare primo belli civilis, tantum abest, ut à rimis modò periculum sit.

Recens lignum & tardam navem efficit, & periculosam.

Quo nihil est periculosius navigantibus.] Perfecta hujus loci, & absoluta suis numeris Vegetii oratio. Ausi tamen librarii assuere aliquot pannos, quos vel puer videat aptari non posse, sunt autem tales: *quo nihil est periculosius navigantibus, quam hiare tabulata; quàm viridia tabulata: quàm biatus tabulatorum.* Sed quid optemus his tam ineptis hominibus? Non aliud, meo judicio, quàm saniorem mentem.

Ridicula aliquot glossemata addita huic scriptori.

AD CAPUT XXXVII.

Naves aliæ plures habebant remorum ordines. Ordines remorum in latitudinem considerandi.

Ordines illi sedilibus distincti.

Minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines.] Istiusmodi navem paullo antè depictam vidisti; quæ paullo majores eranr, in iis binos, ternos; in majoribus quaternos, interdum quinos remigum ordines fuisse, Flavius scribit. Sed illi ordines non in altitudinem, sed in latitudinem considerandi sunt, ut in navi longa, rostrata triremi, quam mox exhibituri sumus videre erit. Ab hisce ordinibus, si bini erant, ipsæ naves biremes, si terni triremes, & sic deinceps nomen sortitæ sunt. In biremi latus utrumque binis ordinibus positis inibi sedilibus, ubi remiges sedebant, distinctum erat. In triremi tribus, in quinqueremi quinis, & sic deinceps. In triremi quam exhibebimus, tres remigum ordines apparent, & quia in singulis ordinibus remi septem, ad eam navem agendam remigibus opus fuit quadraginta duobus, qui singuli sua sedilia occupabant, & remos singulos. Si quinqueremis agenda erat, in cujus singulis lateribus ordines requirebantur quinque, pro numero sedilium, quæ in singulis ordinibus erant, remiges adhibendi erant. Plinius in quinqueremi Caii remiges fuisse scribit quadringentos: quos si rectè partiaris, reperies in singulis ordinibus istius navis sedilia, remos, & remiges quadraginta.

Romani mare primùm ingressi L. Valerio, T. Octacilio coss. Quinqueremium constructio difficilis Rom.

Interdum quinos sortiuntur remigum gradus.] Polybius libro primo Historiarum auctor est, Romanos centum viginti navium classe contra Carthaginienses ædificata, mare in eum usque diem intentatum ingressos esse L. Valerio, T. Octacilio coss. Sed in illius classis apparatu perquàm difficile fuisse quinqueremium ædificationem. Ipsos tamen Romanos, qua erant animi magnitudine & excellentia, centum quinqueremes in prædicta classe quoquo modo ædificasse. Cumque paullo pòst una Carthaginiensium quinqueremis in potestatem Romanorum casu pervenisset, eam exemplar ejus generis præbuisse, ejusque instar omnem classem suam Romanos instituisse.

Cum in Actiaco prœlio longè majora referan-

ferantur concurrisse navigia.] Majora certè istic navigia, quàm quinque ordinum fuisse docent nos historiæ. Unum Dionem testem citasse suffecerit. Ejus verba ex Augusto de hac pugna ista sunt: τὰ μὲν σκάφη τῶ Ἀντωνίου πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις μὲν γὰρ ὀλίγας, πεντήρεις, τετρήρεις τε, καὶ δεκήρεις. καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα ἐξεποίησε, καὶ ἐπ' αὐτῶν πύργους τε ὑψηλοὺς ἐπικατεσκεύασε, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπανεβίβασε. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀγὼν οὐχ ὁμοιότροπος αὐτοῖς ἐγένετο: Id est *naves Antonii erant navibus hostium longè majores, in quibus triremes paucæ, quinqueremes & deciremes complures. Reliquæ erant inter has mediæ, in his altissimas turres ædificari, atque magnum numerum hominum imponi in turribus jusserat, ex quo efficiebatur ut pugna dissimilis esset.* At majora navigia Alexandri Magni fuere, quem naves ad duodecim ordines instituisse scripsit Plinius. Longè majora fuere Philadelphi. Is enim (ut auctor est Athenæus lib. 5.) naves triginta ordinum habuit duas; unam, viginti; tredecim ordinum, quatuor; duodecim, duas; undecim ordinum, quatuordecim; novem ordinum, triginta hepteres; triginta septem, hexeres quinque; quinqueremes decem & septem. Longè maximum navigium Pompejus Philopater dictus, fieri jussit. Cumque nemo reperiretur, qui ante id tempus quindecimremem, aut sexdecimordinum navem nosset, unam construendam curavit quadraginta ordinum, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudinem autem ad summitatem usque navis duodequinquaginta cubitorum. Instructa autem erat nautis quadringentis, præter remiges, qui quater mille numero erant. Quibus accedebant armati milites paullò minus ter millenis. Testis Plutarchus in Demetrio & Athenæus libro quinto, qui idem huic navigio rostra tribuit septem, gubernacula quatuor, & complura alia in navibus nova, rara imò nunquam audita. Illud in genere admonendum est, in bello navali classem expeditam, levem, promptam utiliorem esse, quàm quæ armis, commeatu, exercitu, propugnaculisve nimis onusta est. Declarant exempla in historiis veterum. Apud Florum lib. 2. c. 2.

Majores, quàm quinqueremes in pugna Actiaca.

Majora tamen navigia Alexandri Magni. Longè majora Philadelphi.

Longè maximũ navigium quod Philopater ędificandũ curavit.

In ea navi milites quater mille.

Item rostra septem, gubernacula quatuor.

Classis expedita levis magis cõmoda bello.

eodemque effugit , hoc fuit Imperatoriæ navis insigne. hactenus Plinius. Vela navibus primùm adhibuisse fertur Icarus, Plinio scriptore lib.7.c.56. Alii Isidem primum rati vela suspendisse volunt. Inter hos Cassiodorus libro quinto Variarum capite decimo septimo. Vela quis primùm navi apposuerit.

Cera etiam,qua ungere solent naves, inficitur.] Denuò ad locum hunc illustrandum appellandus Plinius: *In encausticè pingendi duo fuisse antiquitus genera constat,cera,& in ebore cestro,id est,viriculo,donec classes pingi cœpêre. Hoc tertium accessit , resolutis igni ceris penicillo utendi , quæ pictura in navibus nec sale, [illegible]tisque corrumpitur,*lib.35. Naturalis historiæ,capite undecimo. Naves ceratæ unctæ.

AD CAPUT XXXVIII.

TUrbinum signa debet antè prænoscere.] Multa in hanc sententiam ex ipsis antiquorum monumentis eruta à nobis reperies , ad Caput quadragesimum primum ejusdem hujus libri.

Igitur ventorum numerum , atque vocabula ars navigandi primũ debet inspicere.] De ventorum natura variaque divisione , ac ratione nominum singulorum consulendi sunt Plinius libro secundo cap.46.cum seqq. Aristoteles lib.3.Meteo.& lib.De mundo,Seneca lib.3.Naturalium quæstionum, Vitruvius libro 1. cap. 6. Strabo lib.1. Geographiæ, Agellius lib.2.cap.22.Isidorus lib.4 cap. De nominibus ventorum,& lib.13.cap.undecimo. Constantinus lib.1.De agricultura cap.undecimo. De numero & nominibus ventorum.

Sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit.] Membranæ partim referunt,*sed per experimentum posterior ætas*:aliæ,*sed experimentum posterioris ætatis duodecim invenit.* Imò plures multò nostra ætas numerat , nec puto facilè reperiri nationes,quæ Batavos in ventis enumerandis , distinguendis,atque dinoscendis superare possint. Venti veteribus duodecim. Hodie multo plures.

Solstitium tantum unū.

A verno itaque solstitio.] Aliter visum libris M. & duobus Susii, in quibus legebatur, *Hiberno itaq; solstitio.* Porrò unum tantum esse solstitium, Lucretio, Virgilio, Varrone, Cicerone, & Plinio testibus, contendit P. Victorius suis in Varronem De re rustica Notis, Columellam & Servium reprehendit, qui solstitium æstivum, & solstitia numero plurali dixerunt. Cùm illi solstitium τροπὰς θερινὰς solùm vocent, τροπὰς autem χειμερινὰς, brumam.

Venti principales quatuor.

Veteres autem juxta positionem cardinum tantùm quatuor ventos principales à singulis cæli partibus flare credebant.] Manuscriptus H. præpositionem hinc ejicit. De re ipsa Ovidii versus sunt primo tristium, Elegia 2.

Nam modò purpureo vires capit Eurus ab ortu,
Nunc Zephyrus sero vespere missus adest.
Nunc gelidus sicca Boreas bacchatur ab Arcto,
Nunc Notus adversa prælia fronte gerit.

Item Manilius:

Asper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auster amat medium cælum, Zephyrusq; profundū.

Ventus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus,] Adeundus Plinius lib. 18. cap. 34.

Suppletus autoris nostri locus.

Huic à dextra jungitur Καικίας.] Vanus promissor fuit Vegetius si libros editos sequimur. Is enim ad dubitationem quæ in ventorum distributione erat submovendam, nomina eorum non solùm Græca, sed etiam Latina se protulisse dixit. Cæciam ventum Hellespontium quidam vocarunt, vide Erasmi Chiliades. Supplere autem hunc locum conantur duo libri M & alter Susii: *jungitur καικίας, seu erobinus.*

Eurus ventus idem qui Vulturnus.]

Εὖρος, sive Vulturnus.] Isidorus, & eum secuti alii Cæciam, Vulturnum esse volunt. Reclamat Vegetius & alii. Columella lib. sexto: *Cum plerumque sideris caniculæ tempore, quædam partes ejus regionis sic infestantur euro, quem incolæ vulturnum vocant, ut &c.*

Occidentalem verò cardinem retinet ζέφυρος.] Et hoc Latinum nomen desideratur apud Vegeti-

Vegetium ex codice M. & altero Susii suppletur, *ζέφυρος, id est subvespertinus.* Eum ventum Favonium alii sæpe appellant. Iterum supplementum Vegetio factum.

Hi sæpè singuli, interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueverunt.] Virgil. 1. Æn. Tempestatibus magnis plures simul venti spirant.

Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Unà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus.

Horatius lib. 1. Od. 3.

---- Nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec tristes hyadas, nec rabiem Noti.

Itidem Lucanus lib. 5. & alii in descriptionibus tempestatum.

Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt & quieta, undis æstuantibus sæviunt.] In M. erat, *extumantibus.* Sed hoc argumentum est, expressum illum ex membranis. Ibi enim sæpe X pro S. scriptum reperimus. In S. erat. *exæstuantibus.* Cicero in ea quam pro Cluentio habuit: *Mare quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari.* Sæpe apud veteres X. pro S. usitatum.

Nam secundo spiramine optatos classis invenit portus.] Codex M. legit *inspiramine.*

AD CAPUT XXXIX.

NEque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur navigantes.] Magna olim Romanorum temeritas, præsertim cùm primùm navigare inciperet, fuit. ut qui nulla habita temporis ratione, quicquid semel decrevissent, omnino perfici necessariū ducerent. Quod exemplo confirmare libet. Polybius lib 1. testis est, tantam jacturam uno tempore Romanos mari passos fuisse, quantam nemo ante eam ætatem meminerit, idq; non tam fortunæ culpa, quàm consulum temeritate. Nautis enim sæpe monentibus vitandum esse extremum Siciliæ latus, Romani valdè in navigando primùm temerarii. Ea caussa maximū accepisse detrimentum.

quod

quod importuosum atque infestum esset, & agrè trajici posset, præsertim eo anni tempore, quo inter Orionis & Canis signa navigabant: illi spretis nautarum monitis, superioris victoriæ fiducia elati, classem mari committunt, & ex trecentis sexaginta quatuor navibus, vix octuaginta incolumes ad littus perducunt. Huc etiam spectat illud Didonis apud Virgil. *Quin etiam biberno moliris sidere classem, Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.* Idem 2. Æneidos. --- *Sæpe illos aspera ponti interclusit biems, & terruit Auster euntes.* Videndus Horatius libro primo, Ode quarta & quinta, & ibidem interpretes: & doctissimus jurisconsultus Barnabas Brissonius in l. quoties. C. de naufragiis. Et in lege civiles. C. de officio rectoris provinciæ.

Inter Orionis & Canis signa periculose navigatum.

Vis atque acerbitas maris patitur navigantes.] In uno Susii erat: *vim atque acerbitatem patiuntur navigantes.*

Phanitæ decursu, id est post ortum Pleadum.] Mirum ni diversum sonarent libri in re aut nomine incognito. In M. *flagrante decursu*. membranæ H. nihil hîc juvant. Nam in iis totum hoc caput desideratur Suf. partim *flagrante decursu*, partim *pagnitæ*. At Adria. Turneb. testatum reliquit in suis Adversariis, se in suo exemplari reperisse *Phagnite decursu*, & ita ego expressum vidi in S. Inde idem Turnebus faciendum censuit: *pharmuti decursu*. Nam mensis Ægyptii nomenclaturam esse arbitratur. De quo in epigrammate Græco ἰαρινῶν φάρμυθι ῥόδων πρωτάγγελός ἐστι.

Restitutus à Turnebo Vegetii locus.

Secura navigatio creditur.] Prædictus Turnebus lib. 24. Adversf. cap. 34. legit, *secunda navigatio*. Verum an libris præeuntibus, an de sua conjectura, non indicat. Illud testari debeo, libros me non vidisse qui ab edita lectione deflecterent vel hilum, nisi quod similitudinis particulam quidam inserunt, hoc modo: *ut secura navigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur; ita post hoc tempus, &c.* Quæ lectio meis auribus visa non intolerabilis. Illud non injuria ab auctore nostro dictum est, certis diebus naviga-

vigationem securam credi,& quidem creditur. Nam ventorum invasione maria, quæ sua sponte tranquilla sunt, de subitò turbantur, & secundum illud Propertii,

Ventorum est quodcumque paras, haud ulla carina
Consenuit fallit portus & ipse fidem.

Navigatio certis diebus secura creditur. Revera autem non est secura.

Nec minus verum & Senecæ illud esse probat experientia: *Noli* (inquit) *huic tranquillitati confidere, momento mare vertitur. Eodem die ubi luserunt navigia, sorbentur.* Imò quisquis navigat, tantum distat à morte, quanta est maris crassitudo. Ad quod Anacharsis Apophthegma allusit Juvenalis:

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor. ---- Saty. 12.

Eôdem quoque digitum intendit & Seneca Medea;

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit:
Terrasque sua post terga videns.
Animam levibus credidit auris;
Dubiaque secans æquora cursu,
Potuit tenero fidere ligno,
Nimium gracili limite ducto.

An ne Carsilidis responsiones tam sunt veræ, quàm Apollinis oracula? Qui interrogatus quid esset nauta, eum fluctuum comitem respondit. Idemque terram fidelem, nil infidelius mari censuit. Quod unico epitheto poëta expressit 1. Georgi: ---- *infidum remis impellere marmor.*

Nauta comes fluctuum. Nil infidelius mari.

Post idus Septembris oritur Arcturus vehementissimum sidus.] Plinius: *Sidus Arcturi*, inquit, *exoritur undecim diebus ante æquinoctium autumnale*, lib. 2, cap. 47.

Crebris tempestatibus navigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasius.] Unus Susianus hæc effert παθητικῶς, *navigia conturbantur Vergiliarum hyemali occasu.*

Ex die igitùr tertio Iduum Novembris usq; in diem sextum Iduum Martiarum maria cluduntur.] Cicero Q. Fratri, *atque adhuc clausum*

Maria quamdiu dicebantur clausa.

sum mare scio fuisse. Item Cassiodorus: *Cum ventis sævientibus mare fuerit clausum, via vobis panditur per amœnissima fluviorum*, lib. 12. c. 24. Cæsar libro quinto: *Quas naves, cum aliquamdiu frustra exspectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, neceßariò angustius milites conlocavit.* Ex hoc loco lux adhibenda Suetonio in Claudio cap. 18. & constitutioni Imperatoriæ, quæ est in l. civitas C. de officio rectoris provinciæ. Meminit hujus rei diligentissimus observator, & lector adsiduus Plinius lib. 2. Naturalis historiæ cap. 47 *Post id*, inquit, *æquinoctium diebus ferè quatuor & quadraginta Vergiliarum occasus hiemem inchoat. Quod tempus in tertio Idus Novembris incidere consuevit, hoc est Aquilonis hiberni. Multumque æstivo illi dissimilis, cujus ex adverso est Africus. Ante brumam autem septem diebus, totidemque postea sternitur mare halcionum fœturæ, & inde nomen ii dies traxere: reliquum tempus hiemat, nec tamen sævitia tempestatum concludit mare. Piratæ primum coëgere mortis periculo in mortem ruere, & hiberna experiri maria, nunc idem avaritia cogit.* Hæc Plinius.

Dies natalis navigationis. Ver aperit mare.

Post natalem verò (ut ita dicam) navigationis.] Eum diem incidisse VI. Iduum Martiarum testis hoc cap. Vegetius. De eadem re Plinius testis laudandus est: *Ver aperit navigantibus maria, cujus in principio favonii hibernum molliunt cœlum, sole Aquarii XXV. obtinente partem*, prædicto cap. 47. Attigit & Virgilius primo Georg.

---- & cum
Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. ----

Eôdem respexit quoque Poëta Lyricus, primo, Od. 4.

Solvitur acris hiems grata vice veris & favoni:
Trahuntque siccas machinæ carinas.

Apulejus de Asino aureo: *Diem*, inquit, *qui dies ex ista nascetur, æterna mihi nuncupavit religio. Quo sedatis hibernis tempestatibus, & lenitis maris procellosis fluctibus, navigabili jam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus mei libant sacerdotes.* Isidis ista apud

Apule-

Apulejum verba ſunt, cui propter navigationem apertam ſolemnia iſtic ſacrificia fieri videbis. Et præfecta certè Iſis tempeſtatibus ac navigantibus fuit. Ut teſtatur Lucianus in Dialogo Zephyri & Noti. De tempore quo maria aperiebantur ex epigrammatis Græcis à Turnebo propoſitos videbis lib. 24. cap. 33. verſus ſequentes:

Iſis tempeſtatibus, ac navigationibus præpoſita.

Οἴγετ' ἄρτι θάλασσαι, ἐφοπλίζοιτε δοῦρας,
Σύρτον ἀκλύστων ἐκ γῆν λιμένων.

Iterum:

Η'δη καὶ πλώουσιν ἐπ' εὐρέα χείματα ναῦται
Πνοιῇ ἀπήμαντι ζεφύρου λίνα κολπώσαντες.

Qui ſolemni certamine publicoque ſpectaculo multarum gentium celebratur.] Fuit apud Ramanos feſtum & ſacrificium Caſtrorum ſolemne, Majuma vocabant, quòd Majo menſe celebraretur. Inſula erat quam Tiberis faciebat, intra portam urbis, & Oſtiam civitatem. Eò populus Romanus cum urbis præfecto vel conſule egrediebatur, ad feſtum hoc celebrandum. Ibi enim Caſtorum numen cultum, ventorum mariſque cauſa, probavit Juſtus Lipſius ad Taciti Annales. Ceterùm quòd voluptatibus nimium indulgerent, & in aquis invicem invaderent, denegatum fuit id genus ſpectaculi ab Impp. Arcadio & Honorio, quorum binæ hac de re in Codice Theodoſiano conſtitutiones. Quarum altera in Codicem Juſtiniani relata eſt lib. undecimo: alteram ex prædicto codice Theodoſiano cum lectore communico: *Ludicras artes concedimus agitari, ne ex nimia harum reſtrictione triſtitia generetur. Illud verò quod ſibi nomen procax licentia vindicabit Majumam, fœdum, atque indecorum ſpectaculum denegamus.* Sed hoc feſtum tamen in eum diem, quem Vegetius nominavit, non indicit. Ideo ulterius quærendum de hoc ritu.

Majuma, feſtum Rom. Id unde dictum. Item ubi celebratum.

Id fœdũ ſpectaculum. Ideoque denegatũ populo conſtitutione Arcadii & Honorii.

Cum privatorum mercium feſtinat audacia.] In M. & altero Suſii eſt, *privatorum mentiũ*. Præmiſit tamen Vegetius, *non quod negotiatorum ceſſet induſtria*, & illi ſunt, qui per mare pauperiem fugiunt, per ſaxa, per ignes. Piratas primùm maria hieme tentaſſe, pòſt avaritiam mercatorum, ſuprà ex Plinio didicimus.

Hieme primùm navigarunt piratæ. Poſteà mercatores ut

Equidem

idem facerent, avaritia coëgit.

Equidem magna pars hominum (ut ajebat Seneca) *ubi navigatura est, de tempestate non cogitat.*

AD CAPUT XL.

Tempestates ex ortu, & occasu siderum.

PRæterea aliquorum ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commovent.] Innuit Poëta Virgil. 3 Æn.

Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cælo
Arcturum, pluviasq; Hyadas geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

Vox aliquantis Vegetio vindicata.

Tamen quia diversis casibus aliquando mutantur.] Duabus membranis Susii, quibus consonant quoque H. refertur, *aliquanta mutantur.* Qua voce numerum à Vegetio sæpe expressum observare potuisti. Suprà, *Aliquanti centones, & culcitas funibus.* Itidem caput ab hoc primo, *Aliquanta ab avibus, aliquanta à piscibus significantur.* Usus quoque Spartianus in Hadriano: *Ad honores*, inquit, *explendos, non modò amicis, sed passim aliquantis multa largitus est.* Variant item libri in iis quæ apud auctorem nostrum præmittuntur, *licet certi dies auctorum attestatione signentur.* In H. reperias, *signantur*: in S. *firmentur*: in M. *testentur.* Id an ex repetitis per incuriam, ex præcedenti voce *attestatione*, aliquot litteris enatum sit; an verò patiendi notione hîc positum, viderint docti. Etsi illud non ignoro, multa deponentia verba contra præcepta Grammaticorum passivè usurpari. Sic in Codice Justiniani, tueri, pro defendi, frequens est, & multa alia, sic *παθητικῶς virtutem adipisci*, Plautinus ille dicebat.

Multa deponentia verba passivè usurpata.

Et quod confitendum est, cœlestes caussas humana conditio ad plenum nosse prohibetur.] Tres Susii malunt, *& quia confitendum.* Digna homine Christianissimo hæc Vegetii sententia, & similis quam in Pythiis Pindarus posuit: *Dcum scilicet pro*

Christiano & sapienti homine digna

pro sua libidine omnem exitum perficere. Consilia deorum secreta esse, testatus quoque apophthegmate Cato censorius. Cùm enim Pompejo res infeliciter cederet, & ad Cæsarem inclinaret victoria; dicebat hic in rebus divinis multum esse caliginis, quòd præter jus agenti fuissent prospera omnia; at caussam reip. tuenti nihil succederet.

sententia. Deus pro sua libidine omnia perficit. Catonis apophthegma.

. Unde præcedentes προχήματα.] Adhibendum in hunc locum cap. 25. lib. 18. Plinii Naturalis historiæ. Item Festus adeundus in *Præsiderare*, & in eum locum Notæ viri à majorum stemmate & litterarum ornamentis nobilissimi, Josephi Scaligeri.

Cum præscripto cursu dierum arbitrio creatoris suscipiunt signa ac deferunt.] Veteres aliquot legebant *suspiciunt signa*. Et quidam ex iis habebant, *cum præscripto cursu diei*. Quidam *cursu diei, ex arbitrio creatoris*. Solus M. disertim expressum habet, *cum præscripto cursu diei*. Quidam *cursu diei, ex arbitrio creatoris*. Solus M. disertim expressum habet, *cum præscripto cursu dei creatoris arbitrio suscipiunt signa*. Adeundi hac de re Astrologi, & Cassiodorus libro undecimo Variarum cap. 36.

Tentatus Vegetius.

AD CAPUT XLI.

Multis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur.] Primum quæ in orbe lunæ signa & prognostica sunt Flavius noster indicat: pòst monet ab avibus, & à piscibus posse observari. De iis qui volet legere, adeat Isidorum lib. 3. Etymologiarum cap. De signis tempestatum & serenitatum. Item Virgil. qui permulta adnotavit, primo Georgi. His versibus:

Atque hæc ut certo possimus discere signo,
Æstusque pluviasque, &c. Consulendus quoque Plinius libro 18. cap. ulti. Constantinus libro 1. De Agricultura cap. 2. & cap. 3. Cassiodorus lib. 3. Variarum cap. 48. De prognosticis his adeunda etiam Antonii Mizaldi Phœnomena. Item libellus ejusdem, cui titulus Ephemerides aëris perpetuæ. De iisdem prognosticis Ciceronis versus advocare placuit:

De signis tempestatum & serenitatum.

De prognosticis iis, M. Tullii versus.

Atque etiam ventos præmonstrat sæpè futuros
Inflatum mare cùm subitò penitusque tumescit.
Saxaque cava salis niveo spumata liquore
Tristificas certant Neptuno reddere voces.
Aut densus stridor cum celso è vertice montis
Ortus, adaugescit scopulorum sæpe repulsu.
Cava fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat, horribiles clamans instare procellas;
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat & adsiduas jacit ore querelas.
Fuscaque nonnunquam cursans per littora cornix,
Demersit caput, & fluctum cervice recepit.
Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inanes fundere voces,
Absurdoque sono fontes, & stagna cietis.
Mollipedesque boves spectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxêre ex aëre succum, &c.

Alii Lucani versus de iisdem prognosticis.

De iisdem elegantes versus Lucani libro quinto:

Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui provocat æquora Delphin,
Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
Ardea sublimis, pennæ confusa natanti:
Quodque caput spargens undis, velut occupat imbrem:
Instabili gressu metitur littora cornix.

Quæ velut in speculo orbis lunæ ostendit.]

Prognostica quæ ex luna colliguntur.

De natura lunæ vide Vitruvium lib. 9. cap. 4. Plinium libro secundo cap. 9. & cap. 18. Varronem libro primo De re rustica cap. 37. omnium elegantissime Virgilius libro primo Georgi.

Luna revertentes cum primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëre cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, nec obtusis per cælum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt.

Eadem

Eadem de re Lucanus libro quinto:

Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
Haud orbis medii puros exesa recessus;
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens
Ora tulit, vultu sub nubem tristis ituro.

Hic etiam versiculus vulgo celebratus:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Si quarto ortu neque obtusis cornibus rutila.] In libris quibusdam: *si liquato cornu.* & paullo pòst, *obtensis*, vel *obtunsis.* Sed editam lectionem utrobique ut conservemus, jubent Virgilii versus jam recitati. Vegetius imitatus iterum Virgiliū.

Neque infuso fuerit humore fuscata.] M. & Susianorum unus malebant *fucata.* Justinus l. 12. *Verens, ne hæc opinio etiam in Macedoniam divulgaretur, & ne victoriæ gloria, sævitiæ macula infuscaretur.*

Sol quoque exoriens, vel diem condens.] Virg eodem lib. Georgi. Prognostica quæ de sole colliguntur.

Sol quoque & exoriens, & cum se condet in undas,
Signa dabit, solem certissima signa sequentur.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe
Suspecti tibi sint imbres. ---- &c.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros,
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis
Fervere. ---- &c.
At si cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis.

Eum Virgilii versum auctor noster exprimere voluit, quare ne auscultes iis libris, qui hîc legunt, *diem fundens.* Vel *sol quoque exoriens candens*, apud Vegetium. Iterum Virgiliū imitatus Vegetius.

Utrum solido splendore fulgidus.] Quatuor quinque exemplaribus quà scriptis, quà impressis, legebatur *soluto.* Non probo. Ammianus Marcellinus libro quarto decimo: *Luna etiam tunc cornuta, ideoque solido splendore fulgens.* Defensa Vegetii vulgaris scriptura.

Scabrosus hoc in loco Vegetius.

Hæc gubernatores se scire profitentur.] In uno exercitu vix tam varia tela reperias, ut hic variantes librorum veterum scripturas. Primum in editione Paris. est, *gubernatores sese scire profitentur*. In lib. M.H. & tribus Susii est, *hæc gubernatores si se scire profitentur*. Quæ videntur lubenter admittere, quod sequitur in membranis Colonien. *peritiam magis usus instituit, quàm altior doctrina firmavit*. Particulam *magis*, quæ videtur in Bonnensi codice defuisse, si quis putet inducendam, non inelegans erit nec insolens loquendi genus. Certè verbum *instituit*, pro *instruit* liber M.H. S. & quatuor Susii tuentur. Porrò pro *quàm altior*, M. C.P. & S. legebant, *non altior doctrina firmavit*.

Potius, magis. & similes particulas boni scriptores frequenter supprimunt.

AD CAPUT XLII.

Elementa quatuor.

ELementũ pelagi tertia pars mundi est.] Ovidius:

Ignea convexi vis, & sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate locoque.
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui. Circumfluus humor
Vacua possedit, solidumque coërcuit orbem.

Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus, æstu quodam (quod reuma vocant.)] Varro lib. 8. De lingua Latina: *At in mari, credo, motus non habent dissimilitudines geminas, qui XXIIII. horis lunaribus, quotidie quater se mutant. At cum sex horis æstus creverunt, totidem decreverunt rursum.* Videndus Isidorus lib. 13. Etymo. cap. 18 & lib. 4 cap. de Oceani æstu, Pomponius Mela lib. 3. cap. 1, Plinius lib. 2. c. 97. cum aliquot seqq. Caussam hujus æstus Strabo Geographiæ suæ lib. 1. (secutus in eo Platonicorum sententiam) talem esse putat, mare animantibus simile esse conjectat. Quemadmodum enim animantes spiritum assiduè admittunt & remittunt: sic mare semper in se & ex se recurrens, agitatione quadam moveri. Alii æstus marinos à luna pendere censent. Qua de re infrà,

Æstus maris reuma vocatus. Æstus maris sex horis ac totidem decrescit. Platonicorum sententia de maris æstu.

Hæc

Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum navium ſecunda adjuvat, retardat adverſa.] Romani cùm æſtum navibus ſuis adverſum adeò vehemẽtem experirentur, ut nulla remorum vi, aut multitudine progredi poſſent, naturalis hujus myſterii ignari, divinitus id fieri & prodigiosè exiſtimabant. Itidem Carthaginem obſidentibus, ad id, quod ſua ſponte in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septemtrio ortus inclinatum ſtagnum eodem quò æſtus ferebat. Hoc cura & ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, Neptunum jubebat ducem itineris ſequi, & medio ſtagno urbis Carthaginienſis mœnia invadi ſcribit Livius, lib. 35. Haud ſecus Macedonum militum animos perculit lunæ defectio: & quanquam in exercitu eſſent, quibus probè ejus rei ratio conſtaret, maluere tamen multitudinem commento eludere, & ſuperſtitione captam tenere. Q. Curtius lib 4. Solis quoque eclipſim in caſtris formidabilem, naturalem eſſe primus docuit Palamedes. Intereſt certè non parum, ut ad Flavium noſtrum redeamus, non ignarum eſſe marini æſtus eum, qui aut navibus congreſſurus, aut claſſi præficiendus eſt. Teſtimonio erit Cæſar lib. 3. De bello Gallico in oppugnatione Venetum, & libro 4 in invaſione Britanniæ. Itidem ignota vulgo freti natura in varia diſcrimina Alexandri Magni exercitum deduxit, teſtis Curtius libro nono.

AEſtus ſecundus navigantibus adjumento eſt; adverſus valdè impedit. Id Romanis olim incognitum. AEſtum maris pro miraculo Scipio accepit. Itidem lunæ defectio: ignorata militum animos perculit. Etiam, ſolis eclipſis primùm formidabilis in caſtris. AEſtus marini imperitus eſſe non debet qui claſſi præficitur.

Et quoniam in diverſis regionibus, diverſo lunæ creſcentis minuentiſque ſtatu, certis horis iſta variantur.] Pomponius Mela de cauſſis æſtus marini hunc in modum diſſerit, lib. 3. cap. primo: *Neque adhuc ſatis cognitum eſt, anhelitu ne ſuo id mundus efficiat, retractamque cum ſpiritu regerat undam undique: ſi (ut doctoribus placet) vivum animal eſt, an ſint depreſſi aliqui ſpecus, quò reciproca maria reſidant, atque inde ſe rurſus exuberantia attollant. An luna cauſſas tantis meatibus præbeat. Ad ortus certè ejus occaſuſque variantur, neque eodem aſſiduè tempore, ſed ut illa ſurgit ac demergitur, ita recedere atque adventare comperimus.*

Cauſſæ maris æſtus.

Cicero de Divinat. *Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus lunæ motu gubernantur.* lib. 2. de Divinat. Plinius dicto capite 97. auctor est, æstum maris pluribus quidem modis accidere, verùm caussam in sole lunaque ponit. Idemque paullo pòst subdit: *Nec unquam eodem tempore, quo pridie refluit, ut ancillante sidere trahenteque secum avido haustu maria, & assiduè aliunde, quàm pridie exorientes partibus tamen intervallis reciproci, senisque semper horis, non cujusque diei aut noctis, aut loci. sed æquinoctialibus. &c.* Addam quod & Annalibus suis inseruit Cornelius Tacitus: *sidere æquinoctii Oceanum maximè tumescere.* Hac de re videnda disputatio Possidonii, quæ est apud Strabonem libro tertio & libellus De Lunæ & Oceani concordia, quem Antonius Mizaldus se daturum promisit.

Mare nûquam eodem tempore quo pridie refluit.

Mare æquinoctiali sidere maximè tumet.

AD CAPUT. XLIII.

NAuticorum gubernatorumque solertia est.] Nauta, & per Epenthesin navita, vocabula notissima sunt, quibus generaliter eum significamus, qui navem exercet l prima. ff. Nauta, caupo, stabularius. *Navicularium* vocabant jurisconsulti in l. 9. ff. de decurionibus. & l. 5. ff. de muneribus & honoribus. *Nauticum* Vegetius nuncupavit. Quod tamen non admissum à librariis quibusdam verbum, qui pro eo supposuere, *nautarum gubernatorumque solertia*, sed errarunt. Nauticos agnoscit l prima. C. de canone frumentario urbis Romæ; & ibi eam vocem tuetur Codex Theodosianus. Apulejus libro undecimo: *Principi magno, senatuique & equiti, toto Romano populo, nauticis, navibus, quæque sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat.* Ammianus lib. decimo quarto: *Luna etiam tum cornuta, ideoque nondum solido splendore fulgente, nauticos observabant.* Idem libro vigesimo quinto: *Nauticos*, inquit, *justius idem accusabit.* Nauticorum vocabulo usos scio præterea Curtium libro nono, & Isidorum libro decimo nono. *Navarchos*, navium principes,

Nauticis vocabulum probum.

cipes, id est, qui in navi nautis imperant vocamus, meminit & auctor noster hoc eodem cap. Inde & navis triremis principem *trierarchum* appellavit Seneca septimo De beneficiis, & Tacitus 2. historiarum. *Navicularii*, illi sunt, qui naves habent proprias, vel conductas, quarum obventiones, & reditus omnes accipiunt C. de naviculariis lib. 11. Naviculariam ejusmodi exercentes, vocat Jurisconsultus exercitores, in L. prima. ff. de exercitoria actione. Navarchi qui sint. Trierarchi unde nuncupati.

In gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.] Massilienses gubernatorum scientia remigumque virtute confidentes, cum Romanis congressi sunt: quos dum aliquamdiu elusissent, impetusque eorum excepissent; tandem Romani, cùm occasio cominus pugnandi data est, injectis manibus ferreis, in hostium naves transcenderunt, eosque superarunt. Testis Cæsar. Gubernatorum munus, quo de hîc agitur, elegantibus versibus Manilium expressisse audies: Virtute remigũ, & gubernatorum peritiâ hostes sæpe eluduntur. Gubernatorum quod sit munus.

— noverit orbem
Fluminaque & portus mundi, ventosque necesse est;
Jamque huc, atque illuc caligine vertere clavum,
Et frenare ratem, fluctusque effindere rectos.

Incredibilis atque summis præconiis extollenda veterum Romanorum in rebus bellicis industria, diligentiaque in imitandis iis, quæ ab aliis viderant aut inventa, aut factitata. Hi cùm navigandi prorsus essent imperiti, dum primæ naves ædificarentur, ad remigium suos exercuere per hunc modum. Subselliis in arena per ordines dispositis, remiges insidentes, ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes unà protendere brachia ac reducere, remosque per arenam movere docebantur. Ad illius vocem simul omnes incipiebant, simul desinebant. Inde perfectis jam navibus, verum in undis periculum fecere. Narrat Polybius libro primo Historiarum. Prima autem remorum inventio Copis tributa, apud Plinium in Historia naturali. Industria ac diligentia Rom. in arte bellica addiscenda. Romani remiges suos in arena primum remigare docuerunt.

Liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed ventorum pulsu percutit rostris.] Docui aliquando *non flatibus*, pro *non solùm flatibus* Latinos, & classicos auctores dicere solitos, suppressis particulis *solùm, modò, tantùm, &c.* Isti phrasi, si locus hic faciendus sit, alii viderint. Nam Liburnicas, præterquàm quod remis, etiam velis armatas videmus passim in nummis.

Non pro non solù.

Liburnicæ & remis & velis armatæ.

Ex nummus M. Antonii. Nummus Hadriani Augusti.

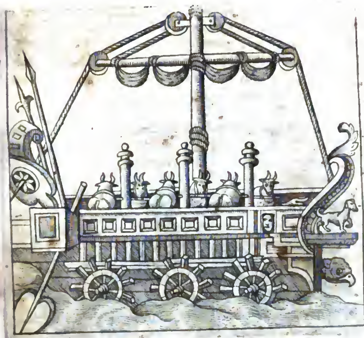

Admirabile, & novum planè navigii seu Liburnæ genus, quod miro artis effectu rotarum radiis, remorum loco adhibitis, movetur. Hujus figuram ab incerto auctore De rebus bellicis mutuati sumus; eamque ob oculos primum inspiciendam proponere libuit: inde ejusdem scriptoris de illa navi sententiam ad verbum sumus expressuri.

Liburnæ novum genus.

Liburnæ

Liburnæ rotatæ figura.

Expoſitio ejuſdem Liburnæ.

Liburnam navalibus idoneam bellis, quam pro magnitudine ſui virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque utilitas vocet, ad facultatem curſus, ingenii ope ſubnixa animalium virtus impellit. In cujus alveo vel capacitate bini boves machinis adjuncti, adhærentes rotas navis lateribus volvunt: quarum ſupra ambitum vel rotunditatem extantes radii, currentibus hiſdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes, miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente diſcurſum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole ſui, proque machinis in ſemet operantibus, tanto viriū fremitu pugnam capeſſit, ut omnes adverſarias Liburnas, cominus venientes facili attritu comminuat.

Adverſarios percutit roſtris.] Roſtra navibus adhibita in fronte nemo neſcit. Forma, materia eorum — Roſtra navium in fronte.

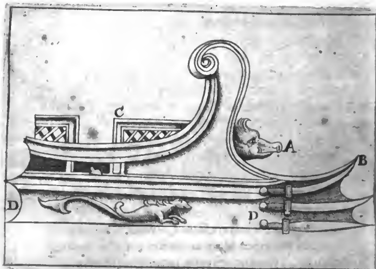
Illa sæpè plurium dentium.

eorum non perinde quibusuis perspecta est. Illa non unius, sed plurium sæpè dentium fuisse primùm docebo ex Virgilii quinto Æne.

Convulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.

Et ea figura in nummis ferè ubique. Proræ autem totius rostratæ hanc figuram depictam, vel potius insculptam vidisse se in antiquis Rom. monumentis testatur Carolus Stephanus.

Prora rostrata.

Rostra illa ex ære.

Hinc naves æratæ.

Quòd autem ex ære hæc rostra fierent, ipsæ naves æratæ dictæ fuerunt, teste Plinio libro trigesimo secundo Naturalis historiæ cap. primo. Cæsar secundo belli civilis: *Cum classe navium sexdecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Virgil. decimo Æn.

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.

Iterum primo Æn.

.... & spumas salis ære ruebant.

Horum

Horum rostrorum inventor fuisse scribitur Piseus, scribente id Plinio libro septimo cap. 56. Nunc quæ istiusmodi rostris præmunitæ erant naves, rostratas nuncupari placuit. Adhibita autem rostra, ut constratis, seu tectis navibus, itidem & apertis, Livius lib. 48. *quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris erant specu latoriæ* Imposita quoque hæc rostra non solùm majoribus navigiis, ut antea monuimus hoc libro cap. 33. sed & minoribus. Hirtius De bello Alexandrino: *Navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam non satis justa ad præliandum rostra, imposuit. Has adjunctas navibus longis, &c.* Ceterùm, ut ad Vegetium redeamus, naves, quæcumque ventorum vi & remorum impulsu agebantur, tanto cum impetu percutiebant, ut rostra non modò perforarent adversis, verùm etiam ita inter se adhorrescerent, ut dissolvi vix ulla ratione possent. Testantur Polybii fragmenta libri sexti decimi suarum Historiarum. Et non raro perforata navigia mergebantur, testis Hirtius De bello Alexandrino in congressione Octaviani & Vatinii, Livius, & alii passim.

Rostrorũ inventor

Rostra quibus navibus adhibita. Etiam minoribus navigiis imposita.

Quis impetus fuerit navium rostratarum.

In quo opere lacerti remigum.] Alii *latera remigum* præterebant, Sincere S. & more sibi solemni *lacertis remigium*. Quomodo *judicium* pro *judicum* supra membranæ legendum persuaserunt, virtutem remigium, & firma in ipsis latera, non unus Flavius noster desideravit, nam apud Cassiodorum lib. 4. Variarum hæc scribuntur: *Remigum labor operosus valentes animo & viribus quærit, ut confidentia mentis procellis obviare possit undosis.*

Remigium, pro remigum

Remiges quales probati.

Et ars clavum regentis magistri victoriam præstat.] De cognitione partium mundi, ventorum, portuum, quæ quidem in omni navigatione, ac toto bello in gubernatoribus meritò desiderantur, versus Manilii jam ante recitavimus. Eoque pertinent illa Vegetii nostri præcepta: *loca in quibus navigantur, portusque cognoscere, ut infesta prominentibus, vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur.* At hic alia magistri peritia agitur, quæ adjumento sit ad consequendam

Quid potissimũ in gubernatore desiderandum

victoriã. Navem semper adversam hostibus objicere debet. Tum diligenter cavere ne remi sui defricentur.

dam victoriam. Apud Hirtium De bello Alexandrino hoc observabam. Gubernatoris officium in eo maxime consistere, ut navis sua nunquam transversa hosti objiciatur, sed venientibus semper adversam præbeat. Tum etiam id illi magna cautela agendum esse, ne remi sui à latere detergantur, aut defricentur. Remis enim præternavigando detersis, præterquam quod inhabiles redduntur naves, cùm ad fugiendum, tum ad persequendum; etiam aditum faciunt (quod omnium periculosissimum est) ad apertam, & lateralem invasionem. Ejus rei testimonia apud Polybium libro sexto decimo: & in Biblioth. Diodori Siculi libro vigesimo, & Livium, libro quadragesimo sexto.

AD CAPUT XLIV.

Tegimen pro tegmen Vegetio redditum. Emendatus Cassiodorus. Juvenalis leviter correctus.

Præcipua ergo esse debet tegminum cura.] Codex M. & unus Susianorum referebant *regiminum*. Sed hoc ab ineptis librariis factum erat ex *tegiminum*. Veteribus enim in usu fuerunt, *Tegmen, tegimen & tegmentum*. Cassiodorus libro 2. Variarum cap. 27. *Tegimen tantum vetustis parietibus superimponere*. Ita eo loco scribo, etsi vulgo legatur, *Tegumen tantum* Juvenalis Saty. sexta:

Baltheus & manicæ & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegimen ---- ita enim & istic scribo,

auctoritate duûm veterum manuscriptorum. Vulgati libri habent: *Dimidium tegmen*.

De onere namque armorum nemo potest conqueri.] Auctius in duobus codicibus prædictis, *nemo debet, vel potest conqueri*.

Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum, & ampliora sumuntur, propter falces.] Falcis hujus descriptio apud auctorem nostrum est, hoc libro capite ultimo, & meminit lib. 2. cap. ultimo. Usum illius didici quoque à Cæsare libro tertio belli Gallici: *Una erat*, inquit, *magno usui res præparata à nostris, falces præacutæ insertæ affixæque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His cùm*

Falcis usus in navali prœlio.

funes,

funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur. Quibus abscissis, antennæ necessariò concidebant.

Harpagones, aliaque navalia genera telorum.] Præter harpagones, & manus ferreæ in navibus habebantur in promptu ad comprehendendas retinendasque adversariorum naves. Sed tamen Livius libro 26. & 37. manus ferreas & harpagones confundit: *Cum belli*, inquit, *apparatu strepunt ferreæ quoque manus (harpagones vocant) quas operibus hostium injicerent, præparabantur.* Iterum libro trigesimo postremo: *asseres ferreo unco præfixi (harpagones milites vocant) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Diversa hæc facit Cæsar, & pro mea opinione, non immeritò, qui primo De bello civili ita scribit: *Ii manus ferreas, atque harpagones paraverant.* Huic accedit Plinius, qui Anacharsim harpagonas, manus autem Periclem Athteniensem invenisse memoriæ prodidit, libro septimo Naturalis historiæ cap. 56. etsi Appianus quinto bellorum civilium, ἅρπαγα ab Agrippa excogitatum scribit. Si Dioni credimus Harpagones celeriter emitti ac retrahi solent; manus ferrea cum pondere decidebat retinebatque quodcumque amplexa erat. Præterea quod scuta bello navali ampliora sumi velit noster Vegetius, propter falces & harpagones, subindicat eorundem telorum usum. De corvis non minor dissensio est auctorum, quà de nomine, quà de inventore. Corvum enim, & manum ferream plerique confundunt, imprimis auctor De viris illustribus capite trigesimo octavo. Ubi idem scriptor, & cum illo Frontinus 2. Strategematωn cap. tertio. C. Duilium ferreæ manus inventorem faciunt. At ab eodem illo Duilio corvus seu κόραξ repertus dicitur apud Polybium libro primo Historiarum. Apud quem ex omnibus exemplaribus Vaticanis hæc translata hujus machinæ descriptio: *Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium, in ejus apice rotam constituerant, huic præterea tabula inhærentes scalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen autem tabulati erat*

Harpagones & manus ferreæ à Livio confunduntur.

Reclamat Cæsar, Plinius, & alii. De inventoribus prædictarum machinarum magna dissensio.

De corvis non minor pugna auctorum

Corvum Duilius invenit. Ejus machinæ descriptiò.

oblongum, & circumambibat columnam post primas statim scalæ duas ulnas. Habebat autem veluti sepem, ad utrumque oblongum latus, genu tenus altam. In ligni extremo ferrum erat, instar mallei peracutum, præterea annu- fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentariis simillima videretur. Igitur simul ac navis hostium adventabat, laxato fune scalæ demittebantur; ferrum pondere ac vi ligni super hostium navim lapsum figebatur. Si adversa prora erat bini milites per scalas descendebant duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti: sin vero obliqua erat hostium navis, in eam ex tota pariter navi desiliebatur. Ex quo loco suspicari possumus corvos eosdem cum ferreis manibus fuisse, sic, ut harpagones, lupos vocatos indicavit Vegetius libro secundo cap. ultimo. Et proinde Isidorus lupum harpagonem vocat, quo aqua ex puteo extrahitur. Glossæ: *arpago κρέαγρα.* Iterum: *κρέαγρα, exemplum, arpago.*

Harpagones lupos vocabant.

Aliud à prædicta machina genus manus ferreæ, quod Archimedes Syracusanus excogitavit, cùm eum Marcellus Syracusas cum classe oppugnatum veniret, adversus navalem apparatum Archimedes varia & quidem permagna in muris tormenta disposuit, quibus in eas, quæ procul erant naves, saxa ingenti pondere emittebat: propiores verò levibus eoque magis crebris petebat telis. Si quas verò ita propinquarant, ut sub muris quasi laterent, ferream manum firmæ catenæ illigavit, quæ cum proræ injecta esset, gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora navim in puppim statuebat. Dein remissa subitò, navim quassabat, magna cum trepidatione nautarum. Auctor Livius libro trigesimo tertio. Naves autem hoc pacto sæpe sursum tractæ, vel frangebantur, vel mergebantur. Quod in pugna ad Cyzycum commissa contigisse auctores referunt.

Alia manus ferrea quam Archimedes Syracusanus excogitavit.

Ea manus naves ille totas quassavit, elevavit.

In majoribus Liburnis etiam propugnacula, turresque constituunt.] At dixerit aliquis, qui potuere turres, & præsertim propugnacula in navibus constitui? & cui rei? audi quæso Cæsarem: *Alias deinceps pari magnitudine rates jungebat, has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque cursus ad defendendum impede-*

Turres in navibus. Etiam propugnacula.

impediretur, à fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. In quarta quoq; earum turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundusino deprehenderat adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris adpellebat. Hactenus Cæsar in primo, De bello civili. Et meminit ejusdem libro tertio De bello civili. Et ipse Virgilius octavo Æn.

---- pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant,
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. ---- Item Lucanus lib. 4.
------ cunctas super ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

Constituti autem hæ turres æquè in prora atque in puppi solebant. Appianus, De bello civili. Πύργυς ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῷραν, καὶ κατὰ πρύμναν. De navibus porrò in usum propugnaculorum conjunctis, itémque turritis, scribit Livius in oppugnatione Syracusarum, scribit & Tacitus Annalium quintodecimo, & Plinius libro trigesimo secundo capite primo, Dio in enarratione Actiaci prœlii, Appianus De bellis Punicis in oppugnatione Uticæ. Conjungebantur autem modò binæ, modò ternæ, interdum plures: sed remis prius iis lateribus, quibus connectendæ erant, ademptis. Unum Ammiani locum, quòd impensè placuisset, facere non potui quin in medium adferrem. Is autem libro vigesimo primo Historiarum talis est: *Constructas veloci studio ligneas turres, propugnaculis hostium celsiores, imposuere trigeminis navibus valdè sibi connexis, quibus insistentes armati uno parique ardore prohibitores dispellere collatis ex propinquo viribus nitebantur, subtérque expediti velites è turrium cavernis egressi, injectis ponticulis, quos ante compaginarant, transgressi.*

Turres & in prora, & in puppi.

Ut conjunctæ naves, ad vicem propugnaculorum.

Navale

paterentur semiusti, ferro cadebant hostium; alii in mare se præcipitantes submergebantur; alii ab hostibus oppressi pelago immergebantur, rursum alii ab ipsis marinis beluis devorabantur: prout eleganter hæc omnia expressit Dio in pugna illa Actiaca. Ad quam ipsam pugnam Vegetium nostrum respexisse facilè intelliges, si verba hujus capitis extrema attentè legeris. Aliam nihilominus incendendæ classis rationem alii secuti sunt. Carthaginienses obsessi, vento qui in Romanos ferret exspectato, scaphas sarmentis stuppaque repleverant: exinde perfusas pice ac sulphure, & obpansis vento velis, incenderunt, eaque via totam penè Romanorum classem concremarunt. Teste Appiano de bellis Punicis. Itidem præparatas ad incendium onerarias naves quadraginta Cassius in adversarios immisit, notat Cæsar libro tertio De bello civili. Olim in pugna navali ex turribus graviores massas, lapides graviores in naves hostium, muricesque seu tribulos injiciebat. Etiam calcem in oculos eorum qui in partibus inferioribus sunt, hodie nostrates effundunt, aliaque ad necandos vel ad impediendos navibus decertantes hostes, humana seu industria, seu perversa natura in dies comminiscitur atque excogitat.

Alia ratio ad incendendam adversariorum classem usurpata.

Quàm varia ex turribus in naves hostium projici solita.

Strategema nostratium.

AD CAPUT XLV.

AD instar autem terrestris prœlii superventus fiunt.] Bello navali non modò superventus, & insidiæ; sed infinita alia adinstar belli terrestris prœliique, à bonis classium præfectis observari debent. Nam & hic tyrones omni exercitio, usuque armorum ac telorum navalium imbuendi sunt; prolusiones instituendæ; navesque omni armorum machinarumque genere, remigibus militibusque instructæ committendæ sunt: ut discant quomodo invadere debeant, quomodo recedere; ut in navi gladiis, hastis, scutisque utendis adsuescant; signa quæ illic sequenda sunt observare incipiant. Debet autem in navi prætoria, quæ classis universæ caput est, flameolum, aut simile

Bello navali adinstar terrestris prœlii multa fieri solita.

Hic & prælusio usui.

Etiam flameolum, aut aliud

signum in navi prætoria requiritur. Id cui usui. signum mutum loco celso extendi, quo præfectus classis in confusione certaminis, cùm buccinæ, tubæ, exaudiri non possunt, significare suis possit, quid facere debeant. Utrumne incitare cursum, an tardare; in prœlium venire, an recedere; naves contrahere, an in hostium circuitionem exspargere debeant. Signum hoc aut directum stare, vel ad dextram, vel lævam inclinari, aut perpetuò agitari; elevari, aut deprimi; aut omnino detrahi, aut denique immutari figuris vel coloribus potest. Itaq; tuis nullo negotio indicaris quid facto opus sit, & quidem hostibus rem totam non intelligentibus.

Illud signum variè movendum.

Prætoria navis vexillo aliquo semper insignis. Vexillo, aut alio signo prætoriam navem insignem fuisse non modò cum pugnandum erat, verùm etiam aliàs semper, ut eam reliquæ, quocumq; eundem esset, sequerentur, mihi dubium non est. Video à me stare Cornelium Tacitum quinto Annalium: *Dux semisomnis ac propè intellectus errore hostium servatur. Namque prætoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt, Cerialis alibi noctem egerat.* Plinius libro undeuigesimo, capite primo: *Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne.* Noctu quidem λαμπτῆρα (vulgò phano vocant) navim prætoriam ad puppim habuisse, ut ad conspectum luminis cursum reliquæ dirigerent ac sequerentur, probatur ex Xenophonte. Ex eadem tamen prætoria navi vexillum, indicium pugnæ, sublatum non sum nescius. Hirtius de bello Alexandrino: *Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent significabat.* Ea de re Leo capite decimo nono, De bellico apparatu: *Nam belli*, inquit, *tempore confligendi signum habebant, quod φοινικίδα appellabant, erat autem camelaucion, hasta longiore elevatum rubro colore.*

Id confirmatum testimonio Taciti.

Velum purpureum insigne navis imperatoriæ ad Actium.

Etiam, noctu navis prætoria lumine insignis.

Ex prætoria navi elatum quoque signum, indicium pugnæ.

Tunc Liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ, ut in campo, sed incurvæ ad similitudinem lunæ.] Aciei navalis instructæ elegans exemplum est apud Hirtium De bello Alexandrino.

Acies bello navali ad

drino. Ubi ad imitationem aciei campestris, & cornua in lateribus, & post aciem principalem subsidia, relicto tamen explicationi intervallo, distributa animadvertes. Classis item in modum lunæ dispositæ, si lubet, exemplum pete ab Appiano De bello civili. Sed occurrunt in historiis passim. Tum dici certò non potest, quæ instruendæ hic aciei forma optima futura sit, cùm sæpe locus, sæpe hostium multitudo, sæpe venti alium instructionis modum præcipiant, lunata forma ad concludendos hostes potissimum valet, in qua illud ferè præcipitur, ut navis prætoria quasi caput, in ipsius semicirculi ambitu statuatur. Ut exinde perlustrari omnia, administrari, atq; gubernari possint, & præsidia sicubi opus esse videantur, in tempore submitti.

Similitudinem lunæ instructæ. Exemplum istius aciei non ineleganss. De acie navali instruenda quare præcepta difficulter dari possint. In forma lunata prætoria navis medium locū tenere debet.

AD CAPUT XLVI.

QUod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repentè præcidit.] Falcem Vegetius describit, quo opiferi funes præcidebantur. Eos funes *chalatorios* Turnebus appellandos censuit lib. 24. Adversa. cap. 25. ubi *chalare verbum à Græco* χαλᾶν deducit. Idem nautis hodie familiare, qui dicunt chalare velum, quòd chalare, sit laxare & demittere. Unde & chalatorii funes, quibus antenna & attollitur & demittitur. Quam emendationem ille acceptam fert doctissimo hujus ætatis viro Guilielmo Pellisserio montis Pessuli episcopo. Subdidit nihilominus, ne quid dissimularet Turnebus, non displicere sibi, colatorios, quid funibus illis colari sursum deorsumque antenna videatur, eamque scripturam se in veteribus codicibus reperisse indicat. Isidorus libro undevigesimo Etymologiarum: *Opifera*, inquit, *funis, quo cornibus antennæ dextra, sinistraque tenduntur retroverso.* Cæsar: *funes*, inquit, *quibus antennas ad malos destinabant.* Operæ pretium facturus videbar, si navem longam majorem, potentiorem ac tectam, quæque velis & remis agi poterat, cum suis armamentis hìc depingendam curarem.

Chalatorii funes. Chalare unde dictum.

totius orbis exercitibus triennium obsiderentur, ut varia passi, proinde & diversa edidere strategemata. Inter cetera hostium triremes in statione conlocatas per submissos urinatores aggressi, & anchoris clam præcisis, easdem navibus suis per funiculos alligatas, ita postmodum ad se traxerunt, nullis remigibus, nulloque vento incitatas, ut sponte sua ad ipsos cursum instituere ac tenere viderentur. Quod commemorat Dio in Severo. Elegans strategema ab urinatoribus Byzantinis editum.

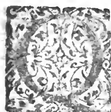
De lusoriis, queis in Danubio quotidianis utuntur excubiis, reticendum puto.] Nomen harum navium nimis quàm apertum & clarum est. Ammianus libro duodevigesimo: *Quos lusoria naves quadraginta, quæ tum aderant, solæ exceperunt.* Seneca septimo De beneficiis cap. vigesimo: *Cui triremes & æratas non mitterem, lusorias & cubiculatas & alia ludibria regum in mari lascivientium.* Iterum eodem cap. *Ubi naves luserunt, hauriuntur.* Ut naves lusoriæ, similiter & fulmina lusoria, Seneca nuncupabat, decretoriis opposita; quo modo & sagittas lusorias noster appellavit, quibus in prælusione ad palum utebantur, libro primo, cap. quinto decimo. Lusoriæ naves. Arma lusoria. Lusoriæ sagittæ.

F I N I S.

NOBILISSIMIS
AC GENEROSISSIMIS.
BERNHARDO VANDEN BONGAERT,
Filio Domini de Nyenroyde,&c.

REYNHARDO AB ÆSWIIN,
Filio Domini de Braeckel, Sterckenborch, &c.

GODESCALCUS STEVVECHIUS
S. P. D.

UI periculo alieno ſapientiores eVadunt, eos tanquam felices prædicare ſolent omnes; qui Verò imitatione bonorum ad Virtutem incitantur, ii mea opinione laudem promerentur longè maximam, quòd illi quaſi coacti, hi Verò ſponte ſuum officium facere Videantur. Quod ad Vos, adoleſcentes Nobiliſsimi, ego de utroque Veſtrum, ſimiliter & parentes Veſtri ſpem illam concepimus, Vos nomen familiæ Veſtræ, etſi natalibus per ſe & rebus geſtis ſat nobile, magis tamen illuſtraturos. Futuros denique dignos, non modò qui hereditatem tam lautam cernatis, Verùm etiam qui in honoribus, ac dignitatibus publicis pa-

cis patribus, avis, & majoribus vestris aliquando succedatis. Quæ domi exempla proposita habeatis, pariter vobiscum scio. Si qua foris petenda erunt, illa mei officii erit vobis proponere. In præsentia non aliud, quàm Imperatorum Valentinianorum stemma exhibebo, cujus initium quàm leve, quàm exiguum fuerit, diligenter & cum judicio considerabitis. Cogitabitis porrò præsens hoc munusculum meum minimam esse significationem meæ erga vos benivolentiæ. Quam ego Dis & Musis volentibus prolixius aliquando vobis, vestrisque declaraturum me spondeo ac promitto. Valete & me redamate.

Anno M. D. LXXXIV.

STEM-

STEMMA VALENTINIANORUM.

GRATIANUS, Mediocri stirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus, eò quòd venalitium funem portanti quinq; milites nequirent extorquere. Is solum ad præfecturæ prætorianę dignitatem conscendit. Ammianus Marcellinus lib. xxx. Sextus Aurelius Victor, & Pau. Diaconus lib. xII.

VALENTINIANUS primus A. duxit

VALENS. A. duxit.

SEVERAM.
GRATIANUS primus. A. duxit CREUSAM, sed filio nullo herede relicto decessit. Cum antè in imperium ab eo adscitus esset.
THEODOSIUS primus. A. duxit.

JUSTINAM.

VALENTINIANUS secundus. A.

JUSTA. GRATA.
Hæ in virginitate vitam duxerunt. Socrat. lib. 4. cap. 26. Diaconus lib. 12.

GALLA, nupsit.
THEODOSIO primo A.

DOMINICAM.

Galates, qui vivo patre exstinctus. Sozomenus libro vI. cap. xvI.

PLACILLAM.

ARCADIUS. A.

HONORIUS. A.

PULCHERIA. ARCADIA.
nupsit
MARTIANO. A. apud quem castitatem semper servavit. Evagrius lib. 2. cap. 1. Diaconus lib. 14. extremo. Qui Martianus in Orientis imperio successor fuit THEODOSIO secundo. A. Euagrius lib. secundo, Diaconu, alii.

THEODOSIUS. MARINA.
secundus. A.
duxit
EUDOXIAM.
EUDOXIA, quæ nupsit
VALENTINIANO tertio. A.

GALLAM.
GALLA PLACIDIA nupsit.
CONSTANTIO. A. Sozomenus lib. 9. cap. 16.

HONORIUS. VALENTINIANUS tertius. A. duxit
EUDOXIAM.

Hæc interfecto Valentiniano nubere coacta Maximo tyranno, quapropter Genzericum ex Africa ad Romam devastandam evocavit.

EUDOXIA.
Hæc Roma à Genzerico capta, coacta nubere illius filio Honoricho. auctor Evag. lib. 2. cap. 7.

PLACIDIA.
Hanc Genzericus cum matre Eudoxia in Orientem ad MARTIANUM. A. remisit, ubi Olybrio viro consulari nupsit. Evag. eod. cap. 7.

VALENTINIANVS PRIMVS. *A.* Genere Pannonius, è civitate Cibale ortus. Socrates lib. 4. cap. 1 Ab Imperatore Juliano relegatus, quòd se Christianum esse palam ostenderet. Theodoritus libro 3. cap. 15. Sozomenus libro sexto cap. sexto, Diaconus, alii. A militibus quinto Kalend. Martii apud Nicæam Imperator declaratus. Socrates libro quarto cap. 11. Sozomenus libro 6. cap. 6. Ammianus libro 30. Victor, Diaconus libro 11. Historiarum. Hic rem militarem tractare aggressus facilè peritissimum se in ea ostendit. Socrates libro quarto cap. primo. Idem novorum armorum inventor. Victor, Diaconus libro 12. Ammianus libro 30. Idem fratrem suum Valentem imperii consortem adsumsit Constantinopolis trigesimo die post suam creationem. Socrates libro 4. cap. 1. Theodoritus lib. 4. cap. 5. Sozomenus libro 6. cap. 6. Diaconus libro 12. Ammianus libro 30. Hic Valentinianus in Occidente, Valens in Oriente imperavit. Socrates libro 4. cap. 2. Sozomenus lib. 6. cap. 6. & cap. 21. Theodoritus lib. 4. cap. 5. Valentinianus visis Sauromatum legatis sordidioribus, iracundia inflammatus nervos tantoperè vociferando distendit, ut venas aperiret, omnesque arterias disrumperet. Socrates lib. 4. cap. 26. Sozomenus lib. 6. c. 36. Victor, Diaconus lib. 12. Atque ita mortuus Gratiano tertiùm & Equitio coss. quinto decima Kalend. Decembris. Socrates, Diaconus, alii. Vixit annis quinquaginta quatuor, regnavit tredecim. Socrates eodem c. 26. Sozomenus

eodem

eodem cap. 36. sed hic Victor & Diaconus dissentiunt. Hic Valentinianus Justinam Justi filiam Severæ superinduxit uxorem , legemque tulit, ut cuique volenti liceret duas habere uxores legitimas. Socrates eodem cap.26. Diaconus lib. 12. Theodoritus lib.5. cap.13. Sozomenus lib.7.cap.13.

VALENS. *A.* Hic uxoris fallaciis Arianus factus, crudelis, in omnes Christianos maximoperè sæviit. Theodoritus lib 4. cap. 11. Eusebius, Socrates, Sozomenus, Ammianus, Diaconus, alii. Idem cum Gothis confligens propè Adrianopolim urbem Thraciæ, occubuit v. Idus, ut Diaconus, & alii, tertio idus Augusti : se sextùm & Valentiniano secundùm coss. Qua verò ratione ibi interierit incertum. Socrates lib.5. cap.1. Alii igne ambustum periisse scribunt. Socrates lib. 4. cap. 31. Diaconus lib. 12. Sozomenus libro sexto capite ultimo, Theodoritus lib. quarto cap. trigesimo primo, Victor: alii Imperatorio habitu mutato se in medium suorum peditum injecisse, ibiq; fortiter pugnantem cecidisse, & jacuisse incognitum. Socrates lib. quarto capite ultimo. Obiit anno ætatis L. cum fratre regnavit annos XIII. post mortem fratres tres, Socrates, Sozomenus, Nicephorus , à quibus discrepant Diaconus, Victor.

GRATIANUS. *A.* Sirmii genitus antè, quàm pater Imperator esset. Socrates libro quarto capite nono , Sozomenus lib. 6. capite 10. Diaconus , Victor, alii. Imperator à patre creatus cum necdum plenè pubes esset,

nono

nono Kalend.Septembris, Lucino & Joviano coſs. Victor, Diaconus libro duodecimo, Ammianus trigeſimo, Socrates lib. quarto cap. decimo & vigeſimo ſexto. Uxorem duxit Creuſam, ex qua filio imperii herede nullo relicto deceſſit, adſcito imperii conſorte THEODOSIO primo. *A.* Diaconus libro 12. Theodoritus libro 5. capite 12. Hic cùm paucos Alanos ingenti auro ad ſe tranſtuliſſet, præ his omnes milites Romanos neglexit, contempſit. Victor, Diaconus. Idem Valente mortuo, Chriſtianos qui ab avunculo relegati fuerant, revocavit. Socrates, Sozomenus, & Theodoritus. Idem dolo & inſidiis Maximi tyranni ab Andragathio tyranni duce, in Gallia interfectus, Merobaude & Saturnino coſs. cùm annos regnaſſet xv. vixiſſet xxIIII. Socrates libro 5. cap. 11. Sozomenus lib. 7. cap. 13.

- VALENTINIANVS SECVNDVS. *A.* Hic D. Gratiani frater, ſed ex matre Juſtina natus, verſus Occidentem imperante jam patre, paullo poſt menſem Majum, Gratiano & Dagalepho coſs. Socrates libro quarto capite nono, Sozomenus libro ſexto capite decimo. Idem ſexto die poſt obitum patris à militibus in Italia Imperator creatus adhuc quadriennis. Socrates libro quarto cap. vigeſimo ſexto. Sozomenus libro ſexto, capite trigeſimo ſexto, Victor, Diaconus libro duodecimo. Et pro eo Probus cum Juſtina imperatrice Occidentem rexerunt. Diaconus, alii. Idem fratre Gratiano interempto, Maximum ad imperii ſocietatem admittere coactus

coactus est. Socrates libro quinto capite undecimo. Occidenti autem præfuisse hunc Valentinianum liquet ex Socratis lib. 5. cap. 11. & cap. 18. & Theodoriti lib. 5. cap. 6. Iste dolo & insidiis tyranni Eugenii apud Viennam dormiens à domesticis strangulatus. Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 22. Victor Diaconus 13.

THEODOSIVS PRIMVS. *A.* Ortus ex patritiis Hispanis , genus trahens à Trajano principe patre Theodosio, matre Thermantia genitus; vir admodum religiosus à GRATIANO primo *A.* Imperator declaratus Sirmii, Ausonio & Olybrio coss XVII. Kalend. Februar. Socrates lib. quinto cap. 2. Theodoritus lib. 5. cap. 5. & cap. 6. Sozomenus lib. 7. cap. 2. Diaconus libro 12. Hic Maximum tyrannum superavit, quem milites metu adventantis Theodosii vinctum dediderunt, idemque Maximus occisus Theodosio secundùm, & Cynegio primùm coss. sexto Kalend. Septemb. Andragathius verò Gratiani percussor, se in flumen præcipitavit. Socrates lib. 5. cap. 14. Sozomenus lib. 7. cap. 14. Theodoritus lib. 5. cap. 15. Diaconus lib. 13. Idem tyrannum Eugenium, cujus insidiis Valentianus secundus interemtus erat, ad Frigidum flumen superavit, & interfecit octavo Id. Septemb. Arcadio tertiùm, Honorio secundùm coss. Socrates lib. 5. cap. 24. Nicephorus lib. 12. Claudianus in Panegyr. Theodoritus lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 24. Diaconus lib. 13. Idem post victoriam illam ab Eugenio partam Mediolani in morbum

bum incidit, ibique filio Honorio præsente decessit, Olybrio & Probino coss. XVI. Kalend. Februar. Socrates lib. 5. cap. ultimo, Victor, Theodoritus lib. 5. cap. 25. Diaconus lib. 13. Sozomenus lib. 7. cap. ult. Vixit annos sexaginta, regnavit sexdecim. Socrates dicto capite ult. Sozomenus lib. 8. cap. 1.

ARCADIVS PRIMVS. *A.* THEODOSII primi. *A.* filius ex Placilla, à patre Augustus declaratus Constantinopoli, Merobaude & Saturnino primùm coss. XIIII. Kalend. Februa. Socrates lib. 5. cap. 10. Diaconus lib. 12. Idem patre mortuo Orientis gubernacula suscepit. Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. 26. 27. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus libro 13. Obiit Basso & Philippo coss. Kalendis Maji, filio Theodosio annorum octo relicto. Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus libro 13. Regnavit annos XXVII. vixit XLIIII. Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.

HONORIVS PRIMVS. *A.* Genitus patre THEODOSIO primo. *A.* Matre Placilla, Rhycomeliano & Clearcho coss. 5. Id. Septemb. Socrates lib. 5. cap. 12. Sozomenus lib. 7. c. 14 A patre Imperator declaratus Constantinopoli, Theodosio tertiùm & Abundantio primùm coss. 4. Id. Januarii. Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. c. 24. Idem patre mortuo Occidenti præfuit. Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13. Socrates lib[illegible]. cap. 1. Hic, ut cum patre annos duos, tredecim cum fratre imperasset Romæ obiit sine sobole.

Nam

Nam etsi duas Stiliconis filias Mariam & Thermantiam uxores habuerit, unam post alteram, tamen utraque sine prole præmaturè mortuæ sunt. Diaconus lib. 14. Mortuus verò Asclepiodoto & Mariano coss. ad decimum octavum Kalend. Septem. Socrates lib. 7. cap. 23.

THEODOSIUS SECUNDUS. *A.* ARCADII primi. *A.* filius, à patre Imperator creatus cùm esset annorũ octo. Diaconus lib. 13. Hic Orientem rexit per sororem Pulcheriam. Sozomenus lib. 9. cap. 1. Euagrius lib. 1. cap. 20. vel ut alii volunt per præfectum Anthemiũ. Socrates lib. 7. c. 1. Idem oppresso per Asparem Joanne Occidentis imperiũ adfectante, VALENTINIANUM tertiũ. *A.* consobrinum suum Occidenti præfecit. Socrates libro 7. cap. 24. Decessit hic Theodosius apud Constantinopolim, postquam imperavit annos XXXVIII. Euagrius libro 1. cap. ultimo, Diaconus lib. 14.

VALENTINIANUS TERTIUS. *A.* Patre CONSTANTIO, *A.* matre Galla Placidia genitus. Cujus pater ab Honorio Imperator declaratus apud Ravennam. Socrates lib. 7. cap. 24. Sozomenus lib. 9. cap. 15. Diaconus lib. 14. Hic THEODOSII secundi, A. filium Eudoxiam uxorem duxit Isidoro & Sinatore coss. Socrates lib 7. cap. 43. Euagrius lib. 1. c. 20. & lib. 2. c. 7. Diaconus lib. 14. Idem in Occidente regnavit. Socrates lib. 7. cap. 24. & c. 43. Euagrius lib. 2. c. 1. & 7. Diaconus lib. 14. Idem Romæ in campo Martio interfectus ab Ætii militibus insidiis Maximi tyranni, cujus

uxorem

GODESCALCI STEWECHI

CONJECTANEA

AD

SEXTI JULII FRONTINI

LIBROS

STRATEGEMATUM.

GODESCALCI STEVVECHII CONIECTANEA AD SEX JULII FRONTINI LIBROS STRATEGEMATVM.

In librum primum.

HAsdrubal frater Hannibalis tunc Livii & Neronis exercitum intellexit.] Pro *tunc Livii*, scribendum erit, *junctum Livii*. Aut posthac manus abstinendæ à libris. Quorsum enim illa quæ sequuntur, *quanquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent.* Imò ne vallum quidem aliqua parte hi coss. auxerant, quò facilius imponerent hosti. Testis Livius libro XXVII. eum adi, & videbis conjecturam illam meam non vanam. Adhibe quoque Frontinum, hoc eodem libro cap. I. exemplo IX. Polybius lib. XI. Florum lib. II. Cap. 2. exemplo ult.

Et ipse cum cetera manu, quà non exspectabatur aditus, intravit.] Legerim *quà non exspectabatur intravit*. Nisi hoc magis placuerit, *quà non sperabatur aditus, intravit.* Itidem lib. XXV. Codice Theodosiano, De petitionibus: *Cum per Illyrici partes barbaricus sperаretur incursus.* Sperare, pro timere. Sic Vegetius noster lib. III. cap. XX. *Non sperante eo ambas alas tuas incitare te convenit.* Virg. ---- *tantum sperare dolorem.* Cap. 4. exemplo 3.

Unam spem salutis haberet, si flumen liberasset.] Agitur toto hoc capite de evadendo ex difficilibus locis: *flumen liberare* quid sit, fateor me nescire. Neque video quid hujus loco substitui commodè possit; nisi fortè legamus, *si flumen superasset.* Frontinus eodem hoc capite, exemplo præcedenti, *dumque ignibus submoventur hostes, ipse flumen superavit.* Cap. 5. exemplo 3.

ravit. Idem lib. IIII. cap. VII. exem XXVIII. *flumen, in quo tumultuarium fecerat pontem liberasset*. Et hic malim *superasset*. Q. Curtius lib. III. *Motis castris superat Pinarum amnem*. Iterum lib. VIII. *quia plura flumina superanda erant*.

Cap. 5. excm. 8. Fossam transversam inter montes pressit.] Magnum pignus dederim, in hunc modum ea scripta fuisse à Frontino, *fossam transversam inter montes percussit*. Premere fossam quid sit, nondum didici: at percutere, id est ducere, fodere fossam, scio esse genus loquendi bonis scriptoribus usitatum. Ostendo in Commentario ad Flavium Vegetium, ceterùm ne molestum sit eò remitti, eundem hunc Frontinum appello. Is III. cap. XVII. exemplo quinto: *Fossa* (inquit) *in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit*.

Cap. eodem exem. 10. Universi à milite obstiterunt.] Scribo, *à limite obstiterunt*. De limitibus provinciarum agitur, in quibus clausuras, burgos antiqui habebant, & inibi præsidium militare l. II. C. de officio præfecti præto. Africæ.

Cap. eodem exem. 16. Primo intenti hostes, ne lacesserentur, stationem objecerunt: de industria Numidæ ad augendum sui contemptum, labi equis.] Si me audies leges, *deinde industria*. Natum mendum ex consuetudine librariorum, qui malè compendiosi sunt.

Cap. eodem exem. 20. Idem cnm in Vesuvio obsessus.] Montem hunc Campaniæ & Vesuvium, & Vesevum, etiam Vesujum scio appellari solitum; quare offendere non debent ea, quæ in libris aliis reperta sunt, *in Vesbio obsessus*, sive *in Besbio obsessus*. Nam tantundem illa valere, pueri sciunt.

Cap. eodem exem. 22. Ex quo unus ad opprimendum ipsos descensus erat.] Adstipulante sententia reponimus, *ad opprimendum ipsum*, en, quod præcessit, *explorasset autem ab hoste proximum teneri collem*.

Cap. eodem exem. 24. Qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium præbebant hostium.] Restituto,

ftituto, ut multis videbitur, audacter; ut mihi, verissimè, *qui edito frequentiori mugitu.* Solens mos quondam librariis, qui de suo ad ineptiam usque prodigi erant, consonantes non suo loco bonis scriptoribus largiri. Declaravi apud Vegetium propositis exemplis. Quin & in lapidibus veteribus reperias passim *juncxit. vicxit. nuncquam*, & infinita alia. Pari scriptione & in antiquis codicibus manuscriptis observabam *condicto* pro *conditio: extincxi. conjuncxi*, & similia sexcenta. Ad eum modum olim operæ hic scripserant: *edicto frequentiori mugitu.* Inde ineptiores & malè feriati homines paullo pòst fecere *deducti*; & quidem nulla sententia. Mentio enim de relictis bubalis ad arbores alligatis, qui recedentibus dominis, frequenti mugitu edito Romanis persuaderent, castra Ligures nondum movisse.

Cùm propter conditionem locorum longum deduceret agmen.] Fortè quis malit, *educeret.* Mihi tamen perplacet, *duceret.* Cap. 6. exem. 3.

Delituerant deinde ad extremas ipsi, ubi ingresso silvam hoste proximas ulteriores impulerunt.] Corrigo quà ab interpunctione, quà de scriptura, hoc modo: *delituerant deinde ad extremas ipsi Boii. Ingresso silvam hoste, proximas ulteriores impulerunt.* Si vacat locum considera, ac dijudica, rectène fecerim, qui veritate historiæ à vulgata Frontini scriptura discesserim. Strategemate isto Posthumium consulem, & cum eo millia xxv. deleta; memoriæ prodidit Livius, ex cujus lib. xxIII. verba rei illustrandæ, & confirmandis conjecturis huc arcessere visum fuit: *Galli (inquit) oras extremæ silvæ cum circumsedissent, ubi intravit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. Quæ alia in aliam instabilem per se, ac malè inhærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt.* Bojos verò istos quibus Frontinus id strategema tribuit, Galliæ Lugdunensis populos fuisse si quis nescit, consulat Plinium libro III. cap. VII. & libro IIII. capite XVIII. Item de migratione eorundem in Germaniam, inter ceteros Cap. eodem ex- emplo ult.

Wolfgangum Lazium lib.VII & Strabo lib.VII. Livius lib.XXXIV. *L. Valerius Flaccus in Gallica cum Bojorum manu propter Litaniam silvam secundo prælio conflixit.*

Cap. 8. excem. 5. At illi ne suspicione prœlii diducerent vires.] Repono, *At illi ne suspectione prælii diducerent vires.* Viam facientibus aliis editionibus. De verbo Suspectio vide quæ dixi ad Vegetium, si modò operæ videatur. Nam eam vocem Tacito, Terentio, aliis Romanis scriptoribus jam olim postliminii jure redditam non potes ignorare.

Cap. eodem excem. VII. Legati Romanorum, cum misissent ad Antiochum.] Insani simus, ni sincerum esse videamus, *cum missi essent.* Quod & sententia, & rei veritas ita emendandum flagitant.

Cap. 9. excem. I. A. Manlius consul.] Hoc strategema non Manlio, sed C. Mario Rutilo, qui postea Censorinus vocatus fuit, à Livio adscribitur lib. VII. ab Urbe condita. Sed idem ille in primo consulatu suo collegam habuit quendam Cn. Manlium Capitolinum imperiosum, anno ab V.C. trecentesimo nonagesimo sexto. Testantur Fasti.

Cap. 11. excem. 3. Ut decimam, tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogeret.] Scribe meo periculo, *ut decumani tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogerentur.* Ita primum eum locum constitueram, post vidi ipsum Frontinum lib. III. cap. V. ubi idem exemplum in medium attulit, legere, *testimonio concitarentur.* Itidem alia strategemata bis apud hunc scriptorem posita animadverti. Inprimis lib. I. cap. I. excem. II. & lib. I. cap. V. exem. XIII. Item lib. I. cap. V. exem. XII. & lib. III. cap. V. excem. VIII. Idem lib. I. cap. X. exem. I. & lib. IIII. cap. VII. excem. VI. Item lib. I. cap. IX. excem. ult. & lib. IIII. cap. V. excem. II. Item lib. I. cap. XI. excem. III. & lib. III. cap. V. excem. XI.

Cap. eodẽ excem. 14. Hoc genere strategematicõn, non ea tantùm parte utendum est, qua imperitos existimabimus esse, apud quos his utemur: sed multò

multò magis ea quæ talia erunt, excogitabuntur; ut ab his monstrata credantur.] Nunquam mihi persuadere potui (quod pace eruditiorum dixerim) à Frontino scripta verba jam recitata. Nam ut primum scriptorem hunc attentius legere cœpi, statim suspicatus sum ludimagistri alicujus commentum esse, ad ea præcedentis exempli, *cùm barbato & indocili milite uteretur.* Si erro, ignosces, benivole lector: si enim contra tendere velis, nihil superest, quo defendam, aut latus tegam, cùm desint mihi veteres libri.

Et ludite, inquit, milites Aphricam oppressi.] Restituebant ingeniosissimus & amicissimus mihi Janus Gulielmus, *& pludite.* mihi non displiceret legi, *eja pludite.* Pludo pro plaudo: cludo, pro claudo: similia sexcenta obviam in libris antiquioribus passim. Hinc illud *ludite* ab indoctis librorum descriptoribus suppositum esse liquidò apparet. Plautus Casi. Sc. ult. *Verum qui non manibus, quantum poterit, pluserit.* Cap. 12. exem. 1.

AD LIBRUM II.

DEposcentes pugnam, humerosque exercentes, & lanceas vibrantes.] Saniorem, imò genuinam Frontini scripturam fore arbitror, si secundam illam consonantem abjiciamus, & scribamus *exerentes.* Quippe id verbi elegans, & meo judicio magis significans, quod gestum & calorem exprimat eorum, qui prœlium inire gestiunt. Cap. 1. exem. 3.

Ovid. *Exerit hic humerum, vestes trahit ille per altas.*
Idem 1. Fasto. *Credibile est illos pariter vitiisq; jocisque Altius humanis exeruisse caput.*

Et dictatores Carthaginiensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem.] Itane boni correctores impunè vobis licet Principes Aphricæ viros Carthaginienses vilipendere, & in repub. seu castris eorum Dictatores, & Cap. eodē exem. 4.

 quidem

quidem plures constituere, nulla senatus auctoritate, nullo populi consensu adhibito? Apage nobis istos dictatores, Frontinus noster *ducatores* appellaverat, ea vox incognita vobis causam dedit loci depravandi. Ut duces, item ductores, & ducatores; ductus & ducatus olim usitata nomina fuisse, ad Vegetium docemus. Conjecturam hanc, ut alias plerasque meas in hunc scriptorem, cum Jano Mellero Palmerio amico communicabam, viro & ab eruditione, & ab ingenio nunquam satis laudato. Qui eandem hanc emendationem sibi quoque in mentem venisse adseverabat, paratum ostendere, nisi exemplar Bonnæ fuisset. Quinimò similes emendationes in Front. plurimas mihi suppeditaturum, simul ut reverteretur ex Superiori Germania. Ceterùm id illius beneficium non me tantum, sed remp. Potius ipsam percipere non potuisse meritò doleo. paucis namque post diebus quàm à nobis ille discesserat, Argentinæ pestilentia (proh dolor) exstinctus est: non sine magno amicorum dolore, non sine maximo rei litterariæ damno.

Cap. eodem exem. 11. Interfectis omnibus impedimentis.] Vidi, qui legendum censerent, *interceptis omnibus impedimentis*. fortè quòd iis non placeret impedimenta dici interfecta. Sed eos ego ad Vegetii caput sextum libri tertii remitto. Ulterius pronuntio historiæ fidem τῷ *interceptis* non admissuram. Neque enim hic Cæsarianorum, sed ipsorummet Afranianorum agitur factum, qui tantum abest, ut impedimenta sua à Cæsarianis intercipi permiserint; ut ipsimet illa interfecerint. Testem do Cæsarem ipsum lib. 1. De bello civili: *Illi* (inquit,) *& inopia pabuli adducti, & quò essent ad id expeditiores, omnia sacrinaria jumenta interfici jubent.* Quo loco suspicor *sagmaria jumenta* à Cæsare nuncupata fuisse. De quibus nos alibi.

Cap. 2. excm. 4. Equitatum eorum à latere invasit, aversumque, & eorundem partem peditum perturbantem insecutus.] De hoc loco Palmerium quoque consului, videretur ne commodius legi, *& eorundem pariter peditem perturbantem.* Ille quanquam

conje-

conjecturam meam non improbaret; malebat tamen scribi, *& eorundem in arcto peditem perturbantem.* Utrum voles eligito, adhibitoque Appianum de bello Mithridatico, & Plutarchum in Lucullo. Ubi traditur Lucullum Thraces, Gallosque equites in Tigrani cataphractos ex transverso immisisse; illos, non exspectato Romanorum impetu, sese gravissimosque armis equos inter suorum peditum agmina præcipitasse: eaque re impeditum universum exercitum, non tam insequendum, quàm cædendum fuisse. Victoriam illam adeptus Lucullus pridie nonas Octob. die alioquin nefasto, quod eodem Scipio cum Cymbris congressus exercitum Romanum perdidisset.

Ipse optima parte virium suarum dextro cornu totam circuivit aciem hostium.] Suspicor locum à glossis contaminatum, & abjicienda illa *dextro cornu.* dixit enim paullo antè, *omnemque equitatum & fortissimum quemque peditum in dextro cornu posuit.* Cap. 3. exem. 3.

Equites à sinistro cornu præter ora phalangis jussit transcurrere citatis equis tectos, ut objectis armis ipso impetu perfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones solverunt aciem, & terga verterunt.] Locus, mea quidem sententia, non sanus, & cùm libri antiqui desint, ex ingenio, si non persanari queat, saltem tentandus linquitur. In præsentia non aliud mihi occurrit, nisi reponi posse *citatu equis vectos.* Nam quod Parisiensis editio præ se fert, *citatis equis tectis*. Mihi numquam probabir. De conflictu hoc P. Æmilii, & Persei consulendus Livius libro XLIIII. Cap. eodem exem. 20.

Cn. Pompejus adversus C. Cæsarem palustri prœlio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem.] Reppererat in libris Front. Modius: *palestrialis*, in aliis, *palæpharsali.* Quæ ipse ænigmata mera fatetur, ideoque scribendum videri, *illustri prælio.* Atqui mea opinio alia est. Nam illud Cap. eodem exem. 22.

palustri, ut rejicere vix ausim, facit ipse Frontinus verbis subsequentibus, *Sinistrum latus, ne circuiri posset, admovit paludibus.* Præterea illud *palæpharsali*, dictum ut multa alia more Græcorum. Q. Curtius lib.IIII. *Legati respondent esse templum Herculis extra urbem, in ea sede, quàm Palætyron vocant.* Idem lib. eodem, *Magna vis saxorum ad manum erat Tyro vetere præbente.* Sic Palæopolis, urbs antiqua: sic Palæpaphus, in qua antiquum Veneris Paphiæ templum. Sic Scepsis & Palæscepsis apud Stephanum, apud Strabonem lib.III.lib.XIII.lib.XIIII apud Ptolemæum lib.V. cap.XIIII. & lib. III.cap.XIII. & aliis locis sexcentis. Quin omissis superioribus unus Orosius poterat satisfacere, qui libro sexto cap.XV. *Hic* (inquit) *exitus pugnæ ad Paleopharsalum fuit.* De qua pugna Lucanus lib.VI.Dio lib.XLII.Velleius lib.II.Appianus lib.II.& ipse Cæsar libro III.

Exemplo eodem. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conversas in obliquum.] Adsentior iis,qui pro *sed* utrobique substituendum putant *sex*. Id ut faciam primùm mihi auctor Plutarchus in Pompejo; ubi de Cæsare acies instruente loquens, *sex cohortes*,ait, *è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locavit, jussitque eas quietem agere.* Iterum in Cæsare: *Ex posteriori acie sex clanculum venire cohortes jussit, quas post dextrum dispositas cornu, quid opus esset facto præmonuit.* Meminit quoque Appianus,& alii.

Exemplo eodem. Inopinato subinde lati excursu.] Scribo, *subinde elati.* Vocalem secundam bis scribere librarii noluerunt. Quod genus hominum nimis quam negligentissimum istiusmodi compendiis scripturæ maximas turbas dedit, sciunt, qui membranas volutarunt.

Cap.eodē exem.23. Catii equestre prœlium.] Equidem parum cati illi, quicunque istos Catios, novum genus hominum, & orbi Romano ne dicam soli incognitum, primi producere conati sunt. Nec est quod de Catheis somniemus, quorum meminere Orosius lib.III.

cap.

cap.xix.Ptolemæus lib.vii.alii. Hi enim Indiæ populi, quos Alexander Magnus adiit dum Porum superavit, teste Strabone lib. xv. Nos Cæsari Germanico laudem suam eripi non patimur, populoque huic nomen reddimus, scribendo, *Catti equestre prælium.* Secuti in eo Dionem, Strabonem, Orosium, Florum, Tacitum & Martialem apud quem lib. ii. epigrammat.ii. pro Dacis reponendum Cattis olim monuit in suis Epistolicis I.Lipsius.

Prœlium in siluas refugiendo diducerent.] Profectò id nunc primum est cùm apud Romanum scriptorem lego, *diducere prælium.* Neque satis capio quid hoc sibi velit, corrigendum suadeo *prælium in silvas refugiendo ducerent.* Enim prœlium ducere eleganter dicimus; quomodo Cæsar, & alii, plus centies dixere, *bellum ducere*, id est protelare, protrahere, procrastinare. Pari phrasi quoque Cic. *rem ducere*, hoc est rem proferre. Exemplo eodem.

Ne quis non locus ejus victoriam miraretur.] Non incommoda illorum verborum sententia, attamem præ illa mihi placet, quod dicam, *ne quis locus ejus victoriam moraretur.* Victoriam enim ad multos dies remorati videbantur Catti, cùm ad silvas & loca ardua, impedita sæpius sese reciperent. Sic Curtius lib. iiii. *Unam esse urbem, quæ cursum victoris morari ausa esset.* Exemplo eodem.

Dejectis jugis Callidromi montis Ætolis, qui præsidio tenebantur.] Scio Ætolos in Callidromo præsidere solitos, testante idipsum præter alios Livio lib. xxvii. *Igitur Philippus* (inquit) *dejecto præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebant.* Nihilo secius suspecta mihi illa, *præsidio tenebantur.* Deinde quod alii in libris reperisse se ajunt, *Callidromiacolis.* Id puto olim fuisse *Callidromi colis*, & utrumque illud *collis* & *montis* pro glossemate induco, scriboque, *dejectis jugis Callidromi Ætolis.* Livius libro xxxvi. *Extremos ad orientem montes, OEtam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromum appellatur.* Cap. 4. exem. 4.

Adeun-

Adeundus & Strabo lib. 9. Appianus De bellis Syriacis, item Plutarchus in Catone.

Exemplo eodem. Nisi circummissus ab eo M. Porcius Cato, &c. super eminentem castris regiis collem, à tergo subitus apparuisset.] Necessariò emendandum, *super imminentem castris*. Audi Livium. *Ni M. Porcius Cato* (inquit) *ab jugo Callidromi, dejectis inde AEtolis, & magna ex parte cæsis, incautos enim & plerosque sopitos oppresserat, super imminentem castris collem apparuisset*. Prœlium hoc, quo de agitur, Attilii Glabrionis & regis Antiochi, commissum anno Urbis DXLV. Claudio Marcello, T. Quinctio Crispino coss.

Cap. 4. exem. 17. Vehiculaque tædæ & sepi, & sulphuris plena.] Eò quòd in similibus strategematis oleum incendiarium, sulphur, & pix usui esse solent, mutare fortè quis possit illud *sepi*, in *picis*. At eum puto contra mentem facturum nostri auctoris. *Sepum, sebum, & sevum* promiscuè usurpabant veteres, pro pinguedine ex omento animalium, ex quo candelæ nostræ confiunt. Invenias quoque *sevo, sevas, sevare*, pro quo & *sebare* indifferenter scribebant. Obviæ voces apud Plinium, Catonem, Columellam non uno loco.

Cap. eodem exemplo penult. Compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis.] Præpositionem *in*, tanquam non magni usus tollere suaserim. Natam autumq ex geminatione præcedentis liquidæ.

Cap. 5. exem. 4. Ob ejus ingentem exercitum 130. elephantos intentior.] Ruit sententia, nî reponas, *ob ejus ingentem exercitum, & 130. elephantos*.

Cap. eodem exemplo 14 Certior factus hostem inopem commercio laborare.] Palmerio visum legendum esse, *commeatu laborare*.

Cap. eodem exemplo 16 Molitus imbelles suorum.] Neque mentem Frontini intelligo, nec quis strategematis istius usus sit video, ni emendemus, *amolitus imbelles suorum*. Removisse enim Harridas videtur omnes, qui per ætatem arma ferre non possent, reliquis insidias & subsessas instituisse.

Cum.

Cum Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponeson tuerentur.] Verba hæc scriptoris mẽdosa esse manifestissimũ. Palmerio nostro proposui ea hora, quæ mihi ultimum cum eo viro colloquium præbuit. Ille, qua erat ingenii sagacitate, emaculanda vidit hoc modo : *cum Lacedæmonii ad Isthmon vallo ducto Peloponeson tuerentur.* In quo divinam illius conjecturam non potui non approbare; & probabis scio quisquis Plutarchum in Theseo, in M. Crasso & in Arato. Strabonem libro VIII. Ptolemæum libro III. cap. XVI. Pausaniam, Plinium alios consulueris. Cap. eodem exem 26.

Ac deinde prima luce vocatis suis.] Scribe meo consilio, *prima luce evocatis suis.* Ex iis quæ antea diximus jam aperta, scio, mendi origo, geminanda enim vocalis, quæ in fine præcedentis nominis delituit. Exemplo eodem.

Pagos quoque sub specie deditionis obtulerunt.] Amicus meus emendari volebat, *spathas quoque*, vel hoc modo *sparos quoque.* Sed hic, quod manes illius condonent, ab eo non steti. Videbar enim proximè ductum litterarum commodius ita restituere, *paganos quoque.* Semper militibus oppositi fuere pagani, non in jure tantum, sed etiam apud Suetonium, Vegetium; ubi me de iis dicere memini. Hoc amplius, non spathæ, non spara, tela quæ scimus illa, sed qui Romanos à tergo nihil tale suspectantes, adorirentur inimici, in quæstionem hîc veniunt. Cap. eodem exem. 28.

Et fide pacta hosti, facinus perpetraret.] Conjecturam nostram ille admisit, qui mihi instar erat multorum. Admittent scio quotquot animo attento Frontinum legerint. Emendo sic: *& fide facta hosti.* In recipiendo transfuga pactione opus non est: ceterùm ut Adathantes hic Plutarchus in Lucullo Olthacum vocat, ingens illud atque strenuum facinus interimendi Luculli perpetraret, necesse fuit, sic vitam instituere, eos mores fingere, qui illum & castris Luculli, & familiaritate tanti viri non indignum præstarent, & hoc illud est, quòd paullo pòst Frontinus noster innuit his verbis, *cùm deinde frequentibus excursionibus prom-* Cap. eodem exem. 30.

promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit. Fidem ergo acquisivit rebus gestis, in transfugiendo pactus non est.

Exemplo eodem.

Tempus elegit, quod missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.] Amicus noster scribendum censebat *remissa principia.* Quod expendendum relinquo his, qui scriptos Frontini codices habent, aut postidea nanciscentur. Mihi certè id pro genuino est. De principiis, id est, principibus seu principalibus militibus negligentius agentibus id accipiendum liquet. Vide Commentarium nostrum ad Vegetium.

Cap. eodē exem. 31.

Cum deinde Pompejani securi servatique pabulo de reditu cogitarent.] Quot capita, tot sententiæ, aliis placet *securi saturique pabulo*, aliis *securi oneratique pabulo*: rursum aliis, *securi serenatique cum pabulo de quibus omnibus eruditiorum esto judicium.* Interim paullo pòst pro eo quod vulgatur, *persecuti cædunter.* Vide reponendum ne sit *persecuti cædunt.*

Cap. eodem exemplo 32.

Et in fronte, & utriusque lateribus.] Negligentia operarum error natus. Scribendum, *& utrisq; lateribus.* Simile & illud eodem hoc capite exemplo XXXVIII. *tanquam Ilerdam repetiturum*, pro *repetiturus.* Item exemplo eodem *inordinatos est adortus*, pro quo illi edidere *inordinatus.* Non absimile suspicor illud, quod sequitur ejusdem hujus capitis exemplo XLII. *à tergo ingressus itinere oppressit fuditque*: pro quo substituere possis *à tergo aggressus, in itinere oppressit fuditque.* Imò & in ultimo hujus capitis strategemate, quòd minus sincera existimem auctoris nostri verba, sic legerim, *varioque flexu eluderent hostem. Deinde ut primum sensit minus agiliter adversam partem moveri, progressus, prælassatos facilè superavit.* Idem lib. II. cap. VI. exemplo V. repone, insecutus pro, insecutos & lib. III. cap. X. exem. I. eruptione, pro irruptione.

Cap. eodem exem. 34.

M. Crassus bello fugitivorum apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallavit. Nocte deinde commutatis copiis,

copiis, manente prætorio in majoribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit.] Ita postrema Colonien. editio, ut prima fronte videtur, omnino absque suspicione mendi. Nihilominus tamen, ut locum diligentius examinarem, militaris disciplina in caussa fuit. M. Crassus à Romano populo imperator missus contra Spartacum, legatum habuit L. Quintium. Illum majoribus castris in quibus prætorium erat, insedisse certum est, minoribus verò legatum. Nunc ut de nocte copia illi commutarint, relicto, ut ait, in castris majoribus prætorio; habuerit hoc speciem aliquam & occasionem fallendi hostis, ut qui majores copias illi vallo opposuerit, unde majorem hostium impetum metuebat. Sed quid nunc illo faciamus, quod ipsum Crassum omnes copias eduxisse subdit? an hoc ex diversis castris fieri potuit? nunquam hodie credam. Etenim commutatas copias fuisse falsum est. Indicat editio Parisiensis, in qna non *commutatis copiis*, verum *communitis copiis* legitur. Immuto leviter & corrigo, *comminatis copiis.* Valet autem *comminare*, idem quod cogere, in una castra colligere. Festus: *Agasones equos agentes, id est, minantes.* Idem, *Agere modò significat ante se pellere, id est minare, modò significat jurgari.* Apul. IX. Milesiarum: *Nam senex Claudius cui nostra tutela permissa fuerat, universa nos jumenta, id hora jam postulante, ad locum proximum bibendi caussa gregatim prominabat.* Idem lib. VII. *Illi* (inquit) *vinarios utres ferentes, & gregatim pecua comminantes.* Hæc illa sunt quibus conjecturam nostram stabiliendam ratus sum, nam quod à Livio hujus belli scriptore, aut à Plutarc. in M. Crasso opem exspectabam, frustra erat.

Triginta quinque millia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradidit.] Non licuit nobis esse tam beatis, ut à Liuio scriptam hanc historiam legeremus, quippe cum multis aliis illius auctoris scriptis, hæc quoque injuria temporum interiit. Igitur Epitomen illius libri XCVII. audiamus: *M. Crassus* (inquit) *prætor primum cum* Exemplo eodem.

parte

parte fugitivorum, quæ ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnavit, cæsis inimicorum XXXV. *millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit, cæsis cum ipso millibus* XL. locum expendant quibus plus otii est, dissentiunt hi scriptores de cæsorum numero. Neque ea tantùm varietas hoc loco consideranda, sed & quæ de nominibus ducum est, seu præfectorum militarium. Frontinus noster libro II. cap. IIII. exemplo VII. Ganimocum appellavit, vel ut in aliis est Tanonicum, quem hoc capite Gannicum nominat. Eundem alii Cannitium vocandum censent, idque ex Plutarchi Crasso, in quo non leviter errant. Plutarchus Cannitium istum Crassi, non Gallorum aut Spartaci partes secutum indicat. De bello hoc Spartacio consulendi præter Plutarchum, & Livium, Appianus, Eutropius, Florus libro III. cap. XX. Orosius libro V. cap. XXIIII.

Cap. 6. exem. 4. Cùm ad Trasimenum inclusi Germani acerrimè pugnarent.] Absit ut Germanos ad Trasimenum cum Hannibale congressos librarii nobis persuadeant. Neque enim ii sunt Germani ut contractam temeritate C. Flaminii cos. ignominiam, tam facilè patiantur in se derivari. Emendo, *inclusi Romani.* Ita jubent Livius lib. XXII. Orosius lib. 4. Florus lib. II. Valerius lib. I. Silius lib. V. Plutarchus in Hannibale, & in Fabio. item Frontinus noster lib. IIII. cap. VII. exemplo XXV.

Cap. 11. exem. 5. Aurum, quod parentes ejus redempturi captivam domum Scipioni attulerant.] Exiguum est quod monebo, tamen facere non potui, quin monerem, scribendum videlicet, *domo Scipioni attulerant.* Vide Val. Maximum lib. IIII. cap. III. Livii lib. XXVI. Gellium lib. VI. cap. VIII.

Cap. 13. exem. 5. Dejecit se in alveum, eumque in armis & vulneribus oneratus tranavit.] Fuit qui hæc ita mutaret, *eumque & armis & vulneribus oneratus.* Quod ferrem facilè, ni Parisiensis editionis lectionem pessimam esse pronuntiasset, quam ego & genuinam & optimam esse probabo. Ea talis est, *eumque non armis*

sed

sed vulneribus oneratus tranavit. Dictum illud *non armis*, quasi *non solùm*, *non tantùm armis*. De quo Græcismo dixi in libello De particulis linguæ Latinæ, eumque magnos viros & in Ciceronis lectione imitationeque assiduos præteriisse ostendi; & parum abfuisse, quin illorum temeritate Cicero in Verrinis vulnus acceperit. Unum Cic. testimonium adhibere visum est ex ea pro Sextio: *Eaque non silentio consulum dissimularentur; sed & voce, & sententia comprobarentur.* Similia qui volet in Pandectis juris observata petat ex Anto. August. lib. 11. Emendationum cap. 1.

IN LIBRUM III.

TUm illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.] De perrependo vel erependo non sinit nos hoc loco cogitare eorum verborum significatio: ut quæ tarditatis sint, & testudineo gradui convenientes voces. Caninam illam litteram malè geminatam arbitror, scriptum quippe à Frontino fuisse, *aripuerunt*. Quod valet, abripuerunt. Cap 1. exem. 1

Fiducia conditi commeatus proprio tritico abusos, initio æstatis aggressus, inopia compulit ad deditionem.] De hoc loco sententiam dico, at suspensa manu. Scribendum videri, *properè tritico abusos.* Quanquam non immeritò, triticum proprium, & hoc frumentum quod ex fœdere acceptum condiderant, opposita dicere quis possit. Illud minimè prætereundum, *τὸ abusos*, non eam hic notionem habere, quàm vulgus putat, sed proinde esse, ac si dixeris consumpsisse. Plautus Asin. Sce. Ubi sunt: *Ubi sunt quæ dedit? abusa sunt.* Idem Bacchi. Sce. In Piræ. Similiter interpretatus doctissimus Adri. Turnebus illud Terentii. Cap. 4. exem. 1

Nam in prologis scribundis operam abutitur.

Eandem vocem ex optimis membranis nostris reposuissem in constitutione Imp. Justiniani, ni prævenisset

Ludo. Ruffardus l. ubi adhuc. xxix. C. de jure dotium. *Ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito, & matrimonio inter eos constituto: sed fructibus earum ad sustentationem tam sui, quàm mariti, filiorumque si quos habet, abutatur.* In vulgatis libris est *utatur*.

Cap. 7. Index hujus capitis procul dubio depravatus. Quod enim vulgò editur, De fluminum derivatione, & vitatione aquarum. Id neque idonea sententia fit, neque mentem auctoris exprimit. Corrigo igitur, *& vitiatione aquarum.* Neque enim de vitanda; sed de corrumpenda, inficienda aqua hîc agebatur. Quod & res ipsa, & quod subditur Clisthenis strategema clamitat, his verbis: *mox afflictis siti restituit aquam elebore corruptam.*

Cap. 7. exem. 2. Caduceorum civitatem amne cinctam.] Nulla in re magis ineptiunt librorum descriptores, quàm in populorum nominibus, quos illi sæpe novos, aut interdum non secus atque Peliam recoquunt. Emendandum ex historiis ejus ævi, *Cadurcorum civitatem.* Hi Cadurcenses quoque pòst appellati, ut videre est in Itinerario. Cæsar. VII. belli Gallici: *Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos.* Ibidem, *Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ.* Iterum libro eodem, *Rutenos, Cadurcosque ad fines Volgarum depopulandos mittit.* Hinc videre est, non temerè nos in restitutione hujus loci versatos. Qui volet adjungat Ptolem lib. II. cap. VII. Plinium libro IIII. cap. XIX. Strabonem lib. IIII. Meminit horum Mantuanus quoque:

Alverni, Meldique simul, fortesque Cadurci.

Narbonensis provinciæ Galliæ, & Aquitaniæ populi, & civitas Episcopalis in provincia Bituricensi Caros.

Cap. eodem exemplo 4. Fossam pariter & aggerem instituit, ut in usum ejus existimarent homines egeri terram.] In Parisiensi editione erat, *aggeri terram*, quod aliis non placuit. Veruntamen, quamquam ferri hoc poterat (usitata enim scimus Plauto, aliis Rom. scriptoribus *aggerere bona*, *aggerere aquam*, *aggerere herbas*)

bas.) Nobis tamen libet verum esse, *aggerari terram.* Ex multis testimoniis quæ suppetunt, pauca tantummodo dabimus. Q.Curtius lib. I I I. *Profundum mare quod vix divina ope posset impleri. Quæ saxa tam vasta, quas tam proceras arbores posse reperiri? exhauriendas esse regiones, ut illud spacium aggeraretur.* Arnobius primo lib. Adversus gentes: *quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interierint vastitate.* Apulejus secundo de Asino: *Ac sic aggeratus in cumulum stragulis & effultus in cubitum.*

Philippus cum Trinassum castellum nuda vi capere posset.] Vidi editiones, quæ *Teenassum* appellarent. Alii *Trinessum* & gentiles ejus Trinesseos vocasse videntur. Adi Stepha. & alios. & pro *nuda vi,* substitue, *nulla vi.* Operarum nempe culpa mendum illud enatum est. Cap. 8. exem. 1.

Aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat.] Longius videbatur petitus hic tropus, quare locum suspectabam, ac primùm, *obturabat* reponi posse credebam. Ceterùm in eo nondum mihi potui satisfacere. Cap. 9. exem. 2.

Eripi posse castellum.] Parum abest quin legendum censeam, *erepi posse in castellum.* De eo quod subsequitur liberius pronuntiabo: *ut prospectus visusque per saxa facilior foret.* Nimis hoc ineptum, nimis, inquam, absurdum. Quapropter rescribe, *prospectus nisusque.* Hanc emendationem Crispo Sallustio debemus, qui in Jugurtha, dum præsens enarrat strategema, *modò eminentibus* (inquit) *saxis nisus Lygus.* Item paullo pòst, *capite, atque pedibus nudis, uti prospectui nisusque per saxa facilior foret.* Iterum ibidem: *quæ dubia nisui videbantur potissimum tentare.* Quin imò Frontini nostri verba subsequentia hanc emendationem planè confirmant. Ait enim, *quibus in ascensu nitebatur.* Curtius lib. V I I. *Nihil tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti.* Idem: *per has difficultates enituntur in verticem montis.* Cap. eodem exem. 3.

Operirenturque tempus, quo ipse noctu appelleret.] Si retinemus τὸ *noctu*, nullus haud Cap. eodem exem. 4.

dubie usus erit istius doli. Neque enim is oppidanorum mos est, portis patefactis hosti adventanti de nocte occurrere. Quæ res facit, ut libentius legerim *interdiu appelleret*. Nihilominus ut cetera omnia, itidem hoc judicio doctiorum lubens meritò relinquo. Et videant iidem illi sit ne paullò inferius reponendum, *impetum fecerunt*, pro eo quod vulgo circumfertur, *impetum facerent*.

Cap. eodem exem. 6. Cum confluerent.] Mirum ni Frontinus scripserit, *quò cum confluerent*. Vel sic, *cumqueeò confluerent*.

Cap. 13. exem. 4. Aliqui & jumentum in adversam partem insulserunt.] Facilè sit adferre verbum rei significandæ conveniens. Sed impudens planè sit à libris discedere, si sententia constitui possit ex iis, quæ isthinc suppeditantur. Ora Parisiensis editionis habebat, *aversam partem inflixerunt*. Miror inde non potuisse emendari ab amico nostro, qui fatetur sibi N.L. poterat enim sic, *aliqui & jumento in aversam partem inflixerunt*. Vel hoc modo *aliqui & jumento aversam partem inflixerunt*. Conjuncta nimirum cum verbo veteri Fligo præpositione, quæ tamen casum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtii lib. VII. *Idem Asiam, & Europam finis interfluit*. De Tanai fluvio illa dicuntur. Veram & genuinam scripturam esse præstabo, quam in membranis repererant alii, quamque malè illi repudiarunt. Hanc scilicet, *Idem Asiæ & Europæ fines interfluit*. Certè usitata, imò & Curtiana phrasis libro III. *Pinarum* (inquit) *amnem, qui duo agmina interfluebat*. Idem libro VII. *Viginti millia latronum erant, fundis sagittisque pugnam invadunt*. Idem lib. IX. *ne infregeritis manibus meis palmam, qua Herculem, Liberumque patrem si invidia afuerit, æquabo*. Iterum lib. eodem: *quàm procul abessent mari*. Pari phrasi ab illo scriptore dictum illud lib. V. *Persequi idipsum iter, quo pridie pulsi fuerant, ne dubitaret*. Quo loco quàm varient codices, quàm æstuent correctores, non est nunc pretium operæ referre. Redeo unde discesseram. Jumento in partem aversam litteras

quando-

quandoque inflixiſſe, id eſt per poſticum commiſiſſe, ait noſter Frontinus, donec tranſiſſent ſtationes hoſtium. Idem innuit, quod proximè præmiſſum eſt, *pecoribus quidam inſuerunt litteras*,

Ut crucibus velut gubernaculis dimiſſis.] Scribe *demiſſis*. Cap. eodem exemplo 5.

Vigiles quoſdam excitavit.] Legendum meo quidem judicio *excivit*. Non hoc primum eſt, cùm hæc verba *excitare*, & *excire* in mutuum locum immigrarunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica ſalis inſit; à tribuni cornicolariis, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apulejus VIII. de Aſino, extremo: *Tinnitu cymbalorum, & ſonitu tympanorum, cantuſque Phrygii mulcentibus modulis exercitus, procurrit obviam*. Non eſt per ſententiam, ut aliter iſte auctor ſcripſerit, quàm *modulis excitus*. Cic. III. Officiorum. *Sintne igitur inſidiæ, tendere plagas, etiamſi excitaturus non ſis, nec agitaturus*. Malim, *exciturus*. Idem verbi videbis reſtitutum auctori De viris illuſtribus à doctiſſimo adoleſcente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque ſcriptores excurrere, & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare, imprimis lib. VIII. *Itaque protinus injicit fratri manum, & in regiam pervenit: excitiſque cuſtodibus corporis ad ſalutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat*. Iterum lib. eod. paucis admodum interpoſitis, *Ptolemæum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciverunt*. Ubi vulgo legas, *excitatiſque excitaverunt*. Cap. 14. exem. 1.

Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captivos deinde præciſis manibus dimiſerunt.] An ne mirum eſt depravatiſſimam illam interpunctionem adhuc non mutatam? repono *horrea tota nocte circumduxerunt captivos: deinde, &c.* Phraſim ſcio animadvertis, de qua nos paullo antè egimus. Cap. 15. exem 4.

Etiam ex conſuetudine ut ſocii exciperentur.] Diſtractione prioris vocis ſententiam juvo, *Et jam ex conſuetudine*. Cap. 16. exem. 2.

Cap. eod. exem. 13. Per tempus idoneum datis pollicitis.] Jam diu illa pollicita data erant, boni correctores cùm figuratam verbi ducere significationem non caperent, aliò, nescio quò, nos abducere conati sunt. Eos sequatur qui volet, ego hic consisto, & reperi qui ad meas partes accederent, scriptum videlicet à Frontino fuisse, *ductis pollicitis*. Ut liquidius de re judicare possis, en in promptu testimonia. Cæsar: *ducere dum ex die Hædui.* Cicero: *suadere institui, ut bellum ducerent.* Par phrasis illa Curtii: *Trahendi belli vix ullam esse rationem.*

Cap. eodem exem. ult. Qua spe simulatos Thracas emisit.] Vide rectè ne constituta sit sententia adjectione unius litteræ, *spe stimulatos*. Curtius libro III. *fatisque omnibus stimulatis opus orsus*. Quo loco legendum aliquando putavi, *fatisque*. Ceterùm non id jam agitur. Iterum Curtius libro VII. *tandemque eodem metu stimulante.* Denique nemo non dixit *spe, metu, pollicitis, præmiis stimulari, incitari, &c.*

Cap. 17. exem. 6. Cum exemplum hoc suspectum mihi esset de mendo, idque de disciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum castra fieri solere, quò hostes lateret militum numerus; eò conjectura ductus sum; ut emaculandum putarem hac ratione, *in castris, quæ arctiora solito industria fecerat*, pro, *ampliora solitò*. Post vidi & historia ipsa castrametationem illam, quam suspicatus fueram, comprobatam iri. Cæsar v. belli Gallici: *Consedit* (inquit) *& quàm æquissimo loco potest castra communit. Atque hæc etsi erant exigua per se vix hominum millium septem, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum quàm maxime potest contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.*

Exemplo eodem. Qua re prœlio aptatos.] Dicam quod suspicor, legendum videri, *quare prælio captato.* Interim auditurus quid sint dicturi alii.

Cap. eodē exem. 7. Continendo militem juxta munimenta.] Error, ni fallor, ex notis, quibus olim utebantur librarii. Corrigendum judico, *intra munimenta*. Neque

illo

illò sola conjectura me duxit, sed authoritas ipsius Cæsaris, à quo didici. Q. Titurium hunc Sabinum legatum suum, etsi idoneo omnibus rebus loco, tamen castris sese tenuisse, eaque re non solùm hostibus Gallis in contemptum venisse; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæsar lib. III. belli Gallici.

IN LIBRUM IV.

QUo facto, quos tum habebat.] Locus dubio procul non integer, quem vide, si de conjectura rectè emendarim, *quos secum habebat*. Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos scio amicos meos operam posuisse. In libris vulgatis ita editur, *M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehensis, inter commilitones dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum*. Fuit qui abjectis primum verbis illis, *inter commilitones*, reliqua sic legeret & interstingueret: *aut si lenius animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum*. Quòd præter alias notiones, principia locum in castris denotent, ubi & aperta vena hanc animadversionem in milites exercuerint. Eam opinionem alter quoque approbavit. Attamen alia mihi stat sententia, & quod liberum semper fuit, ab amicis hic dissentio. Nam ab eo quod editiones vulgatæ expressum habent nihil abjicio: & quod amplius est, nihil immuto: nisi forte legi mavis, *at si lentius animadvertere voluißent in principes*. Sic enim exemplum totum accipio, ut principes seu principales milites, qui privilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hic à Catone commilitones appellatos reor. Præterea acerbior pœna, ac subita magis, præcisio dextræ: lentior vel si aliam lectionem hactenus amplecteris lenior animadversio, quæ sanguinis missione infertur. De qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clarissimus Antonius Muretus in suis Variis.

Cap. I. exem. 8. Cap. eodem exem. 17.

Cap. eodem exem. 21. Qui exercitum deseruerant damnati.] Perlibenter nomen *exercitum* abjecerim, quòd sciam apud antiquos ferè absolute deserendi verbum, itidem desertorum usurpari. Testes mihi Jureconsulti nostri plus mille locis. Eam phrasim ope veterum codicum, & apud Vegetium reposui, & in quadam constitutione Codicis Justinianæi. Ceterùm ne longius abeamus, ipsum potius Frontinum in causa propria advocandum puto, hoc eodem cap. exemplo XVIII. *certum* (inquit) *si deseruissent, manere supplicium.*

Cap. eodem exem. 27. Exemplum istud aliis persanandum relinquo. Verba illa, ne auxilia ei submittantur, S. littera geminata sic repono, *ne auxilia eis submittantur.* è reliquis vix ipse Frontinus, si proponantur ut nunc sunt, se expedierit. Consulendi Historiographi, & ipse Frontinus libro eodem, cap. eodem, exemplo tertio à fine. Item Livius & Valerius Maximus lib. II. cap. VII.

Cap. eodem exem. 29. Quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis jussit.] Aliud profectò latet in his verbis, *galeatos & discinctos*, quàm arbitrere. An ne galeam Frontinus illi reliquerit, qui jam ante militari cingulo à Sylla privatus est? nunquam inducar, ut credam. Mutanda forte vulgata lectio, *discalceatos & discinctos perstare in principiis jussit.* Frontinus exemplo superiori: *cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, jussit.* Paribus fere verbis Valerius Maximus lib. II. cap. VII. *Jussit eum toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem usque ad principia, per omne tempus militiæ adesse.* Suetonius Nerone: *prodierit in publicum, sine cinctu, & discalceatus.*

Cap. eodem exem. ult. Stipendium ei omnium non daretur, æraque rescinderentur.] Ora libri Parisiensis habebat, *numeroque rescinderentur.* Id si recipiamus, de vi Frontinus agere possit. Qui enim numero rescindebantur, milites innumeri è matricula sublati dicebantur, & milites esse desinebant. At de his nihil minus quàm somniavit hoc loco Frontinus. Agit enim de iis, quos

quos alii Æredirutos vocarunt. De quibus nos in commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata ſcriptura teſtimonium, præter alios, dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. *neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit.*

Rutilianum quendam minorem.] Res periculoſa eſt, fateor, abſque veterum codicum adjumento in emendatione ſcriptorum verſari, pergam tamen ut cœpi, quod felix fauſtumque ſit, reponamque *quanquam minorem.* Cui optio dabatur duorum exercituum, cum eligit, quem diſciplina prævalere intellexit, etſi numero inferiorem. Cap. 2. exem. 2.

C. Cæſar ſeditione in tumultu civilium amorum.] An retinendum ſit, τὸ *ſeditione*, aliis conſiderandum relinquo. Cap. 5. exem. 2.

Inde optima ſpolia retulit.] Dii vobis malefaciant audaciſſimi nebulones, qui bonis ſcriptoribus corrumpendis ita ſedulam navatis operam. Emendo, *opima ſpolia.* Quorſum enim illa præcedentia, *ducem quoque eorum trucidavit.* Ea ſpolia opima quæ dux duci detrahebat. Teſtes mihi Livius, Plutarchus, Feſtus, alii. Inter quos Varro, qui tamen illius vocis ſignificationem ampliavit. Non abſimile mendum in II. Apuleii de Aſino: *mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas.* Scribo, *porcum opimum.* Apud eundem Apulejum paullo pòſt, *non parvas ſtipes, imo verò mercedes optimas jam conſecutus.* Iterum legerim *opimas.* Cap. eodem exem. 4.

Ut centum denariis murem veniſſe proditum ſit.] Ampliant & addunt ad eam ſummam alterum tantum Plinius lib. VIII. Naturalis Hiſt. cap. LVII & Valerius Maximus lib. VIII. cap. VI. Verum enimverò an iis accedendum ſit, reſtituendumque *ducentis denariis*, ipſi viderint. Cap. eodem exem. 20

Æginenſes, cùm à Viatotis liberi & conjuges cæderentur.] Qui illi *Viatoti*, ſive ut in Pariſienſi editione erat, *Viatboti* eſſent, ignorabam fateor, quare ſuper eo nomine Janum Palmerium noſtrum Cap. eodem exem. ult.

ſtrum quoque conſului, qui verbis ſcriptoris hujus lectis ac relectis, reſpondit legendum videri, *cum à Bæotiis liberi.* Neque Apollinis magis verum atque hoc reſponſum fuit. De Bœotiis Strabo lib. IX. Ptolem.lib. III. Pauſanias, alii. Sunt etiam, qui Ægienſes illos, Ægienſes potius nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponnenſi.

Cap 7. exem. IX. Quarum jactus & pondere foret noxius, ut diffundendo quæ continuerant alimentum præſtarent incendio.] Germana Frontino ſcriptura, atque diſtinctio reddenda, *& pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, ali. p. incendio.*

Cap. eodem exem. 24. Tigracus cùm edixiſſet futurum, ut ex Volonum numero.] En quàm portentoſa nomina invexerint inepti illi, monſtrorum potius, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis ita diſtrahamus *T. Gracchus.* Illis verò librariis non fortunam caſumque ſeditioſorum Gracchorum; ſed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius, quare miror tot correctores hoc mendum non animadvertiſſe.

Exemplo eodem. Totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent, & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exſolutos recepit.] Ad oram libri Pariſienſis pro *fugiſſent*, adſcribi *fuiſſent* non ſum neſcius. At non video qua ſententia id recipi poſſit. Legerim potius, *feciſſe videri.* Vel hoc modo, *miſit qui eis dicerent, id totum exercitum Volonum feciſſe videri, quod hoſtes fugiſſent.* Livium conſule lib. XXIV. & videbis non uſquequaque cum Frontino illi convenire.

Cap eodem exem. 29. Ut delectos ex toto exercitu.] Mirum, ni procul in ſuas terras hinc ablegandа particula, *ut:* ac paullo pòſt legendum *jubere*, pro, *juberent.* Quemadmodum reliqua verba infinitè ponuntur ſubſequentia, *armare: incitere.*

Exemplo eodem. Qui velociſſimi videbantur, & mediocris

ſtaturæ

ſtaturæ erant, parmulis non amplis.] Pro *parmulis* ſcribi voluere Pariſienſes, *ſpathulis*. Sed craſſus ille error eſt. Audi quæ poſtea his velitibus arma auctor noſter tribuit, *galericulis, gladiisque ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare*. Parmulam, id eſt, minorem clypeum, tripedalem ſcilicet, & breviorem, quàm erat equitum, velites geſtaſſe, ad Vegetium doceo ex Livio, Valerio Maximo, Oroſio, Eutropio.

Ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cædere coëgit.] Cap. eodem exem. 32. Caveſis credas Frontini hanc ſcriptionem eſſe. Quid enim diſtent illa, *ora oculoſque petere*, ab his, *adverſam faciem cædere*? vide quantas turbas det unius voculæ immutatio, vel adjecto litteræ. Corrigo, *& ſic averſa facie cedere coëgit*. Volentibus hiſtoriographis, & ſententia idipſum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæſare ad hoc delecta atque inſtituta memoriæ proditum eſt, ut longioribus telis nobilium Rom. qui à Pompejo ſtabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde ut juvenes illi coma, & ætatis flore decori ferrum ante oculos verſari viderunt, ſtatim abjectis animis, faciem averterunt, ac fugientes cæſi ſunt. Auctor Plutarchus in Pompejo, iterum in Cæſare. Appianus II. De bello civili, item alii.

LOCA

LOCA ALIQUOT
A
FRANCISCO MODIO BRUG.
IN
SEXTO JULIO FRONTINO
OBITER NOTATA.

Lib. 1. cap. 1. exemplo 4. NEmini volebat commissum.] Ita emendavi, cum antea passim legeretur, *quia hoc nemini volebat innotescere commissum, nihil nuntio respondit qui ad eum à consilio erat missus, tamen* &c. primum enim illud *innotescere* in quodam impresso (mss. enim hujus auctoris libris deficimur) non erat: & illud *à filio* verum esse testantur omnes Rom. rer. scriptores, & in iis Livius lib. 1. Decad. 1.

Cap. eod. ex 6. Natione Cyrrestem.] Alii: *Tyriestem*. Sed frustra sunt. Cyrrestes dictus à Cyrro, urbe Syriæ, de qua re vide Stephanum de urbibus. & Jos. Scaligeri divinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Rust. annotationes, seu oracula sunt.

Cap. eod. ex 8. Sub quibus.] Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, sed tamen non placet. Utique, cum præcedentia alii sic legant: *profectionis suæ sensus obtexuit Galliarum.*

Cap. eod. ex ult. Vereris ne tubam.] Rom. editio: *vereri se ne tuba id audiat*: ora libri Wecheliani; *vereris ne tuba id audiat.* Illud tolerabile, hoc minimè.

Cap. 2. ex ult. Intellexit quod.] deest *conjunctum, unitum*, aut simile quid.

Cap. 3. ex 6. Neque obsidioni.] Tolerandæ f. aliàs legitur *subsidioni*, & mox *amandandi*, pro *emittendi*.

Cap. 4. ex 8. Assecutus est ut Poro.] Ita procul dubio scribendum, & nugas agunt, qui legunt: *& ubi eo more exercitationis assuetus est, quia Porus adversa ripa caveret.*

Monœ-

Monoecium trajecit.] Qui potuit? Monœcus Liguriæ portus cum sit, teste Plin. lib. III. cap. v. sive, si Lucretio credimus, statio potius, nominis rationem ab Hercule sortita, qui prope eum locum habebat ædem, in qua solus colebatur? omnino est restituendum *Munychium*. Sive *Munychium*, aut certè *Munychiæ*: est enim Munychia tumulus oris angusti, à quo protendebatur murus 40. stadiorum longitudine, Athenas cum Pyræo duobusque aliis portubus connectens. Vide Plutarchum in Phocione, dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib. XIV. Cap. 5. ex 7.

Similibus fossis c.o.t.d.t. castra confodit.] Aliæ editiones: *sublimibus fossis c.o t.d. castra confudit.* Non placet. Eod. cap. ex 11.

Locoque iniquo circumventus.] Bene quod idem hoc exemplum lib. IV. cap. v. iisdem verbis repetitur. Hic enim vocibus aliquot, quas nos inde supplevimus truncatum, absque ulla idonea sententia ita legebatur: *prædatum profectus ad Hasdrubalem, & ad primos tantum &c.* Eod. cap. ex 12.

Illas quoque angustias.] *Ille* vulgato, in *illas* commutato, & reliquis ita constitutis, ut editiones vett. legebant, locum emendavi. Qui antea in impressis omnibus (& jam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, sexaginta annis, prodierunt) male ita circumferebatur: *Ille per angustias, noctu eruptione facta cùm eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.*

Qu. Cœditium.] Vide Agellii sive A. Gellii Noctes Atticas lib. III. cap. VII. Cap. eod. ex 15.

Calpurnium Flammam.] Pro cognomine hujus Calpurnii irrepserat in libros vox *fama*, sed pessimè. Vide Florum cap. 1. lib. 2. & Plinium lib. XXII. cap. VI.

Caudinæ cladis.] Aliæ editiones; *Claudianæ c.* sed fugit eos ratio, digniores que sunt ad furcas Caudinas qui ablegentur, quam qui in officinis typographicis præsint, qui nobis ita contactu suo omnia fœdant. Cap. eod. ex 16.

Ad

Cap eod. ex 17. **Ad exercitum hostium.**] Fortè an leg. *ab exercitu h.*

Cap eod. ex. 20. **In Vesuvio obsessus.**] Hæc proculdubio vera lectio est, quidquid illi insaniant, qui modò *Lesbio*, modò *Besbio*, modò denique *Vespio* portenta mera, non montium nomina hic somniant. Ut enim Plutarch. (in M. Crasso) nomen ipsum montis non ponat, conjiciendum tamen relinquit, ex descriptione ejus, non alium se quàm Vesuvium, (qui Campaniæ non Liguriæ, ut Servio placet, mons est) seu Vesevum, (utroque enim nomine censetur) dicere, atque eum Vesuvium de quo Plin. cap. 5. lib. 3. quem vide.

Clodium ita terruit.] Habent pleræque editiones, *gladio ita terruit*: quam lectionem cum meras nugas viderem, consideravi diligentius, & ni fallor, non id quod pueri dicunt; sed germanam Frontini scripturam, quæ est ea quam expressi. Clodius enim Glaber prætor is fuit, cujus à Spartaco ex Vesuvio erumpente, & copiæ profligatæ, castra capta sunt. Plutarchus in M. Crasso, & Florus lib. 3. cap. 20. cujus verba adscribam, quod ea & huic & superiori proximæ emendationi ita confirmandæ sunt, ut sperem nullum deinceps scrupulum in animis hominum de his quidem relictum iri. sic igitur Lucius: *Prima velut ara viris mons Vesuvius placuit, ibi cum etiam obsiderentur à Clodio Glabro per fauces cavi montis &c.*

L. Varino.] Variè hujus viri prænomen, sicut & nomen traditur: dum aliis hoc modo nostro scribitur, cum quibus Plutarchus facit, nisi quod *Publii* non *Lucii* eidem prænomen esse vult: aliis magis placet *Q. Varium* vocare: à quibus stat epitome Liviana, nonnullis etiam *L. Varinum* appellare, potius sedet.

Cap eod. ex 25. **Crura veste contegere.**] Melius hoc quàm Parisien. *c. v. contingere.*

Cap. eod. ex ult. **Certa Fabio.**] *Cuncta Fabio renuntiassent*, alii. & audebo dicere, rectè: quid enim certis renuntiatis, & quod res erat, insidias metueret Fabius?

Cap 6. ex 2. **Suffugere & iter.**] Alii *fugere*, quidam etiam, *sufferre*. Sed rectè nos. *Suffugere* hic est, non re vera fugere, sed fugæ speciem præbere.

Rates

Ratis consternerentur.] Pessime quidam; *r. continerentur.* Cap. 7. ex. 2.

Utilior e.t.q.f.c.potuisset.] Alias; *utiliore e.t. q.f.c.voluisset.* Minus eleganter. Vide Curtium lib. VII. longe aliter hæc narrantem. Cap eod. ex ult.

Ad Sitium moverent.] Quidam *à Samnium*, sed parum bene & hi, & illi. Aut enim Livii monimenta auctoritate privandum est; aut legendum, *copias ad Clusium moverent* Sic enim ille lib. X. Dec. I. (Fabius puta & Decius) *Fulvio ut ex Falisco, Posthumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit.* Neque Livius tantùm, sed & res ipsa ita scribendum clamat. Enim, *Sitium* urbem arbitror te, nisi in Utopia, nusquam terrarum posse invenire. & *Samnium* legi non debere, ex eo palam est, quòd tum Samnites ad sua tuenda dilapsuri fuerint, non Hetrusci, quorum finibus exercitus Samnio, quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam est, admotus, damno esse nequiret. Quæ ratio in Clusio Thusciæ, sive Hetruriæ oppido, contraria est. Erat autem & in Umbria antiquitus Clusiolum oppidum, cujus meminit Plinius lib. III. cap. XIV. quem etiam consulendum censeo cap. V. ejusdem libri de Clusinis novis, & veteribus Hetruriæ populis. Cap. 8. ex 1.

Et sonum jussit continuare.] Inveni ad marginem Colon. edit. *& sonum jussit, continuere se & arbitrarii &c.* Omissis illis, *quos retentos volebat.* Quæ & ego semper ut à mala manu profecta suspectavi, ideoque legendum conjeci, *agi mulos cum fremitu & sono jussit, & continuere se illi arbitrati castra Cæsarem movere.* Neque me adhuc conjecturæ hujus pænitet. Cap. eod. ex 9.

Advocato in Cariam.] Leg. *avocato in C.* Cap. eod. ex ult.

Nocentibus attenderunt.] *Accesserunt*, alii. Male, & malim ego *intenderunt*. Cap. 9. ex 3.

Naturam Romanorum.] Vocem *naturam* in recentioribus omnib. sive incuria, sive judicio alicujus Cap. 10. ex 1.

sine

sine judicio correctoris, omissam, ex Rom. antique Imp. lib. in locum suum reposui. Sine qua totum hoc inepte ita legebatur: *Jam, inquit Sertorius, Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi milites &c.* cassa nux.

Cap. 11. ex 3. Ut decimam t. p. f. t. cogeret & cæteros puderet.] Ad oram libri mei erat: *ut decimani t. p. f. t. cogerentur & cæteri pudore ne &c.* sequor te, quicunque es. Porrò vide hac de re Cæsarem ipsum, lib. 1. de bello Gall.

Cap. eod. ex 6. In servitutem adductis.] Legerim lubens *in s. abductis.*

Cap. eod. ex 10. Lucum ex quo.] Liquet mihi ita legendum, apage igitur illud *locum*, quod vulgo hunc locum occupavit.

Cap. eod. ex 12. Ex Scythia.] *Ex Syria* alii Quod ut hoc tempore in medio relinquo (etsi, cur relinquam, cum ex Plutarcho in Mario constet, mulierem hanc & natione Syram, & nomine Martham fuisse) ita male quosdam *magam* pro *sagam* hic reposuisse ajo. Magi enim qui sint, scio, magas nescio.

Cap. 12. ex 1. Ludite, inquit, milites.] Alii *audite inquit m.* mihi neutrum satis placet.

Cap. eod. ex 3. Adhortatusque devicit.] Forte: *adortusq. d.*

Cap. eod. ex ult. Ineunda pugna est.] quidam: *jucunda p. e.*

Lib. 11. Ex Præfa. Et eorum.] Mutavi distinctionem, cum legerent omnes, *& deinde ea quæ post prælium & eorum quæ ad prælium &c.* male. Neque enim dicturus est de speciebus eorum, quæ ad prœlium pertinent, ubi de iis egerit, quæ post prœlium agi solent, cum id nec recte nec ordine fieri possit, sed postquam de quibus acturus est indicavit, quæ sunt ea ipsa, quæ in prœlio, aut post prœlium facienda sunt, tum subjungit: *& eorum quæ ad prælium pertinent species sunt*: quæ sequuntur. s. tempus & locum pugnæ eligere, aciem perite instruere, insidiis hostem circumvenire, aliaque de quibus hoc libro acturus est.

Cap. 1. ex 1. 1. Apud Ægospotamum.] Alii *Ægeopotamon,* quidam

quidam *Egeopotaneos*, nonnulli *Ægeopotamos*. Ego secutus sum Stephanum cui αἰγὸς ποταμὸν (sonat Latinis capræ flumen) oppidum ad Hellespontum est, à vicino ut puto flumine nomen habens, qui Ægos vocatur, Plin. cap 58. lib. 2. & cap. 2. lib. 4. & ad cujus ostia scimus classem Atheniensium à Lysandro captam fuisse. Vide Plutarchum in Lysandro.

Aversumque & eorundem partem perturbantem.] Sic videor partim ex libris, partim de conjectura rectè emendasse, cum legeretur pessimè, *adversumque & eorundem partem peduum turbatam insequutus*. Pessimè inquam. Quod ego correxi, cum *perturbantem* in quadam editione invenissem, litera una ex voce *adversumque* abjecta. Cap. 2. ex 4.

Cornibus confligatis.] Puto leg. *c. profligatis*. Nihil tamen volui contra omnium librorum consensum loco movere. Cap. 3. ex 5.

Baleares Maurosque.] Plurimi: *barbaros Maurosque*, quasi non omnes sint æquè barbari. Livius: *Hannibal ad terrorem primum elephantos* (LXXX. *autem erant. q. n. v. i. a a. b.*) *instruxit, deinde auxilia Ligurum Gallorumque Balearibus Maurisque admistis.* Cap eod. ex 16.

Retrò vel in latera.] Alii: *rectà vel in latera concederent*. Quod manavit à Livio, in quo est: *ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque discursu &c.*

Quorum pernicitati.] *Q. pervicaciæ*, alii. & rectè, desperatione enim veniæ, verisimile est tales Italicos fuisse. Cap. eod. ex 17.

Tum prosignanis] *Tum post signanis*, quidam. & ita videtur legendum planè. Vegetius lib. II. cap. VI *in secunda acie post aquilam & imagines cohors sexta &c.*

Palustri prœlio Pharsaliæ.] Hoc mihi merum ænigma est. Videant & considerent amplius, si quibus Hortensii sphynx domi est, à libris enim hactenus adjuvamur, ut alii etiam, *palestrialis*, alii *palepharsali* reserant. Quæ talia sunt, ut etiam magis mihi aqua hæreat, suspicabar igitur legendum *illustri prœlio*. Sed somnium hoc merum. Cap eod. ex 22.

Ludo. Ruffardus l. ubi adhuc. XXIX. C. de jure dotium. *Ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito, & matrimonio inter eos constituto: sed fructibus earum ad sustentationem tam sui, quàm mariti, filiorumque si quos habet, abutatur.* In vulgatis libris est *utatur.*

Cap. 7. Index hujus capitis procul dubio depravatus. Quod enim vulgò editur, De fluminum derivatione, & vitatione aquarum. Id neque idonea sententia fit, neque mentem auctoris exprimit. Corrigo igitur, *& vitiatione aquarum.* Neque enim de vitanda; sed de corrumpenda, inficienda aqua hîc agebatur. Quod & res ipsa, & quod subditur Clisthenis strategema clamitat, his verbis: *mox afflictis siti restituit aquam elebore corruptam.*

Cap. 7. exem. 2. Caduceorum civitatem amne cinctam.] Nulla in re magis ineptiunt librorum descriptores, quàm in populorum nominibus, quos illi sæpe novos, aut interdum non secus atque Peliam recoquunt. Emendandum ex historiis ejus ævi, *Cadurcorum civitatem.* Hi Cadurcenses quoque pòst appellati, ut videre est in Itinerario. Cæsar. VII. belli Gallici: *Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos.* Ibidem, *Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ.* Iterum libro eodem, *Rutenos, Cadurcosque ad fines Volgarum depopulandos mittit.* Hinc videre est, non temerè nos in restitutione hujus loci versatos. Qui volet adjungat Ptolem lib. II. cap. VII. Plinium libro IIII. cap. XIX. Strabonem lib. IIII. Meminit horum Mantuanus quoque:

Alverni, Meldique simul, fortesque Cadurci.

Narbonensis provinciæ Galliæ, & Aquitaniæ populi, & civitas Episcopalis in provincia Bituricensi Caros.

Cap. eodem exemplo 4. Fossam pariter & aggerem instituit, ut in usum ejus existimarent homines egeri terram.] In Parisiensi editione erat, *aggeri terram*, quod aliis non placuit. Veruntamen, quamquam ferri hoc poterat (usitata enim scimus Plauto, aliis Rom. scriptoribus *aggerere bona*, *aggerere aquam, aggerere herbas*)

bas.) Nobis tamen libet verum esse, *aggerari terram.* Ex multis testimoniis quæ suppetunt, pauca tantummodo dabimus. Q. Curtius lib. IIII. *Profundum mare quod vix divina ope posset impleri. Quæ saxa tam vasta, quas tam proceras arbores posse reperiri? exhauriendas esse regiones, ut illud spacium aggeraretur.* Arnobius primo lib. Adversus gentes: *quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interserint vastitate.* Apulejus secundo de Asino: *Ac sic aggeratis in cumulum stragulis & effultus in cubitum.*

Philippus cum Trinassum castellum nuda vi capere posset.] Vidi editiones, quæ *Teenassum* appellarent. Alii *Trinessum* & gentiles ejus Trinesseos vocasse videntur. Adi Stepha. & alios. & pro *nuda vi,* substitue, *nulla vi.* Operarum nempe culpa mendum illud enatum est. Cap. 8. exem. 1.

Aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat.] Longius videbatur petitus hic tropus, quare locum suspectabam, ac primùm, *obturabat* reponi posse credebam. Ceterùm in eo nondum mihi potui satisfacere. Cap. 9. exem. 2.

Eripi posse castellum.] Parum abest quin legendum censeam, *erepi posse in castellum.* De eo quod subsequitur liberius pronuntiabo: *ut prospectus visusque per saxa facilior foret.* Nimis hoc ineptum, nimis, inquam, absurdum. Quapropter rescribe, *prospectus nisusque.* Hanc emendationem Crispo Sallustio debemus, qui in Jugurtha, dum præsens enarrat strategema, *modò eminentibus* (inquit) *saxis nisus Lygus.* Item paullo post, *capite, atque pedibus nudis, uti prospectus nisusque per saxa facilior foret.* Iterum ibidem: *quæ dubia nisui videbantur potissimum tentare.* Quin imò Frontini nostri verba subsequentia hanc emendationem planè confirmant. Ait enim, *quibus in ascensu nitebatur.* Curtius lib. VII. *Nihil tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti.* Idem: *per has difficultates enituntur in verticem montis.* Cap. eodem exem. 3.

Operirenturque tempus, quo ipse noctu appelleret.] Si retinemus τὸ *noctu*, nullus haud Cap. eodem exem. 4.

 dubie

dubie usus erit istius doli. Neque enim is oppidanorum mos est, portis patefactis hosti adventanti de nocte occurrere. Quæ res facit, ut libentius legerim *interdiu appelleret*. Nihilominus ut cetera omnia, itidem hoc judicio doctiorum lubens meritò relinquo. Et videant iidem illi sit ne paullò inferius reponendum, *impetum fecerunt*, pro eo quod vulgo circumfertur, *impetum facerent*.

Cap. eodem exem. 6. Cum confluerent.] Mirum ni Frontinus scripserit, *quò cum confluerent*. Vel sic, *cumque eò confluerent*.

Cap. 13. exem. 4. Aliqui & jumentum in adversam partem insulserunt.] Facilè sit adferre verbum rei significandæ conveniens. Sed impudens planè sit à libris discedere, si sententia constitui possit ex iis, quæ isthinc suppeditantur. Ora Parisiensis editionis habebat, *aversam partem inflixerunt*. Miror inde non potuisse emendari ab amico nostro, qui fatetur sibi N.L. poterat enim sic, *aliqui & jumento in aversam partem inflixerunt*. Vel hoc modo *aliqui & jumento aversam partem inflixerunt*. Conjuncta nimirum cum verbo veteri Fligo præpositione, quæ tamen casum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtii lib. VII. *Idem Asiam, & Europam finis interfluit*. De Tanai fluvio illa dicuntur. Veram & genuinam scripturam esse præstabo, quam in membranis repererant alii, quamque malè illi repudiarunt. Hanc scilicet, *Idem Asiæ & Europæ fines interfluit*. Certè usitata, imò & Curtiana phrasis libro III. *Pinarum* (inquit) *amnem, qui duo agmina interfluebat*. Idem libro VII. *Viginti millia latronum erant, fundis sagittisque pugnam invadunt*. Idem lib. IX. *ne infregeritis manibus meis palmam, qua Herculem, Liberumque patrem si invidia afuerit, æquabo*. Iterum lib. eodem: *quàm procul abessent mari*. Pari phrasi ab illo scriptore dictum illud lib. V. *Persequi idipsum iter, quo pridie pulsi fuerant, ne dubitaret*. Quo loco quàm varient codices, quàm æstuent correctores, non est nunc pretium operæ referre. Redeo unde discesseram. Jumento in partem aversam litteras

quando-

quandoque inflixisse, id est per posticum commisisse, ait noster Frontinus, donec transissent stationes hostium. Idem innuit, quod proximè præmissum est, *pecoribus quidam insuerunt litteras*,

Ut crucibus velut gubernaculis dimissis.] Scribe *demissis*. Cap. eodem exemplo 5.

Vigiles quosdam excitavit.] Legendum meo quidem judicio *excivit*. Non hoc primum est, cùm hæc verba *excitare*, & *excire* in mutuum locum immigrarunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica salis insit; à tribuni corniculariis, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apulejus VIII. de Asino, extremo: *Tinnitu cymbalorum, & sonitu tympanorum, cantusque Phrygii mulcentibus modulis exercitus, procurrit obviam*. Non est per sententiam, ut aliter iste auctor scripserit, quàm *modulis excitus*. Cic. III. Officiorum. *Sumne igitur insidias tendere plagas, etiamsi excitaturus non sis, nec agitaturus*. Malim, *exciturus*. Idem verbi videbis restitutum auctori De viris illustribus à doctissimo adolescente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque scriptores excurrere, & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare, imprimis lib. VIII. *Itaque protinus injicit fratri manum, & in regiam pervenit: excitisque custodibus corporis ad salutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat*. Iterum lib. eod. paucis admodum interpositis, *Ptolemæum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciverunt*. Ubi vulgo legas, *excitatisque excitaverunt*. Cap. 14. exem. 1.

Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captivos deinde præcisis manibus dimiserunt.] An ne mirum est depravatissimam illam interpunctionem adhuc non mutatam? repono *horrea tota nocte circumduxerunt captivos: deinde, &c.* Phrasim scio animadvertis, de qua nos paullo antè egimus. Cap. 15. exem 4.

Etiam ex consuetudine ut socii exciperentur.] Distractione prioris vocis sententiam juvo, *Et jam ex consuetudine*. Cap. 16. exem. 2.

Cap. eod: exem. 13. Per tempus idoneum datis pollicitis.] Jam diu illa pollicita data erant, boni correctores cùm figuratam verbi ducere significationem non caperent, aliò, nescio quò, nos abducere conati sunt. Eos sequatur qui volet, ego hic consisto, & reperi qui ad meas partes accederent, scriptum videlicet à Frontino fuisse, *ductis pollicitis*. Ut liquidius de re judicare possis, en in promptu testimonia. Cæsar: *ducere diem ex die Hædui*. Cicero: *suadere institui, ut bellum ducerent*. Par phrasis illa Curtii: *Trabendi belli vix ullam esse rationem*.

Cap. eodem exem. ult. Qua spe simulatos Thracas emisit.] Vide rectè ne constituta sit sententia adjectione unius litteræ, *spe stimulatos*. Curtius libro III. *fatisque omnibus stimulatis opus orsus*. Quo loco legendum aliquando putavi, *fatisque*. Ceterùm non id jam agitur. Iterum Curtius libro VII. *tandemque eodem metu stimulante*. Denique nemo non dixit *spe, metu, pollicitis, præmiis stimulari, incitari, &c.*

Cap. 17. exem. 6. Cum exemplum hoc suspectum mihi esset de mendo, idque de disciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum castra fieri solere, quò hostes lateret militum numerus; eò conjectura ductus sum; ut emaculandum putarem hac ratione, *in castris, quæ arctiora solito industria fecerat*, pro, *ampliora solitò*. Post vidi & historia ipsa castrametationem illam, quam suspicatus fueram, comprobatam iri. Cæsar v. belli Gallici: *Consedit* (inquit) *& quàm æquissimo loco potest castra communit. Atque hæc etsi erant exigua per se vix hominum millium septem, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum quàm maxime potest contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.*

Exemplo eodem. Qua re prœlio aptatos.] Dicam quod suspicor, legendum videri, *qua re prælio captata*. Interim auditurus quid sint dicturi alii.

Cap. eod. exem. 7. Continendo militem juxta munimenta.] Error, ni fallor, ex notis, quibus olim utebantur librarii. Corrigendum judico, *intra munimenta*. Neque

illò sola conjectura me duxit, sed authoritas ipsius Cæsaris, à quo didici, Q. Titurium hunc Sabinum legatum suum, etsi idoneo omnibus rebus loco, tamen castris sese tenuisse, eaque re non solùm hostibus Gallis in contemptum venisse; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæsar lib. III. belli Gallici.

IN LIBRUM IV.

Quo facto, quos tum habebat.] Locus dubio procul non integer, quem vide, si de conjectura rectè emendarim, *quos secum habebat.* Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos scio amicos meos operam posuisse. In libris vulgatis ita editur, *M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehensis, inter commilitones dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* Fuit qui abjectis primum verbis illis, *inter commilitones*, reliqua sic legeret & interstingueret: *aut si lenius animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum.* Quòd præter alias notiones, principia locum in castris denotent, ubi & aperta vena hanc animadversionem in milites exercuerint. Eam opinionem alter quoque approbavit. Attamen alia mihi stat sententia, & quod liberum semper fuit, ab amicis hic dissentio. Nam ab eo quod editiones vulgatæ expressum habent nihil abjicio: & quod amplius est, nihil immuto: nisi forte legi mavis, *at si lentius animadvertere voluissent in principes.* Sic enim exemplum totum accipio, ut principes seu principales milites, qui privilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hic à Catone commilitones appellatos reor. Præterea acerbior pœna, ac subita magis, præcisio dextræ: lentior vel si aliam lectionem hactenus amplecteris lenior animadversio, quæ sanguinis missione infertur. De qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clarissimus Antonius Muretus in suis Variis. Cap. I. exem. 8. Cap. eodem exem. 17.

Cap. eodem exem. 21. Qui exercitum deseruerant damnati.] Perlibenter nomen *exercitum* abjecerim, quòd sciam apud antiquos ferè absolute deserendi verbum, itidem desertorum usurpari. Testes mihi Jureconsulti nostri plus mille locis. Eam phrasim ope veterum codicum, & apud Vegetium reposui, & in quadam constitutione Codicis Justinianæi. Ceterùm ne longius abeamus, ipsum potius Frontinum in causa propria advocandum puto, hoc eodem cap. exemplo XVIII. *certum* (inquit) *si deseruissent, manere supplicium.*

Cap. eodem exem. 27. Exemplum istud aliis persanandum relinquo. Verba illa, ne auxilia ei submittantur, S. littera geminata sic repono, *ne auxilia eis submittantur.* è reliquis vix ipse Frontinus, si proponantur ut nunc sunt, se expedierit. Consulendi Historiographi, & ipse Frontinus libro eodem, cap. eodem, exemplo tertio à fine. Item Livius & Valerius Maximus lib. II. cap. VII.

Cap. eodem exem. 29. Quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis jussit.] Aliud profectò latet in his verbis, *galeatos & discinctos*, quàm arbitrere. An ne galeam Frontinus illi reliquerit, qui jam ante militari cingulo à Sylla privatus est? nunquam inducar, ut credam. Mutanda forte vulgata lectio, *discalceatos & discinctos perstare in principiis jussit.* Frontinus exemplo superiori: *cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, jussit.* Paribus fere verbis Valerius Maximus lib. II. cap. VII. *Jussit eum toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem usque ad principia, per omne tempus militiæ adesse.* Suetonius Nerone: *prodierit in publicum, sine cinctu, & discalceatus.*

Cap. eodem exem. ult. Stipendium ei omnium non daretur, æraque rescinderentur.] Ora libri Parisiensis habebat, *numeroque rescinderentur.* Id si recipiamus, de vi Frontinus agere possit. Qui enim numero rescindebantur, milites innumeri è matricula sublati dicebantur, & milites esse desinebant. At de his nihil minus quàm somniavit hoc loco Frontinus. Agit enim de iis, quos

quos alii Æredirutos vocarunt. De quibus nos in commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata scriptura testimonium, præter alios, dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. *neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit.*

Rutilianum quendam minorem.] Res periculosa est, fateor, absque veterum codicum adjumento in emendatione scriptorum versari, pergam tamen ut cœpi, quod felix faustumque sit, reponamque *quanquam minorem.* Cui optio dabatur duorum exercituum, eum eligit, quem disciplina prævalere intellexit, etsi numero inferiorem. Cap. 2. exem. 2.

C. Cæsar seditione in tumultu civilium amorum.] An retinendum sit, τὸ *seditione*, aliis considerandum relinquo. Cap. 5. exem. 2.

Inde optima spolia retulit.] Dii vobis malefaciant audacissimi nebulones, qui bonis scriptoribus corrumpendis ita sedulam navatis operam. Emendo, *opima spolia.* Quorsum enim illa præcedentia, *ducem quoque eorum trucidavit.* Ea spolia opima quæ dux duci detrahebat. Testes mihi Livius, Plutarchus, Festus, alii. Inter quos Varro, qui tamen illius vocis significationem ampliavit. Non absimile mendum in II. Apuleii de Asino: *mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas.* Scribo, *porcum opimum.* Apud eundem Apulejum paullo pòst, *non parvas stipes, imo verò mercedes optimas jam consecutus.* Iterum legerim *opimas.* Cap. eodem exem. 4.

Ut centum denariis murem venisse proditum sit.] Ampliant & addunt ad eam summam alterum tantum Plinius lib. VIII. Naturalis Hist. cap. LVII & Valerius Maximus lib. VIII. cap. VI. Verum enimverò an iis accedendum sit, restituendumque *ducentis denariis*, ipsi viderint. Cap. eodem exem. 20

Æginenses, cùm à Viatotis liberi & conjuges cæderentur.] Qui illi *Viatoti*, sive ut in Parisiensi editione erat, *Viathoti* essent, ignorabam fateor, quare super eo nomine Janum Palmerium nostrum Cap. eodem exem. ult.

strum quoque consului, qui verbis scriptoris hujus lectis ac relectis, respondit legendum videri, *cum à Bœotiis liberi.* Neque Apollinis magis verum atque hoc responsum fuit. De Bœotiis Strabo lib. IX. Ptolem. lib. III. Pausanias, alii. Sunt etiam, qui Ægienses illos, Ægienses potius nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponnensi.

Cap 7. exem. IX. Quarum jactus & pondere foret noxius, ut diffundendo quæ continuerant alimentum præstarent incendio.] Germana Frontino scriptura, atque distinctio reddenda, *& pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, ali. p. incendio.*

Cap. eodem exem. 24. Tigracus cùm edixisset futurum, ut ex Volonum numero.] En quàm portentosa nomina invexerint inepti illi, monstrorum potius, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis ita distrahamus *T. Gracchus.* Illis verò librariis non fortunam casumque seditiosorum Gracchorum; sed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius, quare miror tot correctores hoc mendum non animadvertisse.

Exemplo eodem. Totum sibi exercitum Volonum vicisse videri, quòd hostes fugissent, & sic eos, & sua fide, & ipsorum metu exsolutos recepit.] Ad oram libri Parisiensis pro *fugissent*, adscribi *fuissent* non sum nescius. At non video qua sententia id recipi possit. Legerim potius, *fecisse videri.* Vel hoc modo, *misit qui eis dicerent, id totum exercitum Volonum fecisse videri, quod hostes fugissent.* Livium consule lib. XXIV. & videbis non usquequaque cum Frontino illi convenire.

Cap eodem exem. 29. Ut delectos ex toto exercitu.] Mirum, ni procul in suas terras hinc ableg
anda particula, *ut*: ac paullo pòst legendum *jubere*, pro, *juberent.* Quemadmodum reliqua verba infinitè ponuntur subsequentia, *armare: incitere.*

Exemplo eodem. Qui velocissimi videbantur, & mediocris staturæ

ſtaturæ erant, parmulis non amplis.] Pro *parmulis* ſcribi voluere Pariſienſes, *ſpathulis*. Sed craſſus ille error eſt. Audi quæ poſtea his velitibus arma auctor noſter tribuit, *galericulis, gladiisque ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare*. Parmulam, id eſt, minorem clypeum, tripedalem ſcilicet, & breviorem, quàm erat equitum, velites geſtaſſe, ad Vegetium doceo ex Livio, Valerio Maximo, Oroſio, Eutropio.

Ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cædere coëgit.] Cap. eodem exem. 32. Caveſis credas Frontini hanc ſcriptionem eſſe. Quid enim diſtent illa, *ora oculoſque petere*, ab his, *adverſam faciem cædere*? vide quantas turbas det unius voculæ immutatio, vel adjecto litteræ. Corrigo, *& ſic averſa facie cedere coegit*. Volentibus hiſtoriographis, & ſententia idipſum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæſare ad hoc dilecta atque inſtituta memoriæ proditum eſt, ut longioribus telis nobilium Rom. qui à Pompejo ſtabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde ut juvenes illi coma, & ætatis flore decori ferrum ante oculos verſari viderunt, ſtatim abjectis animis, faciem averterunt, ac fugientes cæſi ſunt. Auctor Plutarchus in Pompejo, iterum in Cæſare. Appianus II. De bello civili, item alii.

LOCA

LOCA ALIQUOT A FRANCISCO MODIO BRUG. IN SEXTO JULIO FRONTINO OBITER NOTATA.

Lib. 1. cap. 1. exemplo 4. NEmini volebat commissum.] Ita emendavi, cum antea passim legeretur, *quia hoc nemini volebat innotescere commissum, nihil nuntio respondit qui ad eum à consilio erat missus, tamen* &c. primum enim illud *innotescere* in quodam impresso (mss. enim hujus auctoris libris deficimur) non erat: & illud *à filio* verum esse testantur omnes Rom. rer. scriptores, & in iis Livius lib. 1. Decad. 1.

Cap. eod. ex 6. Natione Cyrrestem.] Alii: *Tyriestem*. Sed frustra sunt. Cyrrestes dictus à Cyrro, urbe Syriæ, de qua re vide Stephanum de urbibus. & Jos. Scaligeri divinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Rust. annotationes, seu oracula sunt.

Cap. eod. ex 8. Sub quibus.] Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, sed tamen non placet. Utique, cum præcedentia alii sic legant: *profectionis suæ sensus obtexuit Galliarum*.

Cap. eod. ex ult. Vereris ne tubam.] Rom. editio: *vereri se ne tuba id audiat*: ora libri Wecheliani; *vereris ne tuba id audiat*. Illud tolerabile, hoc minimè.

Cap. 2. ex ult. Intellexit quod.] deest *conjunctum, unitum*, aut simile quid.

Cap. 3. ex 6. Neque obsidioni.] Tolerandæ s. aliàs legitur *subsidioni*, & mox *amandandi*, pro *emittendi*.

Cap. 4. ex 8. Assecutus est ut Poro.] Ita procul dubio scribendum, & nugas agunt, qui legunt: *& ubi eo more exercitationis assuetus est, quia Porus adversa ripa caveret*.

Monœ-

Monoecium trajecit.] Qui potuit? Monoecus Liguriæ portus cum sit, teste Plin. lib. III. cap. v. sive, si Lucretio credimus, statio potius, nominis rationem ab Hercule sortita, qui prope eum locum habebat ædem, in qua solus colebatur? omnino est restituendum *Monychium*. Sive *Munychium*, aut certè *Munychiæ*: est enim Munychia tumulus oris angusti, à quo protendebatur murus 40. stadiorum longitudine, Athenas cum Pyræo duobusque aliis portubus connectens. Vide Plutarchum in Phocione, dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib. XIV. Cap. 5. ex 7.

Similibus fossis c.o.t.d.t. castra confodit.] Aliæ editiones: *sublimibus fossis c.o t.d. castra confudit.* Non placet. Eod. cap. ex 11.

Locoque iniquo circumventus.] Bene quod idem hoc exemplum lib. IV. cap. v. iisdem verbis repetitur. Hic enim vocibus aliquot, quas nos inde supplevimus truncatum, absque ulla idonea sententia ita legebatur: *prædatum profectus ad Hasdrubalem, & ad primos tantum &c.* Eod. cap. ex 12.

Illas quoque angustias.] *Ille* vulgato, in *illas* commutato, & reliquis ita constitutis, ut editiones vett. legebant, locum emendavi. Qui antea in impressis omnibus (& jam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, sexaginta annis, prodierunt) male ita circumferebatur: *Ille per angustias, noctu eruptione facta cùm eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.*

Qu. Cœditium.] Vide Agellii sive A. Gellii Noctes Atticas lib. III. cap. VII. Cap. eod. ex 15.

Calpurnium Flammam.] Pro cognomine hujus Calpurnii irrepserat in libros vox *fama*, sed pessimè. Vide Florum cap. 2. lib. 2. & Plinium lib. XXII. cap. VI.

Caudinæ cladis.] Aliæ editiones; *Claudianæ c.* sed fugit eos ratio, digniores que sunt ad furcas Caudinas qui ablegentur, quam qui in officinis typographicis præsint, qui nobis ita contactu suo omnia fœdant. Cap. eod. ex 16.

Ad

Ratis consternerentur.] Pessime quidam; r. *continerentur*. Cap. 7. ex. 2.

Utilior e.t.q.s.c.potuisset.] Alias; *utiliore e.t. q.s.c.voluisset*. Minus eleganter. Vide Curtium lib. VII. longe aliter hæc narrantem. Cap eod. ex ult.

Ad Sitium moverent.] Quidam *à Samnium*, sed parum bene & hi, & illi. Aut enim Livii monimenta auctoritate privandum est; aut legendum, *copias ad Clusium moverent* Sic enim ille lib. X. Dec. I. (Fabius puta & Decius) *Fulvio ut ex Falisco, Posthumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit.* Neque Livius tantùm, sed & res ipsa ita scribendum clamat. Enim, *Sitium* urbem arbitror te, nisi in Utopia, nusquam terrarum posse invenire. & *Samnium* legi non debere, ex eo palam est, quòd tum Samnites ad sua tuenda dilapsuri fuerint, non Hetrusci, quorum finibus exercitus Samnio, quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam est, admotus, damno esse nequiret. Quæ ratio in Clusio Thusciæ, sive Hetruriæ oppido, contraria est. Erat autem & in Umbria antiquitus Clusiolum oppidum, cujus meminit Plinius lib. III. cap. XIV. quem etiam consulendum censeo cap. V. ejusdem libri de Clusinis novis, & veteribus Hetruriæ populis. Cap. I. ex 1.

Et sonum jussit continuare.] Inveni ad marginem Colon. edit. *& sonum jussit, continuere se & arbitrarii &c.* Omissis illis, *quos retentos volebat*. Quæ & ego semper ut à mala manu profecta suspectavi, ideoque legendum conjeci, *agi mulos cum fremitu & sono jussit, & continuere se illi arbitrati castra Cæsarem movere.* Neque me adhuc conjecturæ hujus pænitet. Cap. eod. ex 9.

Advocato in Cariam.] Leg. *avocato in C.* Cap. eod. ex ult.

Nocentibus attenderunt.] *Accesserunt*, alii. Male, & malim ego *intenderunt*. Cap. 9. ex 3.

Naturam Romanorum.] Vocem *naturam* in recentioribus omnib. sive incuria, sive judicio alicujus Cap. 10. ex 1.

sine

sine judicio correctoris, omissam, ex Rom. antique Imp. lib. in locum suum reposui. Sine qua totum hoc inepte ita legebatur: *Jam, inquit Sertorius, Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi milites &c.* cassa nux.

Cap. 11. ex 3. Ut decimam t. p. f. t. cogeret & cæteros puderet.] Ad oram libri mei erat: *ut decimani t. p. f. t. cogerentur & cæteri pudore ne &c.* sequor te, quicunque es. Porrò vide hac de re Cæsarem ipsum, lib. 1. de bello Gall.

Cap. eod. ex 6. In servitutem adductis.] Legerim lubens *in s. abductis.*

Cap. eod. ex 10. Lucum ex quo.] Liquet mihi ita legendum, apage igitur illud *locum*, quod vulgo hunc locum occupavit.

Cap. eod. ex 12. Ex Scythia.] *Ex Syria* alii Quod ut hoc tempore in medio relinquo (etsi, cur relinquam, cum ex Plutarcho in Mario constet, mulierem hanc & natione Syram, & nomine Martham fuisse) ita male quosdam *magam* pro *sagam* hic reposuisse ajo. Magi enim qui sint, scio, magas nescio.

Cap. 12. ex 1. Ludite, inquit, milites.] Alii *audite inquit m.* mihi neutrum satis placet.

Cap. eod. ex 3. Adhortatusque devicit.] Forte: *adortusq. d.*

Cap. eod. ex ult. Ineunda pugna est.] quidam: *jucunda p. e.*

Lib. II. Ex Præfa. Et eorum.] Mutavi distinctionem, cum legerent omnes, *& deinde ea quæ post prælium & eorum quæ ad prælium &c.* male. Neque enim dicturus est de speciebus eorum, quæ ad prœlium pertinent, ubi de iis egerit, quæ post prœlium agi solent, cum id nec recte nec ordine fieri possit, sed postquam de quibus acturus est indicavit, quæ sunt ea ipsa, quæ in prœlio, aut post prœlium facienda sunt, tum subjungit: *& eorum quæ ad prælium pertinent species sunt*: quæ sequuntur. s. tempus & locum pugnæ eligere, aciem perite instruere, insidiis hostem circumvenire, aliaque de quibus hoc libro acturus est.

Cap. 1. ex 1. t. Apud Ægospotamum.] Alii *Ægeopotamon*, quidam

quidam *Egeopotaneos*, nonnulli *Ægeopotamos*. Ego secutus sum Stephanum cui αἰγὸς ποταμὸν (sonat Latinis capræ flumen) oppidum ad Hellespontum est, à vicino ut puto flumine nomen habens, qui Ægos vocatur, Plin. cap 58. lib. 2. & cap. 2. lib. 4. & ad cujus ostia scimus classem Atheniensium à Lysandro captam fuisse. Vide Plutarchum in Lysandro.

Aversumque & eorundem partem perturbantem.] Sic videor partim ex libris, partim de conjectura rectè emendasse, cum legeretur pessimè, *adversumque & eorundem partem peditum turbatam insequutus*. Pessimè inquam. Quod ego correxi, cum *perturbantem* in quadam editione invenissem, litera una ex voce *adversumque* abjecta. Cap. 2. ex 4.

Cornibus confligatis.] Puto leg. *c. profligatis*. Nihil tamen volui contra omnium librorum consensum loco movere. Cap. 3. ex 5.

Baleares Maurosque.] Plurimi: *barbaros Maurosque*, quasi non omnes sint æquè barbari. Livius: *Hannibal ad terrorem primum elephantos* (LXXX. *autem erant. q. n. v. i. a. a. b.*) *instruxit, deinde auxilia Ligurum Gallorumque Balearibus Maurisque admistis*. Cap. eod. ex 16.

Retrò vel in latera.] Alii: *rectà vel in latera concederent*. Quod manavit à Livio, in quo est: *ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque discursu &c.*

Quorum pernicitati.] *Q. pervicaciæ*, alii. & rectè, desperatione enim veniæ, verisimile est tales Italicos fuisse. Cap. eod. ex 17.

Tum prosignanis] *Tum post signanis*, quidam. & ita videtur legendum planè. Vegetius lib. II. cap. VI *in secunda acie post aquilam & imagines cohors sexta &c.*

Palustri prœlio Pharsaliæ.] Hoc mihi merum ænigma est. Videant & considerent amplius, si quibus Hortensii sphynx domi est, à libris enim hactenus adjuvamur, ut alii etiam, *palestrialis*, alii *palepharsali* referant. Quæ talia sunt, ut etiam magis mihi aqua hæreat, suspicabar igitur legendum *illustri prælio*. Sed somnium hoc merum. Cap eod. ex 22.

Sed deinde c.i.s.r.ad res subitas.] *Ad res futuras*,alii.Incicerè, legerim etiam lubenter & hic & in seqq. *Sed dextro latere &c.* & *sex* utrobique pro *sed*, quod minus convenire videtur. Qua de re consulatur ipse Cæsar III.de bello Civili.

Cap.eod. ex 23. Refugiendo diducerent.] Optimè ita. Malè igitur alii; *refugiendo reducerent*.Sententia enim postulat verbum quod sparsum equitem significet; diducendi autem huic rei unicum. Sic Cæsar lib.VI. Bel Gal. *Dimittendæ plures manus , diducendique erant milites*. Porrò putem etiam in fine omisso τῷ *non* legi posse , *ne quis locus ejus victoriam moraretur*: pro *ne quis non locus ejus victoriam miraretur*.Et si melius hoc est.

Cap 4. ex 1. Romani fiducia concitati.] Alii:*Romanis f. concitatis*.Sed quo tum verbum *propulere*?

Cap.eod. ex 4. Ætolis qui præsidio.] Intricata lectio, nec in libris auxilium.Nam quod quidam pro *Ætolis*,*Callidromiacolis* habebant. Id etiam à portento (nisi fortè *Callidromiaccolis* ex eo faciendum est) propius abest. Legerim tamen ego ex Plutarcho,qui sexcentos Ætolos cacuminibus Callidromi montis ab Antiocho præsidio impositos,à Catone profligatos scribit: *dejectis jugis Callidromi montis Ætolis , quorum præsidio tenebantur*, aut certè,*qui ea præsidio tenebant*. Malimque etiam postea *super imminentem regiis castris collem*, quàm,*supereminentem*.Considerent docti.

Cap.eod. ex 7. Apud Calamarcum.] Alii : *apud Calamatium* de quibus nihil scio nisi nescio,Plutarchus sanè horum non meminit, sed hoc dicit tantùm : quæ hic narrat Frontinus , non procul à stagno Lucano accidisse.

Castum & Canimocum.] Alii, *Castrum & Tanenicum*.Sed videtur ex Plutarcho legendum ; *Castum & Canicium*.Vide Crassi vitam.

Cap.eod. ex 10. Clarè prædicavit.]Quidam:*clamare cœpit*.

Cap.eod. ex 16. Interceptus est.] Aliàs *interemptus est*. Minus benè.

Cap.5. ex 8. Simulata fuga regredi.] Alii *s.f.recessit*.nonnulli *s.f.recedi*.Hinc facile est videre, verum esse nostrum.

palan-

Palantes effunduntur & convulnerant.] prius ab edit.Rom.est,posterius à conjectura.Referebant enim omnes: *in planis effunduntur & cum vulnerant &c.* non placet etiam illud quod præcessit, *securi fer vatique pabulo*,pro,*s.oneratique p.* videant eruditi. Cap. eod. ex 31.

Apud Cathenam.] *Apud Cantennam* alii fortè: *apud Catanam.* Plutarchus videtur dicere in Rhegii peninsula factum. Cap.eod. ex 34.

Casti & Gannici.] Repone ex Plutarcho,*Casti & Cannicii.*

In Aphrica,bello civili.] Ita scribo de certissima conjectura, contra omnes libros, in quibus aut *in Aphrico bello* aut *Aphricæ bello legitur.* Cap.eod. ex 40.

Aversumque deinde.] Et hoc à conjectura est, cum libri *adversumque* haberent. Cap eod. ex 43.

Dimisit ire legatos.] Ad oram libri notatum inveniebam: alias,*dimisit per relegatos.* Hinc non dubito,quin faciendum sit; *dimisit properè legatos.* Et vide, quisquis es,mecum facies. Cap.7.ex 4.

Reliquis Pompejanarum.] Lego *reliquiis P.* Cap.eod. ex 13.

Haberet Catinenses.] Pleræque editiones, *h. Causenses.* Nugæ,vide Plinium cap.VI.lib.IV.& cap. XXXIV.lib.VI. Cap.11. ex 2.

Nomine Lucejo.] Alii *n. Alicio* sequutus sum, quod Plutarchum in Scipione sequi video. Cap.eod. ex 5.

Pro nuptiali munere.] Reliqui, *pro nuptiali gratia restituit.*

In finibus Ubiorum.] Hoc feci de conjectura ex voce Cubiorum, quæ quorundam librorum margines occupaverat. Nam aliorum, *in finibus Galliarum* minus quàm nihil est. Quid enim Galliæ ad Germanicum? Flori certè sunt ea verba quæ sequuntur: *per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella extruxit, Bonnam & Gesoniam cum pontibus junxit &c.* Hinc conjiciat qui volet reliqua,& Ubii quanto intervallo Bonna distent, consideret.

Si acie fusi essent.] malui hoc quàm aliorum, Cap. 13. ex 1.

ſi acie fugiſſen', & lego *ſpargeretur*, pro, *parceretur*. Conſideret qui volet.

Cap.eod. ex 2. Eaque ſectantes.] Alii, *eumque ſectantes*, quidam etiam, *eique inſectandæ Antiochi &c.* Quæ quid ſibi velint. Niſi fortè ſcribi debet; *eique inſectandæ Antiochi equites moratos, effugit.* Quod parum abeſt, quin verum ſuſpicer.

Cap.eod. ex 5. In armis & vulneribus.] Sic Colon. editio. Pariſ enim peſſimè habebat; *eumque non armis ſed vulneribus oneratus tranavit.* Malim autem ego, *eumque & armis & vulneribus &c.*

Cap.eod. ex 7. Reliquo die.] *Alto die*, aliàs.

Cap.eoe. ex 10. Hærenteſque imitati.] In margine erat, *à ventiſque nutari.* Gerræ.

Lib III. cap.2. ex 1. Expreſſit ut.] Ita omnino legendum, non, *oppreſſit*. Nec rectè pro *Luca* eſt in aliis, *Lueria.* Vide Plin. Stepha, de urbibus, alios.

Cap. 4 4. Feciſſe dicitur.] Sequitur in omnibus: *Quintus Curtius*, tanquam eo ſtratagemate ille uſus ſit. In quo riſi ſuaviter, tam multos correctores, non hoc ſaltem vidiſſe, ea verba ab aliquo primum in margine adſcripta, qui monere vellet, exemplum ſequens à Curtio eſſe, poſtea temere in contextum eſſe recepta.

Cap.6. ex 2. Delminium.] Varie hoc legitur, aliis, *Delminum* aliis, *Delvinum* ſcribentibus, quos fruſtra eſſe, cap. XII. lib. IV. Florus, & cap. ultimo lib. II. teſtatur.

Cap 7. ex inſcriptione. Et vitatione aquarum.] Lege meo periculo; *& vitatione a.* quod probat, & confirmat extremum hujus capitis exemplum.

Cap.eod. ex 4. Egeri terram.] Ita ſcribo de conjectura. Cum libri *aggeri* habeant. Suſpicor etiam tertio exemplo vitium ſubeſſe.

Cap.9. ex 3. Velut conſulto præcipit.] Probavi hoc, præ illo, *cum ſaltu p.*

Cap.eod. ex 6. Qua non obſiſtebatur.] Rectum hoc, & falluntur qui legendum ſtatuunt, *quà non obſidebantur.* Quod tamen plures libros occupavit.

Ign em

Ignem acervis.] Quid hac emendatione facilius? cum in aliis libris, *ignem acerbum*, in aliis, *ignem acervis* inveniretur ? & tamen nemo hactenus hoc aut vidit, aut certe videre curavit. Cap. 10. ex 5.

Segobriensium.] Restitui his populis suum hoc loco nomen, ex exemplo IV. cap. seq. hic enim habebant libri omnes aut *Socobrigentium*, aut, *Etobrigensium*, quæ nihili voces sunt. Et si, ne exemplo quidem IV. quo dixi, recte legitur in quibusdam, imo omnibus recentibus libris, *Segobrienses* pro *Segobrigenses*. Segobrigenses populi Hispaniæ Plinio cap. III. lib. III. & Segobrica urbs eidem ejusdem Hispaniæ cap. XII. lib. XXXVI. quam opinor eandem esse cum ea, quæ Straboni lib. III. Σεγόβρι3α vocatur. Cap. eod. ex 6.

Et jumentum in adversam partem.] De hoc loco mihi non liquere fateor. Tantum pono aliàs hic legi, *aversam partem inflixerunt*. De qua re cogitabo per otium diligentius, interea videant etiam alii, quid spei putent. Cap. 13. ex 4.

L. Lucullus Cyzicenos.] Nota res omnibus, & tamen hoc *Cyzicenos* ita turpiter corruptum in libris plerisque est, ut pigeat pudeatque ineptissimarum ineptiarum. Cap. eod. ex 6.

Scultellam amnem.] Alii *Scultenam*. Neutri recte. Tu lege *Scultennam amnem*. Et consule Plinium lib. III. cap. XVI. & Philipp. Cicer. V. Cap. eod. ex 7.

Ategna urbs.] *Aregua* quidam, pessime. Hirtius, seu quis alius est de bello Hispan. *Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare &c.* item : *ita firmissimum ejus* (Cæsaris puta) *præsidium Ateguam proficiscitur*. Et sexcentis aliis locis. Cap. 14. ex 1.

Vulturni fluminis.] Hoc reposui ex Livio, Plinio, aliis, Vulturius enim fluvius, Casilinum neque interfluit, neque præterfluit: dubitandumque adeo relinquitur, sitne aliquis tali nomine fluvius. Cap. eod. ex 1.

Semper nequam eris.] Aliàs: *semper necessarius nequaqam eris*, ego quomodo hinc me expediã, nescio. Lib. IIII. cap. 1. ex 1.

Statuentum.] Ita plerique: quidam, *fatuentum*. Cap. eod. ex 15.

Cap.eod. ex ult. Sed puto utrosque falli, reponendumque *circa urbem Beneventum*. Vide Plutarchum in Pyrrho.

Æraque rescinderentur.] Recte, & hi ære diruti vocabantur auctore Varrone. Nugantur igitur, Cap. 2. ex 2. qui pro his *numeroque rescinderetur* reponi postulant.

Arbitrabatur, præoptavit.] Alii, *a. punctavit.* Quod si Latinum est, castrense & militare est. Natum à punctis sive puncturis, de quibus Vegetius c. VIII. Cap.3 ex 6. lib. I. & cap. V. lib. II.

Ad cœnam vacabat.] Alii, *ad c. vocabant.* Fungi, Cap.eod. ex 7. non homines, qui non videant dictum à Frontino, *vacare ad cœnam* pro, *vacare cœnæ*.

Sagulo tectus.] Plures, *sacculo tectus*. Sed nesciunt illi ista Livii: *multi sæpe militari sagulo opertum* Cap.6.ex ult. (Hannibalem s.) *humi jacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt*.

Deductum ad longiorem.] Alii, *edoctum ad l. o, rejecisset.* Verum quid igitur sequitur, *exauctoravit*.

F I N I S.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORUM, IN COMMENTARIUM STEWECHII AD VEGETIUM.

A.

B.

C

Cohors

Cornua

D

Enasci

Ferri

H

vator

I

dere

N.

O

P

S

Scu-

Sta-

P p Tubi-

V

Valen-

X

FINIS.

INDEX

INDEX EXPLICATIONUM VEL EMENDATIONUM,

QUAE

COMMENTARIO STEWECHII

ad VEGETIUM continentur.

LEGES variæ emendatæ, vel explicatę.

In Codice.

